Emile Zola

Emile Zola

GERVAISE

Prefaţa autorului.

Ciclul „Rougon-Macquart” urmează să fie alcătuit din vreo douăzeci de romane. Planul general l-am stabilit încă din 1869 şi-l respect cu stricteţe. M-am apucat de L'Assommoir când i-a venit rândul şi am scris acest roman aşa cum am să le scriu şi pe celelalte, fără să mă abat nici o clipă de la linia dreaptă ce mi-am fixat. Asta-i tăria mea. Am un ţel spre care mă îndrept neclintit.

La apariţia sa într-un cotidian, l'Assommoir a fost atacat cu o nemaipomenită brutalitate, denunţat, învinuit de toate crimele. Mai este oare nevoie să explic aici, în câteva rânduri, intenţiile mele scriitoriceşti? Am vrut să zugrăvesc decăderea inevitabilă, în mediul infectat al periferiilor noastre, a unei familii de muncitori. Beţia şi trândăvia duc la destrămarea legăturilor de familie, la promiscuităţi şi treptat la uitarea tuturor sentimentelor curate şi cinstite, având apoi ca deznodământ ruşinea şi moartea. Asta se cheamă, cu alte cuvinte, morală în acţiune.

L'Assommoir, neîndoios, este cea mai nevinovată dintre cărţile mele. Nu o dată am fost silit să vin în contact cu plăgi mult mai cumplite. Forma e aceea care a stârnit vâlvă. Supărarea se datorează cuvintelor. Am săvârşit crima de a fi avut curiozitatea literară să culeg şi să torn într-un tipar lucrat cu migală, limba poporului. Vai! forma, aici e crima cea mare! Totuşi există dicţionare ale acestei limbi; literaţii o studiază şi se bucură de seva ei, de neprevăzutul şi de vigoarea imaginilor sale. Ea reprezintă o încântare pentru gramaticii iscoditori. Oricum, nimeni nu presupune că vrerea mea ar fi fost să întreprind o muncă exclusiv filologică, cu toate că socot că aceasta ar prezenta un osebit interes istoric şi social.

De altminteri, nu mă dezvinovăţesc. Însăşi această operă a mea va fi aceea care mă va apăra. Este o carte închinată adevărului, cel dintâi roman despre popor care nu minte şi care poartă în el izul poporului. Şi nu trebuie să se conchidă că poporul este rău în întregime, căci personajele mele nu sunt rele, nu-s decât ignorante şi viciate de mediul de muncă istovitoare şi de mizerie în care vieţuiesc. Este însă necesar ca romanele mele să fie citite, să fie înţelese şi să fie văzute clar în ansamblul lor, mai înainte de a se lansa aprecierile şablonarde, groteşti şi odioase care circulă pe seama persoanei şi a scrierilor mele. Vai! De s-ar şti cât haz fac prietenii mei când aud uluitoarea legendă folosită pentru a amuza mulţimea! De s-ar şti că vampirul, fiorosul romancier, nu e decât un burghez onorabil, un om dedicat studiului şi artei, trăind cuminte în colţişorul lui, un om a cărui unică ambiţie este să lase, pe cât îi va sta în putinţă, o operă cuprinzătoare şi vie! Nu înţeleg să dezmint nici o scornească, îmi văd de lucrul meu şi las pe seama timpului şi a bunei-credinţe publice să mă descopere în cele din urmă sub mormanul prostiilor îngrămădite asupră-mi.

ÉMILE ZOLA.

Paris, 1 ianuarie 1877

I.

Gervaise îl aşteptase pe Lantier până la două dinspre ziuă. Apoi, tremurând toată din pricină că stătuse numai în cămaşă în bătaia aerului rece care năvălea prin fereastra deschisă, aţipise, trântită de-a lungul patului, înfrigurată, cu obrajii scăldaţi de lacrimi. De opt zile încoace, cum ieşeau de la birtul „Veau ŕ deux tętes”1, unde luau masa, o trimitea să se culce cu copiii şi se ivea din nou abia în toiul nopţii, spunând că umblase după lucru. În seara aceea, în vreme ce-l aştepta nerăbdătoare să se-ntoarcă acasă, i se păruse că-l vede intrând la balul de la Grand-Balcon, ale cărui

ferestre învăpăiate, zece la număr, potopeau cu vâlvătăi de pârjol şuvoiul întunecat al bulevardelor exterioare2; şi-o zărise în urma lui pe puţtoaica de Adčle, o lustruitoare care cina la acelaţi local, mergând la cinci sau ţase paţi după el, bălăbănindu-şi mâinile, de parcă abia atunci îl lăsase de braţ ca să nu treacă împreună prin lumina vie a globurilor din faţa intrării.

Când Gervaise se trezi, pe la cinci în zori, înţepenită, cu şalele zobite, izbucni în hohote de plâns. Lantier nu se întorsese. Pentru întâia oară nu dormea acasă. Rămase ţintuită pe marginea patului, sub zdreanţa de stambă decolorată ce atârna de tavan, prinsă de-o sfoară. Şi încet, cu privirea-i înceţoşată de lacrimi, dădea ocol odăii sărăcăcioase, mobilată cu un scrin din lemn de nuc căruia îi lipsea un sertar, cu trei scaune din pai împletit şi cu-o măsuţă slinoasă, pe care stătea o cană de apă ciobită. Pentru copii, mai puseseră un pat de fier care tăia calea spre scrin şi ocupa două treimi din odaie. Cufărul lui Gervaise şi Lantier, vârât într-un ungher al camerei şi stând larg deschis, îşi dădea la iveală goliciunea, iar tocmai la fund se zărea o pălărie bărbătească jerpelită, băgată pe sub nişte cămăşi îngălate şi ciorapi murdari; în timp ce de-a lungul pereţilor, pe speteaza mobilelor, atârnau un şal ciuruit şi-un pantalon mâncat de noroi, tot ce le mai rămăsese din ţoalele la care nici telalii nu mai râvneau. Pe poliţa căminului, la mijloc, între două sfeşnice de tinichea desperecheate, zăcea un teanc de recipise de la Muntele-de-pietate, de-un trandafiriu dulceag. Aşa arăta camera cea frumoasă a hotelului, camera de la etajul întâi, cu vedere spre bulevard.

În răstimp, culcaţi alături pe aceeaşi pernă, cei doi copii dormeau. Claude, care avea opt ani, cu mânuţele deasupra plăpumii, răsufla liniştit, în vreme ce Etienne, numai de patru anişori, zâmbea cu braţul petrecut pe după grumazul frăţiorului. Când mama lor, cu ochii înecaţi de lacrimi, îi privi îndelung, izbucni iarăşi într-un hohot de plâns şi-şi

duse batista la gură ca să-şi înăbuşe scâncetele care-o năpădeau. Desculţă, uitând să-şi ia papucii care-i căzuseră din picioare, se înapoie să-şi rezeme coatele de prichiciul ferestrei, reluându-şi aşteptarea de peste noapte, privind mereu întrebătoare trotuarele, în depărtare.

Hotelul se afla pe Boulevard de la Chapelle, la stânga barierei Poissonničre. Era o dărăpănătură cu două etaje, zugrăvită până la al doilea cat într-un roşu ca drojdia de vin şi cu obloanele putrezite de ploi. Între două ferestre, deasupra unui felinar cu geamurile sparte, se putea citi emblema: „Hotel Boncoeur, proprietar Marsoullier”, scrisă cu litere mari şi galbene, din care mucegaiul ipsosului ciobise câteva bucăţi. Stingherită de felinar, Gervaise se înălţa în vârful picioarelor, ţinându-şi batista în dreptul gurii. Privea în dreapta, înspre bulevardul Rochechouart, unde parlagiii cu şorţurile lor însângerate stăteau îngrămădiţi în faţa abatoarelor, iar vântul rece aducea din când în când o miasmă, o duhoare sălbatică de vite înjunghiate. Se uita în stânga, străbătând cu privirea o fâşie prelungă de bulevard, oprindu-şi-o drept în faţă-i, asupra masei albe a spitalului Lariboisičre, pe atunci în construcţie. Cerceta domol, de la un capăt la altul al orizontului, zidul percepţiei comunale, din spatele căruia auzea câteodată noaptea vaietele celor ucişi; şi scormonea cu privirea colţurile ferite, ungherele întunecate, înnegrite de umezeală şi gunoaie, temându-se să nu descopere acolo trupul lui Lantier, cu foalele spintecate de lovituri de şiş. Când îşi înălţa privirea dincolo de zidul cenuşiu şi nesfârşit care împrejmuia oraşul cu-o şuviţă de pustiu, zărea un belşug de lumină, un colb însorit, care şi apucase să răsune de larma de dimineaţă a Parisului. Dar se întorcea mereu tot spre bariera Poissonničre, cu grumazul întins, ameţită de priveliştea valului necurmat de oameni, de dobitoace, de căruţe ce se scurgea printre cele două pavilioane bondoace ale percepţiei, coborând dinspre Montmartre şi la Chapelle. Se desluşea dintr-acolo un tropot de turmă, o mulţime pe

care opririle bruşte o silea să staţioneze pe şosea ca nişte băltoace, o defilare fără sfârşit de muncitori ducându-se la lucru cu uneltele la spinare şi pâinea sub braţ; şi gloata se prăvălea în pântecul Parisului unde se afunda fără încetare. Când Gervaisei i se părea că-l recunoaşte pe Lantier în inima mulţimii, se pleca şi mai mult fără să ţină seama că era în primejdie să cadă; apoi, îşi îndesa şi mai tare batista la gură, de parc-ar fi vrut să-şi înăbuşe durerea.

Un glas tânăr şi voios o făcu să părăsească fereastra.

— Va-s'-că jupânul nu-i pe-acas', madam Lantier!

— Nu, dom' Coupeau, răspunse ea străduindu-se să zâmbească.

Era un tinichigiu care stătea la hotelul lor, tocmai sus la cucurigu, într-o cămăruţă de zece franci. Îşi ţinea sacul cu scule petrecut pe după umăr. Găsind cheia în uşă, intrase ca prieten de-al casei.

— Ştii, îşi continuă el spusele, acum lucrez acolo, la spital… Ce zici! Ce frumoasă lună mai! Pişcă iute, în dimineaţa asta.

Se uita la chipul înroşit de lacrimi al Gervaisei. Când văzu că patul nu fusese desfăcut, dădu încetişor din cap; apoi se apropie de culcuşul copiilor care dormeau mai departe cu feţele îmbujorate ca nişte îngeraşi; după aceea rosti mai încet:

— Haida-de! jupânul nu-i cuminte, nu-i aşa?. Nu fi mâhnită, madam Lantier. Se ocupă mult de politică; mai deunăzi, când l-au votat pe Eugčne Sue, un om de treabă, pare-se, arăta ca nebun. Se prea poate să-şi fi pierdut noaptea cu prietenii, bârfindu-l pe ticălosul de Bonaparte.

— Nu, nu, şopti ea cu greu, nu-i ce crezi mata. Ştiu unde-i Lantier… Avem şi noi necazurile noastre, ca toată lumea, Dumnezeule!

Coupeau clipi din ochi, dând de înţeles că nu se lăsa tras pe sfoară de minciuna ei. Şi plecă, după ce se oferi să meargă să-i aducă laptele, dacă nu voia să iasă din casă: era o femeie frumoasă şi de treabă, se putea bizui pe el, când

va fi la ananghie. Gervaise, de îndată ce Coupeau plecă, se duse iarăşi la fereastră.

La barieră, tropotul mulţimii se auzea întruna, în răcoarea dimineţii. Lăcătuşii puteau fi recunoscuţi după bluzele scurte albastre, zidarii după pantalonii albi, zugravii după paltoanele de sub care li se zăreau halatele lungi. Din depărtare, această mulţime arăta alburie şi ştearsă, de o nuanţă searbădă în care domneau albastrul spălăcit şi cenuşiul murdar. Câte-un muncitor se oprea din când în când să-şi aprindă din nou luleaua, în vreme ce-n jurul lui ceilalţi îşi vedeau mai departe de drum, fără să râdă, fără să spună vreo vorbă tovarăşilor, cu obrajii pământii, cu chipurile îndreptate către Parisul care-i înghiţea, unul câte unul, prin hăul străzii Faubourg-Poissonničre. Dar, la amândouă colţurile străzii Poissonničre, în faţa uşilor celor doi crâşmari care tocmai îşi ridicau obloanele, unii dintre ei încetineau pasul; şi, înainte de a intra, stăteau pe marginea trotuarului, privind chiondorâş spre Paris, cu braţele blegite, de-acum cu gândul la o zi de hoinăreală. Înaintea tejghelelor, grupuri de oameni se cinsteau cu câte-un rând de băutură, rămâneau uitaţi acolo, în picioare, îmbulzindu-se în încăperile crâşmei, scuipând, tuşind, limpezindu-şi gâtlejul cu păhărelele date duşcă.

Gervaise pândea, în stânga străzii, spre crâşma lui Colombe, unde i se păruse că-l vede pe Lantier, când o muiere burduhănoasă, cu capul gol, cu şorţul pe ea, o strigă din mijlocul drumului.

— Ia-n ascultă, madam Lantier, văz că te-ai sculat cu noaptea-n cap!

Gervaise se plecă peste fereastră.

— Ia te uită! 'mneata erai, madam Boche!. O! astăzi am o droaie de treburi!

— Bineînţeles, nu-i aşa? că treaba nu se face singură.

Şi, de la fereastră la trotuar, se înfiripă o pălăvrăgeală în toată legea. Madam Boche era portăreasa clădirii la parterul căreia se afla birtul „Veau ŕ deux tętes”. Gervaise îl

aţteptase de câteva ori pe Lantier în odăiţa de la poartă, ca să nu se aşeze de una singură la masă, alături de toţi bărbaţii care mâncau în local. Portăreasa îi spuse că se duce la doi paşi de-acolo, în Rue Charbonničre, să-l trezească pe un funcţionar de la care bărbatu-său nu izbutea să-şi scoată banii ce i se cuveneau pentru cârpitul unui surtuc. Apoi, îi povesti despre unul dintre chiriaşii ei care, în ajun, venise acasă cu-o femeie şi nu dăduse pace lumii să doarmă, până la trei dinspre ziuă. Însă, tot flecărind, privea iscoditor la tânăra femeie, aţâţată de curiozitate; părea că venise să se proţăpească aici, sub fereastră, anume ca să afle ce se petrece.

— Deci, dom' Lantier mai doarme încă? întrebă ea pe neaşteptate.

— Da, doarme, răspunse Gervaise, care nu s-a putut stăpâni să nu roşească.

Madam Boche zări cum o podidesc lacrimile; şi, fără îndoială mulţumită, apucă să plece spunând că bărbaţii-s nişte puturoşi afurisiţi, când făcu cale-ntoarsă ca să-i strige:

— În dimineaţa asta te duci la spălătorie, nu-i aşa?. Am ceva de spălat, am să-ţi opresc un loc lângă mine şi-o să stăm de vorbă.

Apoi, parcă deodată cuprinsă de milă:

— Biata mititică, ai face mai bine să nu mai stai acolo, o să răceşti… Te-ai învineţit toată.

Gervaise se încăpăţână să mai rămână la fereastră încă două ceasuri de chin, până la opt. Dughenele deschiseseră. Valul bluzelor muncitoreşti ce coborau de pe coline încetase; doar câţiva întârziaţi mai treceau bariera cu paşi grăbiţi. În crâşme, aceiaşi oameni continuau să bea de-a-npicioarelea, tuşind şi scuipând. După muncitori, urmaseră muncitoarele, lustruitoarele, croitoresele, florăresele, gheboşându-se în veşmintele lor subţiri, mergând iute de-a lungul bulevardelor exterioare; umblau în grupuri de câte trei sau patru, sporovăind vioaie, chicotind şi aruncând în juru-le priviri scăpărătoare; din loc în loc, câte una,

singuratică, plăpândă, palidă şi posomorâtă, păşea pe lângă zidul percepţiei comunale, ocolind scursorile. Apoi, trecuseră funcţionarii, suflând în pumni, înfulecând din mers pituştile de cinci centime; tineri pricăjiţi, în haine rămase mici, cu ochii încercănaţi, buimaci de somn; bătrânei cu chipul livid, bălăbănindu-se pe picioare, doborâţi de nenumăratele ceasuri petrecute la birou, uitându-se la ceasornice, ca să-şi potrivească mersul aproape la minut. Iar bulevardele îşi căpătaseră tihna lor de dimineaţă; rentierii din vecinătate se preumblau la soare; mamele, cu capul gol, în fuste slinoase, îşi legănau pruncii în scutecele pe care apoi le primeneau pe bănci; o liotă întreagă de copii şleampeţi; şi cu muci la nas, se îmbrânceau, se tăvăleau pe jos, într-o larmă de scânceli, râsete şi plânsete. Atunci, Gervaise, la capătul nădejdii, simţi că se-năbuşă, cuprinsă de ameţeala spaimei; i se părea că totul se isprăvise, că se sfârşise lumea, că Lantier n-avea să se mai întoarcă niciodată. Privirile pierdute rătăceau de la vechile abatoare, întunecate de-atâta măcel şi duhoare, la spitalul cel nou3, alburiu, care-şi dezvăluia prin văgăunile ce mai stăteau căscate ale şirurilor de ferestre, saloanele golaşe în care avea să secere moartea. În faţa ei, dincolo de zidul percepţiei, cerul sclipitor, soarele ce se înălţa deasupra giganticei deşteptări a Parisului, îi luau vederea.

Când Lantier intră în casă liniştit, Gervaise şedea pe un scaun, cu braţele pleoştite, fără să mai plângă.

— Tu eşti! Tu eşti! exclamă ea, vrând să i se arunce de gât.

— Da, eu mi-s, ei şi? răspunse el. Poate n-ai să-ncepi din nou cu tâmpeniile tale!

O dădu la o parte. Apoi, cu un gest de plictiseală, îşi azvârli în zbor, pe scrin, pălăria neagră de pâslă. Era un flăcău de douăzeci şi şase de ani, mărunt, tare oacheş, cu chip frumos, cu mustăţi subţiri, pe care le netezea mereu cu-o mişcare inconştientă a mâinii. Era îmbrăcat într-o haină de lucru, un surtuc jerpelit, plin de pete, pe care-l purta strâns

în talie, şi când vorbea avea un accent provensal foarte pronunţat.

Gervaise, care se prăbuşise iarăşi pe scaun, se văita domol, vorbind printre sughiţuri.

— Toată noaptea n-am fost în stare să-nchid un ochi… Mi se năzărea că-ţi făcuseră de petrecanie… Unde-ai fost? Unde ţi-ai pierdut noaptea? Dumnezeule! să nu mai faci aşa ceva, că-nnebunesc… Spune-mi, Auguste, unde-ai fost?

— Unde-aveam treabă, zău aşa! spuse el dând din umeri. Pe la opt eram în Rue Glacičre, la prietenul care vrea să-njghebăm o fabrică de pălării. Am întârziat. Atunci, mi-am zis că-i mai bine să dorm la el… Şi-apoi, ştii că nu-mi place să fiu iscodit. Mai slăbeşte-mă, cu de-alde astea!

Femeia se porni iarăşi pe plâns. Răcnetele şi îmbrâncelile lui Lantier, care răsturna scaunele, treziseră copiii. Se ridicară în capul oaselor, pe jumătate despuiaţi, descurcându-şi părul cu mânuţele plăpânde; auzind-o pe mama lor plângând, începură să ţipe îngrozitor plângând şi ei, cu lacrimile şiroind din ochii abia deschişi.

— Aha! iacă şi muzica! exclamă furios Lantier. Băgaţi de seamă, acuşi îmi iau valea! Şi, de data asta, o întind pentru totdeauna… Nu vreţi să legaţi căţeaua? Rămâneţi cu bine, mă-ntorc de unde-am plecat.

Chiar apucase să-şi ia pălăria de pe scrin. Dar Gervaise se năpusti înainte, îngăimând:

— Nu, nu!

Şi înăbuşi plânsetele micuţilor, dezmierdându-i. Le săruta părul şi-i culca la loc, spunându-le cuvinte alintătoare. Copilaşii, liniştindu-se deodată, chicotind pe pernă, se puseră pe giumbuşlucuri, ciupindu-se unul pe altul. Între timp, Lantier care arata istovit şi avea chipul gălbejit după o noapte nedormită, se trânti pe pat fără să-şi mai scoată ghetele. Nu izbuti să aţipească, rămase cu ochii larg deschişi, cu privirea dând ocol odăii.

— Cam împuţit pe-aici! îngână el.

Apoi, după ce se uită o clipă la Gervaise, adăugă cu răutate:

— Nu te mai speli deloc?

Gervaise avea doar douăzeci şi doi de ani. Era năltuţă, cam subţirică, cu trăsături gingaşe, dar de pe acum ofilite de greutăţile vieţii pe care o ducea. Nepieptănată, în papuci, tremurând în cămaşa albă pe care mobilele îşi lăsaseră praful şi slinul, părea cu zece ani mai bătrână din pricina ceasurilor petrecute în spaimă şi lacrimi. Cuvintele lui Lantier o făcură să-şi iasă din starea de frică şi de supunere.

— Nu eşti drept, spuse ea ieşindu-şi din fire. Ştii prea bine că fac tot ce-mi stă-n putinţă. Nu-i vina mea, dac-am ajuns aici… Aş vrea să te văd şi pe tine, cu doi prunci, într-o odaie în care nu-i nici măcar o maşină de gătit ca să ai niţică apă caldă… Când am venit la Paris, în loc să te apuci să-ţi toci banii, trebuia să ne găsim din prima zi un rost, aşa cum îmi făgăduiseşi.

— I-ascultă! strigă el, şi tu ai păpat gologanii cu mine; nu se-nghite acu' să te-apuci să scuipi peste ce-a fost bun!

Dar ea vorbi mal departe, părând că nu-l aude:

— Pân' la urmă, c-oleacă de curaj s-ar mai putea să ieşim la un liman… Aseară, am văzut-o pe madam Fauconnier, care ţine spălătoria din Rue Neuve: de luni o să mă ia la lucru. Dac-ai să te întovărăşeşti cu prietenul tău din Rue Glacičre, până-n şase luni ne-ncropim în vreun fel, atât cât să ne înţolim şi să închiriem undeva o cotineaţă, unde să fim la noi acasă… Of! va trebui să muncim, să muncim…

Lantier se întoarse plictisit cu faţa la perete. Atunci Gervaise îşi dădu drumul.

— Da, aşa-i, îi lucru ştiut că dragostea de muncă nu-ţi prea dă ghes. Plezneşti de fudulie, ai vrea să fii-mbrăcat ca domnii şi să scoţi la plimbare târfe în fuste de mătase. Nu-i aşa? nu-ţi mai sunt pe plac, de când m-ai silit să-mi pun amanet toate rochiile la Muntele-de-pietate4… I-ascultă! Auguste, nu voiam să-ţi vorbesc de treaba asta, aş mai fi

aşteptat niţel, dar ştiu unde ţi-ai petrecut noaptea; te-am văzut intrând la „Grand-Balcon” cu târâtura aia de Adčle. Ah! păi ştii să le-alegi! E bine, aia are şi de ce să-şi dea ifose de prinţesă… S-a culcat cu tot birtul.

Dintr-un salt, Lantier sări jos din pat. Pe faţa lividă ochii i se întunecaseră ca cerneala. În năpârstocul ăsta de bărbat, mânia se dezlănţuia ca o vijelie.

— Da, da, cu tot birtul! repetă Gervaise. Madam Boche o să le dea afară, pe ea şi pe deşirata de soră-sa, fiindcă mereu fac coadă bărbaţii la ele pe scară.

Lantier îşi ridică pumnii; apoi, stăpânindu-şi pofta de-a o bate, îi apucă braţele, o zgâlţâi cu sălbăticie şi-i dădu brânci peste patul copiilor care se porniră iarăşi pe urlete. Şi se culcă din nou, bâiguind, cu înfăţişarea cumplită a omului care-i gata să ia o hotărâre, dar înaintea căreia încă mai şovăie:

— Nu-ţi dai seama, ce-ai făcut adineaori, Gervaise… Ai greşit, o să vezi.

Timp de-o clipă, copiii plânseră în hohote. Mama lor, încovoiată pe marginea patului, îi ţinea strâns îmbrăţişaţi laolaltă; şi repeta de zeci de ori, cu glas searbăd mereu acelaşi cuvânt:

— Vai! Dacă nu v-aş fi avut pe voi, sărmanii mei copilaşi!. Dacă nu v-aş fi avut pe voi!. Dacă nu v-aş fi avut pe voi!.

Tolănit alene, cu privirea aţintită la peticul de stambă spălăcită, Lantier nu mai asculta, absorbit de un gând sâcâitor. Stătu aşa vreun ceas, fără să se lase furat de somn, în pofida ostenelii care-i împovăra pleoapele. Când se întoarse pe-o rină, rezemat în cot, cu faţa împietrită şi hotărâtă, Gervaise sfârşise cu dereticatul odăii. Făcea patul copiilor, pe care-i sculase şi-i îmbrăcase. O privi cum mătura şi ştergea mobilele; odaia era la fel de întunecată, jalnică, cu tavanul afumat, cu tapetul dezlipit din pricina umezelii, cu cele trei scaune şi scrinul hodorogit, pe care slinul stăruia şi se întindea mai abitir sub cârpa de praf. Apoi, în vreme ce Gervaise se spăla, bălăcindu-se, după ce-şi legase

părul în faţa oglinjoarei rotunde atârnate de cremona ferestrei, de care Lantier se folosea pentru bărbierit, păru că-i cercetează braţele goale, grumazul despuiat, toată goliciunea pe care şi-o dezvăluia, ca şi cum în minte-i se năşteau asemuiri. Îşi ţuguie dispreţuitor buzele, Gervaise şchiopăta de piciorul drept; dar asta nu se prea băga de seamă decât în zilele de oboseală, când simţea că se sfârşeşte, cu şalele zobite. În dimineaţa aceea, istovită de noaptea pe care-o petrecuse, târa piciorul şi umbla sprijinindu-se de pereţi.

Tăcerea domnea, nu-şi mai spuseseră nici o vorbă. Lantier părea în aşteptare. Gervaise, înăbuşindu-şi durerea, străduindu-se să aibă un chip nepăsător, se grăbea. Pe când făcea o boccea din rufele murdare aruncate în spatele cufărului, într-un ungher, Lantier îşi dezlipi în sfârşit buzele, întrebând-o:

— Ce-nvârteşti, acolo?. Un-te duci?

La început, Gervaise nu-i răspunse. Apoi, când Lantier repetă întrebarea cu mânie, se hotărî să răspundă.

— Doar vezi prea bine… Mă duc să spăl toate astea… Nu pot să ţin copiii în jeg.

O lăsă să strângă două sau trei batiste. Şi, după o altă clipă de tăcere, o întrebă din nou:

— Ai ceva parale?

Dintr-odată, Gervaise se ridică, îl privi drept în faţă, fără să lase din mână cămăşuicile murdare ale copiilor.

— Parale! oare de unde-ai vrea să le fur?. Ştii prea bine c-am luat alaltăieri trei franci pe fusta mea cea neagră. Am prânzit de două ori cu ei, şi se duc la iuţeală, cu mezelurile astea… Nu, bineînţeles, n-am nici un sfanţ. Doar douăzeci de centime pentru spălătorie… Eu nu câştig parale ca anumite femei.

Lantier se făcu că nu-nţelege aluzia. Coborâse din pat şi iscodea pe rând cele câte va zdrenţe atârnate în jurul odăii. În cele din urmă îşi luă din cui pantalonii şi şalul, deschise

scrinul, mai puse în bocea o cămaşă de noapte şi două cămăşi femeieşti; apoi, zvârlind totul în braţele lui Gervaise:

— Na, du-te de le-amanetează.

— N-ai vrea cumva să-mi pun şi copiii amanet? întrebă ea. Hei! dacă s-ar împrumuta bani şi pe copii, ar fi o uşurare nemaipomenită!

Cu toate acestea se duse la Muntele-de-pietate. Când se întoarse, peste o jumătate de ceas, puse o monedă de cinci franci pe cămin, adăugând recipisa lângă celelalte, între cele două sfeşnice.

— Asta-i tot ce mi-au dat, spuse ea. Am cerut şase franci, dar n-a fost chip. O! n-or să dea ei faliment… Şi totdeauna, e-atâta lume, acolo la ei!

Lantier nu luă numaidecât moneda de cinci franci. Ar fi vrut ca Gervaise s-o schimbe, să-i lase şi ei ceva. Dar când văzu pe scrin o rămăşiţă de şuncă într-o hârtie, cu un coltuc de pâine, se hotărî s-o strecoare în buzunarul vestei.

— Nu m-am dus la lăptăreasă, pentru că-i datorăm laptele de opt zile, explică Gervaise. Dar am să mă-ntorc devreme, cât am să fiu plecată du-te să cumperi pâine şi nişte cotlete pané, şi-o să prânzim… Ia şi-un litru de vin.

Lantier nu spuse nu. Părea că s-au împăcat. Gervaise isprăvea de împachetat rufele murdare. Dar când vru să ia cămăşile şi ciorapii lui Lantier din fundul cufărului, îi strigă să le lase acolo.

— Lasă-mi rufele, n-auzi! Nu vreau!

— Ce nu vrei? întrebă ea ridicându-se. Că doar n-ai de gând să porţi împuţiciunile astea? Trebuie neapărat spălate.

Se uita la el neliniştită, regăsind în trăsăturile chipului său de băiat frumos aceeaşi asprime, ca şi cum de azi înainte nimic n-avea să-l mai înduplece. Lantier se supără, îi smulse din mâini rufele pe care le azvârli din nou în cufăr.

— Pentru numele lui Dumnezeu! Ascultă-mă o dată! Dacă-ţi spun că nu vreau!

— Dar de ce? întrebă ea din nou, pălind, înfiorată de-o groaznică bănuială. N-ai nevoie de cămăşile tale chiar acum, doar n-ai să pleci nicăieri… Ce-ţi pasă dacă le iau cu mine?

Lantier şovăi o clipă, stânjenit de jarul privirii cu care-l ţintuia Gervaise.

— De ce? De ce? bâiguia el… Zău! ai să te lauzi peste tot că mă-ntreţii, că-mi speli, că-mi cârpeşti. Ei bine! mi-i lehamite de toate astea! Vezi-ţi de treburile tale, iar eu am să-mi văd de-ale mele… Spălătoresele nu muncesc pentru jigodii.

Gervaise îl imploră, tăgăduind că s-ar fi plâns vreodată; dar el trânti deodată capacul cufărului, se proţăpi deasupra şi-i strigă drept în obraz:

— Nu!

Era doar stăpân pe lucrurile lui. Apoi, pentru a-i ocoli privirile scormonitoare, se duse din nou de se tolăni pe pat, spunând că-i era somn şi să nu-l mai bată la cap. De data asta, într-adevăr, păru că aţipeşte.

Gervaise stătu nehotărâtă câteva clipe. Era ispitită să dea un picior boccelei cu rufe, să se aşeze şi să coasă. Răsuflarea domoală a lui Lantier izbuti s-o liniştească, îşi luă boţul de albăstreală şi ciotul de săpun care-i rămăseseră de la ultimul spălat; şi, apropiindu-se de copilaşii ce se jucau cuminţi lângă fereastră cu nişte dopuri vechi, îi sărută, spunându-le cu glas scăzut:

— Fiţi cuminţi, nu faceţi gălăgie. Tata doarme!

Când ieşi din odaie, în liniştea copleşitoare de sub tavanul negricios nu mai răsunau decât râsetele înăbuşite ale lui Claude şi Etienne. Era ceasul zece. O rază de soare se strecura prin fereastra întredeschisă.

Pe bulevard, Gervaise coti la stânga şi o lua pe Rue Neuve din cartierul Goutte d'Or. Trecând prin faţa dughenei lui madam Fauconnier, dădu bineţe cu-o mişcare uşoară din cap. Spălătoria se afla cam pe la mijlocul străzii, acolo de unde începea să urce. Deasupra unei clădiri teşite, trei

uriaşe rezervoare de apă, nişte cilindri de tablă prinşi trainic în buloane. Îşi dădeau la iveală rotunjimile cenuşii; în vreme ce, în spatele lor, se ridica uscătoria, un al doilea etaj foarte înalt, împrejmuit din toate părţile cu jaluzele din stinghii subţiri, printre care răzbătea o pală puternică de aer şi lăsau să se zărească rufele puse la uscat pe sârme de alamă. În dreapta rezervoarelor, coşul îngust al maşinii cu abur gâfâia, răsuflând icnit şi uniform, cu ţâşnituri de fum alburiu. Gervaise, fără să-şi mai suflece fustele, ca o femeie ce era obişnuită cu băltoacele, intră pe sub poarta unde se îngrămădeau ulcioarele cu apă de clor. O cunoştea mai de mult pe stăpâna spălătoriei, o femeiuşcă gingaşă, cu privirea bolnăvicioasă, care şedea, având în faţă un teanc de registre, într-un birou cu geamlâc plin cu calupuri de săpun pe rafturi, cu gogoloaie de albăstreală în borcane şi cu bicarbonat de sodiu în pachete de-o jumătate de kilogram. Trecând pe lângă ea îi ceru maiul şi peria, pe care i le lăsase în păstrare când spălase ultima oară. Apoi, după ce-şi luă numărul de ordine, intră.

Era un hangar uriaş, cu acoperişul teşit şi grinzile la vedere proptite pe stâlpi de fontă, închis de jur-împrejur cu ferestre mari şi luminoase. Lucirea mohorâtă a zilei se strecura lesne prin aburul călduţ ce plutea ca o ceaţă lăptoasă. Din unele unghere se ridicau vapori, lăbărţându-se şi înecând străfundurile hangarului într-un văl albăstrui. Picura o umezeală greoaie, plină de duhoare de săpun, o duhoare searbădă, jilavă, ce nu se mai isprăvea; iar din când în când răzbătea câte-o răbufnire mai usturătoare de apă de clor. De-a lungul spălătoarelor, de amândouă părţile culoarului din mijloc, stăteau şiruri de femei, cu braţele dezgolite până la umăr, cu grumazul despuiat, cu fuste suflecate ce dădeau la iveală ciorapii bălbaţi şi ghetele groase cu şireturi. Băteau înverşunate cu maiul, râdeau, se lăsau pe spate să strige câte-o vorbă de duh în larma de-acolo, se cocârjau deasupra copăilor, neruşinate, grosolane, deşelate, ude leoarcă de parcă le-ar fi plouat cu găleata, cu

cărnurile încinse şi aburinde. În preajma lor şi pe sub ele, se scurgea un şuvoi imens, găleţile cu apă fiartă purtate şi golite dintr-o zvârlitură, robinetele de apă rece lăsate deschise, şiroind de sus, împroşcăturile maiurilor, scursoarea de la clătitul rufelor, băltoacele în care se bălăceau, curgând ca nişte pârâiaşe pe povârnişul dalelor de piatră. Şi, în mijlocul strigătelor, al loviturilor cadenţate, al zgomotului susurat de ploaie, în vaierul de furtună ce se înăbuşea sub tavanul ud, maşina cu abur, în dreapta, acoperită toată de-o rouă gingaşă şi albă, gâfâia şi huruia neîntrerupt, în neastâmpărul jucăuş al volantului care părea că pune rânduială în grozăvia harababurii de-acolo.

Gervaise, păşind mărunt, înainta pe culoar, aruncându-şi privirile în dreapta şi-n stingă. Îşi ducea bocceluţa cu rufe sub braţ, şoldie, şchiopătând şi mai tare în forfota spălătoreselor care-o îmbrânceau.

— E! fă-te-ncoa, fetiţo! strigă glasul răsunător al lui madam Boche.

Apoi, când Gervaise ajunse lângă ea, în stânga, tocmai la capătul rândului portăreasa care freca cu îndârjire un ciorap, se porni să turuie, vorbind întretăiat, fără să se oprească din treabă.

— Aşează-te aici, că ţi-am ţinut locul… Oh! nu mai am mult. Boche aproape că nici nu-şi murdăreşte rufele… Dar mata? nici mata n-ai să zăboveşti prea mult, hai? E mititică rău, legătura matale. Până-n prânz le dăm gata şi-o să ne putem duce la masă… Eu îmi dădeam rufele la o spălătoreasă din Rue Poulet; dar mi le făcea ferfeniţă cu clorul şi cu periile ei. Aşa că-mi spăl singură. N-am decât de câştigat. Nu mă costă decât săpunul… Ia spune, n-ar fi trebuit să pui cămăşile la muiat? Pe cuvântul meu, păcătoşii ăştia de copii parc-au fundul dat cu funingine!

Gervaise desfăcu bocceaua şi întinse cămăşile copilaşilor; şi întrucât madam Boche o sfătuia să cumpere o găleată de leşie, îi răspunse:

— O! nu, e de-ajuns cu apă caldă… Mă pricep la treaba asta.

Îşi alesese rufele, punând deoparte pe cele câteva colorate. Apoi, după ce-şi umplu albia cu patru găleţi de apă rece de la robinetul din spatele ei, cufundă grămada de albituri în apă; şi, suflecându-şi fusta, o prinse între pulpe şi se vârî într-un lădoi pus de-a-npicioarelea, care-i ajungea până la brâu.

— Te pricepi la de-alde astea, hai? îi dădea înainte madam Boche. La mata acasă, fetiţo, ai fost spălătoreasă, nu-i aşa?

Gervaise, sumecându-şi mânecile, îşi dezgoli braţele-i frumoase de femeie bălaie, încă fragede, abia roşite pe la coate, şi porni să-şi cureţe rufele de slin. Întinse o cămaşă pe scândura îngustă a spălătorului, albită şi roasă de atâta apă; o freca cu săpun, apoi o întorcea şi-o freca şi pe partea cealaltă. Mai înainte de-a răspunde, înşfăca maiul şi porni să izbească cu el în timp ce vorbea în gura mare, întărindu-şi cuvintele cu lovituri vârtoase şi bătute cadenţat.

— Da, da, spălătoreasă… De la zece ani… sunt doisprezece ani de-atunci… Ne duceam la gârlă… Altfel mirosea acolo… Să fi văzut, era un locşor sub copaci… c-o apă limpede curgătoare… Ştii, la Plassans… N-ai auzit de Plassans?. Lângă Marsilia?

— Asta-i dată dracului! exclamă madam Boche, minunându-se de tăria izbiturilor de mai. Ce năzdrăvană! cu mânuţele ei de domnişoară, îţi îndoaie şi fierul!

Sporovăiră mai departe, în gura mare. Uneori portăreasa era silită să se plece, ca s-audă mai bine. Toate albiturile fură bătute cu maiul, şi încă zdravăn! Gervaise le cufundă din nou în albie, le luă iarăşi bucată cu bucată să le săpunească a doua oară şi să le frece cu peria. C-o mână, ţinea rufa pe spălător; cu cealaltă, în care strângea peria scurtă de pir, storcea din ea un clăbuc murdar ce se prelingea pe jos ca nişte bale. Şi-atunci, în zgomotul hârşâit al periei, se apropiară una de alta şi-şi vorbiră mai prietenos, de la suflet la suflet.

— Nu, nu suntem cununaţi, continuă Gervaise. Dar eu una, n-ascund lucrul ăsta. Lantier nu se poartă chiar atât de drăguţ încât să jinduieşti să-i fii nevastă. Dacă n-ar fi fost la mijloc copilaşii, e-hee!. Aveam paişpe ani, şi el optşpe, când l-am născut pe cel dintâi. Ălălalt a venit după patru ani... S-a-ntâmplat, aşa cum se-ntâmplă totdeauna, doar ştii. Nu eram fericită acas' la noi; moş Macquart, dintr-un te miri ce, îmi trăgea un picior în şale. Atunci, zău aşa, ţi se năzare să-ţi faci de cap... Ne-am fi căsătorit dar, nu mai ştiu de ce, n-au vrut bătrânii.

Îşi scutură mâinile ce i se înroşiseră în clăbucul alb.

— Tare-i aspră apa la Paris, spuse ea.

Madam Boche nu mai spăla cu atâta înverşunare. Se oprea, tărăgănându-şi săpunitul, ca să stea acolo, să afle povestea care, de vreo două săptămâni încoace, îi chinuia curiozitatea. Pe chipul ei butucănos, gura-i rămăsese pe jumătate căscată; ochii, bulbucaţi cât cepele, îi luceau. Se gândea, mulţumită că i se adevereau bănuielile: „Asta-i, şi-a dat fetiţa drumu' la gură. Se vede c-a fost gâlceavă mare."

Apoi, cu glas tare:

— Înseamnă, că nu se poartă frumos?

— Ce să mai vorbim! răspunse Gervaise, acolo era tare cumsecade cu mine; dar de când suntem la Paris, n-o mai scot la capăt... Trebuie să-ţi spun că maică-sa şi-a dat duhul anul trecut, lăsându-i o oarecare moştenire, aproape vreo mie şi şapte sute de franci. Voia să plece la Paris. Şi-atunci, fiindcă moş Macquart mă lua mereu la palme pe nepusă masă, m-am învoit să plec cu Lantier; am călătorit cu amândoi copilaşii. Trebuia să-mi facă un rost ca spălătoreasă şi să lucreze şi el în meseria de pălărier. Am fi fost tare fericiţi... Dar, vezi matale, Lantier e-un om fudul, risipitor, care se gândeşte numai la plăcerile lui. Ce să mai lungim vorba, nu face prea multe parale... Aşa c-am tras la „Hotel Montmartre", din Rue Montmartre. Şi ne-am pus pe chiolhanuri, plimbări cu trăsura, teatru, un ceasornic pentru el, o rochie de mătase mie; că nu-i băiat rău, când

are bani. Înţelegi, a fost o vâjâială de pomină, încât după două luni am rămas fără un sfanţ. Atunci ne-am mutat la „Hotel Boncoeur”, şi-a început viaţa asta blestemată…

Gervaise se opri, simţind cum i se pune un nod în gât şi încercă să-şi stăvilească lacrimile. Isprăvise cu datul rufelor la perie.

— Trebuie să mă duc să-mi iau apă fiartă, şopti ea.

Dar madam Boche, tare necăjită din pricina acestei întreruperi a destăinuirilor, îl chemă pe omul la toate al spălătoriei care tocmai trecea pe lângă ele.

— Charles, băieţelule, ai fi tare drăguţ dac-ai aduce o găleată cu apă caldă cucoanei, că se grăbeşte.

Slujitorul luă găleata şi-o aduse plină. Gervaise îi plăti, costa cinci centime. Turnă apă fiartă în copaie şi mai trase rufelor o săpunealã cu mâinile, pentru ultima oară, aplecându-se deasupra spălătorului, în mijlocul aburilor care-i agăţau fuioare de fum cenuşiu în părul bălai.

— Na, pune-ţi şi nişte sodă, uite-o aici, spuse săritoare portăreasa.

Şi goli în albia Gervaisei ceea ce mai rămăsese în fundul unei pungi cu bicarbonat ele sodiu pe care-o adusese cu ea. De asemenea vru să-i dea şi nişte apă de clor; dar Gervaise refuză; era bună doar pentru petele de grăsime şi cele de vin.

— Cred că-i cam mujeratic, continuă madam Boche, revenind la Lantier, fără să-i spună pe nume.

Gervaise, plecată de şale, cu mâinile cufundate în apă şi încleştate printre rufe, se mulţumi doar să clatine din cap.

— Da, da, spuse cealaltă mai departe, am băgat eu de seamă unele lucruri…

Dar îşi înghiţi vorba când o văzu cu Gervaise că se ridică dintr-o zvâcnitură, albă ca varul, iscodind-o cu privirea.

— Oh! nu, nu ştiu nimic!. Îi place să glumească, pare-mi-se, asta-i totul… Aşa cum face cu fetele alea două care stau la voi la hotel, Adčle ţi Virginie, le ţtii, ei bine! glumeţte cu ele, nimic mai mult, sunt sigură.

Gervaise, încremenită în faţa ei, cu obrajii scăldaţi de sudoare, cu braţele şiroind de apă, se uita întruna la ea, cu privirea neclintită şi scormonitoare. Atunci portăreasa se supără, se bătu cu pumnul în piept, dându-şi cuvântul de cinste. Striga:

— Nu ştiu nimic, zău, aşa-i cum îţi spun!

Apoi, potolindu-se, adăugă cu glas mieros, cum vorbeşti cu cineva căruia nu i-ar prii adevărul:

— Mie-mi pare că-i băiat curat la inimă… O să te ia de nevastă, fetiţa mea, eu ţi-o spun!

Gervaise îşi şterse fruntea cu mâna udă. Apoi, scoase altă rufă din apă, dând iarăşi din cap. O clipă, tăcură amândouă. În jurul lor, spălătoria se domolise. Sunase de unsprezece. Jumătate din femeile care spălau acolo, rezemate c-un şold de marginea copăilor, cu câte-o sticlă de vin destupată lângă ele, mâncau cârnaţi vârâţi în coltuce de pâine frânte-n două. Numai gospodinele care veniseră să-şi spele rufele aduse în bocceluţe, se grăbeau, trăgând cu ochiul la ceasul de perete atârnat deasupra biroului. Se mai auzeau câteva bătăi de mai, ici şi colo, în larma râsetelor pe înfundate, a pălăvrăgelilor care se poticneau în clefăitul lacom al fălcilor; în vreme ce maşina cu abur, văzându-şi înainte de treabă, fără tihnă şi răgaz, părea că-şi ridică glasul, zbârnâind, huruind, umplând cu gălăgia ei hangarul uriaş. Dar niciuna dintre femei n-o auzea; parcă era însăşi răsuflarea spălătoriei, o răsuflare fierbinte ce îngrămădea sub grinzile acoperişului aburul veşnic şi plutitor. Căldura ajunsese de neîndurat; suliţele soarelui răzbăteau din stânga, prin ferestrele înalte, învăpăind aburii ce fumegau ca nişte nespus de gingaşe neguri lăptoase, bătând într-un trandafiriu-cenuşiu şi un albastru-pământiu. Şi, întrucât se iscară plângeri, Charles, omul la toate, alerga de la o fereastră la alta, trăgând perdelele de pânză grosolană; după aceea, trecu de partea cealaltă, partea adumbrită, şi deschise ochiurile de la ferestre. Fu întâmpinat cu urale şi aplaudat; se înteţea o veselie de neînchipuit. Peste câteva

clipe, amuţiră chiar şi cele din urmă maiuri. Cu gura plină, spălătoresele nu se mai îndeletniceau decât cu mânuirea bricegelor deschise pe care le ţineau în mână. Se făcuse atâta linişte încât, tocmai din fundul sălii, se auzea hârşâitul uniform al lopeţii fochistului, adunând cărbuni şi zvârlindu-i în cuptorul maşinii.

Între timp, Gervaise îşi spăla rufele colorate în apa caldă şi grasă de săpun pe care şi-o păstrase. Când isprăvi, trase lângă ea o capră de lemn pe care aruncă de-a curmezişul toate rufele din care se prelingeau pe jos şiroaie albăstrii. Şi porni să le clătească. În spatele ei, robinetul cu apă rece curgea deasupra unui hârdău încăpător, prins de podea şi străbătut de două stinghii de lemn pentru sprijinitul rufelor. Mai sus, peste ele, se întindeau alte două stinghii pe care rufele erau puse la scurs.

— Iacă, suntem pe isprăvitelea, ceea ce nu-i aşa de rău, zise madam Boche. Rămân să te ajut să storci mormanul ăsta de rufe.

— Vai! nu te osteni, îţi mulţumesc mult, răspunse Gervaise, care frământa cu pumnii şi clătea în apă curată rufele colorate. Dacă aveam cearceafuri, nu ziceam ba.

Dar totuşi fu silită să primească ajutorul portăresei. Tocmai storceau amândouă, ţinând fiecare de-un capăt, o fustă dintr-un tricotaj de lână castaniu, prost vopsit şi din care se scurgea o apă gălbuie, când madam Boche exclamă:

— Ia te uită! lungana de Virginie!. Ce-o fi venit să spele asta, cu patru otrepe-ntr-o batistă?

Gervaise îşi ridicase la iuţeală capul. Virginie era o fată de vârsta ei, mai înaltă decât ea, oacheşă, frumuşică, în ciuda chipului cam lunguieţ. Purta o rochie veche cu volane şi-o panglică roşie la gât; era pieptănată îngrijit, cu cocul prins într-o plasă din găitan albastru. În mijlocul culoarului central, îşi miji ochii o clipă, părând să caute pe cineva; apoi, după ce o văzu pe Gervaise, trecu pe lângă ea, înţepată, obraznica, bâţâindu-şi şoldurile, şi se proţăpi pe acelaşi rând, la vreo cinci copăi mai încolo.

— Ia-n te uită, ce se fâţâie! turui în continuare madam Boche, cu glasul mai înăbuşit. Niciodată nu-şi săpuneşte mânecarele… Ah! e-o puturoasă ce nu s-a pomenit, dacă-ţi spun eu! O croitoreasă care nu-i în stare nici încălţările să şi le cârpească! Ca şi soră-sa, lustruitoarea, pramatia aia de Adčle, care chiuleţte de la atelier două zile din trei! Nimeni nu-i cunoaşte nici pe tat-su, nici pe mă-sa, trăieşte din nu se ştie ce, şi, dac-ar fi să vorbim… Dar ce freacă acolo? Hai? fustă să fie? Mai mare scârboşenia, multe trebuie să fi văzut la viaţa ei fusta asta!

Era vădit că madam Boche voia să-i facă pe plac Gervaisei. Adevărul era că adeseori îşi bea cafeluţa cu Adčle şi Virginie, atunci când puştoaicele erau în bani. Gervaise nu răspundea, se grăbea, cu mâinile cuprinse de tremur. Îşi pregătea albăstreala într-o copăiţă aşezată pe trei stănoage. Muia albiturile mişcându-le câteva clipe pe fundul apei vopsite, a cărei oglindire căpătase un pic de luciu; şi după ce le storcea puţintel, le înşira sus pe stinghiile de lemn. Cât se îndeletnicise cu treaba asta, se făcuse că-i întoarce spatele deşiratei de Virginie. Dar o auzea chicotind, îi simţea căutarea piezişă aţintită asupră-i. Se părea că Virginie venise doar ca să-i facă în râcă. O clipă, Gervaise întoarse capul şi se pironiră din priviri.

— Las-o-n plata Domnului, şuşoti madam Boche. Că doar n-o să vă luaţi de păr… de vreme ce ţi-am spus că nu-i nimic! Nu de ea era vorba!

În clipa în care Gervaise tocmai atârna ultima rufă, se auziră hohote de râs la intrarea spălătoriei.

— Îs doi copii, ce-şi caută mămica! strigă Charles.

Toate femeile se întoarseră spre uşă. Gervaise îi recunoscu pe Claude şi Etienne. De îndată ce-o zăriră, dădură fuga spre ea, prin băltoace, bocănind pe dalele de piatră cu încălţările lor dezlegate. Claude, cel mai mare, îşi ţinea de mână frăţiorul. Văzând copiii trecând pe lângă ele, niţel cam speriaţi dar totuşi zâmbitori, femeile venite la spălat le

spuseră cuvinte de alint. Se opriră lângă mămica lor, fără să se despartă, ridicându-şi căpşoarele bălaie spre ea.

— Tăticu' v-a trimis? întrebă Gervaise.

Dar, pe când se pleca să lege şireturile de la pantofii lui Etienne, zări bălăbănindu-se la degetul lui Claude cheia odăii, cu numărul de aramă agăţat de ea.

— Ia te uită! mi-ai adus cheia! spuse ea, foarte nedumerită. De ce?

Zărind cheia pe care şi-o uitase prinsă de deget, copilul păru să-şi amintească de ceva şi strigă cu glasul lui limpede:

— Tăticu' a plecat.

— S-a dus să cumpere de-ale mâncării şi v-a spus să veniţi să mă luaţi de aici?

Claude şovăind, se uită la frate-său, nemaiştiind ce să spună. Apoi, rosti dintr-o suflare:

— Tăticu' a plecat... A sărit din pat, şi-a strâns toate lucrurile-n cufăr, a dus cufărul jos în stradă, l-a urcat într-o trăsură... A plecat.

Gervaise, care stătea ghemuită lângă ei, se ridică încetişor, cu chipul alb ca varul, cuprinzându-şi obrajii şi tâmplele în mâini, de parcă ar fi auzit cum îi plesneşte capul. Şi nu izbuti să îngaime decât un singur cuvânt, pe care-l spuse întruna, de zeci de ori, cu aceeaşi intonaţie:

— Vai! Doamne!. Vai! Doamne!. Vai! Doamne!.

Între timp, madam Boche, nespus de înfierbântată de faptul că se găsea şi ea în miezul acestei păţanii, îl întrebă la rândul ei pe copil:

— Ia zi, puiule, spune-mi cum s-a întâmplat... Nu-i aşa că tăticu' a-ncuiat uşa şi v-a spus s-aduceţi aici cheia, nu-i aşa?

Şi, vorbind în şoaptă la urechea lui Claude:

— Nu era şi-o cucoană în trăsură?

Copilul se simţi iarăşi tulburat. Spuse de la capăt povestea, cu-o înfăţişare triumfătoare:

— A sărit din pat, şi-a strâns toate lucrurile-n cufăr şi-a plecat...

Şi-atunci, întrucât madam Boche îl lăsă în pace, îl târî pe frate-său lângă robinet. Şi porniră amândoi să se joace, dând drumul la apă.

Gervaise nu era în stare să plângă. Se înăbuşea, sprijinită cu şalele de albie, ascunzându-şi întruna obrajii în podul palmelor. Era scuturată de fiori. Din când în când, lăsa să-i scape un oftat prelung, în vreme ce-şi apăsa şi mai mult pumnii în ochi, ca şi cum ar fi vrut să piară, părăsită în beznă. Era ca o prăpastie de neguri în adâncul căreia simţea că se prăbuşeşte.

— Haide, fetiţo, ce dracu! şoptea madam Boche.

— Dac-ai şti! Dac-ai şti! murmură ea în cele din urmă. Azi de dimineaţă m-a trimis să-mi duc şalul şi cămăşile la Muntele-de-pietate ca să-şi plătească acum trăsura…

Şi se puse pe plâns. Amintirea drumului făcut în goană până la Muntele-de-pietate, lămurind astfel una dintre întâmplările dimineţii, îi dezlănţui hohotele ce i se înăbuşeau în piept.

Drumul ăsta fusese o ticăloşie, durerea cea mai cumplită a deznădejdii ei. Lacrimile i se prelingeau pe bărbia pe care adineaori şi-o udase cu mâinile, fără ca măcar să-i dea prin gând să-şi ia o batistă.

— Fii cuminte, taci, se uită lumea la tine, spunea întruna madam Boche, care-o înconjura cu atenţia ei. Cum e cu putinţă să-ţi faci atâta inimă rea pentr-un bărbat!. Va să zică, totuşi îl iubeşti, hai? biata de tine. Adineaori, erai pornită rău de tot împotriva lui. Şi-acum, iată că-l plângi de ţi se rupe inima… Dumnezeule, cât suntem de proaste!

Apoi, o alintă ca o mamă.

— O femeiuşcă frumoasă ca tine! dacă-i cu putinţă aşa ceva!. Acum ţi se poate povesti totul, nu-i aşa? Ei bine! ţi-aduci aminte, când ţi-am trecut pe sub fereastră, aveam eu nişte bănuieli… Închipuie-ţi că astă-noapte, când s-a întors Adčle, am auzit ţi-un pas de bărbat împreună cu al ei. Atunci, am fost curioasă, şi m-am uitat pe scară. Ibovnicul apucase să urce la etajul al doilea, dar am recunoscut

imediat surtucul domnului Lantier. Boche, bărbatu-meu, care azi de dimineaţă era de pază, l-a văzut coborând ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat… Cu Adčle era, mă-nţelegi? Virginie are acu' un domn la care se duce de două ori pe săptămână. Numai că e ceva necurat la mijloc, pentru că, vezi, n-au decât o singură cameră şi un singur pat, şi nu-mi dau prea bine seama unde-a putut să se culce Virginie.

Se opri pentru o clipită, privi în juru-i, apoi porni iarăşi să vorbească înăbuşindu-şi glasul puternic:

— Îşi râde de tine, că te vede plângând, căţeaua aia, de-acolo. Îmi pun mâna-n foc c-a venit la spălat numai de caragaţă… I-a încârligat p-ăia doi şi-a venit aici ca să le povestească apoi ce mutră ai făcut.

Gervaise îşi luă mâinile de la ochi şi se uită. Când o zări pe Virginie în faţă-i, în mijlocul unor femei, trei sau patru la număr, şuşotind şi iscodind-o din priviri, fu cuprinsă de-o mânie vecină cu nebunia. Întinzându-şi braţele, cătând pe jos, se roti în juru-şi, tremurând din toate mădularele, făcu câţiva paşi, dădu peste o găleată plină, o înşfăcă cu amândouă mâinile şi-o goli din răsputeri spre Virginie.

— Şterge-o, târâtură! urlă lungana de Virginie.

Sărise de-a-ndărătelea, i se udaseră doar botinele. În răstimp, lumea din spălătorie care de câteva clipe era răscolită de plânsetele Gervaisei, se îmbulzea să vadă încăierarea. Câteva spălătorese care-şi sfârşiseră îmbucătura de pâine, se căţărară pe albii. Dădură buzna şi celelalte, cu mâinile pline de clăbuci. Se făcu roată în jurul lor.

— Ah! târâtura! îi dădea înainte lungana de Virginie. Ce-o fi apucat-o pe turbata asta?

Înmărmurită, cu bărbia încleştată şi chipul schimonosit, Gervaise nu răspundea, nefiindu-i încă la îndemână vorbirea deşănţată a scandalagioaicelor din Paris. Cealaltă răgea mai departe:

— Hai, te cară! S-a săturat să tot facă provincia; asta n-avea nici doişpe ani când o tăvăleau soldaţii; pe coclaurile

alea şi-a lăsat şi piciorul schilod… i-a putrezit, mâncat de boli…

Se iscă un val de râsete. Virginie, văzând că are succes, mai făcu doi paşi şi, apropiindu-se porni să urle şi mai avan, săltându-se cât era de înaltă:

— Hai, fă-te-o ţâră-ncoa, să văd ce mutră ai, şi să-ţi fac felul! Să nu ne baţi la cap pe aci… Ce treabă am eu cu alde ea! Numai să se fi repezit la mine, să vedeţi ce i-aş fi dat poalele peste cap. Ia să spună ce i-am făcut… Spune, stârpitură, ce ţi-am făcut?

— Mai taci din gură, bâigui Gervaise. Ştii prea bine… L-am văzut aseară pe bărbatu-meu… Şi mai ţine-ţi fleanca altminteri te strâng de gât, aşa să ştii.

— Bărbatu-su! Ei! asta-i bună!. Bărbatu' cucoanei! De parcă şontoroaga asta ar putea să aibă bărbat!. Nu-i vina mea dacă te-a lăsat. Că doar nu ţi l-oi fi furat eu. Puteţi să mă căutaţi… Vrei să-ţi spun una şi bună, prea-l pisai pe omul ăsta! Era prea drăguţ pentru una de-alde tine… Barem i-ai pus zgardă cu numele stăpânului? Cine l-a găsit pe soţul cucoanei? Se dă şi-o răsplată pentru treaba asta…

Râsetele se iscară din nou. Gervaise, cu glasul aproape sugrumat, se mulţumea numai să îngâne:

— Ştii bine, ştii bine… E vorba de soră-ta, am s-o strâng de gât pe soră-ta…

— Da, du-te şi te-atinge de soră-mea, turui mai departe Virginie rânjind. Aha! va să zică e soră-mea! Tot ce se poate, soră-mea-i mai cu chichirez decât tine… Dar ce mă priveşte pe mine? Nu mai poate omul să-şi vadă de spălatul rufelor, făr' să-l bată cineva la cap? Să mă laşi-n pace, auzi tu, că m-am săturat!

Dar tot ea fu cea care reîncepu, după ce izbise de vreo cinci sau şase ori, cu maiul, ameţită şi scoasă din minţi de-atâtea ocări. Tăcu o clipă şi se porni din nou, spunând de trei ori la rând:

— Ei bine! Aşa-i, e soră-mea! Acu' eşti mulţumită?. Se iubesc amândoi. Face să-i vezi cum se pupă!. Iar pe tine te-a

lăsat cu lepădăturile tale! Nişte mormoloci de toată frumuseţea şi cu bube-n cap! Pe unu îl ai de la un jandarm, aşa-i? şi-ai mai zvârlit alţi trei pe apa gârlei, că n-aveai poftă să cari prea multe catrafuse încoa… Lantier al tău ne-a povestit toate astea. Vai! şi câte nu mai spune de tine, îi era lehamite de hoitul tău!

— Putoareo! Putoareo! Putoareo! urlă Gervaise, ieşindu-şi din fire, apucată iarăşi de-un tremur de mânie.

Se întoarse şi mai cătă o dată în jos; negăsind altceva la îndemână decât hârdăiaşul, îl apucă de picioare şi zvârli toată albăstreala în obrazul deşiratei de Virginie.

— Mârţoaga dracului! Mi-a nenorocit rochia! strigă lungana, căreia un umăr i se făcu fleaşcă de-a binelea, iar braţul stâng îi era vopsit în albastru. Aşteaptă tu, scârnăvie!

La rândul ei, luă o găleată, şi-o vărsă peste Gervaise. Şi-atunci, se dezlănţui o încăierare nemaipomenită. Se fugăreau amândouă de-a lungul albiilor, înşfăcând găleţile pline şi făcând cale întoarsă ca să şi le arunce în cap. Fiecare potop era însoţit de urlete. De astă dată, chiar Gervaise era cea care avea cuvântul.

— Na! împuţito!. Ţi-a căzut bine asta. O să-ţi răcorească fundul.

— Ah! gloaba! Na, s-ai cu ce să-ţi cureţi jegul. Barem să te speli şi tu o dată în viaţa ta.

— Da, da, las' că te desărez eu, ţâr uscat ce eşti!

— Mai na, una!. Spală-te pe dinţi şi dichiseşte-te pentru rondul de noapte, la colţul străzii Belhomme.

Până la urmă a fost nevoie să-şi umple găleţile la robinet. Până să se umple, continuau să se împroaşte cu vorbele lor neruşinate. Primele găleţi, aruncate cu stângăcie, abia de le stropiră niţel. Dar dobândeau îndemânare. Cea dintâi care se pomeni cu-o găleată de apă drept în obraz, fu Virginie; pătrunzându-i pe după gât, apa i se prelinse pe spate şi între sâni, şiroindu-i pe sub rochie. Era încă bine năucită, când apa din a doua găleată o izbi pieziş, dându-i o pleaşcă zdravănă drept în urechea stângă şi fleşcăindu-i cocul care

se despleti ca o frânghie muiată. Gervaise fu mai întâi lovită la picioare; o găleată îi umplu încălţările, împroşcându-i pulpele până sus; alte două îi potopiră şoldurile. Do altminteri, peste puţin timp, nu mai fu cu putinţă să se socotească numărul găleţilor. Erau ude leoarcă, şi una şi alta, şiroind de apă din cap până în picioare, cu bluzele lipite de umeri şi fustele de şolduri, subţiate, înţepenite, dârdâind, picurând din toate părţile, ca nişte umbrele pe-o ploaie torenţială.

— Tare-s caraghioase! se auzi glasul răguşit al uneia dintre femei.

Spălătoria se distra nemaipomenit. Se mai dăduseră îndărăt, ca să nu fie stropite. Aplauzele şi glumele izbucneau de pretutindeni, acoperind gâlgâitul de stăvilar pe care-l făcea golirea găleţilor cu apă, zvârlite din răsputeri. Pe jos, clipoceau băltoacele în care cele două muieri se bălăceau până la glezne. Intre timp, Virginie care clocea un gând mârşav, înşfăcă pe neaşteptate o găleată cu leşie clocotindă pe care o ceruse una dintre vecinele ei şi-o zvârli peste Gervaise. Se auzi un ţipăt. Toată lumea crezu că Gervaise fusese opărită. Însă numai piciorul stâng îi fusese niţel atins. Atunci, întărâtată de durere, aruncă din toate puterile o găleată, fără ca de astă dată s-o mai umple, drept peste picioarele lui Virginie care se prăbuşi la pământ.

Toate femeile porniră să vorbească laolaltă.

— I-a strivit o labă!

— Păi dacă ailaltă a vrut s-o opărească!

— La urma urmei, bălăuca are dreptate, dacă i-a luat bărbatul!

Madam Boche ţipa ca din gură de şarpe, ridicându-şi braţele spre cer. Se adăpostise grijulie, pitindu-se între două albii; iar copilaşii, Claude şi Etienne, plângând în hohote, cu răsuflarea aproape tăiată, înspăimântaţi, se ţineau de rochia ei ţipând întruna: Mămico! Mămico! – cuvinte ce se pierdeau printre sughiţuri. Când o zări pe

Virginie la pământ, madam Boche dădu fuga şi trăgând-o pe Gervaise de fuste, spuse repetând fără încetare:

— Haida, du-te! Astâmpără-te… M-aţi băgat în sperieţi, pe cinstea mea! În viaţa mea n-am văzut aşa măcel.

Dar se trase înapoi; întorcându-se să se pitească împreună cu copiii, între cele două albii. Virginie se repezise la Gervaise s-o înhaţe de gât. O strângea, încercând s-o sugrume. Atunci, ceastălaltă, dându-i un brânci nemaipomenit, se descleştă de Virginie şi i se prinse de cozile despletite, de parcă ar fi vrut s-o descăpăţâneze. Încăierarea se înteţi, pe muteşte, fără ţipete şi fără înjurături. Nu luptau corp la corp, ci căutau să-şi pocească chipurile, cu degetele încleştate, ca nişte gheare, sfârtecând şi zgâriind orice puteau să înhaţe. Panglica roşie şi plasa din găitan albastru ale lunganei oacheşe atârnau sfâşiate; cămaşa, ruptă în dreptul gâtului, îi dădea la iveală pielea, până în dreptul umărului; în timp ce blonda dezbrăcată, cu o mânecă a cămăşii smulsă fără să-şi fi dat seama în ce fel, avea o sfâşietură la cămaşă care-i despuia carnea până la brâu. Petice de stofă zburau pretutindeni. Sângele se ivi mai întâi la Gervaise, trei zdrelituri prelungi i se întindeau de la gură până sub bărbie; îşi ferea ochii, închizându-i la fiecare lovitură, de teamă să nu fie chiorâtă. Virginie încă nu sângera. Gervaise ţintea la urechile ei, turba de necaz că nu putea să i le înşface, până când, în cele din urmă, reuşi să-i înhaţe unul dintre cercei, o pară de sticlă gălbuie; trase şi-i sfârtecă urechea; sângele porni să curgă.

— Se omoară! despărţiţi-le pe huidumele astea! izbucniră mai multe glasuri.

Spălătoresele se apropiară şi mai mult. Se înjghebară două tabere; unele le întărâtau pe cele două muieri ca pe nişte căţele încăierate; altele, mai slabe de înger, tremurând din toată fiinţa, întorceau capul, fiindu-le lehamite şi spunând întruna că, fără îndoială, avea să li se facă rău. Şi cât pe-aci să aibă loc o încăierare generală; se

învinuiau unele pe altele că-s fără inimă; că-s nişte lepădături; braţele despuiate se încleştau şi răsunară vreo trei scatoalce.

Între timp, madam Boche îl căuta pe omul bun la toate.

— Charles! Charles!. Unde-o fi oare?

Dădu peste el în primele rânduri, de unde privea cu braţele încrucişate. Era un coşcogeamite vlăjgan, cu grumaz de taur. Râdea în gura mare, bucurându-se de goliciunile pe care şi le dezvăluiau cele două muieri. Blonda era durdulie ca o prepeliţă. Tare ar fi fost hazliu, dacă i s-ar fi sfâşiat cămaşa.

— Ie-te-te! şopti el, făcând cu ochiul, are-o aluniţă la subsuoară.

— Cum aşa? aici-mi stai! strigă madam Boche zărindu-l. Ajută-ne să le despărţim! Numai mata poţi să le desparţi, numai mata!

— Aiurea! nici că mă gândesc! parcă numai eu sunt aici! spuse el liniştit. Să-mi scoaţă ochii, cum era s-o păţesc mai deunăzi, nu-i aşa?. Nu pentru asta-s aici, aş avea prea multă bătaie de cap… Nu te teme, haida-de! Nu le face rău să mai dea niţel sânge. Are să le mai îmblânzească.

Atunci portăreasa aduse vorba că se duce să cheme vardiştii. Dar patroana spălătoriei, femeia tinerică şi plăpândă, cu privirea bolnăvicioasă se împotrivi din toate puterile. Repetă în câteva rânduri:

— Nu, nu, nu vreau, ne facem firma de râs.

Bătaia se desfăşura mai departe, jos pe podea. Deodată, Virginie se ridică în genunchi. Înşfăcase un mai şi-l rotea în aer. Horcăia, cu glas sălbatic.

— Stai tu, c-ai să vezi acu' pe dracu! Găteşte-ţi zdrenţele slinoase!

Gervaise întinse mâna la iuţeală şi luă şi ea un mai, ridicându-l ca pe-o măciucă. Şi glasul ei răsuna la fel de aspru.

— Aha! Ţi s-a făcut de-o săpuneală, ca de zile mări… Dă pielea-ncoa, să ţi-o fac otrepe.

O clipă stătură îngenuncheate, împroşcându-se cu ameninţări. Cu părul năclăit pe faţă, cu pieptul gâfâind, pline de noroi, buhăite, se pândeau, aşteptând să-şi mai tragă suflarea. Gervaise dădu întâia lovitură; maiul îi alunecă pe umărul lui Virginie. Şi numaidecât zvâcni deoparte, să se ferească de maiul celeilalte, care-o otânji niţel la şold. După aceea, dezlănţuite, porniră să dea una-ntr-alta, aşa cum bat muierile rufele la spălat, zdravăn, icnit. Când loveau în plin, izbitura îşi pierdea din putere, de parcă ar fi dat cu palma într-un hârdău cu apă.

În jurul lor, spălătoresele conteniseră din râs; câteva din ele îşi luaseră valea, zicând că ceea ce se petrecea acum le întorcea maţele pe dos; celelalte, care rămăseseră locului, îşi lungeau gâtul, cu privirile aprinse de-un licăr plin de cruzime, deşucheatele astea părându-li-se grozave. Madam Boche plecase, luându-i cu ea pe Claude şi Etienne; din celălalt capăt al spălătoriei răzbăteau hohotele lor de plâns, învălmăşindu-se cu izbiturile răsunătoare ale celor două maiuri.

Însă, deodată, Gervaise se porni pe urlat. Virginie îi atinsese braţul gol, deasupra cotului, lovind-o din răsputeri; se ivi o pată roşie şi carnea se umflă pe loc! Atunci, dădu năvală asupra ei. Toată lumea crezu că voia s-o ucidă pe Virginie.

— Ajunge! ajunge! se auzea.

Avea un chip atât de fioros, încât nimeni nu îndrăzni să se apropie. Cu puterii înzecite, o înşfăca pe Virginie de brâu şi-o încovoia, trântind-o cu faţa pe dalele de piatră, cu şalele-n sus; şi, cu toate că se zbătea, îi dădu poalele peste cap. De sub fuste, i se zăriră pantalonaşii. Îşi strecură mâna în despicătura lor şi-i smulse, dând la iveală totul, coapsele despuiate şi bucile goale. Apoi, ridicând maiul, porni să bată în ele, aşa cum bătea pe vremuri la Plassans, pe malul gârlei Viorne, când stăpâna ei spăla rufele regimentului. Lemnul maiului se afundă în cărnuri cu un zgomot surd. La fiecare lovitură, o dâră roşie însemna pielea albă.

— Oho! oho! murmura Charles, minunându-se cu ochii cât cepele.

Râsetele se porniră din nou. Dar peste câtva timp se auzi iarăşi:

— Ajunge! ajunge!

Gervaise n-auzea nimic, nu obosea. Îşi vedea de treabă cu privirile plecate, având grijă să nu lase vreo bucăţică de carne zdravănă. Poftea să-i vadă toată carnea stâlcită, acoperită de ruşine. Şi turuia întruna, cuprinsă de-o veselie sălbatică, aducându-şi aminte de-un cântec de spălătoreasă:

— Poc! poc! Margot îşi spală rufele… Poc! poc! lovind c-un mai… Poc! poc! Margot la spălător îşi spală inima. Poc! poc! prea neagră de alean. Poc! poc! De-al chinului catran.

Şi-o luă iarăşi de la capăt:

— Na, pentru tine, na, pentru soră-ta, na, pentru Lantier… na, ca să ai ce le spune când ai să te vezi cu ei… Bagă de seamă! o iau de la-nceput, na pentru Lantier, na pentru soră-ta, na pentru tine… Poc! poc! poc! poc! lovind c-un bătător Margot – la spălător…

A fost nevoie să i-o smulgă pe Virginie din gheare. Lungana oacheşă, cu lacrimile şiroindu-i pe faţă, învineţită şi ruşinată, îşi strânse rufele şi-o luă la goană; se dăduse biruită. Gervaise îşi potrivi mâneca cămăşii şi-şi legă fustele. Braţul o durea rău de tot şi-o rugă pe madam Boche să-i pună rufele pe umăr. Portăreasa povestea cum se desfăşurase încăierarea, cât fusese de tulburată şi zicea că trebuie s-o cerceteze la trup, să nu fie cumva vătămată.

— Să nu-ţi fi betegit cine ştie ce… parc-am auzit ceva pârâind…

Însă Gervaise voia să plece de-acolo. Nu răspunse la semnele de înduioşare, la aclamaţiile gălăgioase ale femeilor care-o înconjurau, ţepene în şorţurile lor. După ce-o încărcară cu rufele, se îndreptară spre uşă unde o aşteptau copilaşii.

— Două ceasuri, asta face zece centime, îi spuse patroana spălătoriei oprind-o, după ce între timp se vârâse la loc în biroul cu geamlâc.

Pentru ce să dea zece centime? Nu mai era în stare să priceapă că i se cerea preţul pentru locul ei la spălător. Apoi dădu cele zece centime. Şchiopătând foarte tare sub povara rufelor ude care-i atârnau pe umăr, şiroind de apă, cu cotul învineţit şi obrazul însângerat, îi trase după sine cu braţele dezgolite pe Etienne şi Claude, care tropăiau lângă ea scăldaţi în lacrimi şi încă sughiţând de plâns.

În urmă-i, spălătoria îşi reluă gâlgâitul uriaş de stăvilar. Femeile îşi isprăviseră coltucul de pâine, îşi băuseră vinul, şi-acum loveau mai avan, cu feţele aprinse, înviorate de încăierarea Gervaisei cu Virginie. De-a lungul copăilor se înteţeau iarăşi vălmăşagul braţelor, al chipurilor colţuroase de păpuşi de lemn cu şalele zdrobite, cu umerii scoşi din ţâţâni, încovoindu-se din răsputeri, de parcă ar fi fost pe balamale. Pălăvrăgelile continuau, de la un capăt la altul al cărărilor? Glasurile, râsetele, vorbele deşucheate, se învălmăşeau în gâlgâitul copleşitor al apei. Robinetele ţâşneau, găleţile împroşcau alcătuind băltoace, o adevărată gârlă curgea pe sub spălătoare. Venise ceasul greu al după-amiezii, bătutul rufelor stropşite cu maiul. În hangarul uriaş, aburii căpătau culoarea ruginii, străpunşi doar de rotocoalele, ca nişte ghiulele de aur, ale soarelui pe care rupturile din perdele îl lăsau să răzbată. Lumea trăgea în piept zăpuşeala clocită a duhoarei de săpun. Deodată, hangarul se umplu de-o ceaţă lăptoasă; capacul uriaş al cazanului în care leşia fierbea în clocote, se ridica mecanic în susul unei tije centrale cu bară dinţată; iar gura aceea de aramă, care se căsca în fundul zidăriei de cărămidă, zvârlea vârtejuri de abur ce lăsau un gust dulceag de cenuşă. În acelaşi timp lucrau şi storcătoarele de-alături; mormanele de rufe din cilindrii de fontă îşi lepădau apa la fiecare învârtitură a volantului maşinii care gâfâia, fumega,

zgâlţâind spălătoria cu mişcarea necurmată a braţelor ei de oţel.

Când Gervaise păşi pe gangul hotelului Boncoeur, o podidiră iarăşi lacrimile. Era o ulicioară întunecată şi strâmtă, cu un şanţ de-a lungul zidului, pentru scurgerea zoaielor; dând iarăşi peste împuţiciunea de-aici, îşi aduse aminte de cele două săptămâni petrecute aici cu Lantier, două săptămâni de mizerie şi de gâlcevi, a căror amintire era acum o mâhnire cumplită ce-i frigea inima. Şi i se părea că în clipa de faţă o cuprinde singurătatea.

Sus, odaia era goală, plină de lumină, cu fereastra deschisă. În bătaia soarelui, în pânzele jucăuşe de praf daurit, tavanul tuciuriu şi pereţii cu tapetul sfâşiat aveau ceva jalnic. Înăuntru mai era doar o băsmăluţă de femeie, agăţată de-un cui şi răsucită ca o sfoară. Patul copilaşilor, tras în mijlocul odăii, scotea la vedere scrinul, ale cărui sertare deschise îşi arătau pereţii goi. Lantier se spălase şi isprăvise toată alifia, un pic de alifie aflată pe-o carte de joc; chiuveta era plină de zoaiele rămase de la spălatul mâinilor. Şi nu uitase nimic; iar colţul mai înainte ocupat de cufăr, acum i se părea Gervaisei o văgăună uriaşă. Nu-şi mai găsi nici oglinjoara rotundă care stătea agăţată de cremona ferestrei. Şi-atunci fu străbătută de-o presimţire, privi spre cămin: Lantier luase cu el recipisele, teancul trandafiriu nu mai era între sfeşnicele de tinichea desperecheate.

Îşi atârnă rufele de speteaza unui scaun; stătea în picioare, uitându-se în jur, cercetând mobilele, lovită de-o uluire atât de puternică încât îi secară şi lacrimile. Îi mai rămăseseră cinci centime din cele douăzeci pe care le avusese pentru spălat. Apoi, auzindu-i râzând la fereastră pe Claude şi Etienne, care se şi potoliseră, se apropie de ei, le cuprinse căpşoarele în braţe şi uită de toate, câteva clipe, privind la bulevardul cenuşiu pe care în dimineaţa aceea zărise trezindu-se poporul muncitor, truda urieşească a Parisului. La vremea asta, caldarâmul înfierbântat de munca zilei arunca o răsfrângere învăpăiată ce plutea

deasupra oraşului, dincolo de zidurile percepţiei comunale. Aici fusese azvârlită, singură singurică cu copilaşii, pe caldarâmul ăsta, în văzduhul încins de vipie; şi îmbrăţişă dintr-o privire bulevardele exterioare, cătând în stânga şi-n dreapta, oprindu-şi privirile pe cele două laturi, cuprinsă de-o spaimă mocnită, ca şi cum, de azi încolo, viaţa-i avea să se desfăşoare numai aici, între un abator şi-un spital.

II.

Trei săptămâni după aceea, pe la unsprezece şi jumătate, într-o frumoasă zi însorită, Gervaise şi Coupeau, tinichigiul, cinsteau împreună nişte prune în rachiu, la crâşma lui nea Colombe. Coupeau, care fuma o ţigară pe trotuar, o zărise trecând strada pe când se întorcea de la nişte muşterii cărora le dusese rufele, şi o silise să intre cu el; iar coşul de spălătoreasă, pătrat şi încăpător, era pus jos, lângă ea, îndărătul măsuţei de tablă.

Crâşma lui nea Colombe se găsea la întretăierea străzii Poissonniers cu bulevardul Rochouart. Pe firmă era doar un singur cuvânt: Distilerie, scris de la un cap la altul cu litere lunguieţe, albastre. La intrare, erau nişte oleandri colbuiţi, în două jumătăţi de butoi. Tejgheaua lungă, cu şirurile ei de pahare, cu ţuţuroiul de apă şi măsurile de cositor, se întindea în stânga intrării; iar localul încăpător era împodobit de jur împrejur cu budane burduhănoase vopsite în galben-deschis, date cu lac, şi ale căror cercuri şi canale de aramă sclipeau. Mai sus, pe rafturi, sticlele de lichior, bocalele cu fructe în rachiu şi tot soiul de clondire orânduite cu grijă, ascundeau pereţii, răsfrângându-şi în oglinda din spatele tejghelei culorile lor vii, verdele-crud, auriul-stins şi culoarea gingaşă a răşinii. Atracţia localului se afla însă în fund, de cealaltă parte a unei stănoage de stejar, într-o curte cu geamlâc: o instalaţie de distilare pe care consumatorii o vedeau funcţionând, cu alambicuri cu gâturi prelungi, cu serpentine ce coborau sub pământ, un adevărat cazan al satanei înaintea căreia veneau să viseze muncitorii beţivani.

La ceasul prânzului crâşma era goală. Nea Colombe, un bărbat mătăhălos, cam la vreo patruzeci de ani, într-o vestă cu mâneci, servea o fetiţă de vreo doisprezece anişori, care-i cerea câţiva stropi de rachiu într-o ceaşcă. Pe uşă năpădea un val de soare arzător, încălzind duşumeaua mai totdeauna năclăită de scuipaţii fumătorilor. De pretutindeni, de la tejghea, de la butoaie, din toată încăperea, se ridica o duhoare dulceagă, un abur de alcool ce părea că îngroaşă şi îmbată pulberea de soare care plutea în văzduh.

Coupeau îşi răsucea o nouă ţigară. Arăta foarte îngrijit, cu o haină de doc şi-o şepcuţă din material albastru, dându-şi la iveală în timp ce râdea dinţii albi ca laptele. Avea falca de jos ieşită în afară şi nasul niţel cam stâlcit, nişte ochi căprui frumoşi, un chip de om vesel şi cumsecade. Claia de păr cârlionţat îi stătea băţoasă pe creştet. Pielea mai avea frăgezimea celor douăzeci şi şase de ani ai săi. În faţa lui, Gervaise, îmbrăcată într-o bluziţă cu năsturei, din stofă de Orléans neagră, cu capul gol, isprăvea de mâncat pruna pe care-o ţinea de codiţă cu vârful degetelor. Stăteau spre stradă, la prima din cele patru mese aşezate de-a lungul butoaielor, în faţa tejghelei.

După ce-şi aprinse ţigara, tinichigiul îşi rezemă coatele pe masă şi, apropiindu-şi capul, se uită o clipă fără să scoată o vorbă, la Gervaise, al cărei chip frumos de blondă avea în ziua aceea o strălucire lăptoasă de porţelan gingaş. Apoi, aducând vorba despre un lucru numai de ei ştiut, despre care mai discutaseră, o întrebă pe şleau cu glas înăbuşit:

— Atunci, nu? zici că nu?

— Oh! bineînţeles că nu, dom' Coupeau, răspunse domol şi zâmbitoare Gervaise. Că poate n-ai să-mi vorbeşti despre treaba asta tocmai aici. Mi-ai făgăduit totuşi c-ai să fii cuminte… Dac-aş fi ştiut, mă lipseam de trataţia dumitale.

El nu mai spuse nimic, stăruind s-o privească cât mai îndeaproape, cu-o dragoste îndrăzneaţă şi vădită, pătimaşă mai ales pentru colţurile gurii ei, nişte colţuri mici de-un trandafiriu-palid, niţel umed, care-i dădeau la iveală, atunci

când zâmbea, roşeaţa aprinsă a buzelor. Totuşi, nestrămutată în hotărârea ei, Gervaise rămăsese liniştită şi plină de drăgălăşenie. După o clipă de tăcere, adăugă:

— Zău aşa, cum de nu te gândeşti! Eu mi-s femeie bătrână; am băiat mare de opt ani… Ce-am face noi amândoi?

— Ei, drăcie! şopti Coupeau clipind din ochi, ce face toată lumea!

Dar Gervaise făcu un gest de plictiseală.

— Ah! dacă-ţi închipui că-i totdeauna plăcut? Se vede că n-ai fost căsătorit… Nu, dom' Coupeau, sunt nevoită să mă gândesc la lucruri serioase. Să te-ncurci cu cineva, nu se merită, mă-nţelegi 'neata! Am două guri acasă, şi care înfulecă zdravăn, haide-de! Cum vrei s-o scot la capăt cu creşterea micuţilor, dac-am să mă distrez făcând dragoste?. Şi-apoi, înţelege-mă, nenorocirea pe care-am păţit-o, mi-a fost un straşnic învăţ. Vrei să ştii una şi bună, nu mă mai interesează bărbaţii. N-am să mă mai las înhăţată cu una cu două.

Gervaise îşi înfăţişa gândurile fără urmă de mânie, cu nesfârşită cuminţenie, foarte nepăsătoare, ca şi cum ar fi vorbit despre o chestie banală, de pildă despre motivele pentru care nu se cuvine să scrobeşti o broboadă. Era vădit că, în mintea ei, toate astea erau bine hotărâte, după îndelungă gândire.

Coupeau repeta înduioşat:

— Mă faci să sufăr nespus de mult, nespus de mult…

— Da, văd şi eu, spuse mai departe Gervaise, şi îmi pare rău de dumneata, dom' Coupeau… Dar nu trebuie să fii jignit pentru aşa ceva. Dacă mi-ar fi trecut prin cap să mă distrez, pe Dumnezeul meu! Aş fi făcut-o cu mata mai curând decât cu oricare altul. Matale pari un om de treabă, eşti simpatic. Să ne-ncurcăm, nu-i aşa? Şi s-o ducem cât o ţine aţa. Nu fac pe cucoana mare, nu zic câtuşi de puţin că treaba asta nu s-ar fi putut întâmpla… Numai că, la ce bun, de vreme ce n-am poftă de aşa ceva? Iată că-s la madam

Fauconnier de două săptămâni. Copilaşii merg la şcoală. Muncesc şi-s mulţumită… Zău aşa, cel mai bine-i să rămânem ca şi pân-acu'.

Gervaise se plecă să-şi ia coşul.

— Mă ţii de vorbă, şi patroana desigur că m-aşteaptă. Haide, c-ai să-ţi găseşti alta, dom' Coupeau, mai frumoasă ca mine şi care să n-aibă doi plozi în cârcă.

Coupeau se uita la ornicul de perete, încadrat în oglindă. O sili să se aşeze la loc exclamând:

— Dar mai stai! Nu-i decât unşpe treişcinci… Mai am încă douăşcinci de minute… Că doar nu te temi c-am să fac cine ştie ce prostii; ne desparte masa… Va să zică, într-atât nu mă poţi suferi, încât nici n-ai poftă să stăm niţel de vorbă?

Gervaise îşi lăsă iarăşi coşul, pentru a nu-l jigni pe Coupeau; şi stătură de vorbă ca nişte buni prieteni. Mâncase, mai înainte de-a porni cu rufele la muşterii; în ziua aceea, Coupeau îşi înfulecase fiertura şi bucata de rasol de vacă în pripă, pentru a veni s-o aştepte cu nerăbdare. În vreme ce-i răspundea cu drăgălăşenie, Gervaise se uita prin geam, printre bocalele cu fructe în rachiu, la forfota străzii, unde ceasul prânzului adunase o nemaipomenită îmbulzeală. Pe amândouă trotuarele, în strâmtoarea sugrumată dintre case, era un freamăt necurmat de paşi grăbiţi, de braţe bălăbănite, o înghesuială fără sfârşit. Întârziaţii, muncitorii care fuseseră reţinuţi la lucru, cu feţele posace din pricina foamei, traversau în goană, intrând la brutarul de peste drum; iar când ieşeau cu jumătatea de pâine sub braţ, se duceau cu trei case mai sus, la birtul „Veau a deux tętes”, să mănânce un meniu-fix de treizeci de centime. Lângă brutar mai era şi-o precupeaţă de la care cumpărau cartofi prăjiţi şi stridii cu pătrunjel; în faţa ei se perindau muncitoare cu şorţuri lungi, care luau cartofi în cornete şi stridii în ulcele; iar altele, fetişcane frumoase cu capul gol şi firave la înfăţişare, cumpărau legături de ridichi. Când se apleca niţel, Gervaise zărea şi o dugheană de mezelar, plină de lume, din care

nişte copii ieşeau ţinând în podul palmei, învelite într-un petic de hârtie unsuroasă, un cotlet pané, un cârnat sau o bucată de caltaboş fierbinte. Între timp, de-a lungul şoselei năclăite de noroi negricios chiar şi pe vreme frumoasă, în tropotul mulţimii care înainta, câţiva muncitori ce apucau să plece din birturi, coborau în grup, umblând în dorul lelii, bătându-şi pulpele cu palmele, sătui, potoliţi şi păşind alene în mijlocul îmbrâncelilor gloatei.

La intrarea crâşmei se strânsese un grup.

— Ia zi, Bibi-la-Grillade, întrebă un glas dogit, dai şi tu un rând de basamac?

Cinci muncitori intrară în local, rămânând în picioare.

— Ah! Pungaşul ăsta de nea Colombe! continuă glasul. Ştii ce, vrem nişte bătrână, şi nu-n coji de nucă, ci-n stacane ca lumea!

Nea Colombe servea, fără să-şi piardă cumpătul. Sosi încă un grup de trei muncitori. Încetul cu încetul, bluzele de lucru se îngrămădeau la colţul trotuarului, făceau acolo un scurt popas şi până la urmă îşi croiau drum în crâşmă, printre cei doi oleandri plini de colb.

— Eşti caraghios! nu te gândeşti decât la prostii! îi spunea Gervaise lui Coupeau. Negreşit că-l iubeam… Numai că, după chipul mişelesc în care m-a părăsit…

Vorbeau despre Lantier, Gervaise nu-l mai văzuse; bănuia că trăia cu sora lui Virginie, în Rue Glacičre, la prietenul care voia să-şi înjghebe o fabrică de pălării. De altminteri, nici nu-i trecea prin gând să alerge după el. La început simţise o crâncenă suferinţă; chiar voise să se-arunce în apă; dar acum se cuminţise, totul mergea foarte bine. Poate că împreună cu Lantier n-ar fi izbutit niciodată să-şi crească puştii, aşa cum arunca el cu banii. Putea să vină să-i îmbrăţişeze pe Claude şi Etienne, n-avea să-l dea pe uşă afară. Numai că, în ceea ce-o priveşte, mai curând s-ar lăsa hăcuită decât să-i îngăduie să se-atingă de ea chiar şi cu buricul degetelor. Vorbea despre lucrurile astea ca o femeie hotărâtă, având un plan de viaţă bine chibzuit, în vreme ce

Coupeau, care nu renunţa la dorinţa de-a o cuceri, glumea, aducând mereu vorba despre prostii, punându-i fel de fel de întrebări deşucheate în legătură cu Lantier, cu atâta veselie şi dezgolindu-şi dinţii nespus de albi, încât Gervaisei nici nu-i trecea prin gând să se socotească jignită.

— Dumneata erai cea care-l ţineai sub papuc, spuse el în cele din urmă. Oh! Nu eşti femeie de treabă! Snopeşti lumea în bătaie.

Râzând în hohote, Gervaise îl întrerupse. Era totuşi adevărat, o scărmănase în toată legea pe deşelata aia de Virginie. În ziua aceea ar fi sugrumat pe oricine, din toată inima. Şi se porni să râdă şi mai tare, căci Coupeau îi povestea că, nu de mult, Virginie, cătrănită din pricină că fusese văzută în toată goliciunea, plecase din mahala. Totuşi, chipul Gervaisei avea o gingăşie copilăroasă; îşi întindea mâinile-i durdulii, spunând că n-ar fi în stare să strivească o muscă; ştia ce înseamnă bătaia fiindcă fusese bătută zdravăn la viaţa ei. Atunci, aduse vorba despre tinereţea ei, la Plassans. Nici gând să fie vreo ahtiată după prostii; bărbaţii o plictiseau; când se luase cu Lantier, la paisprezece ani, i se păruse că-i ceva drăguţ, pentru că-l auzea zicându-şi că-i bărbatul ei şi pentru că-şi închipuia că se joacă de-a însurătoarea. Singurul ei cusur, după cum îl încredinţa pe Coupeau, era de-a fi prea simţitoare, de-a iubi pe toată lumea, de-a se îndrăgosti de nişte oameni care apoi îi pricinuiau nenumărate suferinţe. Aşa că, atunci când iubea un bărbat nu se gândea la prostii, ci râvnea doar să trăiască mereu împreună, cât se poate de fericiţi. Deoarece Coupeau râdea mânzeşte şi-i pomenea de cei doi copii ai ei pe care fără îndoială că nu-i făcuse punându-i la clocit sub perna de la căpătâi, Gervaise îi trase câteva peste degete, adăugând că negreşit era şi ea croită pe acelaşi tipar cu celelalte femei; dar era o greşeală să le crezi pe muieri tot timpul înfierbântate după prostii; femeile se gândesc la gospodăria lor, fac pe dracu-n patru s-o scoată la capăt cu treburile casei, iar seara când se culcă, sunt mult prea

istovite ca să n-adoarmă numaidecât. De altminteri, ea îi semăna maică-sii, o muncitoare nemaipomenită, care murise trudind, după ce-l slujise ca o vită pe moş Macquart, vreme de peste douăzeci de ani. Ea era încă plăpândă de tot, pe când maică-sa avea nişte umeri în stare să dărâme uşile când intra într-o casă; dar asta n-o împiedica să-i semene prin înverşunarea de-a se alipi de oameni. Chiar faptul că şchiopăta niţel se datora sărmanei femei pe care moş Macquart o snopea în bătăi. De sute de ori dânsa îi povestise despre nopţile în care taică-său, venind acasă mort de beat, îl apucau dragostele atât de năbădăios încât îi strivea mădularele; şi, neîndoios, fusese zămislită într-o noapte ca asta, de rămăsese cu un picior mai scurt.

— Oh! e-aproape o nimica toată, nici nu se bagă de seamă, zise Coupeau pentru a se arăta curtenitor.

Gervaise clătină din cap; ştia prea bine că beteşugul ei se băga de seamă; la patruzeci de ani avea să se cocârjeze de tot. Apoi spuse cu blândeţe, chicotind:

— Ciudate gusturi mai ai, să te-apuci să iubeşti o şontoroagă.

Coupeau, tot cu coatele pe masă, apropiindu-şi şi mai mult chipul de Gervaise, căută s-o măgulească prin cuvinte nesăbuite, de parcă ar fi vrut să-i ia minţile. Dar ea se împotrivea mereu clătinând din cap, fără a se lăsa ispitită, deşi era dezmierdată de glasul ăsta alintător. Asculta, cu privirile îndreptate spre stradă, părând iarăşi interesată de mulţimea care se strângea afară. Acuma, în dughenele rămase pustii, se mătura; precupeaţa tocmai lua de pe foc ultima tigaie de cartofi prăjiţi, iar cârnăţarul îşi orânduia platourile împrăştiate pe tejghea. Din toate birturile, ieşeau grupuri de muncitori; găligani bărboşi se îmbrânceau înghiontindu-se, jucându-se ca nişte puştani, făcând o larmă cumplită dându-se de-a lunecuşul cu bocancii lor grosolani, bătuţi cu ţinte, ce zgâriau caldarâmul; alţii, cu amândouă mâinile vârâte în fundul buzunarelor, fumau pierduţi pe gânduri, scăldându-şi ochii la soare şi clipind. Năvăliseră pe

trotuare, pe partea carosabilă, în şanţuri, ca un val trândav ce se revărsa pe uşile deschise, oprindu-se printre căruţe şi alcătuind un şir de bluze, de haine de lucru şi de paltoane jerpelite, ofilit şi spălăcit în bătaia luminii aurii ce se aşternea de-a lungul străzii. Din depărtare, se auzeau răsunând clopotele uzinelor; dar muncitorii nu se grăbeau, îşi aprindeau din nou lulelele; apoi, cu spatele încovoiat, după ce se strigaseră din crâşmă în crâşmă, se hotărau s-apuce iarăşi drumul atelierelor, târşâindu-şi picioarele. Gervaise se veseli urmărind din priviri trei muncitori, un lungan şi doi mai mărunţi ce se întorceau la fiecare zece paşi; până la urmă o luară pe stradă la vale şi veniră de-a dreptul la crâşma lui nea Colombe.

— Ah, zău aşa! îngână Gervaise, iacă trei puturoşi cum nu s-a mai pomenit!

— Ia te uită! zise Coupeau, pe lunganu' ăla-l cunosc; e Mes-Bottes, un tovarăş de-al meu.

Crâşma gemea de lume. Se vorbea în gura mare, cu izbucniri ce sfârtecau murmurul înăbuşit al vocilor răguşite. Din când în când câte-o lovitură de pumn în tăblia tejghelei făcea să zăngăne paharele. Stând toţi în picioare, cu mâinile încrucişate pe pântece sau ţinându-le la spate, băutorii alcătuiseră mici grupuri ce se îndesau unu-ntraltul; lângă budane erau câteva grupuri care trebuiau s-aştepte aproape un sfert de ceas, până să-i poată comanda lui nea Colombe băutura cu care voiau să se cinstească.

— Cum aşa! păi ăsta-i boierul de Cadet-Cassis! strigă Mes-Bottes, trăgând o palmă zdravănă pe umărul lui Coupeau. Un domnişor drăguţei ce trage din ţigară şi poartă rufe curate!. Va să zică vrem s-o dăm gata pe domnişoara, o tratăm cu dulciuri!

— Haida! Nu mă bate la cap! răspunse Coupeau foarte înciudat.

Dar celălalt rânjea.

— Gata! Suntem la înălţime, prietene… Puşlamalele-s tot puşlamale, asta e!

Le întoarse spatele, după ce se uitase chiorâş la Gervaise. Aceasta se trase îndărăt, oarecum înfricoşată. Fumul lulelelor, mirosul iute al tuturor bărbaţilor de-aici se răspândeau în aerul îmbâcsit de spirt; simţea cum se îneacă, cuprinsă de-o tuse uşoară.

— Oh! tare-i urât să-ţi bei minţile! spuse Gervaise cu glas înăbuşit.

Şi povesti cum mai demult, la Plassans, bea rachiu de anason împreună cu maică-sa. Dar într-o bună zi fusese cât pe ce s-o mierlească, şi asta o scârbise; nu mai suferea să vadă rachiu în faţa ochilor.

— Uită-te, adăugă ea arătându-şi paharul, pruna am mâncat-o; dar zeama am s-o las, pentru că mi-ar face rău.

La fel şi Coupeau, nu pricepea cum de se puteau da pe gât pahare pline de rachiu. Câte-o prună în rachiu, când şi când, mai mergea. În ce priveşte însă basamacul, absintul sau alte porcării, să le fie de bine! nu-i trebuia aşa ceva. Degeaba îl luau prietenii lui peste picior; când sugacii ăştia intrau la fabrica de adio-mamă, el se oprea în pragul uşii. Bătrânul Coupeau, care fusese şi el tot tinichigiu, îşi terciuise căpăţâna pe caldarâm în Rue Coquenard, prăbuşindu-se într-o zi de beţie crâncenă de pe streaşina clădirii de la nr. 25; şi amintirea păţaniei îi cuminţise pe toţi cei din familia lui. Când i se întâmpla să treacă pe Rue Coquenard şi zărea locul nenorocirii, mai curând ar fi băut zoaie din şanţuri decât să dea de duşcă, chiar şi pe gratis, o cinzeacă la cârciumar. Şi sfârşi cu aceste cuvinte:

— În meseria noastră, trebuie să ai picioare zdravene.

Gervaise îşi luase iarăşi coşul. Totuşi nu se ridica de pe scaun, îl ţinea pe genunchi, privind în gol, visătoare, de parcă vorbele tânărului muncitor ar fi trezit în ea nişte gânduri îndepărtate despre viaţă. Şi spuse din nou, încet, fără nici o legătură vădită:

— Pe Dumnezeul meu, nu-s o ambiţioasă, nu jinduiesc la cine ştie ce lucruri mari… Visul meu ar fi să lucrez în tihnă, să am totdeauna o bucată de pâine, să am o coşmelie mai

curăţică unde să dorm, mă-nţelegi, un pat, o masă şi două scaune, nimic mai mult… Ah! aş mai vrea să-mi cresc copiii, să fac din ei oameni de treabă dac-ar fi cu putinţă… Şi-aş mai visa la ceva: să nu fiu luată la bătaie dacă mi-aş mai întemeia vreodată un cămin; nu, nu mi-ar face plăcere să fiu bătută… Şi asta-i tot, mă-nţelegi, asta-i tot…

Gervaise căuta, îşi iscodea dorinţele şi nu găsea nimic altceva mai acătării, care s-o ispitească. Totuşi, după ce şovăi o clipă, continuă:

— Da, la urma urmei, poţi să ai şi dorinţa de a-ţi sfârşi zilele în patul tău… Cel puţin eu, după ce m-am spetit muncind o viaţă întreagă, aş muri bucuroasă în patul meu, în casa mea.

Şi se ridică. Coupeau, care-i încuviinţa cu totul dorinţele, se şi sculase în picioare, întrebându-se cât o fi ceasul. Dar nu plecară îndată; Gervaise fu curioasă să vadă alambicul cel mare din aramă roşcată, aflat în fundul crâşmei, dincolo de stănoaga de stejar, şi care funcţiona sub geamlâcul luminos din curticică; tinichigiul care se luase după ea, o lămuri cum lucra instalaţia, arătându-i cu degetul feluritele piese ale aparatului, precum şi retorta uriaşă de unde se scurgea firul limpede al spirtului. Alambicul, cu recipientele lui ciudate ca formă, cu ţevile-i ce se întortocheau la nesfârşit, avea o înfăţişare mohorâtă; nici o şuviţă de abur nu scăpa pe vreundeva; abia de se-auzea cum răsuflă ceva pe dinăuntru-i, ca un fel de huruit subpământean; parcă era o muncă de noapte înfăptuită ziua namiaza mare de un muncitor ursuz, puternic şi mut. Între timp, Mes-Bottes, întovărăşit de cei doi prieteni, venise să-şi rezeme coatele de stănoagă, aşteptând să se slobozească vreun colţişor al tejghelei. Râdea ca un scripete neuns, clătinând din cap, cu privirea înduioşată aţintită asupra maşinii de beţivit. Pramatia de maşină! Tare era drăguţă! În burduhanul ăsta de aramă, cât o namilă, era atâta băutură încât să-ţi clăteşti beregata opt zile în şir. Tare ar fi râvnit să i se sudeze capătul serpentinei între dinţi, să simtă cum basamacul încă

fierbinte îl umple, coborându-i până-n călcâie, curgând mereu, întruna, ca un pârâiaş. Păi! nu s-ar mai fi mişcat din loc, şi-astfel ar fi înlocuit pe cinste degetarele sticletelui ăsta de nea Colombe! Tovarăşii săi rânjeau, spunând că ticălosul de Mes-Bottes avea, n-ai ce zice, un papagal cum nu s-a mai pomenit. Alambicul, pe înăbuşitelea, fără să scoată vreo flacără, fără nici o scânteiere în luciul stins al arămurilor sale, îi dădea înainte, îşi picura mai departe sudoarea de alcool, ca un izvor domol şi încăpăţânat, care avea să potopească încetul cu încetul crâşma, răspândindu-se pe bulevardele mărginaşe, inundând uriaşa văgăună a Parisului. Atunci Gervaise, cuprinsă de-un fior, se trase îndărăt şi încercă să zâmbească în vreme ce şoptea:

— Ciudat, mă ia cu frig când văd maşina asta… mă ia cu frig când văd atâta băutură…

Apoi, întorcându-se la gândurile ei dragi despre fericirea desăvârşită:

— Ei? nu-i aşa? ar fi mult mai bine: să munceşti, să ai un coltuc de pâine, să ai sălaşul tău, să-ţi creşti copiii, să mori în culcuşul tău…

— Şi să nu fii bătută, adăugă Coupeau înveselit. Dar eu n-am să te bat, dac-ai vrea, madam Gervaise… Să nu-ţi fie teamă, nu beau niciodată, şi-apoi te iubesc prea mult… Haide, zău! să ne-ncălzim astă-seară picioruşele-mpreună.

Glăsuia pe şoptite, vorbindu-i la ureche, în vreme ce Gervaise îşi croia drum, cu coşul înainte. Dar spuse iarăşi nu, clătinând din cap, de mai multe ori. Totuşi se întorcea spre el, îi zâmbea, părând bucuroasă să afle că nu-i băutor. Bineînţeles că i-ar fi spus da, dacă nu s-ar fi jurat să nu se mai încurce niciodată cu un bărbat. În sfârşit, ajunseră până la uşă şi ieşiră în stradă. În urma lor, crâşma rămânea ticsită de lume, lăsând să răzbată până în stradă larma glasurilor răguşite şi duhoarea spirtoasă a stacanelor de basamac date de duşcă. Se auzea cum Mes-Bottes îl făcea pe nea Colombe ticălos, învinuindu-l că nu-i umpluse paharul decât pe jumătate. El era un băiat de treabă, pe

cinste, pus oricând pe fapte mari, Ah, la dracu! jupânul putea să-şi mute gândul, n-o să-i mai calce prin dugheană, i se făcuse lehamite. Şi le dădea ghes celor doi tovarăşi ai săi să meargă la „Petit bonhomme qui tousse”, o bombă de la bariera Saint-Denis, unde se bea un basamac curat ca lacrima.

— Ah! aici mai poţi să-ţi tragi sufletul, zise Gervaise, când ajunseră pe trotuar. Ei, păi atunci rămâi cu bine, şi-ţi mulţumesc, dom' Coupeau… Mă duc repede acasă.

Dădu s-o pornească pe bulevard. Dar Coupeau îi prinsese mâna şi nu i-o mai lăsa, spunându-i întruna:

— Fă un ocol cu mine şi treci prin Rue de la Goutte-d'Or, drumul nu-i deloc mai lung… Trebuie să trec pe la soră-mea, înainte de-a mă întoarce la şantier… O să ne ţinem tovărăşie.

În cele din urmă Gervaise se învoi şi porniră încetişor la deal pe Rue Poissonniers, unul lângă altul, fără să se ia la braţ. Începu să-i vorbească despre familia lui. Mamă-sa, bătrâna Coupeau, care fusese croitoreasă de jiletci, lucra acum cu ziua prin casele oamenilor, din pricina ochilor ce porniseră s-o lase. Împlinise şaizeci şi doi de ani, pe ziua de 3, luna trecută. El era prâslea familiei. Una dintre surori, madam Lerat, văduvă la treizeci şi şase de ani, lucra în branşa florilor artificiale şi stătea în Rue des Moines, la Batignolles. Cealaltă, în vârstă de treizeci de ani, se măritase cu un meşteşugar care făcea lanţuri de aur, cu şmecherosul ăla de Lorilleux. Acum mergea la ea, în Rue de la Goutte-d'Or. Stătea cu chirie în clădirea cea mare, din stânga. Serile, mânca un rasol la familia Lorilleux; astfel, făceau tustrei economie. Chiar de aceea trecea pe la ei, ca să-i anunţe să nu-l aştepte, deoarece în ziua aia era poftit de un prieten.

Gervaise, care-l asculta, îl întrerupse pe neaşteptate ca să-l întrebe zâmbitoare:

— Va să zică ţi se spune Cadet-Cassis, dom' Coupeau?

— Oh! răspunse el, prietenii m-au poreclit aşa, din pricină că mai totdeauna beau numai răvac de coacăze negre, atunci când mă târăsc cu de-a sila la crâşmă… Mai bine să te cheme Cadet-Cassis decât Mes-Bottes, nu-i aşa?

— Bineînţeles, nu-i urât Cadet-Cassis, încuviinţă Gervaise.

Şi îl întrebă ce lucrează. Muncea tot acolo, în spatele zidului percepţiei comunale, la spitalul cel nou. Oh! nu ducea lipsă de lucru, n-avea să plece de pe şantier mai devreme de a se împlini anul. Erau acolo metri şi metri de jgheaburi!

— Ştii, zise el, când-îs sus pe-acoperiş, văd pân' la hotelul Boncoeur… Ieri, stăteai la fereastră, ţi-am făcut semn cu mâna dar nu m-ai zărit.

Între timp, după ce merseseră vreo sută de paşi pe Rue de la Goutte-d'Or, Coupeau se opri locului şi spuse, ridicându-şi privirile:

— Iată casa… Eu m-am născut mai încolo, la 22… Dar clădirea asta, totuşi, ce straşnic morman de zidărie! Pe dinăuntru, îi mare cât o cazarmă!

Gervaise, înălţându-şi bărbia, cerceta faţada clădirii. Spre stradă, casa avea cinci etaje, fiecare cu câte un rând de cincisprezece ferestre, ale căror jaluzele negricioase, cu şipcile mâncate de vreme, făceau ca întinderea de zidărie să arate ca o ruină. În partea de jos, parterul era ocupat de patru prăvălii: în dreapta intrării, se afla încăperea uriaşă şi slinoasă a unui birt; în stânga, un cărbunar, o maghernită cu mărunţişuri şi dugheana unei negustorese de umbrele. Clădirea părea cu atât mai uriaşă cu cât se înălţa între două construcţii mărunte, pipernicite, alipite de ea; şi, mătăhăloasă, semănând cu un bloc de mortar lucrat ca din topor, putrezind şi fărâmiţându-se în bătaia ploilor, îşi profila pe cerul limpede, deasupra acoperişurilor învecinate, cubul ei enorm şi grosolan, pereţii cu tencuiala nedrişcuită, de-o culoare noroioasă, de-o goliciune ce nu se mai isprăvea, ca zidurile de închisoare, unde şirurile pietrelor de legătură arătau ca nişte fălci cu măselele

stricate, căscate în hău. Însă Gervaise privea îndeosebi poarta, o poartă imensă şi boltită, înălţându-se până la al doilea etaj, scobind un gang adânc, la capătul căruia se zărea, de cealaltă parte, lumina palidă a unei curţi întinse. Pe mijlocul gangului, pavat ca o stradă, curgea un fir de apă de-un trandafiriu spălăcit.

— Haide, intră! spuse Coupeau, că n-o să te mănânce nimeni.

Gervaise voise să-l aştepte în stradă. Totuşi, nu-şi putu înfrâna dorinţa de-a pătrunde în gang, până lângă odăiţa portarului, care se afla în dreapta. Şi de acolo, din pragul acesteia, privi iarăşi în sus. Înăuntru, faţadele aveau şase etaje; patru faţade asemănătoare care îngrădeau curtea pătrată. Zidurile erau cenuşii, mâncate de-o lepră gălbuie şi brăzdate de balele prelinse de pe acoperişurile de ardezie, şi se ridicau otova până sus, fără nici o podoabă; doar burlanele de scurgere făceau un cot în dreptul fiecărui etaj, unde lăcaşurile larg deschise ale căzilor pentru zoaie pătau zidul cu fonta lor ruginită. Ferestrele văduvite de jaluzele dădeau la iveală nişte geamuri goale, de-un verde-albăstrui ca apa stătută. La unele dintre ele, lăsate deschise, atârnau la aerisit câteva saltele cu pânza în carouri sinilii; dinaintea altor ferestre, pe frânghii stăteau rufe întinse la uscat, tot ce-avea de spălat o familie, cămăşile bărbatului, ale femeii, izmenuţele puştilor; mai era, la al treilea, o fereastră deschisă, unde fuseseră întinse nişte scutece, scorţoase de murdărie. De sus şi până jos, locuinţele neîncăpătoare plesneau, lăsând să ţâşnească prin toate crăpăturile mărturiile sărăciei dinăuntru. Jos, fiecare faţadă avea câte-o intrare înaltă şi strâmtă, fără uşă, tăiată de-a dreptul în goliciunea zidului şi alcătuind scobitura unui vestibul cu pereţii crăpaţi, în fundul căruia se vedeau încolăcindu-se treptele noroiate ale unei scări cu balustradă de fier; astfel, puteau fi numărate patru scări, însemnate prin cele patru litere dintâi ale alfabetului, zugrăvite pe zid. La parter, se înjghebaseră nişte ateliere imense, închise cu geamlâcuri

negre de praf; în interior se zărea focul unui cuptor de lăcătuşerie; ceva mai încolo, se auzea cum geluieşte un tâmplar; pe când, lângă odăiţa portarului, din laboratorul unui boiangiu izbucnea, clocotind năvalnic, apa care dădea naştere acelui pârâiaş de culoare trandafirie-spălăcită, ce curgea pe gang. Întinată de băltoacele de apă vopsită, de talaş, de tăciuni, cu iarbă pe margini şi printre dalele clintite din loc, curtea era luminată de-o sclipire vie, parcă tăiată în două de linia unde se oprea bătaia soarelui. În partea adumbrită, în jurul cişmelei al cărei robinet întreţinea acolo o umezeală veşnică, trei găinuşe ciuguleau pământul, umblând după râme, cu labele pline de noroi. Iar Gervaise îşi plimba domol privirea, coborând-o de la etajul al şaselea până la caldarâm, apoi o urca din nou, uluită de această imensitate, simţindu-se înlăuntrul unui organ viu, în însăşi inima unui oraş, vrăjită de clădirea asta, de parcă ar fi avut înaintea-i o fiinţă gigantică.

— Cucoana caută pe cineva? strigă portăreasa curioasă, ivindu-se în uşa odăiţei.

Gervaise o lămuri că aşteaptă un domn. Porni înapoi spre stradă; apoi, deoarece Coupeau mai întârzia, se întoarse ispitită să privească din nou. Clădirea nu i se părea urâtă. Printre zdrenţele atârnate la ferestre, chicoteau câteva unghere vesele, o micsandră înflorită într-un ghiveci, o colivie cu canari de unde picura ciripitul lor sprinţar, oglinzi pentru bărbierit ţâşnind din penumbră ca nişte sclipiri de stele rotunde. Un tâmplar cânta la parter, acompaniat de şuieratul uniform al rândelei în vreme ce în atelierul de lăcătuşerie larma cadenţată a ciocanului răsuna gros, cu un sunet argintiu. În afară de asta, aproape la toate ferestrele deschise, pe fondul sărăciei ce răbufnea la suprafaţă, se iţeau căpşoarele râzăreţe şi mânjite ale copilaşilor, femeile stăteau la cusut, aplecându-şi deasupra lucrului profilul liniştit. Era ceasul de după prânz când lumea se apuca iarăşi de treburi, când bărbaţii care plecaseră la lucru lăsaseră odăile goale, iar clădirea se cufunda iarăşi în

marea ei tihnă, întretăiată doar de larma meseriaşilor, de îngânarea unui refren, mereu acelaşi, repetat ceasuri de-a rândul. Numai curtea era niţel cam jilavă. Dac-ar fi locuit aici, Gervaise şi-ar fi dorit nişte odăi în partea din fund, în bătaia soarelui. Făcuse vreo cinci sau şase paşi şi trăgea în piept miasma searbădă a locuinţelor sărmane, o duhoare de praf învechit, de jeg rânced; întrucât însă se simţea mai ales iuţimea apelor de la boiangerie, aici i se părea că nu miroase atât de urât ca la hotelul „Boncoeur”. Îşi şi alesese o fereastră, o fereastră în colţul din stânga, acolo unde se vedea o lădiţă în care creştea nişte fasole spaniolă, ale cărei lujere porneau să se înfăşoare în jurul unei bolţi de sfori.

— Te-am făcut s-aştepţi, hai? spuse Coupeau, pe care Gervaise îl auzi deodată lângă ea. Când nu cinez la ei e-un tărăboi cumplit, mai ales c-astăzi soră-mea a cumpărat carne de viţel.

Deoarece Gervaise tresărise uşor din pricina surprizei, vorbi mai departe, preumblându-şi la rându-i privirile:

— Te uiţi la casă. E-ntotdeauna închiriată, de sus şi până jos. Să tot fie cam la trei sute de chiriaşi, după părerea mea… Dac-aş fi avut mobilă, aş fi pândit şi eu o cămăruţă… N-ar fi rău dac-am sta şi noi aicea, nu-i aşa?

— Da, n-ar fi rău, murmură Gervaise. La Plassans, pe ulicioara noastră, nu era atâta lume… Ia te uită, ce drăguţă-i fereastra aia de la al cincilea, unde-s lujerii de fasole.

Atunci, stăruind în încăpăţânarea lui, o întrebă iarăşi dacă nu voia să stea cu el. De îndată ce-ar fi făcut rost de-un pat, ar fi închiriat şi el o cămăruţă aici. Dar Gervaise o luase la sănătoasa, grăbindu-se spre gang şi rugându-l să n-o bată la cap cu prostiile lui. Putea să se şi năruie casa, tot n-avea să se culce sub aceeaşi plapumă cu el, orice s-ar fi întâmplat. Totuşi, Coupeau, când se despărţi de ea în faţa atelierului doamnei Fauconnier, izbuti să-i ţină o clipă mâna, Gervaise lăsându-şi-o într-a lui din toată inima.

Vreme de-o lună de zile, legăturile de prietenie dintre Gervaise şi muncitorul tinichigiu se desfăşurară mai

departe. Lui Coupeau, Gervaise i se părea straşnic de inimoasă, văzând-o spetindu-se cu munca, îngrijindu-se de copilaşi, ba încă mai găsind timp să stea serile să coasă tot felul de zdrenţe. Câte femei nu sunt pe lume, nespălate, puse pe chiolhanuri, robite pântecului; însă, vezi, drăcia dracului! ea nu li se prea asemăna, prea lua viaţa în serios! Atunci Gervaise pufnea în râs, apărându-se cu sfioşenie. Spre nenorocirea ei, nu totdeauna fusese la fel de cuminte. Dădea de înţeles că era vorba de întâia ei naştere, la paisprezece ani; pomenea iarăşi despre ocalele de rachiu de anason trase la măsea, pe vremuri, împreună cu maică-sa. Viaţa o mai învăţase câte ceva, asta era totul. Greşit se credea c-ar avea cine ştie ce voinţă; dimpotrivă, era tare slabă de înger; se lăsa dusă încotro i se dădea brânci, de teamă să nu pricinuiască cuiva vreo suferinţă. Visul ei era să trăiască printre oameni cinstiţi, pentru că oamenii răi, după cum spunea ea, erau ca o lovitură de bâtă în cap, îţi despicau căpăţâna, şi pe o femeie ţi-o doborau la pământ în câteva clipe. Simţea cum o trec sudorile când se gândea la viitor şi se-asemăna c-un gologan zvârlit în sus şi căzând pe faţă sau pe dos, după cum era caldarâmul. Tot ceea ce întâmpinase până atunci, pildele rele desfăşurate înaintea ochilor ei de copil, îi dăduseră o straşnică învăţătură. Însă Coupeau glumea pe socoteala gândurilor ei negre, îi reamintea de curajul pe care-l dovedise, încercând s-o ciupească de şolduri; Gervaise îl punea la locul lui, dându-i peste mâini, în vreme ce, râzând, el striga că nu era chiar atât de uşor să te dai la ea, deşi spunea că-i femeie plăpândă. De felul său, cam luând lucrurile în râs, puţin îi păsa de viitor. O zi aduce după sine o altă zi, fir-ar să fie. Nici o grijă, totdeauna se va găsi un culcuş şi ceva de haleală. Mahalaua i se părea curăţică, în afară de o bună parte din beţivanii de care s-ar fi putut descotorosi şanţurile. Nu era băiat rău, spunea uneori lucruri foarte bine gândite, ba chiar se purta şi niţel mai dichisit, cu o cărare îngrijită pe-o parte a capului, avea cravate frumoase

şi-o pereche de pantofi de lac pentru zilele de duminică. Şi pe deasupra, o isteţime şi-o obrăznicie de maimuţă, poznaş şi zeflemitor ca orice muncitor parizian, umblându-i gura ca o moară stricată, ba mai era şi drăguţ, cu mutrişoara lui tânără.

Ajunseseră să-şi facă, unul altuia, o mulţime de servicii, la hotelul „Boncoeur”. Coupeau se duceau să-i aducă laptele, lua asupră-şi alergăturile ei, îi căra boccelele cu rufe; iar adeseori, serile, întorcându-se întâiul de la lucru, ducea copiii la plimbare pe bulevardul exterior. Gervaise, pentru a răspunde la serviciile lui urca în cămăruţa strâmtă de la mansardă, unde-şi avea el culcuşul; îi lua hainele la control, îi cosea nasturii la pantalonii de lucru şi-i cârpea bluzele de pânză. O strânsă prietenie se înfiripa între ei. Când Coupeau venea la dânsa, Gervaise nu se plictisea de fel, desfătându-se cu cântecele pe care i le aducea, ascultând vorbirea mereu glumeaţă a mahalalelor pariziene, care pentru ea era încă cu totul nouă. Tot învârtindu-se pe lângă fustele ei, Coupeau se înflăcăra din ce în ce mai mult. Era prins, şi de-a binelea! începea să nu se mai simtă la îndemână. Râdea întruna, dar cu inima atât de zbuciumată şi de strânsă, încât nu i se mai părea că-i de glumă. Era cu gândul numai la prostii, nu era în stare s-o întâlnească şi să nu-i strige: „Când o să fie?”. Gervaise îşi dădea seama ce voia el să zică, şi-i făgăduia c-o să fie la paştele cailor. Atunci Coupeau o necăjea, ducându-se la ea cu papucii de casă în mână, ca şi cum s-ar fi mutat acolo. Gervaise o lua în glumă, petrecându-şi de minune ziua, fără a mai sta să roşească la nesfârşitele şi neruşinatele aluzii cu care-o copleşea. Îi îngăduia totul, numai să nu se poarte ca un bădăran. Doar o singură dată se supără, când într-o zi vrând s-o sărute, o trăsese de păr.

Către cele din urmă zile din iunie, veselia lui Coupeau se topi. Începea să nu se mai simtă în apele lui. Gervaise, îngrijorată din pricina anumitor uitături, se zăvora peste noapte. Apoi, după o îmbufnare care ţinu de duminică şi

până marţi, Coupeau veni pe neaşteptate, în seara de marţi, să-i bată la uşă, pe la ceasurile unsprezece. Gervaise nu voia să-i deschidă, dar Coupeau avea un glas atât de blând şi tremurător, încât până la urmă trase la loc scrinul pe care-l proptise de uşă. După ce intră, crezu că-i bolnav, într-atât i se păru de palid, cu ochii înroşiţi şi învineţit la faţă. Coupeau rămăsese în picioare, bâiguind şi clătinând din cap. Nu, nu, nu era bolnav. De două ceasuri stătea şi plângea sus în odăiţa lui; plângea ca un copil, muşcându-şi perna, să nu-l audă vecinii. Se împlineau trei nopţi de când nu mai dormea. Nu mai putea trăi în felul ăsta.

— Ascultă, madam Gervaise, spuse el cu glasul sugrumat, gata să se pornească iarăşi pe plâns, trebuie să isprăvim o dată, nu-i aşa?. Să ne căsătorim. Doresc tare mult lucrul ăsta, îs hotărât.

Gervaise se arătă nespus de mirată. Se întunecă la faţă;

— Oh! dom' Coupeau, murmură ea, ce ţi-a dat prin gând? Nu ţi-am cerut niciodată aşa ceva, o ştii prea bine… Nu mă interesează, şi-atât… Oh! nu, nu, de data asta-ţi vorbesc serios; gândeşte-te, te rog, la ce ţi-am spus.

Dar Coupeau dădea întruna din cap, purtând pe chip o hotărâre nestrămutată. Totul era bine gândit. Coborâse la ea, din pricină că simţea nevoia să doarmă şi el noaptea ca lumea. Poate că n-o să aibă inima aia să-l lase să plece sus la el şi să plângă! Din clipa în care avea să-i zică da, n-are s-o mai bată la cap, putea să se culce liniştită. Voia doar s-o audă zicând da. Şi vor sta de vorbă a doua zi.

— Bineînţeles că la asta n-am să zic da, spuse Gervaise. Nu vreau ca mai târziu să mă învinuieşti că te-am împins să faci o prostie… Vezi mata, dom' Coupeau, faci rău că te încăpăţânezi. Nu-ţi dai singur seama ce simţi pentru mine. Pun rămăşag că ţi-ar trece dacă nu m-ai vedea vreo opt zile la rând. Bărbaţii se însoară de multe ori pentru o singură noapte, cea dintâi, şi după aceea nopţile se scurg una după alta, zilele par mai lungi, o viaţă întreagă, şi li se face

lehamite de-a binelea… Stai jos, acolo, că vreau să vorbim chiar acum.

Şi, până lA. Unu dinspre ziuă, în camera cufundată în beznă, la lumina fumegândă a unei lumânări pe care uitau s-o cureţe, discutară despre căsătoria lor, pe şoptite, ca să nu-i trezească pe cei doi copilaşi, pe Claude şi Etienne, care dormeau răsuflând lin, cu căpşoarele pe aceeaşi pernă. Iar Gervaise îi vorbea întruna despre ei, arătându-i lui Coupeau; ciudată zestre îi mai aducea, zău că nu era în stare să-i pună în cârcă doi plozi. Şi în afară de asta, era cuprinsă de ruşine pentru el. Ce-avea să zică mahalaua? O cunoscuse cu ibovnicul ei, îi ştiau păţania; nu era prea cuviincios să-i vadă lumea căsătorindu-se după ce nu trecuseră nici măcar două luni. La toate aceste motive întemeiate, Coupeau răspundea dând din umeri. Puţin îi păsa de gura mahalalei! Nu-şi băga nasul unde nu-i fierbea oala; mai întâi pentru că s-ar fi temut tare mult să nu şi-l mânjească! Ei bine, da, Gervaise trăise cu Lantier înaintea lui. Şi ce era rău în asta? Nu-şi făcea de cap, nu aducea bărbaţi în casă, cum făceau atâtea femei, şi chiar din cele mai înstărite. În ce priveşte copiii, se vor face mari, aveau să-i crească împreună, ce dracu! Niciodată n-avea să mai găsească o femeie atât de inimoasă, atât de bună, înzestrată cu atâtea însuşiri. De altminteri, nu asta era totul, ar fi putut să se tăvălească pe trotuare, să fie urâtă, puturoasă, scârboasă, să aibă o droaie de copii împuţiţi, toate astea n-ar fi stat în cumpănă în faţa ochilor săi: o dorea.

— Da, te doresc, spunea el întruna, lovindu-şi genunchiul cu pumnul, într-o necurmată bătaie. Mă-nţelegi, te doresc… Cred că-n privinţa asta n-ai nimic de zis?

Încetul cu încetul, Gervaise se lăsa pătrunsă de duioşie. O cuprindea o slăbiciune a inimii şi-a simţurilor, în vâltoarea acestei dorinţe neînfrânate de care se vedea învăluită. Nu mai încerca decât o sfioasă împotrivire, cu braţele în poala fustei şi chipul scăldat de blândeţe. De afară, prin fereastra

întredeschisă, încântătoarea noapte de iunie trimitea calde adieri, făcând să pâlpâie lumânarea, a cărei feştilă roşiatică, rămasă prea mare, începuse să se facă scrum; în tăcerea necuprinsă a mahalalei adormite se auzea doar scâncetul de copil al unui beţiv, căzut pe spate, în mijlocul bulevardului; în vreme ce, de departe, din fundul unui restaurant, se auzea o vioară cântând un cadril îndrăcit la cine ştie ce chef întârziat, o melodie cristalină, limpede şi alintătoare ca un zvon de armonică. Văzând că femeia ajunsese la capătul puterilor, nemaiîmpotrivindu-i-se, tăcută şi oarecum zâmbitoare, Coupeau îi cuprinsese mâinile, atrăgând-o spre el. Gervaise trăia una dintre acele clipe când se lăsa pradă simţurilor şi de care se temea atât de mult, înfrântă şi prea tulburată pentru a mai refuza ceva şi-a face pe cineva să sufere. Însă tinichigiul nu înţelese că ea se dăruia; pentru a intra în stăpânirea ei se mulţumi să-i strângă mâinile, gata să-i strivească încheieturile; şi oftară amândoi din pricina mângâioasei dureri ce le domolea niţel pornirea dragostei.

— Nu-i aşa că zici da? întrebă el.

— De ce mă chinuieşti? şopti Gervaise. Vrei să spun da? ei bine, da să fie… Doamne Dumnezeule, poate că-n clipa asta facem o mare nebunie.

Coupeau se sculase în picioare, cuprinzându-i mijlocul şi sărutându-i chipul cu asprime, la voia întâmplării. Apoi, întrucât mângâierea lui făcea prea mult zgomot, se îngrijoră mai mult decât ea, privind la Claude şi Etienne, şi păşi tiptil coborând glasul.

— Sst! să fim cuminţi, spuse el, să nu trezim puştii… Pe mâine.

Şi plecă sus, în odăiţa lui. Gervaise, cuprinsă de-un tremur stătu mai mult de-un ceas pe marginea patului, uitând să se mai dezbrace. Era tulburată, Coupeau i se părea un om foarte cinstit; căci la un moment dat fusese mai mult decât convinsă că gata, acum avea să doarmă la ea. Beţivanul de jos, de sub fereastră, se jeluia şi mai răguşit, mugind ca o

vită rătăcită. Vioara cu cântu-i îndrăcit tăcuse acolo, în depărtare.

În zilele următoare, Coupeau vru s-o hotărască pe Gervaise să urce într-o seară la soră-sa, în Rue de la Goutte-d'Or, însă Gervaise, nespus de sfioasă, vădea o spaimă nemaipomenită faţă de vizita asta la familia Lorilleux. Îşi dădea foarte bine seama că tinichigiul avea o teamă ascunsă faţă de cei doi. Fără îndoială că nu depindea de soră-sa, care nici măcar nu era mai în vârstă decât el. Bătrâna Coupeau avea să-şi dea dezlegarea cu amândouă mâinile, căci niciodată nu-l nemulţumea pe fiu-său. Dar în familia lor se spunea că soţii Lorilleux câştigau până la zece franci pe zi; fapt care-i făcea să se bucure de-o netăgăduită autoritate. Coupeau n-ar fi cutezat să se-nsoare, fără ca mai înainte de toate ei să-i fi primit aleasa.

— Le-am vorbit despre tine, au aflat de planurile noastre, îi explica el Gervaisei. Dumnezeule! cât eşti de copilă! Haidem astă-seară… Ţi-am atras atenţia, nu-i aşa? Soră-meA. O să ţi se pară niţel cam băţoasă. Nici Lorilleux nu-i totdeauna prea drăguţ. De fapt, ei se simt tare jigniţi, deoarece, dac-am să mă-nsor, n-am să mai mănânc la ei, şi asta-nseamnă o economie mai puţin. Dar n-are-a-face n-au să te dea pe uşă afară. Fă-o pentru mine, trebuie neapărat.

Cuvintele astea o înspăimântau şi mai mult pe Gervaise. Totuşi, într-o sâmbătă seara, se dădu bătută. Coupeau veni s-o ia pe la ceasurile opt şi jumătate. Era gata îmbrăcată: o rochie neagră, un şal cu frunze galbene de palmier dintr-un imprimeu de muselină de lână şi-o boneţică albă, împodobită cu-o danteluţă. De şase săptămâni încoace, de când lucra, îşi economisise cei şapte franci pentru şal şi cei doi franci şi jumătate pentru boneţică; rochia era o vechitură întoarsă pe dos şi curăţată.

— Te-aşteaptă, îi spuse Coupeau, în timp ce ocoleau prin Rue des Poissonniers. Oh! au început să se-mpace cu gândul c-au să mă vadă-nsurat. Astă-seară par foarte drăguţi… Şi-n afară de asta, dacă n-ai văzut niciodată cum

se făuresc lănţişoarele de aur, are să-ţi facă plăcere să priveşti. Tocmai lucrează la o comandă urgentă pentru luni.

— Au aur la ei în casă? întrebă Gervaise.

— Ba bine că nu, aur pe pereţi, aur pe jos, aur peste tot.

Între timp, pătrunseră sub poarta boltită a clădirii şi străbătură curtea. Familia Lorilleux stătea la etajul al şaselea, scara B. Coupeau îi strigă râzând să se ţină zdravăn de balustradă şi să nu-i mai dea drumul. Gervaise se uită în sus, clipi din ochi zărind turnul înalt şi găunos format de casa scării şi luminat din două în două etaje, de trei becuri de gaz aerian; ultimul bec, sus de tot, părea o stea tremurătoare de pe bolta întunecată a cerului, iar celelalte două îşi aruncau lumina alungită şi brăzdată în chip ciudat, de-a lungul spiralei fără de sfârşit a treptelor.

— Ce zici? spuse tinichigiul când ajunse la palierul primului etaj, straşnic mai miroase a supă de ceapă. Nici vorbă c-au avut supă de ceapă.

Într-adevăr, pe scara B, cenuşie şi murdară, cu balustrada şi treptele slinoase, cu pereţii scorojiţi ce-şi dădeau la iveală tencuiala, se mai simţea duhnind mirosul puternic al mâncărurilor. În dreptul fiecărui etaj, coridoarele se afundau pline de larmă, se zăreau uşi vopsite în galben şi întinate în dreptul broaştei de jegul mâinilor; iar din căzile de lături, de la înălţimea ferestrelor, răbufnea o jilăveală puturoasă, a cărei miasmă se învălmăşea cu mirosul înţepător de ceapă prăjită. De la parter şi până la etajul al şaselea, se auzea un zdrăngănit de vase, de tigăi spălate, de cratiţe râcâite cu lingura, pentru a le curăţa de prăjeală. Gervaise zări la întâiul etaj, în dreptul unei uşi întredeschise pe care era scris cu litere mari cuvântul: Desenator, doi bărbaţi ce stăteau la o masă pe a cărei muşama sfârşiseră de mâncat şi care vorbeau cu înflăcărare, învăluiţi de fumul lulelelor. La etajele mai liniştite, al doilea şi al treilea, prin crăpăturile lemnului, răzbăteau doar câte-un hurducăit regulat de leagăn, vreun plânset înăbuşit de copil sau un glas puternic de femeie,

şiroind ca un susur liniştit de apă curgătoare, fără a ű se putea desluşi cuvintele; Gervaise avu prilejul să citească nişte tăblii bătute în cuie, cu nume scrise pe ele: Madame Gaudron, dărăcitoare, şi mai încolo: Monsieur Madinier, atelier de cartonaje. La etajul al patrulea era tărăboi mare: se cutremura duşumeaua din pricina tropăitului şi-al mobilelor răsturnate, o gălăgie înspăimântătoare cu lovituri şi înjurături; ceea ce însă nu-i împiedica pe vecinii din faţă să joace cărţi, cu uşa deschisă, ca să intre aerul. Dar când ajunse la al cincilea, Gervaise simţi nevoia să-şi mai tragă sufletul; nu era obişnuită să urce; peretele ce se învârtea mereu în jurul ei, locuinţele pe care le întrezărise, o ameţiseră. De altminteri, o întreagă familie le tăia drumul pe palier; tatăl spăla vasele pe o mică plită de pământ ars, lângă găleata de lături, iar mama, sprijinită cu spatele de balustradă, îşi scălda copilul înainte de culcare. Dar Coupeau o încuraja pe Gervaise. Nu mai aveau mult până s-ajungă. Şi când, în sfârşit, ajunse la al şaselea, se întoarse spre ea, s-o ajute c-un zâmbet. Gervaise, privind în sus, căuta să-şi dea seama de unde răzbătea acel firicel de glas pe care-l asculta de când urcase întâia treaptă, limpede şi pătrunzător, acoperind celelalte zgomote. Era o bătrânică de la mansardă care cânta în vreme ce îmbrăca păpuşi de şaizeci şi cinci de centime. Gervaise mai zări, în clipa când o fetişcană se înapoia cu o găleată într-o odăile învecinată, un pat desfăcut unde un bărbat, numai în cămaşă, stătea în aşteptare, lăfăindu-se cu ochii în tavan; pe uşa ce între timp fusese închisă, o carte de vizită scrisă de mână arăta: Mademoiselle Clémence, călcătoreasă. Şi-atunci, sus de tot, cu picioarele zobite şi răsuflarea tăiată, avu curiozitatea să se plece deasupra balustradei; de astă dată becul de gaz de jos părea o stea în adâncul puţului strâmt al celor şase caturi; iar miasmele, viaţa uriaşă şi clocotitoare a casei, ajungeau până la ea dintr-o singură suflare, izbind cu o pală de căldură chipul ei înfricoşat ce se încumetase acolo, ca pe marginea unei prăpăstii.

— Încă n-am ajuns, spuse Coupeau. Vai! e-o adevărată călătorie!

O luase la stânga, pe un coridor lung. Ocoli de două ori, întâia oară din nou la stânga, a doua oară la dreapta. Coridorul se prelungea mai departe, se bifurca, îngustându-se, crăpat, coşcovit, luminat din loc în loc de-o flăcăruie de gaz aerian; uşile toate la fel, înşirate la rând ca nişte uşi de închisoare sau de mânăstire, dădeau în continuare la iveală, aproape toate larg deschise, locuinţe sărmane şi-n care se muncea, pline de abureala roşcată adusă de fierbintea înserare de iunie. În cele din urmă, dădură de capătul coridorului învăluit cu totul în beznă.

— Iată-ne, spuse tinichigiul. Fii cu grijă! ţin-te de perete; sunt trei trepte.

Gervaise mai făcu vreo zece paşi în întuneric, cu băgare de seamă. Dădu peste cele trei trepte pe care le numără. Însă, în fundul coridorului, Coupeau apucase să deschidă o uşă, fără să mai bată. O lumină vie se răspândi pe podea. Intrară.

Era o cămăruţă gâtuită, un fel de fundac, ce părea a fi chiar prelungirea coridorului. O perdea de stofă spălăcită, agăţată în clipa aceea de-o sforicică, despărţea fundacul în două. În prima despărţitură era un pat vârât sub tavanul pieziş al mansardei, o maşină de gătit de tuci ce mai păstra ceva din căldura mesei de seară, două scaune, o masă şi un dulap căruia trebuise să i se taie cu fierăstrăul stinghia de sus ca să poată încăpea între pat şi uşă. În a doua despărţitură era instalat atelierul: în fund, o forjă mititică cu foalele ei; la dreapta, o menghină prinsă de perete sub o etajeră pe care stăteau în neorânduială nişte fiare vechi; la stânga, lângă fereastră, un banc de lucru pitic, încărcat cu cleşti, fierăstraie microscopice, foarfeci, toate unsuroase şi cumplit de murdare.

— Noi suntem! strigă Coupeau, înaintând până în dreptul perdelei de stofă.

Dar în clipele care urmară nu se auzi nici un răspuns. Gervaise, foarte tulburată, răscolită mai ales de gândul c-avea să pătrundă într-un loc unde aurul curgea gârlă, se ţinea în spatele tinichigiului, gângăvind, abia încumetându-se să salute din cap, în chip de bună-seara. Lumina vie, datorită lămpii ce ardea pe bancul de lucru şi cărbunilor aprinşi din forjă, îi înteţea şi mai mult tulburarea. Totuşi, până la urmă, izbuti s-o zărească pe madam Lorilleux, o bondoacă roşcovană, destul de zdravănă, ce trăgea din toată puterea braţelor ei scurte, cu ajutorul unui cleşte, un fir de metal negru pe care-l trecea prin găurile unei filiere prinse în menghină. Lorilleux, cam mărunţel şi el, dar mai firav în umeri, meşterea la banc, din vârful cleştilor, cu-o sprinteneală de maimuţă, un lucru atât de fin, încât i se pierdea printre degetele butucănoase. Bărbatul fu cel dintâi care-şi înălţă capul, un cap cu părul rărit, palid şi gălbejit ca o ceară străveche, alungit şi bolnăvicios.

— Ah! voi sunteţi! Bine, bine! şopti el. Ştiţi, suntem cam grăbiţi… Să nu intraţi în atelier, că ne-ar stingheri. Rămâneţi în odaie.

Şi se apucă iarăşi de lucrul său migălos, vârându-şi din nou capul sub reflexul verzui al unui glob cu apă, prin care lampa trimitea asupra lucrării un rotocol de lumină pătrunzătoare.

— Ia nişte scaune! strigă la rândul ei madam Lorilleux. Dânsa-i cucoana, nu-i aşa? Foarte bine, foarte bine!

Încolăci firul şi-l duse la forjă; acolo îl puse iarăşi la înroşit, după ce înteţi tăciunii cu un evantai mare de lemn, pentru ca apoi să-l treacă prin ultimele găuri ale filierei.

Coupeau aduse scaunele şi-o aşează pe Gervaise la marginea perdelei. Odăiţa era atât de neîncăpătoare, încât nu-şi putu face loc lângă ea. Se aşează în spatele ei şi-i explică cum se lucrează, plecându-i-se la ureche. Gervaise, buimăcită de ciudata primire a familiei Lorilleux, simţindu-se stingherită de privirile lor piezişe, avea un zumzet în urechi care-o împiedica să audă. I se părea că madam

Lorilleux arată prea îmbătrânită pentru cei treizeci de ani ai ei; o înfăţişare ursuză, neîngrijită, cu un păr roşcat şi gălbejit, răsucit peste capotul descheiat. Soţul, doar c-un an mai în vârstă, i se părea un moşneag, cu buzele lui subţiri şi răutăcioase, numai în cămaşă, cu picioarele goale în papucii de casă scâlciaţi. Ceea ce o uluia cel mai mult era micimea atelierului, pereţii murdarii, sculele de fier întinat, toată murdăria aceea negricioasă care zăcea acolo, într-un talmeş-balmeş de dugheană cu fiare vechi. Era nemaipomenit de cald. Picături de sudoare broboneau chipul verzui al lui Lorilleux; iar madam Lorilleux se hotărî să-şi scoată capotul, rămânând cu braţele dezgolite şi cămaşa lipită de sânii pleoştiţi.

— Şi aurul? întrebă Gervaise cu glasul pe jumătate.

Privirile-i neliniştite scormoneau prin toate ungherele, căutând prin stratul de murdărie strălucirea la care visase.

Însă Coupeau pomi să râdă.

— Aurul? spuse el; na, uite-l, mai uite şi-aici, iată-l şi la picioarele tale!

Îi arătase pe rând firul subţiat pe care-l lucra soră-sa, apoi un alt maldăr de fir, ca un colac de sârmă de fier, agăţat de perete, lângă bancul de lucra; după aceea, punându-se de-a buşilea, luase de jos, de sub lojniţa de răchită aşternută pe duşumea, o rămăşiţă, un firicel cât un capăt de ac ruginit. Gervaise se arătă uimită. Poate că nu era aur, metalul ăsta negricios, urât ca fierul! Fu nevoit să muşte din bucăţica adunată de jos, ca să-i arate crestătura strălucitoare lăsată de dinţi. Şi îi explică mai departe; patronii dădeau aurul sub formă de fir, gata aliat; meşteşugarii îl treceau mai întâi prin filieră ca să-l aducă la grosimea voită, având grijă să-l mai călească de vreo cinci sau şase ori în timpul lucrării, ca să nu se sfărâme. Oh! trebuia să ai mână ţeapănă şi îndemânare! Soră-sa nu-l lăsa pe bărbatu-său să se atingă de filiere, deoarece îl apuca tuşea. Avea nişte mâini straşnice, o văzuse trăgând aur subţire cât un fir de păr.

Între timp, Lorilleux, cuprins de un acces de tuse, se cocoşa pe scăunelul lui. În toiul tusei, vorbi, spunând cu glasul sugrumat, ferindu-se iarăşi s-o privească pe Gervaise, ca şi cum şi-ar fi explicat numai sieşi:

— Eu, eu mă îndeletnicesc cu făurirea lanţului.

Coupeau o sili pe Gervaise să se ridice în picioare.

N-avea decât să se apropie mai mult şi-atunci o să vadă. Lănţugarul îi îngădui printr-un mormăit. Înfăşură firul pregătit de nevastă-sa în jurul unei mandrine, o vergea de oţel foarte subţire. Apoi, ferăstrui niţel de-a lungul mandrinei, tăind în felul acesta firul şi alcătuind câte-o verigă la fiecare răsucitură a mandrinei. După aceea porni să le lipească. Verigile stăteau puse pe-o bucată mare de mangal. Le uda cu-o picătură de borax, luată dintr-un fund de pahar spart, de lângă el; şi le înroşea iute la lampă, în flacăra orizontală a arzătorului. În clipa când avu vreo sută de verigi, se apucă din nou de lucrul lui migălos, sprijinindu-şi mâinile de stinghie, o scândurică ce se lustruise de-atâta frecat. Îndoia veriga cu cleştişorul, strângând-o dintr-o parte, o vâra în veriga de deasupra care se şi afla la locul ei, desfăcând-o cu ajutorul unui dorn; şi asta cu-o regularitate fără greş, verigă după verigă, atât de iute, încât lanţul creştea încetul cu încetul sub privirea Gervaisei, fără să-i îngăduie să urmărească şi să-şi dea prea bine seama ce se întâmplă.

— Ăsta-i lanţul, spuse Coupeau. Mai sunt şi altele: zalele, brăţările, prinzătorile, corzile. Dar ăsta, ăsta-i lanţul. Lorilleux nu lucrează decât lanţuri.

Lorilleux rânji de mulţumire. Strigă, fără a se opri să încleşteze verigile ce nici nu se desluşeau între unghiile lui murdare:

— I-ascultă, Cadet-Cassis!. Azi-de-dimineaţă mi-am făcut o socoteală. Am început să lucrez la doişpe ani, nu-i aşa? Ei bine, ştii tu cât lanţ am făcut până-n ziua de azi?

Ridicându-şi chipul palid, clipi din pleoapele înroşite.

— Opt mii de metri, m-auzii tu! Două leghe!. Hai! un lanţ de două leghe! Să ai cu ce înfăşură gâtul la toate muierile din mahalaua noastră… Şi, să ştii, lanţul creşte întruna. Nădăjduiesc chiar s-ajungă de la Paris până la Versailles.

Gervaise se aşezase la loc, dezamăgită, totul părându-i-se nespus de urât. Zâmbi ca să le facă plăcere soţilor Lortilleux. Ceea ce o stânjenea cel mai mult, era tăcerea pe care o păstrau în jurul căsătoriei, în jurul acestei probleme atât de însemnată pentru ea, fără de care bineînţeles că n-ar fi venit. Soţii Lorilleux se purtau mai departe cu ea ca şi cum ar fi fost o curioasă nepoftită pe care Coupeau o adusese cu el. Şi când, în cele din urmă, se înfiripă un schimb de cuvinte, pălăvrăgiră numai despre chiriaşii din casă. Madam Lorilleux îl întrebă pe frate-său dacă atunci când urcase nu-i auzise bătându-se pe cei de la etajul al patrulea. Aceşti soţi Bénard se burduşeau în fiecare zi; soţul se întorcea acasă beat ca un porc; şi nevastă-sa îşi avea păcatele ei, îi azvârlea în faţă fel de fel de cuvinte scârboase. Apoi, vorbiră despre desenatorul de la întâiul, Baudequin ăla, lung şi deşelat, o caiafă împovărată de da tonii, fumând cât era ziulica de lungă, mereu pus pe scandal împreună cu prietenii lui. Atelierul de cartonaje al domnului Madinier şchiopăta rău de tot; în ajun, patronul concediase încă două lucrătoare; ar fi binecuvântarea lui Dumnezeu dacă ar da faliment, căci îşi păpa toţi banii, lăsându-şi copiii cu fundul gol. Doamna Gaudron, avea un fel ciudat de-a-şi dărăci saltelele; iarăşi era însărcinată, ceea ce la etatea ei nu mai era deloc cuviincios. Proprietarul îi dăduse afară pe soţii Coquet, de la al cincilea; datorau chiria pe trei trimestre; în afară de asta, se încăpăţânau să-şi aprindă maşina de gătit pe coridor; astfel că sâmbăta trecută, domnişoara Remanjou, bătrâna de la al şaselea, coborâse la top, când îşi căra păpuşile, ca să-l scape pe micuţul Linguerlot care era să moară ars de viu. În ce-o priveşte pe domnişoara Clémence, călcătoreasa, se purta cum îi era pe plac, dar n-aveai ce să-i zici, iubea atât de mult animalele,

avea o inimă de aur. De! Ce păcat, o fată atât de frumoasă să se înhăiteze cu toţi bărbaţii! Fără îndoială, într-o noapte au să dea peste ea făcând trotuarul.

— Na, iat-o şi p-asta, îi spuse Lorilleux neveste-sii, dându-i bucata de lanţ la care lucra de la prânz. Poţi s-o îndrepţi.

Şi adăugă, cu stăruinţa omului ce nu lasă să-i scape chiar atât de uşor o vorbă de duh:

— Încă patru picioare şi jumătate… Mă apropii de Versailles.

În timpul ăsta, madam Lorilleux, după ce-l înroşise din nou, se apucase să îndrepte lanţul, trecându-l prin filiera de reglaj. După aceea îl puse într-o crăticioară de aramă cu mânerul lung, plină cu apă tare diluată, şi-l curăţi de oxizi la focul forjei. Gervaise, îndemnată iarăşi de Coupeau, trebui să urmărească şi această ultimă operaţie. După ce lanţul fu curăţat de oxizi, căpătă o culoare roşie-întunecată. Lanţul era gata, bun de livrare.

— Îl predau nelucrat până la capăt, explică din nou tinichigiul. Lustruitoarele duc treaba mai departe, frecându-l cu postav.

Dar Gervaise simţea că ajunsese la capătul puterilor. Căldura, ce se înteţea din ce în ce mai mult o înăbuşea. Ţineau uşa închisă din pricină că Lorilleux răcea la cel mai mic curent de aer. Atunci, întrucât nu se vorbea deloc despre căsătoria lor, vru să plece şi-l trase încetişor de haină pe Coupeau. Acesta înţelese. De altminteri, începea şi el să fie stingherit şi jignit de această tăcere plină de prefăcătorie.

— Atunci, noi plecăm. Vă lăsăm să vă vedeţi de treabă.

Bătu o clipă pasul pe loc, aşteptând, nădăjduind să audă vreo vorbă, vreo aluzie oareşcare. În cele din urmă se hotărî să atingă chiar el chestiunea.

— Ia zi, Lorilleux, ne bizuim pe mata, ai să fii martorul neveste-mii.

Lănţugarul îşi înălţă capul, şi rânji prefăcându-se surprins; în vreme ce nevastă-sa, lăsând filierele, se proţăpi în

mijlocul atelierului.

— Deci e-o treabă serioasă? şopti el. Nu poţi să-ţi dai niciodată seama când îi de şagă, cu diavolul ăsta de Cadet-Cassis.

— Ah! da, cucoana-i persoana, spuse la rândul ei nevastă-sa, măsurând-o din priviri pe Gervaise. Dragă Doamne! ce sfat să vă dăm noi ăştia… Totuşi, ciudat şi gândul ăsta să vă căsătoriţi. Mă rog, dacă vă aranjează, şi pe unul şi pe celălalt. Când nu ieşi la socoteală, dai vina pe tine, şi gata. Şi de multe ori nu ieşi la socoteală, de multe ori, de multe ori…

Rostind tărăgănat cuvintele din urmă, clătina din cap, cătând când la chipul lui Gervaise, când la mâinile ei, când la picioare, de parcă ar fi vrut s-o despoaie, să-i vadă şi broboanele pielii. Pesemne că li se păru mai bine decât s-ar fi aşteptat.

— Frate-miu e cât se poate de slobod, glăsui ea mai departe pe-un ton şi mai înţepat. Fără îndoială, familia poate c-ar fi dorit… Mereu îţi faci fel şi fel de planuri. Dar lucrurile se dau atât de caraghios de-a berbeleacul… Mai întâi de toate, nu vreau să mă iau la harţă. Chiar de ne-ar fi adus-o şi pe cea din urmă otreapă, i-aş fi spus: „Ia-o de nevastă şi lasă-mă-n pace…” N-o ducea rău la noi, totuşi. E destul de dolofan, se vede cât de colo că nu prea flămânzea. Totdeauna îşi avea supa lui fierbinte, gata la vreme… Ia zi, Lorilleux, nu ţi se pare că cucoana seamănă cu Thérčse, ţtii tu care, muierea aia de peste drum, care s-a prăpădit de ofitică?

— Da, parc-aduce oarecum cu ea, răspunse lănţugarul.

— Şi ai doi copii, cucoană. Ah! în privinţa asta, i-am zis-o într-adevăr lui frate-miu: „Nu pricep cum de te-nsori cu-o femeie ce-are doi copii…” Nu trebuie să te superi dacă-i iau apărarea; e foarte firesc… mai ales că n-arăţi prea sănătoasă… Nu-i aşa, Lorilleux, că n-arată prea sănătoasă?

— Nu, nu, n-arată prea sănătoasă.

Nu rostiră o iotă despre piciorul ei. Însă Gervaise îşi dădea seama după privirile lor chiorâşe şi după cum îşi crâmpoţeau buzele, că la asta se gândeau. Stătea în faţa lor, înfăşurată în şalul subţirel cu frunze galbene de palmier, răspunzând în bobote, de parcă ar fi fost înaintea unor judecători. Coupeau, văzând-o că suferă, pomi să strige:

— Nu-i asta totul… Ce trăncăniţi voi sau nimic, totuna-i. Nunta o să aibă loc sâmbătă, 29 iulie. Am socotit după almanah. Ne-am înţeles? Vă convine?

— Oh! nouă ne convine oricum, spuse soră-sa. Nu mai era nevoie să te sfătuieşti cu noi… N-am să-l împiedic pe Lorilleux să fie martor. Vreau să am linişte.

Gervaise, cu capul plecat, nemaiştiind ce să facă, îşi vârâse vârful piciorului într-un ochi al lojniţei de răchită cu care era acoperită duşumeaua atelierului; apoi, temându-se să nu fi stricat ceva când îl scosese de-acolo, se plecase sa pipăie cu mâna. Lorilleux îşi apropie la iuţeală lampa. Şi îi cerceta neîncrezător degetele.

— Trebuie să ne păzim, spuse el, firimiturile de aur se alipesc de tălpile pantofilor, care le cară fără să-ţi dai seama cum.

Fu o întreagă tevatură. Patronii nu îngăduiau nici un miligram de pierderi. Şi le arătă laba de iepure cu care peria părticelele de aur rămase pe stinghia de lemn, precum şi pielea întinsă, pe genunchi, ţinută acolo ca să le adune. De două ori pe săptămână, se mătura cu osebită grijă tot atelierul; strângeau gunoiul, îi dădeau foc şi cerneau cenuşa în care găseau la fiecare lună aur în valoare de douăzeci şi cinci sau treizeci de franci.

Doamna Lorilleux nu-şi lua ochii de la pantofii Gervaisei.

— Dar nu-ncape supărare din pricina asta, şopti ea cu un zâmbet prietenos. Cucoana poate să se uite pe tălpi.

Gervaise, roşie ca focul, se aşează din nou, îşi ridică picioarele, arătând că nu avea nimic pe tălpi. Coupeau deschisese uşa strigând cu glas tăios: Bună seara! O chemă pe Gervaise din coridor. Atunci, ieşi şi Gervaise, îngânând

câteva vorbe de rămas bun: nădăjduia foarte mult c-au să se mai întâlnească şi c-or să se-nţeleagă împreună. Dar soţii Lorilleux se şi apucaseră din nou de lucru, în fundul văgăunii întunecate a atelierului, în care micuţa forjă scânteia ca ultimul tăciune ce-albeşte în căldura cumplită a unui cuptor. Nevasta, cu un colţ al cămăşii lunecat de pe umăr, cu pielea aprinsă de reflexul roşiatic al jarului, trăgea un nou fir, îşi umfla la fiecare sforţare grumazul, ai cărui muşchi se răsuceau ca nişte funii. Soţul, gârbovit sub lumina verzuie a globului cu apă, pornea să făurească o nouă bucată de lanţ şi îndoia veriga cu cleştişorul, o strângea dintr-o parte, o vâra în veriga de deasupra, o deschidea iarăşi cu ajutorul unui dorn, necontenit, mecanic, fără să-şi îngăduie nici cea mai mică mişcare pentru a-şi şterge năduşeala de pe faţă.

Când Gervaise răzbătu din coridoare pe palierul celui de-al şaselea etaj, nu-şi putu reţine aceste cuvinte rostite cu lacrimi în ochi:

— Toate astea nu făgăduiesc cine ştie ce fericire.

Coupeau dădu furios din cap. O să-i plătească Lorilleux seara asta. S-a mai pomenit vreodată un scârţar ca ăsta! să-şi închipuie că voiau să-i ia trei grăunţe din praful lui de aur! Toate poveştile astea erau curată calicie. Poate că sor-sa crezuse că n-avea să se mai însoare niciodată, ca să-i facă o economie de douăzeci de centime pentru rasolul lui? în sfârşit, la 29 iulie, o să se isprăvească totuşi cu toată tevatura asta. Puţin îi pasă de ei!

Însă Gervaise, coborând scara, îşi simţea totuşi inima grea, chinuită de-o frică nebună ce-o îndemna să scormonească plină de nelinişte umbrele mărite ale balustradei; La vremea asta, scara aţipise, pustie, luminată numai de becul de gaz aerian de la etajul al doilea, a cărui flacără micşorată lăsa să picure în adâncul acestui puţ de bezne, stropul de lumină al unei candele. De după uşile închise, răzbătea tăcerea cea mare, somnul de moarte, al muncitorilor culcaţi după luarea cinei. Totuşi, un râset

alintat se auzea din odaia călcătoresei, în timp ce un firicel de lumină se strecura prin broasca uşii de la odaia domnişoarei Remanjou, care mai croia încă, cu un zgomot domol de foarfeci, rochiţele din pânză ale păpuşilor de şaizeci şi cinci de centime. Mai jos, la doamna Gaudron, un copil continua să plângă. Iar din lăzile de gunoi, acum în mijlocul liniştii nemărginite, întunecate şi mutE. Răbufnea o duhoare şi mai cumplită.

După aceea, în curte, pe când Coupeau cerea portăresei cu glas melodios să i se deschidă, Gervaise se întoarse să mai privească la casă pentru cea din urmă oară. Părea şi mai mare sub cerul fără lună. Faţadele cenuşii, de parcă ar fi fost curăţite de semnele leprei ce le mânca şi spoite cu umbră, se lăţeau, se înălţau; arătau şi mai despuiate, netede de-a binelea, dezbrăcate de zdrenţele ce-n timpul zilei se zbiceau] a lumina soarelui. Ferestrele închise dormeau. Câteva răzleţe, luminate din plin, îşi deschideau ochii, părând că privesc cruciş anumite unghere. Geamurile celor şase etaje, înşirate de jos în sus, deasupra fiecărei intrări, înălbite de-o lucire lividă, înălţau un turn prelung de lumină. Raza unei lămpi, prăvălindu-se de la atelierul de cartonaje ce se afla la al doilea etaj, aşternea o dâră gălbuie pe caldarâmul din curte, spintecând bezna ce îneca atelierele de la parter. Şi, din adâncurile acestei bezne, în coltul cel jilav, picături de apă, răsunătoare în mijlocul tăcerii, cădeau una câte una din robinetul prost închis al cişmelei. Atunci, Gervaisei i se năzări că imobilul se năpusteşte peste umerii ei, strivind-o rece ca gheata. Era iarăşi frica ei prostească, o copilărie de care apoi zâmbea singură.

— Ia seama! strigă Coupeau.

Ca să iasă, fu nevoită să sară peste o băltoacă mare, ce se scursese de la boiangerie. În ziua aceea, băltoaca era albăstruie, de-un siniliu-întunecat ca bolta unui cer de vară, pe care felinarul de noapte al portarului făcea să scânteieze o puzderie de stele.

III.

Gervaise nu voia să facă nuntă. La ce bun s-arunce banii? Şi-n afară de asta, se simţea niţel cam ruşinată; i se părea că n-are rost să dea la iveală căsătoria lor în faţa întregii mahalale. Însă Coupeau se împotrivea: nu se puteau căsători, aşa, fără să ospăteze câte ceva împreună cu toţii. Lui, puţin îi păsa de gura mahalalei! Oh! ceva fără prea mare tărăboi, un pic de hoinăreală după-amiaza, pentru ca apoi să desfunde o sticlă de vin negru la primul birt ieşit în cale. Şi bineînţeles, fără lăutari la desert, fără vreun clarinet care să le zgâlţâie fundul cucoanelor. Doar cât să ciocnească un pahar, mai înainte de-a pleca fiecare să facă nani la el acasă.

Tinichigiul, glumind şi făcând haz, izbuti s-o hotărască pe Gervaise, după ce-i jură că n-avea să fie cline ştie ce tămbălău. Are să stea cu ochii în patru la pahare, pentru a nu îngădui cuiva să cadă mort beat sub masă. Atunci, comandă o masă care să coste cinci franci tacâmul, la Auguste, la „Moulin-d'Argent”, în Boulevard de la Chapelle. Era un mic cârciumar, cu preţuri la îndemâna tuturor, care avea câteva mese în dosul prăvăliei, sub cei trei salcâmi din curte. La etajul întâi aveau să se simtă nespus de bine. Vreme de zece zile, umblă să poftească la masă colocatari de ai soră-sii, din Rue de la Goutte-d'Or: pe domnul Madinier, pe domnişoara Remanjou, pe madam Gaudron cu bărbat-su'. Ba până-n cele din urmă o înduplecă pe Gervaise să-i invite şi pe cei doi camarazi ai săi, pe Bibi-la-Grillade şi pe Mes-Bottes: fără îndoială, Mes-Bottes cam trăgea la măsea, însă avea o poftă de mâncare atât de năzdrăvană, încât totdeauna era poftit la petreceri numai de dragul mutrei pe care-o făcea negustorul când îl vedea pe blestematul ăsta de nehalit cum îi înfulecă şase jimble una după alta. Gervaise, din partea ei, făgădui să-şi aducă patroana, pe madam Fauconnier, şi pe soţii Boche, nişte oameni tare cumsecade. Făcând socoteala, aveau să fie

cincisprezece persoane la masă, era destul. Când e prea multă lume, mai totdeauna se sfârşeşte cu scandal.

Coupeau n-avea însă nici o leţcaie. Fără să facă pe grozavul, căuta să se poarte ca un om cu obraz. Împrumută cincizeci de franci de la patronul lui. Din ăştia, cumpără mai întâi verigheta, o verighetă de aur de doisprezece franci, de care Lorilleux îi făcu rost de la fabrică, cu nouă franci. Apoi îşi comandă o redingotă, o pereche de pantaloni şi-o vestă, la un croitor din Rue Myrrha, căruia îi dădu doar douăzeci şi dinei de franci arvuna; pantofii lui de lac şi pălăria cu borurile mari, bolivarul, mai erau încă bune de purtare. După ce lăsă deoparte zece franci pentru masă, partea lui şi-a Gervaisei, copiii nemaifiind puşi la socoteală, îi rămaseră cu totul şase franci, preţul unei slujbe la altarul nevoiaşilor. Desigur, nu-i avea la inimă pe corbii ăştia, plângea sufletul în el că trebuia să le dea şase franci acestor îmbuibaţi, ce nu duceau lipsă de ei pentru a-şi uda beregata. Dar o căsătorie fără slujbă religioasă, orice s-ar spune, nu era căsătorie. Se duse chiar el la biserică să se târguiască; şi, vreme de-un ceas, se tot ciorovăi c-un preot bondoc şi hodorog, îmbrăcat într-o sutană jegoasă, hoţoman ca o precupeaţă. Îi venea să-i tragă câteva scatoalce. Apoi, în glumă, îl întrebă dacă n-avea cumva, în dugheana lui, vreo slujbă religioasă de ocazie, nu chiar aşa de jerpelită, cu care s-ar putea mulţumi o pereche de oameni cumsecade. Preotul cel bondoc şi hodorog, tot bodogănind că lui Dumnezeu nu i-ar face mici o plăcere să le binecuvânteze căsătoria, se-nvoi până la urmă să facă slujba pe cinci franci. Totuşi, era vorba de-o economie de-un franc. Îi mai rămâneau douăzeci de monezi de cinci centime.

La rându-i, şi Gervaise ţinea să fie la înălţime. De îndată ce se hotărâse căsătoria, făcu ce făcu, munci ore suplimentare, seara, şi izbuti să pună deoparte treizeci de franci. Era tare dornică să aibă o mică pelerină de mătase, expusă în vitrină cu treisprezece franci, în Rue du Faubourg-Poissonničre. Ţi-

o cumpără, apoi luă pe zece franci de la bărbatul unei spălătorese care lucrase la prăvălia lui madam Fauconnier şi murise, o rochie de lână, albastru-aprins, de-o măsură mai mare, pe care şi-o refăcu pe talia ei. Cu cei şapte franci care mai rămăseseră, se căpătui cu-o pereche de mănuşi din bumbac, un trandafir pentru boneţică şi nişte pantofi pentru Claude, băiatul mai mare. Din fericire, copilaşii aveau hăinuţe cuviincioase. Pierdu patru nopţi, curăţind totul, cârpind grijulie şi cele mai mărunte găuri ale ciorapilor şi ale cămăşii ei.

În sfârşit, vineri seara, în ajunul zilei celei mari, Gervaise şi Coupeau, întorcându-se de la lucru, mai avură de muncit pe brânci până la unsprezece. Apoi, până să plece să se culce fiecare în camera lui, mai petrecură o oră împreună la Gervaise, pe deplin mulţumiţi că dăduseră de capăt belelelor. În pofida hotărârii de-a nu se sinchisi de gura mahalalei, în cele din urmă se osteniseră să-i satisfacă pretenţiile şi erau sleiţi de puteri. Când îşi spuseră seara bună, dormeau de-a-mpicioarelea. Oftară, însă adânc uşuraţi. Totul era gata. Coupeau avea ca martori pe domnul Madinier şi pe Bibi-la-Grillade; Gervaise pe Lorilleux şi pe Boche. Urmau să se ducă liniştiţi la primărie şi la biserică, toţi şase, fără să mai care după ei o coadă de lume. Cele două surori ale mirelui spuseseră chiar că aveau de gând să rămână acasă, nefiind nevoie de prezenţa lor. Numai bătrâna Coupeau începuse să plângă, zicând c-avea de gând să se ducă la biserică înaintea lor, să se pitească prin vreun ungher; şi până la urmă îi făgăduiseră c-or s-o ia cu ei. Cât priveşte locul de întâlnire al tuturor invitaţilor, acesta fusese stabilit la „Moulin d'Argent” la ora unu. De acolo, aveau să plece la iarbă verde, la Saint-Denis, să-şi facă poftă de mâncare; aveau să ia trenul, iar la întoarcere aveau să vină pe jos, de-a lungul şoselei. Se anunţa o petrecere minunată, nu chiar un chiolhan la care să te îndopi porceşte, ci un prilej de înveselire, ceva drăguţ şi cinstit.

Sâmbătă dimineaţa, pe când se îmbrăca, Coupeau fu cuprins de nelinişte, văzându-se numai cu-o monedă de un franc. Îi trecuse prin minte că, barem din politeţe, trebuia să facă cinste martorilor cu un pahar de vin şi o felie de şuncă afumată, în aşteptarea cinei. În afară de asta, se mai puteau ivi cheltuieli neprevăzute. În orice caz, un franc n-avea să fie de ajuns. Atunci, după ce îi duse pe Claude şi Etienne la madam Boche, care trebuia să vină seara cu ei la cină, dădu o fugă până-n Rue de la Goutte-d'Or şi urcă să ceară zece franci de la Lorilleux. Simţea cum i se pune un nod în gât, căci se aştepta la o strâmbătură din nas din partea lui cumnatu-său. Acesta bodogăni, rânji cu o mutră răutăcioasă, şi până la urmă îi împrumută cele două monede de cinci franci. Dar Coupeau o auzi pe soră-sa cum spune scrâşnind printre dinţi că „începe bine”.

Cununia civilă era fixată pentru ceasurile zece şi jumătate. Era o vreme nespus de frumoasă, cu un soare grozav, ce făcea să sfârâie caldarâmul străzilor. Pentru ca lumea să nu caşte gura la ei, mirii, bătrâna şi cei patru martori se despărţiră în două grupuri. Gervaise mergea înainte la braţ cu Lorilleux, iar domnul Madiruier o susţinea pe bătrâna Coupeau; apoi, la vreo douăzeci de paşi în urmă, pe trotuarul celălalt, veneau Coupeau, Boche şi Bibi-la-Grillade. Tustrei erau îmbrăcaţi în redingote negre şi mergeau cu spatele adus, bălăbănindu-şi braţele; Boche purta nişte pantaloni galbeni; Bibi-la-Grillade, îmbumbat până la gât, fără vestă, lăsase să-i dusă-n afară doar un petic din cravata înfăşurată pe gât ca o funie. Numai domnul Madinier era îmbrăcat în frac, un frac mare cu coadă tăiată drept; trecătorii se opreau în loc, să privească la domnul ce-o ducea de braţ pe voluminoasa doamnă Coupeau, cu şalul ei cel verde şi cu boneţică neagră cu panglici roşii. Gervaise, tare drăgălaşă şi veselă în rochia ei albastru-aprins, cu umerii ghemuiţi sub o pelerină strâmtuţă, asculta cu amabilitate gugumăniile lui Lorilleux, care, cu toate că era cald, se înfofolise într-un palton uriaş,

de forma unui sac; din când în când, la cotituri, întorcea niţel capul ca să-i zâmbească lui Coupeau pe care-l stinghereau hainele nai, ce străluceau în bătaia soarelui.

Deşi merseseră foarte încet, ajunseră la primărie cu o jumătate de ceas prea devreme. Şi, întrucât primarul întârziase şi el, le veni rândul abia pe la ceasurile unsprezece. Aşteptară pe scaune, într-un colţ al sălii, privind la plafonul înalt şi la posomoreala pereţilor, vorbind pe şoptite, trăgându-şi îndărăt scaunele, dintr-o politeţe exagerată, de fiecare dată ce trecea câte un impiegat. Totuşi, în şoaptă, îl făceau de leneş pe primar; mai mult ca sigur că se afla la ibovnica lui, unde-şi făcea frecţia; sau cine ştie, nu era exclus să fi dat ortul popii. Însă, când magistratul îşi făcu apariţia, se ridicară în picioare plinii de respect. Fură poftiţi să ia loc. Asistară deci la trei cununii, urmărind cu gura căscată desfăşurarea a trei nunţi de oameni înstăriţi, cu mirese îmbrăcate în alb, înconjurate de fetiţe cu părul ondulat cu fierul, de domnişoare cu cordoane roz şi de un şir nesfârşit de domni şi de cucoane, foarte bine îmbrăcate şi foarte cumsecade. Apoi, când fură strigaţi, era cât pe-aci să rămână necăsătoriţi, căci Bibi-la-Grillade dispăruse. Boche îl găsi jos, în piaţă, trăgând din lulea. Aşadar, se găseau în dugheana asta o sumedenie de indivizi gata să-şi bată joc de oamenii care nu le scoteau ochii cu mănuşi de culoarea untului proaspăt! Iar formalităţile, citirea Codului, întrebările, semnarea actelor fură rasolite în aşa măsură, încât se uitau unii la alţii, considerându-se jecmăniţi de-o bună jumătate din ceremonie. Gervaise, zăpăcită, cu inima-ntristată, îşi îndesa batista la gură. Bătrâna Coupeau plângea cu lacrimi fierbinţi. Se aplecară apoi cu toţii asupra registrului, desenându-şi numele cu litere mari şi scălâmbăiate, în afară de mire care, neştiind să scrie, puse o cruce. Fiecare dărui câte douăzeci de centime pentru săraci. Când impiegatul îi înmână lui Coupeau certificatul de căsătorie, acesta, tras de mânecă

de Gervaise, se hotărî să mai scoată douăzeci şi cinci de centime.

De la primărie şi până la biserică era ceva de mers. Pe drum, bărbaţii băură câte-o bere, iar bătrâna Coupeau şi Gervaise, răvac de coacăze cu apă. Străbătură o stradă lungă, fără pic de umbră, unde soarele îi bătea drept în cap. Ţârcovnicul îi aştepta în mijlocul bisericii pustii; îi împinse către un mic altar, întrebându-i mânios dacă nu cumva întârziaseră doar pentru a-şi bate joc de cele sfinte. Un preot, cu o mutră posomorâtă, sosi cu paşi mari şi chipul palid de foame, precedat de-un diacon care tropăia îmbrăcat într-un stihar jegos. Citi slujba la repezeală, sărind din frazele latine, tot întorcându-se şi aplecându-se, desfăcându-şi mereu braţele, în grabă, aruncând priviri piezişe mirilor şi martorilor. În faţa altarului, mirii, foarte stingheriţi, neştiind când să-ngenuncheze, când să se ridice şi când să se aşeze, aşteptau un semn din partea diaconului. Ca să pară binecrescuţi, martorii rămaseră tot timpul în picioare; între timp bătrâna Coupeau, pe care iarăşi o podidiseră lacrimile, plângea cu nasul în cartea de rugăciuni pe care o împrumutase de la o vecină. Clopotele sunaseră de amiază, ultima slujbă luase sfârşit, iar biserica răsuna de tropăitul paracliserilor şi de larma scaunelor împinse la loc. Pesemne că pregăteau altarul cel mare pentru cine ştie ce praznic, căci se auzeau ciocanele tapiţerilor care băteau în cuie nişte draperii, şi în fundul capelei îndepărtate, în colbul stârnit de măturatul la care se pornise ţârcovnicul, preotul cu mutra posomorâtă îşi plimbă la iuţeală mâinile-i uscăţive peste capetele plecate ale lui Gervaise şi Coupeau, părând că oficiază unirea lor în toiul unei mutări, într-un moment de absenţă al bunului Dumnezeu, între două liturghii solemne. După ce nuntaşii semnară din nou într-un registru aflat în sacristie şi când se pomeniră afară în tinda bisericii la lumina soarelui, se opriră locului o clipă, buimăciţi şi gâfâind după galopul în care fusese mânaţi.

— Gata! spuse Coupeau, râzând stingherit.

Se legăna pe picioare negăsind nimic hazliu în toate astea. Totuşi, adăugă:

— Vasăzic-aşa! nu lungesc lucrurile. Te dau gata în doi timpi şi trei mişcări... Ca la dentist; nici n-apuci să zici aoleu! Te-nsoară fără dureri.

— Da, da, frumoasă treabă, murmură Lorilleux rânjind. Îi dă rasol în cinci minute şi ţine-o viaţă-ntreagă... Ah! bietul Cadet-Cassis, s-a zis cu el!

Şi cei patru martori îl bătură pe umăr pe tinichigiu, care se ţinea ţanţoş. Între timp, Gervaise, zâmbitoare dar cu ochii umezi o săruta pe bătrâna Coupeau. Răspundea cuvintelor întretăiate de sughiţuri ale bătrânei:

— Să n-ai teamă, am să fac tot ce-mi va sta-n putinţă. Dacă lucrurile n-or să iasă cum se cuvine, n-o să fie din vina mea. Fără îndoială că nu, prea sunt însetată de fericire... În sfârşit, s-a făcut, nu-i aşa? Depinde de el şi de mine să ne-nţelegem şi să dăm ce-i mai bun din noi.

După care, porniră de-a dreptul către „Moulin d'Argent”. Coupeau o luase de braţ pe nevastă-sa. Păşeau repede, râzând, ca duşi de vânt, cu două sute de metri înaintea celorlalţi, fără să bage de seamă casele, nici trecătorii şi nici trăsurile. Zgomotele asurzitoare ale mahalalei răsunau ca nişte clopote în auzul lor. Când sosiră la cârciumă, Coupeau comandă numaidecât două sticle, pâine şi câteva felii de şuncă afumată în odăiţa cu geamlâc de la parter, fără farfurii şi faţă de masă, doar pentru a lua o gustărică. Apoi, văzându-i pe Boche şi pe Bibi-la-Grillade că-nfulecă zdravăn, mai ceru încă o sticlă, a treia, şi o bucată de Brie5. Bătrânei Coupeau nu-i era foame, era sugrumată de emoţie şi nu putea înghiţi nimic. GervaisE. Care era moartă de sete, bea pahar după pahar de apă abia înroşită cu niţel vin.

— Eu fac cinste, spuse Coupeau, ducându-se imediat la tejghea, unde plăti patru franci şi douăzeci şi cinai de centime.

Făcându-se ora unu, invitaţii începură să sosească. Madam Fauconnier, o femeie grasă, încă frumoasă, veni cea dintâi; purta o rochie de mătase înfloratăă, un jabou trandafiriu şi-o bonetă încărcată cu-o puzderie de flori. După aceea sosiră, laolaltă, domnişoara Remanjou, tare plăpândă, în eterna ei rochie neagră cu care s-ar fi putut crede că se şi culcă noaptea, şi familia Gaudron, soţul greoi ca o vită de povară, a cărui vestă castanie pârâia la cea mai mică mişcare, şi nevastă-sa, cât un mal, ce-şi da la iveală pântecele de femeie însărcinată şi căreia fustă, de-un violet ţipător, îi sublinia şi mai mult rotunjimile. Coupeau îi lămuri că nu mai era nevoie să-l aştepte pe Mes-Bottes; prietenul lui avea să întâmpine nuntaşii pe şoseaua Saint-Denis.

— Ei, bine! exclamă madam Lerat trecând pragul, o s-avem parte de-o răpăială de toată frumuseţea! O să fie ceva de pomină!

Şi chemă toată lumea în uşa cârciumii, ca să vadă norii, nişte nori de furtună negri ca cerneala, înălţându-se nemaipomenit de iute în partea de miazăzi a Parisului. Madam Lerat, sora mai mare a lui Coupeau, era o femeie înaltă, uscăţivă, bărbătoasă, vorbind pe nas, împopoţonată într-o rochie castanie mult prea largă, ale cărei franjuri lungi o făceau să semene c-un căţel costeliv, cu părul creţ, ieşit din apă. Venise cu-o umbrelă pe care-o mânuia de parcă ar fi fost un baston. După ce-o sărută pe Gervaise, continuă:

— Nici n-aveţi idee ce-i în stradă, te bate-o dogoare… de-ai zice că-ţi zvârle cu foc în faţă.

Toţi cei de faţă spuseră atunci că încă de mult presimţiseră apropierea furtunii. Când ieşiseră din biserică, domnul Madinier îşi dăduse prea bine seama că atârna în aer. Lorilleux le povesti că încă de la ceasurile trei dinspre ziuă bătăturile nu-l lăsaseră să doarmă. De altminteri, nici că se putea altfel; iată că se-împlineau trei zile de când căldura era într-adevăr prea copleşitoare.

— Oho! s-ar putea să-i tragă o răpăială, repetă Coupeau, stând la intrare şi uitându-se întrebător la cer cu o privire îngrijorată. Doar pe soră-mea o mai aşteptăm, şi dac-are să vie, am putea totuşi să plecăm.

Într-adevăr, madam Lorilleux întârzia. Madam Lerat trecuse pe la ea, ca s-o ia; dar, întrucât o găsise pe cale să-şi pună corsetul, se luaseră la harţă şi mătăhăloasa văduvă îi mai spuse fratelui ei la ureche:

— Am lăsat-o-n plata Domnului! Are nişte draci!. Ai să vezi cu ce mutră o să vină!

Şi nuntaşii trebuiră să mai adaste încă un sfert de ceas, învârtindu-se prin dugheana cârciumarului, înghiontiţi, îmbrânciţi în vălmăşagul oamenilor care intrau să bea o juma' de vin la tejghea. Din când în când, Boche, ori madam Fauconnier sau Bdbi-la-Grillade, se depărtau de grup şi se duceau până la marginea trotuarului, ca să privească-n sus, la cer. Nici gând să plouă; dar se întunecase şi câteva răbufneli de vânt, măturând pământul, ridicau în văzduh mici vârtejuri de colb alburiu. Când bubui primul tunet, domnişoara Remanjou se închină. Toate privirile se îndreptau îngrijorate către ceasul de perete, de deasupra oglinzii: se şi făcuse două fără douăzeci.

— Haida-de! exclamă Coupeau. Iată c-au început să plângă arhanghelii.

O zburătăceală de ploaie mătura şoseaua pe care femeile fugeau înspăimântate, ţinându-şi fustele cu amândouă mâinile. Şi tocmai sub această dintâi răpăială sosi în cele din urmă madam Lorilleux, gâfâind, turbată de furie, luptându-se în prag cu umbrela ce nu voia să se închidă.

— S-a mai pomenit aşa ceva! bâiguia ea. M-a prins taman în faţa porţii. Îmi venea să mă urc din nou în casă şi să mă dezbrac. Tare bine-aş fi făcut… Ah! frumoasă nuntă, n-am ce zice! Spuneam eu că s-amânăm totul pentru sâmbăta ailaltă. Şi-acum plouă, fiindcă nu m-aţi ascultat! Bine v-a făcut! Cu-atât mai bine că s-au desfăcut baierele cerului!

Coupeau încercă s-o potolească. Dar ea-l trimise la toţi dracii. Că doar nu el avea să-i plătească rochia, dacă avea să i se strice. Îmbrăcase o rochie de mătase neagră în care abia-şi trăgea sufletul; corsajul, fiind prea strimt, trăgea la butoniere şi o tăia la umeri, iar fusta, croită pe sponci, ca o teacă, o strângea atât de tare la pulpe, încât era silită să păşească mărunt. Totuşi, celelalte cucoane o priveau cu buzele strânse, părând tulburate de toaleta ei. Se făcu că nici n-o vede pe Gervaise, care stătea lângă bătrâna Coupeau. Îl chemă pe Lorilleux şi-i ceru batista; apoi, într-un ungher ferit al dughenei, îşi şterse cu grijă, una câte una, picăturile de ploaie ce i se prelinseseră pe mătasea rochiei.

Între timp, ploaia contenise pe neaşteptate. Lumina zilei scădea mereu, era aproape întuneric, un întuneric livid străbătut de fulgere prelungi. Bibi-la-Grillade spunea râzând că, fără îndoială, acum avea să toarne şi mai dihai. Furtuna se dezlănţui într-adevăr cu-o nemaipomenită furie. Vreme de-o jumătate de ceas a plouat cu găleata, iar trăsnetele au bubuit fără încetare. Bărbaţii, stând în faţa uşii, priveau la vălul cenuşiu al aversei, la pâraiele crescânde şi la stropii de apă ce se spulberau, împroşcându-se din clipocitul băltoacelor. Femeile se aşezaseră înspăimântate, cu mâinile duse la ochi. Lăsaseră pălăvrăgeala, simţind cum li se pune-un nod în gât. O glumă cam nesărată şi spusă de Boche în legătură cu tunetele, cum că sfântul Petru ar strănuta acolo, sus, în cer, nu reuşi să smulgă nimănui vreun zâmbet. Când însă trăsnetele se mai răriră, pierzându-se în depărtare, nuntaşii începură să dea semne de nerăbdare, se mâniară împotriva furtunii, înjurând şi ameninţând norii cu pumnul. Cerul cenuşiu cernea o ploaie măruntă, fără sfârşit.

— E ceasul două trecute! strigă madam Lorilleux. Că doar n-o să ne culcăm aici!

Când domnişoara Remanjou îşi dădu cu părerea că totuşi ar fi bine să plece la iarbă verde chiar dacă ar trebui să facă

un popas în şanţul fortificaţiilor, nuntaşii se împotriviră cu toţii: or fi ele drumurile frumoase, numai că nu se vor putea întinde pe iarbă; şi, pare-se că timpul urât nu-şi spusese ultimul cuvânt, poate c-are să-i mai tragă o răpăială. Coupeau, care-l urmărea din priviri pe-un muncitor ud leoarcă, ce mergea nepăsător prin ploaie, şopti:

— Dacă vita asta de Mes-Bottes ne-aşteaptă pe şoseaua dinspre Saint-Denis, n-o să-l bată soarele la cap.

Gluma stârni râsete. Dar proasta dispoziţie se-nrădăcina şi mai mult. La urma urmelor, îi călca pe nervi. Trebuia luată o hotărâre. Doar n-aveau de gând să se chiorască aşa, unul la altul, privindu-se în albul ochilor, până la cină. Atunci, vreme de-un sfert de ceas, văzând cum se încăpăţânează să plouă, îşi sfredeliră creierii. Bibi-la-Grillade propunea să joace cărţi; Boche, de firea lui mai viclean şi pornit pe ştrengării, ştia un joculeţ tare nostim, jocul de-a spovedania; madam Gaudron îi îndemna să se ducă cu toţii să mănânce plăcintă cu ceapă, pe şoseaua Clignancourt; madam Lerat ar fi dorit să stea şi să-şi istorisească poveşti; Gaudron nu se plictisea, se simţea bine acolo şi era de părere să se-aşeze de îndată la masă. Şi la fiecare propunere, se ciorovăiau, se mâniau: era o plictiseală nemaipomenită, aveau s-adoarmă cu toţii de-a-n picioarelea, o să-i creadă lumea că-s nişte ţânci. Apoi, întrucât Lorilleux, vrând să-şi spună şi el părerea, găsise ceva foarte lesne de adus la îndeplinire, anume o plimbare pe bulevardele exterioare, până la cimitirul Pčre-Lachaise, unde ar fi putut să vadă, în cazul când or să aibă ceva timp la îndemână, mormântul Héloisei şi al lui Abélard, madam Lorilleux, nemaiputându-se stăpâni, izbucni. În ce-o priveşte, ea avea să-şi ia tălpăşiţa! Iată ce-avea să facă! Ce, îşi băteau joc de lume? Se îmbrăcase elegant, se lăsase plouată, şi toate astea ca să stea zăvorită într-o crâşmă! Nu şi nu, se săturase de-aşa nuntă, mai bine se duce acasă. Coupeau şi Lorilleux fură nevoiţi s-o oprească în uşă. Madam Lorilleux trăncănea întruna:

— Daţi-vă la o parte! V-am spus că plec!

După ce bărbatu-său izbuti s-o domolească, Coupeau se apropie de Gervaise, care continua să stea liniştită în colţişorul ei, sporovăind cu soacră-sa şi cu madam Fauconnier.

— Mata n-ai nimic de zis! spuse el, neîndrăznind încă s-o tutuiască.

— Oh! cum vreţi voi, răspunse ea râzând. Nu sunt mofturoasă. Plecăm sau nu plecăm, totuna-mi este. Mă simt tare bine, nu-mi doresc nimic mai mult.

Şi, într-adevăr, tot chipul îi era străluminat de-o bucurie paşnică. De când se adunaseră acolo toţi (invitaţii, îi vorbea fiecăruia cu glasul molcom şi pătruns de tulburare, plină de cuminţenie, fără să se amestece în ciorovăielile lor. În timpul furtunii, stătuse cu privirea încremenită, uitându-se la fulgere, de parc-ar fi întrezărit la lumina acelor neaşteptate scăpărări nişte întâmplări îngrijorătoare, într-un viitor îndepărtat.

Totuşi, domnul Madinier, nu făcuse încă nici o propunere. Stătea rezemat de tejghea, cu pulpanele hainei desfăcute, ţinând la importanţa lui de patron. Trase un scuipat prelung, rostogolindu-şi ochii bulbucaţi.

— Dumnezeule! spuse el, păi am putea să ne ducem la muzeu…

Şi îşi mângâie bărbia, întrebând nuntaşii dintr-o clipire a pleoapelor.

— Sunt acolo antichităţi, chipuri, tablouri, o mulţime de lucruri. E foarte instructiv… Poate că n-aţi auzit de ele! Oh! face să le vezi, o dată măcar.

Nuntaşii se priveau întrebători. Nu, Gervaise n-auzise de toate astea; nici madam Fauconnier, nici Boche şi nici ceilalţi. Lui Coupeau i se părea că fusese într-o duminică, dar nu-şi mai aducea prea bine aminte. Cu toate acestea lumea şovăia, până când madam Lorilleux, pe care vaza domnului Madinier o impresiona în chip deosebit, găsi că propunerea era foarte nimerită, foarte convenabilă. De

vreme ce tot pierduseră ziua şi se mai şi înţoliseră de sărbătoare, cu atât mai mult se făcea să viziteze ceva care să-i instruiască. Toată lumea se învoi. Şi-atunci, întrucât ploaia mai stropea niţel, împrumutară câteva umbrele de la crâşmar, nişte umbrele jerpelite, albastre, verzi, cafenii, uitate de muşterii; şi plecară spre muzeu.

Nuntaşii o cotiră la dreapta, îndreptându-se spre centru prin mahalaua Saint-Denis. Coupeau şi Gervaise mergeau iarăşi în frunte, gonind, luându-le-o înainte celorlalţi, domnul Madinier o ţinea acum la braţ pe madam Lorilleux, bătrâna Coupeau rămăsese la cârciumă deoarece o dureau picioarele. După aceea veneau Lorilleux cu madam Lerat, Boche cu madam Fauconnier, Bibi-la-Grillade cu domnişoara Remanjou, iar la coadă familia Gaudron, Erau doisprezece la număr. Pe trotuar se alcătuise un cortegiu de toată frumuseţea.

— Oh! noi n-avem nici un amestec, pe cuvântul meu, îi explica madam Lorilleux domnului Madinier. Habar n-avem de unde-a luat-o, sau, mai bine zis, o ştim prea bine; dar nu-i treaba noastră să bârfim, nu-i aşa?. Bărbatu-meu a fost nevoit să le cumpere verighetele. Azi dimineaţă, nici n-apucase să se dea jos din pat c-a trebuit să le împrumute zece franci, fără de care nu s-ar mai fi făcut nimic… O mireasă ce nu-şi aduce nici măcar o rudă la nuntă! Zice c-ar avea la Paris o soră mezelăreasă. Atunci, de ce n-a poftit-o?

Se opri din vorbă, să i-o arate pe Gervaise care şchiopăta greoi din pricina trotuarului în coborâş.

— Uitaţi-vă la ea! Dacă se poate îngădui aşa ceva!. Oh! Şontoroaga!

Şi vorba asta: Şontoroaga, îşi făcu drum printre nuntaşi. Lorilleux rânjea batjocoritor, spunând că ăsta-i numele ce i se potrivea. Dar madam Fauconnier sări în apărarea Gervaisei: făceau rău c-o luau în răspăr, era curată ca un ban nou nouţ şi când era nevoie, lucra ca apucată. Madam Lerat, pusă mereu pe vorbe cu două înţelesuri şi fără perdea, spunea că mititica are un picior ce se putea numi

„bulan de dragoste”; şi adăuga că mulţi bărbaţi se dădeau în vânt după aşa ceva, nevrând să lămurească mai mult ce voia să spună prin asta.

Nunta, ieşind din rue Saint-Denis, traversă bulevardul. Aşteptară o clipă în faţa şuvoiului de trăsuri; apoi, îşi luară inima în dinţi şi păşiră pe şoseaua pe care furtuna o preschimbase într-o mlaştină de noroi curgător. Pornise din nou să picure, iar nuntaşii îşi desfăceau umbrelele; iar sub umbrelele jalnice ce bâţâiau în mâinile bărbaţilor, femeile îşi suflecau poalele, şi alaiul se răzleţea, răsfirându-se, prin nămol, de la un trotuar până la celălalt. Atunci, două haimanale începură să strige că trec măştile de carnaval; lumea ieşită la plimbare dădu năvală; negustorii, distrându-se, îşi înălţară privirile din dosul vitrinelor. În vălmăşagul mulţimii ce forfotea, pe fundalul cenuşiu şi jilav al bulevardului, procesiunea perechilor aşternea pete violente de culoare, albastrul-aprins al rochiei Gervaisei, rochia de mătase înflorată a lui madam Fauconnier, pantalonii lui Boche, galbeni ca pana canarului; înfăţişarea băţoasă a oamenilor în haine de duminică făcea să pară caraghioase, ca la un carnaval, redingota lucioasă a lui Coupeau şi haina de gală purtată de domnul Madinier; în vreme ce strălucitoarea toaletă a lui madam Lorilleux, franjurile lăţoase ale surorii ei, madam Lerat, fusta boţită a domnişoarei Remanjou, tot acest talmeş-balmeş de mode, târa după el, una după alta, vechiturile din care era alcătuit luxul săracilor. Dar ceea ce-i înveselea din cale-afară pe spectatori, erau pălăriile bărbaţilor, pălării îmbătrânite şi puse la păstrare, ce-şi pierduseră strălucirea în întunericul şifonierelor, şi care aveau nişte forme caraghioase, înalte, pleoştite, ţuguiate, cu boruri nemaivăzute, îndoite, turtite, prea mari sau prea înguste. Iar zâmbetele se înteţeau, când, la urmă de tot, încheind defilarea, madam Gaudron, dărăcitoarea, păşea în rochia ei de-un violet ţipător, purtându-şi pântecele uriaş de femeie însărcinată, mult ţuguiat înainte-i. În acest răstimp, nuntaşii nu grăbeau

deloc pasul, bucurându-se ca nişte oameni cumsecade ce erau, de faptul că lumea se uita la ei, şi distrându-se de glumele făcute pe socoteala lor.

— Ia uitaţi-vă! Mireasa! strigă una dintre haimanale; arătând-o pe madam Gaudron. Ah! ce nenorocire! A păţit un mare necaz!

Toţi nuntaşii izbucniră în râs. Bibi-la-Grillade, întorcându-se din mers, spuse că puştiul o nimerise la ţanc. Dărăcitoarea era aceea care râdea cea mai cu poftă, îşi dăduse drumul; nu era nimic de ruşine, ba dimpotrivă; se aflau acolo o droaie de cucoane ce se uitau la ea pline de invidie şi care ar fi jinduit să fie în pielea ei.

Apucaseră pe Rue Cléry. După aceea, o luară pe Rue du Mail. În Place des Victoires, făcură un popas. Miresei i se desfăcuse şiretul pantofului stâng; şi, pe când şi-l lega la loc, la picioarele statuii lui Louis al XIV-lea, perechile se îngrămădiră în spatele ei, aşteptând şi glumind pe socoteala bucăţelei de pulpă pe care-o dăduse la iveală. În sfârşit, după ce coborâră pe Rue Croix-des-Petits-Champs, ajunseră la Louvre.

Domnul Madinier, politicos, ceru voie să treacă în fruntea alaiului.

Muzeul era mult prea mare şi se puteau rătăci; şi-n afară de asta, dânsul cunoştea locurile cele mai interesante, deoarece venise adeseori pe-aici c-un pictor, un băiat tare dezgheţat, ale cărui desene erau cumpărate de-o mare firmă de cartonaje pentru a fi tipărite pe capacele cutiilor. Când nuntaşii pătrunseră la subsol, în muzeul asirian, îi trecu un fior. Ei drăcie! nu era prea cald pe-aici; din sala asta s-ar fi putut face o pivniţă pe cinste. Perechile înaintau domol, privind în sus, clipind mereu din ochi, printre coloşii de piatră, zeii de marmură neagră amuţiţi în încremenirea lor hieratică, animale monstruoase, jumătate pisici şi jumătate femei, cu chipuri de mort, cu nasul subţiat şi buzele umflate. Toate astea li se păreau nespus de urâte. În ziua de azi, piatra se lucra mult mai frumos. O inscripţie cu

caractere feniciene îi lăsă cu gura căscată. Aşa ceva nu se mai pomenise, nimeni n-ar fi fost în stare să citească vreodată slovele astea vrăjite. Însă domnul Madinier, care apucase să ajungă la primul etaj cu madam Lorilleux, îi chema strigând de sub bolţi:

— Haideţi odată! bazaconiile astea-s o nimica toată… La întâiul etaj să vedeţi.

Goliciunea mohorâtă a scării îi sili să fie serioşi. Un uşier, plin de măreţie, într-o jiletcă roşie şi-o livrea galonată cu aur, părea că-i aşteaptă în faţa intrării la etaj şi le spori şi mai mult tulburarea. Aşa că pătrunseră respectuoşi, păşind cât mai încetişor cu putinţă, în galeria de artă franceză.

Şi-atunci, fără popasuri, cu ochii scăldaţi de aurul ramelor, străbătură pe rând salonaşele, privind defilarea imaginilor, prea numeroase pentru a fi văzute pe îndelete. Dacă ar fi dorit să înţeleagă ceva, ar fi fost nevoie să stea câte-un ceas înaintea fiecăreia. Ce de tablouri, Dumnezeule! nu se mai isprăveau. Pesemne că valorau o grămadă de bani tablourile de-acolo. Apoi, la urmă de tot, domnul Madinier îi opri pe neaşteptate în faţa Plutei Meduzei şi le explică despre ce era vorba. Tăceau cu toţii, înfioraţi şi încremeniţi. După ce se porniră din nou la drum, Boche spuse pe scurt ceea ce simţiseră cu toţii: era formidabil!

În galeria lui Apolo, ceea ce îi uimi cu osebire fu parchetul, un parchet strălucitor, curat ca o oglindă, în care se reflectau picioarele banchetelor. Domnişoara Remanjou mergea cu ochii închişi, deoarece i se părea că păşeşte pe apă. Iar lui madam Gaudron, din pricina stării în care se afla, îi atrăgeau atenţia să calce cu toată talpa. Domnul Madinier voia să le arate poleiturile şi zugrăvelile de pe tavane; dar asta îi obliga să-şi sucească gâtul şi nici nu desluşeau nimic. Atunci, înainte de-a pătrunde în salonul pătrat, cu-o mişcare a mâinii le arătă o fereastră, spunând:

— Iată balconul de unde Carol al IX-lea a tras asupra poporului.

Domnul Madinier supraveghea însă şi coada alaiului. Cu un gest porunci să se facă un popas în mijlocul salonului pătrat. Aici nu se aflau decât capodopere, le şopti el cu glas scăzut, de parc-ar fi fost într-o biserică. Dădură un ocol salonului. Gervaise ceru să i se povestească subiectul Nunţii din Canaan; mare prostie că nu scriau pe rame subiectul tablourilor. Coupeau se opri în faţa Giocondei, despre care spuse că seamănă cu una dintre mătuşile lui. Boche şi Bibi-la-Grillade rânjeau cu subînţelesuri, arătându-şi cu coada ochiului femeile despuiate; mai ales coapsele Antiopei îi trezi şi ei o tulburare nespusă. Iar tocmai la celălalt capăt, familia Gaudron, soţul cu gura căscată şi nevastă-sa cu mâinile pe pântece, stăteau încremeniţi, înduioşaţi şi prostiţi în faţa Fecioarei lui Murillo.

După ce terminară cu înconjurul salonului, domnul Madinier vru să-l mai facă o dată; merita osteneala. Se purta cu deosebită grijă faţă de madam Lorilleux, datorită rochiei de mătase pe care-o purta; şi, de fiecare dată ce-l întrerupea, îi răspundea pătruns de seriozitate, cu-o nemaipomenită siguranţă de sine. Deoarece era atrasă de ibovnica lui Tizian, al cărei păr auriu i se părea că seamănă cu-al ei, domnul Madinier îi spuse că ar fi frumoasa Ferronniére, una dintre metresele lui Henri al IV-lea, despre care se jucase o dramă la Teatrul „Ambigu”.

Apoi nunta se avântă în lunga galerie unde se află expuse operele şcolii italiene şi ale celei flamande. Iarăşi tablouri, mereu tablouri, sfinţi, bărbaţi şi femei cu chipuri pe care nu le înţelegeau, peisaje întunecate de tot, animale ce se gălbejiseră, o harababură de oameni şi de lucruri a căror violentă învălmăşeală de culori începea să le dea o durere de cap nemaipomenită. Domnul Madinier încetase să mai vorbească, conduceA. Domol cortegiul care-l urma păstrând ordinea, toţi cu gâtul răsucit şi privirile pe pereţi. Secole de artă defilau prin faţa neştiinţei lor buimăcite, uscăciunea gingaşă a primitivilor, splendorile veneţienilor, viaţa îmbelşugată şi încărcată de lumină a olandezilor. Dar ceea

ce le stârnea cel mai mult interesul, erau copiştii care-şi instalaseră şevaletele printre vizitatori, pictând nestingheriţi; o cucoană bătrână, cocoţată pe-o scară mare şi plimbându-şi pensula cu bidinea pe cerul gingaş al unui tablou imens, îi impresionă în chip aparte. Totuşi, se vede că, încetul cu încetul, se răspândise zvonul că o nuntă vizitează muzeul Louvre; pictorii dădeau năvală, zâmbind cu gurile întredeschise; curioşii îşi ocupau mai din vreme locurile pe banchete să poată privi în voie trecerea nuntaşilor; în vreme ce paznicii îşi reţineau, strângând din buze, vorbele de duh. Iar nuntaşii, care de-acum obosiseră mai puţin ţanţoşi, îşi târşâiau încălţările bătute cu ţinte, bocănind din tocuri pe parchetele sonore, de parcă ar fi fost tropotul unei cirezi răzleţite şi scăpate în mijlocul curăţeniei severe şi reculese a sălilor.

Domnul Madinier tăcea anume pentru a-şi menaja efectul. Merse de-a dreptul la Chermesa lui Rubens. Acolo, iarăşi nu spuse nimic, mulţumindu-se să le arate tabloul, cu-o ochire şugubeaţă. Când văzură pictura, cucoanele chicotiră; apoi îi întoarseră spatele, roşii ca para focului. Bărbaţii le ţinură locului, râzând pe sub mustaţă, iscodind după amănuntele deocheate.

— Aşadar, văzurăţi! spunea întruna Boche, asta-şi merită banii. Ia te uită la ăla, cum îşi borăşte maţele. Şi la ălălalt, care stropeşte grădiniţa. Şi ăla, oh! ăla… N-ai ce zice! frumoasă treabă mai fac ăştia pe-aici.

— Să mergem, zise domnul Madinier, încântat de succesul repurtat. Nu mai avem nimic de văzut prin părţile astea.

Nunta făcu cale-ntoarsă şi străbătu din nou salonul pătrat şi galeria lui Apolo. Madam Lerat şi domnişoara Remanjou se văitau, plângându-se că-şi betegiseră picioarele. Dar cartonajistul voia să-i arate lui Lorilleux bijuteriile străvechi. Erau alături, în fundul unei odăiţe, unde-ar fi fost în stare să meargă şi cu ochii închişi. Cu toate acestea, greşi drumul şi, cu nuntaşii după el, rătăci prin vreo şapte sau opt săli pustii, mobilate doar cu nişte vitrine mohorâte în care erau

înşirate o mulţime de ulcele ciobite şi nişte omuleţi sluţi ca dracul! Nuntaşii începuseră să dârdâie de frig, cuprinşi de-o plictiseală cumplită. Apoi, întrucât căutau o ieşire, dădură peste desene. Şi iarăşi porniră într-o goană fără sfârşit; desenele nu se mai isprăveau, se înşirau salon după salon, în care nu se găsea nimic mai acătării, ci doar nişte foi de hârtie zmângălită, puse sub sticlă şi atârnate de pereţi. Domnul Madinier, care se zăpăcise, nevrând cu nici un preţ să le facă mărturisirea că se rătăcise, o luă în sus pe o scară şi-i sili pe nuntaşi să suie un etaj. De astă dată, s-au trezit în mijlocul muzeului marinei, printre modelele de instrumente şi de tunuri, printre hărţile în relief şi printre corăbiile cât o jucărie. Dădură peste o altă scară, mult mai încolo, după un sfert de ceas de mers. După ce coborâră pe această scară, se pomeniră iarăşi în mijlocul expoziţiei de desene. Atunci, cuprinşi de deznădejde, porniră să străbată sălile la întâmplare, perechile înşirându-se, una după alta, şi ţinându-se după domnul Madinier care-şi ştergea năduşeala de pe frunte, şi, întrucât îşi ieşise din fire blestema administraţia pe care-o învinuia că schimbase locul uşilor de ieşire. Plini de uimire, paznicii şi vizitatorii îi priveau trecând încolo şi încoace. În mai puţin de douăzeci de minute, nuntaşii fură zăriţi străbătând din nou salonul pătrat, galeria de artă franceză, defilând prin faţa vitrinelor unde-şi aveau sălaşul micuţii zei ai Orientului. Niciodată n-aveau să mai iasă de-acolo. Cu picioarele zobite, cuprinşi de disperare, făceau o larmă nemaipomenită, lăsând la urmă, în goana lor, pântecele soţiei lui Gaudron.

— Închiderea! închiderea! strigau în gura mare gardienii.

Şi era cât pe-aci să se trezească închişi. A fost nevoie ca un gardian să treacă în fruntea lor şi să-i călăuzească până la una dintre ieşiri. Apoi, în curtea muzeului, după ce-şi luară umbrelele de la garderobă, răsuflară liniştiţi. Domnul Madinier îşi recăpătase cutezanţa; făcuse rău că n-o cotise la stânga; acum îşi aducea aminte că bijuteriile se aflau la

stânga. De altminteri, toată lumea se prefăcea încântată că văzuse atâtea lucruri.

Erau ceasurile patru. Mai aveau încă două ceasuri până la cină. Pentru a le trece vremea, se hotărâră să mai dea o raită. Cucoanele, din cale-afară de ostenite, ar fi dorit tare mult să se aşeze undeva; însă, deoarece nimeni nu le poftea la vreo trataţie, porniră din nou la drum, de-a lungul cheiului. Şi-n clipa aceea, se dezlănţui o nouă răpăială, atât de puternică, încât, în pofida umbrelelor rochiile femeilor se făcură harcea-parcea. Madam Lorilleux simţea cum i se zdrobeşte inima la fiecare strop de ploaie ce-i făcea rochia ciuciulete, şi propuse să se adăpostească sub Pont-Royal; iar dacă n-aveau poftă s-o urmeze, îi ameninţă că dânsa o să coboare singură sub pod. Aşa că alaiul se adăposti sub Pont-Royal. Era grozav de bine acolo. Asta, într-adevăr, se putea spune c-a fost o idee straşnică! Femeile îşi aşternură batistele pe caldarâm, se aşezară pe ele ţinându-şi genunchii depărtaţi, şi, plivind cu amândouă mâinile firele de iarbă ce răsăriseră printre pietre, priviră la curgerea undelor întunecate, de parcă ar fi fost undeva la iarbă verde. Bărbaţii se distrară hăulind ca să trezească ecoul bolţii ce se înălţa în faţa lor; Boche şi Bibi-la-Grillade, unul după altul, ocărau vidul, strigându-i din răsputeri: „Porcule!” şi izbucneau în hohote de râs, când ecoul le răspundea cu acelaşi cuvânt; apoi, simţind c-au răguşit, culeseră pietricele, din cele turtite, şi se jucară de-a lipia, zvârlindu-le să salte pe oglinda apei. Ploaia contenise, dar se simţeau atât de bine încât nici nu le trecea prin gând să plece. Sena căra devale pete de ulei, dopuri vechi şi coji de legume, o mulţime de gunoaie pe care câte-un vârtej le oprea o clipă în loc pe undele neliniştite, întunecate de umbra bolţii; în vreme ce pe pod treceau duruind tramcarele şi trăsurile, şi gloatele Parisului ale cărui acoperişuri abia se zăreau în stânga şi în dreapta, ca din fundul unei gropi. Domnişoara Remanjou ofta; dac-ar fi fost şi frunze, asta i-ar fi reamintit, zicea ea, de-un colţişor de pe

malul Marnei, unde, prin 1817, se plimba cu un flăcău căruia şi-acum îi mai ducea dorul.

În clipa aceea, domnul Madinier dădu semnalul de plecare. Traversară parcul palatului Tuileries croindu-şi drum prin forfota unei liote de copii, ale căror cercuri şi baloane stricară ordinea atât de frumoasă a perechilor. După aceea, băgând de seamă că nuntaşii, de îndată ce-ajunseseră în Place Vendôme, se apucaseră să privească la coloană, domnului Madinier îi trecu prin cap să fie curtenitor cu femeile şi le pofti să suie în interiorul coloanei pentru a vedea priveliştea Parisului. Invitaţia li se păru nostimă. Da, da, neapărat trebuiau să se urce, aveau să râdă mult timp după aceea. De altminteri, nu era ceva lipsit de folos pentru acei ce nu văzuseră niciodată altceva decât pământul gol de-acasă.

— Dacă vă-nchipuiţi că Şontoroaga o să-şi pună viaţa în primejdie cu piciorul ăla al ei! şopti madam Lorilleux.

— Aş urca bucuroasă, zicea madam Lerat, numai că n-aş vrea să fie vreun bărbat în urma mea.

Şi nuntaşii porniră la urcuş. În încolăcirea neîncăpătoare a scării, cei doisprezece se căţărau unul după altul, poticnindu-se de treptele tocite şi sprijinindu-se de pereţi. Apoi, când totul fu învăluit de beznă, se auziră numai hohote de râs. Femeile chicoteau. Bărbaţii le gâdilau, le pişcau de pulpe. Dar ar fi trebuit să fie neroade, să spună ceva! La urma urmei putea fi vorba şi de şoareci. De altminteri, nu întreceau măsura; bărbaţii ştiau unde să se oprească, pentru a păstra buna-cuviinţă. Apoi, Boche născoci o glumă pe care o repetară cu toţii. O strigau pe madam Gaudron, ca şi cum nu ar îi rămas de căruţă, şi-o întrebau dacă avea loc pe unde să-şi treacă pântecele. Închipuiţi-vă! ce s-ar fi întâmplat dac-ar fi rămas înţepenită acolo fără să poată urca şi nici coborî, ar fi astupat borta şi nici în vecii vecilor n-ar mai fi ştiut cum să iasă din turn. Şi pe seama acestui pântece de femeie însărcinată, râdeau c-o veselie nemaipomenită care făcea să se cutremure coloana

Vendôme. La urmă, Boche, care-şi dăduse de-a binelea drumul, zise c-aveau să îmbătrânească în hornul ăsta; urcuşul nu se mai isprăvea, oare aveau s-ajungă la cer? Şi căuta să înspăimânte femeile, strigând că tumul pornise să se clatine. Coupeau tăcea mâlc; păşea în urma Gervaisei, ţinând-o de mijloc, dându-şi seama c-o părăsesc puterile. Când pe neaşteptate, dădură de lumina zilei, tocmai era s-o sărute pe ceafă.

— Asta-i bună! frumoasă treabă, văd că voi doi nu vă feriţi! zise madam Lorilleux cu o mutră scandalizată.

Bibi-la-Grillade părea mânios. Spunea întruna, vorbind printre dinţi:

— Câtă gălăgie aţi mai făcut! Nici să număr treptele n-am fost în stare.

Dar domnul Madinier, care ajunsese pe platformă, începuse să le arate monumentele. Doamna Fauconnier şi domnişoara Remanjou nu vrură cu nici un preţ să iasă pe platformă; le venea ameţeală numai gândindu-se la caldarâmul de jos; se mulţumeau să-şi arunce privirile prin uşiţa turnului. Madam Lerat, mai îndrăzneaţă, făcea înconjurul terasei înguste, ţinându-se lipită de bronzul coloanei. Dar, totuşi, era cumplit de tulburător să-ţi închipui c-ar fi de-ajuns să faci un pas greşit. Ce mai tumbă, sfinte Dumnezeule! Bărbaţii, niţel cam îngălbeniţi, priveau piaţa. S-ar fi zis că pluteau în văzduh, rupţi de restul lumii. Zău aşa, parcă-ţi umbla ceva prin maţe. Domnul Madinier îi sfătuia, totuşi, să privească în sus, să-şi îndrepte privirile înaintea lor, cât mai departe; asta avea să-i ferească de ameţeală. Şi, în continuare, le arăta cu degetul, domul Invalizilor, Panthéonul, catedrala Notre-Dame, turnul Saint-Jacques, colinele Montmartre. Lui madam Lorilleux îi trecu după aceea prin minte să întrebe dacă pe Boulevard de la Chapelle nu cumva se zărea cârciuma „Moulin-d'Argent”, urde aveau să cineze. Vreme de vreo zece minute tot căutară, ba se şi luară la harţă; fiecare vedea cârciuma în alt loc. În jurul lor, Parisul îşi desfăşura întinderile cenuşii şi

necuprinse, cu depărtările lor albăstrii, cu văi adânci, unde tălăzuiau acoperişurile; întreg malul drept al fluviului era adumbrit de-un nor arămiu şi zdrenţuit; iar de pe marginile norului, împodobit cu ciucuri dauriţi; se prăvălea un mănunchi de raze de soare ce înflăcărau miile de geamuri de pe malul stâng, făcându-le să scapere scântei, punând în lumină pe fundalul cerului limpede, spălat de furtună, această parte a oraşului.

— Nu merita să ne dăm atâta osteneală ca să urcăm doar pentru a ne scobi în nas, spuse Boche furios, îndreptându-se către scară.

Nuntaşii coborâră tăcuţi şi îmbufnaţi, auzindu-se numai clămpănitul încălţărilor lor pe trepte. Când ajunseră jos, domnul Madinier voi să plătească. Dar Coupeau se împotrivi, grăbindu-se să vâre în mâna paznicului un franc şi douăzeci de centime, zece centime de persoană. Era aproape cinci şi jumătate; mai aveau taman atâta timp cât să ajungă la vreme. Şi-atunci se înapoiară luând drumul bulevardelor ţi trecând prin mahalaua Poissonničre. Totuţi Coupeau se gândi că n-avea nici un rost ca plimbarea să se sfârşească în felul ăsta; vârî toată lumea în fundul unei cârciumi, unde băură vermut.

Masa fusese comandată pentru ora şase. La „Moulin d'Argent” aşteptau de douăzeci de minute să vină nuntaşii. Madam Boche, care lăsase o locatară să îndeplinească obligaţiile ei de portăreasă, stătea la palavre cu bătrâna Coupeau, în salonul de la etajul întâi, lângă masa care fusese întinsă; iar cei doi puşti, Claude şi Etienne, pe care-i adusese cu ea, se jucau pe sub masă, strecurându-se printre scaune. Când Gervaise intră şi-şi zări copilaşii pe care nu-i văzuse toată ziua, îi luă pe genunchi şi-i dezmierdă sărutându-i cu foc.

— Au fost cuminţi? o întrebă ea pe madam Boche. Nu te-au necăjit prea mult?

Şi deoarece portăreasa se apucă să-i povestească nişte vorbe de-ale gâlmelor astea care-o făcuseră să se

prăpădească de râs în timpul după-amiezii, îi luă din nou în braţe şi îi strânse la piept, cuprinsă de-un val de dragoste pătimaşă.

— Oricum, e nefiresc pentru Coupeau, spunea madam Lorilleux celorlalte femei, în fundul salonului.

Gervaise era la fel de potolită şi surâzătoare ca şi dimineaţă. Totuşi, de când cu plimbarea, erau clipe când se întrista amarnic, uitându-se îngândurată şi înţelegătoare la bărbatu-său şi la soţii Lorilleux. I se părea că-n faţa soră-sii Coupeau dădea îndărăt. Parcă mai ieri îşi bătea gura, jurându-se că are să pună la locul lor limbile astea de năpârcă, dacă au să-l mai calce pe coadă. Dar înaintea lor, după cum îşi dădea bine seama, făcea pe căţelul blând, îi asculta cu gura căscată şi era în stare de orice când bănuia că îi supărase. Şi toate acestea, pe şleau fie spus, o nelinişteau pe Gervaise în privinţa viitorului.

Îl mai aşteptau doar pe Mes-Bottes, care încă nu se ivise.

— Ei! haide! strigă Coupeau, să ne aşezăm la masă. Acuşi o să-l vedem cum dă năvală; are un nas de copoi, simte mâncărica de la şapte poşte… Gândiţi-vă, ce râs o să-l apuce, dacă stă tot acolo de planton pe şoseaua ce duce la Saint-Denis!

Atunci, foarte veseli, nuntaşii se aşezară la masă, făcând o larmă grozavă cu scaunele. Gervaise şedea între Lorilleux şi domnul Madinier, iar Coupeau între madam Fauconnier şi madam Lorilleux. Ceilalţi meseni se instalară după plac, deoarece când li se arătau locurile, mai totdeauna ajungeau să se pizmuiască şi să se ia la harţă. Boche se strecură lângă madam Lerat. Bibi-la-Grillade le avu de vecine pe domnişoara Remanjou şi pe madam Gaudron. Iar madam Boche şi bătrâna Coupeau, ele rămaseră tocmai la coada mesei, lângă copii, urmând să aibă grijă să le taie bucăţelele de carne, să le dea de băut şi mai ales să nu le toarne prea mult vin.

— Nu spune nimeni rugăciunea? întrebă Boche în vreme ce femeile îşi aranjau fustele sub faţa de masă, de teamă să

nu le păteze.

Dar lui madam Lorilleux nu-i plăceau fasoanele astea. Supa cu fidea aproape rece, o dădură pe gât la repezeală, sorbind-o zgomotos din linguri. Masa era servită de doi chelneri îmbrăcaţi cu veste strimte şi slinoase şi purtând nişte şorturi de-un alb îndoielnic. Prin cele patru ferestre care dădeau spre salcâmii din curte, pătrundea lumina zilei, asfinţitul unei zile furtunoase, spălată de ploaie şi totuşi caldă. Reflexele copacilor în ungherul acesta jilav aduceau o undă de verdeaţă în salonul cu pereţi afumaţi, făcând să se joace umbrele frunzelor pe faţa de masă din care se înălţa o duhoare mucedă şi greu de desluşit. În salon se găseau două oglinzi pătate de muşte, câte una la fiecare capăt, prelungind la nesfârşit masa acoperită cu farfurii grosolane, bătând în gălbui, pe care grăsimea zoilor în care fuseseră spălate lăsase nişte dâre întunecate în zgârieturile făcute de cuţite. În fund, de câte ori unul dintre chelneri venea de la bucătărie, prin uşa batantă care se bălăbănea intra un miros puternic de prăjeală.

— Să nu vorbim cu toţii deodată, zise Boche, băgând de seamă că toată lumea amuţise, cu nasul în farfurii.

Şi tocmai când închinau cel dintâi pahar de vin, urmărind din priviri cele două tăvi cu pateuri pe care le serveau chelnerii, îşi făcu intrarea şi Mes-Bottes.

— Ei, asta-i bună! sunteţi nişte puşlamale nenorocite, toţi ăştia de-aci! Mi-am tocit tălpile stând trei ceasuri pe şosea, un jandarm s-a apucat chiar să-mi ceară actele… Cum se poate face o asemenea măgărie unui prieten? Măcar să-mi fi trimis un comisionar cu o birjă. Zău aşa! ştiţi, lăsând gluma la o parte, e prea de oaie! Şi afară de asta, ploua atât de grozav încât aveam apă până şi-n buzunare… Zău, s-ar mai putea pescui în ele de-un peşte prăjit.

Nuntaşii râdeau în hohote, ţinându-se cu mâinile de burtă. Dobitocul ăsta de Mes-Bottes era făcut; dăduse pe gât vreo două ocale; doar ca să nu-l scoată din ţâţâni toată zeama aia de broască pe care furtuna i-o borâse peste mădulare.

— Ei! Cavaler-gândac! spuse Coupeau, ia loc mai încolo, lângă madam Gaudron. După cum vezi erai aşteptat.

O! nu se simţea deloc stânjenit, îndată avea să-i ajungă din urmă pe ceilalţi; şi ceru, de trei ori la rând, să i se mai aducă supă, farfurii pline cu fidea în care punea la muiat bucăţi uriaşe de pâine. Şi în clipa în care dădu năvală asupra pateurilor, stârni cea mai adâncă admiraţie a tuturor mesenilor. Doamne, ce mai înfuleca! Chelnerii, înspăimântaţi, stăteau la rând să-i dea la mână pâinea, tăiată în felii subţiri pe care le hăpăia dintr-o înghiţitură, până la urmă se supără; voi să i se dea o pâine întreagă. Din cale-afară de neliniştit, cârciumarul veni pentru o clipă în pragul uşii. Nuntaşii care-l aşteptau se tăvăliră iarăşi de râs. Îi veniseră de hac cârciumarului! Mes-Bottes ăsta era un tip dat naibii! Oare într-o bună zi, nu înghiţise douăsprezece ouă răscoapte şi dăduse duşcă douăsprezece pahare de vin cât sunaseră cele douăsprezece dangăte de clopot ale amiezii! Nu întâlneşti prea mulţi pe măsura lui! Şi, domnişoara Remanjou privea înduioşată la Mes-Bottes cum mesteca, în vreme ce domnul Madinier, căutând un cuvânt prin care să-şi poată exprima uluirea aproape pătrunsă de respect, mărturisi că asemenea har era nemaipomenit.

Se aşternu o clipă de tăcere. Unul dintre chelneri aşezase pe masă o mâncare de iepure cu sos de vin alb, într-o farfurie adâncă şi mare cât un castron de salată. Coupeau, pornit pe glume, spuse:

— Ia spune, băiete, ăsta nu-i cumva iepure de acoperiş?. Parcă mai miaună.

Şi-ntr-adevăr, un miorlăit de mâţă imitat de minune, părea că se-aude chiar din farfurie. Era Coupeau care scotea sunetul acesta din gâtlej, fără să-şi mişte buzele; era un talent care în societate avea un succes sigur, aşa că niciodată nu lua masa la restaurant fără să nu comande o mâncare de iepure. După aceea începu să toarcă, de parcă

era un motan. Femeile îşi îndesau şervetele la gură din pricina hohotelor de râs pe care nu şi le puteau stăvili.

Madam Fauconnier ceru capul; numai capul îi plăcea. Domnişoara Remanjou se dădea în vânt după bucăţelele de slănină cu care se împăna carnea de iepure. Iar când Boche spuse că-i plăceau cepşoarele, dacă erau prăjite cum trebuie, madam Lerat îngână strângând din buze:

— Îmi dau seama de ce!

Madam Lerat era uscată ca o prăjină şi ducea o viaţă închistată, de muncitoare, mărginită doar la treburile de fiecare zi, iar de când rămăsese văduvă nu mai apucase să prindă picior de bărbat prin casă, ceea ce n-o împiedica să aibă o neabătută înclinaţie pentru lucrurile deocheate, o manie a cuvintelor cu două înţelesuri şi a aluziilor neruşinate, atât de ascunse, încât numai ea singură era în stare să-nţeleagă ce voia să spună. Boche, plecându-se spre ea şi rugând-o cu glas scăzut, la ureche, să-l lămurească despre ce-i vorba, madam Lerat spuse din nou:

— Bineînţeles, cepşoarele… Cred că-i de-ajuns.

Dar încetul cu încetul, conversaţia se angajă pe făgaşul seriozităţii. Fiecare discuta despre meseria lui. Domnul Madinier cânta osanale cartonajelor; în branşă erau câţiva adevăraţi artişti; pomeni de cutiile pentru cadouri de Anul nou, la ale căror modele se pricepea, şi care erau nişte minunăţii de lux. Lorilleux, totuşi, rânjea zeflemitor; se fudulea nespus de mult că lucra în aur, vedea parcă reflexele aurului pe degete şi pe toată fiinţa lui. La urma urmei, spunea el mereu, odinioară bijutierii purtau sabie la brâu; şi-l pomenea pe Bernard Pallissy6 fără să ştie despre cine vorbeşte. Coupeau le povestea despre o fofează, o capodoperă făurită de unul dintre tovarăşii lui; era alcătuită dintr-o tulpină, apoi dintr-o coroană, după aceea dintr-un coşuleţ de fructe, iar la urmă dintr-un steag; semănând toate foarte mult cu lucrurile pe care le imitau şi fiind lucrate numai din bucăţi de tinichea tăiate cu foarfeca şi lipite. Madam Lerat îi arăta lui Bibi-la-Grillade cum se

răsuceşte o codiţă de trandafir, învârtind mânerul cuţitului între degetele ei osoase. Intre timp, glasurile începură să se înalţe, încrucişându-se; din toiul larmei răzbăteau cuvintele rostite-n gura mare de madam Fauconnier, care se plângea de lucrătoarele ei, şi anume de-o ucenică, o puştoaică, care-i pârlise ieri două cearceafuri.

— Degeaba, strigă Lorilleux, bătând cu pumnul în masă, aurul rămâne tot aur.

Şi în mijlocul tăcerii ce se aşternu la auzul acestui mare adevăr, nu se mai desluşi decât glasul pricăjit al domnişoarei Remanjou, turuind întruna:

— Şi-atunci le ridic fustiţa şi le cos pe dinăuntru… Le înfig un ac cu gămălie în cap să le ţină boneţică… Şi-s gata, se vând cu şaişcinci de centime.

Îi explica lui Mes-Bottes cum se lucrează păpuşile, în vreme ce fălcile acestuia măcinau domol ca nişte pietre de moară. N-asculta, dădea din cap, pândindu-i pe chelneri, ca nu cumva să se-apuce de strânsul farfuriilor de pe masă, mai înainte de-a le fi zvântat el. Mâncaseră un fricando, cu sos şi cu fasole verde. Acum tocmai se aducea friptura, doi pui slăbănogi, pe-un culcuş de hreniţă veştedă, fleşcăită de dogoarea cuptorului. Afară, soarele îşi dădea duhul pe ramurile din vârful salcâmilor. În salon, reflexele lor verzui păleau din pricina aburilor ce se înălţau deasupra mesei pătate de vin şi de sosuri, plină de resturile ospăţului; iar farfuriile murdare, sticlele golite, puse de chelneri de-a lungul pereţilor, arătau ca nişte rămăşiţe scuturate şi aruncate jos de pe faţa de masă. Era o căldură de nesuferit. Bărbaţii îşi dezbrăcaseră surtucele şi îşi vedeau mai departe de mâncare doar în cămaşă.

— Madam Boche, zău, te rog, nu-i îndopa chiar aşa, zise Gervaise, care vorbea puţin, supraveghindu-i de la distanţă pe Claude şi pe Etienne.

Şi se ridică, ducându-se să stea o clipă de vorbă cu ei, în picioare, în spatele scaunelor pe care şedeau micuţii. Copiii n-au minte, sunt în stare să mănânce cât îi ziulica de lungă

fără să refuze ceva; şi le dădu chiar ea niţel piept de pui. Dar bătrâna Coupeau zise că nu era cine ştie ce mare nenorocire dacă îşi stricau şi ei stomacul o dată. Madam Boche, pe şoptite, îl învinui pe Boche că-i pipăie genunchii văduvei Lerat. Oh! era un prefăcut şi-un desfrânat nemaipomenit. Doar văzuse cum îşi vârâse mâna pe sub masă. Dacă-l mai prinde, Doamne, Dumnezeule! era în stare să-i spargă carafa în cap.

În intervalele de linişte domnul Madinier vorbea despre politică.

— Legea lor din 31 mai7 era o mârşăvie. De astă dată e nevoie să ai doi ani de domiciliu statornic. Trei milioane de cetăţeni sunt şterşi din liste… Mi s-a spus că Bonaparte se simte de fapt şi el nespus de jignit, deoarece e lucru ştiut că iubeşte poporul, a şi dat dovezi în privinţa asta.

Madinier era republican; dar îl admira pe prinţ din pricina lui unchiu-său, un om cum n-are să se mai pomenească vreodată. Bibi-la-Grillade se supără: lucrase la Elysée şi-l văzuse pe Bonaparte aşa cum îl vede acum înaintea ochilor pe Mes-Bottes; ei bine! nătărăul ăsta de preşedinte semăna c-un vardist, iac-aşa! Se zvonea că pleacă să dea o raită prin părţile Lyonului; straşnică uşurare ar mai fi dacă şi-ar rupe gâtul prin vreun şanţ. Dar, întrucât se ivea primejdia ca discuţia să degenereze în scandal, Coupeau fu nevoit să se bage între ei.

— Zău aşa! Sunteţi copii, ca să vă mai înfierbântaţi din pricina politicii!. Politica-i moşi-pe-groşi! Ce-avem noi cu politica?. N-au decât să pună-n scaun pe cine vor, un rege, un împărat, orice ar fi, asta n-are să mă oprească să-mi câştig cei cinci franci ai mei pe zi, să mănânc şi să dorm, nu-i aşa?. Nu zău, că-i mare prostie şi asta!

Lorilleux clătina din cap. Se născuse în aceeaşi zi cu contele de Chambord8, la 23 septembrie 1820. Această coincidenţă îl preocupa destul de mult, îl făcea să nutrească un vis tulbure, în care făcea o strânsă legătură între înapoierea regelui în Franţa şi bunăstarea lui personală. Nu

spunea făţiş ce nădăjduia, dar lăsa să se-nţeleagă c-atunci i se va întâmpla ceva nemaipomenit de plăcut. Astfel că de fiecare dată ce i se năzărea vreo dorinţă prea din cale-afară de greu de împlinit, o amâna pe mai târziu, „când avea să se întoarcă regele”.

— De altminteri, spuse el, într-o seară l-am întâlnit pe contele de Chambord…

Toate chipurile se îndreptară spre el.

— Aşa cum vă spun. Un bărbat zdravăn. În palton, c-o mutră foarte cumsecade… Eram la Péquignot, un prieten de-al meu care-i negustor de mobile în Granderue de la Chapelle… În ajun, contele de Chambord îşi lăsase la el o umbrelă. Şi-atunci, a intrat şi-a zis uite aşa, fără farafastâcuri: „Vrei să fii drăguţ şi să-mi dai umbrela?” Dumnezeule! zău, era el în persoană; Péquignot mi-a dat cuvântul lui de onoare.

Nici un mesean nu dădu glas vreunei îndoieli. Acum ajunseseră la desert. Chelnerii făceau curat pe masă, zdrăngănind cu farfuriile. Iar madam Lorilleux, care până atunci se ţinuse băţoasă ca o adevărată cucoană, scoase un ţipăt înspăimântător: „Fir-ai al dracului de îngălat!”, fiindcă unul dintre chelneri, pe când ridica o farfurie îi vărsase ceva ud pe gât. Fără îndoială că-i pătase rochia de mătase. Domnul Madinier fu silit să se uite la spatele rochiei, dar, după cum se jura, nu se întâmplase nimic. Acum în mijlocul mesei, se lăfăia nişte lapte de pasăre într-un castron aşezat între două farfurii cu brânzeturi şi două farfurii cu fructe. Laptele de pasăre, cu albuşurile de ou prea răscoapte şi înotând deasupra cremei gălbui, prilejui câteva clipe de reculegere; nimeni nu se aştepta la lapte de pasăre şi-l preţuiră ca pe un desert foarte ales. Mes-Bottes îi trăgea înainte cu înfulecatul. Mai ceruse o pâine. Dădu gata şi cele două dăraburi de brânză; şi, întrucât mai rămăsese nişte cremă, ceru să i se dea castronul pe fundul căruia tăie nişte felii mari de pâine, ca şi cum le-ar fi pus la muiat în supă.

— Domnul e într-adevăr, cu totul deosebit, spuse Madinier care pornise iarăşi să se minuneze.

După aceea, bărbaţii se ridicară de la masă să-şi aprindă lulelele. Stătură o clipă în spatele lui Mes-Bottes, bătându-l pe umeri şi întrebându-l dacă se simţea mai bine. Bibi-la-Grillade îl săltă cu scaun cu tot; dar, să vezi drăcia dracului! Dobitocul crescuse de două ori în greutate. Coupeau spunea în glumă că prietenul său abia începea să-şi ia vânt, că din clipa de faţă şi până târziu în noapte avea să-nfulece întruna la pâine, aşa cum făcea şi acum. Chelnerii înspăimântaţi îşi luară tălpăşiţa. Boche, care de câteva clipe coborâse la parter, urcă îndărăt să le povestească despre mutra pe care-o făcea cârciumarul; stătea după tejghea; galben la faţă, iar nevastă-sa înmărmurită, trimisese să se vadă dacă erau deschise brutăriile; până şi motanul casei părea că se boşorogise. Într-adevăr, era un haz nemaipomenit, cina îşi merita banii, nu se putea încropi o masă fără flămânzilă ăsta de Mes-Bottes. Iar bărbaţii, pufăind din lulele, îl mâncau din priviri plini de pizmă; căci, la urma urmei, ca să poţi înfuleca atâta mâncare trebuia să fii tare în brăcinari!

— N-aş vrea să mi te am pe dumneata în grijă cu mâncarea, zise madam Gaudron. A! nu, ce să mai vorbim!

— Ia zi, măicuţă, nu-i cazul să te ţii de glume, răspunse Mes-Bottes, privind pieziş la pântecele vecinei. S-ar zice c-ai hăpăit mai mult ca mine.

Aplaudară şi strigară bravo! I-o zisese. Acum se făcuse întuneric beznă, în salon fuseseră aprinse trei becuri de gaz aerian care făceau să pâlpâie învolburări de lumină tulbure printre norii de fum ai lulelelor. Chelnerii, după ce serviră cafelele şi coniacul, începură să strângă ultimele stive de farfurii murdare. Jos, sub cei trei salcâmi, tocmai începuse tărăboiul, o trompetă cu pistoane şi două viori ce scârţâiau din răsputeri, cu chicote de muieri răsunând niţel cam răguşit în noaptea caldă.

— Să fierbem nişte rachiu! strigă Mes-Bottes; două sticle de adio-mamă, cu lămâie din belşug, şi fără prea mult zahăr!

Dar Coupeau, văzând în faţă-i chipul neliniştit al Gervaisei, se ridică şi spuse că isprăviseră cu băutura. Zvântaseră douăzeci şi cinci de litri, fiecare îşi avusese porţia sa de-un litru şi jumătate, socotindu-i pe copii ca pe nişte oameni în toată firea; fusese mai mult decât de-ajuns. Mâncaseră câte ceva împreună cu toţii, ca nişte prieteni buni, fără nazuri, pentru că ţineau unul la altul şi pentru că doriseră să prăznuiască între ei o sărbătoare de familie. Totul se petrecuse cum se cuvine, erau veseli, dacă voiau să-şi dovedească respectul faţă de cucoane, n-avea nici un rost ca acuma să se pilească porceşte. Într-un cuvânt şi la urma urmei, se întâlniseră să închine în sănătatea unei căsnicii şi nu ca să se-mbete până să cadă sub mese. Această scurtă cuvântare, rostită c-un glas plin de convingere de către tinichigiu care-şi ducea mâna la inimă de fiecare dată ce încheia câte-o frază, căpătă cea mai însufleţită aprobare din partea lui Lorilleux şi a domnului Madinier. Dar ceilalţi, Boche, Gaudron, Bibi-la-Grillade şi, mai ales, Mes-Bottes, tuspatru foarte înfierbântaţi, rânjiră şmechereşte, cu limbile împleticite, simţind o blestemată şi pârdalnică de sete, pe care totuşi trebuia să şi-o astâmpere.

— Cui îi e sete e-nsetat, iar cui nu-i e sete nu-i însetat, atrase atenţia Mes-Bottes. Aşa că vom comanda nişte rachiu fiert… Fără supărare. Boierii n-au decât să comande apă-ndulcită.

Deoarece tinichigiul începea iarăşi să propovăduiască, celălalt se ridică în picioare, bătându-şi fundul cu palma şi strigând în gura mare:

— Ei, ştii ce, pupă-mă, băiete!. Chelner, două sticle de adio-mamă!

Atunci, Coupeau spuse că totul era în regulă, numai că vor face numaidecât socoteala. Astfel n-aveau să se mai dondănească. Oamenii binecrescuţi nu simţeau nici o nevoie

să-şi zvârle banii pentru nişte beţivani. Şi, taman atunci, Mes-Bottes, după ce se scotoci îndelung prin buzunări, nu fu în stare să găsească mai mult de trei franci şi treizeci şi cinci de centime. Şi-n afară de asta, pentru ce-l lăsaseră s-aştepte mult şi bine pe drumul către Saint-Denis? Că doar nu era să se lase potopit de ape, aşa că-şi măritase moneda de cinci franci. Ceilalţi erau vinovaţi, zău aşa! În sfârşit, dădu trei franci, păstrându-şi cele treizeci şi cinci de centime pentru tutunul de-a doua zi. Coupeau care se-nfuriase, tare ar mai fi vrut să-l pocnească peste mutră, dacă Gervaise nu l-ar fi tras de haină, cu rugăminţi în ochi şi înspăimântată la culme. Se hotărî să împrumute doi franci de la Lorilleux, care, după ce mai întâi se codi, ca să-i poată înmâna banii fu nevoit să se pitească, deoarece nevastă-sa, fără nici o îndoială, nu l-ar Îi lăsat.

Între timp, domnul Madinier luase o farfurie. Domnişoarele şi femeile singure, madam Lerat, madam Fauconnier, domnişoara Remanjou, dădură cele dintâi cei cinci franci, ferindu-se de văzul celorlalţi. După aceea, domnii se traseră la o parte, tocmai în celălalt capăt al sălii, şi făcură socotelile. Erau cincisprezece la număr; deci asta făcea şaptezeci şi cinci de franci. După ce cei şaptezeci şi cinci de franci fură strânşi în farfurie, fiecare bărbat mai adăugă douăzeci şi cinci de centime pentru chelneri. A fost nevoie de-un sfert de ceas de trudnice socoteli, până a pune totul la punct spre mulţumirea fiecăruia.

Dar când domnul Madinier, care voia să stea de vorbă cu patronul, îl chemă pe cârciumar, toată lumea rămase cu gura căscată, auzindu-l pe acesta cum spune, cu un zâmbet pe buze, că nu era mulţumit cu suma ce i-o dăduseră. Mai erau şi suplimente. Şi, întrucât acest cuvânt de „supliment” fu întâmpinat cu strigăte de furie, le enumeră pe îndelete: douăzeci şi cinci de litri, în loc de douăzeci, cât se înţeleseseră; laptele de pasăre pe care-l servise în plus văzând că desertul era insuficient; în sfârşit, un clondir de rom pe care-l servise la cafea, pentru cazul când s-ar fi

găsit amatori de rom printre invitaţi. Şi-atunci, se dezlănţui o gâlceavă grozavă. Fiind întrebat, Coupeau se lepădă de orice răspundere: nici vorbă nu fusese de douăzeci de litri; în privinţa laptelui de pasăre, acesta făcea parte din desert, cu atât mai rău dacă cârciumarul îl adăugase din proprie iniţiativă; mai rămânea clondirul de rom, o şmecherie, ca să mai umfle într-un fel socoteala, punând pe masă băuturi pe care n-aveau nici un motiv să nu le consume.

— Era pe tava cu cafele, strigă Coupeau; foarte bine; atunci intră în preţul cafelelor… Acum, mai lasă-ne în pace. Ia-ţi banii, şi-al dracului să fie cine-o mai călca vreodată în magherniţa dumitale!

— Face cu şase franci mai mult, repeta cârciumarul. Daţi-mi şase franci… Cele trei pâini pe care le-a mâncat domnul nici nu le-am mai pus-la socoteală!

Nuntaşii, îmbulziţi în jurul patronului, se repezeau la el, gesticulând furioşi, ţipând la el cu glas sugrumat de mânie. Mai ales femeile, care-şi ieşiseră din ţâţâni, se împotriveau să se mai adauge chiar şi-o para chioară. Asta-i bună! mulţumim de-aşa nuntă! Domnişoara Remanjou, una, n-avea să se mai înghesuie niciodată la mese dintr-astea! Madam Fauconnier nu mâncase pe pofta inimii; acasă la ea, pentru cei doi franci pe care-i cheltuise, şi-ar fi gătit o mâncărică după care să-ţi lingi degetele, nu altceva. Madam Gaudron se plângea cu amărăciune că fusese aşezaţii tocmai la coada mesei, lângă Mes-Bottes, care nu-i acordase nici cea mai mică atenţie. Până la urmă, toate petrecerile astea isprăveau prost. Când vrei să ai lume la nuntă, atunci inviţi oameni cumsecade, ce dracu! Iar Gervaise, care se tupilase după bătrâna Coupeau, lângă una dintre ferestre, tăcea mâlc, simţind că intră-n pământ de ruşine şi că toate nemulţumirile astea aveau să se spargă în capul ei.

În cele din urmă, domnul Madinier coborî cu cârciumarul. Îi auziră cum se ciorovăiesc acolo jos. Apoi, după vreo jumătate de ceas, cartonajistul urcă din nou; se împăcaseră

plătind trei franci pe deasupra. Însă nuntaşii rămaseră supăraţi şi discutau din ce în ce mai aprins problema suplimentelor. Iar tărăboiul se înteţi când madam Boche arătă de ce era în stare. Îl pândea mereu pe Boche, până-l prinse, într-un ungher, pişcând-o de mijloc pe madam Lerat. Şi-atunci zvârli în el cu-o carafă ce se făcu zob de perete.

— Se vede de la o poştă că bărbatul dumitale-i croitor, cucoană, zise lungana văduvă, strângând din buze într-un mod plin de subînţelesuri. E-un fustangiu număru' unu… Dar i-am cărăbănit pe sub masă câteva picioare să le ţină minte.

Petrecerea luase o întorsătură urâtă. Nuntaşii erau din ce în ce mai certăreţi. Domnul Madinier propuse să cânte cu toţii; dar Bibi-la-Grillade, care avea o voce frumoasă, îşi luase tălpăşiţa; domnişoara Remanjou, rezemată la una dintre ferestre, îl zări dansând sub salcâmi c-o grăsană despletită. Trompeta cu pistoane şi cele două viori cântau Vânzătorul de muştar, un cadril la care se bătea din palme ca la jocurile ciobăneşti. Şi-atunci nunta se risipi: Mes-Bottes şi soţii Gaudron coborâră în grădină, sub salcâmi; Boche o şterse şi el. De la ferestre, rotirea perechilor se zărea prin frunzişul verde ţipător care, din pricina luminii lampioanelor atârnate de crengile salcâmilor, părea dat cu vopsea, ca un decor. Noaptea era liniştită şi aerul leşinat de zăpuşeală nu era tulburat de nici o adiere. În salon, se înfiripase o convorbire serioasă între Lorilleux şi domnul Madinier, în vreme ce femeile, nemaiştiind cum să-şi descarce nevoia lor de harţă, îşi priveau rochiile, căutând să vadă dacă nu cumva se pătaseră.

Pesemne că madam Lerat îşi muiase franjurile în cafea. Rochia de mătase a lui madam Fauconnier era plină de sos. Şalul cel verde al bătrânei Coupeau căzuse de pe scaun şi fusese găsit într-un colţ, mototolit şi călcat în picioare. Dar, îndeosebi madam Lorilleux, nu-şi mai putea înfrâna mânia. Avea o pată pe spatele rochiei, degeaba se jurau celelalte că

n-avea nici o pată, căci o simţea. Şi până la urmă, tot răsucindu-se în faţa unei oglinzi, izbuti s-o zărească.

— Ce vă spuneam eu? izbucni ea. E sosul fripturii de pui. Chelnerul o să-mi plătească rochia, să ştii că-l dau în judecată… Aşa! asta a pus vârf la toate. Făceam mai bine dacă stăteam acasă, în pat… Până una alta, plec. M-am săturat de caraghioslâcul lor de nuntă!

Şi-o zbughi nespus de furioasă, făcând să se cutremure scara sub bocănitul tocurilor. Lorilleux se luă după ea. Dar tot ceea ce izbuti să dobândească, fu ca nevastă-sa să-i aştepte cinci minute pe trotuar, dac-aveau de gând să plece împreună cu toţii. Ar fi fost mult mai bine dac-ar fi plecat după furtună, aşa cum avusese de gând. O să-i plătească el, Coupeau, pentru ziua de azi. Când acesta din urmă află cât era de înfuriată, se arătă foarte necăjit; iar Gervaise, pentru a-l scuti de neplăceri, se învoi să plece numaidecât. Atunci, se îmbrăţişară în mare grabă. Domnul Madinier îşi luă obligaţia s-o conducă pe bătrâna Coupeau. Pentru noaptea dintâi, madam Boche avea să-i ia să-i culce pe Claude şi Etienne la ea acasă; mama lor nu trebuia să-şi facă nici o grijă, copilaşii şi adormiseră pe nişte scaune, cu burţile doldora de atâta lapte de pasăre. În sfârşit, când tinerii căsătoriţi plecară cu Lorilleux, lăsându-i pe ceilalţi la cârciumă, jos în grădină se stârni o încăierare între nuntaşi şi un alt grup: Boche şi Mes-Bottes care se pupaseră cu-o muiere, nu mai voiau s-o dea îndărăt celor doi militari cu care aceasta venise şi, în toiul larmei turbate făcută de trompeta cu pistoane şi de cele două viori care cântau polca Perlelor, ameninţau să măture tot zaiafetul.

Erau abia ceasurile unsprezece. Pe Boulevard de la Chapelle şi în toată mahalaua Goutte-d'Or, plata chenzinei de sfârşit de lună, chenzina cea mare, care căzuse tocmai în sâmbăta aceea, dezlănţuise hărmălaia cumplită a beţiilor. Madam Lorilleux îi aştepta la douăzeci de paşi de Moulin-d'Argent, sub un felinar cu gaz aerian. Îl luă la braţ pe Lorilleux şi merse drept înainte-i, fără a se mai întoarce,

păşind atât de iute încât Gervaise şi Coupeau abia îşi mai trăgeau sufletul ca să se poată ţine după ei.

Din când în când, coborau de pe trotuar pentru a ocoli vreun beţiv prăbuşit acolo, cu cracii-n sus. Lorilleux se întoarse, cătând să împace lucrurile.

— O să vă conducem pân' la voi acasă, spuse el.

Dar madam Lorilleux se răsti, spunând că i se părea caraghios să-ţi petreci noaptea nunţii într-o vizuină împuţită ca hotelul „Boncoeur”. N-ar fi fost mai bine dacă ar fi lăsat nunta pe mai târziu, să mai strângă nişte bănuţi la ciorap şi să-şi cumpere mobilă, pentru ca-n cea dintâi noapte să poată merge în casa lor? Ah! avea să fie vai de capul lor, acolo sub acoperiş, tescuiţi amândoi într-o odăiţă de zece franci, în care nici măcar aer n-aveau de-ajuns.

— Ne mutăm, n-o să rămânem acolo sus, răspunse Coupeau plin de sfială. Păstrăm odaia lui Gervaise, că-i mai mare.

Madam Lorilleux îşi ieşi din pepeni şi se întoarse cu-o mişcare repezită:

— Asta-i prea de tot! strigă ea. Să-ţi faci culcuşul în odaia Şontoroagei!

Gervaise se făcu albă ca varul. Porecla pe care o auzea pentru întâia oară rostită în faţă-i, o plesni ca o palmă, în afară de asta, îşi dădea prea bine seama ce voia să spună cumnată-sa prin cuvintele ei: odaia Şontoroagei era odaia în care trăise o lună de zile cu Lantier, în care se mai tăvăleau zdrenţele vieţii ei de până atunci. Coupeau nu înţelese despre ce-i vorba, fu doar rănit de poreclă.

— Greşeşti amarnic, apucându-te să botezi pe alţii, răspunse el cu necaz. Habar n-ai că-n mahala ţi se zice Coada-Vacii, din pricina felului tău de-a te pieptăna. Nu-ţi face plăcere, nu-i aşa?. De ce să nu păstrăm odaia de la întâiul etaj? Astă-seară, copiii nu se culcă acolo, o să ne simţim cât se poate de bine.

Madam Lorilleux nu mai scoase o vorbă, zăvorându-se în mândria ei jignită la culme de faptul că se auzise poreclită

Coada-Vacii. Coupeau, pentru a alina supărarea Gervaisei, o strângea încetişor de braţ; ba chiar izbuti s-o înveselească, şoptindu-i la ureche că porneau la drum în gospodăria lor cu suma de treizeci şi cinci de centime, mari şi late, trei monede de câte zece şi una de cinci, pe care le zdrăngănea cu mâna în buzunarul de la pantaloni.

Când ajunseră în dreptul hotelului „Boncoeur”, îşi spuseră îmbufnaţi noapte bună. Iar în clipa în care Coupeau le îmboldea pe cele două femei să se-mbrăţişeze, spunându-le că-s nişte proaste, un beţivan care părea c-ar vrea să le ocolească prin dreapta, se smuci pe neaşteptate spre stânga, şi se năpusti între ele.

— Ia-n te uită! moş Bazouge! zise Lorilleux. Şi-a încheiat socotelile pe ziua de azi.

Gervaise, înspăimântată, se făcuse una cu uşa de la intrarea hotelului. Moş Bazouge, un cioclu de vreo cincizeci de ani, ai cărui pantaloni negri erau murdari de noroi, îşi purta mantaua neagră atârnată pe umăr, iar pălăria-i de piele, tot neagră, era pleoştită şi turtită de pe urma unei căzături.

— Nu-ţi fie frică, nu-i om rău, spuse mai departe Lorilleux. E-un vecin de-al nostru; pe coridor, a treia odaie înainte de-a ajunge la noi… dac-or să-l vadă în halul ăsta cei de la serviciul lui, n-o să fie bine.

Cu toate acestea, moş Bazouge se simţea jignit de spaima Gervaisei.

— Ei, asta-i bună! gângăvi el, cei din branşa noastră nu obişnuim să mâncăm oameni… Haida-de! sunt şi eu ca toţi ceilalţi, micuţo… Bineînţeles c-am băut şi eu un pahar! Când îţi mai pică ceva de la lucru, trebuie să-ţi ungi roţile. Nici mata, şi nici prietenii matale, nu l-aţi fi cărat pe tipul ăla de trei sute de kile pe care l-am coborât în cârcă de la etajul al patrulea până jos, pe trotuar, doar în doi oameni, şi fără ca măcar să-l betegim cât de cât… Mie-mi plac oamenii petrecăreţi.

Gervaise se trăgea şi mai mult sub prichiciul uşii, cuprinsă de-o nestăvilită dorinţă de plâns care-i tulbura această zi de bucurie. Nici nu-i trecea prin gând s-o îmbrăţişeze pe cumnată-sa, ci doar îl implora pe Coupeau să-l alunge pe beţivan. Atunci, Bazouge, făcu un gest plin de dispreţ filosofic.

— Asta n-are să te-mpiedice s-o iei şi tu pe-acolo, micuţa mea… Poate că-ntr-o bună zi ai să fii tare mulţumită dac-ai să treci… dincolo… Da, da, cunosc câteva femei, ce-ar mulţumi din inimă, dacă s-ar milostivi cineva de ele să le care pe lumea ailaltă.

Întrucât soţii Lorilleux se hotărâseră, să-l ia cu ei, moş Bazouge se întoarse şi mai bâlbâi câteva cuvinte, între două sughiţuri:

— Când ai murit… ascultaţi-mă pe mine… când ai murit, să ştiţi că-i pentru multă vreme.

IV.

Se scurseră patru ani de muncă îndârjită. Gervaise şi Coupeau erau socotiţi în mahala că fac casă bună, trăind retraşi, fără să se-ncaiere, şi plimbându-se regulat în fiecare duminică, spre Saint-Ouen. Nevasta trudea câte douăsprezece ore pe zi la madam Fauconnier şi mai găsea şi vreme pentru a-şi ţine locuinţa curată ca un ban nou-nouţ, şi a le da alor săi hrana cea de toate zilele în fiecare dimineaţă şi-n fiecare seară. Bărbatul n-avea năravul beţiei, aducea leafa acasă la fiecare chenzină, şi, înainte de culcare, fuma câte-o lulea la fereastră ca să mai tragă oleacă de aer curat în piept. Mereu erau pomeniţi, ca un exemplu de drăgălăşenie. Întrucât amândoi câştigau la un loc aproape nouă franci pe zi, lumea le făcea socoteala că pesemne puneau deoparte o mulţime de bani.

Dar pentru a o scoate la capăt, au fost nevoiţi să muncească pe brânci, mai ales la început. Nunta le pusese în cârcă o datorie de două sute de franci. În afară de asta, li se făcuse greaţă de hotelul „Boncoeur”, li se părea ceva scârbos, veneau acolo din cale-afară de mulţi vizitatori

deocheaţi; visau să aibă casa lor, cu mobilele lor, pe care să le-ngrijească. De nenumărate ori socotiră suma ce le-ar trebui; se urca la trei sute cincizeci de franci, în cap, dacă doreau ca-n cel mai scurt timp să aibă unde să-şi strângă catrafusele şi dacă ţineau să nu le lipsească o cratiţă sau o tigaie, de fiecare dată ce se ivea nevoia. Pierduseră orice nădejde să poată economisi o sumă atât de mare, în mai puţin de doi ani, când se pomeniră c-un noroc nemaiîntâlnit; un domn din Plassans li-l ceru pe Claude, cel mai mare dintre copii, ca să-l bage la un liceu de-acolo; toană mărinimoasă a unui om ciudat, iubitor de tablouri, pe care omuleţii, mâzgăliţi mai de mult de puşti, îl impresionaseră în chip deosebit. Claude începuse să-i coste cât ochii din cap. Când nu-l mai avură în grijă decât pe cel mic, pe Etienne, strânseră cei trei sute cincizeci de franci în şapte luni şi jumătate. În ziua în care-şi cumpărară mobilele de la un negustor de vechituri din Rue Bel-homme, mai înainte de-a se întoarce acasă, făcură o plimbare pe bulevardele exterioare, cu inimile pline de-o bucurie nestăvilită. Cumpăraseră un pat, o noptieră, un scrin cu tăblie de marmură, un dulap, o masă rotundă acoperită cu muşama, şase scaune, toate din lemn vechi de acaju; fără să mai punem la socoteală aşternuturile de pat, rufăria şi vasele de bucătărie, aproape noi. Pentru ei, era ca un fel de intrare în viaţă, bine cumpănită şi pentru totdeauna, ceva care prin faptul că-i căpătuia ca pe nişte proprietari, îi făcea să treacă drept oameni cu vază printre mahalagiii înstăriţi.

De două luni încoace, îi frământa alegerea unei locuinţe. Mai întâi voiră să găsească ceva de închiriat în clădirea cea mare din Rue de la Goutte-d'Or. Dar nu era nici o cameră liberă, aşa că fură siliţi să renunţe la vechiul lor vis. La drept vorbind, Gervaise nu fu chiar aşa de mâhnită; vecinătatea familiei Lorilleux, ideea de a sta uşă-n uşă cu ei, o înspăimânta. Atunci porniră să caute în altă parte. Coupeau, pe bună dreptate, ţinea să nu se-ndepărteze de atelierul lui madam Fauconnier, pentru ca Gervaise să

poată fi dintr-un salt la ea acasă, la orice oră din zi. Şi-n cele din urmă făcură o descoperire norocoasă, o cameră mare, cu încă o odăiţă şi o bucătărie, în Rue Neuve din mahalaua Goutte-d'Or, aproape peste drum de spălătoreasă. Era o căsuţă cu un singur etaj, cu o scară foarte povârnită, la capul căreia erau doar două apartamente, unul în dreapta şi-altul în stânga; parterul era locuit de-un negustor ce se îndeletnicea cu închirierea de trăsuri şi-ale cărui atelaje stăteau adăpostite în nişte şoproane dintr-o curte uriaşă ce se-ntindea de-a lungul străzii. Gervaise, încântată, avea impresia că se-ntoarce în provincie; nici tu vecini, nici tu bârfeli de care să-ţi fie teamă, un liman de linişte ce-i amintea de-o ulicioară din Plassans, ascunsă-n spatele fortificaţiilor; şi, ca o culme a norocului, de la masa ei de lucru, fără să ia mâna de pe fierul de călcat şi doar întinzând puţin capul avea putinţa să-şi vadă fereastra.

Se mutară în aprilie, la începutul celui de-al doilea trimestru. Gervaise era atunci însărcinată în opt luni. Dar dovedea o bărbăţie de toată frumuseţea, spunând cu zâmbetul pe buze că pruncul o ajuta să lucreze; simţea în măruntaiele ei cum o îndemna cu mânuţele, şi-i dădea putere. Ah! bineînţeles, straşnic îl mai repezea pe Coupeau în zilele când voia s-o silească să se culce pentru a se mai răsfăţa şi ea niţel! O să se culce când o vor apuca durerile. Atunci avea să aibă destulă vreme; deoarece acuma, ţinând seama că o să fie o gură mai mult, trebuia să opintească zdravăn la jug. Şi ea însăşi deretică locuinţa, mai înainte de a-l ajuta pe bărbat-su să aşeze mobilele la locul lor. Se purta cu mobilele astea de parc-ar fi fost nişte icoane, le ştergea de praf cu o grijă de mamă, simţindu-şi inima zdrobită de fiecare dată ce zărea cea mai măruntă zgârietură. Stătea locului încremenită, de parcă s-ar fi lovit pe sine, ori de câte ori, dereticând prin odaie, le atingea cu mătura. Mai ales scrinul îi era nespus de drag; i se părea frumos, trainic, cu o înfăţişare serioasă. Un vis, despre care nu-ndrăznea să

pomenească, era să aibă o pendulă pe care s-o aşeze neapărat pe mijlocul tăbliei de marmură, unde ar fi făcut o impresie măreaţă. De n-ar fi fost pruncul ce trebuia să vie, poate că n-ar fi stat pe gânduri să-şi cumpere pendula. Până la urmă, oftând din greu, îşi lăsă pe mai târziu împlinirea dorinţei.

Soţii trăiră din plin încântarea pe care le-o dădea noua locuinţă. Patul lui Etienne era pus în odăiţă, unde mai era loc pentru încă un pat de copil. Bucătăria nu era mai mare de o palmă şi tare întunecoasă; dar, dacă lăsau uşa deschisă, se vedea destul de bine; şi-apoi Gervaise n-avea de gătit pentru treizeci de persoane, era de-a j uns dacă găsea un loc unde să-şi pună fiertura pe foc. Cât priveşte odaia cea mare, ea era mândria lor. Încă de dimineaţă trăgeau perdelele alcovului, nişte perdele de stambă albă; şi camera se pomenea transformată în sufragerie, cu masa la mijloc, cu dulapul şi scrinul faţă-n faţă. Deoarece căminul consuma până la şaptezeci şi cinci de centime de cărbune pe zi, îl înfundaseră. O sobiţă de fontă, aşezată pe o placă de marmură, îi încălzea doar cu treizeci şi cinci de centime în zilele de mare ger. Apoi, Coupeau împodobise pereţii cum se pricepuse şi el mai bine, făgăduindu-şi să facă şi înfrumuseţări: în loc de oglindă, aveau o gravură mare ce-l înfăţişa pe unul dintre mareşalii Franţei, cu bastonul de mareşal în mână, călare pe-un cal nărăvaş, între un tun şi-un morman de ghiulele; deasupra scrinului, pe două rânduri, se înşirau fotografiile de familie, de-a dreapta şi de-a stânga unui vechi agheasmatar de porţelan aurit, în care păstrau chibriturile; pe marginea dulapului, un bust al lui Pascal9 făcea pereche cu bustul lui Béranger10, unul adâncit în gânduri, celălalt zâmbitor, amândoi lângă ornicul cu cuc, părând că-i ascultă tic-tac-ul. Într-adevăr, era o cameră frumoasă.

— Ia ghiciţi, cât plătim noi aici? îşi întreba Gervaise musafirii.

Şi când aceştia spuneau o chirie prea mare, striga triumfătoare, încântată că aveau o locuinţă atât de bună pentru un preţ atât de mic:

— O sută cincizeci de franci, nici o para mai mult!. Zău că merită!

Chiar şi Rue Neuve din mahalaua Goutte-d'Or, contribuia în mare parte la mulţumirea lor. Acolo era locul unde trăia Gervaise, mergând în fiecare zi de la ea de-acasă până la madam Fauconnier. Acuma seara, Coupeau cobora de la etaj ca să-şi fumeze luleaua în pragul uşii. Strada, fără trotuar, cu caldarâmul desfundat, era în povârniş. În sus, înspre Rue de la Goutte-d'Or, erau nişte dughene întunecoase cu geamurile murdare, cizmari, dogari, o băcănie ca vai de ea, magherniţa unui cârciumar care dăduse faliment, ale cărei obloane închise de câteva săptămâni începuseră să fie acoperite de afişe. La celălalt capăt, înspre Paris, nişte case cu patru etaje se ridicau spre cer, cu o mulţime de spălătorii, una lângă alta, la parter; doar o singură vitrină de peruchier de târg de provincie, vopsită în verde şi plină cu flacoane în culori delicate, mai înveselea acest ungher umbrit cu strălucirea vie a emblemei sale de aramă, bine lustruită. Dar toată voioşia străzii se găsea pe la mijlocul ei, acolo unde construcţiile, din ce în ce mai rare şi mai joase, îngăduiau să străbată aerul şi soarele. Şoproanele negustorului care închiria trăsuri, fabrica învecinată unde se făcea apă gazoasă, spălătoria din faţă, înconjurau o întindere uriaşă, tăcută, în care glasurile înăbuşite ale femeilor venite la spălat şi răsuflarea regulată a maşinii cu abur păreau să sporească şi mai mult clipele de linişte. Terenurile întinse, cărările ce se afundau printre ziduri înnegrite, dădeau impresia că te aflai într-un sat. Iar Coupeau, înveselindu-se la vederea rarilor trecători care săreau peste şiroaiele de apă cu săpun ce curgeau fără încetare, zicea că-i aduce aminte de nişte locuri unde-l dusese unul dintre unchii lui, când avea cinci ani. Alt prilej de bucurie pentru Gervaise era copacul din stânga ferestrei, un salcâm ce creştea într-o curte alăturată petrecându-şi până la ei doar o singură ramură, însă a cărei verdeaţă costelivă era de-ajuns pentru a da farmec întregii străzi.

Gervaise născu în cea din urmă zi a lui aprilie. Fu cuprinsă de dureri după-masă, pe la ceasurile patru, în vreme ce călca o pereche de perdele la madam Fauconnier. Nu vru să plece imediat de la atelier, rămânând acolo, chircită pe-un scaun, călcând câte puţin când se mai potoleau durerile; perdelele trebuiau călcate cât mai degrabă şi ea se-ncăpăţâna să le isprăvească; şi-apoi, poate că nu era vorba decât de nişte crampe şi nu era să dea ascultare unor simple dureri de burtă. Dar, pe când spunea că vrea să se-apuce să calce nişte cămăşi bărbăteşti, se făcu albă ca varul. Se văzu nevoită să părăsească atelierul, să treacă strada, încovoiată, ţinându-se de ziduri. O lucrătoare se oferi s-o însoţească; o refuză, rugând-o doar să treacă pe la moaşa care stătea aproape de ei, în Rue de la Charbonničre. Bineînţeles, nu ardea casa. Avea de tras noaptea toată, fără îndoială. Dar asta n-avea s-o împiedice să-i gătească ceva lui Coupeau pentru masa de seară; apoi, va încerca să se-ntindă câteva clipe pe pat, îmbrăcată cum era. Pe scară, fu cuprinsă de-o criză atât de puternică încât fu silită să se-aşeze de-a dreptul pe trepte; îşi muşca pumnii să nu ţipe, deoarece socotea că-i mare ruşine s-o găsească vreun bărbat acolo, în cazul când ar fi urcat careva. Durerea se stinse şi, puţin uşurată, izbuti să deschidă uşa, gândind că, hotărât lucru, se înşelase. Pentru astă-seară avea de gătit o tocăniţă din coaste de berbec. În răstimpul cât curăţă cartofii nu se întâmplă nimic. Coastele de berbec tocmai se rumeneau într-o tigaie, când se iviră din nou sudorile şi durerile facerii. Amestecă rântaşul, frământând din picioare în faţa maşinii de gătit, orbită de lacrimile mari cât bobul. Dacă avea să nască, nu-i aşa că ăsta nu era motiv să-l lase pe Coupeau fără mâncare? În cele din urmă tocăniţa începu să fiarbă înăbuşit la foc mic. Se întoarse în cameră, crezând că va avea timp să aşeze o farfurie şi-un tacâm la un capăt al mesei. Dar fu nevoită să pună la loc degrabă sticla cu vin; nu mai avu putere s-ajungă până la pat, se prăbuşi la pământ şi născu pe-o rogojină. Când după

un sfert de ceas veni moaşa, tăie buricul copilului, acolo, pe duşumea.

Tinichigiul lucra tot la spital11. Gervaise nu îngădui să se trimită după el, să-l stânjenească de la lucru. Când veni acasă, pe la şapte, o găsi la pat, învelită bine cu plapuma şi cu capul palid rezemat pe pernă. La picioarele maică-sii, pruncul plângea, înfăşurat într-un şal.

— Vai, sărmana mea nevastă! exclamă Coupeau sărutând-o pe Gervaise. Şi eu care mă ţineam de glume, nu-i nici un ceas de-atunci, în vreme ce tu te zbăteai în chinurile facerii!. Ia spune, nu te simţi rău, nu-i aşa, l-ai slobozit cât ai zice peşte!

Gervaise zâmbi fără vlagă; apoi şopti:

— E fetiţă.

— Taman la ţanc! spuse iarăşi tinichigiul, glumind ca s-o îmbărbăteze, fetiţă comandasem! Ei! Ce zici, fetiţă a ieşit! Faci oare tot ce-mi trece prin cap?

Şi luând copilul în braţe, spuse mai departe:

— Ia să te vedem niţel, domnişoară Spurcăciune mică!. Ai un botişor cam negruţ. Da' nu-ţi fie teamă, c-o să se facă alb ca laptele. Va trebui să fii cuminte, să n-ajungi o deşucheată, să creşti cum se cuvine, ca tăticu' şi mămica.

Gervaise, foarte îngândurată, îşi privea fetiţa cu ochi mari, adumbriţi de-o tristeţe ce-o cuprindea încetul cu încetul. Dădu din cap; ar fi vrut un băiat, fiindcă băieţii se descurcă întotdeauna şi nu sunt pândiţi de-atâtea primejdii, câte bântuie prin Parisul ăsta mare. Moaşa fu nevoită să-i smulgă lui Coupeau pruncul din mâini. De asemenea, nu-i dădu voie Gervaisei să vorbească; şi-aşa era destul de rău că se făcuse atâta gălăgie în preajma ei. Atunci, tinichigiul spuse că se cuvenea să-i anunţe pe bătrâna Coupeau şi pe soţii Lorilleux; dar murea de foame, mai înainte de toate voia să-nfulece ceva. Lăuza suferi cumplit văzându-l că-şi pune singur de mâncare, c-aleargă în bucătărie să-şi aducă tocăniţa, că mănâncă dintr-o farfurie adâncă şi că nu ştie unde-i pâinea. În pofida opreliştii, se văieta zvârcolindu-se

în culcuşul ei. Şi ce mai prostie, că nu fusese, în stare să pună masa; durerile o doborâseră la pământ de parcă i-ar fi dat cu-o bâtă în cap. Sărmanul ei bărbat, are să-i poarte pică văzând-o că se răsfaţă culcată în pat, în vreme ce el mănâncă atât de prost. Barem cartofii se pătrunseseră ca lumea? Nu-şi mai aducea aminte dacă le pusese sare.

— Mai tăceţi odată! se repezi moaşa.

— Ah! oare când veţi izbuti s-o opriţi din frământarea asta necurmată! spuse Coupeau cu gura plină. Dacă n-aţi fi fost aici, pun rămăşag că se dădea jos din pat să-mi taie pâinea. Stai liniştită-n culcuşul tău, gâsculiţă! Nu te omori atâta, altminteri îţi vor trebui vreo două săptămâni pân' să te pui pe picioare… Tocăniţa ta e minunată. Doamna o să mănânce cu mine. Nu-i aşa doamnă?

Moaşa nu primi; dar binevoi să bea un pahar de vin, deoarece o trecuseră toate năduşelile, spunea ea, când o găsise pe nenorocita de Gervaise cu pruncul pe rogojină. Până la urmă, Coupeau plecă să dea de ştire neamurilor. După o jumătate de ceas, se întoarse cu toată liota, bătrâna Coupeau, soţii Lorilleux, madam Lerat pe care o găsise din întâmplare la aceştia din urmă. Soţii Lorilleux, văzând belşugul din gospodăria celor doi, deveniseră foarte drăguţi, o lăudau din cale-afară de mult pe Gervaise, având grijă să le mai scape câte-un mic semn de îndoială, dând din cap, clipind din ochi, de parcă ar fi vrut să lase pentru mai târziu adevărata lor judecată. La urma urmei, ştiau ei ce ştiau; doar că nu voiau să se pună în beţe cu părerea întregii mahalale.

— Ţi-am adus tot cârdul! strigă Coupeau. Ce să-i faci! au vrut să te vadă… Să nu-ţi deschizi guriţa, că n-ai voie. Or să stea aici să te privească-n linişte, fără să se supere, nu-i aşa?. Am să le fac cafea, şi încă una pe cinste!

Se făcu nevăzut, ducându-se în bucătărie. Bătrâna Coupeau, după ce-o îmbrăţişă şi-o sărută pe Gervaise, se minună de mărimea pruncului. Celelalte douĂ. Femei o sărutară şi ele pe lăuză, lipindu-şi cu plescăituri buzele de

obrajii Gervaisei. Şi tustrele, stând în faţa patului, se minunară de amănuntele naşterii, o naştere tare curioasă, cât să-ţi scoţi o măsea şi nimic mai mult. Madam Lerat cercetă copila peste tot, cu multă atenţie, spunând că-i bine făcută, ba chiar adăugă dinadins c-are să fie o femeiuşcă straşnică, şi deoarece capul i se părea cam ţuguiat, se apucase să i-l frământe încetişor, cu toate strigătele copilului, ca să-l rotunjească. Madam Lorilleux îi smulse fetiţa din mână, supărându-se; moşmondind în felul ăsta o făptură atât de fragedă, când oasele capului îi erau încă atât de moi, putea să-i stârnească cele mai rele apucături. Apoi, căută să vadă cu cine seamănă. Fură cât pe ce să se ia la harţă. Lorilleux, care-şi întindea şi el capul în spatele femeilor, spunea că fetiţa n-are nimic din Coupeau; poate că niţel din nas, şi-asta cu îngăduinţă! Era mă-sa întreagă, dar cu ochi străini; fără nici o îndoială ochii ăştia nu veneau din familie.

Coupeau întârzia. Îl auzeau cum se lupta în bucătărie cu maşina de gătit şi cu ibricul de cafea. Gervaise simţea că îi fierbe sângele-n vine: asta nu era treabă de bărbat, să prepare cafeaua; şi în ciuda sst! – urilor răstite ale moaşei, îi striga ce să facă.

— Luaţi bocceluţa de-aici! spuse Coupeau, intrând în odaie cu ibricul în mână. Ei, ce ziceţi, e destul de sâcâitoare! Se vede că se plictiseşte la culme… O să bem cafeaua din pahare, nu-i aşa? Pentru că, vedeţi dumneavoastră, ceştile-au rămas la prăvălie.

Se aşezară în jurul mesei, iar tinichigiul ţinu să le toarne chiar el cafeaua. Avea o aromă straşnică, nu era zeamă chioară. După ce-şi sorbi cafeaua, moaşa îşi luă valea: totul mergea ca pe roate şi nu mai era nevoie de ea; dacă peste noapte lăuza n-avea să se simtă bine, să trimită a doua zi după ea. Nici n-apucase să coboare scara, că madam Lorilleux o făcu de nehalită şi nepricepută. Muierea asta îşi punea patru bucăţi de zahăr în cafea, şi pe deasupra mai cerea să-i dai şi cincisprezece franci ca să te lase să naşti de

una singură. Dar Coupeau îi luă apărarea; îi va da din toată inima cei cincisprezece franci; la urma urmei, femeile astea-şi prăpădeau tinereţea tot învăţând, aşa că-aveau dreptul să ceară mult. După aceea, Lorilleux se ciondăni cu madam Lčrat; susţinea că dacă vrei să ai băiat trebuie să întorci patul cu capul spre miazănoapte, în vreme ce dânsa dădea din umeri, spunând că astea-s copilării şi le dezvălui o altă reţetă, ce se întemeia pe-un şiretlic, şi-anume s-ascunzi sub saltea, fără ştirea nevestei, o mână de urzici proaspete, culese pe lumina soarelui. Trăseseră masa lângă pat. Până la ceasurile zece, Gervaise stătu zâmbitoare şi ca prostită, cu capul culcat într-o parte pe pernă, simţind cum o pătrunde, încetul cu încetul, o sfârşeală cumplită; îi vedea şi-i auzea, dar nu mai găsea în fiinţa ei destulă vlagă pentru a se-ncumeta să spună şi ea câte-o vorbă sau să facă vreo mişcare; i se părea că murise, de-o moarte nespus de blândă, din adâncul căreia era fericită să-i vadă pe ceilalţi trăind. Din când în când, mai răzbătea câte-un scâncet de-al fetiţei, din noianul glasurilor ce răsunau puternic, al nesfârşitelor păreri despre un omor săvârşit în ajun pe Rue du Bon-Puits, la celălalt capăt al străzii Chapelle.

Apoi, întrucât musafirii începuseră să se pregătească de plecare, vorbiră despre botez. Soţii Lorilleux primiră să fie naş şi naşă; pe ascuns, făceau nazuri; totuşi, dacă familia Coupeau nu li s-ar fi adresat lor, s-ar fi simţit foarte jigniţi. Coupeau nu vedea ce nevoie era s-o boteze pe fetiţă; mai mult ca sigur că de pe urma botezului n-avea să se aleagă cu o rentă de zece mii de livre; afară de asta mai era şi primejdia să răcească. Cu cât ai mai puţin de-a face cu popii, cu atât mai bine. Dar bătrâna Coupeau îl făcu de păgân. Soţii Lorilleux, deşi nu-şi prea pierdeau timpul cu mătăniile prin biserici, se făleau cu credinţa lor.

— O să facem botezul duminică, dacă n-aveţi nimic împotrivă, spuse lănţugarul.

După ce, încuviinţând din cap, Gervaise îşi dădu consimţământul, toată lumea o îmbrăţişă, sfătuind-o să se-

ngrijească. De asemenea, îşi luară rămas bun şi de la copil. Fiecare, se plecă peste trupuşorul mărunţel şi tremurând, zâmbind şi spunând cuvinte de alint, de parcă fetiţa ar fi putut să-i înţeleagă. Îi ziceau Nana, de la Anna, numele naşă-sii.

— Bună seara, Nana… Haide, Nana, să fii fetiţă frumoasă…

După ce, în sfârşit, se îndurară să plece, Coupeau îşi trase scaunul alipindu-l de pat şi-şi isprăvi de fumat luleaua, ţinând mâna Gervaisei într-a sa. Trăgea agale din lulea, spunând printre pufăituri, foarte emoţionat:

— Ei? bătrânico, ţi-au împuiat capul? Mă-nţelegi, nu-i puteam împiedica să vină. La urma urmelor, în felul ăsta îşi dovedesc prietenia… Dar, nu-i aşa? parcă ne simţim mai bine când suntem noi doi. Şi eu duceam dorul să fiu niţel singur, uite aşa, cum stau acuma cu tine. Seara asta mi se părea că nu se mai isprăveşte!. Sărmana mea puicuţă! trebuie să te fi durut tare! Pocitaniile astea când vin pe lume, habar n-au cât rău sunt în stare să pricinuiască. Într-adevăr, îmi închipui că-i ca şi cum ţi-ar spinteca măruntaiele… Unde te doare, să te sărut?

Îi strecurase cu gingăşie mâna lui butucănoasă sub spate şi-o atrăgea spre el, sărutându-i pântecele prin cearceaf, cuprins de-o înduioşare de om înăsprit faţă de această rodnicie încă îndureratã. O întrebă dacă nu-i făcea cumva vreun rău, ar fi vrut să-i aducă vindecarea suflându-i din căldura lui peste pântec. Iar Gervaise era tare fericită. I se jura că nu mai simţea nici o durere. Se gândea doar să se dea jos din pat cât mai degrabă, fiindcă nu se făcea ca-n aceste clipe să stea cu braţele încrucişate. Dar Coupeau încerca s-o liniştească. Oare nu era datoria lui să aibă grijă de-a câştiga hrana micuţei? N-ar fi un mişel nemaivăzut, dacă i-ar lăsa numai ei puştoaica în cârcă? Nu i se părea cine ştie ce mare scofală să te pricepi să faci un copil: vrednic de laudă, nu-i aşa? era să-l hrăneşti.

În noaptea aceea, Coupeau nu prea închise ochii. Trăsese spuza pe jarul din maşina de gătit. La fiecare ceai trebui să se scoale să-i dea pruncului cu linguriţa apă călduţă îndulcită. Ceea ce nu-l împiedică să plece la lucru, în faptul dimineţii, după cum îi era obiceiul. Folosi chiar şi odihna de prânz, pentru a se duce la primărie sa depună înştiinţarea naşterii. Madame Boche căreia i se dăduse de veste, venise-n fuga mare să-şi petreacă ziua lângă Gervaise. Dar Gervaise, după zece ceasuri de somn adânc, se văita, spunând că-ncepuse să se simtă gheboşata de-a binelea de cât zăcuse la pat. Avea să se-mbolnăvească. Dacă n-au s-o lase să se dea jos. Când Coupeau se-ntoarse pe seară acasă, îi povesti despre necazurile ei: bineînţeles, avea încredere în madam Boche; numai că faptul ăsta o scotea din fire, să vadă o străină în odaia ei, cum îi deschide saltarele şi-i umblă prin lucruri. A doua zi, când portăreasa se înapoie de la cumpărături, o găsi în picioare, îmbrăcată, măturând prin casă şi pregătind masa de seară a bărbatului ei. Şi nu vru cu nici un preţ să se culce în pat. Oare-şi băteau joc de ea? Numai cucoanelor le place să spună că-s frânte de oboseală. Dacă nu stai cu fundul pe-un sac de bani, n-ai de unde să părăduieşti timpul. La trei zile după naştere, călca jupoane la madam Fauconnier, vânturându-şi fierul de călcat, năduşită leoarcă din pricina dogoarei cuptorului.

Madam Lorilleux îşi aduse darurile de naşă încă de sâmbătă seară: o boneţică de-un franc şi şaptezeci şi cinci de centime şi-o rochiţă de botez, plisată şi împodobită cu danteluţă, pe care o cumpărase doar cu şase franci, fiindcă era decolorată. A doua zi, Lorilleux, în calitate de naş, îi dărui lăuzei trei kilograme de zahăr. Făceau lucrurile cum se cuvine. Nici în seara când în casa familiei Coupeau se dădu o masă, nu veniră cu mâinile goale Lorilleux sosi cu câte-o sticlă de vin înfundat sub fiecare braţ, în vreme ce nevastă-sa purta o tartă dolofană cumpărată de la un plăcintar vestit de pe şoseaua Clignancourt. Numai că soţii Lorilleux îşi bătură gura în toată mahalaua despre darurile

lor mărinimoase; cheltuiseră aproape douăzeci de franci. Aflând de trăncănelile lor, Gervaise rămase cu gura căscată şi nu mai luă în seamă purtările lor alese.

La masa asta de botez se întâmplă că soţii Coupeau ajunseră să se-mprietenească la toartă cu vecinii lor de etaj. Celălalt apartament al căsuţei era locuit de două persoane, mamă şi fiu, familia Goujet, după cum li se spunea. Până acum, îşi dăduseră bună ziua pe scară şi pe stradă, şi nimic mai mult; vecinii păreau niţel cam ursuzi. După aceea, întrucât a doua zi după ce născuse, madam Goujet îi adusese, sus la etaj, o găleată cu apă, Gervaise judecase că se cuvine să-i poftească şi pe ei la masă, cu atât mai mult cu cât îi socotea nişte oameni foarte cumsecade. Şi, bineînţeles, cu acest prilej se cunoscuseră mai îndeaproape.

Familia Goujet se trăgea de prin ţinuturile de miazănoapte. Madam Goujet era dantelăreasă; iar băiatul fierar de meserie, lucra la o fabrică de buloane. Locuiau de cinci ani în celălalt apartament al etajului. Viaţa lor paşnică şi tăcută ascundea o întreagă durere mai veche; într-o zi de beţie crâncenă, la Lille, Goujet tatăl îşi omorâse un tovarăş de lucru stâlcindu-l c-o rangă de fier, apoi se spânzurase în închisoare, folosindu-se de batistă. Văduva şi băiatul, care, după această nenorocire, veniseră la Paris, simţeau întruna cum îi apasă pe umeri cumplita năpastă şi încercau s-o răscumpere printr-o viaţă de cinste păzită cu străşnicie, printr-un trai de nestrămutată cuminţenie şi bărbăţie. În felul lor de-a se purta era şi-un pic de mândrie, deoarece ajunseseră să se creadă mai buni decât alţii. Madam Goujet, totdeauna înveşmântată în negru, purtând pe cap o căiţă de călugăriţă, avea un chip alb şi odihnit de femeie ce ajunsese la o anumită vârâtă, de parcă albeaţa dantelelor, migăloasa îndeletnicire a degetelor ei, ar fi scăldat-o într-o lumină de seninătate. Goujet era o namilă de douăzeci şi trei de ani, o minunăţie de bărbat, cu chip trandafiriu şi ochi albaştri, de-o forţă herculeană. La atelier, din pricina bărbii blonde şi fără pereche de frumoasă, tovarăşii îi spuneau Gueule-d'Or.

Gervaise se simţi numaidecât cuprinsă de-o puternică prietenie faţă de oamenii aceştia. Când intră pentru întâia oară la ei în casă, rămase uluită de curăţenia locuinţei. N-aveai ce să cârteşti, oriunde ai fi suflat, nu găseai un fir de praf. Iar podeaua strălucea, curată ca oglinda. Madam Goujet o pofti să vadă odaia băiatului. Era drăgălaşă şi albă, de parcă ar fi fost o cameră de fată; un pătuţ de fier, împodobit cu perdele de muselină, o masă, o toaletă, o bibliotecă micuţă atârnată de perete; apoi de sus şi până jos, fel şi fel de chipuri, de omuleţi decupaţi cu foarfeca, gravuri în culori ţintuite în patru cuişoare, portretele a tot felul de personaje, tăiate din revistele ilustrate. Madam Goujet îi spuse zâmbitoare că băiatul ei era tare copilăros; serile nu citea din pricină că obosea; atunci se distra uitându-se la poze. Gervaise întârzie aproape o oră lângă vecina ei, care se aşezase din nou la ghergheful din faţa ferestrei. Se interesă de sutele de ace în care stătea prinsă dantela, fericită că se află acolo, trăgând în piept mirosul plăcut de curăţenie ce stăruia în locuinţa în care lucrul gingaş al dantelăresei făcea să domnească o linişte plină de reculegere.

Familia Goujet merita să fie vizitată. Munceau zi de zi din greu şi depuneau mai mult de-un sfert din câştigul lor la Casa de economii. În mahala li se dădea bineţe şi se vorbea despre economiile lor. Goujet nu umbla niciodată cu hainele rupte şi purta numai bluze de lucru curate, fără cea mai mică pată. Era foarte cuviincios, chiar niţel cam ruşinos, în pofida umerilor lui largi. Spălătoresele de la capătul uliţei, pufneau în râs de câte ori îl zăreau trecând şi plecându-şi ochii. Nu-i plăcea să le-audă vorbind măscări, i se părea nespus de scârbos ca nişte femei să-şi spurce gura la nesfârşit. Totuşi, într-o bună zi, veni acasă cherchelit. Atunci, madam Goujet, în loc de orice dojană, îi arătase portretul lui taică-su, o pictură de prost gust, pitită cu evlavie în fundul scrinului. Şi, de când i se dăduse această lecţie, Goujet bea numai atât cât îi făcea trebuinţă, fără să

urască totuşi vinul, deoarece vinul e-un lucru necesar omului muncitor. Duminica, ieşea cu maică-sa, luând-o la braţ; cel mai adesea o ducea înspre Vincennes; alteori, mergea cu ea la teatru. Maică-sa era dragostea lui dintotdeauna. Chiar şi acum îi vorbea ca şi cum ar fi fost un copil. Slab de minte, cu trupul îngreunat de truda ciocanului, ce-l vlăguia de puteri, putea fi asemuit cu-o vită de povară: tare de cap, dar bun la suflet.

În cele dintâi zile, se simţea foarte stingherit în prezenţa Gervaisei. Apoi, după câteva săptămâni se obişnui cu ea. O aştepta nerăbdător să-i care pachetele sus, se purta cu ea ca şi cu o soră, prietenos dar cam repezit, şi tăia poze cu foarfecile, dinadins pentru ea. Într-o dimineaţă, intrând fără să bată la uşă, dăduse peste ea spălându-se pe gât pe jumătate despuiată; şi, de o săptămână încoa, nu se mai uita în ochii ei, astfel încât izbutea s-o facă şi pe ea să roşească.

Cadet-Cassis, cu fleoanca lui de parizian, îl socotea pe Gueule-d'Or cam prostănac. Foarte frumos că nu trăgea la măsea, că nu se ţinea după fetele de pe trotuar; dar un bărbat trebuie să fie totuşi bărbat, altminteri mai bine să îmbrace cât mai degrabă fuste muiereşti. Îl lua peste picior de faţă cu Gervaise, învinuindu-l că le face cu ochiul tuturor muierilor din mahala; iar găliganul de Goujet se dezvinovăţea din răsputeri. Ceea ce nu-i împiedica pe cei doi muncitori să fie buni camarazi. Dimineaţa se chemau unul pe altul, plecau împreună, uneori cinsteau câte-un pahar de bere înainte de-a se întoarce acasă. De când stătuseră laolaltă la masa dată cu prilejul botezului, se tutuiau, deoarece a spune întruna „dumneavoastră” înseamnă să lungeşti vorba. În starea asta se afla prietenia lor, când Gueule-d'Or îi făcu lui Cadet-Cassis un bine de nepreţuit, un bine din acelea de care trebuie să ţii seamă şi să-ţi aduci aminte toată viaţa. Era pe ziua de 2 decembrie. Tinichigiul, mai mult în glumă, avu năstruşnica idee să coboare în oraş să vadă răscoala12; puţin îi păsa de Republică, de Bonaparte şi de tot tărăboiul ăsta; numai că-i

plăcea la nebunie praful de puşcă, iar împuşcăturile i se păreau tare poznaşe. Şi era cât pe-aci să fie înhăţat de-a binelea după o baricadă, dacă nu se întâmpla ca fierarul să fie pe-acolo, taman la ţanc ca să-l apere cu trupul lui de uriaş şi să-l ajute să-şi ia tălpăşiţa. Suind pe Rue Faubourg-Poissonničre, Goujet păşea iute, cu faţa îngândurată. Făcea politică, era republican cu înţelepciune, în numele dreptăţii şi al fericirii tuturor. Cu toate acestea, nu se apucase să tragă cu puşca. Şi îşi mărturisea pe faţă motivele; poporul se săturase să tot plătească burghezilor castanele pe care el le scotea din foc, frigându-şi degetele: februarie şi iunie13 fuseseră nişte lecţii de neuitat; aşa că, de azi înainte, mahalalele au să lase oraşul să se descurce singur, cum l-o ajuta capul. Apoi, ajungând pe culmea colinei, în Rue Poissonničre, întorsese capul, privind Parisul; orice s-ar spune, acolo jos, în oraţ, se sfârţea] a repezeală o treabă urâtă, şi s-ar putea ca într-o bună zi poporul să-şi muşte degetele din pricină că stătuse cu braţele încrucişate. Dar Coupeau rânjea batjocoritor, făcându-i din cale-afară de tâmpiţi pe măgarii ce-şi puneau pielea în saramură doar pentru ca puturoşii ăia blestemaţi de la Cameră să-şi primească mai departe cei douăzeci şi cinci de franci. Seara, soţii Coupeau poftiră la cină familia Goujet. La desert, Cadet-Cassis şi Gueule-d'Or se pupară de mama focului, pe fiecare obraz. De-acum înainte, erau prieteni pe viaţă şi pe moarte.

Trei ani la rând, viaţa celor două familii se scurse, de amândouă părţile etajului, fără nici o întâmplare deosebită. Gervaise îşi creştea fetiţa, dându-se peste cap să nu piardă mai mult de două zile de lucru pe săptămână. Ajunsese o bună lucrătoare de lenjerie fină şi câştiga până la trei franci pe zi. De asemenea, se hotărâse să-l dea pe Etienne, care acum mergea pe opt ani, la o pensiune ieftină din Rue Chartres, unde plătea cinci franci. Cei doi soţi, în ciuda cheltuielilor pe care le aveau cu amândoi copiii, depuneau în fiecare lună de la douăzeci până la treizeci de franci la

Casa de economii. Când rezervele lor ajunseseră la şase sute de franci, Gervaise îşi pierdu somnul, urmărită fără încetare de-un vis de căpătuire: voia să-şi facă un rost, să-şi închirieze o prăvălioară, să angajeze la rândul ei nişte lucrătoare. Îşi făcuse toate socotelile. Dacă treburile mergeau bine, după douăzeci de ani puteau să aibă şi ei un venit pe care să şi-l cheltuiască în altă parte, de pildă la ţară. Totuşi, nu îndrăznea să-şi încerce norocul. Spunea că mai întâi să-şi caute o prăvălie, ca să aibă un răgaz de gândire. Banii depuşi la Casa de economii nu erau ameninţaţi de nici o primejdie; dimpotrivă, mai făceau şi pui. În trei ani nu se îndurase să-şi împlinească decât una dintre dorinţele ei, îşi cumpărase o pendulă; iar aceasta – o pendulă de palisandru, cu coloane răsucite şi-un rotitor din aramă daurită. – urma să fie plătită în termen de-un an, în rate săptămânale, câte-un franc în fiecare luni. Se supăra când Coupeau zicea că vrea să-ntoarcă el arcul; numai ea îi ridica globul de sticlă şi-i ştergea cu evlavie coloanele, de parcă marmura scrinului se transformase într-un altar. Sub globul de sticlă, în spatele pendulei, îşi ţinea pitit libretul de la Casa de economii. Şi adeseori, când visa la prăvălioara ei, stătea uitată pe gânduri acolo, în faţa cadranului, privind ţintă la mişcarea acelor, aşteptând parcă o clipă anumită şi solemnă pentru luarea hotărârii.

Soţii Coupeau ieşeau aproape în fiecare duminică la plimbare cu familia Goujet. Erau nişte petreceri încântătoare, o fripturică la Saint-Ouen sau o bucăţică de iepure la Vincennes, stând la masă, fără să-şi dea cine ştie ce ifose, sub umbrarul de verdeaţă al vreunui birt. Bărbaţii beau pe pofta inimii şi se-ntorceau acasă zdraveni la minte, ţinând cucoanele la braţ. Seara, până să se culce, cele două familii făceau socotelile şi-şi împărţeau cheltuielile pe jumătate; şi niciodată nu se întâmpla ca vreun ban mai mult sau mai puţin, să dea loc la gâlceavă. Soţii Lorilleux erau geloşi pe cei doi Goujet. Li se părea totuşi ciudat să-i vadă pe Cadet-Cassis şi pe Şontoroagă ieşind întruna la plimbare

cu nişte străini, când aveau familie. Ah! bun! Cum să nu! puţin le păsa lor de neamuri! De când îşi strânseseră şi ei ceva parale la ciorap, li se urcase de-a binelea la cap. Madam Lorilleux, jignită la culme de faptul că-l vede pe frate-său scăpându-i din mână, începuse iarăşi s-o bălăcărească pe Gervaise. Madam Lerat, dimpotrivă, îi ţinea parte bietei femei, o apăra povestind nişte întâmplări nemaipomenite, despre încercări de ademenire petrecute pe bulevard, în faptul înserării, din care o înfăţişa pe Gervaise descurcându-se ca o eroină de dramă, printr-o pereche de palme cârpite atacanţilor. În ce-o priveşte pe bătrâna Coupeau, ea încerca să împace pe toată lumea, să se pună bine cu toţi copiii ei: vederea începea să-i slăbească din ce în ce mai mult, făcea servicii numai la o singură familie şi era mulţumită să poată găsi câte-un franc ba la unul, ba la celălalt.

Chiar în ziua în care Nana împlinea trei anişori, când se întoarse pe seară acasă, Coupeau o găsi pe Gervaise foarte tulburată. Nu voia să vorbească, spunea că n-are nimic. Însă, deoarece se apucase să pună de masă anapoda, oprindu-se cu farfuriile în braţe ca să cadă pierdută pe gândurI. Bărbatu-său ţinu cu orice preţ să afle despre ce-i vorba.

— Ei bine! Uite ce-i, mărturisi ea în cele din urmă, prăvălia negustorului de mărunţişuri, de pe Rue de la Goutte-d'Or, este de închiriat… Am văzut asta chiar acum un ceas, când m-am dus să cumpăr nişte aţă. Am rămas ca trăsnită.

Era o dugheană foarte curăţică, chiar în clădirea cea mare în care pe vremuri râvneau să locuiască. Afară de prăvălioară, care avea o odăiţă în fund, mai erau încă două camere, în dreapta şi-n stânga; mă rog, ceea ce le trebuia, odăile erau niţel cam micuţe, dar bine împărţite. Numai că i se părea prea scump: proprietarul pomenise de vreo cinci sute de franci.

— Aşadar ai vizitat prăvălioara şi-ai întrebat de preţ? zise Coupeau.

— Oh! cum să-ţi spun, doar aşa din curiozitate! răspunse Gervaise, aşternându-şi pe chip o înfăţişare nepăsătoare. Cauţi, intri peste tot unde dai de-un anunţ, asta însă nu te obligă la nimic… Dar, ce să mai lungim vorba, prăvălia-i prea scumpă. Şi-n afară de asta, poate că-i o prostie să m-apuc de meserie pe socoteala mea.

Cu toate acestea, după cină, Gervaise aduse iarăşi vorba despre dugheana negustorului de mărunţişuri. Se apucă să schiţeze planul odăilor, pe marginea unui ziar. Şi, încetul cu încetul, în timp ce vorbea, măsura fiecare ungher, împărţea odăile, de parc-ar fi trebuit să-şi mute acolo mobilele chiar a doua zi. Atunci, văzând dorinţa ei nestrămutată, Coupeau o îndemnă să închirieze dugheana; fără îndoială, pentru mai puţin de cinci sute de franci n-avea să găsească nimic nimerit; în afară de asta, poate că vor obţine o reducere. Singurul lucru care-i necăjea, era faptul că aveau să locuiască în aceeaşi casă cu soţii Lorilleux, pe care Gervaise nu-i putea suferi. Dar Gervaise protestă, ea nu dispreţuia pe nimeni; în dogoarea dorinţei sale, chiar luă apărarea soţilor Lorilleux; de fapt nu erau nişte oameni răi, aveau să se-nţeleagă de minune. Mult după ce Coupeau adormise, Gervaise tot mai chibzuia la orânduirea odăilor, fără ca totuşi să fi hotărât, cu inima împăcată, să închirieze prăvălioara.

A doua zi, când rămase singură, nu se putu împotrivi dorinţei de-a ridica globul de sticlă al pendulei şi să se uite la libretul de la Casa de economii. Când te gândeşti că prăvălioara ei se afla acolo, în paginile zmângălite de însemnările acelea urâte! Înainte de-a pleca la lucru, se sfătui cu madam Goujet care aprobă din tot sufletul planul ei de a-şi deschide un atelier; cu un bărbat ca al ei, băiat de treabă şi nebăutor, putea fi sigură că treburile vor merge straşnic şi că n-o să-i pape banii. În vremea prânzului, urcă la soţii Lorilleux, să le ceară şi lor părerea; nu dorea să pară că se-ascunde de neamuri. Madam Lorilleux rămase cu gura căscată. „Cum! Şontoroaga să-şi aibă prăvălia ei, chiar

de-acum!” Şi, plesnind de ciudă, porni să se bâlbâie, fiind nevoită să pară foarte mulţumită: fără îndoială, prăvălia era plăcută, bine ar face Gervaise s-o închirieze. Totuşi, după ce-şi mai veni niţel în fire, şi ea şi bărbat-su pomeniră de umezeala din curte, de lumina mohorâtă a odăilor de la parter. Oh! era un loc al dracului de nimerit pentru reumatisme. Mă rog, dacă se hotărâse să închirieze, nu-i aşa? bineînţeles că părerea lor n-avea s-o oprească.

Seara, Gervaise mărturisea pe faţă şi râzând c-ar cădea bolnavă la pat de-ar împiedica-o cineva să ia prăvălia. Cu toate acestea, mai înainte de-a spune: s-a făcut! voia să-l ducă pe Coupeau să vadă odăile şi să încerce să obţină reducerea chiriei.

— Atunci mâine, dacă vrei, îi spuse bărbatu-său, să vii să mă iei pe la orele şase de la casa unde lucrez acum, în Rue de la Nation, şi la întoarcere o să dăm o raită prin Rue de la Goutte-d'Or.

Coupeau isprăvea pe atunci acoperişul unei case noi, cu trei etaje. Tocmai în ziua aceea trebuia să bată ultimele foi de tablă. Întrucât acoperişul era aproape drept, îşi aşezase pe el bancul de lucru, un oblon mare întins pe două capre. Un soare frumos de mai, apunea aurind coşurile.

Şi-acolo, sus de tot, în văzduhul limpede, tinichigiul îşi tăia în tihnă tabla cu foarfecile, aplecat deasupra bancului, de parc-ar fi fost un croitor ce-şi croia la el acasă o pereche de izmene. Lângă zidul casei învecinate, ajutorul lui, un puştan de şaptesprezece ani, subţirel şi bălai, aţâţa manganul, suflând cu nişte foaie uriaşe care la fiecare mişcare împrăştiau un nor de scântei licăritoare.

— Hei! Zidore, pune la încălzit ciocanele de lipit! strigă Coupeau.

Ajutorul vârî ciocanele de lipit în mijlocul jarului care în lumina strălucitoare a zilei avea o culoare trandafirie spălăcită. După aceea, porni să sufle din nou cu foalele. Coupeau ţinea în mână ultima foaie de tablă. Aceasta mai rămăsese de pus la marginea acoperişului, lângă jgheaburi;

acolo era un povârniş iute, dincolo de care se căsca prăpastia străzii. Tinichigiul, ca la el acasă, în târlici, călca târşâindu-şi picioarele şi fluierând aria Hei! mieluşeilor! Ajuns la marginea văgăunii, se lăsă să lunece şi se propti c-un genunchi de zidăria unui coş, oprindu-se la jumătatea drumului până la caldarâm. Un picior îi atârna în văzduh. Când se pleca pe spate să-l strige pe pârdalnicul de Zidore, se ţinea de-un colţ al coşului din pricina trotuarului ce se afla, acolo jos, sub el.

— Haide odată, trântorul dracului!. Ia dă-mi ciocanul de lipit! Dac-ai să stai mereu cu ochii beliţi, n-o să-ţi pice-n gură păsări fripte!

Dar Zidore nu se grăbea de fel. Era atras de acoperişurile învecinate, de-o pală uriaşă de fum ce se înălţa în depărtările Parisului spre Grenelle; se prea putea să fi izbucnit cine ştie ce foc. Totuşi, se apropie şi se trânti pe burtă, ţinându-şi capul deasupra prăpastiei; şi-i dădu lui Coupeau ciocanul de lipit. Atunci tinichigiul porni să lipească foaia de tablă. Se lăsa pe vine, se întindea, cătând întruna să-şi ţină echilibrul, şezând pe-o bucă, săltându-se în vârful picioarelor, stând atârnat doar de-un deget. Era de-o îndrăzneală nemaipomenită, de-o cutezanţă formidabilă, sfidând primejdia de parcă ar fi fost ceva obişnuit. Se pricepea la de-alde astea. Strada era cea care se temea de el. Deoarece nu-şi lăsase luleaua din gură, se mai întorcea din când în când să scuipe nepăsător în stradă.

— Ia uite-o pe madam Boche! strigă el pe neaşteptate. Hei, madam Boche!

O zărise pe portăreasă trecând strada. Madam Boche îşi ridică privirile şi-l recunoscu. Şi începură să stea de vorbă, de la acoperiş la trotuar. Portăreasa îşi ţinea mâinile pitite sub şorţ, cătând în sus. Coupeau, acum în picioare, cu braţul stâng trecut de după un burlan, stătea plecat deasupra străzii.

— N-aţi văzut-o pe nevastă-mea? întrebă el.

— Nu, nici gând, răspunse portăreasa. E pe-aici?

— Trebuie să vină să mă ia… Ce mai e pe la dumneavoastră?

— Mulţumesc bine, eu-s mai bolnavă, să vedeţi… Mă duc la Clignancourt să iau o ciozvârtă de berbec. Măcelarul de lângă Moulin-Rouge o vinde doar cu optzeci de centime.

Vorbeau în gura mare, din pricina unei trăsuri care trecea hurducăind pe întinderea pustie a străzii; cuvintele pe care le rosteau în gura mare, nu izbutiră decât s-o facă pe-o bătrânică mărunţică să iasă la fereastră; iar bătrânica rămase sprijinită cu coatele de prichiciul ferestrei, oferindu-şi plăcerea unei nespuse tulburări, stând să privească la omul acela de pe acoperişul de peste drum, de parc-ar fi nădăjduit să-l vadă prăbuşindu-se dintr-o clipă în alta.

— Ei! atunci seară bună, mai strigă o dată madam Boche. Nu vreau să vă stingheresc.

Coupeau se întoarse şi luă ciocanul de lipit pe care i-l întindea Zidore. Dar în clipa în care portăreasa se îndepărta, o zări pe celălalt trotuar pe Gervaise, ţinând-o pe Nana de mână. Fetiţa îşi înălţă căpşorul să-l strige pe tinichigiu, când Gervaise îi astupă gura c-un gest smucit. Şi cu glas şoptit, ca să nu fie auzit sus, îşi spuse temerea; arătându-se pe neaşteptate, îi era frică să nu-i pricinuiască cumva lui bărbatu-său vreun şoc care să-l facă să se prăvălească de pe acoperiş. În patru ani, o singură dată se dusese să-l ia de la locul lui de muncă. Astăzi, era pentru cea de-a doua oară. N-avea puterea să stea să se uite la el cum lucra, simţea cum i se urcă sângele la cap când îl vedea pe bărbatu-său acolo sus, între cer şi pământ, în locuri unde nici vrăbiile nu se-ncumetau.

— Bineînţeles că nu-i deloc plăcut, murmura madam Boche. Cel puţin al meu e croitor, n-am de ce să tremur pentru el.

— Dac-ai şti, spuse iarăşi Gervaise, la început eram toată ziua cuprinsă de spaimă, de dimineaţă până-n seară. Mereu îl vedeam cu capul spart, purtat pe-o targă… Acum nu mai stau să mă gândesc atât de mult la asta. Te obişnuieşti cu

orice. Trebuie să-ţi câştigi într-un fel pâinea… Orice ar fi, e-o bucată de pâine tare scump plătită, fiindcă în treaba asta îţi primejduieşti viaţa mai des decât crezi.

Gervaise tăcu, pitind-o între fuste pe Nana, de teamă ca fetiţa să nu strige. Fără să vrea, albă la faţă ca varul, privea la Coupeau. Acesta tocmai lipea capătul cel mai îndepărtat al foii de tablă, lângă jgheab; se întindea cât mai mult cu putinţă, dar nu izbutea s-ajungă la el. Atunci, înfruntă primejdia, cu acele mişcări încetinite pe care le fac muncitorii, foarte domol şi cu multă îndemânare. O clipă, se află deasupra caldarâmului, nemaiţinându-se de nimic, văzându-şi liniştit de treabă; iar de jos se zărea scânteierea flăcăruii albe a sudurii ţâşnind de sub ciocanul de lipit plimbat de mâna lui, cu deosebită grijă, peste tablă. Amuţită, cu pieptul sugrumat de groază, Gervaise îşi împreunase mâinile şi le ridica rugătoare într-o mişcare de care nu-şi dădea seama. Dar răsuflă din adânc, uşurată; Coupeau se căţăra din nou pe acoperiş, fără grabă, având vreme să mai tragă şi un ultim scuipat în stradă.

— Va să zică mă spionaţi! strigă el înveselit, când o zări pe Gervaise. A ţinut să facă pe şmechera, nu-i aşa? madam Boche; n-a vrut să mă strige… Mai stai oleacă, am încă vreo zece minute de lucru.

Mai avea de pus o căciulă de tablă la un coş, un fleac de treabă. Spălătoreasă şi portăreasa rămaseră pe trotuar, stând de vorbă despre mahala, cu ochii la Nana, pentru a n-o lăsa să se murdărească în pârâiaşul din şanţul străzii unde căuta peştişori; iar cele două femei îşi întorceau mereu privirile spre acoperiş, zâmbind şi dând din cap, ca şi cum ar fi vrut să spună că nu-şi pierduseră răbdarea. Peste drum, bătrânica nu plecase de 1& fereastră, privind la Coupeau, în aşteptare.

— Ce tot iscodeşte, mârţoaga aia! spuse madam Boche. Ce mutră parşivă!

De sus, se auzea glasul puternic al tinichigiului care cânta: Bine-i, ah, fragi să culegi! De astă dată stătea aplecat peste

bancul de lucru, croindu-şi tabla ca un adevărat artist. Cu-o învârtitură de compas trăsese o linie şi-acum tăia un evantai uriaş cu ajutorul unei perechi de foarfeci încovoiate; apoi, îndoia agale, cu ciocanul, evantaiul, astfel încât semăna cu-o ciupercă ţuguiată. Zidore se apucase să înteţească tăciunii din mangal. Soarele apunea în spatele clădirii, scăldat într-o puternică lumină trandafirie ce pălea încetul cu încetul, căpătând o gingaşă culoare liliachie. Iar pe bolta cerului, la ceasul acesta de tihnă al zilei, siluetele celor doi muncitori, mărite la culme, se profilau pe fundalul străveziu al văzduhului, laolaltă cu dunga întunecată a bancului de lucru şi conturul ciudat al foalelor.

Când căciula de tablă a coşului fu gata croită, Coupeau strigă răstit:

— Zidore! ciocanul de lipit!

Dar Zidore se făcuse nevăzut. Tinichigiul, înjurând de mama focului, îl căută din priviri, îl strigă prin ferestruica podului care rămăsese deschisă. În cele din urmă, îl descoperi pe-un acoperiş învecinat, la două case mai încolo. Puşlamaua se plimba, scormonind din priviri împrejurimile, cu părul firav şi bălai bătut de adierea vântului, mijindu-şi ochii în faţa imensităţii Parisului;

— Ia zi, haimanao! ce crezi că eşti la iarbă verde! spuse Coupeau mânios. Parc-ai fi domnul Béranger, poate că stai şi scrii şi poezii!. Fă bine şi dă-mi ciocanul de lipit! Unde s-a mai pomenit aşa ceva! Să hoinăreşti pe acoperişuri! Păi de ce nu-ţi aduci aici şi drăguţa, să-i vrăjeşti la ureche vorbe dulci… N-ai de gând să-mi dai o dată ciocanul, nătărăul dracului!

Isprăvi de lipit şi strigă la Gervaise:

— Iată-mă-s, gata!. Acuşica-s jos.

Burlanul coşului la care trebuia să potrivească căciula de tablă, se afla undeva pe la mijlocul acoperişului. Gervaise, liniştită, zâmbea întruna, urmărindu-i mişcările. Nana, care se potolise de îndată ce-l văzuse pe taică-său, începuse să

bată din palmele mânuţelor ei. Se aşezase pe trotuar, să poată privi mai bine în sus.

— Tăticule! tăticule! strigă ea cât o ţinură puterile; tăticule! uită-te la mine!

Tinichigiul voi să se aplece, dar îi lunecă piciorul. Şi-atunci, într-o clipită, prosteşte, ca o pisică ce se încurcă în propriile ei labe, se rostogoli, dându-se de-a dura pe povârnişul uşor al acoperişului, fără să se mai poată prinde de ceva.

— Dumnezeule! rosti el cu glas înăbuşit.

Şi se prăvăli. Trupul lui descrise o curbă moale, se dădu de două ori peste cap, şi căzu în mijlocul străzii unde răbufni ca o boccea de rufe zvârlită de undeva, de sus.

Gervaise, încremenită, cu braţele ridicate, simţea cum un răcnet nemaipomenit îi sfâşie pieptul. Trecătorii dădură năvală, îmbulzindu-se în jurul lui Coupeau. Madam Boche, ca lovită cu leuca, abia ţinându-se pe picioare, o cuprinse pe Nana în braţe pentru a-i ascunde capul şi-a nu-i îngădui să vadă. În timpul acesta, peste drum, bătrânica închidea liniştită fereastra, ca şi cum ar fi fost pe deplin mulţumită.

Până la urmă, patru oameni îl cărară pe Coupeau la farmacia din colţul străzii Poissonničre; ţi rămase acolo, aproape un ceas, pe-o cuvertură în mijlocul prăvăliei, în care timp se duseseră să ceară o targă de la spitalul Lariboisičre. Încă mai răsufla, dar farmacistul dădea încetişor din cap. Gervaise stătea acum îngenuncheată pe duşumea, hohotind necontenit, scăldată de lacrimi, orbită, năucită. Cu-o mişcare de care nu-şi dădea seama, întindea mâinile, pipăind cu osebită gingăşie trupul bărbatului ei. Apoi şi le trăgea îndărăt, privind la farmacistul care-i interzisese să pună mâna; şi, după câteva clipe, reîncepea, neputându-şi stăpâni dorinţa de a-şi da seama dacă mai era cald, crezând că-i face bine. Când în cele din urmă sosiră cu targa şi fu vorba să-l ducă la spital, Gervaise se sculă şi spuse răstit:

— Nu, nu, nu la spital!. Stăm în Rue Neuve din mahalaua Goutte-d'Or.

Degeaba încercară să-i explice că boala avea s-o coste foarte scump dacă-l lua pe bărbatu-său acasă. Dar Gervaise repeta cu încăpăţânare:

— Rue Neuve din mahalaua Goutte-d'Or, vă arăt intrarea… Ce vă priveşte? Am bani… E bărbatu-meu, nu-i aşa? E-al meu, şi-l vreau la mine în casă.

Şi-au fost siliţi să-l ducă pe Coupeau la locuinţa sa. Când targa străbătu prin mulţimea ce se strivea în faţa farmaciei, femeile din mahala vorbeau cu însufleţire despre Gervaise; era ea şontoroagă, pocitania, dar avea curaj; o să-şi scape bărbatul din belea, fără îndoială, pe câtă vreme, la spital, doctorii le veneau de hac bolnavilor prea dărâmaţi, înlesnindu-le să dea cât mai degrabă ortul popii, ca să nu-şi mai bată capul cu vindecarea lor. Madam Boche, după ce-o dusese la ea acasă pe Nana, se înapoiase şi povestea accidentul cu mare lux de amănunte simţindu-se încă zguduită de emoţie.

— Mă duceam să-mi cumpăr o ciozvârtă de berbec, eram la faţa locului, l-am văzut cum se prăvăleşte, spunea ea întruna. Din cauza copilei, a vrut să se uite la ea, şi bâldâbâc! Vai! Pentru numele lui Dumnezeu! n-aş mai vrea să-l văd căzând şi pe-un altul… Totuşi, trebuie să mă duc să-mi cumpăr ciozvârtă de berbec.

Timp de opt zile, Coupeau se zbătu între viaţă şi moarte. Neamurile, vecinii, toată lumea, se aşteptau să-l vadă că dă ochii peste cap dintr-o clipă într-alta. Doctorul, un doctor foarte scump, care cerea să fie plătit cu cinci franci vizita, se temea să nu aibă ceva leziuni interne; cuvintele acestea înspăimântau tare mult, în mahala se vorbea că tinichigiului îi sărise inima din loc, din pricina zguduiturii. Numai Gervaise, gălbejită de atâta veghe, îngândurată, plină de hotărâre, dădea din umeri. Bărbatu-său se alesese cu o frântură la piciorul drept; toată lumea ştia de asta; or să i-l pună la loc, şi gata. Cât despre celelalte bazaconii, cu inima care-i sărise din loc, nu era nimic adevărat. O să-i pună ea inima la loc. Se pricepea cum se pun inimile la loc, cu grijă,

curăţenie şi o prietenie trainică. Dovedea o convingere plină de mândrie, încredinţată că-l va vindeca numai stând lângă el şi atingându-l cu mâinile în ceasurile când îl apucau căldurile. Nu se îndoi nici o clipă de acest lucru. O săptămână întreagă fu văzută în picioare, vorbind puţin, cufundată în încăpăţânarea ei de a-l salva, uitând de copii, de stradă şi de tot oraşul. În cea de-a noua zi, în seara în care doctorul îşi luă în cele din urmă răspunderea pentru viaţa bolnavului, Gervaise se prăbuşi pe-un scaun, muindu-i-se fecioarele, cu spinarea zobită, plângând lacrimi de fericire. În noaptea aceea, se învoi să doarmă două ceasuri, cu capul sprijinit la picioarele patului.

Accidentul lui Coupeau băgase dârdora în toată familia. Bătrâna Coupeau îşi petrecea nopţile cu Gervaise; dar cum se făcea ceasul nouă, aţipea pe scaun. În fiecare seară, întorcându-se de la lucru, madam Lerat făcea un mare ocol, dând pe acolo, să mai afle ce e nou. Soţii Lorilleux veniseră la început de câte două şi trei ori pe zi, oferindu-se să stea de veghe, ba chiar aducând şi-un fotoliu pentru Gervaise. Apoi, nu întârziară să se ivească prilejuri de gâlceavă despre felul cum trebuie îngrijiţi bolnavii. Madam Lorilleux susţinea că izbăvise destui oameni de la moarte în viaţa ei, ca să aibă priceperea de-a se descurca în treburi de-astea. De asemenea, o învinui pe Gervaise c-o bruftuluieşte, c-o alungă de lângă patul lui frate-său. Bineînţeles că Şontoroaga avea toate motivele să vrea să-l vindece cu orice preţ pe Coupeau; căci, la urma urmei, dacă nu s-ar fi dus în Rue de la Nation să-l bată la cap, bărbatu-său n-ar mai fi căzut de pe casă. Numai că, aşa cum îl îngrijea Gervaise, era sigură c-avea să-i vină de petrecanie.

Când îşi dădu seama că Coupeau e în afară de orice primejdie, Gervaise încetă să mai păzească cu atâta înverşunată dragoste patul bărbatului. De-acum, n-aveau cum să i-l mai omoare, şi îngădui tuturor să se apropie, fără să se mai teamă. Familia se lăfăia în cameră. Convalescenţa avea să dureze vreme îndelungată; doctorul spusese că

vreo patru luni. Atunci, în timp ce tinichigiul era cufundat în somnurile lui ce nu se mai sfârşeau, soţii Lorilleux îi spuseră Gervaisei că-i o proastă. Nu făcuse nici o brânză că-l ţinuse acasă pe bărbatu-său. La spital, s-ar fi pus pe picioare într-un răgaz de două ori mai scurt. Lorilleux ar fi vrut să fie şi el bolnav, să capete şi el o bubă oareşcare, ca să-i dovedească că n-avea să şovăie nici o clipită pentru a se interna la Lariboisičre. Madam Lorilleux cunoştea o cucoană care ieşise de-acolo; ei, ce să vezi! mâncase toată ziua numai carne de pui, de dimineaţă până-n seară. Şi amândoi, pentru a douăzecea oară, îi făceau din nou socoteala cât aveau s-o coste patru luni de convalescenţă; mai întâi zilele de lucru pe care le pierdeau, apoi doctorul, medicamentele, iar mai târziu un vin bun şi muşchiuri în sânge. Dacă soţii Coupeau aveau să scape doar cu tocarea gologanilor pe care-i economisiseră, trebuia să se socotească straşnic de norocoşi. Dar era de crezut c-or să se-nglodeze în datorii. Desigur, asta-i privea. Mai ales, nu trebuiau să se bizuie pe neamuri, căci nu erau de-ajuns de bogate să întreţină un bolnav la el acasă. Cu atât mai rău pentru Şontoroagă, nu-i aşa? putea foarte bine să facă şi ea la fel ca toată lumea, să fi lăsat să-l ducă pe bărbatu-său la spital. O să-i iasă pe nas, fudulia ei.

Într-o seară, madam Lorilleux găsi în ea atâta răutate, încât o întrebă pe neaşteptate:

— Ei! şi ce s-aude cu prăvălia voastră, când o-nchiriaţi?

— Da, rânji Lorilleux, portarul şi-acum stă să v-aştepte.

Gervaise simţi că se-năbuşă. Uitase cu totul de prăvălie. Însă vedea bucuria răutăcioasă a oamenilor ăştia, la gândul că prăvălia se şi dusese pe apa sâmbetei. Într-adevăr, din seara aceea, pândiră orice prilej pentru a lua în batjocură visul ei ce se spulberase. Când se vorbea despre cine ştie ce dorinţă cu neputinţă de împlinit, pomeneau de ziua când va fi patroană, într-un magazin frumos, cu vitrină la stradă. Şi, pe ascuns, râdeau în hohote pe socoteala ei. Gervaise n-ar fi vrut să aibă bănuieli atât de urâte, însă, în realitate, soţii

Lorilleux păreau să fie de data aceasta foarte mulţumiţi că se întâmplase accidentul lui Coupeau care nu-i îngăduia să-şi deschidă spălătoria din Rue Goutte-d'Or.

Atunci, ea însăşi voi să râdă şi să le dovedească că-şi jertfeşte bucuroasă banii pentru vindecarea soţului. De fiecare dată când îşi lua de faţă cu ei libretul de la Casa de economii, de sub globul de cristal al pendulei, spunea înveselită:

— Plec, mă duc să închiriez prăvălia.

Nu voise să-şi scoată toţi banii deodată. Retrăgea câte o sută de franci, ca să nu ţină în scrin o grămadă atât de mare de monede; în afară de asta, nădăjduia într-un chip nedesluşit că se va întâmpla o minune, o vindecare neaşteptată, care să le îngăduie să nu-şi scoată toţi banii. De fiecare dată când se ducea la Casa de economii, şi-apoi se-ntorcea acasă, aduna pe-o bucăţică de hârtie banii pe care-i mai aveau acolo. Asta numai ca să fie totul în ordine. Oricât se adâncea gaura, Gervaise ţinea, cu înfăţişarea ei plină de înţelegere şi zâmbetul său liniştit, socotelile acestui dezastru al economiilor lor. Oare nu era o mângâiere faptul că le prindeau atât de bine banii ăştia şi că-i avuseseră la îndemână în clipa când li se întâmplase nenorocirea? Şi, fără nici o părere de rău, punea la loc cu deosebită grijă libretul în spatele pendulei, sub globul de cristal.

Câtă vreme Coupeau fu bolnav, familia Goujet se arătă foarte îndatoritoare faţă de Gervaise. Madame Goujet îi stătea în orice clipă la îndemână: niciodată nu cobora fără s-o întrebe dacă n-avea cumva nevoie de ceva zahăr, unt sau sare; îi dădea întotdeauna întâia farfurie de supă, în serile când punea de rasol; ori de câte ori băga de seamă că Gervaise era copleşită de treburi, se apuca chiar să deretice prin bucătărie şi îi dădea o mână de ajutor la spălatul vaselor. Goujet, în fiecare dimineaţă, lua găleţile Gervaisei şi se ducea să i le umple la fântâna din Rue Poissonničre; îi făcea în felul acesta o economie de zece centime. Apoi, după masa de seară, când se-ntâmpla ca

neamurile lui Coupeau să nu fi dat năvală, familia Goujet venea să le ţină tovărăşie soţilor Coupeau. Vreme de două ceasuri, până la orele zece, fierarul îşi fuma luleaua, urmărind cum Gervaise îl îngrijea pe accidentat. Cât era seara de lungă, nu rostea nici zece vorbe. Chipul lătăreţ de om bălai i se ghemuia între umerii de uriaş şi se înduioşa privind-o cum turna ceaiul de tei în ceaşcă şi cum amesteca zahărul cu linguriţa, fără să facă un zgomot. Când aranja aşternutul şi-l încuraja pe Coupeau cu glasul ei plin de blândeţe, se simţea cutremurat până-n adâncul măruntaielor. De când era nu văzuse o femeie atât de inimoasă. Nici nu-i stătea rău că şchiopăta, căci asta făcea mai vrednice de laudă ostenelile ce-şi dădea pentru bărbatu-său, cât era ziulica de mare. Nu se îndura să stea jos şi să mănânce nici măcar un sfert de ceas. Tot timpul bătea drumurile la farmacist, trebuia să se ocupe de fel de fel de necurăţenii, se chinuia din răsputeri să ţină în ordine odaia asta în care se desfăşura toată viaţa lor; şi, cu toate astea nu se plângea niciodată şi era totdeauna îndatoritoare, chiar şi-n serile când, de istovită ce era, adormea de-a-n picioarelea, cu ochii deschişi. În această atmosferă de devotament şi înconjurat de atâtea leacuri ce zăceau pe mobilele din odaie fierarul, văzând-o pe Gervaise cum îşi iubeşte şi îngrijeşte soţul din toată inima, se simţea cuprins de o mare afecţiune faţă de dânsa.

— Ei! iată-te pus pe picioare, dragul meu, îi spuse el într-o bună zi convalescentului. Nu-mi făceam nici o grijă în privinţa asta, nevastă-ta e-un adevărat Dumnezeu!

Goujet era pe punctul de a se căsători. Mai exact, maică-sa îi găsise o tânără, foarte potrivită, o dantelăreasă ca şi ea, pe care ar fi dorit tare mult să i-o dea de nevastă. Ca să n-o mâhnească, fiul se-nvoise, iar nunta chiar fusese hotărâtă pentru cele dintâi zile ale lui septembrie. Banii pentru întemeierea căminului zăceau de multă vreme la Casa de economii. Însă când Gervaise îi vorbea despre căsătoria asta, Goujet clătina din cap murmurând cu glasul lui domol:

— Nu-s toate femeile ca mata, madam Coupeau. Dac-ar fi toate femeile ca dumneata, m-aş însura cu zece deodată.

După două luni de zile, Coupeau începu să se dea jos din pat. Nu era în stare să umble cine ştie cât de departe, ci doar de la pat până la fereastră, şi chiar şi atuncea sprijinit de Gervaise. Ajuns acolo, se aşeza în fotoliul soţilor Lorilleux, ţinându-şi piciorul drept întins pe-un scăunel. Omul acesta glumeţ, ce-şi râdea de teama celor cărora le era frică să nu se-aleagă cu picioarele rupte în zilele de polei, fusese foarte tulburat de accidentul suferit. Privea lucrurile fără nici un pic de înţelepciune. În cele două luni cât a zăcut la pat, tot bombănea şi înjura, de le venea tuturor să-şi ia lumea în cap. Într-adevăr, nu era viaţă, să stai culcat pe spate, cu piciorul legat şi ţeapăn ca un cârnat. Ah! nimic de zis, ştia pe dinafară tot tavanul; era o crăpătură, acolo, în colţul alcovului, pe care ar fi fost în stare s-o deseneze şi cu ochii închişi. După aceea, când se mută în fotoliu, se întâmplă altă poveste. Multă vreme avea să mai şadă aşa, ţintuit ca o momâie? Strada nu era chiar atât de veselă, nimeni nu trecea pe-acolo, toată ziua puţea doar a apă de clor. Nu, zău aşa, simţea că-mbătrâneşte prea din cale-afară, şi-ar fi dat şi zece ani din viaţă numai să poată afla ce mai e pe la fortificaţii. Şi iarăşi se pornea cu foc să-nvinuiască soarta. Nu era drept să păţească accidentul ăsta; nu trebuia să i se întâmple aşa ceva tocmai lui, un muncitor de ispravă, ce nu se lăsa pe tânjeală şi nici nu se-mbăta. Dacă s-ar fi întâmplat altora, poate că ar mai fi înţeles.

— Babacul Coupeau, spunea el, şi-a frânt gâtul într-o zi de beţie. Nu pot să spun că şi-a meritat soarta, dar în orice caz păţania lui era de-nţeles… Dar eu, care postisem, mai liniştit decât Ioan Botezătorul, făr-o picătură de băutură-n mine, iacă-mă venind de-a berbeleacul în clipa când voiam să mă-ntorc să-i zâmbesc Nanei!. Nu sunteţi de părere că-i prea de tot? Dacă-i un Dumnezeu pe lumea asta, păi atunci

tare ciudat a mai rânduit lucrurile. N-am să-nghit niciodată chestia asta.

Iar când i se înzdrăveniră picioarele, rămase cu-o ură ascunsă împotriva muncii. Era o meserie a dracului, să stai să-ţi treci zilele ca motanii, de-a lungul streşinilor. „Nu-s tâmpiţi, burjuii ăştia! Pe tine te trimit la moarte, fiind prea fricoşi ca să-şi pună viaţa în primejdie suindu-se pe-o scară; el se-aşează pe-ndelete şi temeinic la gura sobei, şi prea puţin le pasă de oamenii sărmani". Ba, alteori ajungea să spună că fiecare ar trebui să-şi bată singur tabla pe casă. „Doamne! dac-ar fi pe bună dreptate, aici ar trebui să se-ajungă: dacă vrei să nu te plouă, pune-te singur la adăpost." Apoi, îi părea rău că nu învăţase altă meserie, mai frumoasă şi mai puţin pândită de primejdii, cum ar fi fost, de pildă, aceea de tâmplar de mobile. Asta era tot din greşeala bătrânului Coupeau; părinţii aveau prostul obicei de a-şi băga copiii, cu orice preţ, la meseria lor.

Timp de încă două luni, Coupeau merse în cârje. Mai întâi fusese în stare să coboare până în stradă, să fumeze o lulea în faţa uşii. Apoi, se dusese până pe bulevardul exterior, târându-se la soare, stând ceasuri întregi tolănit pe-o bancă. Îşi redobândi buna dispoziţie, iar cu prilejul hoinărelilor lui prelungite, căpătă şi-o poftă nespusă de-a da glas limbuţiei sale diavoleşti. Şi astfel, odată cu plăcerea de-a trăi din plin, începu să cunoască bucuria trândăvelii, lăsându-şi mădularele să lenevească în voia lor, simţind cum muşchii i se cufundă într-un somn nespus de plăcut; era ca şi cum lenevia ar fi pornit să-l cucerească încetul cu încetul, căutând să tragă folos din convalescenţa lui pentru a-i intra sub piele şi a-l toropi mângâindu-l. Se întorcea acasă bine dispus, pus pe ghiduşii, viaţa părându-i-se frumoasă şi neînţelegând de ce n-ar putea s-o ţină tot aşa cât lumea. Când izbuti să-şi lepede cârjele, îşi prelungi plimbările şi mai departe, cutreierând şantierele pentru a-şi revedea tovarăşii de lucru. Stătea cu braţele încrucişate în faţa caselor în construcţie, rânjind şi dând din cap; îşi bătea joc

de lucrătorii care munceau pe brânci, îşi întindea piciorul să le arate unde putea duce istovirea firii omului. Clipele astea de şedere zeflemitoare în faţa trudei altora, îi îndestula ura împotriva muncii. Fără îndoială c-avea să se apuce din nou de lucru, era nevoit s-o facă; însă cât mai târziu cu putinţă. Oh! lipsa tragerii de inimă îi era bine răsplătită; şi-apoi, i se părea foarte plăcut să trândăvească.

După-amiezile când se plictisea, Coupeau urca la familia Lorilleux. Aceştia îl compătimeau din toată inima, ispitindu-l cu tot felul de atenţii măgulitoare. În cei dintâi ani ai căsniciei se înstrăinase de ei, datorită înrâuririi Gervaisei. Acum, puneau din nou mâna pe el, glumind pe socoteala fricii ce i-o pricinuia nevastă-sa. Aşadar, ce fel de bărbat era! Cu toate acestea, soţii Lorilleux se arătau reţinuţi, ridicând în slăvi, din răsputeri, însuşirile spălătoresei. Coupeau începu prin a i se jura Gervaisei că soră-sa se prăpădea după ea şi prin a o ruga să se poarte mai puţin neprietenos cu ea. Cea dintâi gâlceavă din căsnicia lor se nimeri să izbucnească într-o seară, din pricina micuţului Etienne. Tinichigiul îşi petrecuse după-amiaza la familia Lorilleux. Întorcându-se acasă, întrucât masa de seară nu era încă gata, iar copiii ţipau să li se dea supa, îi căşună pe neaşteptate să-l ia la rost pe Etienne, trăgându-i o pereche de scatoalce vârtoase. Şi, vreme de-un ceas, bodogăni întruna; puştiul ăsta nu era copilul lui, nu-şi dădea seama de ce-l mai rabdă în casă; până la urmă o să-l dea pe uşă afară. Până în ziua aceea, îl suportase pe puşti fără să facă nici un fel de nazuri. De-a doua zi, începu să vorbească despre demnitatea lui. Iar peste vreo alte trei, porni să-i tragă la picioare în fund cât era ziua de lungă până într-acolo, încât copilul, când îl auzea urcând scările, fugea la familia Goujet, unde bătrâna dantelăreasă îi îngăduia să-şi facă lecţiile pe un colţ de masă.

Gervaise îşi reluase de multă vreme lucrul. Acum nu-şi mai dădea osteneala să tot scoată şi să pună la loc globul de cristal al pendulei; îşi cheltuiseră toate economiile; şi era

silită să tragă din greu la jug, să muncească cât patru, căci erau patru guri la masă. Ea, de una singură, trebuia să-i hrănească pe toţi ai casei. Când auzea că o plânge lumea, se grăbea să-l dezvinovăţească pe Coupeau. „Gândiţi-vă cât de mult a suferit, nu e de mirare dacă a ajuns să fie cam acru! Dar o să-i treacă de îndată ce se va însănătoşi „. Şi dacă lumea îi dădea de înţeles că-n clipa de faţă Coupeau arăta destul de zdravăn, că se putea foarte bine întoarce pe şantier, Gervaise îi lua apărarea. „Nu, nu, încă nu era cazul!” Nu voia să-i cadă din nou la pat. Poate că totuşi ştia mai bine decât alţii ce-i spusese doctorul! Ea era aceea care nu-i îngăduia să lucreze, repetându-i în fiecare dimineaţă să nu se grăbească, să nu întreacă măsura. Ba chiar îi strecura în buzunarul vestei câte-o monedă de-un franc. Coupeau se învoia s-o primească, de parcă ar fi fost ceva în firea lucrurilor; se plângea că are tot felul de dureri ca să fie răsfăţat; după şase luni de zile, convalescenţa lui încă se mai prelungea. Acum, în zilele când se ducea să-i privească pe ceilalţi muncind, intra bucuros în crâşmă să bea câte-o juma' de vin cu tovarăşii de lucru. Orice-ai zice, nu era chiar aşa de rău la crâşmă; te mai veseleai, mai stăteai cinci minute la o parolă. Nu era nici o ruşine. Numai făţarnicilor le face plăcere să moară de sete în pragul crâşmei. Aveau băieţii dreptate, pe vremuri, când îl luau peste picior, fiindcă nu s-a văzut niciodată ca un bărbat să moară dintr-un pahar de vin. Şi se bătea în piept, lăudându-se că nu bea decât vin; totdeauna numai vin, niciodată rachiu; vinul prelungeşte viaţa omului, nu îmbolnăveşte şi nu îmbată. Cu toate acestea, după o zi întreagă de lenevie, petrecută hoinărind de la un şantier la altul, şi trecând din bodegă în bodegă, nu o dată se întorsese acasă cherchelit. Şi în acele zile, Gervaise prefăcându-se că ar avea o durere de cap nemaipomenită, se zăvorise în casă, pentru a evita ca familia Goujet s-audă prostiile lui Coupeau.

Cu timpul, însă, Gervaise arăta din ce în ce mai mâhnită. Mereu se ducea în Rue de la Goutte-d'Or să vadă

prăvălioara care încă mai era de închiriat; şi-o făcea pe ascuns, de parcă ar fi săvârşit cine ştie ce copilărie nevrednică de-un om în toată firea. Prăvălia asta reîncepuse să-i tulbure minţile; noaptea, după ce stingea lumina, visa la ea cu ochii deschişi, simţind tot farmecul unei plăceri oprite. Făcea din nou socoteli; două sute cincizeci de franci pentru chirie, o sută cincizeci de franci pentru accesorii şi pentru instalaţie, o sută de franci puşi deoparte ca să aibă din ce trăi cincisprezece zile; în totul, cel puţin cinci sute de franci. Dacă nu vorbea tot timpul pe faţă despre prăvălie, era numai de teamă să nu pară că ar regreta că-şi cheltuiseră economiile cu boala lui Coupeau. Adeseori pălea ca ceara, fiind cât pe ce să-şi trădeze dorinţa-i arzătoare, şi căuta să-şi retragă cuvintele, ruşinată de parcă avusese cine ştie ce gând urât. Acum, trebuia să muncească patru sau cinci ani la rând, până să fie în stare să pună deoparte o sumă atât de mare. Deznădejdea ei se trăgea din faptul că nu-şi putea deschide numaidecât prăvălia; căci de-ar fi putut ar fi fost în stare să facă faţă nevoilor casei fără să se mai bizuie pe Coupeau şi îngăduindu-i acestuia să mai aştepte luni de zile până va recăpăta poftă de lucru; s-ar fi simţit din nou liniştită, încrezătoare în viitor şi ar fi putut alunga acele temeri tainice de care se lăsa cuprinsă uneori când Coupeau se întorcea acasă prea din cale-afară de vesel, pus pe cântat şi povestit cine ştie ce poznă de-a dobitocului ăla de Mes-Bottes, căruia îi făcuse cinste c-o sticlă de vin.

Într-o seară, Gervaise fiind singură acasă, Goujet intră şi nu-şi luă iute tălpăşiţa, după cum îi era obiceiul. Se aşezase şi fuma, privind-o. Avea pesemne ceva însemnat de spus; întorcea în gând cuvintele, lăsându-le să se coacă, fără a fi în stare să le dea o înlănţuire mulţumitoare. Până la urmă, după ce vreme îndelungată amuţise, îşi luă inima-n dinţi şi îşi scoase luleaua din gură, ca să spună totul dintr-o singură suflare:

— Madam Gervaise, n-aţi vrea să-mi îngăduiţi să vă-mprumut cu bani?

Ea tocmai stătea aplecată asupra unui saltar al scrinului, umblând după nişte cârpe de bucătărie. Se ridică, roşie ca focul la chip. Va să zică, o văzuse de dimineaţă când stătuse aproape zece minute într-o stare de neţărmurită încântare în faţa prăvăliei? Goujet zâmbea, stânjenit, de parcă i-ar fi făcut cine ştie ce propunere jignitoare. Dar Gervaise îl refuză vehement; n-are să fie niciodată de acord să primească bani, fără să ştie când îi va putea înapoia. Şi afară de asta, era vorba de-o sumă într-adevăr mult prea mare. Şi, întrucât Goujet, foarte mâhnit, stăruia, Gervaise ajunse să-i spună răstit:

— Dar însurătoarea dumitale? Nu pot să iau banii puşi deoparte pentru căsătorie, hotărât lucru!

— Vai! nu vă fie teamă, răspunse Goujet, roşindu-se şi el la rândul său. Nu mă mai însor. Ştiţi, a fost doar un gând… Zău, prefer să vă împrumut dumneavoastră banii.

În clipa aceea, îşi plecară amândoi capetele. Se petrecea între ei un lucru foarte gingaş, pe care nu voiau să şi-l destăinuie. Şi Gervaise primi. Goujet o înştiinţase pe maică-sa. Străbătură coridorul şi se duseră de îndată s-o vadă. Dantelăreasa era îngândurată, niţel cam mâhnită, stând plecată cu chipul ei liniştit deasupra gherghefului. Nu voia să-l nemulţumească pe fiu-său, dar acum nu mai încuviinţa planul Gervaisei; şi-i spuse fără ocolişuri de ce: Coupeau o apucase pe-un drum greşit, Coupeau avea să-i toace prăvălia. Nu putea să ierte cu nici un preţ faptul că tinichigiul nu consimţise să înveţe să citească, în timpul convalescenţei; fierarul se oferise să-l înveţe, dar celălalt îl trimisese la plimbare, spunând că ştiinţa-i vinovată de istovirea lumii. Păţania asta aproape că iscase o gâlceavă între cei doi muncitori; fiecare păşea pe drumul lui. De altminteri însă, madam Goujet, văzând privirea rugătoare a băiatului ei, om în toată firea care se purta ca un copil, se arătă plină de bunăvoinţă faţă de Gervaise. Căzură la

înţelegere să împrumute vecinilor cinci sute de franci; aceştia aveau să-i înapoieze achitând în fiecare lună câte o rată de douăzeci de franci; asta până la stingerea datoriei.

— Ia spune! fierarul îţi face cu ochiul, exclamă Coupeau râzând, când află povestea. Oh! nu-mi fac nici o grijă, prea-i bleguţ… O să-i dăm noi banii înapoi. Însă, zău aşa, dac-ar avea de-a face cu nişte ticăloşi, l-ar trage pe sfoară într-un chip straşnic.

Chiar de-a doua zi, soţii Coupeau închiriară prăvălia. Toată ziua, Gervaise bătu drumul din Rue Neuve până-n Rue de la Goutte-d'Or. Când o zăriră păşind atât de sprintenă, atât de încântată încât nici nu mai şchiopăta, în mahala se vorbi că-şi făcuse pesemne vreo operaţie.

V.

Tocmai atunci, din aprilie, odată cu începutul celui de-al doilea trimestru, soţii Boche plecaseră din Rue des Poissonniers şi se angajaseră ca portari la clădirea aceea mătăhăloasă din Rue de la Goutte-d'Or. Ca să vezi, cum se întâlnesc oamenii! Ceea ce o necăjea oarecum pe Gervaise, care trăise atât de liniştită fără portar în coteneaţa ei din Rue Neuve, era faptul c-avea să fie iarăşi sub jugul cine ştie cărei fiinţe a dracului şi răutăcioase, cu care va fi nevoită să se ia la hâră pentru niţică apă vărsată pe jos sau pentru vreo uşă trântită seara prea zgomotos. Portarii sunt un soi de oameni tare scârboşi! Însă, cu familia Boche, avea să fie o plăcere. Se cunoşteau şi se înţeleseseră totdeauna. Pe scurt fie zis, lucrurile se vor petrece ca între neamuri.

În ziua când soţii Coupeau veniră să semneze contractul de închiriere, trecând pe sub poarta cea mare, Gervaise îşi simţi inima tare întristată. Aşadar, avea să locuiască în clădirea asta, încăpătoare cât un orăşel, ce-şi întindea în lung şi-n lat ulicioarele nesfârşit de lungi ale scărilor şi coridoarelor. Zidurile cenuşii, cu zdrenţele puse la uscat pe la ferestre, curtea plumburie cu caldarâm desfundat de parcă ar fi fost o piaţă publică, huruitul muncii ce răzbătea prin pereţi, stârneau în ea o tulburare de nestăvilit, bucuria

de-a fi în sfârşit pe calea împlinirii dorinţei sale arzătoare, teama de-a nu izbuti şi de-a se pomeni strivită în lupta crâncenă cu foamea, al cărei Suflu răzbătea până la dânsa. I se părea că face un lucru foarte îndrăzneţ, că se azvârle în măruntaiele unei maşini în mişcare, în timp ce ciocanele lăcătuşului şi strungurile tâmplarului de mobile băteau şi scrâşneau în fundul atelierelor de la parter. Astăzi, apele ce se scurgeau prin gang de la boiangerie aveau culoarea fructului de măr, palid-verzuie. Gervaise trecu peste ele zâmbind; vedea în culoarea asta o prevestire plină de bucurii.

Întâlnirea cu proprietarul urma să aibă loc chiar în odăiţa de la poartă, a soţilor Boche. Domnul Marescot, mare negustor de foarfeci şi cuţite de pe Rue de la Paix, bătuse pe vremuri trotuarele, învârtind la tocilă. Se vorbea că are acum o avere de mai multe milioane. Era un bărbat de vreo cincizeci şi cinci de ani, zdravăn, ciolănos, purtând o decoraţie şi având mâini uriaşe de muncitor; una dintre marile lui bucurii era să ia, acasă la el cuţitele şi foarfecele chiriaşilor săi, pe care de plăcere le dădea el însuşi la tocilă. Nu era socotit un om fudul, fiindcă ceasuri de-a rândul stătea la portarii săi, pitit în umbra odăiţei, ca să cerceteze socotelile. Acolo îşi vedea de toate afacerile lui. Soţii Coupeau îl găsiră la masa slinoasă a lui madam Boche, ascultând cum croitoreasa de la etajul al doilea al scării A refuzase să plătească chiria, rostind cuvinte foarte urâte. Apoi, după ce iscăliră contractul, domnul Marescot îi strânse mâna tinichigiului. Îi plăceau muncitorii. Pe vremuri, o dusese şi el al dracului de greu. Dar munca te face s-ajungi oriunde. Şi, după ce numărase cei două sute cincizeci de franci pentru întâia jumătate a anului pe care-i vârî în buzunarul său nemăsurat de mare, le povesti viaţa lui şi le arătă decoraţia.

Totuşi, Gervaise se simţi oarecum stingherită văzând purtarea soţilor Boche. Se făceau că n-o cunosc. Se tot foiau în jurul proprietarului, încovoiaţi de spate, pândindu-i

vorbele şi încuviinţându-le din cap. Madam Boche ieşi afară în mare grabă s-alunge cârdul de copii ce se bălăceau în faţa cişmelei al cărei robinet, lăsat deschis, potopea caldarâmul; când se înapoie, purtându-şi fustele băţoasă şi neînduplecată, străbătând curtea şi aruncând din când în când priviri furişe spre toate ferestrele, de parcă ar fi vrut să se încredinţeze de buna rânduială din casă, strânse din buze, vrând s-arate astfel cu câtă autoritate fusese împuternicită, acum când avea în stăpânirea ei trei sute de chiriaşi.

Boche pornise să cârtească iarăşi pe seama croitoresei de la etajul al doilea; îşi dădea cu părerea că trebuie evacuată; socotea chiria cu care rămăsese în urmă, dându-şi aere de administrator care se teme ca nu cumva să fie primejduită averea ce-i fusese încredinţată. Domnul Marescot încuviinţă propunerea de a se proceda la evacuare; voia însă să mai aştepte până la jumătatea trimestrului. Era cumplit s-arunci oamenii pe stradă, cu atât mai mult cu cât în felul ăsta nu intra nici o leţcaie în buzunarul proprietarului. Iar Gervaise, străbătută de-o uşoară înfiorare, se întreba dacă o vor arunca şi pe ea în stradă, în ziua când cine ştie ce nenorocire nu-i va îngădui să plătească. Odăiţa portarilor, cu pereţii afumaţi şi ticsită cu mobile înnegrite, era jilavă şi întunecoasă ca o pivniţă; în faţa ferestrei, toată lumina cădea numai peste masa de lucru a croitorului pe care zăcea o redingotă jerpelită ce trebuia întoarsă pe dos; în vremea asta Pauline, fetiţa soţilor Boche, o copilă roşcovană de vreo patru anişori, şedea pe jos şi se uita cuminte cum fierbe o bucată de carne de viţel, învăluită şi în acelaşi timp încântată de mirosul pătrunzător de bucătărie ce se răspândea din crăticioară.

Domnul Marescot, tocmai dădea iarăşi mâna cu tinichigiul, când acesta aduse vorba despre reparaţii, amintindu-i de făgăduiala făcută prin viu grai c-aveau să vorbească mai târziu despre ele. Însă proprietarul se supără; nu-şi luase nici un angajament; de altminteri nu se făceau niciodată

reparaţii la prăvălii. Totuşi, se învoi să meargă să vadă locuinţa, urmat de soţii Coupeau şi de Boche. Negustoraşul de mărunţişuri plecase luând cu el toată instalaţia sa de rafturi şi tejghele; prăvălia rămasă golaşă îşi dădea la iveală tavanul înnegrit şi pereţii crăpaţi pe care atârnau nişte fâşii de tapet galben. Şi-acolo, în pustiul răsunător al odăilor, porniră să se-nfrunte plini de mânie. Domnul Marescot striga în gura mare că era treaba negustorilor să-şi înfrumuseţeze prăvăliile, căci, la urma urmei, un negustor era în stare să vrea aur peste tot, însă el, proprietarul, n-avea putinţa să-i îmbrace prăvălia în aur; apoi, povesti cum îşi aranjase prăvălia lui din Rue de la Paix, cu care cheltuise peste douăzeci de mii de franci. Gervaise, cu încăpăţânarea ei de femeie, o ţinea una şi bună, judecând într-un chip ce i se părea de necombătut; într-o locuinţă, nu-i aşa, trebuia să se lipească un tapet? Atunci, de ce nu voia să ia în seamă că şi prăvălia era o locuinţă? Nu-i cerea altceva decât să spoiască tavanul şi să pună tapetul la loc.

În vremea asta, Boche stătea băţos şi de nepătruns; se întorcea, privea în sus, fără să-şi dea cu părerea. Degeaba îi făcea Coupeau semn cu ochiul, Boche dădea de înţeles că nu voia să sară peste cal, folosindu-se de marea lui înrâurire asupra proprietarului. Până la urmă, totuşi, îşi îngădui o schimonoseală, un zâmbet abia închegat şi subţire, însoţit de-o înclinare a capului. Tocmai în clipa aceea, domnul Marescot, scos din sărite, arătând tare nefericit şi răşchirându-şi cele zece degete într-o încleştare de zgârcit căruia i se smulge aurul din gheare, dădea înapoi în faţa Gervaisei, făgăduindu-i tavanul şi tapetul, cu condiţia să plătească jumătate din preţul tapetului. Şi-o tuli la iuţeală, nemaivrând s-audă nimic.

Atunci, după ce Boche rămase singur cu soţii Coupeau, îi bătu pe umeri, cuprins de-o însufleţire nespusă. Ei? se făcuse! Fără el, n-ar fi dobândit în vecii vecilor nici tapetul şi nici tavanul. Băgaseră de seamă cum îl consultase proprietarul, făcându-i semn cu coada ochiului, şi cum

numaidecât se hotărâse când îl zărise zâmbind? Apoi, în mare taină, le destăinui că el este adevăratul stăpân al casei; el hotăra desfacerea contractelor, el închiria dacă oamenii îi erau pe plac, el încasa chiriile pe care le păstra şi două săptămâni în scrinul său. Pe seară, ca să le mulţumească soţilor Boche, Gervaise şi Coupeau găsiră cu cale că-i cuviincios să le trimită două sticle cu vin. Meritau să li se facă un dar.

De lunea următoare, lucrătorii se puseră pe treabă. Cumpărarea hârtiei pentru tapet, îndeosebi, iscă o întreagă tevatură. Gervaise îşi dorea o hârtie cenuşie cu flori albastre, ca să lumineze şi să înveselească pereţii. Boche se oferi s-o conducă la magazin; avea să-şi aleagă după plac. Dar primise din partea proprietarului cele mai straşnice porunci; n-avea voie să depăşească preţul de şaptezeci şi cinci de centime sulul. Stătură vreme de-un ceas la negustor; spălătoreasă, care-şi pierduse orice nădejde, se întorcea întruna la un albastru verzui, foarte gingaş, de nouăzeci de centime, celelalte hârtii de tapet părându-i-se îngrozitoare. În cele din urmă, portarul se învoi; avea să aranjeze el lucrurile, punând la socoteală un sul mai mult, în caz de nevoie. Iar Gervaise, întorcându-se acasă, cumpără nişte prăjituri pentru Pauline. Nu-i stătea în fire să rămână datoare, cine se purta drăguţ cu ea n-avea decât de câştigat.

În patru zile, prăvălia trebuia să fie gata. Lucrările ţinură trei săptămâni. Mai întâi fusese vorba doar să spele zugrăveala cu leşie. Dar aceasta, care avusese pe vremuri culoarea drojdiei de vin, era atât de murdară şi de mohorâtă, încât Gervaise se lăsă îndemnată să zugrăvească din nou toată vitrina într-un albastru-deschis cu dunguliţe galbene. Atunci reparaţiile se prelungiră la nesfârşit. Coupeau, care tot nu începuse să lucreze, de cum se făcea dimineaţă venea să-şi dea seama de mersul lucrărilor. Boche îşi lăsa deoparte surtucul sau pantalonii la care cârpea cheutorile, venind să supravegheze şi el oamenii. Şi

amândoi, în picioare în faţa lucrătorilor, ţinându-şi mâinile la spate, fumând şi scuipând, îşi pierdeau ziua întreagă dându-şi cu părerea despre fiecare trăsătură de bidinea. Stăteau pe gânduri clipe nesfârşite cufundaţi în visare pentru fiecare cui ce trebuie scos. Zugravii, doi zdrahoni cumsecade, coborau mereu de pe scările lor şi se proţăpeau şi ei în mijlocul prăvăliei, băgându-se în vorbă, dând din cap ceasuri de-a rândul, uitându-se la treabă începută. Tavanul fu spoit destul de repede. Însă zugrăvelile le dădură cel mai mult de furcă. Nu voiau să se usuce. Pe la ceasurile nouă, zugravii se iveau cu ulcelele lor de vopsele, le aşezau într-un ungher, şi, după ce aruncau o privire, îşi luau tălpăşiţa; şi dracu-i mai vedea. Plecau la masă, sau poate c-aveau de isprăvit vreo reparaţie măruntă, alături, în Rue Myrrha. Alteori, Coupeau lua cu el toată liota să bea o juma de vin: pe Boche, pe zugravi, pe tovarăşii de lucru în treacăt pe-acolo; iarăşi o după-amiază pierdută de pomană. Gervaise începu să-şi piardă răbdarea. Pe neaşteptate, în două zile, totul se isprăvi, zugrăveala fu uscată, tapetele lipite, şi tot molozul aruncat la lada de gunoi. Lucrătorii traseră o sfârâială de parc-ar fi fost o joacă, fluierând pe scări, cântând de s-asurzească toată mahalaua.

Se mutară numaidecât. În cele dintâi zile, când trecea strada, înapoindu-se de la alergăturile ei, Gervaise se bucura ca un copil. Se oprea şi-i zâmbea sălaşului său. De departe, din mijlocul înşiruirii negricioase a celorlalte faţade, prăvălia i se înfăţişa nespus de strălucitoare, de-o veselie proaspătă, cu firma vopsită în albastru-deschis, pe care stăteau zugrăvite, cu litere mari galbene, cuvintele: Spălătorească de rufărie fină. În vitrina închisă cu perdeluţe de muselină şi tapisată cu hârtie albastră, ca să dea la iveală albeaţa rufăriei, se aflau nişte cămăşi bărbăteşti, iar câteva bonete de damă atârnau de panglicile lor înnodate în jurul unor sârme de alamă. Şi prăvălia i se părea frumoasă, ca şi culoarea cerului. Când pătrundeai înăuntru, dădeai iarăşi de albastru; tapetul care imita un imprimeu

Pompadour, înfăţişa un parmaclâc pe care se căţărau flori de volbură; tejgheaua, o masă uriaşă ce ocupa două treimi din odaie, era acoperită de-o pătură groasă şi era. În aşa fel drapată pe margini cu-o bucată de creton, cu ramuri albastre şi mari, încât cutele s-ascundă caprele pe care stătea sprijinită tăblia. Gervaise se aşeza pe un scăunel să mai răsufle niţel de-atâta mulţumire, fericită c-avea o proprietate frumoasă şi sorbindu-şi din ochi uneltele noi. Dar mai înainte de orice-şi îndrepta privirea spre maşină, o sobă de tuci unde se puteau încălzi deodată zece fiare de călcat, rânduite în jurul vetrei pe nişte tăbliţe înclinate. Îngenunchea în faţa ei, uitându-se cu-o necontenită spaimă ca nu cumva prostuţa de ucenică să arunce în aer tuciul, îndesând în el prea mulţi cărbuni.

În spatele prăvăliei, odăile de locuit erau foarte potrivite. Gervaise şi Coupeau se culcau în prima cameră, unde găteau şi luau masa; o uşă din fundul odăii dădea în curtea casei. Patul Nanei se afla în camera din dreapta, o odăiţă ce-şi primea lumina zilei printr-o ferestruică rotundă, pe lângă tavan. În ce-l priveşte pe Etienne, stătea în camera din stânga, împreună cu rufele murdare ce mai totdeauna zăceau pe duşumea în mormane uriaşe. Cu toate acestea, locuinţa avea un neajuns pe care soţii Coupeau nu voiră să-l recunoască de la bun început; din pereţi mustea jilăveala, iar după-amiaza, de pe la ceasurile trei, nu se mai vedea bine.

Prăvălia cea nouă stârni în mahala o puternică tulburare. Soţii Coupeau fură învinuiţi că prea se avântau şi îşi mai dădeau şi ifose. Într-adevăr, cheltuiseră cei cinci sute de franci ai familiei Goujet cu lucrările pentru aranjarea prăvăliei, fără să-şi fi pus deoparte barem atât cât să poată trăi două săptămâni, după cum îşi făgăduiseră. În dimineaţa în care trase pentru întâia oară obloanele, Gervaise avea doar şase franci în pungă. Dar nu era îngrijorată, muşteriii începuseră să vină, iar neguţător ia ei se vestea a merge bine. După opt zile, sâmbătă, înainte de culcare, Gervaise

stătu două ceasuri întregi tot făcând la socoteli pe-un petic de hârtie; şi îl trezi pe Coupeau, strălucitoare la chip, să-i spună că dacă vor fi cumpătaţi aveau să câştige o mulţime de bani.

— Zău aşa! îşi bătea gura madam Lorilleux peste tot, cât era Rue de la Goutte-d'Or de lungă, idiotul de frate-meu a dat de dracu'!. Asta-i mai lipsea Şontoroagei, să se pună pe trai. I se şi potriveşte, nu-i aşa?

Soţii Lorilleux se certaseră de moarte cu Gervaise. Mai întâi, când se făceau reparaţiile la prăvălie, erau cât pe ce să crape de ciudă; era de ajuns să-i vadă pe zugravi din depărtare ca să treacă pe celălalt trotuar şi să urce la ei acasă strângând din dinţi. O prăvălie zugrăvită în albastru, prăpădita asta n-a făcut-o decât ca să tragă pe sfoară oamenii de treabă! Chiar a doua zi, când ucenica golise un castronaş de scrobeală, zvârlindu-l în stradă tocmai în clipa în care madam Lorilleux ieşea din casă, aceasta asmuţise toată strada, învinuind-o pe cumnată-sa că-şi pune lucrătoarele s-o jignească. Şi rupseseră orice fel de legătură, iar când se întâlneau nu făceau altceva decât să se uite fioros una la alta.

— Da, trăieşte pe picior mare! spunea întruna madam Lorilleux. Se ştie de unde i-au venit banii maghernitei! I-a câştigat cu fierarul… Măcar de-ar fi şi ăştia nişte oameni fără pată! Oare taică-su nu şi-a tăiat beregata cu cuţitul ca să scape de ghilotină? Mă rog, o păţanie murdară, ceva în felul ăsta!

O învinuia pe faţă pe Gervaise că se culcă cu Goujet. Minţea cu sfruntare, susţinând că dăduse într-o seară peste ei stând împreună pe o bancă de pe bulevardul exterior. Gândul acestei legături amoroase, plăcerile pe care trebuia să le fi gustat cumnată-sa, o întărâtau şi mai şi, jignindu-i cinstea de femeie urâtă. În fiecare zi, durerea care-i sfârteca inima îi umplea gura de fiere, făcând-o să spună:

— Dar ce dracu' o fi având în ea, schiloada asta, de-o iubesc toţi! Oare pe mine mă iubeşte cineva?

Apoi, stătea cu vecinele la bârfeală, ceasuri la rând. Le povestea toată păţania. Haida-de, ce mai mutră făcuse în ziua căsătoriei! Oh! avea nas de copoi, mirosise de pe atunci ce întorsătură aveau să ia lucrurile. După aceea, dragă Doamne! Şontoroaga se arătase atât de blajină, atât de prefăcută, încât de dragul lui Coupeau, ea şi bărbatu-său se în voiseră să-i fie naşi Nanei; cu toate că un botez ca ăsta costa o mulţime de parale. Dar acum, vedeţi dumneavoastră! chiar de s-ar întâmpla ca Şontoroaga să se zbată-n ghearele morţii şi să aibă nevoie de-un pahar de apă, negreşit că n-o să fie ea aceea care să i-l dea. Nu-i plăceau obrăznicăturile, nici şmecherele şi nici desfrânatele. În ce-o priveşte pe Nana, dacă venea să-i viziteze pe tata-naşu şi pe mama-naşa avea să fie totdeauna primită cu dragoste; copila – nu-i aşa? – nu era cu nimic vinovată de păcatele strigătoare la cer ale maică-sii. Lui Coupeau, nu era nevoie să i se dea sfaturi; în locul său, orice bărbat i-ar fi tras nevesti-sii o pereche de scatoalce zdravene de s-o răstoarne cu fundul în hârdăul cu apă; mă rog, treaba lui ce făcea, nu i se cerea decât să-şi silească nevasta să-i respecte neamurile. Dumnezeule! dacă ar fi prins-o bărbatu-său cu altu-n pat, pe ea, madam Lorilleux, lucrurile nu s-ar fi petrecut atât de paşnic, i-ar fi înfipt foarfecile în burtă.

Totuşi, familia Boche, judecătoare nemiloasă a gâlcevilor din casă, nu le dădea dreptate soţilor Lorilleux. Bineînţeles că soţii Lorilleux erau nişte oameni la locul lor, potoliţi, lucrând cât era ziua de lungă, plătindu-şi cu punctualitate chiria la termen. Însă, în cazul acesta, pe faţă fie spus, pizma îi făcea să-şi iasă din minţi. Prostii! Erau în stare să-şi mănânce şi de sub unghii. Nişte zgârie-brânză, ce mai una alta! nişte oameni care, urcând spre locuinţa lor, îşi piteau sticla de vin, ca nu cumva să fie nevoiţi să facă cinste cu un pahar; pe scurt, oameni ai dracului. Într-o zi, Gervaise le făcea cinste soţilor Boche cu nişte răvac de coacăze pe care-l beau cu apă gazoasă în odăiţa acestora, şi tocmai

atunci se întâmplă ca madam Lorilleux să treacă foarte băţoasă, prefăcându-se că scuipă în faţa uşii portarilor. Şi, din clipa aceea, în fiecare sâmbătă, când mătura scările şi coridoarele, madam Boche lăsa toate gunoaiele înaintea locuinţei familiei Lorilleux.

— Păi zău aşa! striga madam Lorilleux, Şontoroaga îi îndoapă zdravăn pe nehaliţii ăştia! Ah! sunt cu toţii o apă şi-un pământ!. Dar să nu mă scoată din ţâţâni! O să mă duc la proprietar să mă plâng… Chiar ieri l-am văzut pe şiretul de Boche cum se ţinea de fustele lui madam Gaudron. Să te dai la o femeie de vârsta ei, care mai are şi-un cârd de copii, hai? asta-i curată porcărie!. Să mai mă pomenesc cu vreo măgărie din partea lor şi-atunci să ştiţi că-i dau de veste baborniţei de Boche, să-i tragă o chelfăneală lui bărbatu-său, de s-o ţină minte… Doamne l ce-o să mai râdem.

Bătrâna Coupeau venea mereu în vizită la cele două familii, zicea şi ea ca toată lumea, izbutind chiar să fie mai des oprită la cină, ascultând îngăduitoare şi pe fiică-sa şi pe noră-sa, pe fiecare în câte-o seară. Deocamdată, madam Lerat nu se mai ducea pe la familia Coupeau, deoarece se certase cu Şontoroaga din pricina unui zuav care-i tăiase ibovnicii nasul cu briciul; ea era de partea zuavului, tăierea cu briciul părându-i-se foarte amoroasă, fără să spună din ce motive. Ba aţâţase şi mai şi izbucnirile de mânie ale lui madam Lorilleux, spunându-i că Şontoroaga, când stătea de vorbă, de faţă fiind vreo cincisprezece sau douăzeci de persoane, o poreclea Coada-Vacii, fără să se ferească. Pentru numele lui Dumnezeu! zău aşa, soţii Boche, vecinii toţi, îi spuneau acum Coada-Vacii.

În vâltoarea acestor intrigi, liniştită şi cu zâmbetul pe buze, Gervaise îşi saluta prietenii din pragul prăvăliei printr-o uşoară mişcare a capului, plină de căldură. Îi plăcea să stea câte-o clipă acolo, între două călcături, râzând în faţa străzii, umflându-se în pene de fudulie, ca precupeaţa care ştie că are o bucată de trotuar numai pentru ea. Rue de la Goutte-d'Or era a ei, ba chiar şi

străzile învecinate, laolaltă cu toată mahalaua. Când, îmbrăcată în camizol alb, cu braţele goale şi cu părul bălai zbârlit de dârdora lucrului, arunca o privire în stânga, alta în dreapta, spre amândouă capetele străzii, ca să cuprindă dintr-o singura uitătură trecătorii, casele, caldarâmul şi bolta cerului; în stânga, Rue de la Goutte-d'Or se afunda paşnică şi pustie într-un colţişor de provincie, unde muierile stăteau de vorbă pe şoptite în faţa porţilor; în dreapta, la câţiva paşi, Rue Poissonničre răsuna de larma căruţelor, de necurmatul tropot al mulţimii revărsate ce transforma capătul străzii într-o răspântie plină de vălmăşagul poporului. Gervaise se îndrăgostise de strada ei, de hurducăiala camioanelor prin gropile caldarâmului hârtopit şi cucuiat, de îmbrâncelile oamenilor de-a lungul trotuarelor strimte şi întrerupte de grămezile de pietriş cu povârnişul surpat; cei trei metri de şanţ cu apă din faţa prăvăliei căpătau o însemnătate uriaşă, păreau un fluviu de necuprins, pe care-l dorea nespus de limpede, un fluviu ciudat şi însufleţit căruia boiangeria din clădire îi colora undele cu cele mai gingaşe nuanţe, amestecându-le cu mâlul negricios. Apoi, privea curioasă la prăvăliile din preajmă, o băcănie mare cu un raft de fructe uscate puse la adăpost sub o plasă cu ochiuri dese, un magazin de lenjerie şi tricotajE. Pentru muncitori, legănându-şi la cea mai uşoară adiere pantalonii atârnaţi cu crăcii desfăcuţi şi bluzele albastre cu mânecile întinse atât la precupeaţa de fructe cât şi la măcelărie, zărea câte un colţ de tejghea pe care torceau nişte motani făloşi şi paşnici. Vecina ei, madam Vigouroux, cărbunăreasa, îi răspundea la bineţe, era o femeie dolofană, cu chipul oacheş şi ochi strălucitori, căreia îi plăcea să trândăvească stând la braşoave cu bărbaţii, rezemată cu spatele de faţada dughenei ce fusese împodobită c-un desen întortocheat de bârne de lemn zugrăvite pe un fond de culoarea drojdiei de vin şi care-o făcea să semene cu o casă ţărănească. Cele două doamne Cudorge, mama şi fiica, celelalte vecine ale ei, care ţineau

prăvălia de umbrele, nu se arătau niciodată la faţă; vitrina le era posomorâtă şi uşa de la intrare mereu închisă, ornamentată cu două umbreluţe de tablă vopsite c-un strat gros de roşu-aprins. Însă Gervaise, mai înainte de-a se întoarce în prăvălie, îşi arunca totdeauna privirea peste drum, spre un zid mare şi alb, fără nici o fereastră, străpuns de-o poartă uriaşă pentru intrarea căruţelor şi prin care se zărea pălălaia unei potcovării, într-o curte ticsită cu şarete şi brişti, cu hulubele în sus. Cuvântul de pe zid: „Potcovărie” era desenat cu litere mari şi înrămat cu-o cunună din potcoave. Cât era ziua de lungă, ciocanele răsunau necontenit pe ni vocală, iar pojarul scânteilor lumina negura plumburie din curte. Iar la picioarele zidului, în fundul unui gropan cât un dulap, între o neguţătorească de fiare vechi şi-o vânzătoare de cartofi prăjiţi, era pripăşit un ceasornicar, un domn în redingotă, foarte dichisit la înfăţişare, care tot timpul scormonea prin ceasuri cu uneltele lui mărunţele, stând la un banc de lucru pe care dormeau sub geamuri o mulţime de obiecte pline de gingăşie; iar în spatele său, pendulele a vreo câteva zeci de ornice pitice cu cuc băteau toate deodată, în neagra sărăcie a străzii şi-n larma cadenţată a potcovăriei.

Mahalaua era de părere că Gervaise e tare drăguţă. Bineînţeles, se bârfea pe socoteala ei, dar nu se găsea un singur glas care să nu recunoască că avea ochi frumoşi şi mari, o gură potrivită, cu dinţi albi ca laptele. Pe scurt, era o bălaie frumoasă, şi s-ar fi putut număra printre cele mai frumoase, de n-ar fi fost beteşugul piciorului. Împlinise douăzeci şi opt de ani şi se mai îngrăşase. Trăsăturile gingaşe i se îngroşau, iar mişcările căpătau o moliciune plină de mulţumire. Acum, i se întâmpla uneori să uite de sine, stând pe-o margine de scaun, cât aştepta să i se încălzească fierul de călcat, zâmbind în gol cu chipul scăldat de-o bucurie pofticioasă. Se făcuse o pofticioasă; toată lumea spunea treaba asta; dar nu era o meteahnă urâtă, ba dimpotrivă. Când câştigi atâta încât să-ţi dea mâna să

cumperi bucate alese, nu-i aşa? ar trebui să fii cogeamite prostul să stai şi să mănânci coji de cartofi. Cu atât mai mult cu cât totdeauna muncea pe brânci, spetindu-se cât patru ca să-şi mulţumească muşteriii, lucrând ea însăşi nopţile, cu obloanele trase, când treaba îi dădea ghes. După cum se vorbea în mahala, avea noroc; totul îi mergea ca pe roate. Spăla rufele chiriaşilor din casă, pe-ale domnului Madinier, ale domnişoarei Remanjou, ale soţilor Boche; îi luase nişte cliente chiar şi fostei sale patroane, madam Fauconnier, câteva cucoane din Paris care stăteau în Rue du Faubourg-Poissonničre, începând din a doua jumătate a lunii, fusese nevoită să angajeze două lucrătoare, pe madam Putois şi pe vlăjgana de Clémence, fata care pe vremuri locuise la etajul al şaselea; acum avea trei femei care lucrau la ea în prăvălie, laolaltă cu ucenica, zbanghia aia mititică de Augustine, urâtă ca un fund de om sărac. Neîndoios că alta şi-ar fi pierdut capul, dând de-atâta noroc. I se putea aşadar ierta faptul că mai îmbuca câte ceva în zilele de luni, după ce se spetise muncind toată săptămâna. De altminteri, avea nevoie de aşa ceva; căci s-ar fi blegit de-a binelea uitându-se la cămăşi cum se calcă singure, dacă nu şi-ar fi uns pieptul cu ceva mai acătării, cu nişte bunătăţi la care jinduia simţind cum o gâdilă în guşă.

Niciodată, până atunci, Gervaise nu se arătase atât de îngăduitoare. Era blândă ca o mieluşea şi bună ca pâinea caldă. În afară de madam Lorilleux, căreia îi zicea Coada-vacii din dor de răzbunare, nu căuta nimănui râcă, se arăta iertătoare faţă de toată lumea. În plăcuta delăsare pe care i-o pricinuia lăcomia, când prânzea ceva bun şi-şi băuse cu poftă cafeaua, simţea nevoia să îngăduie orice, îşi avea zicala ei: „Suntem datori să ne iertăm unul altuia, nu-i aşa, dacă vrem să nu vieţuim ca nişte sălbatici”. Când i se pomenea de bunătatea ei, se pornea pe râs. Asta ar mai lipsi, să fie şi rea! Se dezvinovăţea, spunea că n-are nici un merit fiind bună. Nu i se împliniseră oare toate visurile? Oare mai avea ceva de râvnit de la viaţă? îşi amintea de

idealul ei de odinioară, când trăgea mâţa de coadă: să lucreze, să îmbuce o bucată de pâine, să aibă un cuib al ei, să-şi crească pruncii, să nu fie bătută, să-şi dea duhul în culcuşul ei. Şi-acum îşi depăşise idealul; dobândise totul şi mai frumos decât îşi dorise. Cât despre a-şi da duhul în culcuşul ei, adăuga ea glumind, spera să i se împlinească şi acest vis, însă bineînţeles cât mai târziu cu putinţă.

Gervaise se arăta drăguţă, îndeosebi faţă de Coupeau. Nu-i spunea niciodată vreo vorbă urâtă, niciodată nu cârtea în spatele lui bărbatu-său. În cele din urmă, tinichigiul se apucase din nou de lucru; şi întru cât şantierul lui era pe-atunci la celălalt capăt al Parisului, îi dădea în fiecare dimineaţă doi franci pentru prânz, rachiu şi tutun. Numai că, două zile din şase, Coupeau se oprea pe drum şi-şi bea gologanii cu vreun prieten, după care venea acasă să prânzească, povestind cine ştie ce păţanie. Ba odată chiar, nici n-apucase s-ajungă prea departe, că împreună cu Mes-Bottes şi cu încă alţi trei, se puseseră pe-un chef în toată legea, cu melci, fripturi şi vin înfundat, la „Capucin”, în bariera Chapelle; apoi, întrucât cei doi franci nu-i fuseseră de ajuns, îi trimisese nevesti-sii nota de plată printr-un chelner, spunându-i să zică că rămăsese amanet. Gervaise râdea, dând din umeri. Ce era rău în faptul că bărbatu-său se mai distra şi el niţel? Bărbaţilor trebuie să le dai frâu liber, dacă vrei să ai pace în căsnicie. Altfel, de la o vorbă la alta, se ajunge repede la bătaie. Dumnezeule, trebuie să-nţelegi totul. Pe Coupeau îl mai durea piciorul şi-apoi îl ademeneau şi, bineînţeles, era silit să facă şi el ca ceilalţi, ca nu cumva să-l creadă nătăfleţ. De altminteri, asta n-avea nici o importanţă; dacă se întorcea acasă cherchelit, se culca, şi după două ceasuri nu se mai băga nimic de seamă.

Între timp, veniră căldurile cele mari. Într-o după-amiază de iunie, o sâmbătă, când lucrul le mâna din urmă, dându-le ghes, Gervaise se apucase ea însăşi să-ndese cu cărbuni soba de tuci pe care zece fiare de călcat stăteau puse la încins, în vreme ce burlanul duduia. La ceasul ăsta, soarele

îşi revărsa razele bătând drept în faţada prăvăliei, trotuarul primea dogoarea răsfrângând-o, astfel încât apele ei unduitoare jucau pe tavanul dughenei; şi căderea luminii, albăstrită de reflexele hârtiei de pe rafturi şi din vitrină, făcea să joace deasupra mesei de lucru o strălucire orbitoare, ca o pulbere de soare cernută peste rufele fine. Era o căldură să-ţi dai sufletul. Lăsaseră deschisă uşa dinspre stradă, dar nu intra nici o adiere de vânt; rufele ce se zvântau la aer, atârnate pe sârme de alamă, fumegau şi, în mai puţin de trei sferturi de ceas erau uscate ca nişte surcele. De câteva clipe, pe dogoarea asta de cuptor, domnea o linişte nespusă, în mijlocul căreia se auzeau doar izbiturile molatice ale fiarelor de călcat, înăbuşite de pătura groasă acoperită cu americă.

— Mare minune! zise Gervaise, dacă azi nu ne topim! îţi vine să scoţi şi cămaşa!

Stătea ghemuită pe podea, în faţa unei străchini de lut, îndeletnicindu-se cu scrobitul. Într-o fustă albă, cu cămaşa suflecată la mâneci şi lunecată de pe umeri, rămăsese cu braţele goale şi grumazul despuiat, rumenă la faţă şi leoarcă de năduşeală, atât de asudată încât şuviţele bălaie ale părului zbârlit i se lipiseră de frunte. Muia cu grijă în apa lăptoasă bonetele de damă, piepţii cămăşilor bărbăteşti, fuste în întregime şi garniturile pantalonaşilor de damă. Apoi, după ce-şi cufunda mâna într-o găleată cu apă şi stropea acele părţi din cămăşi şi pantalonaşi ce nu fuseseră scrobite, ghemuia rufele şi le aşeza pe fundul unui coş pătrat.

— Coşul ăsta-i pentru dumneata, madam Putois, spuse ea. Ai să-i dai zor, nu-i aşa? Se zvântă imediat, altminteri, după nici un ceas, trebuie să luăm treaba de la capăt.

Madam Putois, o femeie de vreo patruzeci şi cinci de ani, slăbuţă, mărunţică, călca, fără s-asude nici un singur strop, îmbumbată într-o bluză cafenie jerpelită. Nici boneţica nu şi-o luase de pe cap, o boneţică neagră împodobită cu panglici verzi gălbejite. Stătea ţeapănă în faţa mesei de

lucru, prea înaltă pentru ea, ţinându-şi coatele sus şi împingând fierul de călcat cu mişcări zvâcnite de păpuşă de lemn. Pe neaşteptate, se pomi să strige:

— Ah! aşa nu se mai poate, domnişoară Clémence, îmbracă-ţi la loc camizolul. Să ştii că nu-mi place deşănţarea. Aşa cum umbli mata, se văd toate alea. S-au şi oprit trei bărbaţi în faţa noastră.

Vlăjgana de Clémence se apucă s-o beştelească printre dinţi, făcând-o bătrână proastă. Se înăbuşea, simţea nevoia să se despoaie; n-avea oricine pielea ca iasca. De altminteri, parcă se vedea cine ştie ce? Şi-şi ridica braţele, pieptul puternic şi vârtos de fată frumoasă, care se umfla gata să-i pleznească cămăşuica, iar umerii i se încordau de-i pârâiau mânecile scurte. Clémence se dăruia vieţii cu atâta înflăcărare încât, mai înainte de-a împlini treizeci de ani, n-avea să mai aibă pic de măduvă în oase; a doua zi, după chefurile ei de pomină, abia se mai ţinea pe picioare, adormea în timp ce lucra, simţindu-şi capul şi pântecele parcă burduşite cu cârpe. Cu toate acestea n-o dădeau afară, deoarece nici o lucrătoare nu se putea lăuda că ştia să calce o cămaşă bărbătească cu atâta chichirez. Asta era specialitatea ei, cămăşile bărbăteşti.

— Ale mele-s, zău aşa, declară ea în cele din urmă, bătându-se cu mâna peste ţâţe. Şi nU. Muşcă, nu fac rău nimănui.

— Clémence, îmbracă-ţi la loc camizolul, spuse Gervaise. Madam Putois are dreptate, nu-i cuviincios… Casa mea o să fie socotită drept ce nu este.

Atunci, vlăjgana de Clémence porni bombănind să-şi îmbrace din nou camizolul. „Ia te uită, ce mai fasoane! Adică ce, trecătorii n-au mai văzut ţâţe niciodată!” Şi îşi vărsă focul pe ucenică, pe zbanghia aia de Augustine, care călca lângă ea câteva rufe uşoare, nişte ciorapi şi nişte batiste; o îmbrânci, dându-i un ghiont. Însă AugustinE. Arţăgoasă, cu-o răutate vicleană de monstru şi de câine

bătut, ca să se răzbune, o scuipă, fără să fie văzută, pe spatele rochiei.

Gervaise se apucase cu toate acestea de-o boneţică a lui madam Boche, pe care voia s-o lucreze în chip deosebit. Pregătise nişte scrobeală fiartă, ca s-o facă s-arate ca nouă. Tocmai plimba uşurel pe fundul scufiei polonicul, un fier de călcat mititel, rotunjit la amândouă capetele, când intră în prăvălie o femeie ciolănoasă, pătată pe faţă de-o pecingine roşcată, cu fustele ude leoarcă. Era spălătoreasă şi avea angajate trei muncitoare la spălătoria din Rue de la Goutte-d'Or.

— Ai venit prea devreme, madam Bijard! strigă Gervaise. Ţi-am spus să vii pe seară… Acum să ştii că mă stingereşti tare mult din treabă!

Dar întrucât spălătoreasă pornise să se vaiete, spunându-şi temerea că n-o să poată pune rufele la muiat chiar în aceeaşi zi, Gervaise se învoi să-i dea numaidecât rufele murdare. Se duseră să aducă boccelele din odaia din stânga, unde se culca Etienne, şi se înapoiară cu nişte mormane uriaşe pe care le trântiră pe duşumea, în fundul prăvăliei. Alegerea lor ţinu o bună jumătate de ceas. Gervaise aranja grămezile în jurul ei, arunca laolaltă cămăşile bărbăteşti, apoi cămăşile de damă, batistele, ciorapii, cârpele de bucătărie. Când îi trecea prin mână câte-o rufă de-a vreunui muşteriu nou, o însemna cu-o cruce cusută cu aţă roşie, s-o poată recunoaşte. Din toate rufele astea murdare răscolite, răbufnea o duhoare scârboasă în zăpucul fierbinte din odaie.

— Oh! Oh! ce mai pute! spuse Clémence, astupându-şi nasul.

— Păi da! dac-ar fi curate, nu ni le-ar mai da nouă la spălat, o lămuri Gervaise, cu glas domol. Miroase a năduşeală, fiecare cu zeama lui, ce să-i faci!. Ziceam paişpe' cămăşi de damă, nu-i aşa, madam Bijard?. Cinşpe, şaişpe, şapteşpe…

Şi numără mai departe cu voce tare. Obişnuită cu murdăria, nu simţea nici un pic de scârbă; îşi vâra braţele golaşe şi trandafirii în grămada cămăşilor gălbejite de jeg, printre otrepele înscorţoşate de slinul din lăturile de vase, printre ciorapii ciuruiţi şi mucegăiţi de sudoare. Cu toate acestea, în miasmele pătrunzătoare ce-i învăluiau chipul plecat deasupra maldărelor de rufe murdare, simţea cum o cuprinde moleşeala. Şedea pe marginea unui scăunel, adusă de spate, întinzându-şi mâinile în dreapta şi-n stânga cu mişcări tărăgănate, ca şi cum ar fi fost ameţită de împuţiciunea oamenilor, zâmbind în gol, cu ochii împăienjeniţi. Se pare că de-aici i se trăgeau primele clipe de lenevie, de la zăpucul rufelor ăstora jerpelite ce otrăveau văzduhul din preajmă-i.

Chiar în clipa în care scutura nişte scutece de copil, pe care nu era în stare să le recunoască, într-atât erau de murdare, intră Coupeau.

— Afurisită vreme! îngăimă el, ce vipie!. Parcă te bate cu ciocanul în creieri!

Tinichigiul se sprijini de tejghea, să nu cadă. Era pentru întâia oară când se îmbăta atât de zdravăn. Până acum, venise acasă doar niţel cherchelit, şi-atât. Însă, de data asta, avea o vânătaie la ochi, o lovitură prietenească scăpată la înghesuială. Pesemne că părul lui cârlionţat, în care de pe acum începuseră să-şi arate spicul câteva fire albe, măturase vreun ungher în cine ştie ce încăpere îndoielnică de crâşmă, deoarece pe-o şuviţă de păr de la ceafă îi atârna o pânză de păianjen. De altminteri, era îndeajuns de chipeş, cu trăsăturile chipului niţel cam obosite şi îmbătrânite, cu falca de jos ieşită şi mai mult în afară, însă mereu băiat de treabă, după cum spunea el, cu pielea încă destul de fragedă ca să-i facă poftă şi unei ducese.

— Am să-ţi explic, spuse el iarăşi, vorbind cu Gervaise. E vorba de Pied-de-Céleri, îl cunoşti doar, ăla cu picioru' de lemn… Şi-atunci, să vezi, a vrut să ne facă cinste, fiindcă

pleacă la ţară, acasă la el… Oh! eram porniţi pe fapte mari, de n-ar fi fost afurisitul ăsta de soare… Lumea boleşte pe stradă. Zău, lumea-i năucită… umblă ca beată…

Şi, întrucât vlăjgana de Clémence se-nveselea grozav de faptul că tinichigiul văzuse strada îmbătată, fu cuprins şi el de-o veselie nemaipomenită, ce era cât pe ce să-i taie suflarea. Striga în gura mare:

— Hai, ce mai beţivani afurisiţi! Atât-îs de poznaşi!. Dar nu-i din vina lor, ci din a soarelui…

Toată prăvălia râdea în hohote, chiar şi madam Putois care nu-i putea suferi pe beţivi. Zbanghia de Augustine cotcodăcea cu gura căscată, gata să se-năbuşe, Gervaise îl bănuia însă pe Coupeau că nu se înapoiase de-a dreptul acasă, ci mai stătuse vreme de-un ceas la soţii Lorilleux, unde asculta numai sfaturi rele. După ce Coupeau se jură că nu fusese acolo, râse şi ea la rândul ei, plină de îngăduinţă, nemaidojenindu-l că-şi pierduse iarăşi o zi de lucru.

— Câte prostii mai spune, Dumnezeule! şopti Gervaise. Cum de poate vorbi asemenea prostii?

Apoi, ca şi cum şi-ar fi dezmierdat copilul:

— Te duci să faci nani, nu-i aşa? Vezi bine, nu mai pridídim de-atâta treabă; ne ţii de la lucru… Asta-nseamnă treişdouă de batiste, madam Bijard; şi încă două, treişpatru…

Dar lui Coupeau nu-i era somn. Rămase în prăvălie să se clatine pe picioare, dându-se huţa ca limba unei pendule, rânjind încăpăţânat şi cicălitor. Gervaise, care voia să se descotorosească de madam Bijard, o strigă pe Clémence şi-o puse să numere rufele, în vreme ce ea le însemna. Şi-atunci, la fiecare rufă, vlăjgana asta uşuratică rostea câte-o vorbă pe şleau, câte-o măscară; dădea la iveală ruşinile muşteriilor, pătaniile amoroase, avea pentru fiecare gaură şi pentru orice pată ce-i treceau printre degete câte-o glumă deocheată, aşa cum obişnuiesc lucrătoarele din ateliere. Augustine se făcea că nu pricepe, dar îşi ciulea urechile de puştoaică desfrânată. Madam Putois strâmba

din buze, i se părea o neghiobie să rosteşti asemenea vorbe când Coupeau era de faţă; bărbaţii nu trebuie să vadă rufe murdare; e ca şi cum s-ar chiorî la o femeie care se despoaie, ceea ce nu se cade să facă nişte oameni cuviincioşi. În ce-o priveşte pe Gervaise, aceasta, văzându-şi înainte de treabă, părea că n-aude nimic. Scria, urmărind atentă cu privirea fiecare rufă, ca s-o poată recunoaşte la control; şi nu se înşela niciodată, era în stare să dea fiecăreia un nume după miros, după culoare. Prosoapele de colo erau ale familiei Goujet; asta îţi sărea în ochi, se vedea de la o poştă că nu fuseseră folosite la ştersul fundurilor de cratiţe. Iată o faţă de pernă care mai mult ca sigur venea de la familia Boche, asta din pricina alifiei cu care madam Boche îşi slinoşea toate rufele. De asemenea nu mai era nevoie să-ţi bagi nasul în flanelele domnului Madinier ca să-ţi dai seama că erau ale lui; omul ăsta avea o piele atât de unsuroasă, încât lâna se îmbiba de grăsime. Şi mai cunoştea şi alte beteşuguri sau taine ale curăţeniei fiecăruia, rufăria de corp a vecinelor care treceau strada în fuste de mătase, câţi ciorapi, batiste şi cămăşi murdăreau pe săptămână, felul în care oamenii îşi rupeau anumite rufe, totdeauna în acelaşi loc. Tot aşa ştia şi-o mulţime de păţanii. De pildă, cămăşile domnişoarei Remanjou prilejuiau o seamă de bârfe necurmate; se prăpădeau mai mult în partea de sus, pesemne că bătrâna fată avea oasele umerilor tare ascuţite; şi niciodată nu erau murdare, chiar de le-ar fi purtat şi două săptămâni în şir, ceea ce dovedea că la vârsta ei eşti aproape ca un vreasc din care degeaba încerci să storci vreo picătură de orice ar fi. În felul acesta, cu prilejul fiecărei numărători a rufelor, toată mahalaua Goutte-d'Or era dezbrăcată în prăvălia Gervaisei.

— Astea-s ale hodoroagei! strigă Clémence, desfăcând altă boccea.

Gervaise dădu înapoi, cuprinsă pe neaşteptate de-o scârbă nespusă.

— Bocceaua lui madam Gaudron, spuse ea. Nu mai vreau să-i spăl, caut eu o pricină… Nu, nu pentru că-s mai cusurgioaică decât altele, în viaţa mea am pus mâna pe rufe dezgustătoare; însă, zău aşa, astea întrec măsura. Mă fac să-mi borăsc şi maţele pe duşumea… Oare ce face muierea asta, de-şi murdăreşte rufele într-un asemenea hal?

Şi-o rugă pe Clémence să-i dea zor. Dar lucrătoarea îşi vedea mai departe de observaţiile ei, îşi vâra degetele în rupturi, beştelind fiecare rufă pe care-o scutura ca pe-un steag al murdăriei învingătoare. Între timp, mormanele de rufe crescuseră în jurul Gervaisei. Acum, şezând tot pe marginea scăunelului, nu se mai zărea, pierdută printre cămăşi şi fuste; înainte-i se îngrămădeau cearceafurile, pantalonaşii, feţele de masă, un vălmăşag de împuţiciune; şi, acolo, în mijlocul grămezii care creştea întruna, Gervaise stătea cu braţele goale, cu grumazul despuiat, cu şuviţele de păr bălai lipite de tâmple, din ce în ce mai rumenă la chip şi mai pătrunsă de moleşeală. Îşi recăpătase înfăţişarea ei cumpănită, zâmbetul de patroană drăgălaşă şi grijulie, uitând de rufele lui madam Gaudron, nemaisimţindu-le putoarea, scotocind cu-o mână prin mormanul de rufe să vadă dacă nu făcuse cumva vreo greşeală. Zbanghia de Augustine, căreia îi plăcea să zvârle cărbunii cu lopata în sobă, o burduşise într-un asemenea hal, încât tăbliile de tuci începuseră să se înroşească. Soarele bătea pieziş în faţadă, prăvălia ardea. Atunci, Coupeau, pe care căldura nemaipomenită îl îmbăta şi mai mult, fu cuprins de-o neaşteptată pornire de dragoste. Păşi spre Gervaise cu braţele deschise, nespus de înduioşat.

— Eşti o femeie de treabă, gângăvea el. Trebuie să te pup.

Dar se-mpletici printre fustele care-i stăvileau calea şi fu cât pe-aci să cadă.

— Tare mai eşti sâcâitor! spuse Gervaise, fără să se supere. Stai locului, c-am isprăvit.

Nu şi nu, voia s-o sărute, simţea această nevoie pentru c-o iubea nespus de mult. Bâiguind întruna, dădea ocol

grămezii de fuste, se poticnea în mormanul de cămăşi; apoi, fiindcă nu se astâmpăra, tot încăpăţânându-se, picioarele se împleticiră şi, cât era de lung, căzu cu nasul tocmai în mijlocul otrepelor de bucătărie. Gervaise, care simţea că-ncepe să-şi piardă răbdarea, îl îmbrânci, răţoindu-se la el c-avea să încurce toate rufele. Însă Clémence şi madam Putois nu-i dădură dreptate. La urma urmei, voia să fie drăguţ cu ea. Dorea s-o sărute. N-avea decât să se lase îmbrăţişată.

— Ai noroc, zău aşa, madam Coupeau! spuse madam Bijard, pe care beţivanul de bărbatu-său, un lăcătuş, o snopea în bătăi în fiecare seară când se întorcea acasă. Dacă şi omul meu ar fi tot aşa când se pileşte, ar fi o adevărată plăcere!

Domolindu-se, Gervaisei începu să-i pară rău că-l repezise pe Coupeau. Îl ajută să se ridice. Apoi îi întinse obrazul zâmbind. Dar tinichigiul, fără să se simtă stânjenit de lumea din jur, o apucă de ţâţe.

— N-am ce zice, şopti el, al dracului mai put rufele tale! Dar vezi, eu totuşi te iubesc!

— Lasă-mă-n pace, mă gâdili, strigă Gervaise, râzând şi mai tare. Ce zăpăcit! Cum de poţi să fii atât de zăpăcit!

O înşfăcase strâns şi nu-i mai dădea drumul. Gervaise se lăsă pradă simţurilor, buimăcită de uşoara ameţeală ce i-o pricinuise mormanul de rufe, fără să fie scârbită de răsuflarea lui Coupeau duhnind a vin. Iar sărutul prelung pe care şi-l pecetluiră în plină gură, înconjuraţi de împuţiciunea din atelier, fu cea dintâi prăbuşire? n moleşeala ce începea să se furişeze în viaţa lor.

Între timp, madam Bijard pornise să lege rufele în boccele. Le povestea despre fetiţa ei, în vârstă de doi ani, o copilă pe care-o chema Eulalie, şi care de pe acum avea minte cât o femeie în toată firea. Puteau s-o lase singură în casă; niciodată nu se punea pe plâns şi nici nu se juca cu chibriturile. În sfârşit, luă în cârcă boccelele cu rufe, una

câte una, şalele-i mătăhăloase zobindu-le de-atâta greutate şi chipul începând să i se învineţească.

— Nu se mai poate îndura, fierbem aici, spuse Gervaise ştergându-şi faţa, mai înainte de-a se apuca din nou de boneţica lui madam Boche.

Fură gata-gata să-i tragă câteva scatoalce Augustinei, când îşi dădură seama că soba de tuci se înroşise de tot. Şi fiarele de călcat începuseră să se înroşească. Oare intrase dracu-n ea? Nu era chip să întorci capul fără să-ţi facă vreun pocinog. Acum trebuiau să aştepte un sfert de ceas, până să se poată folosi de fiarele de călcat. Gervaise potoli focul cu două lopeţi de cenuşă. În afară de asta, îi mai trecu prin cap să întindă, ca nişte perdele, două cearceafuri pe sârmele de alamă de lângă tavan, cu ţelul de-a mai domoli bătaia soarelui. Şi-atunci, se simţiră nespus de bine în prăvălie. Temperatura mai era încă destul de călduţă; dar li se părea că sunt într-un culcuş, învăluite de-o lumină lăptoasă, zăvorite ca la ele în casă, departe de lume, deşi din spatele perdelelor se auzea pasul grăbit al oamenilor pe trotuar; şi-aveau libertatea de-a sta cum le era pe plac. Clémence îşi scoase cămaşa. Lui Coupeau, care nu voia deloc să se ducă la culcare, îi îngădui să stea cu ele, dar fu silit să le făgăduiască c-o să stea liniştit într-un colţ al încăperii, deoarece la ceasul ăsta nu-şi puteau permite să se lase pe tânjală.

— Ce s-o mai fi apucat să facă gâlma asta cu polonicul? mormăi Gervaise, vorbind de Augustine.

Căutau întruna micul fier de călcat, pe care până la urmă îl găseau în locurile cele mai ciudate, unde, după cum spuneau ele, ucenica îl ascundea din răutate. Gervaise isprăvi, în sfârşit, cu boneta lui madam Boche. Îi aranjase dantelele, întinzându-le cu mâna şi îndreptându-le printr-o călcătură uşoară cu fierul. Era o boneţică cu partea din faţă foarte împodobită, ticluită din încreţituri mărunte, întrerupte din loc în loc de broderii. Astfel că-şi dădea toată silinţa, amuţită, grijulie, călcând încreţiturile şi broderiile cu

„cocoşul”, un ou de fier prins într-un braţ fixat de un mâner de lemn.

Şi-atunci, în prăvălie, se aşternu o linişte apăsătoare. O clipă nu se mai auzi decât bocănitul înăbuşit al fiarelor de călcat, domolit de pătura groasă. La amândouă capetele mesei mari şi pătrate, patroana, cele două lucrătoare şi ucenica, stăteau în picioare, aplecate asupra lucrului, cu umerii încovoiaţi, plimbându-şi braţele într-o necurmată mişcare de du-te-vino. Fiecare îşi avea în dreapta un suport, o cărămidă lată, arsă de fiarele de călcat din cale-afară de încinse. La mijlocul mesei se afla o farfurie adâncă plină cu apă curată, pe marginea căreia înmuiau o bucată de cârpă şi-o periuţă. Un buchet de crini mari, pus într-un borcan în care fusese rachiu cu cireşe, îşi dezmănunchea învolburarea de flori uriaşe şi albe ca omătul, întruchipând în prăvălie un colţ de grădină regească. Madam Putois pornise să înfunde coşul de rufe pe care i-l pregătise Gervaise, cu prosoape, pantalonaşi şi cămăşi de damă, manşete. Augustine călca în doru' lelii ciorapii şi otrepele de bucătărie, uitându-se pe sus, stârnită de zborul unei muşte. În ce-o priveşte pe Clémence, ajunsese, socotind de azi de dimineaţă, la cea de-a treizeci şi cincea cămaşă bărbătească.

— Totdeauna beau numai vin, niciodată basamac! spuse pe neaşteptate tinichigiul, care simţi nevoia să facă această declaraţie. Basamacul mă bolânzeşte, nu-mi trebuie!

De pe soba de tuci, Clémence luă un fier de călcat cu mânerul de piele întărit cu tablă şi-l apropie de obraz, să se încredinţeze că era destul de încins. Îl frecă de suport, îl şterse cu-o bucată de pânză ce-i atârna la cingătoare şi porni să-nfrunte cea de-a treizeci şi cincea cămaşă, călcând mai întâi piepţii şi cele două mâneci.

— Aiurea! domnule Coupeau, spuse ea după o clipă, un păhărel de trăscău nu-i ceva rău. Mie-mi dă un fel de zvâc… Apoi, să ştiţi, cu cât te dă mai iute peste cap, cu atât îi mai

plăcut. Oh! nu-mi place să-mi umflu capul cu zeamă, ştiu că n-am s-apuc să-mbătrânesc.

— Eşti nesuferită cu gândurile dumitale de înmormântare! îi luă vorba din gură madam Putois, căreia nu-i plăceau discuţiile triste.

Coupeau se sculase în picioare şi începuse să se-nfurie, crezând că-l învinuiau de-a fi băut prăştină. Se jura pe capul lui, pe-al nevesti-sii şi pe-al copilului că n-avea nici un strop de rachiu în el. Şi se apropie de Clémence, suflându-i în faţă să-l miroasă. Dar când dădu cu nasul de umerii ei despuiaţi, începu să rânjească. Voia să se uite mai îndeaproape. Clémence, după ce chitise spatele cămăşii şi trăsese o călcătură pe amândouă părţile ajunsese la manşete şi la guler. Dar, întrucât Coupeau se vâra mereu în ea, greşi şi făcu o cută; fu nevoită să ia periuţa de pe marginea farfuriei adânci, ca să netezească scrobeala.

— Madam Gervaise! zise eA. Nu-l mai lăsaţi să se lege de mine!

— Dă-i pace, nu eşti cuminte, spuse liniştită Gervaise. Nu-nţelegi că ne grăbim?

Erau grăbite, ei şi! ce? nu era vina lui. Nu făcea nici un rău. Nu punea mâna, doar se uita. Oare nu mai era îngăduit să priveşti la lucrurile frumoase făurite de bunul Dumnezeu? Şi totuşi avea nişte braţe grozave, parşiva asta de Clémence. Ar fi putut să pună o taxă ele zece centime pentru ca să se lase privită şi pipăită, că nimănui n-avea să-i pară rău după bani. Lucrătoarea acum nu se mai ferea, râdea la auzul vorbelor lui măgulitoare şi rostite pe şleau, ca de un bărbat cherchelit. Şi se-apucă să glumească cu el. Tinichigiul îşi râdea de Clémence în legătură cu cămăşile bărbăteşti. Va să zică, avea mereu de a face cu cămăşile bărbaţilor. Păi nu? Trăia numai printre ele! Ah! Doamne, Dumnezeule! cât de straşnic le mai cunoştea, ştia totul despre ele. Îi trecuseră prin mâini, cu sutele! Toţi bălanii şi oacheşii din mahala purtau munculiţă ei pe trupurile lor. Totuşi, Clémence îşi vedea înainte de treabă, cu umerii

scuturaţi de hohote de râs: făcuse cinci cute mari şi late pe spatele cămăşii, vârând fierul de călcat prin deschizătura plastronului; netezea poalele din faţă şi le făcea şi lor nişte cute din câteva călcături largi.

— Ăsta-i steagul! spuse ea râzând şi mai tare..

Zbanghia de Augustine izbucni în hohote de râs, atât de caraghios i se păruse cuvântul rostit de Clémence, începură s-o ocărască. Ia te uită mucoasa cum râde la auzul unor vorbe pe care nici n-ar trebui să le priceapă! Clémence îi dădu fierul ei de călcat; când nu mai erau îndeajuns de încinse pentru rufele scrobite, ucenica folosea fiarele, până la sfârşit, la călcatul cârpelor de bucătărie şi al ciorapilor. Dar îl apucă de mâner cu atâta neîndemânare încât îşi făcu o arsură prelungă la încheietura mâinii. O podidiră lacrimile şi-o învinui pe Clémence c-o fripsese dinadins. Lucrătoarea, care se dusese să-şi ia un fier încins pentru piepţii unei cămăşi, o alintă numaidecât, ameninţând-o c-o să-i calce amândouă urechile dacă nu se astâmpără. Vârâse între timp un petic de stofă sub plastron şi-şi mişca alene fierul, lăsând scrobeala să răzbată la suprafaţă şi să se zvânte. Piepţii cămăşii căpătau o tărie şi-un lustru de parcă ar fi fost din hârtie cerată.

— Căţea afurisită! înjură Coupeau, care tropăia în spatele ei cu-o încăpăţânare de om beat.

Se sălta pe vârful picioarelor, râzând c-un scrâşnet de scripete neuns. Clémence, proptită zdravăn deasupra mesei de lucru, cu încheieturile mâinilor întoarse şi coatele ţinute-n sus şi depărtate, îşi încovoia grumazul într-o sforţare; cărnurile despuiate i se umflau, umerii i se înălţau odată cu dansul domol al muşchilor lăsând să li se vadă zvâcnetul de sub pielea gingaşă, pieptu-i tresălta, leoarcă de sudoare, în umbra trandafirie a cămăşii desfăcute. Atunci, Coupeau îşi făcu de lucru cu mâinile, vrând s-o pipăie.

— Madam Gervaise, madam Gervaise! strigă Clémence, spuneţi-i să se-astâmpere o dată!. Dacă mă mai sâcâie, eu una plec de-aici. Nu vreau să fiu jignită.

Gervaise tocmai aşezase boneţica lui madam Boche pe o ciupercă îmbrăcată în pânză şi îi plisa dantelele, pe îndelete, cu fierul cel mic de călcat. Îşi săltă privirile taman în clipa când tinichigiul îşi făcea iarăşi de lucru cu mâinile, scotocind prin cămaşa Clémencei.

— Hotărât lucru, Coupeau, nu eşti deloc cuminte, spuse ea necăjită, ca şi cum ar fi dojenit un copil ce se încăpăţâna să mănânce dulceaţă fără pâine. Haide să te culci.

— Da, da, duceţi-vă la culcare, dom' Coupeau, e cel mai bun lucru, spuse madam Putois.

— Aha! bun! îngăimă el, fără a se opri din rânjeală, iar vrei să fii din cale-afară de şireată!. Va să zică, nu mai poate omul să se distreze? Mă pricep la femei, nu le-am făcut niciodată vreun rău. Mai pişti o cucoană, nu-i aşa? dar nimic mai mult, te opreşti aici; înseamnă că cinsteşti femeile, şi-atât… Şi-apoi, dacă-ţi arăţi toată marfa, asta-i ca să ai de unde-alege, nu-i adevărat? Oare de ce dă la iveală vlăjgana asta blondă tot ce are? Nu, zău aşa, nu-i frumos…

Şi, întorcându-se spre Clémence:

— Să ştii, căprioara mea, faci rău că te ţii măreaţă… dacă-i din pricina celor de faţă…

Dar nu mai fu în stare să turuie mai departe. Gervaise, fără să-l îmbrâncească, îl înhăţase cu-o mână şi cu cealaltă îi astupase gura. Se zbătea, chipurile în glumă, în vreme ce ea îl împingea în fundul prăvăliei, spre odaie. Îşi slobozi gura şi spuse că se duce de bună voie la culcare, dar să vie şi vlăjgana cea bălaie să-i încălzească ţurloaiele. Apoi, o auziră pe Gervaise scoţându-i încălţările. Îl dezbrăca de parcă i-ar fi fost mamă, mai înghiontindu-l câte niţel. Când îi scoase şi nădragii, Coupeau se speti de râs, lăsându-se pe mâna ei, tolănit şi lăfăit tocmai în mijlocul patului; dădea din picioare, spunând că Gervaise îl gâdilă. În sfârşit, îl înveli grijulie, ca pe-un copil. Se simţea bine, măcar? Dar nu-i răspunse, ci o strigă pe Clémence:

— I-ascultă, căprioara mea, aici-s şi te-aştept!

Când Gervaise se înapoie în prăvălie, zbanghia de Augustine tocmai încasase o scatoalcă din partea Clémencei. Asta din pricina unui fier murdar pe care madam Putois îl găsise pe maşină; lucrătoarea încrezătoare, nebănuind nimic, umpluse de negreală o cămaşă, de sus şi până jos; şi întrucât Clémence, ca să se apere că nu-şi curăţase fierul de călcat, dădea vina pe Augustine, jurându-se pe toţi sfinţii că fierul nu era al ei, în pofida bucăţii de scrobeală arsă care rămăsese pe fundul fierului, ucenica, scoasă din fire de această nedreptate, o scuipase în faţă pe rochie, fără să se ferească. De aici se iscase scatoalca aia zdravănă. Zbanghia îşi înghiţi lacrimile, curăţind fierul de călcat cu o bucăţică de lumânare; dar de fiecare dată ce era silită să treacă prin spatele Clémencei, îşi sugea saliva şi-o scuipa, râzând pe înfundate văzând cum se prelinge scuipatul pe fustă.

Gervaise se apucă din nou să pliseze dantelele de la boneţică. Şi, în toiul tăcerii ce coborâse pe neaşteptate, se desluşi din încăperea ce se afla în spatele prăvăliei, glasul dogit al lui Coupeau. Rămăsese tot băiat de treabă, râdea de unul singur, slobozind când şi când cuvinte răzleţe.

— Ce prostuţă-i, nevastă-mea!. Ce prostuţă-i, să mă culce!. Hai! e-o prostie gogonată, să te culci-n nămiaza mare, când nu-ţi vine să faci nani!

Dar, pe neaşteptate, se puse pe sforăit. Atunci, Gervaise oftă uşurată, bucuroasă că-l ştia în sfârşit potolit, dormindu-şi somnul de după beţie pe două saltele ca lumea. Şi Gervaise porni să vorbească în mijlocul tăcerii, cu glas domol şi necurmat, fără să-şi ia ochii de la micuţul fier de călcat pliseurile, pe care-l mânuia cu îndemânare.

— Ce să-i faci? nu-i-n minţile lui, nu poţi să te superi. Dacă l-aş lua la rost, n-ar duce la nimic. Mi-e mai la îndemână să zic ca el şi să-l duc la culcare; cel puţin se isprăveşte numaidecât tot tărăboiul şi-s liniştită… Apoi, nu-i rău din fire şi mă iubeşte tare mult. Aţi văzut adineauri, s-ar fi lăsat tăiat în bucăţi ca să mă sărute. Încă-i tare drăguţ că se

poartă astfel; căci îs o mulţime care când au tras la măsea se duc la femei… Coupeau vine de-a dreptul acasă. Glumeşte de mama focului cu lucrătoarele, dar se opreşte aici. Mă-nţelegi, Clémence, nu trebuie să te socoteşti jignită. Ştii ce-nseamnă un om băut; e-n stare să-i omoare pe mă-sa şi pe tat-su, şi nici să nu-şi aducă aminte de ce-a făcut… Oh! îi iert din toată inima. E şi el ca toţi ceilalţi, zău aşa!

Vorbea despre lucrurile astea domol, fără patimă; de-acum se obişnuise cu chefurile lui Coupeau, ba chiar căuta să fie îngăduitoare cu el, nemaivăzând nimic rău în faptul că pişcă fetele de şold, la ea în casă. Când tăcu, se aşternu din nou o linişte care nu mai fu tulburată de nimic. La fiece rufă pe care o lua la călcat, madam Putois trăgea coşul ce stătea vârât sub perdeluţa de creton care împodobea masa de lucru; apoi, după ce rufa era gata călcată, îşi ridica braţele bondoace şi-o aşeza pe-o poliţă. Clémence isprăvea de plisat cu fierul de călcat a treizeci şi cincea cămaşă bărbătească. Le năpădise o groază de lucru; socotiseră că dacă aveau să-i dea bătaie, trebuiau să trudească până la unsprezece noaptea. Acum, toată lumea din atelier, nemaiavând la ce să-şi zgâiască ochii, muncea pe rupte, trăgea zdravăn. Braţele golaşe goneau încolo şi-ncoa, luminând cu strălucirea lor trandafirie albeaţa rufelor. Umpluseră iarăşi cu cărbuni maşina, şi, întrucât soarele, furişându-se printre cearceafuri, bătea drept în vatra maşinii, se zărea cum dogoarea cumplită se caţără pe raze, ca o flacără nevăzută a cărei pâlpâire făcea să freamăte văzduhul. Era atâta zăpuc sub fustele şi feţele de masă ce se uscau agăţate de tavan, încât zbanghia de Augustine, simţind cum i se usucă gura, îşi umezea marginea buzelor, plimbându-şi vârful limbii pe ele. Mirosea a tuci încins, a zeamă de scrobeală înăcrită, a rugină de fier de călcat, a sărbezeală călduţă de baie în care cele patru lucrătoare, dându-şi jos de pe umeri mânecile cămăşilor, slobozeau duhoarea şi mai pătrunzătoare a condurilor şi cefelor lor

năduşite; în care timp buchetul crinilor uriaşi, se ofilea în apa înverzită din borcan, răspândind un parfum nespus de curat şi pătrunzător. Iar, din când în când, în toiul gălăgiei făcute de fiarele de călcat şi de vătraiul ce scurma în vatra maşinii, sforăitul lui Coupeau răzbătea din odaie cu regularitatea unui tic-tac uriaş de ceasornic, orânduind crâncena trudă a atelierului.

În zilele de după chef, tinichigiul se simţea mahmur, o mahmureală nemaipomenită care-l ţinea cât era ziulica de lungă cu dureri de cap, cu gura coclită şi mutra pocită şi umflată. Se scula târziu, dându-se jos din pat abia pe la opt; scuipa şi umbla în doru' lelii prin prăvălie, nefiind în stare să ia o hotărâre dacă să plece sau nu pe şantier. Iarăşi pierdea o zi. Dimineaţa, se plângea că-şi simte picioarele moleşite ca nişte cârpe, spunându-şi singur că-i un dobitoc cum nu s-a mai văzut că s-a apucat să chefuiască în halul ăsta, deoarece beţiile zdruncină sănătatea. Şi uite-aşa, dădeai peste o liotă de haimanale ce nu te lăsau în pace şi care-ţi tot dădeau ghes; trăgeai la măsea fără să vrei, te pomeneai în tot soiul de încurcături şi până la urmă te lăsai prins şi te-mbătai turtă! Ah! drăcia dracului! n-o să i se mai întâmple aşa ceva; n-avea de gând ca-n floarea vârstei să-şi tocească încălţările pe la crâşmari. Însă, după ce prânzea, se simţea întremat şi pornea să-şi dreagă glasul făcând „hm!”, „hm!”, pentru a-şi dovedi că mai avea o puternică voce de bas. Începea să tăgăduiască cheful din ajun, poate că-şi luase niţel achiul. Nu se mai năşteau oameni ca el, zdrahon de bărbat, neclintit la postul de strajă, dând duşcă pe gât tot ce poftea, fără să clipească din ochi. Şi-atunci, toată după-amiaza, hoinărea prin mahala. Când îşi dădea seama că prea le bătea la cap pe lucrătoare, nevastă-sa îi dădea un franc, să se cărăbănească de-acasă. O tulea, ducându-se să-şi cumpere mahorcă la „Petite Civette”, în Rue Poissonničre, unde îndeobţte, când mai dădea peste vreun prieten, îi trăgea câte un rachiu de prune. Apoi, îi venea de hac monedei de-un franc la François, în colţ la

Rue de la Goutte-d'Or, unde se găsea un vin plăcut, tulburel, care-ţi gâdila beregata. Era o crâşmă ca pe vremuri, o dugheană întunecată cu tavanul jos şi-o încăpere alăturată, cu pereţii afumaţi, unde se vindea molanul. Şi stătea acolo până seara târziu, jucând la roata norocului pe câte-o cinzeacă; la François putea să bea pe datorie, acesta îi făgăduise pe ce-avea mai scump că n-o să-i trimită niciodată cucoanei nota de plată. Nu-i aşa? trebuia să-ţi clăteşti niţel gâtlejul, ca să-l limpezeşti de rămăşiţele din ajun. Cui pe cui se scoate. De altminteri, Coupeau, totdeauna băiat de treabă, ce nu dădea cu tifla femeilor şi căruia, bineînţeles că-i plăcea să se distreze şi să se mai pilească şi el din când în când, dar în chip drăguţ, era plin de dispreţ faţă de scârnăviile astea de bărbaţi căzuţi în patima beţiei şi pe care nu-i mai vedeai trezindu-se nicicând! El se întorcea acasă vesel şi pus pe dragoste ca un cintezoi.

— N-a mai venit pe-aici gagicul tău? o întreba uneori pe Gervaise ca s-o necăjească. Nu l-am mai zărit de mult, va trebui să mă duc să-l caut.

Gagicul era Goujet. Într-adevăr, se sfia să vină toată ziua, bună-ziua, de teamă să nu stingherească şi să nu dea prilej de bârfe. Totuşi, îşi căuta câte-un motiv, îşi aducea rufele la spălat, făcându-şi drum pe strada lor de câte douăzeci de ori. Era un ungher în fundul prăvăliei, unde-i plăcea să stea nemişcat pe-un scăunel ceasuri de-a rândul, trăgând din luleaua sa scurtă. Serile, după ce cina, o dată la zece zile, îşi lua inima-n dinţi şi se-nfiinţa acolo; şi nu era prea vorbăreţ, stătea ca mutul, ţinându-şi privirea aţintită asupra Gervaisei şi scoţându-şi luleaua din gură doar ca să râdă la orice spusă de-a ei. Sâmbăta, când atelierul lucra până seara târziu, uita de sine, părând că se distrează acolo mai mult decât la orice spectacol. Uneori, lucrătoarele călcau până la trei dinspre ziuă. O lampă stătea atârnată cu-o sârmă de tavan; abajurul revărsa un rotocol uriaş de lumină puternică în bătaia căruia rufele căpătau un alb molcom de

omăt. Ucenica punea obloanele la ferestrele prăvăliei; dar nopţile de iulie fiind dogoritoare, lăsau uşa deschisă spre stradă. Şi, pe măsură ce se făcea din ce în ce mai târziu, lucrătoarele se descopciau, pentru a se simţi mai la îndemână. Aveau o piele gingaşă, aurită în întregime de lumina revărsată de lampă, mai cu seamă Gervaise, care se făcuse durdulie, cu umerii bălai, strălucitori ca o mătase, şi-având o guşuliţă ca un prunc, a cărei gropiţă o cunoştea atât de bine, încât ar fi fost în stare s-o deseneze din gând. Atunci, Goujet se lăsa toropit de căldura nemaipomenită a maşinii, de mirosul rufelor ce abureau sub fiarele de călcat; şi se cufunda într-o ameţeală uşoară, cu gândurile înceţoşate, ţinându-şi privirea aţintită asupra femeilor care lucrau de zor legănându-şi braţele golaşe, pierzându-şi noaptea pentru a înţoli mahalaua de sărbătoare, în preajma prăvăliei, casele învecinate dormeau în tăcerea necuprinsă a somnului ce cobora domol. Suna de miezul nopţii, apoi se făcea unu, după aceea ceasurile două. Căruţele, trecătorii se duseseră de mult. Acum, în strada pustie şi întunecată, doar uşa mai aşternea o rază de lumină, ca o bucată de stofă gălbuie desfăşurată pe pământ. Din când în când, răsuna un pas în depărtare, se apropia un om; şi când străbătea raza de lumină, îşi întindea capul, descumpănit la auzul zgomotului pricinuit de fiarele de călcat, şi pleca mai departe, luând cu sine vedenia de-o clipă a lucrătoarelor decoltate, învăluite în aburul roşcat.

Goujet, dându-şi seama că Gervaise avea o seamă de buclucuri cu Etienne şi fiindcă dorea să-l izbăvească de picioarele pe care Coupeau i le trăgea în fund, îl angajase să sufle foalele la fabrica de buloane unde lucra el. Meseria de făurar de buloane, dacă n-avea nimic plăcut în ea, din pricina murdăriei de la forjă şi a plictisului de-a bate întruna cu ciocanul în nişte bucăţi de fier mereu la fel, era o meserie bănoasă cu care se putea câştiga de la zece şi până la doisprezece franci pe zi. Dacă o să-i placă, puştiul, care avea pe atunci doisprezece ani, putea să se-apuce

numaidecât de ea. Şi Etienne, în felul acesta, prezenta un prilej în plus de strângere a legăturilor dintre spălătoreasă şi fierar. Goujet aducea copilul acasă şi le dădea veşti despre buna sa purtare. Toată lumea îi spunea râzând Gervaisei, că-i căzuse cu tronc lui Goujet. Ea ştia prea bine lucrul acesta şi se înroşea ca o fetiţă, cuprinsă de-un fior de sfioşenie care făcea să-i ardă obrajii, înflăcăraţi şi roşii, ca nişte mere domneşti. Ah! sărmanul şi dragul de el, nu era deloc înfigăreţ! Nu-i vorbise niciodată despre dragostea lui; nu făcuse niciodată vreun gest murdar şi nici nu rostise vreodată cine ştie ce cuvânt deocheat. Nu găseai mulţi bărbaţi cu-o fire atât de cinstită. Şi, nevoind să mărturisească, simţea o bucurie nespusă să fie iubită în felul acesta, aşa cum iubeşti o sfântă fecioară. Când păţea vreun necaz mai mare, se gândea la fierar, şi asta îi aducea mângâierea. Dacă rămâneau împreună singuri, nu se simţeau deloc stingheriţi; se uitau unul la altul zâmbind, stând faţă în faţă, fără să-şi spună ce simt. Era o dragoste gingaşă şi cuminte, ce nu se gândea la lucruri urâte, fiindcă era mai bine să trăiască liniştiţi, atâta vreme cât era cu putinţă să se-mpace, să fie fericiţi, fără să-şi piardă tihna sufletească.

Către sfârşitul verii însă, Nana îi tulbură pe toţi ai casei. Împlinise şase ani şi se vestea a fi o zvăpăiată desăvârşită. În fiecare dimineaţă, maică-sa o ducea la un mic pension din Rue Polonceau, la domnişoara Josse, ca să nu-i mai stea mereu în drum. Lega pe la spate rochiile colegelor, umplea cu scrum tabachera învăţătoarei, născocea tertipuri şi mai neruşinate, ce nu se puteau povesti, în două rânduri, domnişoara Josse o dăduse pe uşă afară, apoi o primise din nou, ca să nu piardă cei şase franci pe care-i primea pe lună. De cum ieşea din clasă, Nana se răzbuna pentru faptul că stătuse închisă, transformând în iad viaţa celor din curte sau din gang, unde călcătoresele, asurzite de câtă larmă făcea, o alungau să se joace. Acolo, dădea peste Pauline, copila soţilor Boche, şi peste Victor, băiatul fostei

patroane a Gervaisei, un ditamai nătăfleţul de vreo zece ani, căruia-i plăcea la nebunie să se zbenguiască cu toate fetiţele. Madam Fauconnier, care nu se luase în hâră cu soţii Coupeau, îl trimitea ea însăşi pe fiu-său. De altminteri, în clădirea lor era o mişunare nemaipomenită de ţânci, cât era ziua de mare cârdurile de copii coborau val-vârtej pe cele patru scări şi se răspândeau pe caldarâmul din curte ca nişte stoluri de vrăbii gureşe şi prădalnice. Numai madam Gaudron, de una singură, slobozea nouă deodată, care de care mai bălai sau tuciuriu, nepieptănaţi, cu mucii la nas, cu nădragii până la gât şi ciorapii căzuţi peste pantofiori, cu hăinuţele sfârtecate, dându-le la iveală cărniţa albă şi plină de jeg. Altă femeie, care ducea pâinea, de la etajul al cincilea, dădea drumul la şapte. Din toate odăile năvăleau cârduri de copii. Şi, în foiala de viermişori cu botişorul trandafiriu care nu se spălau pe obraji decât când ploua, zăreai şi mai măricei, slabi ca nişte gloabe, şi mai bondoci, de pe acuma pântecoşi ca nişte oameni în toată firea, şi mai mititei, mărunţi de tot, acum coborâţi din leagăne, ce-abia se ţineau pe picioare, nătântoci din cale-afară şi gonind de-a buşilea când voiau s-alerge mai iute. Nana domnea peste această forfotă de mormoloci, făcea pe domnişoara care porunceşte faţă de nişte fete de două ori mai mari decât ea, şi abia de catadicsea să cedeze un pic din puterea ei Paulinei şi lui Victor, prietenii săi apropiaţi care-i îndeplineau orice trăsnaie. Afurisita de puştoaică îi bătea mereu la cap să se joace de-a mama şi copiii, pe-ăia micii îi dezbrăca la piele, pentru ca apoi să-i îmbrace la loc, pe-ăi mari voia să-i scotocească peste tot, îi pipăia, se-arăta de-o samavolnicie ciudată, întocmai ca un om în toată firea, căzut pradă unor patimi urâte. Sub conducerea ei se orânduiau nişte jocuri, de-ţi venea să le tragi palme. Liota de copii se bălăcea în scursorile de la boiangerie, ieşeau de-acolo cu picioarele boite în albastru sau roşu, până la genunchi; apoi dădeau o fugă până la lăcătuş de unde ciordeau cuie şi pilitură de fier, de-acolo plecau iarăşi să

dea iama printre grămezile de rumeguş ale tâmplarului, nişte mormane uriaşe, foarte potrivite pentru joacă, pe care se dădeau de-a berbeleacul cu poponeţul în sus. Curtea a lor era, răsunând de bocănitul pantofiorilor, de larma celor ce cădeau în talmeş-balmeşul învălmăşelii, de ţipetele pătrunzătoare ale glasurilor ce porneau să urle şi mai tare, de fiecare dată ce cârdul copiilor îşi lua din nou zborul. Ba se-ntâmpla ca-n anumite zile, curtea să nu le mai fie îndeajuns. Atunci, liota dădea năvală în beciuri, apoi iarăşi urca şi se căţăra pe câte-o scară, străbătea un coridor, mai cobora o dată, o pornea pe-o altă scară, gonea pe-un alt coridor, şi asta fără încetare, ceasuri de-a rândul, urlând întruna şi făcând să se cutremure din temelii uriaşa clădire cu tropotul lor de jivine dăunătoare, năpustindu-se până-n cele mai îndepărtate unghere.

— Puşlamalele astea-s o adevărată urgie! răcnea madam Boche. Într-adevăr, se vede că oamenii nu prea au ce face, de vreme ce se-apucă să toarne atâţia copii… Şi-ncă se mai plâng că nu le-ajunge de mâncare!

Boche spunea că sărăcia face pe oameni să puiască, aşa cum bălegarul face să crească ciupercile. Portăreasa striga la ei cât era ziua de lungă, ameninţându-i cu mătura. În cele din urmă, ajunse să zăvorască uşile de la beciuri, deoarece aflase de la Pauline, căreia îi trăsese o pereche de palme, că Nana născocise, acolo jos, în bezna pivniţelor, un joc de-a nenea doctorul; stricata se-apucase să-i vindece pe ceilalţi cu băţul.

Dar, într-o după-amiază, se petrecu un lucru îngrozitor. De altminteri, odată şi odată, trebuia să se întâmple. Nana născocise un mic joc, tare ciudat. Furase, din faţa odăiţei portarului, un sabot de-al lui madam Boche. Îl legă de-o sforicică şi se-apucă să-l tragă după ea, ca pe-o căruţă. Lui Victor, îi trecu şi lui prin cap să umple sabotul cu coji de mere. Şi-atunci, se alcătui un cortegiu. Nana păşea în frunte, târând după sine sabotul. Pauline şi Victor, înaintau de-a dreapta şi de-a stânga ei. Apoi, toată droaia de plozi

urma în ordine, mai întâi cei măricei, apoi nătântocii, îmbrâncindu-se; cortegiul era încheiat de-un copilaş în rochiţă, mare cât o cizmă şi purtând pe cap o pernă ruptă, în formă de colac. Iar cortegiul intona ceva trist, cu vaiete şi aoleuri, întrucât Nana le spusese că se vor juca de-a înmormântarea; cojile de mere erau mortul. După ce dădură ocol curţii, o luară de la capăt. Li se părea nemaipomenit de hazliu.

— Oare ce fac acolo? îngână madam Boche, care ieşise din odăiţa ei să vadă ce se-ntâmplă, mereu bănuitoare şi la pândă.

Şi când îşi dădu seama:

— Dar e sabotul meu! răcni ea mânioasă. Ah! ticăloşii!

Dădu la scatoalce în dreapta şi-n stânga, o plesni pe Nana, pe amândoi obrajii, îi trase un picior în fund Paulinei, gâsca asta proastă ce îngăduise să fie luat sabotul maică-sii. Gervaise umplea în clipa aceea o găleată cu apă la fântână. Când o zări pe Nana cu nasul sângerând, înecându-se de plâns, fu cât pe-aci să se repeadă la conciul portăresei. Cum era cu putinţă să dai într-un copil, ca într-o vită? Trebuie să fii un om fără inimă, fiinţa cea mai de jos. Fireşte, madam Boche îi răspunse arţăgoasă. Când ai o asemenea puşlama de fată, o ţii sub cheie în casă. În sfârşit, chiar Boche se ivi în pragul odăiţei lor de la poartă, pentru a striga la nevastă-sa să se înapoieze în casă şi să nu mai poarte atâtea discuţii cu toţi îngălaţii. Şi se porni o gâlceavă în toată legea.

Ce-i drept, de vreo lună încoace, între familiile Boche şi Coupeau, lucrurile nu mai mergeau ca pe roate. Gervaise, foarte darnică din fire, împărţea la fiece prilej sticle de vin, ceşti cu supă de carne, portocale, câte-o bucată de prăjitură. Într-o seară, le dusese portarilor, în locuinţa lor, un castron cu niţică salată de cicoare cu sfeclă, ştiind că pentru salată portăreasa ar fi fost în stare de orice josnicie. Dar, a doua zi, se făcu albă ca varul la faţă când o auzi pe domnişoara Remanjou povestind că madam Boche zvârlise scârbită salata de cicoare, de faţă fiind o mulţime de lume,

pe motivul că, slavă Domnului! încă nu era nevoită să se hrănească cu nişte lucruri în care alţii se bălăciseră. Şi, de-atunci, Gervaise puse dintr-odată capăt tuturor darurilor; nici tu sticle de vin, nici ceşti de supă de carne, isprăvise cu portocalele şi cu prăjiturile, gata şi nimic mai mult. Merita să fi văzut ce mutră făceau soţii Boche! Li se părea că familia Coupeau îi jefuieşte. Gervaise îşi înţelegea greşeala; căci, ce mai la deal la vale, dacă n-ar fi făcut prostia să le vâre atâtea pe gât, n-ar mai fi căpătat obiceiurile astea urâte şi-ar fi rămas mai departe nişte oameni de treabă. Acum, portăreasa povestea despre ea nişte lucruri îngrozitoare. Când veni termenul de plată a chiriei, în octombrie, trăncăni o mulţime de vrute şi nevrute proprietarului, domnul Marescot, din pricină că spălătoreasă, care-şi păpa averea cu bairamurile, întârziase o zi la plata chiriei: şi domnul Marescot în persoană, nici el prea cuviincios, intră în prăvălie cu pălăria pe cap ţi îşi ceru banii, care, de altminteri, îi fură plătiţi numaidecât. Fireşte că familia Boche se împăcase cu familia Lorilleux. De data aceasta, chefurile din odăiţa portarilor se petreceau împreună cu soţii Lorilleux, în mijlocul simţămintelor de înduioşare pricinuite de împăcare. Nu s-ar fi certat niciodată, de n-ar fi fost Şontoroaga care ar fi încăierat şi munţii! Ah! acuma soţii Boche ştiau cu cine au de-a face, îşi dădeau seama cât trebuia să îndure familia Lorilleux. Iar când Gervaise le trecea prin faţa uşii, se făceau cu toţii că rânjesc a batjocură.

Trecând peste toate acestea, într-o bună zi, Gervaise urcă la soţii Lorilleux. Era vorba de bătrâna Coupeau, care pe-atunci avea şaizeci şi şapte de ani. Privirea bătrânei Coupeau se stinsese de tot Nici picioarele n-o mai ţineau. Fusese nevoită să renunţe la cea din urmă casă unde lucra şi, dacă nu-i întindeau o mână de ajutor, era ameninţată să crape de foame. Gervaisei i se părea că era ruşinos ca o femeie la vârsta asta, având trei copii, să fie astfel părăsită în voia soartei. Şi, deoarece Coupeau nu se învoia să

vorbească cu familia Lorilleux, spunând Gervaisei că n-avea decât să urce ea însăşi până la ei, se duse într-acolo stârnită de răzvrătirea crâncenă ce-i tulbura sufletul.

Când ajunse sus, intră ca o furtună fără să mai bată la uşă. Nimic nu se schimbase acolo din seara când, pentru întâia oară, familia Lorilleux îi făcuse o primire atât de puţin îmbietoare. Acelaşi petic de stofă spălăcită despărţea odaia de atelier, era o locuinţă vagon, construită parcă pentru un ţipar. În fund, Lorilleux stătea plecat deasupra bancului de lucru şi strângea cu cleştele una de alta verigile unei bucăţi de lanţ, în vreme ce madam Lorilleux, stând în faţa menghinei, trăgea un fir de aur la filieră. Mica forjă, în bătaia luminii, avea o strălucire trandafirie.

— Da, eu mi-s! zise Gervaise. Vă miră, fiindcă suntem certaţi la cuţite? Dar n-am venit aici, nici pentru mine şi nici pentru voi, vă daţi seama… Am venit de dragul bătrânei Coupeau. Da, am venit să vedem dac-o lăsăm s-aştepte o îmbucătură de pâine din pomana altora.

— Aha! aşa mai zic şi eu să intri-n casa omului! îngână madam Lorilleux. Asta-i o neobrăzare nemaipomenită.

Şi-ntoarse spatele, apucându-se iarăşi de tras firul de aur şi făcându-se că habar n-are de prezenţa cumnată-sii. Dar Lorilleux îşi ridicase chipul palid, strigând:

— Ce-ai zis?

Apoi, deoarece auzise foarte bine, vorbi mai departe:

— Iarăşi bârfe, nu-i aşa? E drăguţ din partea bătrânei Coupeau, că se văietă peste tot!. Alaltăieri, totuşi, a luat masa aici. Noi ăştialalţi, facem şi noi ce putem. N-avem aurul din Peru… Numai că, dacă se duce să pălăvrăgească pe la alţii, n-are decât să rămână acolo, fiindcă nouă nu ne plac iscoadele.

Porni din nou să lucreze la bucata de lanţ, întorcându-i şi el spatele, adăugând cu părere de rău parcă:

— Când o să dea fiecare cinci franci pe lună, o să dăm şi noi tot cinci franci.

Gervaise se potolise, încremenită la vederea mutrelor colţoase ale soţilor Lorilleux. Niciodată n-apucase să calce în casa lor, fără să nu se simtă cuprinsă de greaţă. Cu ochii plecaţi, aţintiţi asupra lojniţei de răchită pe care cădeau rămăşiţele de aur, pomi să le explice pe îndelete situaţia. Bătrâna Coupeau avea trei copii; dacă or să dea fiecare câte cinci franci, asta făcea numai cincisprezece franci şi, într-adevăr, nu-i erau de-ajuns, nu se putea trăi cu atât; era nevoie de cel puţin trei ori mai mult. Dar Lorilleux se împotrivea. De unde ar fi vrut ea să fure cincisprezece franci pe lună? Oamenii-s tare caraghioşi, îl credeau bogat fiindcă aveau aur în casă. Apoi, porni s-o beştelească pe bătrâna Coupeau: dimineaţa nu voia să se lipsească de cafea, îi mai trăgea la măsea câte-un rachiu, avea nişte pretenţii de parcă ar fi avut cine ştie ce avere. Zău aşa! fiecăruia îi place să-şi aibă tabieturile lui; dar, nu-i aşa? dacă n-ai fost în stare să-ţi pui un ban deoparte, atunci faci ca toată lumea, mai strângi cureaua. De altminteri, bătrâna Coupeau nu era la o vârstă când n-ar mai fi putut să lucreze; vedea încă destul de bine, când era vorba să-şi înfigă furculiţa într-o bucăţică mai bună în fundul farfuriei; ce mai tura-vura, era o pişicheră bătrână, visul ei era să fie răsfăţată. Chiar de-ar fi avut cu ce, era de părere c-ar face rău să întreţină pe cineva în trândăvie.

Gervaise rămânea totuşi împăciuitoare, ridicându-se paşnică împotriva acestor pretexte. Încerca să-i înduioşeze pe soţii Lorilleux. Dar Lorilleux, în cele din urmă, nu-i mai răspunse. Nevastă-sa era acum în faţa forjei, pe cale să cureţe de zgură o bucată de lanţ în tigăiţa de aramă cu coadă lungă, plină cu apă-tare subţiată. Se făcea că stă cu spatele, de parcă s-ar fi aflat la o sută de poşte de-acolo. Iar Gervaise încă mai vorbea, privindu-i cum se-nverşunează asupra lucrului, înconjuraţi de pulberea negricioasă a atelierului, cu trupurile încovoiate, cu veşmintele peticite şi slinoase, ajungând ca-n munca lor mărginită, de maşini, să aibă asprimea îndobitocită a unor unelte hodorogite. Atunci,

pe neaşteptate, simţind cum o sugrumă furia, Gervaise strigă:

— Asta-i! mai bine aşa! păstraţi-vă banii!. O iau la mine pe bătrâna Coupeau, m-auziţi! Ieri seară am cules de pe drumuri o pisică, sunt în stare s-o iau şi pe mama voastră. Şi n-o să-i lipsească nimic, o să-şi aibă şi ceaşca de cafea şi-un strop de rachiu!. Dumnezeule! ce neam de oameni scârboşi!

Deodată, madam Lorilleux se întorsese spre ea. Ridicase tigăiţa deasupra capului, de parcă voia să-i aruncase cumnată-sii cu apa-tare în faţă. Bâigui:

— Ieşi afară, sau se-ntâmplă o nenorocire!. Şi să nu te mai bizui pe cei cinci franci, fiindcă n-o să mai dau nici un şfanţ! nu, nici o leţcaie!. Aşa, care va să zică! cinci franci! Mama să vă fie slujnică în casă şi voi să chefuiţi cu cei cinci franci ai mei! Dacă vine la voi, aşa să-i spuneţi, poate să şi crape, că n-am să-i trimit nici măcar un pahar cu apă… Haide, întinde-o! Cară-te de-aici.

— Ce fiară de muiere! spuse Gervaise, trântind uşa după ea.

De-a doua zi, o luă pe bătrâna Coupeau la ea în casă. Îi puse patul în odăiţa unde dormea Nana, odaie care primea lumina zilei printr-o ferestruică rotundă, aflată sus lângă tavan. Mutatul nu ţinu prea mult, deoarece toate mobilele bătrânei Coupeau erau doar patul acela, un dulap hodorogit din lemn de nuc pe care-l aşezară în odaia cu rufe murdare, o masă şi două scaune; vândură masa şi dădură la reparat fundurile de paie ale celor două scaune. Iar bătrâna, chiar din seara în care se mutase, mătura prin casă, spăla vasele, într-un cu vânt căuta să fie de folos, cât se poate de mulţumită că ieşise din încurcătură. Soţii Lorilleux turbau de crăpa fierea-n ei, cu atât mai mult cu cât madam Lerat se împăcase din nou cu familia Coupeau. Într-o bună zi, cele două surori, florăreasa şi lănţugăreasa, se luaseră la palme din pricina Gervaisei; cea dintâi se încumetase să aprobe purtarea acesteia faţă de mama lor;

apoi, simţind nevoia să necăjească, când o văzuse pe soră-sa că-şi iese din pepeni, ajunsese să spună că ochii spălătoresei i se păreau minunaţi, nişte ochi la care s-ar fi putut aprinde fâşii de hârtie; şi, în privinţa asta, după ce se pălmuiseră, se juraseră amândouă să nu se mai vadă niciodată. Acum, madam Lerat îşi petrecea serile la prăvălie, unde se desfăta în sinea ei ascultând vorbăria deşănţată a vlăjganei de Clémence.

Se scurseră trei ani. Se mai certară şi se împăcară iarăşi în mai multe rânduri, Gervaisei puţin îi păsa de soţii Lonilleux, de familia Boche şi de toţi cei ce nu erau de-o părere cu ea. Dacă nu erau mulţumiţi – nu-i aşa? – n-aveau decât să se care. Câştiga cât poftea, ăsta era lucrul de căpetenie. Oamenii din mahala ajunseseră să aibă o deosebită stimă pentru ea, deoarece, la urma urmei, nu se găseau prea mulţi muşterii atât de buni, care să-şi plătească datoriile la ţanc, fără să se scârţănească sau să caute cusururi. Îşi cumpăra pâinea de la madam Coudeloup, din Rue des Poissonniers, carnea de la Charles grăsanul, măcelarul din Rue Polonceau, târguielile de băcănie şi le făcea la Lehongre, în Rue de la Goutte-d'Or, aproape peste drum de prăvălia ei. François, crâşmarul de la colţul străzii, îi aducea vinul acasă, în coşuri de câte cincizeci de litri. Vecinul Vigouroux, a cărui nevastă pesemne c-avea şoldurile pline de vânătăi, de câte ciupituri îi făceau bărbaţii, îi vindea cărbunii la preţul Societăţii de gaz. Şi se putea spune că furnizorii o serveau cu conştiinciozitate, ştiind prea bine că dacă se purtau frumos, arătându-se îndatoritori, n-aveau decât de câştigat de la dânsa. Astfel, când ieşea prin mahala, cu pantofii scâlciaţi şi capul gol, i se dădea bună-ziua din toate părţile; era ca la ea acasă, străzile învecinate erau ca nişte dependinţe fireşti ale sălaşului ei ce dădea de-a dreptul pe trotuar. Acum i se mai întâmpla să întârzie cu prilejul alergăturilor pe la clienţi, bucuroasă că se află pe stradă, printre cunoştinţele ei. În zilele când n-avea vreme să-şi pună câte ceva pe foc,

se ducea să stea la palavre şi să-şi ia de mâncare cu porţia la birtaşul care închiriase prăvălia de la celălalt colţ al clădirii în care stăteau şi ei, o hardughie cu nişte vitrine mari, pline de praf, prin a căror murdărie se putea zări lumina chioară a curţii din fund. Sau, alteori, se oprea şi flecărea, cu braţele încărcate de farfurii şi castronaşe, în faţa vreunei ferestre de la parter, prin care se întrezărea interiorul locuinţei unui cârpaci, cu patul desfăcut şi duşumeaua ticsită de zdrenţe, unde se mai aflau două leagăne hodorogite şi-o strachină smolită plină cu apă negricioasă. Dar vecinul pe care totuşi îl stima cel mai mult era ceasornicarul de peste drum, domnul cu redingotă şi dichisit ca înfăţişare, ce scormonea fără răgaz prin ceasornicele sale cu instrumente delicate; şi-adeseori trecea strada să-i dea bineţe, râzând încântată că putea să privească, în prăvălioara strimtă cât un dulap, voioşia micuţelor ornice cu cuc ale căror limbi goneau să sune ceasul, toate deodată, când li se năzărea.

VI.

Într-o după-amiază de toamnă, Gervaise, care tocmai dusese nişte rufe spălate unui client din Rue des Portesblanches, se pomeni, pe la lăsatul serii, pe Rue des Poissonniers, în partea din vale a străzii. De dimineaţă plouase, era o vreme nespus de plăcută, iar caldarâmul lucios îşi răspândea miasmele; vlăguită de coşul prea greu, spălătoreasă cam gâfâia, păşind agale, cu trupul moleşit, şi când porni din nou să urce în susul străzii, fu cuprinsă de gândul sâcâitor şi tulbure al unei pofte a simţurilor pe care-o dospise în oboseala ei. Ar fi râvnit bucuroasă să mănânce ceva bun. Ridicându-şi în clipa aceea privirea, zări tăbliţa pe care sta scris numele străzii: Rue Marcadet, şi deodată îi trecu prin minte să se ducă să-l vadă pe Goujet la el, la forjă. De nenumărate ori îi spusese să dea o raită pe la fabrică, în ziua când avea să fie dornică să vadă cum se lucrează fierul. De altminteri, faţă de ceilalţi muncitori,

avea să-ntrebe de Etienne, şi-n felul acesta ar da de înţeles că luase hotărârea să intre acolo doar ca să-şi vadă puştiul.

Fabrica de buloane şi nituri trebuia să fie pe-aici, pe undeva, prin partea asta a străzii, dar nu ştia prea bine unde; cu atât mai mult cu cât adeseori numerele lipseau de-a lungul dărăpănăturilor despărţite, din loc în loc, de terenuri virane. Era o stradă pe care n-ar fi vrut să locuiască, chiar de i s-ar fi dat tot aurul din lume, o stradă lăbărţată şi murdară, înnegrită de praful de cărbune al fabricilor din preajmă, cu caldarâmul desfundat şi cu făgaşuri în care cloceau băltoace de apă. De amândouă părţile se întindea un şir de hangare, de ateliere uriaşe cu geamuri, de construcţii cenuşii ce-şi dădeau la iveală cărămizile şi scheletul, de parcă ar fi rămas neisprăvite, o îngrămădeală de clădiri şubrede, spintecate de luminişurile ce răzbăteau spre câmpie, alături de nişte cocioabe jalnice şi de birturi deocheate. Gervaise îşi amintea doar că fabrica se găsea lângă o magazie de zdrenţe şi fiare vechi, un soi de hazna sub cerul liber unde zăceau mărfuri de sute de mii de franci, după câte povestea Goujet. Şi încercă să se descurce prin hărmălaia uzinelor: din coşurile strimte de pe acoperişuri ţâşneau şuvoaie năvalnice de abur; un joagăr mecanic scrâşnea la intervale regulate, de parcă ar fi sfâşiat pe neaşteptate o bucată de americă; fabricile de nasturi zguduiau pământul cu mersul şi ţăcănitul maşinilor. Pe când privea nehotărâtă spre Montmartre, neştiind dacă trebuia să meargă mai departe, o pală de vânt dădu peste cap un nor de funingine ce răbufnea dintr-un horn înalt şi împuţi toată strada. Gervaise tocmai închidea ochii, sufocată, când deodată auzi o larmă cadenţată de ciocane: fără să ştie, se găsea chiar peste drum de fabrică, fapt de care-şi dădu seama abia când zări groapa plină de zdrenţe de-alături.

Totuşi, mai şovăi niţel, neştiind pe unde să pătrundă. Un zăplaz dărăpănat făcea loc unei treceri ce părea că se afundă în marea de moloz a unui şantier de demolare.

Deoarece o băltoacă de apă mocirloasă tăia drumul, zvârliseră două scânduri pe deasupra ei. Până la urmă, îşi luă inima în dinţi şi trecu peste scânduri, făcu la stânga şi se pomeni că rătăceşte printr-o ciudată pădure de şarete părăduite, răsturnate cu hulubele în sus, de cocioabe prăbuşite din care numai scheletul de grinzi mai stătea în picioare. În fund, strălucea un foc roşiatic, străpungând noaptea mânjită de-o rămăşiţă de lumină. Larma ciocanelor încetase. Gervaise păşea cu băgare de seamă, îndreptându-se spre strălucirea focului, când un muncitor trecu pe lângă dânsa, cu chipul înnegrit de cărbune şi-acoperit de mărăcinişul unei bărbi de ţap, privind-o pieziş cu ochi spălăciţi.

— Dom'le, întrebă ea, nu cumva lucrează aici un copil pe care-l cheamă Etienne… E băiatul meu.

— Etienne, Etienne, repetă cu glas dogit muncitorul ce se bâţâia pe picioare; Etienne, nu, nu ştiu.

Din gura deschisă, răbufnea duhoarea aceea de spirt pe care-o răspândesc butoaiele vechi de rachiu, când stau cu vranele deschise. Şi, deoarece faptul că întâlnise o femeie în ungherul ăsta întunecat începuse să-i dea apă la moară pentru a o lua peste picior, Gervaise se codi, îngăimând:

— Totuşi, nu aici lucrează dom' Goujet?

— Ah! Goujet, da! spuse muncitorul, îl ştiu pe Goujet!. Dacă pentru Goujet aţi venit… Mergeţi acolo, în fund.

Şi, întorcându-se, strigă cu glasu-i ce suna ca un cazan de aramă crăpat:

— Ia-n ascultă, Gueule-d'Or, iacă, te caută o cucoană!

Dar un vuiet de fiare îi înăbuşi strigătul. Gervaise se îndreptă într-acolo. Ajunse în faţa unei porţi, şi-şi strecură privirile înăuntru. Era o hală cuprinzătoare, în care la început nu fu în stare să desluşească nimic. Forja, de parc-ar fi fost moartă, mai lăsa să străbată dintr-un ungher o strălucire palidă de stea, care, cel puţin, făcea să mai dea îndărăt adâncul beznelor. Umbre de necuprins pluteau în văzduh. Şi, din când în când, se zăreau nişte matahale

negre trecând prin faţa focului, astupând şi-această din urmă pată de lumină, nişte oameni peste măsură de mari şi ale căror mădulare abia puteau fi desluşite. Gervaise, neîndrăznind să se avânte mai departe, strigă din pragul porţii, cu glas sfios:

— Dom' Goujet, dom' Goujet...

Dintr-odată, totul se lumină. De sub suflul fornăitor al foalelor, ţâşnise un şuvoi de flăcări albe. Hangarul se înfăţişă, dându-şi la iveală pereţii de scânduri care-l împrejmuiau, cu borte tencuite în pripă şi colţuri întărite cu ajutorul unor zidării de cărămidă. Praful de cărbune în zborul său, spoise hala cu-o funingine cenuşie. Pânze de păianjen atârnau de grinzi, ca nişte zdrenţe ce se zvântau, acolo sus, îngreunate de nenumăraţii ani de murdărie care se adunaseră pe ele. De jur-împrejurul pereţilor, pe poliţe, în cuie sau aruncate în colţurile întunecate, un talmeş-balmeş de fiare vechi, de unelte strâmbate, de instrumente uriaşe, zăceau împrăştiate peste tot, dezvăluindu-şi profilurile colţuroase, întunecate şi aspre. Iar flacăra albă creştea întruna, strălucitoare, luminând ca soarele pământul bătut, unde oţelul lucios al celor patru nicovale, înfipte în butucii lor, căpăta o sclipire de argint cu scăpărări aurite.

În clipa aceea, Gervaise îl recunoscu pe Goujet în faţa forjei, după frumoasa lui barbă bălaie. Etienne mânuia foalele. Mai erau acolo încă doi muncitori. Nu-l zări decât pe Goujet, păşi înainte şi se opri în faţa lui.

— Ia te uită! madam Gervaise! exclamă el, cu chipul străluminat; ce surpriză plăcută!

Dar, întrucât tovarăşii săi începuseră să facă mutre ciudate, îşi continuă spusele, împingându-l pe Etienne către maică-sa:

— Aţi venit să-l vedeţi pe puşti... E cuminte, începe să capete îndemânare.

— Zău aşa! spuse ea, nu-i chiar atât de uşor să răzbaţi pân-aici... Credeam că-s la capătul lumii.

Şi îşi povesti călătoria. Apoi, întrebă de ce nu se ştia de numele lui Etienne la atelier. Goujet râdea: o lămuri că toată lumea îi zicea micuţul Zouzou, pentru că avea părul tuns scurt, la fel ca zuavii. În vreme ce stăteau de vorbă, Etienne încetă să mai împingă la foaie şi flacăra forjei scădea, lumina ei trandafirie pălind în mijlocul hangarului care se întuneca din nou. Fierarul se uita înduioşat la Gervaise care zâmbea, strălucind toată în bătaia acestei lumini. Apoi, deoarece amândoi conteniseră să-şi mai vorbească, învăluiţi de bezne, Goujet păru că-şi aminteşte de ceva, şi sfâşie tăcerea:

— Îmi îngăduiţi, madam Gervaise, am ceva de isprăvit. Staţi aici, nu-i aşa? nu stingheriţi pe nimeni.

Şi Gervaise rămase acolo. Etienne se apucase din nou de foaie. Forja ardea în flăcări, aruncând fuioare de scântei; cu atât mai mult cu cât puştiul, ca să-şi arate maică-sii îndemânarea, dezlănţuia o suflare uriaşă de vijelie. Goujet, în picioare, veghind asupra unui drug de fier ce era pus la înroşit, aştepta cu cleştele în mână. Văpaia focului îl lumina din plin, biciuindu-i faţa, fără nici un pic de umbră. Cămaşa-i cu mânecile suflecate, desfăcută la gât, îi dădea la iveală braţele goale, pieptul despuiat şi pielea trandafirie de fată pe care se încârlionţa un puf de păr bălai: şi cu capul niţel plecat între umerii spătoşi şi învârtoşaţi de muşchi, cu chipul încordat de atenţie, cu ochii lui spălăciţi aţintiţi la flacără, fără să clipească, părea un uriaş ce se odihneşte, pătruns de liniştea forţei sale. Când drugul de fier se înălbi, îl apucă cu cleştele şi-l tăie cu ciocanul pe-o nicovală, în bucăţi de-aceeaşi mărime, de parcă ar fi sfărâmat nişte foi de sticlă, lovindu-le uşor. Apoi, puse din nou la foc bucăţile de fier, de unde le scoase iarăşi, una câte una, ca să le modeleze. Goujet forja nituri cu şase feţe. Punea bucăţile de fier într-o matriţă, la strivea partea care alcătuia capătul, turtea cele şase feţe, şi-arunca niturile terminate, încă roşii, pe pământul negru, unde strălucirea lor vie pălea cu încetul; şi treaba asta o făcea fără să se oprească din

ciocănit, legănând în mâna dreaptă un baros de două kilograme şi jumătate, dând gata la fiecare lovitură câte un detaliu, sucind şi lucrându-şi bucata de fier cu atâta îndemânare, încât era în stare să vorbească şi să se uite la oamenii din jur. Nicovala avea un răsunet argintiu. Goujet, fără un strop de năduşeală, simţindu-se la largul său, ciocănea c-o înfăţişare de om bine dispus, fără să pară că se osteneşte mai mult decât în serile când tăia chipuri din reviste, acasă la el.

— O! ăsta-i un nit mărunt, de douăzeci de milimetri, spunea el, răspunzând întrebărilor Gervaisei. Poţi s-ajungi până la trei sute pe zi… Dar trebuie să ai obişnuinţă, fiindcă braţu-nţepeneşte la iuţeală.

Întrucât Gervaise îl întreba dacă până la sfârşitul zilei nu-i amorţea încheietura mâinii, Goujet izbucni în râs. Oare ce-şi închipuia ea, că-i o domnişoară? De cincisprezece ani încoace, încheietura mâinii lui văzuse altele şi mai şi; se întărise ca fierul, într-atât se îndeletnicise cu uneltele. De altminteri, Gervaise avea dreptate: un domnişor care-n viaţa lui n-a forjat un nit sau vreun bulon şi care ar fi vrut să se joace cu barosul de două kilograme şi jumătate al lui Goujet, s-ar fi ales, după două ceasuri, e-o scrânteală a mâinii de toată frumuseţea. Treaba asta părea că-i o nimica toată, dar adeseori, în câţiva ani, dobora la pământ nişte găligani zdraveni ca brazii. Între timp, ceilalţi muncitori ciocăneau şi ei, toţi laolaltă. Umbrele lor uriaşe dănţuiau în bătaia luminii, străfulgerările roşietice ale fierului scos din cărbunii aprinşi străbăteau adâncul beznelor, împroşcăturile scânteilor ţâşneau de sub ciocane, îşi răspândeau razele ca nişte sori, la aceeaşi înălţime cu nicovalele. Iar Gervaise se simţea învăluită de forfota fierăriei, mulţumită, nemaivenindu-i să plece. Tocmai dădea un larg ocol, pentru a se putea apropia de Etienne, fără să fie în primejdie de-a se pomeni cu mâinile arse, când îl zări pe muncitorul cel îngălat şi bărbos, cu care stătuse de vorbă în curtea fabricii.

— Va să zică, l-aţi găsit, cucoană? spuse el cu înfăţişarea sa de beţivan mucalit. Ştii, Gueule-d'Or, eu i-am arătat cucoanei unde să te găsească…

Îl chema Bec-Salé zis şi Boit-sans-Soif, smintitul smintiţilor, un bulonier nemaipomenit de grozav, ce-şi stropea bucata de fier pe care-o lucra cu un kil de adio-mamă în fiecare zi. Se dusese să-i tragă o duşcă de trăscău, deoarece nu se mai simţea îndeajuns de uns ca să aştepte până la ceasurile şase. Când află că pe Zouzou îl chema Etienne, i se păru nespus de caraghios; râdea în hohote dându-şi la iveală dinţii înnegriţi. Apoi, o recunoscu pe Gervaise, Nici mai mult, nici mai puţin decât ieri, în ajun, mai trăsese un stacan de vin cu Coupeau. Era de-ajuns să-i pomenească lui Coupeau despre Bec-Salé, zis şi Boit-sans-Soif, c-avea să zică numaidecât: Ăsta om! Ah! dobitocul de Coupeau! era tare drăguţ, se apuca să facă cinste, cu mult mai înainte de a-i veni rândul să plătească şi el un pahar.

— Îmi face plăcere să aflu că sunteţi nevasta lui, spunea el întruna. Merită să aibă o femeie frumoasă… Nu-i aşa, Gueule-d'Or, frumoasă femeie cucoana?

Făcea pe craiul, vârându-se în spălătoreasă care îşi luă din nou coşul şi şi-l puse în faţă, pentru a-l ţine pe Bec-Salé mai la depărtare. Goujet, necăjit, dându-şi seama că tovarăşul îl lua peste picior din pricina curatei prietenii pe care o nutrea pentru Gervaise, îi strigă:

— Ia-ascultă, trândavule! când ne-apucăm să lucrăm buloanele de patruzeci de milimetri? Te simţi în stare, acum că ţi-ai umplut burduhanul, beţivan afurisit?

Fierarul voia să vorbească despre o comandă de buloane mari, la care era nevoie de doi ciocănari la nicovală.

— Chiar îndată, dacă vrei, ţânc în toată firea! răspunse Bec-Salé, zis şi Boit-sans-Soif. Ăsta-şi suge degetul şi-şi mai zice bărbat! Oricât ai fi de vlăjgan, am mai halit eu şi alţii dintr-ăştia!

— Da, chiar aşa, îndată. Vino-ncoa, şi să vedem care pe care.

— Aici-s, măi şmecherie!

Se înfruntau, aţâţaţi de faptul că Gervaise era de faţă. Goujet puse la încins bucăţile de fier pe care le tăiase mai înainte; apoi, înţepeni pe-o nicovală o matriţă de calibru mare. Tovarăşul său luase de lângă perete două baroase de câte zece kile, cele două surori, cât nişte namile, ale atelierului, pe care muncitorii le porecliseră Fifine şi Dédčle. Ţi Bec-Salé continua să facă pe grozavul, pomenea despre zecile şi zecile de nituri pe care le forjase pentru farul de la Dunkerque, nişte bijuterii, nişte lucruri pe care să le pui la muzeu, atât de frumos erau meşterite. Drăcia dracului, nu! Nu se temea să se ia la întrecere; până să dai de-un tip ca el, trebuia să scotoceşti prin toate crâşmele capitalei. Or să aibă de ce râde, or să aibă de văzut ceva ce nu s-a mai pomenit.

— Cucoana va să-şi dea cu părerea, zise el întorcându-se cu faţa spre Gervaise.

— Ajunge atâta flecăreală! strigă Goujet. Zouzou, dă-i bătaie! În felul ăsta nu se încinge, băiatule!

Dar Bec-Salé, zis şi Boit-sans-Soif, mai întrebă:

— Atunci, cum facem, ciocănim împreună?

— Nici gând de-aşa ceva! fiecare la bulonul lui, viteazule!

Propunerea lui Goujet făcu să se aştearnă o răceală şi, dintr-odată, tovarăşul îşi înghiţi scuipatul, în pofida limbuţiei sale. Buloane de patruzeci de milimetri, făurite de un singur om, de aşa ceva nu se mai auzise vreodată; cu atât mai mult cu cât buloanele trebuiau să fie cu capul rotund, o lucrare afurisit de grea, o adevărată lucrare de artă. Ceilalţi trei muncitori din atelier îşi părăsiseră locul de muncă pentru a veni să vadă şi ei; un vlăjgan uscăţiv puse rămăşag pe-o sticlă de vin că Goujet avea să fie învins, între timp, cei doi fierari apucară fiecare câte un baros, cu ochii închişi, fiindcă Fifine cântărea cu-o jumătate de kilogram mai mult decât Dédčle. Bec-Sale, zis ţi Boit-sans-Soif, avu norocul să pună mâna pe Dédčle; Gueule-d'Or dădu peste Fifine. Şi, aşteptând să se încingă fierul până ce-avea să fie

alb, cel dintâi, care-şi recăpătase curajul, se aşează în faţa nicovalei făcând ochi dulci spălătoresei; stătea proţăpit, bătând din picioare o chemare la luptă, ca un domnişor ce se pregăteşte de duel, încropind de pe acum mişcarea de-a năpusti-o din răsputeri pe Dédčle. Ah! pentru numele lui Dumnezeu! se pricepea la de-alde astea; ar fi fost în stare s-o facă plăcintă chiar coloana Vendôme!

— Haidem, dă-i drumul! spuse Goujet, vârând el însuşi în matriţă una dintre bucăţile de fier, de grosimea unei încheieturi de mână de fetiţă.

Bec-Salé, zis şi Boit-sans-Soif, se lăsă pe spate şi-i făcu vânt lui Dédčle, cu amândouă mâinile. Mărunţel, uscăţiv, cu barba lui de ţap şi ochii de lup ce-i sticleau sub ciuful nepieptănat, se încovoia cu fiecare lovitură de baros, săltând de pe pământ de parcă s-ar fi lăsat smuls de avântul luat. Era un înverşunat, ce se lupta cu fierul, necăjindu-se din pricină că-l găsea atât de tare; ba chiar grohăia de plăcere când i se părea că-i trăsese o bleandă mai zdravănă. Se prea poate ca rachiul să moleşească braţele altora, însă el unul, în loc de sânge, avea nevoie de rachiu în vinele lui; picătura de adio-mamă de adineauri, pătrunzându-i în trup, îl încălzea ca pe-un cazan, se simţea cuprins de-o forţă afurisită de parcă ar fi fost o maşină cu aburi. Aşa că, în după-amiaza asta, fierul se temea de el; îl stâlcea, făcându-l mai moale decât un gogoloi de tutun de mestecat. Iar Dédčle dănţuia, făcea s-o vezi! Ţopăia, cu crăcii în vânt, ca o dansatoare de la „Elysée-Montmartre”, ce-şi dă la iveală pantalonaşii; căci era vorba să nu te laşi pe tânjeală, fierul e atât de-al dracului că se răceşte numaidecât, doar ca să-şi bată joc de baros. Din treizeci de lovituri, Bec-Salé, zis şi Boit-sans-Soif, făţuise capul bulonului. Dar gâfâia, cu ochii ieşiţi din găvane şi cuprins de-o mânie nebună, auzind cum îi pârâie braţele. Atunci, întărâtat, dănţuind şi urlând, mai trase două lovituri, doar ca să-şi răzbune osteneala. Când scoase bulonul din matriţă, acesta era strâmb, cu capul umflat de-un cucui.

— Ei! e bine făcut? spuse el totuşi cu obrăznicie, înfăţişându-l Gervaisei.

— Nu mă pricep, dom'le, răspunse spălătoreasă cu un aer reţinut.

Dar desluşea prea bine, pe capul bulonului, ultimele două lovituri de copită trase de Dédčle, ţi, straţnic de încântată, strângea din buze ca să nu râdă, deoarece în clipa de faţă Goujet avea toţi sorţii de izbândă.

Era rândul lui Gueule-d'Or. Înainte de-a începe, îşi îndreptă spre spălătoreasă privirea plină de-o dragoste încrezătoare. Apoi, fără a se pripi, îşi potrivi distanţa şi-avântă ciocanul de sus, cu bătăi mari şi regulate. Avea un fel senin de-a lucra, corect, legănat şi mlădiu. Fifine, în mâinile lui, nu dănţuia un tontoroi de crâşmă, zvârlindu-şi crăcii afară din fuste; sălta şi cădea la loc în cadenţă, ca o boieroaică de viţă, serioasă, de parcă ar fi fost în fruntea cine ştie cărui menuet străvechi. Tocurile Fifinei băteau măsura cu gravitate; şi se afundau în fierul roşu, în capul bulonului, cu-o ştiinţă bine chibzuită, mai întâi turtind metalul la mijloc, apoi modelându-l printr-un şir de lovituri de-o precizie ritmată. Bineînţeles că Gueule-d'Or n-avea rachiu în vine, ci sânge, un sânge curat, care-i zvâcnea puternic până în vârful ciocanului şi care-i orânduia lucrul. Un om grozav la muncă, voinicul ăsta! Primea drept în faţă dogoarea flăcării uriaşe a forjei. Părul scurt ce i se încârlionţa pe fruntea îngustă, frumoasa barbă bălaie, cu inelele răsfirate, se aprindeau, îi luminau tot chipul cu firele lor aurii, era într-adevăr, fără a minţi, un chip de aur. În acelaşi timp, un grumaz ca un pălimar, alb ca un gât de copil; un piept mare şi lat, să culci pe el de-a curmezişul o femeie; nişte umeri şi nişte braţe cioplite, părând a fi copiate după cele ale vreunui gigant din nu ştiu ce muzeu. Când îşi lua avânt, i se vedeau muşchii umflându-se, nişte munţi de came fremătând şi încremenindu-i sub piele; umerii, pieptul, gâtul i se încordau; răspândea lumină în juru-i, devenea frumos, atotputernic, ca un Dumnezeu.

Apucase s-o năpustească pe Fifine de câteva zeci de ori, cu ochii ţintă la bucata de fier, răsuflând la fiecare lovitură, având la tâmple două picături mari de sudoare ce i se prelingeau pe obraji. Număra: douăşunu, douăşdoi, douăştrei. Fifine îi dădea înainte, liniştită, cu plecăciunile ei de mare cucoană.

— Ce-i mai place să se grozăvească! şopti rânjind batjocoritor Bec-Salé, zis şi Boit-sans-Soif.

Iar Gervaise, în faţa lui Gueule-d'Or, privea cu un zâmbet înduioşat. Doamne! aşadar iată cât de proşti sunt bărbaţii! Oare ăştia doi nu se speteau ciocănind la buloane ca să-i facă curte! Oh! îşi dădea prea bine seama, se încăierau pentru ea şi căutau s-o câştige, luptându-se cu baroasele: erau ca doi cocoşi roşii, cât nişte namile, care se fudulesc în faţa unei găinuşe albe. Trebuiau şi ei să născocească ceva, nu-i aşa? Totuşi, inima are uneori nişte chichiţe ciudate pentru a-şi spune păsul. Da, pentru ea se dezlănţuiseră, detunând pe nicovală, Fifine şi Dédčle; pentru ea tot fierul ăsta strivit cu barosul; pentru ea forja ce duduia învăpăiată de pojarul focului, plină de pârâitul scânteilor zglobii. Îi băteau la ciocan o dragoste, încăierându-se s-o dobândească prin forjarea cea mai iscusită. Şi, într-adevăr, asta îi făcea de fapt o nespusă plăcere; căci, ce mai calea-valea, femeilor le place să fie măgulite. Mai cu seamă loviturile de ciocan ale lui Gueule-d'Or îşi găseau un răspuns în inima ei; făceau să-i răsune acolo, ca pe nicovală, o melodie limpede, ce-i acompania zvâcnirea puternică a sângelui. Părea să fie o prostie, dar Gervaise simţea că toate astea îi vârau ceva în inimă, ceva tainic, un pic din fierul bulonului. În amurg, mai înainte de-a pătrunde în uzină, pe când mergea de-a lungul trotuarelor jilave, nutrise o dorinţă tulbure, o nevoie nestăvilită de-a mânca ceva bun; acum, se simţea mulţumită, de parcă loviturile de ciocan ale lui Gueule-d'Or ar fi hrănit-o. Oh! nu se mai îndoia de izbânda lui. Era în mâinile sale. Bec-Salé, zis şi Boit-sans-Soif, era prea urât, cu nădragii şi bluza de lucru

îngălate, ţopăind ca o maimuţă scăpată din cuşcă. Şi Gervaise aştepta, aprinsă la faţă, bucuroasă totuşi de căldura cumplită, simţind o plăcere nespusă să fie zguduită din cap şi până-n pudoare de ultimele bătăi ale Fifinei.

Goujet număra mai departe.

— Iacă şi douăşopt! strigă el în cele din urmă, punând ciocanul jos. E gata, puteţi să vă uitaţi.

Capul bulonului era şlefuit, neted, fără nici o zgrăbunţă, o adevărată bijuterie, având o rotunjime de bilă turnată în tipar. Muncitorii se uitară la el dând din cap; n-aveau nimic de cârtit, merita să-ngenunchezi în faţă-i. Bec-Salé, zis şi Boit-sans-Soif, încercă mult şi bine să-l ia peste picior; dar până la urmă o lăsă moartă şi se înapoie la nicovala lui, strâmbând din nas. Între timp, Gervaise se apropiase de Goujet, ca şi cum ar fi vrut să vadă mai bine. Etienne părăsise foalele, iar fierăria se învăluia din nou în umbre, cufundându-se în asfinţitul unui astru roşu, care se prăvălea deodată într-o noapte adâncă. Iar fierarul şi spălătoreasă erau cuprinşi de-o dulce desfătare, simţind cum îi împresoară noaptea asta în hangarul înnegrit de funingine şi plin cu pilitură, în care se răspândea un iz de fiare vechi; şi nici în pădurea de la Vincennes nu s-ar fi crezut mai singuri, dacă şi-ar fi dat întâlnire în adâncul unei văgăuni năpădite de buruieni. Goujet îi luă mâna ca şi cum ar fi cucerit-o.

După aceea, când se aflară afară, nu mai suflară o vorbă. Goujet nu găsi nimic de zis; îi spuse doar c-ar fi putut să-l ia cu ea pe Etienne, dacă n-ar mai fi avut de lucru încă o jumătate de ceas. Gervaise tocmai dădea să plece, când Goujet o chemă înapoi, încercând s-o mai reţină câteva clipe.

— Haide, vino, n-ai văzut totul… Nu, zău aşa, e ceva foarte interesant.

O conduse la dreapta, într-un alt hangar, în care patronul său monta o întreagă instalaţie mecanică. Când ajunse în prag, Gervaise şovăi, cuprinsă de-o teamă ce i se iscase pe

negândite. Încăperea uriaşă se cutremura, zgâlţâită de maşini; nişte umbre mătăhăloase pluteau în văzduh, mânjite de roşeaţa focurilor. Dar el o încurajă zâmbind, jurându-se că n-avea de ce să se teamă acolo; trebuia doar să aibă foarte multă grijă să nu-şi târască fustele prea aproape de roţile dinţate. Goujet păşi înainte şi Gervaise îl urmă în larma asurzitoare în care se auzeau şuierături şi huruituri de tot soiul, ţinându-se după el în păienjenişul fumurilor ce colcăiau de fiinţe nedesluşite, o sumedenie de bărbaţi negricioşi, îndeletnicindu-se cu fel şi fel de treburi şi o mulţime de maşini ce-şi zvârcoleau braţele, fără să fie în stare să facă vreo deosebire între oameni şi acestea din urmă. Trecerile erau foarte înguste, trebuia să păşeşti peste obstacole, să dai ocol gropilor, să te tragi la o parte pentru a te feri de vreun cărucior. Când vorbeau, nu se puteau auzi. Gervaise nu vedea încă nimic, totul dănţuia. Apoi, întrucât i se păru că simte un fâlfâit uriaş de aripi deasupra capului, îşi ridică privirile şi se opri locului să caşte ochii la curele, nişte panglici lungi ce ţeseau pe tavan o pânză gigantică de păianjen, din care fiecare fir se depăna la nesfârşit; motorul cu aburi stătea ascuns într-un ungher, în spatele unui zid scund din cărămidă; curelele păreau că se-nvârt de la sine, că duc mişcarea cu ele din străfundurile beznei, odată cu lunecarea lor necontenită, uniformă, molatică precum zborul unei păsări de noapte. Dar fu cât pe-aci să cadă, poticnindu-se de una dintre conductele ventilatorului care se ramifica pe pământul bătut, trimiţându-şi suflarea de vânt tăios micuţelor forje de lângă maşini. Şi Goujet începu prin a-i arăta ventilaţia, dând drumul curentului de aer asupra unui cuptor; nişte flăcări nespus de mari se răspândiră în toate părţile ca un evantai, într-o cunună de foc înzorzonată, orbitoare, abia colorată cu un pic de roşu; lumina era atât de puternică, încât lămpiţele muncitorilor păreau nişte stropi de întuneric în soare. După aceea, vorbi mai tare ca să-i dea lămuriri, şi trecu la maşini; foarfecile mecanice care sfărâmau drugii de

fier, zdrumicând câte-o bucată la fiecare muşcătură, scuipând bucăţile la spate, una câte una; maşinile pentru fabricat buloane şi nituri, înalte, întortocheate, forjând capetele dintr-o singură apăsare a presei lor puternice; răzuitoarele, cu volant de fontă, o ghiulea de tuci ce se zbătea furioasă în aer la fiecare piesă căreia îi dădea jos zgrunţurii; maşinile de filetat, mânuite de femei, filetând buloanele şi piuliţele lor, cu ţăcănitul rotiţelor de oţel ce străluceau sub stratul de unsoare al uleiului. Gervaise putea să urmărească în felul acesta toată lucrarea, de la fierul în bare, proptite de perete, până la buloanele şi niturile gata fabricate, care umpleau lăzile îngrămădite în colţurile halei. Atunci înţelese despre ce-i vorba, şi înfiripă un zâmbet dând din cap; dar rămânea totuşi cu-o uşoară strângere de inimă, neliniştită de faptul că se simţea atât de mică şi atât de plăpândă printre aceşti lucrători aspri ai metalului, întorcându-se uneori cu sângele îngheţat în vine la auzul vreunei izbituri înăbuşite a cine ştie cărei răzuitoare. Începuse să se obişnuiască cu întunericul, şi când vreun cuptor îşi slobozea pe neaşteptate strălucirea de lumină a cununii de flăcări, zărea adânciturile în care oameni nemişcaţi potriveau danţul gâfâit al volantelor. Şi, fără voia ei, îşi abătea mereu privirile către tavan, spre viaţa, ba chiar spre sângele maşinilor, spre zborul mlădios al curelelor, cătând în sus la forţa lor uriaşă şi mută ce se pierdea în noaptea tulbure a schelăriei.

Goujet se oprise înaintea uneia dintre maşinile de fabricat nituri. Stătea acolo, visător, cu capul plecat şi privirea neclintită. Maşina bătea nituri de patruzeci de milimetri, cu liniştea domoală a unui uriaş. Şi, într-adevăr, nimic nu putea fi mai uşor. Mânuitorul maşinii lua bucata de fier din cuptor; fierarul o potrivea în matriţa pe care un fir de apă o uda întruna pentru ca fierul să nu se descălească; şi gata, presa se lăsa în jos, iar bulonul sărea pe pământ, cu capul rotund de parcă ar fi fost turnat în tipar, în douăsprezece ceasuri,

afurisita de maşină fabrica sute de kilograme de buloane. Goujet nu era în stare să fie rău; dar, în anumite clipe, ar fi pus bucuros mâna pe Fifine ca să izbească în fierăraia asta, mâniat c-o vedea înzestrată cu braţe mai vânjoase decât ale lui. Faptul acesta îi stârnea o durere cumplită, chiar când căuta să asculte de glasul judecăţii, spunându-şi că braţul nu are putinţa să lupte cu fierul. Desigur, într-o bună zi, maşina avea să-l doboare pe muncitorul cu braţele; plata zilei de lucru le şi fusese scăzută de la doisprezece la nouă franci şi se vorbea că le va fi micşorată şi mai mult; pe scurt, aceste animale mătăhăloase care fabricau la nituri şi la buloane de parc-ar fi fost cârnaţi, n-aveau nimic atrăgător. Se uită la maşina dinaintea lui trei minute în şir, fără să scoată o vorbă; sprâncenele i se încruntau, iar frumoasa lui barbă bălaie i se îmbârliga ameninţător. Apoi, un aer de blândeţe şi de resemnare îi îmblânzi încetul cu încetul trăsăturile. Se întoarse către Gervaise care se îndesase lângă el şi-i spuse cu un zâmbet întristat:

— Ei! ce zici! ne scoate din pâine cu frumuşelul! Dar poate că mai târziu o să slujească la fericirea tuturor.

Gervaisei puţin îi păsa de fericirea tuturor. Buloanele fabricate de maşină i se păreau urâte.

— Mă pricepi, spuse ea înfocată, sunt prea bine lucrate… îmi plac mai mult ale dumitale. Măcar se simte în ele mâna unui artist.

Gervaise îi prilejui, vorbind astfel, o mulţumire nespusă, deoarece, vreme de-o clipă, Goujet se temuse ca nu cumva să fie dispreţuit, după ce dânsa văzuse lucrând maşinile. Doamne Dumnezeule! dacă era mai puternic decât Bec-Salé, zis şi Boit-sans-Soif, maşinile erau şi mai puternice decât el. Când, în cele din urmă, se despărţi de Gervaise în curte, îi strânse mâinile să i le zdrobească, nu altceva, din pricina bucuriei nestăvilite care-l cuprinsese.

Spălătoreasă mergea în fiecare sâmbătă la familia Goujet, să le ducă rufele spălate. Locuiau tot în căsuţa din Rue Neuve din cartierul Goutte-d'Or. În cel dintâi an, le

înapoiase la vreme câte douăzeci de franci pe lună, din cei cinci sute de franci; ca să nu se încurce socotelile, făceau adunarea într-un registru, doar o singură dată, la sfârşitul lunii, iar Gervaise adăuga de la ea diferenţa ce trebuia pentru întregirea celor douăzeci de franci, căci spălatul rufelor familiei Goujet nu depăşea, pe lună, mai mult de şapte sau opt franci. Aşadar, Gervaise tocmai se achitase de aproape jumătate din bani, când, într-o zi de plată a chiriei, nemaiştiind pe unde să scoată cămaşa, deoarece muşteriii nu se ţinuseră de cuvânt, fusese nevoită să dea fuga până la familia Goujet şi să se împrumute de la ei cu banii pentru chirie. De încă două ori, cu alte prilejuri, li se adresase tot lor ca să-şi plătească lucrătoarele, astfel încât datoria se urcase din nou la patru sute douăzeci şi cinci de franci. Acum, nu mai dădea nici o leţcaie, se plătea de datorie doar prin spălatul rufelor. Asta nu din pricină c-ar fi lucrat mai puţin şi nici că treburile ar fi început să-i meargă prost. Ba, dimpotrivă. Dar se trezea cu găuri în casă, banii parcă se topeau văzând cu ochii, şi era mulţumită când putea să înnoade cele două capete. Dumnezeule! Numai sănătoşi să fim, nu-i aşa? Altminteri n-avem de ce să ne plângem. Începuse să se împlinească, se lăsa pradă tuturor ispitelor, oricât de mici ar fi fost ele, pricinuite de îngrăşarea ei care lua proporţii, nemaiavând tăria să se înspăimânte gândindu-se la viitor. Pagubă-n ciuperci! bani or să curgă mereu; dacă-i pui la ciorap ruginesc. Cu toate acestea, madam Goujet se purta cu Gervaise ca o mamă. Uneori o dojenea cu blândeţe, nu din pricina banilor ei, ci pentru că ţinea la dânsa şi fiindcă se temea ca nu cumva s-o vadă luând cine ştie ce hotărâre necugetată. Nu pomeni, nici măcar o singură dată, de banii împrumutaţi. Într-un cuvânt, îi arăta o deosebită bunăvoinţă.

Ziua care urmă după vizita Gervaisei la fierărie, cădea tocmai în ultima sâmbătă a lunii. Când ajunse acasă la familia Goujet, unde ţinea să se ducă ea însăşi, coşul îi zobise în aşa hal braţele, încât vreme de două minute şi mai

bine simţi că se înăbuşă. Nimeni nu ştie cât îs de grele rufele, mai ales când printre ele se află şi cearceafuri.

— Le-ai adus chiar pe toate? întrebă madam Goujet.

În privinţa asta era cât se poate de neînduplecată. Voia să i se aducă îndărăt rufele fără nici o bucată lipsă, pentru buna rânduială, după cum zicea ea. Încă o cerinţă de-a ei era ca spălătoreasă să vină în ziua anume stabilită şi de fiecare dată la aceeaşi oră; în felul acesta, nu-şi pierdea nimeni vremea de pomană.

— Oh! toate-s, nu mai încape nici o îndoială, răspunse Gervaise zâmbitoare. Ştiţi doar că nu las nimic pe ziua de mâine.

— E-adevărat, mărturisi madam Goujet, ai început să capeţi câteva cusururi, dar pe ăsta încă nu l-ai dobândit.

Şi, în vreme ce spălătoreasă îşi golea coşul, aşezând rufele pe pat, bătrâna o lăudă: nu pârlea niciodată rufele, nu le sfâşia cum făceau atâtea altele, nu smulgea nasturii cu fierul de călcat; doar că punea prea multă albăstreală şi scrobea din cale-afară piepţii cămăşilor.

— Iacă, parcă-s de carton, spuse ea din nou făcând să pârâie un piept de cămaşă. Băiatul meu nu se plânge, însă îl taie la gât… Mâine o să fie cu gâtul însângerat, când ne vom înapoia de la Vincennes.

— Nu, să nu spuneţi aşa ceva! exclamă Gervaise mâhnită. Ca să cadă bine, cămăşile trebuie să fie niţel mai ţepene, de nu vrei să te pomeneşti cu-o cârpă pe trup. Uitaţi-vă cum se poartă domnii… Numai eu mă ocup de toate rufele dumneavoastră. Niciodată nu s-a atins vreo lucrătoare de ele şi ţin să vă încredinţez că le lucrez cu toată grija, mă-nţelegeţi că mai degrabă le-aş face din nou, de zece ori la rând, fiind vorba de dumneavoastră.

Gervaise se înroşise niţel, când îngăimă cuvintele de la urmă. Se temea că-şi dă la iveală plăcerea pe care-o simţea când călca ea însăşi cămăşile lui Goujet. Bineînţeles că nu-i treceau prin minte cine ştie ce gânduri murdare; dar era totuşi o pricină să se simtă niţeluş cam ruşinată.

— Oh! dar nu mă leg de felul cum lucrezi dumneata, lucrezi minunat, o ştiu prea bine, zise madam Goujet. Iacă, de pildă, boneta asta, e călcată nemaipomenit de frumos. Numai mata eşti în stare să scoţi la lumină broderiile, aşa cum ai făcut cu astea. Iar pliurile sunt atât de bine înlănţuite! Haida-de, îmi dau imediat seama unde-i vorba de mâna dumitale. Când dai şi-o cârpă în grija unei lucrătoare, asta se cunoaşte… Nu-i aşa? ai să pui mai puţină scrobeală, asta-i tot ce trebuie făcut! Goujet nu ţine morţiş s-arate ca un boier.

Între timp luase registrul şi ştergea dintr-o trăsătură de condei rufele însemnate în el. Totul era acolo în ordine. Pe când punea conturile la punct, madam Goujet băgă de seamă că Gervaise îi socotea treizeci de centime o bonetă; se împotrivi, dar fu nevoită să se învoiască, ţinând seamă de preţurile obişnuite, că într-adevăr nu era scump; nu, cămăşile bărbăteşti douăzeci şi cinci de centime, pantalonaşii de damă douăzeci de centime, feţele de pernă şapte centime şi jumătate, şorţurile cinci centime, nu era scump, dat fiind că multe spălătorese luau cu trei, ba chiar şi cu cinci centime mai multe de bucată, pentru toate rufele astea. Apoi, după ce îi ceru rufele murdare pe care bătrâna Goujet le scrise în registru, Gervaise le vârî în coş şi rămase locului, încurcată, având pe buze o rugăminte pe care se sfiia s-o rostească.

— Madam Goujet, spuse ea în cele din urmă, dacă nu vă face supărare, în luna asta aş lua banii pentru spălat.

Se întâmpla ca tocmai luna aceea să fie deosebit de încărcată; socoteala pe care-o făcuseră împreună se urca la zece franci şi treizeci şi cinci de centime. Madam Goujet se uită o clipă la ea cu chipul îngândurat. Apoi îi răspunse:

— Copila mea, fie aşa cum doreşti. Nu vreau să-ţi refuz banii ăştia, de vreme ce ai nevoie de ei… Numai că asta nu-i câtuşi de puţin calea pe care ai să te plăteşti de datorie; mă înţelegi, asta ţi-o spun pentru dumneata. Zău aşa, ar trebui să iei seamă.

Gervaise primi lecţia cu capul plecat, bâiguind cuvinte fără de înţeles. Cei zece franci trebuiau să întregească banii pentru o poliţă pe care-o iscălise negustorului de la care cumpăra cărbunii. Dar madam Goujet se încruntă şi mai mult la auzul cuvântului poliţă. Se dădu drept pildă: îşi micşora cheltuielile, de când lui Goujet îi scăzuseră ziua de lucru de la doisprezece la nouă franci. Când n-ai minte la tinereţe, crăpi de foame la bătrâneţe. Totuşi, se stăpâni şi nu-i spuse Gervaisei că-i dădea rufele la spălat doar pentru a-i îngădui să se plătească de datorie; altădată, spăla singură toate rufele din casă şi ar lua-o de la capăt cu spălatul lor, dacă treaba astă avea s-o mai silească să-şi scoată atâţia bani din buzunar. După ce Gervaise îşi primi cei zece franci şi treizeci şi cinci de centime, mulţumi şi-şi luă tălpăşiţa cât mai degrabă. Iar când fu afară pe palier, se simţi la largul ei, cuprinsă de-o poftă nebună să ţopăie de bucurie, deoarece începuse să se obişnuiască cu necazurile şi cu murdăria treburilor băneşti, rămânându-i de pe urma acestor neplăceri doar bucuria de-a fi scăpat cu bine, până la data viitoare.

În sâmbăta aceea, Gervaisei i se întâmplă să aibă o întâlnire din cele mai ciudate, pe când cobora scările de la locuinţa familiei Goujet. Trebui să se ferească, lipindu-se de balustradă, cu coş cu tot, pentru a-i lăsa loc de trecere unei matahale de femei, cu capul gol, care ducea în mână, învelită într-o bucată de hârtie, o scrumbie foarte proaspătă, cu urechile sângerânde. Şi iată c-o recunoscu pe Virginie, fata căreia îi dăduse fustele peste cap, la spălătorie. Se priviră amândouă drept în faţă. Gervaise închise ochii, deoarece vreme de-o clipă crezuse c-avea să-i dea cu scrumbia în cap. Dar nici gând de-aşa ceva, Virginie încropi un zâmbet oareşicare. Atunci, spălătoreasă, al cărei coş stingherea trecerea pe scară, vru să se arate politicoasă:

— Vă rog să mă iertaţi, spuse ea.

— Sunteţi pe de-a-ntregul iertată, răspunse matahala cea oacheşă.

Şi rămaseră pe trepte să stea de vorbă, dintr-odată împăcate, fără să încerce barem o singură oară să pomenească ceva despre trecut. Virginie, care împlinise pe-atunci douăzeci şi nouă de ani, se făcuse o femeie minunată, bine legată, cu chipul niţel cam lunguieţ între cele două cozi negre ca pana corbului. Povesti numaidecât, ca să se fălească, tot ce i se întâmplase până atunci; acum era căsătorită, luase de bărbat, în primăvară, un fost tâmplar de mobilă fină care-şi părăsise meseria şi depusese o cerere să i se dea un post de vardist, deoarece o slujbă la stat e mai de nădejde şi mai arătoasă. Tocmai cumpărase o scrumbie pentru el.

— Îi plac scrumbiile la nebunie, spuse ea. Într-adevăr, trebuie să-i răsfeţi pe răii ăştia de bărbaţi, nu-i aşa?. Dar, haide, până sus. Vino să ne vezi casa… Aici stăm în curent.

Când Gervaise îi aduse la cunoştinţă că stătuse în locuinţa asta, în care chiar născuse o fetiţă, după ce-i povestise şi ea, la rândul ei, că se căsătorise, Virginie o zori, şi mai înfocată, să urce până sus. Totdeauna îţi face plăcere să revezi locurile unde ai fost fericit. Ea locuise vreme de cinci ani pe celălalt mal al Senei, în mahalaua Gros-Caillou. Acolo îl cunoscuse pe bărbatu-său, care pe-atunci îşi făcea armata. Dar se săturase acolo, jinduia să se înapoieze în mahalaua Goutte-d'Or, unde cunoştea toată lumea. Şi de două săptămâni se mutase în odaia din faţa familiei Goujet. Oh! toate lucrurile îi erau încă într-o neorânduială cumplită; dar avea să le aranjeze, încetul cu încetul.

Apoi, când ajunseră pe palierul etajului, îşi spuseră în sfârşit numele.

— Madam Coupeau.

— Madam Poisson.

Şi, din clipa aceea, îşi spuseră, umflându-se în pene, madam Poisson şi madam Coupeau, doar din plăcerea de-a fi nişte cucoane, ele care se cunoscuseră pe vremuri într-o

împrejurare nu prea cuviincioasă. Gervaise păstra totuşi, în sinea ei, un temei de neîncredere. Se prea putea ca vlăjgana cea oacheşă să fie pusă pe împăcare doar ca să se răzbune şi mai crunt pentru bătaia ce-o încasase la spălătorie, clocind cine ştie ce uneltire de om al dracului şi prefăcut. Gervaise luă hotărârea să nu se lase păcălită. Deocamdată, Virginie se arăta din cale-afară de drăguţă, şi trebuia să fie şi ea tot atât de drăguţă.

Sus, în odaie, Poisson, soţul lui Virginie, un bărbat la vreo treizeci şi cinci de ani, cu chipul pământiu, cu mustăţile şi ţăcălia roşcovane, lucra aşezat la o masă lângă fereastră. Meşterea nişte cutiuţe. Singurele lui unelte erau un briceag, un ferăstrău mare cât o pilă de unghii şi un borcănel cu lipici. Lemnul pe care-l folosea îl avea de la nişte cutii vechi de ţigări de foi, nişte scândurele subţiri din mahon neprelucrat, pe care îşi încerca puterile tăindu-le şi dedându-se la împodobirea lor cu ornamente de-o nemaipomenită gingăşie. Cât era ziua de lungă, de la începutul şi până la sfârşitul anului, meşterea întruna la acelaşi model de cutie, opt centimetri pe şase. Singura deosebire era că-i făcea alte podoabe, născocea forme noi pentru capace şi le introducea alt fel de despărţituri. O făcea de plăcere, era un fel de-a-şi omorî vremea, aşteptând să-i vină numirea în postul de vardist. Din fosta lui meserie de tâmplar de mobilă fină, nu-i mai rămăsese decât patima cutiuţelor. Lucrările nu şi le vindea, ci le dăruia oamenilor din cercul său de cunoştinţe.

Poisson se ridică şi-o salută politicos pe Gervaise, pe care nevastă-sa i-o prezenta ca pe-o veche prietenă. Dar Poisson nu era prea vorbăreţ de felul lui, aşa că reluă de îndată ferăstrăul în mână. Din când în când, mai arunca doar câte-o privire scrumbiei puse pe marginea scrinului. Gervaise se simţi nespus de încântată că-şi revede fosta locuinţă; le spuse unde fuseseră aşezate mobilele şi le arătă locul unde născuse pe duşumea. Cum se întâlneşte om cu om! Când, mai de mult, se pierduseră amândouă din vedere, niciodată

n-ar fi crezut că se vor regăsi în felul acesta, locuind în aceeaşi odaie, una după alta. Virginie adăugă noi amănunte despre ea şi despre bărbatu-său: acesta primise o micuţă moştenire din partea unei mătuşi; fără îndoială că, mai târziu, avea să-i înjghebeze ceva pe cont propriu; deocamdată îşi vedea mai departe de croitorie, mai încropea la repezeală câte-o rochie, pe ici pe colo. În cele din urmă, după o jumătate de ceas şi mai bine, spălătoreasă vru să plece. Poisson abia de se-ndură să-şi întoarcă faţa. Virginie, care-o însoţea, îi făgădui să-i întoarcă vizita; de altminteri, avea să fie clienta ei, asta era de la sine înţeles. Şi deoarece o mai reţinea pe palierul etajului, Gervaise îşi închipui că dorea să-i vorbească despre Lantier şi despre soră-sa Adčle, lustruitoarea. Din pricina asta se simţea adânc răscolită în sufletul ei. Dar nu se pomeni nici o vorbă despre acele întâmplări stânjenitoare şi se despărţiră spunându-şi la revedere, în chip foarte prietenos.

— La revedere, madam Coupeau.

— La revedere, madam Poisson.

Din clipa aceea se înfiripă între ele o prietenie la toartă. Peste mai puţin de-o săptămână, Virginie nu mai trecea prin faţa prăvăliei Gervaisei fără să intre; şi se puneau acolo pe nişte taclale de câte două şi trei ceasuri, până-ntr-acolo încât Poisson, îngrijorat, crezând c-a fost călcată de vreun vehicul, venea s-o caute cu mutra lui încremenită, de parcă atunci ar fi fost scos din mormânt Gervaise, tot văzând-o astfel pe croitoreasă, toată ziua bună-ziua, curând se simţi cuprinsă de-un gând ciudat ce-o frământa întruna; nu era în stare s-o audă cum porneşte să rostească câteva cuvinte, fără să nu fie convinsă c-avea să-i vorbească despre Lantier; tot timpul cât Virginie stătea acolo, se gândea la Lantier, neputându-şi birui această pornire. Era o mare prostie, căci, la urma urmei, puţin îi păsa de Lantier şi de Adčle, de ceea ce se întâmplase cu ei; nu-ntreba niciodată nimic; nici măcar nu se simţea curioasă să aibă veşti despre ei. Nu, gândul ăsta era mai presus de voinţa ei. Le purta amintirea

în minte, aşa cum ai pe buze un refren sâcâitor, care nu se-ndură să te părăsească. De altminteri, n-avea nici o pică pe Virginie, care bineînţeles că nu era câtuşi de puţin de vină. Îi plăcea nespus de mult să stea cu ea, şi mai înainte de-a o lăsa să plece, stăruia de zece ori să mai rămână.

Acuma venise şi iarna, cea de-a patra iarnă pe care familia Coupeau o petrecea în Rue de la Goutte-d'Or. În anul acela, decembrie şi ianuarie fură deosebit de aspre. Era un ger de crăpau pietrele. După Anul nou, zăpada zăcu trei săptămâni pe stradă fără să se topească. Ceea ce nu împiedeca însă ca treburile să meargă mai departe, ci dimpotrivă, căci iarna este cel mai mănos anotimp al călcătoreselor. În prăvălie era straşnic de bine! Acolo nu vedeai niciodată geamurile îngheţate, ca la băcanul şi la negustorul de tricotaje de peste drum. Maşina îndopată din plin cu cărbuni, întreţinea în prăvălie o căldură de baie; rufele abureau de s-ar fi putut crede că-i toiul verii; şi-năuntru era nespus de plăcut, cu uşile închise, fiind pretutindeni cald, atât de cald încât până la urmă apucai s-adormi cu ochii deschişi. Gervaise spunea râzând că-şi închipuie că se află la ţară. Într-adevăr, căruţele nu mai făceau nici o gălăgie trecând pe strada aşternută cu omăt; abia de se mai auzeau paşii trecătorilor; în necuprinsa linişte a gerului răsunau doar glasurile copiilor, larma unei hoarde de ştrengari care înjghebaseră un gheţuş cât toate zilele, de-a lungul şanţului din faţa potcovăriei. Uneori, Gervaise se ducea până la unul dintre gemuleţele uşii căruia îi ştergea cu mâna abureala şi se uita să vadă ce se mai întâmplă în mahala, pe frigul ăsta blestemat; dar din prăvăliile învecinate nimeni nu scotea nasul; mahalaua, înfofolită-n nea, părea că doarme dusă, iar Gervaise făcea doar un mic semn cu capul cărbunăresei de-alături, care, de când se pornise să geruiască atât de cumplit, se plimba cu capul gol şi râdea cu gura de la o ureche la alta.

Ceea ce le plăcea cel mai mult, pe vremea asta câinească, era să-şi bea cafeaua fierbinte, la ora prânzului.

Lucrătoarele n-aveau de ce să se plângă; patroana o făcea foarte tare şi nu-i punea nici un pic de cicoare; nu semăna deloc cu cafeaua lui madam Fauconnier, care era o adevărată zeamă chioară. Numai că, atunci când bătrâna Coupeau îşi lua obligaţia să toarne ea însăşi apa clocotindă peste cafeaua râşnită, nu mai isprăvea niciodată, deoarece adormea în faţa ibricului. Şi-atunci, după ce prânzeau, lucrătoarele îi mai trăgeau câte-o călcătură, aşteptând cafeaua.

A doua zi după Bobotează, tocmai bătea douăsprezece şi jumătate şi cafeaua încă nu era gata. În ziua aia cafeaua se încăpăţâna să nu treacă prin strecurătoare. Bătrâna Coupeau bătea cu o linguriţă de filtru; se auzea cum cad picăturile, una câte una, încet de tot, fără să se zorească câtuşi de puţin.

— Mai lasă-l o dată în pace, zise vlăjgana de Clémence. O să se tulbure… Nu mai încape vorbă, astăzi o s-avem ce mânca şi ce bea.

Vlăjgana de Clémence călca din nou o cămaşă bărbătească, căreia îi desfăcea cutele cu vârful unghiei. Avea un guturai îngrozitor, de i se umflaseră ochii în caP. Iar pieptul îi era sfâşiat de nişte accese de tuse care-o cocârjau, încovoind-o pe marginea mesei de lucru. Cu tot guturaiul, nici măcar nu-şi pusese un fular la gât, ci stătea îmbrăcată cu-o gioarsă de lână de nouăzeci de centime, în care dârdâia de-ţi era mai mare dragul. Lângă ea, madam Putois, îmbrobodită în flanele, înfofolită până-n vârful urechilor, călca o fustă pe care-o întorcea pe-o parte şi pe alta în jurul scândurii de călcat, ce sta sprijinită cu capătul cel mic pe spătarul unui scaun; iar pe jos aşternuse un cearceaf care să împiedice fusta să se murdărească când se atingea de duşumea. Gervaise pusese stăpânire, de una singură, pe jumătate din masa de lucru, cu nişte perdele de muselină brodată peste care-şi plimba fierul de călcat, mânându-l numai înainte, cu braţele întinse, pentru a se feri să facă cute greşite. Deodată, cafeaua care pornise să

curgă zgomotos, o îndemnă să-şi ridice capul. Era zbanghia de Augustine care tocmai dăduse o gaură în mijlocul stratului de cafea râşnită, vârând o lingură în filtru.

— Nu vrei să te-astâmperi o dată! strigă Gervaise. Ce se întâmplă, ai pe dracu'n tine? Acu' o să bem noroi, nu cafea.

Bătrâna Coupeau înşirase cinci pahare pe-un colţ slobod al mesei. Atunci, lucrătoarele îşi lăsară lucrul. Patroana le turna întotdeauna ea însăşi cafeaua, după ce punea câte două bucăţele de zahăr în fiecare pahar. Era ceasul cel mai aşteptat din timpul zilei. În ziua aceea, pe când fiecare îşi lua paharul şi se ghemuia pe una dintre băncuţele din faţa maşinii, uşa de la stradă se deschise şi Virginie pătrunse înăuntru, tremurând din toate mădularele.

— Ah! copilele mele, spuse ea, te spintecă-n două! Nu-mi simt urechile. Ce frig netrebnic!

— Ia te uită! e chiar madam Poisson! exclamă Gervaise. Ah, ce bine! ai picat tocmai la ţanc… Ai să bei o cafea cu noi.

— Zău! nici că mă gândesc să refuz… Doar cât să treci strada, şi-ţi intră iarna-n oase.

Din fericire, mai rămăsese cafea. Bătrâna Coupeau se duse să aducă un al şaselea pahar, iar Gervaise o lăsă pe Virginie, din politeţe, să-şi îndulcească singură cafeaua. Lucrătoarele se traseră deoparte şi-i făcură un locşor lângă maşină. Virginie dârdâi câteva clipe, cu nasul înroşit, strângându-şi mâinile înţepenite în jurul paharului, ca să se încălzească. Venea de la băcan unde, numai cât stăteai s-aştepţi un sfert de şvaiţer, îngheţai bocnă. Şi se minuna de căldura nemaipomenită din prăvălie; zău de nu credeai c-ai intrat într-un cuptor, dogoarea asta putea să trezească şi-un mort, atât de plăcut îţi mângâia făptura. Apoi, dezmorţindu-se, îşi întinse picioarele ei lungi. Atunci, în răstimpul cât se opriră din lucru, îşi sorbiră în tihnă cafeaua toate şase laolaltă, învăluite de zăpucul jilav al rufelor aburinde. Doar bătrâna Coupeau şi cu Virginie erau aşezate pe scaune; celelalte, pe băncuţele lor, păreau că şed pe jos; chiar şi zbanghia de Augustine îşi trăsese un colţ din

cearceaful ce fusese aşternut sub fustă, ca să se întindă pe el. În clipele care urmară nu scoaseră nici o vorbă, stând cu nasul în pahare şi sorbind cafea.

— Totuşi e bună, spuse Clémence.

Dar fu cât pe-aci să se-năbuşe, cuprinsă de-un acces de tuse. Îşi rezemă capul de perete, să poată tuşi mai vârtos.

— Eşti căptuşită zdravăn, spuse Virginie. Unde-ai putut oare să se procopseşti cu guturaiul ăsta?

— Parcă poţi să ştii! îşi urmă vorba Clémence, ştergându-şi chipul cu mâneca. Pesemne că aseară. Erau două caţe care se luaseră la bătaie, în faţa ieşirii de la „Grand-Balcon”. Am vrut să mă uit la ele şi-am stat acolo în bătaia ninsorii. Ah! Ce mai tăvăleală! să mori de râs, nu altceva. Una dintre ele s-a pomenit cu nasul rupt; sângele ţâşnea, şiroind pe jos. Când cealaltă a dat cu ochii de sânge, o ditamai lungană, întocmai ca mine, şi-a luat catrafusele şi-a întins-o… Atunci, de aseară, am incert să tuşesc. Mai trebuie spus că şi bărbaţii sunt de-o tâmpenie nemaipomenită, când se culcă cu-o femeie; toată noaptea te descoperă…

— Frumoasă purtare, şopti madam Putois. Ai să te omori cu zile, fetiţo!

— Ei şi, dacă-mi place să mă omor cu zile!. Ca şi cum viaţa ar fi ceva tare hazliu. Să te chinui cât îi sfânta ziulică de mare ca să câştigi doi franci şi şaptezeci şi cinci de centime, să-ţi fiarbă sângele în vine, de dimineaţă până-n seară, în faţa maşinii, apăi nu, să ştiţi că-s sătulă până peste cap!. Haida-de, că n-o să-mi facă guturaiul ăsta binele de-a mă trece pe lumea-ailaltă; o să se ducă şi el, aşa cum a venit.

În prăvălie se înstăpâni tăcerea. Haimanaua de Clémence, care la balurile de la crâşme dănţuia în fruntea tontoroiului, ţipând ca o dezmăţată, când era în atelier se apuca totdeauna să întristeze lumea cu gândurile ei de moarte. Gervaise o cunoştea bine, aşa că se mulţumi să spună:

— Nu prea eşti veselă, după chef!

Adevărul era că, din pricina bătăii de la spălătorie, Gervaisei i-ar fi plăcut să nu se pomenească despre

încăierările dintre femei; o zgândărea faptul că se vorbea, faţă de ea şi de Virginie, despre ţurloaie lovite cu sabotul şi despre palme. Tocmai în clipa aceea, Virginie o privea surâzătoare.

— Oh! îngână ea, am văzut ieri cum şi-au pus unele părul pe moaţe. Scărmăneală-n toată legea…

— Cine oare? întrebă madam Putois.

— Moaşa care stă la capătul străzii şi cu servitoarea ei, o ştii mata, blonda aia mărunţică… O scorpie nemaiîntâlnită! îi striga ăleilalte: „Da, da, ai scăpat-o de-un îngeraş pe precupeaţa de fructe, dacă nu mă plăteşti chiar acu', mă duc la comisar”. Să fi auzit cum o mai bălăcărea pe chestia asta! Atunci moaşa îi scăpă o scatoalcă, poc! drept peste bot. Şi iat-o atunci, pe târfa aia blestemată, că sare la stăpână-sa să-i scoaţă ochii din cap, şi zgârie-o, şi jumuleşte-o de pene, oh! dar aşa, pe cinste! A fost nevoie să sară cârnăţarul să i-o smulgă din gheare.

Lucrătoarele râseră ca să-i facă plăcere. Apoi, sorbiră toate câte-o gură de cafea, citindu-li-se lăcomia pe faţă.

— Dumneata chiar crezi că i-a scos un copil? urmă Clémence.

— Păi! aşa s-a zvonit prin mahala, răspunse Virginie. Mă-nţelegi, nu eram acolo… De altminteri, asta face parte din meserie. Toate se-ndeletnicesc cu lepădatul copiilor.

— Asta-i bună! zise madam Putois, trebuie să fii din cale-afară de neghioabă să te dai pe mâna lor. Mulţumesc, n-am ce zice, ca să te schilodească!. Vezi mata, există un leac neîntrecut. În fiecare seară să bei un pahar cu agheasmă, făcându-ţi de trei ori semnul crucii cu degetul pe burtă. Şi rodul se duce din pântece, de parc-ai scăpa un vânt.

Bătrâna Coupeau, pe care-o credeau adormită, clătină din cap pentru a se împotrivi. Ea ştia un alt mijloc, care nu da greş. Trebuia să mănânci câte un ou răscopt la fiecare două ceasuri şi să-ţi pui frunze de spanac pe rărunchi. Celelalte patru femei rămaseră pe gânduri. Dar zbanghia de Augustine, care se pornea pe râs chin senin, fără a se şti

vreodată pricina, izbucni în cotcodăcitul care era felul ei de-a râde. Uitaseră de ea. Gervaise săltă fusta şi-o zări pe cearceaf, lăfăindu-se ca o purcică, cu picioarele în sus. Şi o trase afară de-acolo, sculând-o în picioare c-o palmă. Ce găsea de râs, gâsculiţa asta? Se cuvenea oare să tragă cu urechea, când oamenii mari stăteau de vorbă! Mai întâi, avea să se ducă cu rufele la o prietenă de-a lui madam Lerat, în Batignolles. În timp ce vorbea, patroana îi punea coşul pe braţ şi-o împingea spre uşă. Zbanghia, făcând mofturi şi plângând cu sughiţuri, plecă târându-şi picioarele prin zăpadă.

Între timp, bătrâna Coupeau, madam Putois şi ClémencE. Discutau despre înrâurirea ouălor răscoapte şi a frunzelor de spanac. Atunci, Virginie care stătea îngândurată, cu paharul de cafea în mână, spuse cu glas şoptit:

— Dumnezeule! lumea se ia la bătaie, se împacă, totul se uită mai totdeauna, când ai inimă bună…

Şi, plecându-se spre Gervaise, zâmbi:

— Nu, bineînţeles, nu-ţi port pică din pricina celor întâmplate… Păţania de la spălătorie, ţi-aduci aminte?

Spălătoreasă se simţi foarte stânjenită. Iată de ce se temuse. Acum, bănuia c-avea să vină vorba despre Lantier şi despre Adčle. Maţina duduia, căldura ce se înteţise dogorea din burlanul înroşit. În toropeala ce domnea în prăvălie, lucrătoarele care-şi prelungeau băutul cafelei ca să se apuce cât mai târziu de lucru, priveau omătul de pe stradă cu chipuri pofticioase şi cuprinse de moleşeală. Ajunseseră la destăinuiri; îşi povesteau ce-ar face dacă ar avea un venit de zece mii de franci; n-ar face absolut nimic, ar sta ca în clipa de faţă, la căldurică, după-amieze întregii de-a rândul, alungind la dracu' orice gând de-a se apuca de lucru. Virginie se apropiase de Gervaise, în aşa fel încât să nu fie auzită de celelalte. Iar Gervaise se simţea fără pic de vlagă în ea, desigur din pricina căldurii prea mari, era atât de moleşită şi de sleită de puteri, încât nu mai avea putere să abată vorba spre altceva; ba chiar aştepta cuvintele

vlăjganei celei oacheşe, cu inima îngreunată de-o tulburare care-o bucura, fără să şi-o mărturisească.

— Nu cumva te supăr? îşi continuă spusele croitoreasa. De câteva zeci de ori până acu', mi-a venit pe limbă să vorbesc despre treaba asta. În sfârşit, dac-am ajuns să pomenim de ea… Doar ca să flecărim, nu-i aşa?. Ah! bineînţeles, nu, nu-ţi port nici o pică pentru cele petrecute. Pe cuvânt de cinste: nu ţi-am păstrat ură.

Îşi amestecă zaţul cafelei pe fundul paharului, să se topească tot zahărul, apoi sorbi trei picături, suflând încet din buze. Gervaise, care simţea cum i se pune un nod în gât, aştepta mereu şi se întreba dacă într-adevăr Virginie îi iertase chiar până-ntr-atât bătaia; căci zărea în ochii ei negri cum i se-aprind nişte scânteieri gălbui. Vlăjgana asta de drăcoaică, pesemne că-şi vârâse dorinţa de răzbunare în buzunar şi-şi îndesase şi batista deasupra.

— Aveai şi de ce să fii iertată, continuă ea. Ţi se făcuse o mârşăvie, o ticăloşie… Oh! sunt dreaptă, fii pe pace! Eu una, aş fi pus mâna pe cuţit.

Virginie mai sorbi trei picături, suflând pe marginea paharului. Şi renunţă la glasul ei tărăgănat de până atunci, adăugind iute, fără să se mai oprească:

— De-aia mârşăvia lor nu le-a adus noroc, ah! Doamne-Dumnezeule! nu, nici un strop de noroc!. Se duseseră să locuiască unde şi-a înţărcat dracu' bălaia, prin părţile mahalalei Glacičre, pe o stradă murdară unde-i întotdeauna noroi până la genunchi. Două zile după aceea, am plecat într-o dimineaţă să prânzesc cu ei; un drum straşnic de lung cu tramcarul, ţin să te încredinţez! Ei bine! draga mea, i-am şi găsit ocărându-se. Într-adevăr, pe când intram în casă, se luaseră la palme. Hai! ia te uită ce mai amorezi!. Mata ştii că Adčle nu face nici cât o ceapă degerată. E soră-mea, dar asta nu mă-mpiedică să spun că-i o târâtură împieliţată. Adčle mi-a făcut o droaie de mârşăvii; ar fi prea multe de povestit, apoi sunt nişte treburi pentru care ne socotim între noi… În ce-l priveşte pe Lantier, păi! îl cunoşti

prea bine, nici el nu face mai multe parale. Un domnişor, nu-i aşa? Care te ia la bătaie pentru un da, sau pentru un nu! Şi strânge pumnul tare, când dă… Aşadar, în clipa aceea se băteau în toată legea. Încă de pe scară, îi auzeai cotonogindu-se. Ba chiar, într-o bună zi, a venit şi poliţia. Lantier voise să i se gătească o supă cu ulei, o scârboşenie din ălea din care mănâncă ei prin ţinuturile de la miazăzi; şi, deoarece lui Adčle supa asta i se părea o porcărie, şi-au aruncat cu sticla de ulei în cap, cu cratiţa şi castronul de supă, cu tot calabalâcul; pe scurt, a fost un tărăboi să scoale-n picioare toată mahalaua.

Virginie mai povesti şi despre alte bătăi, nu contenea cu bârfele despre căsnicia celor doi, ştia nişte lucruri de ţi se zbârlea părul. Gervaise ascultă toată povestea, fără să scoată o vorbă, palidă la chip, zvâcnindu-i în colţul buzelor o schimonositurăce se putea asemui, pe departe, cu un zâmbet îngheţat. În curând, aveau să se împlinească şapte ani, de când nu mai auzise vorbindu-se de Lantier. Niciodată n-ar fi crezut că numele lui Lantier, şoptit astfel la ureche, era în stare să-i pricinuiască o atare fierbinţeală în capul pieptului. Nu, n-ar fi crezut să zacă-n ea atâta curiozitate pentru ceea ce se întâmplase cu păcătosul care se purtase atât de urât cu ea. Acum nu mai putea fi geloasă pe Adčle; dar râdea totuţi în sinea ei de chelfănelile din căsnicia ălora, parcă zărea trupul puştoaicei plin de vânătăi, şi asta îi astâmpăra dorul de răzbunare, îi făcea plăcere. De aceea, ar fi stat până a doua zi de dimineaţă s-asculte poveştile lui Virginie. Nu punea nici o întrebare, pentru că nu voia să pară chiar atât de interesată. Era ca şi cum, pe neaşteptate, i se îndeplinea o mare dorinţă; în clipa asta, trecutul i se lega pe deplin cu prezentul.

În cele din urmă, Virginie îşi vârî iarăşi nasul în pahar; sugea zahărul cu ochii pe jumătate închişi. Atunci, dându-şi seama că trebuia să zică şi ea ceva, Gervaise o întrebă, cu-o mutră nepăsătoare:

— Ţi locuiesc tot acolo, în mahalaua Glačičre?

— Da, de unde! răspunse cealaltă; aşadar, nu ţi-am povestit?. Iată, s-a-mplinit săptămâna, de când nu mai sunt împreună. Într-o bună dimineaţă, Adčle ţi-a luat catrafusele, iar Lantier, poţi să fii sigură, n-a dat fuga după ea.

Spălătoreasă lăsă să-i scape un strigăt uşor, spunând înc-o dată, cu glas puternic:

— Nu mai sunt împreună!

— De cine-i vorba? întrebă Clémence, oprindu-se din pălăvrăgeala cu bătrâna Coupeau şi cu madam Putois.

— De nimeni, spuse Virginie; nişte oameni pe care nu-i cunoşti.

Şi o iscodi din ochi pe Gervaise, care părea tulburată la culme. Se apropie, dând impresia că simte o plăcere răutăcioasă să-şi reînceapă poveştile. Apoi, o întrebă deodată ce-ar face în cazul când Lantier s-ar apuca să dea târcoale prin preajma ei; căci, la urma urmei, bărbaţii sunt atât de ciudaţi, Lantier era chiar în stare să se întoarcă la dragostea dintâi. Gervaise se îndreptă mândră, nespus de hotărâtă, plină de demnitate. Era căsătorită, iar pe Lantier o să-l dea afară, asta-i tot ce-avea să facă. Nu se mai putea întâmpla nimic între ei, nici măcar o strângere de mână. Ar fi, într-adevăr, lipsită cu totul de suflet, dacă într-o bună zi l-ar mai privi pe omul ăsta în faţă.

— Ştiu bine că Etienne e copilul lui. Între ei e-o legătură pe care n-am puterea s-o curm. Dacă Lantier simte dorinţa să-l îmbrăţişeze pe Etienne, am să i-l trimit, deoarece nu-i cu putinţă să opreşti un tată să-şi iubească copilul… însă, în ce mă priveşte, îţi dai seama, madam Poisson, mai curând m-aş lăsa hăcuită decât să-i îngădui să mă atingă cu vârful degetului. S-a isprăvit.

Rostind aceste ultime cuvinte, făcu o cruce în aer, ca şi cum ar fi pecetluit pentru totdeauna jurământul ei. Şi, dornică să sfârşească cu vorba, tresări, părând că se trezeşte şi strigă către lucrătoare:

— Ia spuneţi, voi fetelor! oare vă-nchipuiţi că rufele se calcă singure?. Ia-n te uită, ce mai leneşe!. Haide! la

treabă!

Lucrătoarele nu prea dădură buzna, amorţite de toropeala trândăviei, cu braţele atârnate pe fuste, ţinându-şi mai departe în mână paharele goale în care mai rămăsese un pic de zaţ de cafea. Continuară să flecărească.

— E vorba, de micuţa Célestine, spunea Clémence. Am cunoscut-o. Suferea de nebunia părului de pisică… Ştiţi, vedea pretutindeni numai păr de pisică, îşi răsucea mereu limba-n fel şi chip, pentru că-şi băgase-n cap că-i plină cu păr de pisică.

— Eu, o lua de la capăt madam Putois, am avut de prietenă o femeie care se procopsise c-un limbric… Oh! jivinele astea au nişte toane!. Când nu-i dădea carne de pui, se apuca să-i întoarcă maţele pe dos. Vă daţi seama, bărbatu-său câştiga şapte franci şi-i cheltuia pe delicateţuri pentru limbric…

— Eu aş fi lecuit-o numaidecât, îi tăie vorba bătrâna Coupeau. Pe Dumnezeul meu! zău aşa, trebuie să-nghiţiţi un şoarece fript. Otrăveşte limbricul de la întâia înghiţitură.

Chiar şi Gervaise se lăsase iarăşi pradă unei lenevii plină de mulţumire. Dar, dezmeticindu-se, se ridică în picioare. Asta-i bună! Iată o după-amiază petrecută în bârfe! Nu în felul ăsta se umple punga! Fu cea dintâi care se întoarse la perdelele ei; dar le găsi mânjite de-o pată de cafea, şi fu nevoită, mai înainte de a-şi lua iarăşi fierul de călcat, să frece pata cu o bucată de pânză muiată în apă. Lucrătoarele se întindeau, trosnindu-şi oasele, în faţa maşinii, căutându-şi bosumflate fiarele de călcat. De îndată ce Clémence se urni din loc, fu apucată de-un acces de tuse, cât pe ce să scuipe limba, nu altceva; isprăvi apoi cămaşa bărbătească pe care-o avea de călcat şi-I. Prinse cu ace de gămălie manşetele şi gulerul. Madam Putois se îndeletnicea iarăşi cu fusta la care lucrase mai înainte.

— Ei bine! la revedere, spuse Virginie. Plecasem de-acasă să cumpăr o litră de şvaiţer. Pesemne că Poisson îşi închipuie c-am degerat pe stradă.

Dar nici n-apucă să facă trei paşi pe trotuar, că deschise din nou uşa să le strige c-o zărea la capătul străzii pe Augustine, dându-se pe gheaţă cu nişte ştrengari. Pramatia plecase de mai bine de două ceasuri. Veni în fuga mare, roşie la faţă, abia trăgându-şi sufletul, cu coşul pe braţ şi conciul plin de zăpadă. Se lăsă certată cu-o mutră vicleană şi prefăcută, spunând că nu se putea merge din pricina poleiului. Se vede că cine ştie ce secătură îi vârâse, în batjocură, bucăţele de gheaţă în buzunare; căci, nu trecu nici un sfert de ceas, şi din buzunare porni să-i şiroiască apa, de parcă-ar fi stropit prin prăvălie cu pâlnia.

De-acum toate după-amiezile se scurgeau în felul acesta, în mahala, prăvălia era adăpostul oamenilor înfriguraţi. Toată Rue de la Goutte-d'Or ştia că acolo-i cald. Într-una se aflau în prăvălie femei puse pe pălăvrăgeală, care se înroşeau la chip ca para focului, şezând în faţa maşinii, cu fustele suflecate până la genunchi, ca să se încălzească la gura sobei. Gervaise era mândră de această căldură binefăcătoare şi-n afară de asta atrăgea lumea, îşi făcuse din prăvălie un soi de salon, după cum spuneau cu răutate soţii Lorilleux şi Boche. Adevărul era că Gervaise rămăsese îndatoritoare şi miloasă, până într-acolo încât poftea înăuntru toţi sărăntocii când îi vedea dârdâind de frig afară. Se împrieteni mai ales cu un fost lucrător zugrav, un moşneag de vreo şaptezeci de ani care locuia în casa lor, într-o chiţimie de sub scară, unde murea de foame şi de frig: cei trei feciori i se prăpădiseră în Crimeea14 şi de doi ani încoace, de când nu mai era în stare să ţină în nună o bidinea, trăia la voia întâmplării. De îndată ce Gervaise îl zărea pe moş Bru că tropăia pe zăpadă, ca să se încălzească, îl striga şi-i aranja un locşor lângă sobă; adeseori chiar îl silea să îmbuce o bucată de pâine cu brânză. Moş Bru, gârbovit, cu barba colilie şi chipul zbârcit ca un măr veşted, stătea ceasuri de-a rândul fără să scoată o vorbă, ascultând trosnetul cărbunilor. Poate că-şi amintea de cei cincizeci de ani de trudă pe binale, jumătatea de veac

pe care şi-o petrecuse vopsind uşile şi spoind tavanele din cele patru zări ale Parisului.

— Ei bine! moş Bru, îl întreba adeseori spălătoreasă, la ce te gândeşti?

— La nimic, la tot felul de lucruri, răspundea el cu-o înfăţişare năucă.

Lucrătoarele glumeau, spunând că avea un păs la inimioară. Dar moş Bru, fără să le audă, se adâncea din nou în tăcerea lui, într-o stare de posomoreală şi îngândurare.

Începând din vremea aceea, Virginie îi mai vorbi adeseori Gervaisei despre Lantier. Părea să se simtă încântată că-i dă de gândit în privinţa fostului ibovnic, plăcându-i s-o pună în încurcătură şi făcând de-aici fel de fel de presupuneri. Într-o bună zi, îi spuse că-l întâlnise; şi, întrucât spălătoreasă amuţise, nu mai adăugă nimic, apoi, abia a doua zi, dădu de înţeles că Lantier îi vorbise îndelung despre ea, cu multă dragoste. Gervaise se simţea nespus de tulburată de vorbele astea şoptite cu glas înăbuşit, prin colţurile prăvăliei. Numele lui Lantier îi pricinuia totdeauna o arsură în capul pieptului, ca şi cum omul ăsta i-ar fi lăsat acolo, în trup ceva din fiinţa lui. Fără îndoială că Gervaise credea în propria ei statornicie, voia să trăiască rămânând femeie cinstită, pentru că cinstea îţi dă jumătate din fericire. Aşa că în treaba asta nu se gândea la Coupeau, neavând ce vină să-şi facă faţă de bărbatu-său, nici măcar în gând. Se gândea la fierar, simţindu-şi inima şovăielnică şi îndurerată. I se părea că revenirea amintirii lui Lantier în fiinţa ei, înceata învăluire de care era din nou cotropită, făcea să-i fie necredincioasă lui Goujet, dragostei lor nemărturisite, care avea darul unei gingaşe prietenii. Şi trăia zile triste, socotindu-se vinovată faţă de bunul ei amic. Ar fi dorit să n-aibă altă dragoste, în afara căsniciei, decât pentru el. Asta se petrecea undeva pe cele mai înalte culmi ale fiinţei ei, deasupra tuturor mârşăviilor a căror pară de foc Virginie pândea să i-o vadă pe chip.

Când sosi primăvara, Gervaise se duse să se adăpostească sub aripile lui Goujet. Nu mai era în stare să stea pe scaun şi să cugete în pustiu, fără să nu se gândească de îndată la ibovnicul ei dintâi; îl vedea părăsind-o pe Adčle, cum îţi vâră la loc rufele în fundul cufărului care fusese al lor, înapoindu-se la ea, cu cufărul într-o trăsură. În zilele când ieşea din casă, cum ajungea pe stradă, era numaidecât cuprinsă de nişte spaime nebune; i se părea c-aude paşii lui Lantier în spatele ei, şi, tremurând, nu îndrăznea să se întoarcă, închipuindu-şi că simte mâinile cum o cuprind de mijloc. Bineînţeles, pesemne c-o spiona; într-o după amiază, avea să dea peste ea; şi numai la gândul ăsta simţea c-o trec sudori reci, pentru că, fără îndoială, avea s-o sărute pe ureche, aşa cum făcea pe vremuri când voia s-o necăjească. Sărutul acesta o înspăimânta cel mai mult: de pe acum simţea cum o lăsa fără auz şi-o umplea de-un zumzet în care nu-şi mai desluşea bătăile puternice ale inimii. Şi-atunci, de îndată ce-o cuprindeau aceste temeri fierăria era singurul ei adăpost; acolo, sub ocrotirea lui Goujet, al cărui ciocan gălăgios îi punea pe fugă visurile urâte, îşi recăpătă liniştea şi zâmbetul.

Ce anotimp fericit! Spălătoreasă avea o deosebită grijă faţă de clienta ei din Rue des Portes-Blanches; ea însăşi îi ducea întotdeauna rufele de la spălat, deoarece acest drum pe care-l făcea în fiecare vineri, era prilejul cel mai nimerit pentru a trece prin Rue Marcadet şi-a intra la fierărie. De îndată ce făcea colţul străzii se simţea uşurată, înveselită, de parcă ar fi ieşit să se plimbe la iarbă verde, în mijlocul terenurilor golaşe, mărginite de uzine cenuşii; şoseaua înnegrită de praf dE. Cărbune, trâmbele de abur de pe acoperişuri, îi făceau tot atâta plăcere ca şi-o potecuţă plină de muşchi, ce s-ar fi afundat printre tufişuri uriaşe de verdeaţă, în vreo pădure din împrejurimile oraşului; îi plăceau orizontul plumburiu, vrâstat de coşurile înalte ale fabricilor, colina Montmartre ce stăvilea zarea, cu casele ei albe ca varul, străpunse de bortele înşirate la rând ale ferestrelor. Apoi, apropiindu-se, îşi încetinea pasul, sărea peste băltoace, făcându-i plăcere să străbată ungherele pustii şi întortocheate ale şantierului de demolări. În fund, fierăria se zărea strălucind chiar şi-n-nămiaza mare. Inima-i tresălta de bucurie în dansul ciocanelor. Când pătrundea înăuntru, chipul îi era roşu ca para focului, iar perişorii bălai de pe ceafă se lăsau răscoliţi, întocmai ca zulufii unei femei care soseşte la o întâlnire. Goujet o aştepta, cu braţele goale şi pieptul despuiat, bătând în zilele acelea şi mai tare pe nicovală, pentru a se face auzit cât mai de departe. Presimţea că-i ea, întâmpinând-o cu un râs blajin şi tăcut, ascuns în barba-i bălaie. Dar Gervaise nu voia ca fierarul să-şi lase lucrul, ci-l implora, să-şi ia din nou ciocanul, pentru că-i plăcea mai mult când îl vedea învârtindu-şi-l deasupra capului, cu braţele lui puternice înnodurate de muşchi. Se ducea la Etienne care stătea atârnat de foaie, să-l bată încetişor pe obraz şi rămânea acolo vreme de-un ceas, uitându-se cum se făureau buloanele. Nu-şi spuneau nici zece vorbe. Nu şi-ar fi ogoit mai bine dragostea, nici de-ar fi fost încuiaţi într-o odaie, cu cheia răsucită de două ori. Rânjetele lui Bec-Salé, zis şi

Boit-sans-Soif, n-o stinghereau câtuşi de puţin, căci nici măcar nu le zărea. După ce trecea un sfert de ceas, simţea că-ncepe să se înăbuşe niţel; căldura, miasmele pătrunzătoare, fumul care ţâşnea de pretutindeni o ameţeau, în vreme ce izbiturile surde o zguduiau din cap până-n picioare. În clipele acelea nu şi-ar fi dorit nimic mai mult, aceasta-i era plăcerea cea mai mare. Chiar de-ar fi strâns-o Goujet în braţe, n-ar fi simţit o tulburare atât de puternică. Se apropia de el să simtă suflul ciocanului pe obraz, să se întrupeze şi ea în lovitura pe care-o dădea. Când scânteile îi pişcau mâinile gingaşe, nu şi le trăgea îndărăt, ci, dimpotrivă, se bucura de-această ploaie de foc care-i şfichiuia trupul. Bineînţeles că Goujet bănuia bucuria pe care Gervaise o gusta acolo; lucrările mai grele şi le păstra pentru ziua de vineri ca să-i facă astfel curte, arătându-şi toată puterea şi îndemânarea; nu se mai cruţa, cu riscul de-a sfărâma nicovalele, gâfâind, cu şalele tremurându-i de bucuria pe care i-o dăruia. Răstimp de-o primăvară, dragostea lor făcu să răsune în chipul acesta, în fierărie, un vuiet de furtună. A fost o idilă înconjurată de-o muncă urieşească, în mijlocul văpăilor cărbunilor, în cutremurul ce zguduia hangarul al cărui schelet înnegrit de funingine trosnea din încheieturi. Tot fierul ăsta strivit, frământat ca ceara roşie, păstra mărturiile aspre ale dezmierdărilor lor. În zilele de vineri, când spălătoreasă se despărţea de Gueule-d'Or şi pornea iarăşi să urce încetişor pe Rue des Poissonniers, era mulţumită şi ostenită, cu sufletul şi trupul împăcate.

Încetul cu încetul, teama de Lantier se micşoră, iar Gervaise se potoli din nou. Pe vremea aceea, ar mai fi trăit totuşi foarte fericită, de n-ar fi fost Coupeau care, hotărât lucru, apucase pe-o cale greşită. Într-o zi, tocmai se înapoia de la fierărie, când i se păru că-l recunoaşte pe Coupeau în crâşmă lui nea Colombe pe cale de-a se cinsti cu basamac împreună cu Mes-Bottes, Bibi-la-Grillade şi Bec-Salé, zis şi Boit-sans-Soif. Trecu în grabă prin faţa lor, ca să nu pară că-

i spionează. Dar îşi întoarse capul: într-adevăr, era chiar Coupeau cel care, cu o mişcare care de-acum îi intrase în obişnuinţă, dădea de duşcă păhărelul de otravă. Deci minţea, aşadar se pusese pe trăscău acum! Se întoarse acasă deznădăjduită; toată spaima pe care-o avea faţă de rachiu o cuprindea din nou. Vinul, îl îngăduia, fiindcă vinul hrăneşte muncitorul; rachiurile, dimpotrivă, erau o scârnăvie, nişte otrăvuri care-l doborau la pământ. Ah! de mult ar fi trebuit guvernul să oprească fabricarea porcăriilor ăstora!

Sosind în Rue de la Goutte-d'Or, găsi toată casa cu dosu-n sus. Lucrătoarele îşi părăsiseră masa de lucru şi erau în curte, cătând cu privirea în sus. O întrebă pe Clémence ce se întâmplă.

— Moş Bijard îi trage e mamă de bătaie nevesti-sii, răspunse călcătoreasa. Era la poartă, beat ca un porc, aşteptând-o nerăbdător să se înapoieze de la spălătorie… A silit-o să urce scara în ghionturi şi-acum o stâlceşte acolo, sus, în odaia lor… Staţi niţel, ascultaţi cum ţipă.

Gervaise urcă în mare grabă. Simţea multă prietenie faţă de madam Bijard, spălătoreasă ei, care era o femeie tare sârguincioasă. Nădăjduia să pună capăt bătăii. Sus, la etajul al şaselea, uşa odăii rămăsese deschisă, iar câţiva chiriaşi stăteau pe palier uluiţi, în vreme ce madam Boche, în faţa uşii, striga:

— Nu vreţi să mai isprăviţi o dată!. Ne ducem să chemăm vardiştii, m-auziţi!

Nimeni nu îndrăznea să-şi ia inima-n dinţi şi să pătrundă în odaie, fiindcă-l ştiau pe Bijard că-i fiară sălbatică când se îmbăta. De altminteri, nu se trezea niciodată din beţie. În puţinele zile când lucra, îşi punea un litru de trăscău lângă menghina lui de lăcătuş şi-i trăgea din gâtul sticlei, la fiecare jumătate de ceas. Fără de asta, nu mai era în stare să se ţină pe picioare şi dacă-i apropiai un chibrit aprins de gură, lua foc ca o făclie.

— Dar nu se poate să-l lăsăm s-o măcelărească! spuse Gervaise tremurând din toată fiinţa.

Şi pătrunse în odaie. Era o cameră la mansardă, foarte curată, pustie şi rece, deşertată de bărbatul căzut în patima beţiei care lua din casă cearceafurile de pe pat ca să le bea. În vălmăşagul încăierării, masa se rostogolise până la fereastră, iar cele două scaune fuseseră răsturnate şi căzuseră cu picioarele-n sus. Madam Bijard zăcea pe duşumea, în mijlocul odăii, cu fustele ude de apa de la spălătorie şi lipite de coapse, însângerată şi cu părul despletit, horcăind şi suflând din greu, văitându-se prelung la fiecare picior dat de Bijard. Mai întâi o doborâse la pământ cu pumnii împreunaţi; acum o călca în picioare.

— Ah! târfo!. Ah! târfo!. Ah! târfo!. Grohăia Bijard cu glas înfundat, punctând cu acest cuvânt fiecare lovitură, ieşindu-şi din minţi de a-l tot rosti la nesfârşit, dând cu-atât mai tare, cu cât simţea că se înăbuşă şi mai mult.

Apoi îi pieri glasul şi izbi mai departe pe muteşte, ca un nebun, ţeapăn în pantalonii şi bluza de lucru zdrenţuite, cu chipul vânăt acoperit de-o barbă murdară, cu ţeasta-i pleşuvă pătată de nişte uriaşe pecingini roşcate. În faţa uşii? vecinii spuneau c-o bătea din pricină că nu vrusese să-i dea un franc de dimineaţă. De la picioarele scării se auzi glasul lui Boche; o chema pe madam Boche, strigând la ea:

— Coboară odată, lasă-i acolo să se omoare, ce-o să fie: un calic mai puţin!

Moş Bru intrase şi el după Gervaise în odaie. Amândoi laolaltă, încercau să-l potolească pe lăcătuş şi să-l împingă spre uşă. Dar acesta se întorcea înapoi, amuţit şi cu spume la gură; iar în ochii săi spălăciţi pâlpâia alcoolul, aprinzând în ei o flacără ucigaşă. Spălătoreasă se alese cu încheietura mâinii învineţită; moş Bru fu prăvălit pe masă. Pe jos, madam Bijard gâfâia şi mai tare, cu gura larg deschisă şi pleoapele căzute. În clipa de faţă Bijard n-o mai nimerea; o lua de la capăt, se înverşuna, izbea alături, ca turbat, orbit, lovindu-se singur cu palmele pe care le dădea în gol. Şi, tot

timpul cât ţinu măcelul, Gervaise o zări într-un ungher al odăii pe micuţa Lalie, pe-atunci în vârstă de patru anişori, uitându-se cum taică-su îi bătea mămica. Copila ţinea între braţele ei, de parcă ar fi voit s-o ocrotească, pe surioară-sa Henriette care fusese de curând înţărcată. Stătea în picioare, cu capul strâns într-o scufiţă de indian, cu chipul alb ca varul şi îngândurat. Avea o privire fixă şi întunecată, încărcată de gânduri, dar, fără o lacrimă.

După ce Bijard se poticni, de-un scaun şi se întinse lat pe duşumea, unde-l lăsară să sforăie, moş Bru îi ajută Gervaisei s-o ridice pe madam Bijard. Acum, plângea în hohote; iar Lalie, care se apropiase de dânsa, o privea cum plânge, obişnuită cu lucrurile astea şi de mult împăcata cu astfel de păţanii. Pe când cobora scara casei în care hărmălaia se potolise, spălătoreasă avea mereu în faţă-i chipul copilei de patru ani, îngândurat şi neînfricat, cu o privire de femeie în toată firea.

— Dom' Coupeau e pe trotuarul de peste drum, strigă la ea Clémence de îndată ce-o zări. Pare-se că-i beat criţă.

Coupeau tocmai trecea strada. Fu cât pe-aci să spargă un ochi de geam cu o-mbrâncitură de umăr, nefiind în stare să nimerească uşa. Era crâncen de beat, cu dinţii încleştaţi şi cu rachiul în nas. Iar Gervaise îşi dădu numaidecât seama, după sângele otrăvit care-l făcea să fie alb ca varul la chip, că era vorba de basamacul de la crâşmă lui nea Colombe. Vru să râdă şi să-l culce, cum făcea în zilele când se cherchelea şi el ca tot omul, fără să facă urât. Dar Coupeau o îmbrânci, fără să-şi descleşteze buzele şi când trecu pe lângă ea, vrând să răzbată singur până la pat, o ameninţă cu pumnul. Semăna cu celălalt, cu beţivanul care sforăia la etaj, istovit de-atâta bătaie. Atunci, Gervaise rămase ca o stană de piatră; se gândea la bărbaţi, la soţul ei, la Goujet, la Lantier, cu inima zdrobită, pierzându-şi orice nădejde de-a mai fi vreodată fericită.

VII.

Ziua numelui Gervaisei cădea pe data de 19 iunie. În zilele de sărbătoare, soţii Coupeau întindeau masă mare; trăgeau nişte zaiafeturi de pomină, de la care mesenii plecau umflaţi ca nişte butii, cu burţile doldora să-i ţină o săptămână. Totodată, se făcea şi-o curăţenie generală în punga cu bani. De îndată ce-aveau ceva parale în casă, le cheltuiau pe haleală. Născoceau fel de fel de sfinţi prin calendare, numai ca să-şi găsească motiv pentru a trage un chiolhan. Virginie o încuviinţă din toată inima pe Gervaise că se îndopa cu bucatele cele mai alese. Când ai un bărbat care bea de zvântă totul – nu-i aşa? – cea mai bună socoteală, pentru a nu-ţi lăsa casa să se ducă de râpă pe băutură, era ca mai întâi să-ţi umpli tu burta. De vreme ce banii tot se duceau pe apa sâmbetei, era mai bine să-i câştige măcelarul decât să se îmbogăţească crâşmarul. Iar Gervaise, care ajunsese să fie o mâncăcioasă, se împăca de minune cu această dezvinuire. Cu atât mai rău! Din vina lui Coupeau nu mai erau în stare să economisească nici un sfanţ. Gervaise se mai îngrăşase încă, şchiopăta şi mai rău, deoarece piciorul care i se umflase din pricina grăsimii, părea că-n aceeaşi măsură i se şi scurtează.

În anul acela, începură să pună la cale sărbătorirea zilei ei cu-o lună mai înainte. Râvneau la nişte mâncăruri, la gândul cărora îşi lingeau buzele. Toţi cei din prăvălie aveau o nemaipomenită poftă de chefuială. Trebuie să fie o petrecere de pomină, ceva neobişnuit şi foarte izbutit, căci, Doamne-Dumnezeule! nu-ţi faci de cap în fiecare zi. Cea mai mare grijă a spălătoresei era să ştie pe cine avea să poftească; dorea să aibă douăsprezece persoane la masă, nici mai mult, nici mai puţin. Ea, bărbatu-său, bătrâna Coupeau, madam Lerat, asta însemna de la bun început patru persoane din familie. De asemenea, mai aveau să fie soţii Poisson şi familia Goujet. Mai întâi luase hotărârea să nu-şi invite lucrătoarele, pe madam Putois şi pe Clémence, ca să nu-şi ia nasul la purtare; dar întrucât mereu se vorbea despre zaiafet de faţă cu ele şi le vedea bosumflate, în cele

din urmă le spuse să vină. Patru şi cu patru, opt, şi cu două, zece. Atunci, vrând cu orice preţ să întregească numărul mesenilor până la doisprezece, se împăcă cu familia Lorilleux care de la o vreme încoace îi făcea curte, cel puţin aşa se înţeleseseră, ca soţii Lorilleux să coboare la cină şi să se încheie pace, cu paharul în mână. E de la sine înţeles că nu-i cu putinţă să stai întruna certat cu neamurile. Apoi, gândul sărbătoririi înduioşa toate inimile. Era un prilej de la care nu se putea da îndărăt. Numai că familia Boche, în clipa în care află de împăcarea plănuită, porni numaidecât să-i dea târcoale Gervaisei, cu fel de fel de politeţuri şi zâmbete îndatoritoare; şi-atunci fu nevoită să-i roage şi pe ei să poftească. Na! Aveau să fie paisprezece, fără să mai pună la socoteală copiii. Gervaise nu dăduse niciodată o asemenea masă şi din pricina asta era năucă de-a binelea şi nespus de mândră.

Ziua numelui ei cădea tocmai într-o luni. Se brodea de minune: Gervaise se bizuia pe după-amiaza zilei de duminică pentru a se apuca de gătit. Sâmbătă, în vreme ce lucrătoarele îşi isprăveau lucrul, dând rasol, în prăvălie se desfăşură o discuţie prelungită pentru a se şti, o dată pentru totdeauna, ce-avea să servească la masă. De trei săptămâni încoace, un singur fel primise încuviinţarea tuturora; o gâscă îndopată, la frigare. Vorbeau despre ea cu priviri lacome. De altfel, gâsca fusese cumpărată. Bătrâna Coupeau se duse după ea ca să le-o dea Clémencei şi lui madam Putois s-o cântărească din mână. Izbucniră în strigăte de mirare, într-atât de uriaşă li se păru orătania, cu pielea ei aspră şi căptuşită de grăsime aurie.

— Mai-nainte de friptură, nişte rasol, nu-i aşa? zise Gervaise. O supă şi-o bucăţică de carne fiartă, totdeauna-s bine venite… Apoi, ar fi nevoie de-o mâncare cu sos.

Vlăjgana de Clémence fu de părere să se gătească o mâncare de iepure; dar toată ziua bună-ziua, numai iepure mâncau; lumea era sătulă de el, până peste cap. Gervaise jinduia la ceva mult mai ales. Când madam Putois pomeni

de-o mâncărică de viţel cu sos alb, se priviră toate, zâmbind din ce în ce mai galeş. Era o idee, nimic altceva n-avea să facă mai multă vâlvă decât o mâncărică de viţel cu sos alb.

— După aceea, continuă Gervaise, ar mai fi nevoie de încă un fel de mâncare cu sos.

Bătrâna Coupeau se gândi la nişte peşte. Dar celelalte strâmbară din nas, apăsând şi mai tare fiarele de călcat. Nimănuia nu-i plăcea peştele; nu ţinea de saţ şi era plin de oase. Deoarece zbanghia de Augustine îndrăzni să spună că-i place calcanul, Clémence îi astupă gura, bruftuluind-o. Patroanei, în cele din urmă, tocmai îi dăduse prin cap ideea unei spete de porc cu cartofi, ceea ce iarăşi făcu să strălucească chipurile tuturor, când Virginie intră ca o furtună, cu obrajii aprinşi.

— Vii taman la ţanc! strigă Gervaise. Mamă Coupeau, ia arată-i orătania.

Şi bătrâna Coupeau se duse pentru a doua oară să aducă gâsca îndopată, pe care Virginie fu nevoită s-o ia în mână. Se arătă nespus de mirată. Ei drăcie! ce grea era! Dar o puse numaidecât pe marginea mesei de lucru, între o fustă şi-un teanc de cămăşi. Îi era mintea la altceva şi-o luă pe Gervaise cu ea, în odaia din spate.

— I-ascultă, draga mea, şopti ea la iuţeală, ţin să-ţi atrag atenţia… Nici n-ai să bănuieşti vreodată peste cine-am dat la capătul străzii! Peste Lantier, scumpa mea! Stă acolo la pândă, dă târcoale… Aşa c-am alergat încoa'. Pentru tine m-am speriat, mă-nţelegi.

Spălătoreasă se albise la faţă ca varul. Ce mai voia de la ea, păcătosul ăsta? Şi se brodea tocmai în toiul pregătirilor pentru zaiafet. N-avusese niciodată noroc; nu i se putea îngădui să aibă şi ea o bucurie tihnită. Dar Virginie îi răspunse că-şi face de pomană inima rea. Nici o grijă! Dacă lui Lantier îi trecea cumva prin cap să se lege de ea, are să cheme un vardist şi-o să-l bage la zdup. De-o lună încoace, de când bărbatu-său îşi căpătase numirea în postul de vardist, vlăjgana cea oacheşă îşi dădea ifose şi-şi bătea gura

c-o să aresteze pe toată lumea. Şi, întrucât Virginie se-apucă să vorbească în gura mare, spunând că-şi dorea să fie agăţată pe stradă numai ca să aibă prilejul de a-l duce ea însăşi pe obraznic la post şi să-l dea pe mâna lui Poisson, Gervaise o imploră printr-o mişcare a mâinii să tacă, fiindcă o ascultau lucrătoarele. Intră cea dintâi în prăvălie; îşi continuă spusele, vrând să pară că nu-i câtuşi de puţin tulburată:

— Acum, ar fi nevoie şi de niscaiva legume?

— Ce zici? nişte mazăre verde cu slănină, spuse Virginie. Dac-ar fi după mine, numai aşa ceva aş mânca.

— Da, da, mazăre verde cu slănină! încuviinţară toate celelalte, în vreme ce Augustine, înflăcărată, răscolea de zor cu vătraiul în maşină.

Duminică, a doua zi, încă de pe la ceasurile trei, bătrâna Coupeau aprinse focul la cele două maşini de gătit din casă precum şi la cea de-a treia, de lut, împrumutată de la familia Boche. La trei şi jumătate, rasolul clocotea într-o oală cât toate zilele, luată cu împrumut de la restaurantul de-alături, deoarece oala pe care-o aveau în casă li se păruse prea mică. Hotărâseră să gătească din ajun mâncarea de viţel cu sos alb şi spata de porc, fiindcă aceste mâncăruri par şi mai bune când sunt încălzite din nou; numai că sosul alb pentru carnea de viţel aveau să-l lege abia în clipa când se vor aşeza la masă. Mai rămânea încă destul de multă treabă pentru ziua de luni, supa, mazărea verde cu slănină şi gâsca la frigare. Odaia din fund era în întregime scăldată de lumina celor trei vetre; rântaşurile sfârâiau în cratiţe scoţând un fum pişcăcios de făină prăjită; în vreme ce din oala aceea uriaşă aburii ţâşneau ca dintr-un cazan, iar pereţii i se cutremurau de clocotul puternic şi înăbuşit. Bătrâna Coupeau şi Gervaise, cu câte-un şorţ alb legat în faţă, făceau o zarvă nemaipomenită cu graba lor de-a toca pătrunjelul, de-a da fuga după piper şi sare, de-a întoarce carnea cu lingura de lemn. Pe Coupeau îl dăduseră afară, pentru a se descotorosi de el. Dar, totuşi, avură parte

de-o mulţime de lume care să le bată la cap toată după-amiaza. Aromea atât de plăcut în bucătărie şi în casă, încât vecinele coborâră una după alta şi intrară sub fel şi fel de pretexte, ca să afle ce se gătea; şi stăteau proţăpite în bucătărie, aşteptând ca spălătoreasă să fie silită să ridice capacele. Apoi, pe la cinci, se ivi şi Virginie; iarăşi îl văzuse pe Lantier; hotărât lucru, nu mai puteai ieşi pe stradă fără să dai peste el. De asemenea şi madam Boche, scoţându-şi capul pe furiş din casă, apucase să-l zărească pe marginea trotuarului. Atunci, Gervaise, care tocmai voia să se ducă să cumpere niţică ceapă prăjită pentru supă, fu cuprinsă de-un tremur atât de puternic încât nu mai îndrăzni să iasă pe stradă; cu atât mai mult cu cât portăreasa şi croitoreasa o înspăimântau nespus, povestindu-i nişte istorii înfiorătoare, cu bărbaţi ce pândeau femeile, cu cuţite şi pistoale ascunse sub surtuce. Păi, zău aşa! în fiecare zi citeai la ziar despre păţanii dintr-astea! vreunul dintre ticăloşii ăştia, turbând de mânie la regăsirea unei foste ibovnice, căpătuită, ajunge să fie în stare de orice. Îndatoritoare, Virginie se oferi să dea fuga să cumpere ea ceapa prăjită. Femeile trebuiau să se ajute între ele, nu se putea s-o laşi pe tinerica asta să fie măcelărită. Când se înapoie, spuse că Lantier nu mai era acolo; pesemne că-şi luase tălpăşiţa, dându-şi seama că fusese descoperit. Până-n seară, numai despre el vorbiră, în jurul cratiţelor. Când madam Boche a sfătui să-l încunoştinţeze pe Coupeau, Gervaise se arătă din cale-afară de înspăimântată şi-o imploră să nu-i scape niciodată vreo vorbă despre lucrurile astea. Ah, zău aşa! Ce mai scandal ar ieşi! Pesemne că bărbatu-său apucase să intre la bănuială în privinţa asta, căci de vreo câteva zile, când se culca, înjura de mama focului şi izbea cu pumnul în perete. Din această cauză, Gervaise stătea încremenită, cu mâinile cuprinse de tremur, la gândul că doi bărbaţi erau în stare să se încaiere pentru ea; îl ştia pe Coupeau, era atât de gelos încât s-ar fi năpustit la Lantier cu foarfecile de tinichigerie. Şi, în vreme ce tuspatru erau tulburate de nenorocita întâmplare,

sosurile fierbeau înăbuşit pe maşinile de gătit pline cu spuză; când bătrâna Coupeau sălta capacele, carnea de viţel şi spata de porc sfârâiau tăcut, prăjindu-se încetişor; rasolul îi dădea înainte cu sforăitul lui de ţârcovnic aţipit cu burta la soare. Până la urmă, îşi turnă fiecare câte-o ceaşcă de supă, ca să guste zeama de carne.

În sfârşit, veni şi ziua de luni. Acum, când Gervaise avea să aibă paisprezece persoane la masă, se temea că n-o să fie în stare să facă loc la toată lumea. Se hotărî să întindă masa în prăvălie; şi, încă de dis-de-dimineaţă, se apucă să măsoare c-un metru, ca să-şi dea seama cum o să aşeze masa. În cele din urmă, fu nevoită să mute în altă parte rufele şi să demonteze tejgheaua de călcat; tejgheaua de călcat, aşezată pe alte capre, avea să slujească drept masă. Dar, tocmai în toiul harababurii, veni o clientă şi se puse pe scandal pentru că-şi aştepta rufele încă din ziua de vineri; ce! îşi bătea joc de ea, voia numaidecât rufele. Atunci Gervaise îşi ceru iertare, minţi cu neruşinare; nu era din vina ei făcea curăţenie în prăvălie, lucrătoarele aveau să vie abia a doua zi; şi-i făcu vânt clientei care se potolise, făgăduindu-i să se ocupe de ea, de la prima oră. Apoi, după plecarea acesteia, izbucni într-o revărsare de cuvinte veninoase. Aşa-i, dacă te-apuci s-asculţi la cliente, nu mai ai nici timp să mănânci, îţi toci toată viaţa de dragul ochilor lor frumoşi! Că doar nu eşti legat în lanţ ca un câine! Zău aşa! chiar de-ar fi venit şi sultanul, să-i aducă un guler tare la scrobit, chiar de-ar fi fost vorba să câştige şi-o sută de mii de franci, şi tot n-ar fi pus mâna pe fierul de călcat în lunea asta, pentru nimic în lume, deoarece la urma urmei îi venise şi ei rândul să se bucure un pic.

Întreaga dimineaţă fu folosită pentru terminarea cumpărăturilor. În trei rânduri, Gervaise plecă şi se întoarse acasă încărcată ca un catâr. Dar în clipa când pleca iarăşi ca să comande vinul, îşi dădu seama că nu mai avea destui bani. Ar fi luat foarte bine vinul pe datorie; numai că nu putea să rămână în casă fără nici o leţcaie, din pricina

miilor de cheltuieli mărunte la care nici nu te gândeşti. Şi, în odaia din fund, bătrâna Coupeau şi Gervaise fură adânc mâhnite când socotiră că le mai trebuiau cel puţin douăzeci de franci. De unde să iei, aceste patru monede de cinci franci? Bătrâna Coupeau care pe vremuri îngrijise de casa unei actriţe de mâna a doua de la teatrul Batignolles pomeni cea dintâi de Muntele de pietate. Gervaise izbucni în râs, uşurată. Se prostise! uitase de existenţa lui. Îşi împături la iuţeală rochia de mătase neagră într-un ştergar pe care-l prinse în bolduri. Apoi, cu mâna ei ascunse pachetul sub şorţul bătrânei Coupeau, atrăgându-i atenţia să-l ţină bine strâns pe pântece, din pricina vecinilor care n-aveau nevoie să ştie de toate astea; şi se duse să stea de pândă la uşă, să-şi dea seama dacă bătrâna nu era cumva urmărită. Dar nici n-apucase s-ajungă până în dreptul dughenei negustorului de cărbuni, c-o strigă îndărăt:

— Mamă! mamă!

O vârî din nou în prăvălie, îşi scoase verigheta de la deget şi-i spuse:

— Ţine, amaneteaz-o şi pe-asta, laolaltă cu rochia. O să căpătăm mai mult.

Iar când bătrâna Coupeau îi aduse douăzeci şi cinci de franci, jucă de bucurie. Avea să mai comande şase sticle de vin înfundat, ca să-l bea la friptură. Când au să vadă aşa ceva, soţii Lorilleux or să leşine.

De două săptămâni încoace, acesta era visul soţilor Coupeau: să-i umilească pe Lorilleux. Prefăcuţii ăştia, atât bărbatul cât şi nevasta, într-adevăr potrivită pereche, n-ai ce zice, nu se închideau oare în casă când mâncau niscaiva bucate alese, de parc-ar fi fost de furat? Da, îşi astupau fereastra c-o pătură, să nu se vadă în afară lumina şi să dea lumii de crezut că se culcaseră. Firește, faptul acesta îi oprea să urce până în dreptul uşii lor; şi înfulecau singuri, grăbindu-se să se îndoape, fără să le scape cumva vreun cuvinţel rostit mai tare. Ba, a doua zi, se fereau s-arunce rămăşiţele la gunoi, deoarece astfel s-ar fi aflat ce

mâncaseră; madam Lorilleux se ducea până-n capul străzii de le arunca într-o gură de canal; Gervaise dăduse peste ea, într-o dimineaţă, când îşi golea acolo coşul plin cu scoici de stridii. Ah! nu, nu mai încăpea nici o îndoială, hrăpăreţii ăştia erau şi cărpănoşi pe deasupra, şi toate tertipurile izvorau din patima lor nebunească de-a vrea să pară săraci. Ei bine! le vor da o lecţie, le vor dovedi că nu sunt nişte maţe-fripte. Dac-ar fi putut, Gervaise şi-ar fi întins masa de-a curmezişul străzii, numai ca să poată pofti pe toţi trecătorii. Banul, nu-i aşa? n-a fost născocit pentru a mucegăi. E frumos când străluceşte ca nou, în bătaia soarelui. Acum semăna atât de puţin cu soţii Lorilleux, încât în zilele când i se întâmpla să aibă un franc, Gervaise potrivea lucrurile în aşa chip încât să dea de crezut că are de două ori pe atât.

De pe la trei, bătrâna Coupeau şi Gervaise porniră să pună masa, vorbind despre familia Lorilleux. Atârnaseră nişte perdele mari în vitrină; dar, deoarece era cald, lăsaseră uşa deschisă şi toată lumea de pe stradă trecea prin faţa mesei. Cele două femei nu aşezau nici o garafă, nici o sticlă sau o solniţă, fără a se gândi cum ar putea să-i necăjească pe soţii Lorilleux. Îi aşezaseră în aşa fel, încât aceştia să poată vedea extraordinara strălucire a tacâmurilor, şi le puseseră în faţă vesela de zile mari, ştiind prea bine că farfuriile de porţelan or să-i dea gata.

— Nu, nu, mamă, exclamă Gervaise nu le pune şervetele astea! Am două de damasc.

— Straşnic! şopti bătrâna, au să crape de ciudă, nu încape îndoială.

Şi-şi zâmbiră, stând de-o parte şi de alta a uriaşei mese, albă ca neaua, pe care cele paisprezece tacâmuri, înşirate la rând, le clădeau prilejul să se umfle în pene de mândrie. În mijlocul prăvăliei, masa arăta ca un altar.

— Mă-ntreb de ce-or fi aşa de scârţari, spuse mai departe Gervaise… Ştii cum au minţit acu' o lună, când dumneaei s-a apucat să povestească pretutindeni c-a pierdut o bucată

de lanţ de aur în vreme ce se ducea să predea lucrul. Zău, parcă madam Lorilleux e-n stare să piardă vreodată ceva!. Era doar un prilej de-a se plânge c-o duc prost şi să nu-ţi dea cei cinci franci ai dumitale.

— Pân-acu', cei cinci franci ai mei, nu i-am văzut cum arată la faţă, decât în două rânduri, spuse bătrâna Coupeau.

— Vrei să punem rămăşag! luna viitoare or să născocească altă braşoavă… şi d-aia îşi astupă fereastra când se-aşează să mănânce iepure. Nu-i aşa? căci am fi în drept să le zicem: „De vreme ce vă ospătaţi cu iepure, puteţi foarte bine să-i daţi şi mamei cinci franci.” Oh! tare-s hapsâni!. Ce s-ar fi întâmplat cu mata, dacă nu te-aş fi luat să trăieşti la un loc cu noi?

Bătrâna Coupeau clătină din cap. În ziua aceea era straşnic de pornită împotriva soţilor Lorilleux, din pricina marelui ospăţ dat de familia Coupeau. Îi plăcea să se îndeletnicească cu bucătăria, să pălăvrăgească pe lângă cratiţe, să vadă casa întoarsă cu dosu-n sus de chefurile trase cu prilejul feluritelor sărbătoriri. De altminteri, îndeobşte se înţelegea destul de bine cu Gervaise. În celelalte zile, când se mai ciondăneau, aşa cum se întâmplă în toate casele, bătrâna bodogănea, spunea că-i groaznic de nefericită să trăiască în felul ăsta la cheremul noră-sii. De fapt, pesemne că mai păstra în ea un dram de dragoste pentru madam Lorilleux; la urma urmei, era fata ei.

— Hai? spuse din nou Gervaise, la ei n-ai fi fost atât de durdulie? Nici tu cafea, tutun ioc, nici o desfătare!. Ia spune, ţi-ar fi pus ei două saltele pe pat?

— Nu, nici gând de-aşa ceva, răspunse bătrâna Coupeau. Când or să intre-n odaie, am să m-aşez în faţa uşii să-i văd ce mutră au să facă.

Mutra soţilor Lorilleux le înveselea de pe acum. Dar nu putea fi vorba să stea proţăpite acolo, căscând ochii la masă. Familia Coupeau prânzise foarte târziu, pe la ceasurile unu, mâncând câteva mezeluri, fiindcă cele trei maşini de gătit erau de mult prinse şi fiindcă nu voiau să

murdărească vasele ce fuseseră spălate pentru seară. Pe la patru, cele două femei erau în dârdora treburilor. Gâsca se frigea în faţa unui grătar făcut anume pentru fripturi la frigare, pus de-a-npicioarelea, jos lângă perete, alături de fereastra deschisă; şi orătania era atât de mare încât fusese nevoie s-o înfigă în frigare, împingând din răsputeri. Zbanghia de Augustine, aşezată pe-o băncuţă şi bătută drept în faţă de dogoarea grătarului, stropea gâsca cu-o lingură cu coadă lungă. Gervaise vedea de mazărea verde cu slănină. Bătrâna Coupeau, care-şi pierduse capul printre atâtea feluri de mâncare, se frământa, aşteptând clipa în care trebuia să pună la reîncălzit spata de porc şi carnea de viţel. Către ceasurile cinci, invitaţii începură să sosească. Mai întâi veniră cele două lucrătoare, Clémence şi madam Putois, amândouă în ţoale de sărbătoare, cea dintâi în albastru, cealaltă în negru; Clémence purta în mână o muşcată, iar madam Putois un heliotrop; şi Gervaise, care tocmai atunci era cu mâinile albe de făină, fu nevoită să dea fiecăreia câte două pupături zdravene, cu mâinile duse la spate. După aceea, pe urmele lor, intră Virginie, îmbrăcată ca o cucoană, într-o rochie de muselină imprimată, cu şal şi pălărie, cu toate că n-avusese altceva de făcut decât să treacă strada. Virginie aducea un ghiveci cu garoafe roşii. O cuprinse ea însăşi pe spălătoreasă în braţele sale mătăhăloase şi-o îmbrăţişă din răsputeri. În sfârşit, se iviră soţii Boche, el cu un ghiveci de panseluţe, iar madam Boche cu un ghiveci de rezede, madam Lerat cu-o lămâiţă, într-un ghiveci care-i murdărise cu pământ rochia de merinos violet. Toată lumea se îmbrăţişa, se înghesuia în odaie, între cele trei maşini de gătit şi frigarea care răspândea o căldură înăbuşitoare. Sfârâitul fripturii din crăticioare le acoperea glasurile. O rochie ce se agăţă de frigare pricinui o tulburare nespusă. Mirosea atât de puternic a friptură de gâscă, încât se vedea cum le lasă gura apă. Iar Gervaise se purta tare drăguţă cu ei, mulţumea fiecăruia pentru florile aduse, fără ca din cauza asta să lase deoparte pregătirea

sosului pentru mâncarea de viţel, pe care-l amesteca pe fundul unei farfurii adânci. Aşezase ghivecele cu flori în prăvălie, la capul mesei, fără să le scoată guleraşele înalte din hârtie albă. Parfumul dulceag al florilor se îmbina cu mirosul de bucătărie.

— Nu vrei să te ajutăm? spuse Virginie. Când mă gândesc că, de trei zile încoace, te speteşti cu sumedenia asta de mâncăruri pe care o să le-nfulecăm într-o clipită!

— Păi! răspunse Gervaise, că nu s-or face de la sine… Nu, nu vă murdăriţi mâinile. După cum vedeţi, toate-s gata. A mai rămas doar supa.

Atunci se dezbrăcară. Cucoanele îşi puseră pe pat şalurile şi bonetele, apoi îşi aranjară fustele, săltându-le niţel şi prinzându-le în bolduri, ca să nu le murdărească. Boche, care-o trimisese pe nevastă-sa să stea de pază, în odăiţa lor de la poartă, până la vremea cinei, se şi apucase s-o înghesuie pe Clémence în ungherul unde se găsea maşina, întrebând-o dacă era gâdilicioasă; iar Clémence gâfâia, se bâţâia, cu ţâţele strânse cobză în bluza ce-i sta gata să pleznească, căci era de ajuns să se gândească la gâdilat ca să simtă numaidecât cum o trec fiori prin tot trupul. Celelalte cucoane, ca să nu stingherească bucătăresele, trecuseră şi ele în prăvălie unde stăteau pe lângă pereţi, în faţa mesei; dar fiindcă pălăvrăgeau mai departe prin uşa lăsată deschisă şi nu izbuteau să se facă auzite ca lumea, nu trecea o clipă şi iarăşi se întorceau în fund, făcând să răsune odaia de izbucnirile dezlănţuite ale glasurilor, năvălind în jurul Gervaisei care, pentru a le răspunde, îşi uita de treburi, ţinând în mână lingura aburindă. Râdeau, spunând măscări. Când Virginie le spuse că nu mai mânca nimic de două zile încoace, ca să-şi facă loc în burtă, vlăjgana aia neruşinată de Clémence zise una şi mai şi; îşi golise maţele, făcându-şi de dimineaţă un clistir, ca englezii. Atunci, Boche le dezvălui un mijloc şi mai grabnic de-a mistui mâncarea, anume că trebuia să te strângi cu-o uşă, după fiecare fel; asta de asemenea se obişnuia la englezi şi-

ţi îngăduia să-nfuleci douăsprezece ceasuri în şir, fără ca stomacul să se obosească. Nu-i aşa? buna-cuviinţă cere să mănânci zdravăn, când eşti poftit la un ospăţ. Nu se pun la masă carne de viţel, şi spată de porc, şi friptură de gâscă, pentru mâţe. Oh! stăpâna casei putea să nu-şi facă nici o grijă: aveau să-i zvânte toate bucatele, aşa că a doua zi nici să nu mai aibă nevoie să spele vasele. Şi toată lumea părea să-şi aţâţe pofta de mâncare, venind să adulmece mirosurile ce se răspândeau din cratiţe şi de la frigare. Până la urmă, cucoanele se apucară să facă pe puştancele; se jucau îmbrâncindu-se, se fugăreau dintr-o odaie într-alta, făcând să duduie duşumeaua, învolburând şi răspândind cu fustele lor mirosul de bucătărie, într-o larmă asurzitoare, în care râsetele se îmbinau cu zgomotul satirului cu care bătrâna Coupeau toca slănina.

Goujet se ivi tocmai în clipa când toată lumea ţopăia strigând, chipurile să se veselească. Nu îndrăznea să intre, ruşinat; cu un uriaş trandafir alb în braţe, o plantă falnică a cărei tulpină îi ajungea până la chip, împletindu-şi florile în barba-i bălaie. Gervaise dădu fuga spre el, cu obrajii încinşi de dogoarea maşinilor de gătit. Dar Goujet nu ştia cum să se descotorosească de ghiveciul cu trandafir; şi, când, Gervaise i-l luă din mâini, gângăvi câteva cuvinte, neîndrăznind s-o sărute. Fu nevoită ea însăşi să se salte în vârful picioarelor şi să-şi lipească obrazul de buzele lui; ba chiar era într-atât de tulburat încât o sărută neîndemânatec pe ochi, gata s-o chiorască. Amândoi încremeniră, străbătuţi de fiori.

— Oh! dom' Goujet, prea-i frumos! spuse ea aşezând trandafirul alături de celelalte flori pe care le depăşea cu podoaba lui de frunze.

— Da de unde, da de unde, bâiguia el întruna, fără să găsească altceva de spus.

Şi, după ce oftă din adâncul sufletului şi îşi veni niţel în fire, îi vesti că nu trebuiau să se bizuie pe venirea maică-sii; iarăşi o chinuia sciatica. Gervaise fu tare mâhnită; spuse c-

are să-i pună deoparte o bucăţică de friptură de gâscă, deoarece ţinea cu orice preţ ca madam Goujet să mănânce şi ea din orătania asta. Acum, nu mai aveau pe nimeni de aşteptat. Coupeau hoinărea pesemne pe undeva prin mahala, cu Poisson, pe care se dusese după prânz să-l ia de-acasă; n-aveau să mai zăbovească mult, făgăduiseră să se-ntoarcă la ceasurile şase fix. Şi-atunci, întrucât supa era aproape răsfiartă, Gervaise o strigă pe madam Lerat, spunându-i că, după părerea ei, venise clipa să urce să-i cheme pe soţii Lorilleux. Madam Lerat deveni deodată foarte serioasă; ea făcuse târgul şi aranjase cum să se petreacă lucrurile între cele două familii. Îşi puse din nou şalul şi boneta; şi porni să urce grozăvindu-se, ţinându-se băţoasă în fustele ei. Jos, spălătoreasă îşi văzu mai departe de supă, mestecând în ea nişte macaroane, fără să scoată o vorbă. Oaspeţii, devenind pe neaşteptate tăcuţi şi gravi, aşteptau pătrunşi de măreţia clipei.

Madam Lerat se ivi cea dintâi. Făcuse drumul, dând ocol prin stradă, pentru a îndeplini cu cât mai mare alai împăcarea. Ţinu cu mâna uşa prăvăliei larg deschisă, în vreme ce madam Lorilleux, în rochie de mătase, se opri în prag. Toţi oaspeţii se ridicară în picioare, Gervaise păşi înainte şi-o îmbrăţişă pe cumnată-sa, după cum fusese înţelegerea, spunându-i:

— Poftim de intră. S-a isprăvit, nu-i aşa?. O să ne purtăm drăguţ, şi una şi alta.

Iar madam Lorilleux îi răspunse:

— Nu doresc nimic mai mult, decât ca împăcarea asta să ţină cât lumea.

După ce nevastă-sa pătrunse înăuntru, Lorilleux se opri şi el în prag şi aşteptă să fie de asemenea îmbrăţişat, mai înainte de-a intra în prăvălie. Niciunul dintre ei n-adusese flori; nu-şi îngăduiseră aşa ceva, li se părea că dacă de la bun început veneau la ea cu flori în braţe, prea ar fi avut aerul că se pleacă înaintea Şontoroagei. Gervaise îi strigă Augustinei s-aducă două sticle de vin. Apoi, la un capăt al

mesei turnă vinul în nişte pahare, chemând să vină toată lumea. Şi fiecare luă câte-un pahar, ciocnind pentru buna înţelegere din sânul familiei. În prăvălie se aşternu tăcerea, adunarea îşi bău vinul, cucoanele dându-l deodată pe gât până la ultima picătură.

— Nimic nu-i mai bun înainte de supă, spuse Boche, plescăind din limbă. Face mai mult decât un picior în fund.

Bătrâna Coupeau se aşezase în faţa uşii, ca să le vadă mutra soţilor Lorilleux. O trase pe Gervaise de fustă şi-o luă cu ea în odaia din fund. Şi stând amândouă plecate deasupra oalei cu supă, şopocăiră însufleţite, cu glas înăbuşit.

— Hai? Ce mai moace! spuse bătrâna. Tu n-ai putut să-i vezi. Dar eu, stăteam la pândă… Când fiică-mea a zărit masa, iacă! aşa i s-a schimonosit chipul, i s-a-ntins gura pân' la urechi; iar Lorilleux, a simţit că se-nnăbuşă şi-a pornit să tuşească… Acum, uite-te, acolo, la ei; nu mai au scuipat în gură, îşi muşcă buzele.

— Ţi se face scârbă să vezi nişte oameni în halul ăsta de pizmaşi, şopti Gervaise.

Într-adevăr, soţii Lorilleux aveau nişte mutre caraghioase. Bineînţeles că nimănui nu-i place să fie călcat pe coadă; mai ales între neamuri, când unii au izbutit în viaţă, e firesc ca ceilalţi să turbeze de necaz. Numai că omul se mai stăpâneşte, nu-i aşa? nu se dă în stambă. Ei bine! soţii Lorilleux nu erau în stare să se stăpânească. Era mai mult decât puteau să îndure, începuseră să privească chiorâş şi să li se strâmbe gura. În sfârşit, lucrul ăsta se vedea atât de desluşit, încât ceilalţi oaspeţi se uitau la ei şi-i întrebau dacă nu cumva se simţeau rău. Niciodată n-aveau să înghită ei masa asta cu cele paisprezece tacâmuri, faţa de masă albă ca neaua şi feliile de pâine tăiate din vreme. Se putea crede că sunt într-un restaurant de pe bulevarde. Madam Lorilleux dădu ocol mesei şi-şi plecă ochii să nu vadă florile; iar, pe furiş, pipăi uriaşa faţă de masă, înnebunită la gândul că pesemne era nouă.

— Gata suntem! strigă Gervaise, ivindu-se din nou, zâmbitoare, cu braţele goale şi cârlionţii bălai răsfiraţi pe tâmple.

Oaspeţii se frământau în jurul mesei. Tuturor le era foame şi căscau alene, părând plictisiţi.

— Dac-ar fi sosit stăpânul casei, îşi continuă spusele spălătoreasă, am fi putut să-ncepem.

— Asta-i bună! spuse madam Lorilleux, are să se răcească supa… Coupeau uită întotdeauna. Nu trebuia să-l laşi s-o întindă de-acasă.

Se făcuse de mult şase şi jumătate. Acum totul se ardea; gâsca avea să fie prea friptă. Atunci, Gervaise, adânc mâhnită, spuse să trimită pe cineva prin mahala, să vadă pe la crâşmari dacă nu-l zăreşte cumva pe Coupeau. Apoi, întru cât Goujet îşi oferi serviciile, voi să meargă şi ea cu el; Virginie, îngrijorată din pricina lui bărbatu-său, îi însoţi. Tustrei cu capul gol, ocupau tot trotuarul. Fierarul, care era cu surtucul pe el, o ţinea pe Gervaise la braţul stâng şi pe Virginie la dreptul; parcă era un coş cu două toarte, după cum zicea el; şi spusa asta li se păru atât de hazlie încât se opriră în drum, abia ţinându-se pe picioare de râs. Se priviră în oglinda mezelarului şi se porniră să râdă şi mai abitir. Pe lângă Goujet care era îmbrăcat numai în negru, cele două femei păreau două puicuţe pestriţe, croitoreasa cu rochia ei de muselină presărată cu bucheţele trandafirii, iar spălătoreasă în rochie de zefir alb cu picăţele albastre, cu încheietura mâinilor dezgolită şi un jabou de mătase cenuşie prins la gât. Lumea se întorcea să-i privească, văzându-i atât de veseli, atât de strălucitori, înţoliţi de sărbătoare în toiul săptămânii, îmbrâncind mulţimea ce se îmbulzea pe Rue des Poissonniers, în seara călduţă de iunie. Dar nu putea fi vorba de stat la glume. Se duceau de-a dreptul la uşa fiecărui crâşmar, vârându-şi capul înăuntru să cate cine-i în faţa tejghelei. Oare dobitocul ăsta de Coupeau plecase tocmai la Arcul de Triumf, să-şi bea rachiul? Pân-acum bătuseră toată partea de sus a străzii,

intrând în cârciumile cele mai frecventate: la „Petite-Civette”, căreia-i se dusese vestea pentru prunele ei în rachiu; la mătuşa Baquet, care vindea vinul de Orléans cu patruzeci de centime; la „Papillon”, locul de întâlnire al birjarilor, de felul lor oameni greu de mulţumit. Nici urmă de Coupeau. Şi-atunci, pe când coborau strada spre bulevard, trecând prin faţa lui François, crâşmarul din colţ, Gervaise scoase un ţipăt repede înăbuşit.

— Dar ce s-a-ntâmplat? întrebă Goujet.

Spălătoresei îi amuţise râsul. Era albă la chip şi-atât de tulburată, încât fu cât pe ce să cadă jos. Virginie îşi dădu de îndată seama despre ce era vorba, când îl văzu la François pe Lantier, aşezat la o masă şi mâncând liniştit. Cele două femei îl traseră pe fierar după ele.

— Mi-am sucit piciorul, spuse Gervaise când fu în stare să vorbească.

În sfârşit, tocmai la capătul de jos al străzii, îi descoperiră pe Coupeau şi pe Poisson în crâşmă lui nea Colombe. Stăteau în picioare, în mijlocul unui grup de bărbaţi; Coupeau, într-o bluză cenuşie, striga smucindu-se furios şi bătând cu pumnul în tejghea; Poisson, care în ziua aceea nu era de serviciu, îmbumbat într-un palton castaniu jerpelit, îl asculta cu-o mutră pământie şi tăcută, zbârlindu-şi ţăcălia şi mustăţile lui roşcovane. Goujet lăsă femeile la marginea trotuarului şi se duse să pună mâna pe umărul tinichigiului, dar când acesta din urmă le zări afară pe Gervaise şi pe Virginie, se supără. Cine dracu îi mai adusese pe cap nişte muieri de soiul ăstora? Acu' iată că fustele se ţineau scai de el! Ei bine! n-avea să se clintească din loc, puteau să-şi înfulece singure porcăriile gătite pentru ospăţ. Ca să-l potolească, Goujet fu nevoit să cinstească un păhărel de băutură oareşcare; ba, pe deasupra, Coupeau mai avu şi răutatea să mai stea de pomană încă cinci minute la tejghea. Când în cele din urmă ieşi, îi spuse nevesti-sii:

— Nu-mi place mie aşa ceva… Stau unde mi-e treaba, mă-nţelegi!

Gervaise nu răspunse nimic. Tremura din toate mădularele. Pesemne că vorbise cu Virginie despre Lantier, căci aceasta îi împinse înainte pe Goujet şi pe bărbatu-său, strigând la ei sa meargă în faţă. Apoi, cele două femei păşiră de-o parte şi de alta a tinichigiului, pentru a-l ţine de vorbă şi a-l împiedica să vadă. Era abia cherchelit, mai curând ameţit de-atâta vorbărie, decât de băutură. Ca să le facă în necaz, deoarece femeile păreau că vor să meargă pe trotuarul din stânga al străzii, le îmbrânci şi trecu pe trotuarul din dreapta. Gervaise şi Virginie dădură fuga înspăimântate căutând să ascundă uşa crâşmei lui François. Dar Coupeau, se pare, ştia că Lantier se afla înăuntru. Gervaise rămase ca prostită, când îl auzi bodogănind:

— Da, nu-i aşa! căprioara mea, acolo-i un individ pe care-l ştim foarte bine. Nu trebuie să mă crezi nătărău… Să te mai prind că baţi străzile, cu ochii tăi de chioambă!

Şi-o împroşcă cu vorbe spurcate. Nu pe el îl căuta, împopoţonată şi cu fleoanca spoită cu făină; ci pe fostul ei peşte. Apoi, pe neaşteptate, fu cuprins de-o furie nebună împotriva lui Lantier. Ah! tâlharul, ah! puşlamaua! Neapărat, unul dintre ei doi trebuia să zacă pe trotuar, ca un iepure cu maţele scoase. Cu toate acestea, Lantier părea că nu-şi dă seama de ce se întâmplă şi mânca în tihnă viţel cu măcriş. Lumea începuse să se îmbulzească. Până la urmă, Virginie îl luă cu ea pe Coupeau care, de îndată ce-o coti pe după colţul străzii, se potoli pe neaşteptate. Oricum, se înapoiară la prăvălie mai puţin veseli decât plecaseră.

Oaspeţii îi aşteptau în jurul mesei, cu chipul dezamăgit. Tinichigiul dădu mâna cu ei, fâţâindu-se înaintea cucoanelor. Gervaise, un pic frământată de gânduri, vorbea cu glasul stins şi aşeza lumea la masă. Însă, deodată, îşi dădea seama că nevenind madam Goujet, avea să rămână un loc gol, locul de lângă madam Lorilleux.

— Suntem treisprezece! zise ea, foarte tulburată, văzând în asta o nouă dovadă a nenorocirii de care se simţea ameninţată de la o vreme încoace.

Cucoanele care se şi aşezaseră, se ridicară cu-o înfăţişare îngrijorată şi bosumflată. Madam Putois spuse că-i gata să se retragă, pentru că, după părerea ei, nu trebuie să te joci cu lucrurile astea; de altminteri, n-avea să se atingă de nimic, mâncarea nu i-ar prii. În ce-l priveşte pe Boche, stătea şi rânjea; îi era mai pe plac să fie treisprezece persoane la masă în loc de paisprezece; iacă na! porţiile aveau să fie mai mari.

— Stai niţel! spuse iarăşi Gervaise. O s-aranjăm şi asta.

Şi, ieşind afară pe trotuar, îl chemă pe moş Bru care tocmai trecea drumul. Bătrânul lucrător intră, gârbovit şi înţepenit, cu chipul împietrit.

— Aşează-te acolo, dragul meu, îi spuse spălătoreasă. N-ai nimic împotrivă să stai cu noi la masă, nu-i aşa?

Moş Bru încuviinţă doar printr-o clătinare a capului. Totuna îi era dacă primea sau nu.

— Hai! mai bine el decât altul, spuse în continuare Gervaise, vorbind în şoaptă. Nu i se întâmplă să mănânce de multe ori pe pofta inimii. Cel puţin, are să se mai ospăteze şi el odată… Acum n-o să ne pară rău că ne ghiftuim.

Lui Goujet îi dădură lacrimile, într-atât era de mişcat. Ceilalţi fura şi ei înduioşaţi, socotind că era foarte bine aşa, adăugând că fapta asta avea să le aducă noroc tuturor. Totuşi, madam Lorilleux, nu părea încântată că stă lângă bătrân; se tot dădea la o parte, trăgând scârbită cu ochiul la mâinile lui aspre şi la bluza peticită şi spălăcită. Moş Bru stătea întruna cu capul plecat, stingherit mai cu seamă de şervetul care-i ascundea farfuria de dinaintea lui. În cele din urmă, îl luă şi-l puse încetişor pe marginea mesei, fără să-i dea prin gând să şi-l întindă pe genunchi.

În sfârşit, Gervaise aducea la masă supa cu macaroane şi oaspeţii îşi luau lingurile, când Virginie le atrase atenţia că iarăşi dispăruse Coupeau. Se prea poate să se fi înapoiat la nea Colombe. Însă adunarea se supără. Cu atât mai rău! de data asta n-or să mai alerge după el, n-avea decât să stea

pe stradă dacă nu-i era foame. Şi, pe când lingurile porneau să zăngăne pe fundul farfuriilor, Coupeau se ivi din nou, cu două ghivece, câte unul sub fiecare braţ, o micsandră şi-o balsamină. Mesenii aplaudară cu toţii. Coupeau, curtenitor, se duse de-şi aşeză ghivecele, unul în dreapta şi celălalt în stânga paharului Gervaisei; apoi se aplecă şi-i spuse, sărutând-o:

— Te uitasem, căprioara mea… Dar asta nu ne-mpiedică totuşi să ne iubim şi-ntr-o zi cum e cea de astăzi.

— Tare-i drăguţ în seara asta dom' Coupeau, îi şopti Clémance lui Boche la ureche. Are tot ce-i trebuie, taman de ajuns pentru a fi vrednic de iubire.

Purtarea plină de drăgălăşenie a stăpânului casei, făcu să domnească din nou veselia care, câteva clipe, fusese adumbrită. Gervaise, liniştită, îşi recăpătase zâmbetul. Mesenii isprăveau de sorbit supa. Apoi sticlele începură să treacă din mână în mână şi se bău cel dintâi pahar de vin, patru degete de vin curat, pentru a face să lunece mai uşor macaroanele din supă. Din odaia învecinată se auzea harţa copiilor. Acolo erau Etienne, Nana, Pauline şi micuţul Victor Fauconnier. Hotărâseră să le întindă o masă, lor tuspatru, îndemnându-i stăruitor să fie cât mai cuminţi. Zbanghia de Augustine care veghea maşinile de gătit, era nevoită să mănânce pe genunchi.

— Mămico! mămico! strigă pe neaşteptate Nana, Augustine şi-a lăsat să-i cadă bucata de pâine în zeama de la frigare!

Spălătoreasă dădu fuga până acolo şi-o surprinse pe zbanghie pe cale să-şi opărească beregata, din graba de-a înfuleca cât mai iute o felie de pâine unsă toată cu untură de gâscă încinsă. Îi trase o pereche de palme, fiindcă îndrăcită strengăriţă ţipa ca din gură de şarpe că nu era adevărat.

Când, după rasolul de vacă, se înfăţişă mâncarea de viţel cu sos alb, adusă la masă într-un castron de salată, stăpânii

casei neavând o farfurie îndeajuns de mare, un hohot de râs se răspândi printre meseni.

— Se-ngroaşă gluma, spuse Poisson, căruia de felul său rar i se întâmpla să scoată vreo vorbă.

Se făcuse şapte şi jumătate. Închiseseră uşa prăvăliei ca să nu fie spionaţi de lumea din mahala; mai ales, peste drum de ei, pricăjitul ăla de ceasornicar căsca ochii şi le număra bucăţelele pe care le aduceau la gură, cu-o uitătură atât de hulpavă, încât li se oprea dumicatul în gât. Perdelele atârnate în faţa vitrinelor lăsau să străbată o lumină puternică şi albă, statornică, fără nici un pic de umbră, în care masa se scălda cu tacâmurile ce mai stăteau încă la locul lor, cu ghivecele de flori îmbrăcate în guleraşe înalte de hârtie; şi lumina lăptoasă, amurgul ce cobora domol, dădea adunării o înfăţişare deosebit de aleasă. Virginie găsi cuvântul nimerit: privi odaia împresurată şi îmbrăcată numai în muselină şi spuse că era drăguţ. Când pe stradă trecea vreo căruţă, paharele tresăltau pe faţa de masă, iar cucoanele erau silite să strige la fel de tare ca şi bărbaţii. Dar se vorbea puţin; luau seama la ce făceau şi se purtau curtenitori. Numai Coupeau era îmbrăcat în bluza de lucru, de oarece, după cum spunea el, nu e cazul să te simţi stânjenit când eşti cu prietenii şi, în afară de asta, pentru că bluza de lucru este haina de onoare a muncitorului. Cucoanele închingate în rochiile lor aveau părul bine pieptănat, cu cărare la mijloc şi dat cu briantină care reflecta lumina; în vreme ce domnii, de teamă să nu-şi păteze surtucele, stăteau cât mai departe de masă, bombau pieptul şi ţineau coatele depărtate.

Ah! era o grozăvie! ce mai zvântau din mâncarea de viţel cu sos alb! Dacă la masă nu se prea vorbea, în schimb se mesteca zdravăn. Castronul, cu-o lingură înfiptă în sosul gros, un sos gălbui şi gustos ce tremura ca piftia, se golea văzând cu ochii. Pescuiau mereu bucăţelele de carne de viţel; şi nu se mai isprăveau, castronul umbla din mână în mână, iar chipurile mesenilor se aplecau deasupră-i,

răscolind în el după ciuperci. Jimblele mătăhăloase, proptite de perete în spatele mesenilor, păreau că se topesc. Între îmbucături, se auzea întruna fundul paharelor ciocnindu-se de masă. Sosul era niţel cam sărat şi fu nevoie de patru sticle de vin ca să înece mâncarea asta fără seamăn, ce se înfuleca pe rupte ca o smântână şi-ţi aprindea pârjol în pântece. Şi nici nu mai avură răgaz să-şi tragă sufletul, că spata de porc, aşezată pe-o farfurie adâncă şi însoţită de nişte cartofii dolofani şi rotunzi, se înfăţişă învăluită într-un nor de aburi. Răsunară strigăte de încântare. Ei, drăcia dracului! cu asta o brodiseră! Se dădeau în vânt cu toţii după aşa ceva. De astă dată, aveau să-şi aţâţe din plin pofta de mâncare; fiecare urmărea din ochi farfuria, cătând pieziş la ea şi ştergându-şi cuţitul pe bucata de pâine, pentru a fi gata de atac. Apoi, după ce apucară să se-nfrupte din friptură, îşi dădură cu cotul şi se porniră să vorbească eu gurile pline. Hai? spata asta de porc era ca untul, nu altceva! ceva atât de bun şi de gustos încât simţeai cum îţi lunecă pe beregată în jos, până-n călcâie. Cartofii erau o dulceaţă! Nici prea din cale-afară de săraţi; dar tocmai din pricina cartofilor se cerea câte o udătură în fiece clipă. Mai destupară încă patru sticle de vin. Farfuriile fură atât de bine şterse, încât nu le mai schimbară pentru felul următor, mazărea cu slănină. Oh! mazărea asta n-avea cum să le facă rău. O hăpăiau cu lingura plină, mai mult în glumă. Pe scurt, era o adevărată delicatesă, cum s-ar zice: plăcerea cucoanelor. Cel mai bun lucru la mazăre, erau bucăţelele de slănină, prăjite taman cât se cuvine şi aromind a şorici de porc. Două sticle de vin fură de-ajuns.

— Mămico! mămico! strigă pe neaşteptate Nana, Augustine îşi bagă mâinile în farfuria mea!

— Nu mă mai sâcâi atâta! Trage-i o palmă! răspunse Gervaise care tocmai se îndopa cu mazăre verde.

În odaia de alături, unde întinseseră masa pentru copii, Nana făcea pe stăpâna casei. Se aşezase lângă Victor şi-l pusese pe frate-său, Etienne, alături de micuţa Pauline; în

felul ăsta se jucau de-a căsnicia, erau nişte perechi de însurăţei la petrecere. Mai întâi, Nana îşi servise foarte drăguţ musafirii, scălâmbăindu-se surâzătoare, ca un om în toată firea; dar tocmai atunci se lăsă biruită de lăcomia ei nesăţioasă pentru bucăţelele de slănină prăjită, păstrându-le pe toate numai pentru ea. Zbanghia de Augustine care dădea târcoale copiilor şmechereşte, se folosi de acest prilej ca să înşface o sumedenie de bucăţele de slănină, sub cuvânt că face din nou împărţeala. Nana, înfuriată, o muşcă de încheietura mâinii.

— Ah! ai să vezi tu ce-am să-ţi fac! îngăimă Augustine, o să te spun maică-tii că după mâncarea de viţel i-ai zis lui Victor să te pupe.

Dar lucrurile se potoliră, căci Gervaise şi bătrâna Coupeau veniseră în odaie să scoată gâsca din frigare. La masa cea mare, oaspeţii căutau să-şi vină în fire, răsturnaţi pe spătarele scaunelor. Bărbaţii se descheiau la vestă, iar cucoanele se ştergeau pe faţă cu şervetele. Ospăţul se opri parcă în loc; doar câţiva meseni, mişcând din fălci, înghiţeau mai departe, mecanic, dumicaţi de pâine. Aşteptau, dând mâncării răgaz să se îndese. Noaptea se lăsase încetişor; o lumină tulbure, de-un cenuşiu posomorât, se strângea în spatele perdelelor. Când Augustine puse două lămpi aprinse, câte una la fiecare capăt al mesei, în bătaia puternică a luminii, ieşi la iveală harababură care domnea pe ea, farfuriile şi furculiţele unsuroase, faţa de masă pătată cu vin şi plină de firimiturii. Mirosul greu din odaie îi înăbuşea. Cu toate acestea, când dinspre bucătărie mai răbufnea câte-o pală fierbinte, toate feţele se îndreptau într-acolo.

— Nu putem să-ţi dăm şi noi o mână de ajutor? strigă Virginie.

Se ridică de pe scaun şi trecu în odaia învecinată. Femeile, una după alta, se luară după ea. Înconjurară frigarea şi, nespus de dornice să vadă, se uitară la Gervaise şi la bătrâna Coupeau care trăgeau din răsputeri de namila aia

de gâscă, s-o tragă de pe frigare. Apoi se auzi o larmă nemaipomenită în care se desluşeau glasurile ţipătoare şi ţopăielile de bucurie ale copiilor. Şi avu loc o intrare triumfală: Gervaise purta gâsca pe braţele-i înţepenite, cu faţa leoarcă de sudoare şi luminată de-un zâmbet larg; femeile păşeau în Urma ei, tot atât de râzăreţe; în vreme ce Nana, care rămăsese la coadă, se înălţa în vârful picioarelor să vadă şi ea. Când gâsca se află pe masă, uriaşă, galbenă ca aurul, cu mustul zemuind din ea, n-o hărtăniră numaidecât. Adunarea amuţise din pricina uimirii şi-a surprizei pline de respect care-o cuprinsese. Îşi arătau gâsca unul altuia, făcându-şi cu ochiul şi dând din cap. Grozavă orătanie! Ce matahală de cucoană! Ce mai copane şi ce piept!

— Asta nu s-a-ngrăşat din nimic! spuse Boche.

Atunci, porniră să vorbească despre gâscă. Gervaise lămuri faptele: era cea mai frumoasă orătanie pe care-o găsise la precupeţul de păsări din mahalaua Poissonničre; ţase kilograme ţi-un sfert pe balanţa cărbunarului; un obroc de cărbuni arseseră ca s-o frigă şi dăduse trei ulcele de untură. Virginie îi luă vorba din gură, să se laude că văzuse orătania crudă: s-ar fi putut mânca şi-aşa, spunea ea, atât de gingaşă şi albă îi era pielea, piele de bălană, zău aşa! Bărbaţii râdeau cu toţii, ştrengăreşte şi lacomi, lăsându-le gura apă. Totuşi, Lorilleux şi nevastă-sa strâmbau din nas, plesnind de audă să vadă o asemenea gâscă pe masa Şontoroagei.

— Ei bine! să vedem ce face, că doar n-o s-o mâncăm întreagă, spuse în cele din urmă spălătoreasă. Cine-o taie?. Nu, nu, eu nu! Prea-i mare, orătania asta mă-nspăimântă.

Coupeau se arătă dispus s-o taie el. Ce Dumnezeu, era cât se poate de uşor: apucai de mădulare şi trăgeai de ele; şi cu toate astea bucăţile rămâneau în bună stare. Dar se iscară împotriviri din partea mesenilor şi-i luară tinichigiului, cu forţa, cuţitul de bucătărie din mână; când o să se-apuce el să taie, are să fie un adevărat cimitir în farfurie. Câteva

clipe stătură să se ofere cineva de bună voie. În cele din urmă, madam Lerat spuse prietenos:

— Ascultaţi-mă, s-o taie dom' Poisson… sigur că da, s-o taie dom' Poisson…

Şi, deoarece adunarea părea că nu pricepe despre ce-i vorba, madam Lerat adăugă c-un gând ascuns, încă şi mai măgulitor:

— Nu mai încape nici o îndoială, dom' Poisson trebuie s-o taie, căci e-obişnuit să umble cu armele.

Şi-i dădu vardistului cuţitul de bucătărie pe care-l ţinea în mână. Toţi mesenii râseră uşuraţi, dându-şi încuviinţarea. Poisson îşi înclină băţos capul ca un militar şi dădu gâsca mai aproape. Vecinele lui, Gervaise şi madam Boche, se dădură la o parte, să-i facă loc pentru coate. Poisson tăia domol, făcând mişcări mari şi uitându-se ţintă la orătanie, de parcă ar fi vrut s-o bată în cuie pe fundul tăvii. Când îşi înfipse cuţitul în spinarea gâştei, se auzi un pârâit, dar Lorilleux fu cuprins de un elan patriotic:

— Hei! Dacă ar fi fost un cazac!

— Oare v-aţi luptat cu cazacii, dom' Poisson? întrebă madam Boche.

— Nu, cu beduinii, răspunse vardistul care desfăcea o aripă. Nu mai sunt cazaci.

Dar se lăsă o tăcere apăsătoare. Întinzând capul, toţi mesenii urmăreau cuţitul din priviri. Poisson le pregătea o surpriză. Pe neaşteptate, făcu cea din urmă tăietură iar spatele gâştei se desfăcu şi se ridică cu târtiţa în sus: asta era „tichia episcopului. Atunci izbucniră în strigăte de admiraţie. Numai foştii militari erau în stare să se poarte drăguţ în societate. În răstimp, gura căscată a fundului gâştei slobozi un val de zeamă; iar Boche rânjea.

— Mă înscriu, şopti el, uite-aşa să mi se ude-n gură!

— Oh! neruşinatul! strigă cucoanele. Trebuie să fii un neruşinat nemaipomenit.

— Zău că nu cunosc bărbat mai scârbos ca el! spuse madam Boche, mai mânioasă decât celelalte. Să taci, m-

auzi! Eşti în stare să scârbeşti o armată întreagă… Nu-ţi dai seama că suntem la masă!

Clémence spunea din nou, în clipa aceea, stăruind în toiul larmei:

— Dom' Poisson, ascultă, dom' Poisson… Ai să-mi dai mie târtiţa, nu-i aşa?

— Draga mea, târtiţa ţi se cuvine pe drept, spuse madam Lerat, cu înfăţişarea ei tainică şi deşucheată.

În răstimp, gâsca fu tăiată în bucăţi. Vardistul, după ce îngăduise adunării să se minuneze la văzul „tichiei episcopului”, vreme de câteva minute, desfăcuse bucăţile şi le rânduia pe marginea farfuriei. Se puteau înfrupta. Însă cucoanele care-şi descopciau rochiile, se plângeau de căldură. Coupeau răcni că erau în casa lor, că prea îşi cocoloşeau vecinii; şi deschise, cât se putu de larg, uşa dinspre stradă, cheful continuând în mijlocul hurducăitului de trăsuri şi-a îmbulzelii trecătorilor de pe trotuare. Atunci, cu fălcile odihnite şi simţind un nou gol în stomac, se porniră iarăşi pe înfulecat, năpustindu-se cu furie asupra gâştei. Doar cât stătuse de-aşteptase şi privise cum se taie orătania, spunea poznaşul ăla de Boche, doar atât şi-i fusese de-ajuns ca mâncarea de viţel cu sos alb şi spata de porc să-i coboare până-n călcâie.

Într-adevăr, se-ncinse acolo un chiolhan nemaipomenit; adică niciunul dintre meseni nu-şi amintea să mai fi avut vreodată pe suflet o asemenea crăpelniţă. Gervaise, cât o matahală, proptită în coate, înfuleca hălci întregi de piept, nemaiscoţând nici o vorbă, de teamă să nu scape vreo îmbucătură; se simţea doar niţel ruşinată faţă de Goujet, supărată că i se înfăţişa în chipul ăsta, lacomă ca o mâţă. Însa Goujet, văzându-i chipul aprins de atâta mâncare, se îndopase şi el peste măsură. Şi-apoi, cu toată lăcomia ei, era atât de drăguţă şi atât de prietenoasă! Nu-şi pierdea vremea cu pălăvrăgeala, dar se ostenea în fiecare clipă să aibă grijă de moş Bru şi să-i pună în farfurie câte-o bucată mai aleasă. Era chiar mişcător s-o vezi pe pofticioasa asta,

cum îşi lua de la gură bucăţica de aripă, ca s-o dea bătrânului ce nu părea să fie prea priceput la de-ale mâncării şi care înghiţea orice, cu capul plecat, îndobitocit de-atâta ghiftuială, el a cărui pipotă uitase de gustul pâinii. Soţii Lorilleux îşi abăteau acum mânia asupra fripturii; luau din ea cât să le-ajungă trei zile, ar fi înghiţit şi farfuria, şi masa, şi prăvălia, s-o sărăcească cât mai degrabă pe Şontoroagă. Toate cucoanele râmniseră la spinarea gâştei; spinarea-i bucăţica cucoanelor. Madam Lerat, madam Boche, madam Putois rodeau la oase, în vreme ce bătrâna Coupeau, care se dădea în vânt după gât, sfârteca de pe el carnea, cu cei din urmă doi dinţi pe care-i mai avea. Lui Virginie îi plăcea pielea, când era bine rumenită şi fiecare mesean îi dădea porţia sa de piele, vrând să se arate curtenitor; până-ntr-acolo încât Poisson îi aruncă nevesti-sii nişte priviri încruntate, poruncindu-i să-şi pună stavilă gurii, pentru că-i era de-ajuns cât mâncase, ca o hămesită; i se mai întâmplase odată, fiindcă prea se îndopase cu gâscă friptă, să stea la pat cu burta umflată două săptămâni de-a rândul. Însă Coupeau se supără şi-i dădu lui Virginie o bucată din partea de sus a copanului, strigând că, pentru numele lui Dumnezeu, dacă nu-i venea de hac, nu se mai putea zice că-i femeie. Oare făcuse vreodată rău cuiva carnea de gâscă? Ba dimpotrivă, carnea de gâscă lecuia boala de splină. Puteai s-o mesteci fără pâine, ca pe-un cozonac. El ar fi fost în stare să înfulece la friptură de gâscă toată noaptea, fără să se-ncurce; şi, pentru a se grozăvi, îşi vârî în gură un copan întreg. În răstimp, Clémence isprăvea de mâncat târtiţa, o sugea plescăind din buze, şi se zvârcolea de râs din pricina lui Boche care-i spunea în şoaptă fel de fel de vorbe deocheate. Ah! pentru numele lui Dumnezeu! Da, se îndopau ca porcii! Când te-ai vârât în joc, trebuie să joci, nu-i aşa? Şi dacă nu-ţi poţi îngădui decât din când în când câte-un chiolhan pe ici, pe colo, ar trebui să fii un nătărău nemaipomenit să nu te foloseşte de-acest prilej şi să nu bagi în tine până nu mai poţi. E-adevărat că

burduhanele se vedeau umflându-se din ce în ce mai abitir. Cucoanele se făcuseră cât nişte butii. Nehaliţii ăştia afurisiţi plesneau de-atâta mâncare! Cu gurile căscate şi bărbiile unse de grăsime, arătau la chip ca nişte funduri şi erau atât de aprinşi la faţă încât ai fi zis că-s nişte funduri de bogătani, nemaiîncăpându-şi în piele de-atâta belşug.

Darămite vinul, fraţilor-fârtaţilor, vinul curgea la masă aşa cum curge apa pe Sena. Un adevărat puhoi, ca atunci când plouă şi pământul e-nsetat. Coupeau turna de sus, să poată vedea spumegând şuvoiul roşu; şi când sticla se golea, glumea, întorcând-o cu gâtul în jos şi apucându-se s-o strângă aşa cum fac dintotdeauna femeile când mulg vacile. Încă o sticlă de vin negru căreia îi venise de hac! într-un colţ al prăvăliei, mulţimea sticlelor de vin negru golite creştea văzând cu ochii, un soi de cimitir al sticlelor peste care aruncau resturile de la masă. Când madam Putois ceru nişte apă, tinichigiul, revoltat de-o asemenea dorinţă, porni s-adune el însuşi garafele de pe masă. Oare apă beau oamenii cinstiţi? Va să zică madam Putois avea de gând să facă broaşte în burtă? Şi paharele se goleau dintr-o duşcă, lichidul, zvârlit de-a dreptul în gâtlej, se prăvălea ca şuvoaiele de apă ale ploii de-a lungul burlanelor de scurgere, în zilele când se dezlănţuia vreo furtună. Ploua cu molan, ce mai calea-valea! Un molan care la început avusese un şmac de butoi vechi, dar cu care te obişnuiai de minune, până-ntr-acolo încât ajungea să ţi se pară că miroase a alune. Ah! Doamne-Dumnezeule! degeaba vorbeau iezuiţii, zeama strugurilor de pe boitele viţelor-de-vie era totuşi o născocire nemaipomenită! Mesenii râdeau şi încuviinţau; căci, ce să mai lungim vorba, muncitorul n-ar fi în stare să trăiască fără vin, se vede că tata Noe sădise viile pentru tinichigii, croitori şi fierari. Vinul te limpezea şi te odihnea după lucru, puturoşilor le înfierbânta măruntaiele; şi-apoi, când poznaşul ăsta îţi juca vreun renghi, ei bine! nu-ţi mai păsa de nimic, al tău era tot Parisul. Ca şi cum muncitorul, istovit de-atâta muncă, fără o leţcaie în

buzunar, dispreţuit de burghezi, ar fi avut prea multe prilejuri de veselie încât să i se mai ţină şi socoteală pentru câte-o pileală pe care o trăgea şi el, din când în când, doar ca să i se pară viaţa mai frumoasă! Ai! oare nu era adevărat că în clipa de faţă prea puţin le păsa de împărat? Se prea putea ca şi împăratul să fie cherchelit, dar ăsta nu era un motiv ca să le pese de el; ba chiar ar fi pus şi rămăşag cu împăratul că nu-i mai cherchelit ca ei şi că nu petrece mai bine. Ducă-se la dracu, aristocraţii! Coupeau dădea dracului toată lumea! Femeile i se păreau drăguţe, se băteau peste buzunarul în care zdrăngăneau cincisprezece centime, râzând de parcă ar fi vânturat cu lopata monede de cinci franci. Chiar şi Goujet, atât de ursuz îndeobşte, luase achiul. Ochii lui Boche se micşorau, ai lui Lorilleux se făceau din ce în ce mai spălăciţi, în vreme ce Poisson, cu chipul său ars de soare, de fost soldat, scăpăra nişte priviri din ce în ce mai încruntate. Acuma erau matoli de-a binelea, beţi criţă. Şi cucoanele se cam afumaseră, oh! o ameţeală încă uşoară, cu obrajii aprinşi de vinul curat şi simţind nevoia să se dezbrace, ceea ce le făcu să-şi ia de pe cap baticurile; însă din toate singură Clémence începuse să se poarte necuviincios. Pe neaşteptate, Gervaise îşi aminte de cele şase sticle de vin înfundat; uitase să le pună la masă odată cu friptura de gâscă; le aduse şi îşi turnară în pahare. Atunci, Poisson se ridică şi spuse, cu paharul în mână:

— Beau în sănătatea stăpânei casei.

Toată adunarea se sculă în picioare, mutând cu zgomot scaunele din loc; întinseră braţele, paharele se ciocniră, într-o larmă răsunătoare.

— Peste cincizeci de ani de-acum încolo! strigă Virginie.

— Nu, nu, răspunse Gervaise mişcată şi surâzătoare, aş fi prea bătrână. Haida-de, vine şi ziua când o să fim mulţumiţi că ne ducem.

În răstimpul acesta, prin uşa larg deschisă, mahalaua privea şi lua parte la chef. Trecătorii se opreau în dreptul luminii ce se răspândea pe caldarâm şi râdeau de plăcere

că-i vedeau pe oamenii ăştia ospătându-se cu-atâta poftă. Birjarii, plecându-se de pe capră şi dând bice mârţoagelor, aruncau câte-o privire şi strigau în glumă: „Ia zi, nu faci cinste?. Ei, grăsano, mă duc după moaşă!.” Aroma fripturii de gâscă înveselea şi strălumina toată strada; pe trotuarul de peste drum, la băcănie, băieţilor de prăvălie li se părea că se înfruptă şi ei din orătanie; precupeaţa de fructe şi negustoreasa de măruntaie, veneau întruna să se proţăpească în faţa atelierului şi să adulmece văzduhul, lingându-se pe buze. Hotărât lucra, întreaga stradă gemea de-atâta mâncare, stricându-se la burtă. Madam Cudorge mama şi madam Cudorge fiică-sa, care ţineau prăvălia de-alături, unde se vindeau umbrele şi care niciodată nu se arătau la faţă, trecură strada, una în spatele celeilalte, uitându-se chiorâş şi aprinse la obraji, de parcă toată ziua ar fi prăjit clătite. Stând la bancul de lucru printre cucii săi zglobii, ceasornicarul cel mărunţel nu mai era în stare să-şi vadă de treabă, ameţit de câte sticle numărase şi aţâţat până peste poate. Da, vecinii adulmecau şi eu aromele ospăţului! striga Coupeau. Oare de ce să se ascundă? Mesenii care-şi dăduseră drumul, nu se mai ruşinau că stăteau la masă în văzul tuturor; ba, dimpotrivă, lumea care se îmbulzise afară şi-i privea înlemnită, lăsându-i gura apă, îi măgulea şi-i înfierbânta; ar fi dorit să doboare faţada prăvăliei şi să întindă masa până-n stradă, să-şi mănânce acolo desertul, în văzul lumii, pe caldarâmul zguduit de puhoiul trecătorilor. Nu erau urâţi la vedere, nu-i aşa? Atunci, înseamnă că n-aveau nevoie să se zăvorească înăuntru, ca nişte egoişti. Văzându-l pe ceasornicarul cel mărunţel că înghite în sec, Coupeau îi arătă de departe o sticlă; iar celălalt, încuviinţând din cap, tinichigiul îi duse sticla şi-un pahar. Se înjgheba o adevărată frăţietate cu strada. Ciocneau cu trecătorii. Îşi chemau tovarăşii de lucru, ce se arătau a fi băieţi de treabă. Chiolhanul se întindea, răspândindu-se din vecin în vecin, astfel încât

toată mahalaua Goutte-d'Or mirosea a de-ale mâncării şi se pusese pe haleală, într-un bairam îndrăcit.

De câteva clipe încoace, madam Vigouroux, cărbunăreasa, tot trecea şi se întorcea prin faţa uşii.

— Ei! madam Vigouroux, madam Vigouroux! urlară mesenii.

Madam Vigouroux intră, râzând prosteşte, spălată de negreală, atât de grasă încât plesnea rochia pe ea. Bărbaţilor le plăcea s-o ciupească, fiindcă o puteau pişcă de oriunde, fără să dea niciodată peste vreun os. Boche o pofti să se aşeze lângă el; şi, pe furiş, îi cuprinse numaidecât genunchiul pe sub masă. Dar madam Vigouroux care era obişnuită cu de-al de-astea, îşi goli în tihnă paharul de vin, povestind că vecinii ieşiseră la ferestre şi că lumea din casă începea să se supere.

— Oh! treaba asta ne priveşte pe noi, spuse madam Boche. Noi suntem portarii, nu-i aşa? Ei bine, noi răspundem de liniştea casei… Să vină să se plângă, şi-o să le facem o primire de pomină.

În odaia din fund, apucase să se-ncingă o încăierare turbată între Nana şi Augustine, din pricina frigării pe care fiecare din ele voiau s-o lingă. Vreme de-un sfert de ceas, frigarea tot săltase pe duşumea, zdrăngănind ca o cratiţă spartă. Acum Nana îl doftoricea pe micuţul Victor căruia îi rămăsese un os de gâscă în gâtlej; Nana îi vâra degetele sub bărbie, silindu-l să înghită, ca leac, bucăţi mari de zahăr. Ceea ce n-o oprea să stea cu ochii aţintiţi la masa celor mari. În fiece clipă venea să ceară vin, pâine, carne pentru Etienne şi Pauline.

— Na! Crapă! îi spunea maică-sa. Poate c-ai să mă laşi odată-n pace!

Copiii nu mai erau în stare să mănânce, dar cu toate acestea înfulecau pe sparte, bătând din furculiţe tactul unui cântec, ca să-şi aţâţe pofta de mâncare.

În toiul larmei, moş Bru şi bătrâna Coupeau se puseseră pe palavre. Moşneagul, pe care mâncarea şi băutura îl

făcuseră să pălească la chip, vorbea despre feciorii săi care muriseră în Crimeea. Ah! de-ar fi trăit copiii, ar fi avut în fiecare zi câte-un dumicat de pâine. Dar bătrâna Coupeau căruia i se cam împleticea limba, îi spuse plecându-se spre el:

— Ai o mulţime de necazuri cu copiii, haida-de! Aşa şi cu mine, crezi că mă simt fericită aci, nu-i aşa? Ei bine! De câte ori n-am plâns… Nu, să nu-ţi doreşti copii.

Moş Bru dădu din cap.

— Nicăieri nu mai vor să mă angajeze, îngână el. Prea-s bătrân. Când intru în vreun atelier, tinerii fac haz şi mă-ntreabă dacă nu cumva eu-s cel care i-a lustruit cizmele lui Henric al IV-lea… Anul trecut am mai câştigat câte un franc şi jumătate pe zi, stând să vopsesc un pod; trebuia să lucrez culcat pe spate, şi dedesubt curgea gârla. De-atunci tuşesc întruna… Acum s-a sfârşit, m-au alungat de peste tot.

Îşi privi bietele mâini ţepene şi adăugă:

— Nu-i de mirare, de vreme ce nu mai mi-s bun de nimic. Au dreptate, aş face ca ei… Vezi mata, nenorocirea-i că n-am murit. Da, asta-i greşeala mea. Când nu mai eşti în stare să lucrezi, trebuie să te culci şi să dai ortul popii.

— Într-adevăr, zise Lorilleux care-i asculta, nu pricep de ce guvernul nu vine în ajutorul invalizilor muncii… Citeam mai vieri, despre chestia asta într-un ziar…

Dar Poisson găsi de cuviinţă că trebuie să ia apărarea guvernului.

— Muncitorii nu-s soldaţi, spuse el. Pensiile de invaliditate sunt pentru soldaţi… Nu trebuie să cerem lucruri imposibile.

Se adusese la masă desertul. La mijloc, era o tortă de Savoia, în formă de templu, având o cupolă cu coastele din pepene galben; iar pe cupolă stătea înfipt un trandafir artificial lângă care se legăna un fluture din hârtie poleită, prins în vârful unei sârme de fier. Două picături de răşină, închipuiau, în inima trandafirului, două boabe de rouă. Apoi, în stânga, o bucată de brânză albă plutea într-o

farfurie adâncă, în vreme ce, în dreapta, pe o altă farfurie, stăteau îngrămădite nişte căpşuni terciuite din care se scurgea zeama. Afară de asta, pe masă mai rămăsese mişte salată, câteva frunze mari de lăptucă scăldate de ulei.

— Haide, madam Boche, spuse îndatoritoare Gervaise, mai ia oleacă de salată. Ştiu că-ţi place la nebunie.

— Nu, nu, mulţumesc! Mi-s sătulă pân-aici.

Spălătoreasă, întorcându-se spre Virginie, aceasta îşi vârî degetul în gură, ca şi cum ar fi vrut s-atingă mâncarea cu el.

— Zău, că-s plină, şoptii ea. Nu mai e loc. N-ar mai încăpea nici o îmbucătură.

— Oh! dacă te-ai strădui niţel, stărui Gervaise zâmbind. Oricând mai e un locşor. Salata se mănâncă fără să-ţi fie foame… N-ai să laşi să se prăpădească bunătate de lăptucă!

— Ai s-o mănânci mâine murată, zise madam Lerat. E mai bună când e murată.

Cucoanele suflau din greu, privind cu părere de rău la castronul cu salată. Clémence povesti că într-o zi, la prânz, băgase în ea trei legături de salată de untişor. Madam Putois era încă şi mai şi, lua inimi de lăptuci şi, fără să le mai spele, le rumega aşa, numai cu sare. Ar fi trăit toate numai cu salata, mâncând hârdaie întregi şi, îndemnându-se cu sporovăielile, cucoanele îi veniră de hac castronului de salată.

— Eu, aş fi în stare să umblu de-a buşilea într-o păşune, spunea întruna portăreasa, cu gura plină.

Atunci, când li se servi desertul, se porniră pe glume. Prăjiturile nu mai erau luate în seamă. Se iviseră cam târziu, dar n-are a face, aveau totuşi să le dezmierde niţel. Când stăteau gata să explodeze ca nişte bombe, nu se puteau lăsa puşi în încurcătură de nişte căpşuni şi de niscaiva prăjituri, De altminteri, nimeni nu-i gonea din urmă, aveau timp berechet, chiar şi toată noaptea, dacă ar fi vrut. În aşteptare, îşi umplură farfuriile cu căpşuni şi brânză. Bărbaţii îşi aprindeau lulelele; şi, întrucât sticlele

înfundate se goliseră, se înapoiară la vinul vărsat din care beau în timp ce fumau. Dar vrură ca Gervaise să taie numaidecât tortul de Savoia. Poisson, foarte curtenitor, se sculă şi luă trandafirul pe care-l oferi sărbătoritei, în aplauzele mesenilor. Gervaise trebui să şi-l prindă c-un bold, în stânga pieptului, lângă inimă. La fiece mişcare pe care-o făcea, fluturele bătea din aripi.

— Ia spune! exclamă Lorilleux care tocmai atunci făcuse o descoperire, dar mâncăm pe masa dumitale de călcat!. Asta-i bună! poate că niciodată nu s-a lucrat atâta pe ea!

Gluma asta răutăcioasă se bucură de-un mare succes. Cuvintele cu două înţelesuri porniră să curgă: Clémence n-apuca să înfulece o lingură de căpşuni fără să nu spună că trage o călcătură; madam Lerat pretindea că brânza miroase a scrobeală; în vreme ce madam Lorilleux, repeta printre dinţi c-o brodiseră de minune, să-ţi papi atât de iute banii, tocmai pe scândurile pe care-ai trudit atât de mult ca să-i câştigi. O furtună de râsete şi strigăte răsună în odaie.

Dar, pe neaşteptate, un glas puternic îi făcu pe toţi să tacă mâlc. Era Boche care se sculase în picioare, luându-şi o înfăţişare deşănţată şi deşucheată, şi cânta Vulcanul dragostei sau Soldatul care vrăjeşte inimile.

Eu, eu seduc, Blavin, femei frumoase…

Un tunet de strigăte de aprobare întâmpină cel dintâi cuplet. Da, da, se vor porni pe cântat! Fiecare avea să-şi cânte bucata sa. Era mai distractiv decât orice altceva. Şi mesenii se rezemară cu coatele pe masă, se lăfăiră pe spătarele scaunelor, dând din cap la părţile mai hazoase şi trăgând câte-o duşcă la refrene. Dobitocul ăsta de Boche era mare meşter în cânte ce hazliii. Ar fi fost în stare să stârnească şi râsul garafelor de pe masă când, cu degetele răşchirate şi şapca dată pe ceafă, îi imita pe pifani. Îndată după Vulcanul dragostei, porni să cânte Baroana de Follebiche, unul dintre succesele sale. Când ajunse la cel de-al treilea cuplet, se întoarse cu faţa spre Clémence şi îngână cu glas domol şi drăgăstos:

Baroana lume-avea întruna, Doar patru ale ei surori.
Erau trei brune, blondă una, Şi-aveau opt ochi fermecători.

Atunci mesenii, încântaţi, porniră şi ei să intoneze refrenul. Bărbaţii băteau măsura cu piciorul. Cucoanele luaseră cuţitele şi băteau cu ele tactul pe buza paharelor. Urlau cu toţii în cor:

Plăti-va, drace! careva.
Un păhăruţ la pa… pa… pa…
Plăti-va, drace! careva.
Un păhăruţ la pa… pa… pa… truu… la!

Geamurile prăvăliei zbârnâiau, suflul nemaipomenit, stârnit de cântăreţi, făcea să fâlfâie perdelele de muselină, în răstimp, Virginie dispăruse de-acum în două rânduri şi, când se înapoiase, se plecase la urechea Gervaisei să-i spună pe şoptite o veste. Când se întoarse pentru cea de-a treia oară, îi zise în toiul gălăgiei:

— Draga mea, e tot la François, se face că citeşte ziarul… Fără îndoială că unelteşte cine ştie ce mârşăvie.

Vorbea despre Lantier. Pe el se ducea să-l pândească în chipul ăsta. De fiecare dată ce-i aducea alte veşti, Gervaise se întuneca la faţă.

Oare-i beat? o întrebă ea pe Virginie.

— Nu, răspunse vlăjgana cea oacheşă. Pare cu mintea trează. Ăsta-i cel mai îngrijorător lucru. Hai! De ce zace acolo la crâşmar, dacă-i treaz?. Dumnezeule! Dumnezeule! De nu s-ar întâmpla ceva!

Spălătoreasă, nespus de neliniştită, o rugă fierbinte să-şi ţină gura. Deodată, se aşternu o tăcere adâncă. Se sculase madam Putois şi se pornise să cânte: La abordaj! Mesenii, o priveau amuţiţi şi adânciţi în gânduri; chiar şi Poisson îşi pusese luleaua pe marginea mesei, ca s-o poată asculta mai bine. Stătea băţoasă, mărunţică şi mânioasă, cu chipul palid sub boneta-i neagră; îşi avânta pumnul stâng, zvâcnindu-l înainte, pătrunsă de mândrie, glasul detunându-i mai puternic decât îi era felul:

Un îndrăzneţ corsar ne-alungă.
Ca vântul, înapoi, pe-o dungă!
Ce nenoroc pentru tâlhar!
Nici o iertare lui, măcar!
Copii, la tunuri e mai bine!
Beţi romul din pahare pline!
Rom puneţi în pahare pline!
Piraţi de-a valma şi tâlhari.
Sunt spânzuraţi de funii tari!

Cântecul ăsta era într-adevăr ceva serios. Însă, afurisită drăcie! Îţi dezvăluia adevărata înfăţişare a lucrurilor. Poisson, care călătorise pe mare, clătina din cap ca să încuviinţeze amănuntele. De altminteri, se vedea cât de colo că madam Putois cânta din tot sufletul. Coupeau se plecă să le povestească cum, într-o seară, pe Rue Poulet, madam Putois luase la palme patru haidamaci care-i puseseră gând rău.

Ajutată de bătrâna Coupeau, Gervaise se apucase de servit cafeaua, deşi lumea mai mânca încă din tortul de Savoia. N-o lăsară să se aşeze la loc; strigau cu toţii că-i venise rândul să cânte şi ea. Gervaise se împotrivi, albă ca varul, părând că se simte rău; chiar o întrebară dacă nu cumva i se aplecase de la friptura de gâscă. Atunci, Gervaise, cu glas firav şi plăcut, le cântă: Ah, lasă-mă să dorm!; când ajungea la refren, la urarea aceea a unui somn plin de tihnă, privirile-i scăldate de lacrimi se pierdeau în beznă, spre stradă. Îndată după aceea, Poisson se înclină dinaintea cucoanelor, salutându-le c-un semn smucit al capului, şi intonă un cântec de pahar, Vinurile Franţei; însă cânta ca un tolomac; doar cupletul de la urmă, un cuplet patriotic, se bucură de succes, fiindcă atunci când pomeni de drapelul tricolor îşi ridică sus de tot paharul, îl clătină şi-n cele din urmă îl goli în gâvanul gurii larg deschise. Apoi, romanţele se înşiruiră una după alta; în barcarola lui madam Boche fu vorba despre Veneţia şi gondolierii ei, în boleroul pe care-l cântă madam Lorilleux, despre Sevilla şi andaluzele sale, în

vreme ce Lorilleux ajunse să pomenească până şi despre parfumurile din Arabia, când aduse vorba de iubirile dansatoarei Fatma. În jurul mesei îmbelşugate, în aerul greu, se desfăşurau zări aurii, le treceau prin faţă copile cu gât de fildeş şi păr de abanos, sărutări sub lună în sunetul ghitarelor, baiadere împrăştiind sub paşii lor o ploaie de perle şi de nestemate; bărbaţii îşi fumau visători lulelele, cucoanele rămăseseră c-un zâmbet fericit de plăcere pe buze, închipuindu-şi cu toţii că se află-n Arabia, pe cale să-i respire parfumurile îmbătătoare. Când cu glas tremurând Clémence porni să gângurească: Făuriţi un cuib, cântecul acesta le pricinui şi el o nespusă plăcere; deoarece le amintea de viaţa la ţară, de păsărelele sprinţare, de danţurile pe sub frunzişul copacilor, de floriile cu potirul de miere, în sfârşit, de tot ceea ce zăreau în pădurea de la Vincennes, în zilele când se duceau acolo să desfunde o sticlă de vin negru. Dar Virginie reîntronă veselia printre meseni cu Păhărelul meu de rachiu; făcea pe vivandiera, cu-o mână proptită în şold şi cotul scos în afară; cu cealaltă turna rachiul, în gol, întorcând încheietura mâinii. În cele din urmă, mesenii o rugară din adâncul inimii pe bătrâna Coupeau să le cânte Şoricelul. Bătrâna tot da îndărăt, jurându-se că nu ştie cântecul ăsta deocheat. Cu toate acestea, pom! să-l cânte cu glasul ei subţirel şi dogit; iar chipu-i brăzdat de zbârcituri, cu ochii mici şi sclipitori, întărea aluziile, pomenind de spaima domnişoarei Lise care, la vederea şoricelului, îşi strângea fustele. Toţi mesenii râdeau în hohote; femeile nu-şi mai puteau ţine râsul, uitându-se la vecinii lor cu priviri scăpărătoare; la urma urme: nu era ceva scârbos, n-avea cuvinte de ruşine. Pentru a spune adevărul, Boche făcea pe şoarecele, umblându-i carbunăresei pe sub fustă. Lucrurile ar fi putut să ia o întorsătură urâtă, dacă Goujet, la un semn cu ochiul făcut de Gervaise, n-ar fi adus din nou liniştea şi buna-cuviinţă cu Abdel-Kader îşi ia rămas bun, pe care-l făcu să detune cu glasul sau de bas. Într-adevăr, flăcăul ăsta avea o voce de

bas nemaipomenită! Glasul lui răsuna din frumoasa-i barbă bălaie şi zbârlită, ca dintr-o goarnă de aramă. Când răcni: „O, tovarăşa mea curajoasă!” pomenind de iapa murgă a oşteanului, inimile porniră să ticăiască şi fu aplaudat fără să se mai aştepte sfârşitul cântecului, atât de puternic strigase.

— Acuma-i rândul dumitale, moş Bru, e rândul dumitale! spuse bătrâna Coupeau. Cântă-ni-l pe-al matale. Cele de odinioară-s cele mai frumoase, haide!

Şi mesenii se întorseseră cu fetele către moşneag, stăruind şi încurajându-l. Moş Bru, cuprins de toropeală, cu masca sa încremenită, de pilele dată la dubală, se uita la lume, fără să pară că pricepe ceva. Îl întrebară dacă ştia Cele cinci vocale. Moş Bru lăsă capul pe piept; nu-şi mai aducea aminte; toate cântecele de pe vremea frumoaselor zile de odinioară i se învârtejeau în căpăţână. Când se hotărâră să-l lase în pace, păru că-şi aminteşte ceva şi gângăvi cu-o voce înfundată:

Tru-la-la, tru-la-la, Tru-la, tru-la, tru-la-la!

Chipul i se însufleţea, pesemne că refrenul acesta trezea în el nişte voioşii îndepărtate, pe care le gusta numai el, ascultându-şi glasul din ce în ce mai înăbuşit, încântat ca un copil.

Tru-la, la „tru-la-la, Tru-la, tru-la, tru-la-la!

— Ia ascultă, draga mea, şopti Virginie, apropiindu-se de urechea Gervaisei, află că iarăşi vin de-acolo. Simţeam că mă zgândără… Ei bine! Lantier a şters-o de la François.

— N-ai dat peste el, pe-afară? întrebă spălătoreasă.

— Nu, am mers repede, nu mi-a dat prin cap să mă uit.

Însă Virginie care-şi sălta privirile, se opri din vorbă şi-şi înăbuşi un oftat.

— Ah! Dumnezeule!. I-acolo pe trotuarul de peste drum; se uită-ncoa.

Gervaise, încremenită, încercă s-arunce o privire. Lumea se strânsese pe stradă, să-i asculte cântând pe meseni. Băieţii de prăvălie ai băcanului, negustoreasa de măruntaie,

ceasornicarul cel mărunţel alcătuiseră un grup, şi priveau de parc-ar fi fost la un spectacol. Mai erau acolo şi nişte militari, câţiva burghezi în redingotă, trei fetiţe de cinci sau şase anişori ce se ţineau de mână, nespus de încruntate, minunându-se de ceea ce vedeau. Iar Lantier, într-adevăr stătea şi el proţăpit acolo, în cele dintâi rânduri, ascultând şi privind liniştit. De astă dată, era o adevărată neobrăzare. Gervaise simţi cum o străbate un fior din cap şi până-n picioare şi nu mai îndrăzni să mişte, în vreme ce moş Bru cânta mai departe:

Tru-la-la, tru-la-la, Tru-la-la, tru-la-la, tru-la-la!

— Nu, zău aşa! bătrâne, ajunge! spuse Coupeau. Oare-l ştii pân-la capăt?. Ai să ni-l cânţi altădată, hai, când o să fim prea din cale-afară de veseli.

Se auziră câteva râsete. Moşneagul se opri deodată din cântat, dădu ocol mesei cu ochii lui spălăciţi şi îşi recăpătă înfăţişarea de vită cufundată în visările sale. Cafeaua se băuse, tinichigiul ceru să i se mai dea vin. Clémence se apucase iarăşi să mănânce căpşuni. Vreme de-o clipă, cântecele conteniră, se povestea despre o femeie ce fusese găsită, în dimineaţa aceea, spânzurată în casa de-alături. Era rândul lui madam Lerat, dar avea nevoie de-o seamă de pregătiri. Muie colţul şervetului într-un pahar cu apă şi şi-l puse la tâmple, fiindcă îi era prea cald. Apoi, ceru un strop de rachiu, îl dădu peste cap, ştergându-şi îndelung buzele.

— Pruncul DomnuluI. Nu-i aşa? îngână ea, Pruncul Domnului…

Şi, mătăhăloasă, bărbătoasă, cu nasul ei osos şi umerii spătoşi de jandarm, pomi să cânte:

Copilul părăsit de către mamă.

Află-adăpost în locul sfânt, mereu.

Văzându-l, lângă tronu-i Domnu-l cheamă.

Prunc părăsit, prunc al lui Dumnezeu.

Glasul îi tremura la anumite cuvinte, tărăgănându-se în sunete mângâioase; ridica cu pioşenie ochii spre cer, în vreme ce-şi legăna mâna dreaptă în faţa pieptului şi-şi

apăsa inima cu ea, cu un gest pătruns de emoţie. Atunci, chinuită de prezenta lui Lantier, Gervaise nu-şi mai putu stăvilii plânsetul; i se părea că-n cântec se afla tot zbuciumul ei, că ea erA. Copilul părăsit, alungat, şi căruia bunul Dumnezeu avea să-i ia apărarea. Clémence, beată criţă, izbucni deodată într-un hohot de plâns; şi îşi înăbuşea sughiţurile în faţa de masă, cu capul prăbuşit pe marginea mesei. Domnea acum o tăcere înfiorată. Cucoanele îşi scoseseră batistele şi se ştergeau la ochi şi pe chipurile neclintite, simţindu-se vrednice de tulburarea care le cuprinsese. Bărbaţii priveau ţintă înaintea lor, cu frunţile plecate şi clipind din pleoape. Poisson, înăbuşindu-se şi strângând din dinţi, muşcă în două rânduri din muştiucul lulelei şi scuipă bucăţile pe jos, fără să contenească din fumat. Boche, care-şi uitase mâna pe genunchiul cărbunăresei, n-o mai ciupea, cuprins de remuşcări şi de porniri respectuoase îndeajuns de tulburi, în vreme ce două lacrimi uriaşe i se prelingeau pe obraji. Chefliii ăştia erau neînduplecaţi ca justiţia şi blajini ca nişte miei. Vinul le ţâşnea pe ochi, ce mai! Când refrenul începu din nou, mai tărăgănat şi mai plângăcios, îşi dădură drumul cu toţii, răgind în farfuriile lor, slăbindu-şi curelele, plesnind de înduioşare.

Însă Gervaise şi Virginie, fără vrerea lor, nu mai părăseau din priviri trotuarul de peste drum. Madam Boche îl zări şi ea, la rândul ei, pe Lantier şi ţipă încetişor, fără să înceteze de a-şi scălda chipul în lacrimi. Atunci, tustrele se arătară îngrijorate, făcându-şi fără să vrea semne din cap. Dumnezeule! dacă se întorcea Coupeau cu faţa spre trotuar, dacă-l vedea pe celălalt! Ce măcel! ce vărsare de sânge o să fie! Şi-atât se chiorâră spre stradă, încât tinichigiul le întrebă:

— Ia spuneţi-mi, la ce vă tot uitaţi?

Se plecă şi-l recunoscu pe Lantier.

— Pentru numele lui Dumnezeu! prea-i de tot, şopti el. Ah! puşlama mârşavă! Ah! puşlama mârşavă… Nu, prea-i de tot,

acu' o să se isprăvească…

Şi, întrucât pornise să se scoale de la masă, bâiguind nişte ameninţări cumplite, Gervaise îl rugă cu glas scăzut:

— Ascultă, te rog din suflet… Lasă cuţitul… Stai la locul tău, să nu iasă o nenorocire.

Virginie fu nevoită să-i smulgă din mână cuţitul pe care-l luase de pe masă. Dar nu fu în stare să-l oprească să iasă şi să se apropie de Lantier. Adunarea, cuprinsă din ce în ce mai mult de tulburare, nu vedea nimic, plângea din răsputeri, în vreme ce madam Lerat cânta cu glas sfâşietor:

Era orfană, părăsită.

Şi nu-i fu vocea auzită.

Decât de arbori mari şi vânt.

Ultimul vers răsună ca şuierul jeluitor al furtunii. Madam Putois care tocmai voia să dea paharul peste cap, fu atât de mişcată încât vărsă vinul pe faţa de masă. Intre timp, Gervaise încremenise cu pumnul dus la gură să nu ţipe, clipind de spaimă, aşteptându-se să vadă, acolo, dintr-o clipă într-alta, pe unul dintre cei doi bărbaţi prăbuşindu-se, doborât la pământ, în mijlocul străzii. Virginie şi madam Boche, nespus de curioase, urmăreau şi ele cele ce se întâmpla. Coupeau, luat pe neaşteptate de tăria aerului de-afară, fu cât pe-aci să cadă în şanţul plin cu apă, pe când voia să se năpustească asupra lui Lantier. Acesta, cu mâinile în buzunare, se dăduse doar la o parte. Cei doi bărbaţi porniră acum să se înjure, mai ales tinichigiul îl spurca pe celălalt în toată legea, făcându-l porc becisnic şi ameninţându-l c-avea să-i mănânce măruntaiele. Se auzea larma turbată a glasurilor, le desluşeau mişcările pline de mânie, părea că din pricina atâtor palme or să-şi smulgă braţele din încheieturi, Gervaise simţea că-şi pierde cunoştinţa, închidea ochii, deoarece tărăboiul dăinuia din cale-afară de mult şi tot timpul credea că-s gata să se înhaţe de nas, într-atât de aproape îşi vârâseră chipul, unul într-altul. Apoi, nemaiauzind nimic, îşi redeschise ochii şi rămase ca prostită, văzându-i cum stau liniştiţi de vorbă.

Vocea lui madam Lerat răsună şi mai tare, gânguritoare şi plângăreaţă, pornind să cânte încă un cuplet:

A doua zi, aproape moartă, Copila biată au cules-o…

— Ce ticăloase-s unele femei! spuse madam Lorilleux, în mijlocul încuviinţării tuturora.

Gervaise se uită întrebătoare la madam Boche şi la Virginie. Oare aveau să se potolească lucrurile? Coupeau şi Lantier stăteau mai departe de vorbă lângă trotuar. Se mai împroşcau cu înjurături, însă de astă dată prieteneşte, îşi spuneau „vită încălţată”, pe un ton în care răzbătea un iz de dragoste. Întrucât lumea se uita la ei, porniră în cele din urmă să se plimbe agale, alături, de-a lungul caselor, întorcându-se la fiecare zece paşi unul către celălalt. Intre cei doi se înfiripase o discuţie nespus de însufleţită. Pe neaşteptate, Coupeau păru că se supără din nou, în vreme ce celălalt nu voia să primească, se lăsa rugat. Şi tinichigiul îl împinse pe Lantier, silindu-l să treacă strada pentru a intra în prăvălie.

— Îţi spun c-o fac din toată inima! strigă Coupeau. Ai să bei un pahar de vin… Bărbaţi-s bărbaţi, nu-i aşa? De-asta sunt făcuţi, să se-nţeleagă…

Madam Lerat isprăvea cel din urmă refren. Cucoanele îl repetau în cor, ghemotocindu-şi batistele:

Prunc părăsit, prunc al lui Dumnezeu.

Cântăreaţa fu îndelung lăudată, după care se aşeză, prefăcându-se istovită. Ceru să i se dea ceva de băut, deoarece punea prea multă simţire în cântecul ăsta şi mereu se temea ca nu cumva să-i plesnească vreo vână. În timpul acesta, toţi mesenii îşi aţintiseră privirile spre Lantier care, şezând liniştit lângă Coupeau, se apucase să mănânce ultima bucată din tortul de Savoia, pe care-o muia într-un pahar cu vin. În afară de Virginie şi de madame Boche, nimeni nu-l cunoştea. Soţii Lorilleux mirosiseră mai de mult că nu era ceva curat la mijloc; dar nu ştiau despre ce e vorba şi-şi luaseră nişte mutre înţepate. Goujet, care-şi dăduse seama că Gervaise era tulburată, se uita chiorâş la

noul venit. Deoarece se aşternuse o tăcere stânjenitoare, Coupeau spuse doar atât:

— E-un prieten de-al meu.

Şi, întorcându-se către nevastă-sa, îi zise:

— Haide, mişcă-te o dată!. Poate mai e nişte cafea caldă.

Gervaise se uita, când la unul când la celălalt, cu-o privire galeşă şi prostită. La început, când bărbatu-său îl împinsese în prăvălie pe fostul ei ibovnic, îşi cuprinsese capul cu amândouă mâinile, cu aceeaşi mişcare negândită pe care o face omul, în zilele de furtună cumplită, de fiecare dată ce trăsneşte. Nu i se părea cu putinţă aşa ceva; au să se prăbuşească zidurile şi-or să zdrobească toată lumea. Apoi, când îi văzu pe cei doi bărbaţi aşezându-se, fără ca măcar perdelele de muselină să fi fremătat, toate astea i se părură deodată foarte fireşti. O cam durea burta din pricina fripturii de gâscă; hotărât lucru, mâncase prea multă şi asta nu-i îngăduia să gândească. O lenevie fericită îi amorţea simţurile, o ţintuia căzută grămadă la marginea mesei, cu singura dorinţă de-a nu mai fi bătută la cap. Dumnezeule! De ce să-ţi faci inimă rea, atâta vreme cât ceilalţi n-au de gând să-şi facă, iar păţaniile neplăcute par să se orânduiască de la sine, spre mulţumirea tuturor? Se sculă de la masă pentru a se duce să vadă dacă mai rămăsese niscaiva cafea.

În odaia din fund, copiii adormiseră. Zbanghia de Augustine îi îngrozise tot timpul cât mâncaseră desertul, şterpelindu-le din căpşuni, speriindu-i cu fel şi fel de ameninţări înspăimântătoare. Acum se simţea tare rău, ghemuită pe băncuţă, cu chipul alb ca varul, nemaifiind în stare să scoată nici măcar o vorbă. Dolofana de Pauline îşi lăsase capul pe umărul lui Etienne, care adormise şi el pe marginea mesei. Nana se întinsese pe covoraşul din faţa patului, alături de Victor, pe care-l ţinea îmbrăţişat lângă ea, c-un braţ petrecut pe după grumazul lui; şi, toropită de somn, cu ochii închişi, spunea întruna, cu glas plăpând şi fără să se mai oprească:

— Vai, mămico, mă doare… Vai! mămico, mă doare.

— Păi cred şi eu! îngână Augustine, rostogolindu-şi capul pe umeri, s-au îmbătat criţă; au cântat ca nişte oameni în toată firea.

La vederea lui Etienne, Gervaise primii o nouă lovitură. Simţi că-şi pierde suflarea la gândul că tatăl puştiului era dincolo, în odaia de-alături, mâncând tort, fără ca măcar să-şi fi mărturisit dorinţa de a-l îmbrăţişa pe micuţ. Fu cât pe-aci să-l trezească pe Etienne şi să i-l ducă pe braţe. Apoi, încă o dată, felul paşnic în care se orânduiseră lucrurile i se păru cât se poate de fericit. Fără îndoială, n-ar fi fost cuviincios să tulbure masa tocmai acum la sfârşit. Se reîntoarse cu ibricul de cafea şi-i turnă într-un pahar lui Lantier, care de altminteri părea că nici n-o bagă de seamă.

— Atunci, e rândul meu, bâigui Coupeau cu glasul cleios. Hai! m-aţi lăsat la urmă ca să rămâneţi cu gustul cel mai plăcut.. Ei hine! am să vă cânt Ce porc de băiat.

— Da, da, Ce porc de băiat! strigau mesenii cu toţii.

Larma se înteţi din nou şi uitară de Lantier. Cucoanele îşi puseră la îndemână paharele şi cuţitele, să bată măsura refrenului. Râdeau de pe acum, privind la tinichigiul care se proţăpea pe picioare cu-o înfăţişare deşucheată. Îşi potrivi o voce răguşită de cotoroanţă bătrână.

Când mă trezesc de dimineaţă.

Mi-e inima nici sus, nici jos;

Să câte-o mân la Grčve, în piaţă, La patru bani un peşte scos.

Nu-i nici un ceas de umblătură.

Trei sferturi-ceas de umblătură.

Şi-apoi, înapoiat.

Îmi beau juma' de picătură:

Ah, porcul de băiat!

Iar cucoanele, bătând tactul în pahare, repetară în cor refrenul, în toiul unei veselii nemaipomenite:

Ah, porcul de băiat!

Ah, porcul de băiat!

Întreaga Rue de la Goutte-d'Or li se alătură. Toată mahalaua cânta Ce porc de băiat. Peste drum, ceasornicarul cel scundac, băieţii de prăvălie de la băcan, vânzătoarea de măruntaie şi fructăreasa care ştiau cântecul, porniseră şi ei să intoneze refrenul, trăgându-şi palme în glumă. Într-adevăr, până la urmă şi strada era beată; de-ar fi fost numai aburii chefului, ce răbufneau de la familia Coupeau şi tot era de-ajuns ca lumea să umble împleticindu-se pe trotuar. Trebuie spus că cei dinăuntru, în clipa de faţă erau beţi criţă. Se îmbătaseră din ce în ce mai mult, încetul cu încetul, de la cel dintâi pahar de vin curat, înghiţit după supă. Acuma, Beţia era la culme, răgeau cu toţii, plesnind de-atâta mâncare, în aburul roşcat al celor două lămpi care filau. Vuietul acestei petreceri de pomină acoperea huruitul ultimelor căruţe. Doi vardişti, crezând că se pornise cine ştie ce răscoală, dădură fuga să vadă ce se întâmplă; dar zărindu-l pe Poisson, salutară înţelegători. Se depărtară încetişor, alături unul de altul, de-a lungul caselor întunecate.

Coupeau era acum la cupletul:

Duminica, la P'tit'-Villette „
După călduri, mă car.
Şi mă-c la unchiu-meu Tinette, Bun meşter căcănar.
Spre-a hali sâmburi de cireaşă, Când mă întorc, umflat.
Stau pe scârna buclucaşă:
Ah, porcul de băiat!
Ah, porcul de băiat!

Atunci, casa pârâi din toate încheieturile şi, în văzduhul călduţ şi liniştit al nopţii, răsună un urlet atât de cumplit, încât chiolhangii se aplaudară singuri, căci nu mai încăpea nici o nădejde să se poată răcni mai tare.

Niciunul dintre meseni nu ajunse vreodată să-şi amintească limpede cum se sfârşise zaiafetul. Pesemne că se făcuse tare târziu, şi doar atât, fiindcă pe stradă nu mai trecea nimeni, nici o mâţă măcar. Se prea poate, totuşi, să fi dănţuit în jurul mesei, ţinându-se de mână. Totul se afunda

într-o ceaţă gălbuie, cu chipuri aprinse ce ţopăiau cu gura rânjită până la urechi. Mai mult ca sigur că spre sfârşit topiseră şi-un vin preparat franţuzeşte; doar că nu se mai ştia dacă nu cumva le făcuse careva vreo păcăleală, punându-le sare în pahare. Copiii, pesemne, se dezbrăcaseră şi se culcaseră singuri. A doua zi, madam Boche se lăuda că-i trăsese două scatoalce lui Boche, într-un ungher, unde stătea de vorbă cu cărbunăreasa, prea vârât în ea; însă Boche, care nu-şi mai amintea de nimic, socotea că totul fusese o glumă. Ceea ce fiecare spunea că nu prea fusese cuviincios, era purtarea Clémencei, o fată care, hotărât lucru, nu mai trebuia poftită pe la mese; până la urmă se despuiase şi-şi dăduse la iveală tot ce-avea, ba ca să pună capac la toate, îi mai venise şi rău, încât umpluse în întregime una dintre perdelele de muselină. Bărbaţii, cel puţin se duceau în stradă; Lorilleux şi Poisson, care se stricaseră la burtă, o luaseră la goană drept până la prăvălia mezelarului. Când ai fost bine crescut, lucrul se bagă totdeauna de seamă. Astfel, cucoanele alea, madam Putois, madam Lerat şi Virginie, stânjenite de căldură, se duseseră fără nici un fel de fasoane în odaia din fund să-şi dea jos corsetele; Virginie chiar vru să se întindă pentru câteva clipe pe pat, numai ca să împiedice nişte urmări neplăcute. Apoi, mesenii parcă s-au topit, pierind care mai de care unul după altul, însoţindu-se cu toţii, pierzându-se în depărtarea mahalalei cufundate în beznă, stârnind o ultimă larmă, o gâlceavă turbată a soţilor Lorilleux şi un „tra la la, tra la la” stăruitor şi jalnic al lui moş Bru. Gervaise avea impresia că Goujet, pe când pleca, începuse să plângă în hohote; Coupeau nu mai contenea din cântare; iar Lantier, se vede că rămăsese până la sfârşit; Gervaisei chiar şi-acum i se părea că-i mai simte o suflare de-o clipă în părul ei, dar nu era în stare să spună dacă fusese suflarea lui Lantier sau dogoarea nopţii.

Întrucât madam' Lerat nu voia să se înapoieze la ceasul acela la Batignolles, luaseră o saltea de pe pat şi i-o

aşternuseră într-un ungher al prăvăliei, după ce dăduseră la o parte masa. Madam Lerat se culcă acolo, printre firimiturile rămase de la cină. Şi, toată noaptea, în timpul somnului chinuit al soţilor Coupeau care-şi mistuiau chiolhanul, motanul unei vecine, folosindu-se de-o fereastră lăsată deschisă, roase oasele gâştei, venindu-i de hac orătăniei, cu ronţăitul abia auzit al colţilor săi ageri.

VIII.

În sâmbăta următoare, Coupeau, care nu venise acasă la cină, îl aduse cu el pe Lantier, pe la zece seara. Mâncaseră împreună nişte pulpă de miel la Thomas, în Montmartre.

— Nu trebuie să mă dojeneşti, cucoană, spuse tinichigiul. Suntem cuminţi, după cum vezi… Oh! Cu el nu-i nici o primejdie; te călăuzeşte drept pe calea cea bună.

Şi Coupeau povesti cum se întâlniseră pe Rue Rochechouart. După ce mâncaseră, Lantier nu vrusese să meargă la o băuturică la cafeneaua „Boule Noire”, spunând că nu se face să umbli haimana prin toate crâşmele, când eşti căsătorit cu-o femeie subţire. Bineînţeles, nu, n-avea de gând să-l mustre; prea se simţea stânjenită. De când cu zaiafetul, se aştepta să-l revadă într-o zi sau alta pe fostul ei ibovnic; dar, la ceasul acesta, în clipa când trebuia să se culce, sosirea neaşteptată a celor doi bărbaţi o luase pe nepregătite; şi, cu mâinile tremurânde, îşi lega la loc conciul despletit pe grumaz.

— Habar n-ai, spuse mai departe Coupeau, c-ai să ne faci tu cinste cu nişte rachiu, de vreme ce-a fost atât de drăguţ şi n-a vrut să bem un păhărel în afară de casă. Ah! într-adevăr, ne eşti datoare cu aşa ceva!

Lucrătoarele plecaseră de mult. Bătrâna Coupeau şi Nana tocmai se culcaseră. Atunci, Gervaise, care când se iviseră ţinea în mână un oblon, lăsă prăvălia deschisă şi aduse pe-un colţ al mesei de călcat nişte pahare şi o sticlă de coniac, pe trei sferturi goală. Lantier stătea în picioare, ferindu-se să-i vorbească de-a dreptul. Totuşi, când îi dădu paharul, exclamă:

— Numai o picătură, vă rog.

Coupeau se uită la ei şi-şi spuse gândurile pe şleau. Că doar n-or să facă pe neghiobii! Ce-a fost a fost, nu-i aşa? Dacă oamenii şi-ar mai purta pică după nouă şi după zece ani, am ajunge să nu mai dăm ochii imul cu altul. Nu, nu, el unul era cu inima-mpăcată! Mari întâi şi-ntâi, ştia cu cine are de-a face, cu-o femeie de treabă şi c-un bărbat de treabă, cu doi prieteni, ce mai! N-avea grijă, îi ştia cât sunt de cinstiţi.

— Vai! fără îndoială… fără îndoială… spunea întruna Gervaise, cu pleoapele lăsate, fără să priceapă ce zice.

— Acum mi-e ca o soră, nimic altceva decât o soră! îngână la rândul său Lantier.

— Daţi-vă mâna, pentru numele lui Dumnezeu! strigă Coupeau, şi să-i dăm dracului pe burgheji! Când ai aşa ceva în devlă, vă daţi seama, suntem mai grozavi decât milionarii. Eu unul, pun prietenia mai înainte de orice, pentru că prietenia-i prietenie, şi nu-i nimic mai presus de ea.

Îşi trăgea nişte pumni zdraveni în coşul pieptului, arătând atât de mişcat, încât fură nevoiţi să-l domolească. Tustrei, pe tăcute, ciocniră şi băură coniacul. Gervaise avu atunci putinţa să se uite în voie la Lantier; căci, în seara petrecerii, îl văzuse ca prin ceaţă. Se întrupeşise, era gras şi rotofei, cu picioarele şi braţele greoaie, din pricina staturii mărunte. Dar chipul îşi păstrase trăsăturile frumoase sub buhăiala traiului de trândăveală pe care-l ducea; şi, întrucât totdeauna se îngrijise mult de mustăţile lui subţirele, puteai să-i dai taman anii pe care-i avea, treizeci şi cinci. În ziua aceea, purta nişte pantaloni cenuşii şi un palton albastru închis, ca un domn, cu o pălărie rotundă; avea chiar şi-un ceas şi-un lanţ de argint de care atârna un inel, o amintire.

— Plec, spuse el. Stau tocmai la dracu-n praznic.

Ajunsese afară pe trotuar, când tinichigiul îl chemă îndărăt ca să-i smulgă făgăduiala că nu le va mai trece prin faţa uşii, fără să nu intre niţel şi să le dea bună ziua. Gervaise,

care de câteva clipe plecase pe furiş, se înapoie împingându-l înaintea ei pe Etienne, numai în cămaşă, cu chipul încă adormit. Copilul zâmbea, frecându-se la ochi. Dar când îl văzu pe Lantier, nu se mai clinti din loc, tremurând şi stânjenit, îndreptându-şi privirile neliniştite către maică-sa şi Coupeau.

— Nu-l recunoşti pe domnu'? întrebă acesta.

Copilul îşi plecă fruntea fără să răspundă. Apoi, făcu un semn abia văzut ca să spună că-l recunoştea pe domnul din faţa lui.

— Ei bine! nu fă pe prostu', du-te şi-l sărută.

Lantier, grav şi liniştit, aştepta. Când Etienne se hotărî să se apropie de el, se aplecă şi îşi întinse amândoi obrajii, apoi sărută şi el prelung fruntea copilului. Atunci, acesta îndrăzni să se uite la taică-său. Dar, deodată, izbucni în hohote de plâns şi fugi ca un nebun, şlampăt, urmărit de mustrările lui Coupeau care-l dojenea că-i un sălbatic.

— E din pricina tulburării, spuse Gervaise, ea însăşi palidă şi zdruncinată.

— Oh, îndeobşte-i tare drăguţ şi foarte blajin, lămurea Coupeau. L-am crescut să fie semeţ, ai să vezi… Are să se obişnuiască cu mata. Trebuie să-nveţe sĂ. Se poarte cu lumea.. În sfârşit, chiar şi numai pentru faptul că-l avem pe puştiul ăsta, nu era cu putinţă să stăm certaţi la nesfârşit, nu-i aşa? Ar fi trebuit să facem treaba asta pentru el mai de mult, căci mai degrabă mi-aş pune capul pe butuc să mi-l taie, decât să-mpiedic un părinte să-şi vadă copilul.

Când ajunse aici, Coupeau spuse că s-ar cuveni golită sticla de coniac. Tustrei ciocniră din nou. Lantier nu se arătă deloc mirat, avea o straşnică stăpânire de sine. Pentru a fi la fel de politicos ca tinichigiul, ţinu neapărat ca mai înainte de-a pleca să închidă împreună cu el prăvălia. Apoi, bătându-şi palmele ca să le scuture de praf, le ură noapte bună.

— Somn uşor. Am să-ncerc să mai prind tramcarul… Făgăduiesc c-am să mai vin, cât de curând.

Din seara aceea, Lantier se înfăţişă adeseori în Rue de la Goutte-d'Or. Se ivea când tinichigiul era acolo, întrebându-l din pragul uşii ce mai face, prefăcându-se că intră doar pentru el. Apoi, rezemat de vitrină, mereu în palton, bărbierit şi pieptănat, stătea politicos de vorbă, cu nişte purtări de om umblat la şcoală. Astfel se întâmplă că familia Coupeau află, încetul cu încetul, câteva amănunte despre viaţa lui. În timpul celor din urmă opt ani, condusese o vreme un atelier de pălării, şi când îl întrebau de ce se lăsase de treaba asta, se mulţumea doar să pomenească de şmecheriile unui asociat, un consătean de-al lui, o secătură care-şi păpase atelierul cu femeile. Dar fostul său titlu de patron îi rămăsese întipărit pe toată făptura, ca o distincţie de la care nu mai putea da îndărăt. Mereu spunea că-i pe cale să încheie o afacere minunată, o mulţime de firme care se ocupau cu fabricarea de pălării trebuiau să-l chivernisească, dându-i pe mână nişte afaceri uriaşe. Până una alta, nu se mai îndeletnicea cu nimic, se plimba toată ziua la soare, cu mâinile în buzunare, ca un domn. În zilele în care se plângea, dacă îndrăzneau cumva să-i spună că există o fabrică în căutare de lucrători, părea cuprins de-o milă surâzătoare, n-avea nici o poftă să crape de foame, spetindu-se pentru alţii. Cu toate acestea, după cum spunea Coupeau, vlăjganul de Lantier nu trăia din vânt. Oh! era un pişicher, se pricepea cum să se descurce, învârtea el vreun negoţ oareşicare, căci la urma urmei avea înfăţişarea unuia căruia afacerile îi merg de minune, îi trebuiau o mulţime de bani ca să-şi cumpere cămăşile albe şi cravatele de băiat de banii gata. Într-o dimineaţă, tinichigiul îl văzuse pe bulevardul Montmartre, făcându-şi pantofii la lustragiu. Adevărul adevărat era că Lantier, foarte vorbăreţ de felul lui în privinţa altora, îşi ţinea gura sau minţea când era vorba de el. Nu voia nici măcar să spună unde locuieşte. Nu, stătea la un prieten, undeva la dracu-n praznic, până când avea să-şi încropească o situaţie frumoasă; şi nu

îngăduia nimănui să-l viziteze, pentru că nu era niciodată acasă.

— Se găsesc zece posturi în loc de unul, îi lămurea el adesea. Numai că nu merită să te bagi într-o mustărie unde n-ai să stai nici douăzeci şi patru de ceasuri... Astfel, într-o luni m-am dus să lucrez la Champion, în Montrouge. Seara, Champion porneşte să mă bată la cap cu politica; mei măcar n-avea aceleaşi păreri c-ale mele. Ei bine, marţi de dimineaţă, am şters putina, fiindcă nu mai suntem pe vremea robilor şi nu vreau să mă vând pentru şapte franci pe zi.

Erau pe-atunci în cele dintâi zile ale lui noiembrie. Lantier aduse curtenitor câteva buchete de violete, pe care le împărţi Gervaisei şi celor două lucrătoare. Încetul cu încetul, îşi înmulţi vizitele, venind aproape în fiecare zi. Părea că vrea să cucerească toată casa, întreaga mahala; şi începu prin a le suci capul Clémencei şi lui madam Putois, cărora, fără să ţină seamă de vârste, le vădea cele mai curtenitoare drăgălăşenii. După o lună, cele două lucrătoare erau nebune după el. Soţii Boche, pe care-i măgulea nespus de mult mergând să le dea bună ziua în odăiţa lor de la poartă, erau fermecaţi de politeţea lui. În ceea ce-i priveşte pe soţii Lorilleux, când aflară ce fel de domn era persoana care venise la masă când se aducea desertul, mai întâi se apucară s-o împroaşte cu grosolănii pe Gervaise, care îndrăznea să-şi aducă astfel în casă pe fostul ei ibovnic. Însă, Lantier urcă, într-o bună zi, până la ei, şi li se păru atât de încântător când le comandă un lanţ pentru o cucoană, o cunoscută de a sa, încât îl poftiră să ia loc şi-l ţinură un ceas întreg, vrăjiţi de spusele lui; ba chiar se întrebau cum de fusese cu putinţă ca un bărbat atât de distins să fi trăit cu Şontoroaga. În sfârşit, vizitele pălărierului la familia Coupeau nu mai revoltau pe nimeni şi păreau firești, în aşa măsură izbutise Lantier să se facă iubit de toată strada Goutte-d'Or. Doar Goujet stătea

abătut. Dacă se afla în prăvălie când sosea celălalt, ieşea pe uşă afară pentru a nu fi silit să facă cunoştinţă cu individul.

Totuşi, în toiul acestui vârtej de dragoste, când toată lumea se dădea în vânt după Lantier, Gervaise trăi în cele dintâi săptămâni clipe de nespusă tulburare. Simţea cum o cuprinde în capul pieptului fierbinţeala care-o pârjolise în ziua destăinuirilor lui Virginie. Marea ei spaimă se datora faptului că se temea nespus ca nu cumva să-i lipsească puterile, dacă s-ar întâmpla ca Lantier să dea peste ea într-o seară, când o să fie singură şi i-ar trece prin cap s-o ia în braţe. Prea mult se gândea la el, prea era plină de fiinţa lui. Dar se potoli, încetul cu încetul, văzându-l că-i atât de cuviincios, că n-o privea în faţă, că nu se atingea de ea nici cu vârful degetelor, când ceilalţi erau întorşi cu spatele la ei. În afară de asta, Virginie, care părea că citeşte în ea ca într-o carte, o dojenea pentru gândurile ei urâte. De ce tremura? Nu se putea întâlni un om atât de drăguţ ca el. Nici vorbă, n-avea de ce să se mai teamă. Şi vlăjgana cea oacheşă potrivi în aşa fel lucrurile încât, într-o bună zi, să-i împingă pe amândoi într-un colţ şi să aducă vorba despre dragoste. Lantier spuse cu glas aşezat, alegându-şi cuvintele, că inima-i era moartă, că nu mai vrea altceva, de-acu înainte, decât să se închine fericirii băiatului său. Nu pomenea niciodată de Claude, care era tot prin părţile de miazăzi. Îl săruta pe Etienne în fiecare seară pe frunte, iar dacă băiatul rămânea în odaie, nu ştia ce să-i vorbească, uita de el ca să se pună pe vrăjeli cu Clémence. Atunci Gervaise, liniştită, simţi trecutul murind în ea. Faptul că Lantier era de faţă, făcea să pălească amintirile ei de la Plassans şi de la hotelul „Boncoeur”. Dând cu ochii de el la tot pasul, nu-l mai visa. Ba chiar simţea cum o cuprinde o scârbă, la gândul fostelor legături dintre ei. Oh! Totul se isprăvise! Se isprăvise de-a binelea! Dacă într-o bună zi ar îndrăzni să-i ceară aşa ceva, avea să-i răspundă cu-o pereche de palme, sau mai curând o să-l spună lui bărbatu-său. Şi iarăşi se gândea, fără nici o remuşcare, cu o

desfătare nemaipomenită, la frumoasa prietenie a lui Goujet.

Într-o dimineaţă, sosind la atelier, Clémence povesti că-l întâlnise pe dom' Lantier, în ajun, pe la ceasurile unsprezece, la braţ cu o femeie. Spunea treaba asta cu nişte vorbe nespus de murdare, strecurând şi-un pic de răutate în ele, să vadă ce mutră face patroana. Da, dom' Lantier mergea în sus pe Rue Notre-Dame-de-Lorette; era o muieruşcă blondă, o târfă din alea de bulevard, aproape gata să-şi dea sufletul, cu fundul gol sub rochia de mătase. În glumă, se luase după ei. Muieruşca intrase într-o mezelărie să cumpere creveţi şi şuncă afumată. Apoi, pe Rue la Rochefoucauld, dom' Lantier rămase pe trotuar, în faţa casei, privind în sus şi aşteptând ca puştoaica, ce urcase singură, să-i facă semn de la fereastră să se ducă după ea. Dar în zadar adăugă Clémence o mulţime de interpretări răuvoitoare şi neruşinate, Gervaise îşi văzu mai departe de lucru, călcând liniştită o rochie albă. Păţania îi aducea din când în când pe buze, un zâmbet subţire. Provensalii ăştia, spunea ea, erau toţi nebuni după femei; le simţeau cu orice preţ nevoia; le-ar fi cules cu făraşul din grămada de gunoi. Iar pe seară, când veni pălărierul, petrecu pe seama felului în care-l necăjea Clémence, zgândărindu-l cu blonda lui. De altminteri, Lantier părea măgulit de faptul că fusese văzut. Dumnezeule! Era o fostă prietenă pe care-o mai întâlnea arareori, când treaba aista nu stingherea pe nimeni; o fată foarte elegantă, cu mobilă de palisandru, şi-i pomenea foştii ibovnici, un viconte, un mare negustor de faianţă, băiatul unui notar. Îi plăceau femeile care se parfumează. Şi tocmai îşi vâra batista pe care i-o parfumase puştoaica, sub nasul Clémencei, când intră în prăvălie Etienne care se întorcea acasă. Atunci, îşi luă o înfăţişare serioasă, sărută copilul şi adăugă că asemenea legături n-au nici o însemnătate şi că inima-i era nesimţitoare. Gervaise, plecată deasupra lucrului, dădu din cap cu-o înfăţişare care-i încuviinţa spusele. Şi tot Clémence

fu cea care-şi primi pedeapsa pentru răutatea ei, deoarece, în vreo două sau trei rânduri de-acum, simţise cât se poate de bine cum Lantier o ciupeşte pe furiş, şi murea de necaz că nu duhnea şi ea a parfum de mosc, aşa cum mirosea târfa de bulevard.

Când veni primăvara, Lantier, care acum era întrutotul de-al casei, aduse vorba c-o să se mute în mahalaua lor, ca să fie mai aproape de prietenii săi. Voia o cameră mobilată, într-o casă de oameni de treabă. Madam Boche, ba chiar şi Gervaise, făcură pe dracu-n patru ca să-i găsească aşa ceva. Scotociră prin toate străzile învecinate. Dar Lantier era prea mofturos, dorea să aibă şi curte mare, cerea să stea la parter, pe scurt toate uşurinţele ce se puteau închipui. Şi-acum, în fiecare seară, în casa soţilor Coupeau, părea că măsoară înălţimea tavanelor, că cercetează aşezarea odăilor, jinduind după o locuinţă asemănătoare. Oh! Nici nu şi-ar dori altceva, şi-ar înjgheba bucuros un culcuş într-un colţişor liniştit şi cald. Apoi, îşi sfârşea de fiecare dată cercetarea cu aceste cuvinte:

— Ei drăcie, staţi straşnic de bine, n-am ce zice!

Într-o seară, întrucât cinase acolo şi când ajunseseră la dulciuri rostise iarăşi obişnuitele-i cuvinte, Coupeau, care începuse să-l tutuiască. Îi strigă pe neaşteptate:

— Trebuie să rămâi la noi, bătrâne, dacă inima-ţi dă ghes… O să ne aranjăm noi cumva…

Şi le arătă că odaia cu rufe murdare, dereticată ca lumea, avea să fie o cameră de toată frumuseţea. Etienne o să doarmă în prăvălie, pe o saltea aşternută pe jos, şi gata.

— Nu, nu, spuse Lantier, nu pot să primesc aşa ceva. V-aş stingheri din cale-afară de mult. Îmi dau seama c-o spui din toată inima, dar o să fie prea mare înghesuială, îngrămădiţi unii peste alţii… Apoi, îţi dai seama, fiecare cu mendrele lui. Ar trebui să trec prin odaia voastră şi n-ar fi totdeauna chiar atât de plăcut.

— Ah! tontul! stărui tinichigiul, înăbuşindu-se de râs, bătând în masă pentru a-şi drege glasul, mereu se gândeşte

numai la prostii!. Dar, măi găgăuţă, suntem şi noi în stare să mai născocim ceva! Nu-i adevărat? în odaie-s două ferestre. Ei bine! doborâm una dintre ele şi-o facem uşă. Atunci, ai să intri prin curte, mă-nţelegi, iar noi n-avem decât s-astupăm şi uşa asta de trecere, dac-aşa ne vine pe chelie. N-am văzut, n-am auzit, tu stai la tine-n odaie, iar noi suntem în casa noastră.

Se aşternu o clipă de tăcere. Pălărierul îngâna:

— Ah! da, în felul ăsta, nu zic nu… Şi totuşi nu, prea v-aş sta în cârcă.

Se ferea să privească la Gervaise. Dar era vădit că aştepta doar o vorbă din partea ei, ca să primească. Spălătoreasă era tare nemulţumită de ce-i trecuse prin minte lui bărbatu-său; nu pentru c-ar fi jignit-o sau îngrijorat-o prea mult gândul că avea să-l ştie pe Lantier locuind la ei în casă; ci pentru că tot stătea şi se-ntreba unde o să-şi pună rufele murdare. Între timp, tinichigiul îi dădea zor cu foloasele învoielii. Chiria de cinci sute de franci fusese dintotdeauna niţel cam mare. Ei bine! tovarăşul avea să le plătească pentru cameră, complet mobilată, douăzeci de franci pe lună; n-o să-i fie scump, iar pentru ei avea să le fie un ajutor, la plata chiriei. Adăugă că-şi lua obligaţia să meşterească el ceva, o ladă mare sub pat, unde să încapă toate rufele murdare ale mahalalei. Atunci, Gervaise şovăi, păru că se sfătuieşte din priviri cu bătrâna Coupeau, pe care Lantier o cucerise de luni de zile încoace, aducându-i bomboane de gumă pentru guturaiul ei.

— N-ai să ne stinghereşti deloc, nu-ncape nici o îndoială, spuse ea în cele din urmă. O să găsim noi un mijloc de-a ne aranja…

— Nu, nu, mulţumesc, spuse din nou pălărierul. Sunteţi prea drăguţi, ar însemna să vă cer prea mult.

De data asta, Coupeau îşi ieşi din sărite. Multă vreme avea să mai facă nazuri? Când îi spuneau că oferta i-o făceau din toată inima! În felul ăsta le făcea un bine, nu pricepea? Apoi, c-un glas furios răcni:

— Etienne, Etienne!

Piciul adormise cu capul pe masă. Îşi ridică capul, tresărind.

— Ascultă, spune-i că vrei şi tu… Da, lu' domnu'… Spune-i cu glas tare: Vreau şi eu!

— Vreau şi eu! bâigui Etienne, cu gura cleioasă de somn.

Toată lumea se puse pe râs. Lantier însă îşi reluă de îndată chipul grav şi pătruns de emoţie. Strânse mâna lui Coupeau, peste masă, spunându-i:

— Primesc… E din toată inima, şi din partea mea şi dintr-a voastră, nu-i aşa? Da, primesc de dragul copilului.

De-a doua zi, întrucât proprietarul, domnul Marescot, venise să stea vreme de-un ceas în odăiţa portarilor, Gervaise îi pomeni despre ce aveau de gând să facă. La început se arătă îngrijorat, nevrând să se învoiască, supărându-se, ca şi cum Gervaise i-ar fi cerut să dărâme o întreagă aripă a clădirii. Apoi, după o cercetare amănunţită a locurilor, după ce se uită în sus să-şi dea seama dacă nu cumva etajele de deasupra aveau să fie zdruncinate din loc, îşi dădu în cele din urmă încuviinţarea însă numai cu condiţia să nu-l privească nici un fel de cheltuială: şi soţii Coupeau fură siliţi să-i iscălească o hârtie în care se angajau ca, la expirarea contractului, să predea casa în starea în care o primiseră. Chiar în aceeaşi seară, tinichigiul îşi aduse nişte tovarăşi de lucru, un zidar, un dulgher şi un zugrav, nişte tipi foarte cumsecade care aveau să se îndeletnicească cu reparaţia asta măruntă, după ce-şi isprăveau ziua de lucru, numai ca să-i facă un serviciu. Aşezarea uşii celei noi, dereticatul odăii, costară pe puţin o sută de franci, fără să se mai pună la socoteală băutura cu care udară lucrarea. Tinichigiul le spuse tovarăşilor săi c-o să le plătească mai târziu, din cei dintâi bani pe care avea să-i primească de la chiriaş. După aceea, veni vorba să mobileze odaia. Gervaise lăsă în cameră dulapul bătrânei Coupeau; mai adăugă o masă şi două scaune luate de la ea din odaie; pe urmă fu nevoită să cumpere o masă de toaletă

şi-un pat cu toată rufăria trebuincioasă, una peste alta o sută treizeci de franci, pe care trebuia să-i plătească în rate de câte zece franci pe lună. Aşadar, dacă vreme de douăsprezece luni cei douăzeci de franci ai lui Lantier erau mai dinainte cheltuiţi pe datoriile făcute, mai târziu aveau să dobândească un câştig frumos.

Pălărierul se mută în cele dintâi zile ale lui iunie. În ajun, Coupeau se oferise să meargă la el să-i aducă cufărul, pentru a-l scuti să cheltuiască un franc şi jumătate cât costa trăsura. Dar celălalt nu se prea simţi la îndemână, spunându-i că cufărul era din cale-afară de greu, ca şi cum ar fi vrut s-ascundă, până şi-n cea din urmă clipă, locul unde-şi avea sălaşul. Sosi în vremea după-amiezii, către ceasurile trei. Coupeau nu era acasă. Iar Gervaise, în uşa prăvăliei, păli toată, recunoscând cufărul din trăsură. Era vechiul lor cufăr, cel cu care veniseră de la Plassans, de-acum scorojit, fărâmat şi legat cu funii, îl vedea înapoindu-se aşa cum îl visase adeseori, şi era în stare să-şi închipuie că i-l aducea îndărăt aceeaşi trăsură, trăsura în care ticăloasa aia de lustruitoare îşi bătuse joc de ea. Boche îi dădu o mână de ajutor lui Lantier. Spălătoreasa se luă după ei, amuţită şi niţel buimăcită. Când aşezară cufărul în mijlocul odăii, zise şi ea ca să spună ceva:

— Hai! iacă, isprăvirăm şi cu treaba asta?

Apoi, venindu-şi în fire, văzând că Lantier nici nu se uita la ea, îndeletnicindu-se cu dezlegatul funiilor, adăugă:

— Dom' Boche, să bei un păhărel.

Şi se duse să aducă o sticlă şi nişte pahare. Tocmai atunci, Poisson trecea pe stradă, îmbrăcat în uniformă. Îi făcu un semn abia văzut, clipind din ochi, zâmbitoare. Vardistul înţelese cât se poate de bine. Când era de serviciu şi-i făcea semn cu ochiul, asta însemna că-i face cinste cu un pahar de vin. Ba chiar se plimba ceasuri de-a rândul prin faţa vitrinei spălătoresei, aşteptând să-i facă semnul. Atunci, pentru a nu fi văzut, trecea prin curte şi îşi sorbea paharul pe furiş.

— Ah! ah! spuse Lantier, când îl văzu intrând, dumneata erai, Ţăcălie!

Îi zicea Ţăcălie în glumă, ca să-şi bată joc de împărat. Poisson încuviinţa gluma cu înfăţişarea lui băţoasă, fără să-ţi dai seama dacă într-adevăr îl zădăra cumva. De altminteri, cei doi bărbaţi, deşi despărţiţi prin părerile lor politice, ajunseseră să fie prieteni la toartă.

— Ştiaţi că împăratul a fost vardist la Londra, zise la rândul său Boche. Da, pe cuvântul meu! aduna de pe stradă beţivancele.

Între timp, Gervaise umpluse trei pahare pe masă. Nu voia să bea, simţindu-şi inima întristată. Dar stătea mai departe, uitându-se la Lantier cum dezlega cele din urmă funii, curioasă să vadă ce cuprindea cufărul. Îşi amintea că într-un colţişor era un morman de ciorapi, îşi amintea de două cămăşi murdare, de o pălărie jerpelită. Oare mai erau acolo, lucrurile astea? Avea oare să-şi mai revadă zdrenţele trecutului? Lantier, înainte de-a ridica capacul, îşi luă paharul şi ciocni.

— În sănătatea voastră.

— Noroc, răspunseră Boche şi Poisson.

Spălătoreasă umplu din nou paharele. Cei trei bărbaţi se ştergeau pe buze cu mâna. În sfârşit, pălărierul deschise cufărul. Era plin c-un talmeş-balmeş de ziare, de cărţi, de haine vechi, de legături cu rufe. Lantier, scoase dinăuntru, pe rând, o crăticioară, o pereche de ghete, un bust al lui Ledru-Rollin cu nasul rupt, o cămaşă cu dantele, nişte pantaloni de lucru. Iar Gervaise, plecată spre cufăr, simţea o duhoare de tutun, o duhoare de bărbat murdar care-şi îngrijeşte doar ce-i pe deasupra, atât cât se vede din fiinţa lui. Nu, pălăria cea jerpelită nu mai era în colţul din stânga. Acolo era o perniţă pe care n-o ştia, vreun dar de la cine ştie ce femeie. Atunci se linişti, simţi cum o cuprinde o tristeţe tulbure urmărind mai departe, din priviri, lucrurile şi întrebându-se dacă erau de pe vremea ei sau de pe vremea altora.

— Ia spune, Ţăcălie, pe-asta n-o ştii? spuse iarăşi Lantier.

Îi vâra sub nas o cărticică împodobită cu gravuri, tipărită la Bruxelles: Iubirile lui Napoleon al III-lea. Printre alte anecdote, se povestea acolo cum împăratul sucise capul unei fete de bucătar, în vârstă de treisprezece ani; iar ilustraţia îl arăta pe Napoleon al III-lea, cu cracii goi, îmbrăcat doar cu marele cordon al Legiunii de onoare, fugărind o copilă care căuta să-i scape.

— Ah! E-ntocmai aşa! spuse uluit Boche, ale cărui pofte ascunse pentru plăcerile trupului fuseseră stârnite. Întotdeauna se întâmplă aşa!

Poisson rămase înmărmurit, încremenit; şi nu era în stare să găsească un cuvânt ca să-i ia apărarea împăratului. Era într-o carte, nu putea să zică nu. Atunci, pe când Lantier, c-o mutră de pehlivan, îi tot vâra desenul sub nas, lăsă să-i scape un strigăt, desfăcându-şi larg braţele.

— Ei bine! şi ce dacă? Oare lucrurile nu se petrec la fel şi-n viaţă?

Răspunsul acesta îl făcu pe. Lantier să tacă mâlc. Îşi orânduia cărţile şi ziarele pe un raft al dulapului; şi deoarece părea dezamăgit că n-are o mică bibliotecă agăţată deasupra mesei, Gervaise îi făgădui c-o să-i facă rost de una. Avea Istoria celor zece ani15, de Louis Blanc, mai puţin volumul întâi, pe care de altminteri nu-l avusese niciodată, Girondinii16 de Lamartine, în fascicule de zece centime, Misterele Parisului şi Jidovul rătăcitor, de Eugčne Sue, fără să mai ţinem seamă de-o grămadă de cărticele filosofice şi umanitare, adunate de pe la negustorii de vechituri. Însă, mai presus de orice, îşi mângâia din ochi ziarele, cu-o privire înduioşată şi plină de respect. Era o colecţie pe care şi-o alcătuise singur, de ani de zile. De câte ori citea la cafenea, în câte-un ziar, vreun articol izbutit şi potrivit vederilor sale, cumpăra ziarul şi-l păstra, în felul ăsta strânsese un maldăr uriaş de ziare, din toate felurile, mai vechi şi mai noi, îngrămădite unul peste altul, fără nici o

socoteală. Când îl scoase din fundul cufărului, bătu prieteneşte cu mâna pachetul, spunându-le celorlalţi:

— Îl vedeţi? Ei bine! e-al lu' băiatu', nimeni nu se poate mândri c-are ceva atât de grozav… Nici nu vă puteţi închipui ce-i înăuntru. Vreau să zic că, dacă s-ar înfăptui jumătate din ideile astea, s-ar duce de râpă, dintr-o lovitură, toată orânduirea. Da, împăratul vostru şi toţi sticleţii lui de la poliţie ar mânca un rahat…

Dar vardistul, cu mustăţile şi ţăcălia roşcovane fremătându-i pe chipul palid, îi luă vorba din gură.

— Şi armata, ia spune, ce-o să faceţi cu ea?

Atunci, Lantier se înfierbântă. Bătând cu pumnul în ziarele lui, răcni:

— Eu vreau desfiinţarea militarismului, vreau frăţia între popoare… vreau desfiinţarea privilegiilor, rangurilor şi monopolurilor… Vreau ca lefurile să fie egale, să se împartă beneficiile, proletariatul să biruie… Toate libertăţile, pricepeţi! toate! Şi divorţul!

— Da, da, divorţul, pentru morală! încuviinţă Boche.

Poisson îşi luase o înfăţişare măreaţă. Răspunse:

— Totuşi, dacă n-am nevoie de libertăţile voastre, înseamnă că-s cât se poate de liber.

— Dacă n-ai nevoie, dacă n-ai nevoie… bâigui Lantier sufocat de patimă. Nu, dumneata nu eşti liber!. Dacă n-ai nevoie, eu unul te-aş trimite la Cayenne17! Da, la Cayenne, cu împăratul vostru cu tot şi cu toţi porcii din haita lui!

Aşa se ciorovăiau, de fiecare dată când se întâlneau. Gervaise, căreia nu-i plăceau gâlcevile, de obicei se băga între ei să-i despartă. Se smulse din toropeala în care-o adâncise vederea cufărului, plin de parfumul muced al fostei ei iubiri; şi le arătă celor trei bărbaţi paharele.

— Adevărat, zise Lantier, potolit pe neaşteptate, luându-şi paharul. Noroc!

— Noroc, răspunseră Boche şi Poisson, ciocnind cu el.

Între timp, Boche se legăna pe picioare, tulburat de îngrijorarea care mocnea în el şi privind la vardist cu coada

ochiului.

— Toate astea rămân între noi, nu-i aşa, domnule Poisson? şopti el în cele din urmă. Vi s-au arătat şi vi s-au spus nişte lucruri.

Dar Poisson nu-i îngădui să-şi sfârşească spusele. Îşi duse mâna la inimă, ca pentru a lămuri că totul rămâne acolo. Că doar n-avea să-şi toarne prietenii, bineînţeles. Venind şi Coupeau, mai goliră o sticlă. Vardistul o tuli după aceea prin curte, şi porni iarăşi să mărşăluiască pe trotuar, băţos şi încruntat, cu paşi număraţi.

În cele dintâi zile, în casa spălătoresei fu o zăpăceală nemaipomenită. Deşi Lantier îşi avea camera lui separată, intrarea sa şi cheia sa, totuşi, deoarece în cea din urmă clipă se hotărâseră să nu mai astupe uşa de trecere, de cele mai multe ori i se întâmpla să treacă prin prăvălie. Rufele murdare o încurcau şi ele nespus de mult pe Gervaise, căci bărbatu-său nu se apucase să facă lada aceea mare de care vorbise; şi era silită să-şi vâre rufele cam peste tot, prin colţuri, mai ales pe sub pat, ceea ce era neplăcut pe timpul nopţilor de vară. În sfârşit, o zădăra tare mult faptul c-avea de făcut culcuşul lui Etienne în fiecare seară, tocmai în mijlocul prăvăliei; când lucrătoarele lucrau până noaptea târziu, copilul aţipea pe-un scaun, aşteptând să i se slobozească locul. Întrucât Goujet îi spusese să-l trimită pe Etienne la Lille, unde fostul său patron, un mecanic, avea nevoie de ucenici, fu cucerită de planul ăsta, cu atât mai mult cu cât puştiul, cam nefericit în casa lor, dornic să-şi fie sieşi stăpân, o ruga din suflet să se învoiască. Numai că Gervaise se temea de-un refuz hotărât, din partea lui Lantier. Doar pentru asta venise să stea la ei, ca să fie mai aproape de băiat; n-o să vrea să-l piardă taman la două săptămâni după ce se mutase. Totuşi, când îi vorbi tremurând despre treaba asta, se învoi bucuros cu planul lor, spunând că tinerii muncitori au nevoie să vadă lumea. În dimineaţa în care plecă Etienne, îi ţinu o poliloghie

întreagă despre drepturile pe care le avea, apoi îl îmbrăţişa, sărutându-l, şi-i spuse declamator:

— Să ţii minte că producătorul de bunuri materiale nu este un rob, iar dacă cineva nu-i producător, înseamnă că-i trântor.

Atunci, viaţa cea de toate zilele a casei porni din nou la drum, totul se linişti şi se potoli în tiparul noilor deprinderi. Gervaise se obişnuise cu harababura rufelor murdare, cu plecările şi sosirile lui Lantier. Acesta vorbea mereu de marile lui afaceri; uneori pleca, pieptănat îngrijit, cu cămaşă albă, dispărea, ba nici măcar nu dormea peste noapte acasă, apoi se înapoia, prefăcându-se istovit, cu-o buimăceală de cap nemaipomenită, ca şi cum ar fi stat să discute, douăzeci şi patru de ceasuri la rând, cele mai însemnate chestiuni. Adevărul era că huzurea. Oh! Nici o primejdie să-şi facă bătături în palme. De obicei, se scula pe la ceasurile zece; după-amiaza se plimba dacă-i plăcea culoarea cerului, sau adesea, în zilele ploioase, stătea în prăvălie unde-şi citea ziarul. Era sălaşul lui preferat, se simţea grozav de bine printre fuste, se vâra în sufletul lor, dându-se în vânt după grosolăniile lor, stârnindu-le să le rostească, el vorbind mai departe o limbă aleasă; şi asta lămurea de ce-i plăcea atât de mult să stea printre spălătorese, de felul lor nişte fete cam slobode de gură. Când Clémence dădea drumul la hârdăul cu lături, stătea înduioşat şi zâmbitor, răsucindu-şi mustăţile subţiri. Mirosul atelierului, lucrătoarele scăldate în sudoare care călcau cu braţele despuiate, tot colţişorul ăsta asemeni unui culcuş în care zăceau rufele murdare ale cucoanelor din mahala, părea să fie pentru el limanul mult visat, un îndelung căutat tărâm al trândăviei şi al plăcerilor.

În cele dintâi zile, Lantier lua masa la François, în colţ la Rue des Poissonniers. Dar, în cele şapte zile ale săptămânii, de trei sau patru ori cina laolaltă cu soţii Coupeau; astfel încât, în cele din urmă, le propuse să mănânce în pensiune la ei: avea să le dea câte cincisprezece franci în fiecare

sâmbătă. Şi-atunci, nu mai plecă din casă, se aşeză acolo de-a binelea. De dimineaţa până seara, cât era ziua de lungă, îl vedeai mergând din prăvălie în odaia din fund, fără veston, ridicând glasul, poruncind; răspundea chiar şi clienţilor, ducea în cârcă şandramaua. Vinul lui François nefiindu-i pe plac, o convinse pe Gervaise, ca de acum înainte să cumpere vin de la Vigouroux, negustorul de cărbuni de-alături, unde, împreună cu Boche, se ducea să-i ciupească nevasta, când mergea să dea comenzile. După aceea, veni rândul pâinii de la Coudeloup să i se pară necoaptă; şi-o trimise pe Augustine după pâine la brutăria vieneză din cartierul Poissonnicre, la Meyer. Îl înlocui de asemenea ţi pe Lehongre, băcanul, şi nu-l păstră decât pe măcelarul din Rue Polonceau, pe grăsanul de Charles, din pricina părerilor lui politice. După o lună, vru ca toate bucatele să fie gătite numai cu ulei. După cum spunea Clémence, glumind pe socoteala lui, orice-ai face uleiul ieşea mereu la suprafaţă, la afurisitul ăsta de provensal. Îşi gătea singur omletele, nişte omlete întoarse pe amândouă părţile, mai rumenite decât clătitele, atât de tari încât ai fi zis că-s pesmeţi. O supraveghea pe bătrâna Coupeau, cerând ca muşchiul de vacă să fie bine pătruns, ca nişte pingele de pantofi, presărând totul cu usturoi, supărându-se dacă puneau verdeţuri tăiate mărunt în salată, nişte buruieni, striga el, printre care foarte bine se puteau strecura şi ierburi otrăvitoare. Dar felul de mâncare care-i plăcea cel mai mult era o anume supă, fidea fiartă cu apă, foarte deasă, în care turna o jumătate de sticlă de ulei. Numai el şi cu Gervaise mâncau din ea, pentru că ăilalţi, parizienii, fuseseră cât pe-aci să-şi verse măruntaiele, când se-apucaseră, într-o bună zi, să guste şi ei din supă.

Încetul cu încetul, Lantier ajunsese să se ocupe şi de treburile familiei. Deoarece soţii Lorilleaux mereu se zgârceau să scoată din buzunar cei cinci franci pentru bătrâna Coupeau, Lantier îi lămurise că puteau fi daţi în judecată. Oare-şi băteau joc de lume? zece franci trebuiau

să dea pe lună! Şi urca el însuşi până sus la ei, să le ceară cei zece franci, cu-o înfăţişare atât de cutezătoare şi politicoasă, încât lănţugarul nu se-ncumeta să-i refuze banii. Acum, şi madam Lerat, dădea tot două piese de câte cinci franci. Bătrâna Coupeau ar fi fost în stare să-i sărute şi mâinile lui Lantier, care pe deasupra mai făcea şi pe marele arbitru în certurile cu Gervaise. Când se-ntâmpla ca spălătoreasă să-şi iasă din pepeni şi s-o repeadă pe soacră-sa, iar aceasta se ducea să plângă în patul ei, Lantier le lua la rost pe-amândouă şi le silea să se îmbrăţişeze, întrebându-le dacă nu-şi închipuiau cumva că fac lumii plăcere cu firile lor atât de cumsecade. Întocmai cum se întâmpla şi cu Nana; după părerea lui o creşteau cum nu se poate mai prost. Aici, nu greşea, căci dacă taică-său se apuca s-o bată, maică-sa lua partea fetiţei, iar dacă şi maică-sa, la rândul ei, îi trăgea câteva la spate, taică-său făcea scandal. Nana, încântată de faptul că părinţii ei nu se-nţelegeau, văzându-se dinainte iertată, făcea un tărăboi nemaipomenit. Acuma, îi venise altă bâzdâganie în minte, se ducea pentru joacă la potcovăria de peste drum; şi toată ziua se dădea huţa între hulubele şaretelor; se ascundea cu nişte cârduri de golani tocmai în fundul curţii pline de colb alburiu şi străluminată de văpaia roşiatică a fierăriei; şi, pe neaşteptate, se ivea din nou, alergând, ţipând, şlampătă şi îngălată, cu liota de golani după ea, ca şi cum o ploaie de lovituri de ciocan ar fi pus pe goană haimanalele astea de copii. Numai Lantier era în stare s-o ia la rost; însă Nana ştia ca nimeni altul să se dea bine pe lângă el. Mucoasa asta de zece anişori păşea ca o cucoană prin faţa lui, fâţâindu-se, privindu-l galeş, desfrânarea sclipindu-i de pe acum în ochi. Până la urmă, Lantier îşi luă obligaţia să-i facă educaţia; o învăţă să danseze şi să vorbească limba păsărească.

În felul ăsta se scurse un an. În mahala, se credea că Lantier trăieşte din rente, căci numai astfel se putea explica viaţa îmbelşugată a familiei Coupeau. Bineînţeles că Gervaise câştiga bani mai departe; dar acum când trebuia

să le dea de mâncare celor doi bărbaţi care stăteau de pomană, fără îndoială că prăvălia nu era în stare să facă faţă cheltuielilor; cu atât mai mult cu cât prăvălia mergea din ce în ce mai prost, muşteriii îşi luau tălpăşiţa, lucrătoarele chefuiau din zori şi până-n noapte. Adevărul era că Lantier nu plătea o leţcaie, nici chiria şi nici mâncarea. În lunile de la început, dăduse nişte arvune; apoi, se mulţumise să pomenească de-o mare sumă de bani pe care trebuia s-o primească şi datorită căreia avea să plătească mai târziu, totul dintr-odată. Gervaise nu mai îndrăznea să-i ceară nici o centimă. Lua pâinea, vinul şi carnea pe datorie. Notele de plată creşteau peste tot, în fiecare zi se duceau câte trei şi câte patru franci. Nu mai dăduse un sfanţ negustorului de mobile şi nici celor trei tovarăşi de lucru ai lui Coupeau, zidarul, dulgherul şi zugravul. Toţi oamenii ăştia porneau să bombănească; prin magazine erau din ce în ce mai puţin politicoşi cu ea. Însă Gervaise era ca ameţită de patima datoriilor; îşi căuta uitarea în petreceri, alegea lucrurile cele mai scumpe, lăsându-se pradă lăcomiei de când nu mai plătea; de fapt, era foarte cinstită, cât era ziulica de lungă visa să câştige sute de franci, nu prea ştia însă cum, pentru a împărţi, în dreapta şi-n stânga, tuturor furnizorilor, pumni de monede de cinci franci. Pe scurt, Gervaise se ducea la fund, şi cu cât se prăbuşea mai adânc, cu atât mai des vorbea să-şi mărească prăvălia. Totuşi, pe la mijlocul verii, vlăjgana de Clémence plecase fiindcă n-aveau comenzi pentru două lucrătoare şi pentru că-şi aştepta banii de săptămâni întregi. În toiul prăbuşirii, Coupeau şi Lantier se umflau în buci. Găliganii, stând toată ziua la masă şi sătui până-n gât, păpau prăvălia, se îngrăşau pe seama ruinării atelierului; şi se îndemnau care mai de care să-şi pună porţii duble în farfurie, iar la desert se băteau în glumă pe burtă, chipurile ca să mistuie mai iute.

În mahala, când stăteau la bârfeli, chestiunea care-i frământa cel mai mult era să se ştie dacă într-adevăr

Lantier se încurcase din nou cu Gervaise. În privinţa asta, părerile erau împărţite. Dacă ar fi fost să te iei după soţii Lorilleux, Şontoroaga făcea tot ce-i era în putinţă ca să-l înhaţe pe pălărier, însă lui nu-i mai era poftă de ea, i se părea prea fleşcăită, avea în târg nişte fetişcane altfel ticluite. După părerea soţilor Boche, dimpotrivă, spălătoreasă se dusese din prima noapte să se culce cu fostul ei bărbat, de îndată ce gogomanul de Coupeau se pusese pe sforăit. Toate astea, şi-ntr-un fel şi-n altul, nu păreau să fie lucru curat; dar sunt în viaţă atâtea mârşăvii, ba încă şi mai acătării, încât lumea ajunsese să privească această căsnicie în trei ca firească, ba chiar plăcută, deoarece în sinul ei nu se băteau niciodată, iar cuviinţa era la mare cinste. Fără îndoială că dacă şi-ar fi băgat nasul în alte case din cartier, le-ar fi mirosit şi mai urât. Membrii familiei Coupeau, se vedea bine că-s oameni de treabă. Tustrei îşi vedeau de treburile lor, se îmbătau şi se încârligau laolaltă pe îndelete, fără să tulbure somnul vecinilor. Apoi, întreaga mahala era cucerită de frumoasele purtări ale lui Lantier. Vrăjitorul ăsta punea botniţă tuturor bârfelilor. Ba şi mai mult, în îndoiala ce se strecurase în minţile lor despre legăturile lui cu Gervaise, ori de câte ori precupeaţa de fructe tăgăduia faţă de vânzătoarea de măruntaie c-ar exista vreo legătură, aceasta dădea de înţeles că într-adevăr era păcat că nu-i nimic între ei, deoarece, la urma urmelor, asta făcea ca familia Coupeau să nu mai fie atât de interesantă.

Între timp, în privinţa asta, Gervaise trăia împăcată, negândindu-se deloc la aceste mârşăvii. Lucrurile ajunseră până-ntr-acolo, încât o învinuiră că-i lipsită de inimă. Neamurile nu pricepeau aversiunea ei faţă de pălărier. Madam Lerat, căreia îi plăcea la nebunie să se bage între amorezi, venea la ei în casă în fiecare seară; spunea despre Lantier că-i un bărbat în faţa căruia nu puteai da îndărăt, şi că cele mai înţolite cucoane trebuiau să-i cadă în braţe. Madam Boche spunea că, de-ar fi avut zece arii mai puţin n-

ar fi fost în stare să răspundă de cinstea ei. O uneltire ascunsă, necontenită, creştea din ce în ce mai mult, o îmboldea cu încetul pe Gervaise, ca şi cum toate muierile din preajmă-i şi-ar fi împlinit poftele, vârându-i în braţe un ibovnic. Însă Gervaise se arăta mirată, nu-i descoperea atâtea farmece lui Lantier. Fără îndoială, se mai schimbase în bine: umbla întotdeauna cu palton, mai prinsese o spoială de bune purtări prin cafenele şi pe la adunările politice. Numai că ea, care-l cunoştea atât de bine, îi pătrundea până în adâncul sufletului prin cele două găuri ale ochilor lui, şi dădea acolo peste o mulţime de lucruri, de pe urma cărora se alegea cu o uşoară înfiorare. La urma urmei, dacă treaba asta le plăcea atât de mult celorlalte, de ce nu se încumetau să cerceteze mai de aproape câte parale făcea dumnealui? Ceea ce îi dădu de înţeles într-o bună zi lui Virginie, care se arăta a fi cea mai înfierbântată. Atunci, madam Lerat şi Virginie, ca să-i tulbure minţile, îi povestiră despre dragostea lui Lantier cu vlăjgana de Clémence. Da, ea nu băgase nimic de seamă; însă, de îndată ce Gervaise pleca să facă vreun drum prin oraş, pălărierul o ducea la el în odaie. Acum, erau văzuţi împreună, pesemne că se ducea şi la ea acasă.

— Ei şi? spuse spălătoreasă, cu glas puţin tremurat. Ce mă priveşte pe mine treaba asta?

Şi se uita la ochii gălbui ai lui Virginie în care scăpărau scântei aurii, ca în ochii pisicilor. Aşadar femeia asta îi purta pică, de vreme ce încerca să-i stârnească gelozia? Însă croitoreasa privind-o, prosteşte, îi răspunse:

— Bineînţeles că nu te priveşte… Numai c-ar trebui să-l sfătuieşti să-i facă vânt fetei ăsteia cu care o să aibă neplăceri.

Cel mai rău era că Lantier se simţea sprijinit şi că îşi schimba purtările faţă de Gervaise. Acuma, când îi strângea mâna, îi ţinea câteva clipe degetele încleştate într-ale sale. O obosea tot uitându-se la ea, îşi aţintea asupră-i nişte priviri neruşinate, în care Gervaise citea desluşit ce-i cerea.

Dacă trecea pe la spatele ei, îşi vâra genunchiul între fuste, îi sufla în grumaz, ca şi cum ar fi vrut s-o adoarmă. Totuşi, Lantier mai aşteptă, înainte de-a fi grosolan şi de a-şi da arama pe faţă. Dar într-o seară, fiind singur cu ea, o împinse înainte-i fără să scoată o vorbă, şi-o înghesui tremurând toată, cu spatele la perete, în fundul prăvăliei, vrând s-o sărute. Întâmplarea făcu ca Goujet să intre tocmai în clipa aceea. Atunci, Gervaise se zbătu şi-i scăpă din mâini. Şi tustrei schimbară câteva cuvinte, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Goujet, alb ca varul la chip, îşi plecase fruntea, închipuindu-şi că-i stingherea şi că Gervaise se zbătuse pentru a nu fi sărutată în văzul lui.

A doua zi, Gervaise se foi prin prăvălie, tare nefericită, nefiind în stare să calce nici măcar o batistă; simţea nevoia să-l vadă pe Goujet şi să-i explice cum se făcuse că Lantier o pusese la perete. Însă, de când Etienne era la Lille, nu mai îndrăznea să intre la fierărie, unde Bec-Salé, zis şi Boit-sans-Soif, o întâmpina cu râsete făţarnice. Cu toate acestea, după-amiază, lăsându-se biruită de dorinţa ei, luă un coş gol şi plecă pe motiv că se duce să ia nişte fuste de la clienta din Rue des Portes-Blanches.

Apoi, când ajunse în Rue Marcadet, în faţa fabricii de buloane, se plimbă agale, bizuindu-se pe-o întâlnire la voia norocului. Goujet, fără îndoială, o aştepta şi el, deoarece nu trecuseră nici cinci minute de când era acolo, şi fierarul ieşi ca din întâmplare.

— Ia te uită! Ai fost după alergături, spuse el zâmbind stors de puteri; te duci acasă…

Spusese aceste cuvinte într-o doară, numai ca să aibă ce zice. Gervaise tocmai întorcea colţul, ieşind din Rue des Poissonniers. Şi porniră la deal spre Montmartre, unul lângă altul, fără să se ia de braţ. Pesemne că singurul lor gând era să se îndepărteze cât mai mult de fabrică, pentru a nu lăsa lumea să creadă că-şi dau întâlnire în faţa porţii. Cu capetele plecate, păşeau de-a lungul străzii desfundate, înconjuraţi de huruitul uzinelor. Apoi, la vreo două sute de

paşi, în chipul cel mai firesc, ca şi cum ar fi cunoscut locurile, o luară la stânga, tăcând întruna, pe un teren viran. Era o fâşie de câmp verde, cu petice gălbejite de iarbă pârjolită, situată între un joagăr mecanic şi o fabrică de nasturi; o capră, legată de-un pripon, se rotea mehăind în jurul acestuia; mai încolo, un copac uscat se măcina în bătaia arzătoare a soarelui.

— Zău aşa! şopti Gervaise, parc-am fi la ţară.

Merseră de se aşezară la poalele copacului uscat. Spălătoreasă îşi puse coşul la picioare. În faţa lor, colina Montmartre îşi desfăşura şirurile etajate de clădiri înalte, gălbui şi cenuşii, împrejmuite cu tufişuri sărace; şi, când îşi dădeau capul pe spate, zăreau, întinzându-se deasupra oraşului, nesfârşita boltă a cerului de-o limpezime dogoritoare, străbătută în partea de miazănoapte de un stol de nouraşi colilii. Însă lumina pătrunzătoare îi orbea, priveau depărtările ca de cretă ale mahalalelor mărginaşe ce se aflau la aceeaşi înălţime cu orizontul teşit, urmăreau mai cu seamă răsuflarea ţevii firave a joagărului mecanic, din care răbufneau ţâşnituri de abur. Aceste adânci suspine păreau că le uşurează inimile chinuite.

— Da, reluă Gervaise, stânjenită de tăcerea prelungită, am plecat de-acasă după alergături…

După ce dorise atât de mult să lămurească lucrurile, se pomeni deodată că nu mai îndrăzneşte să vorbească. Era cuprinsă de-o ruşine nespusă. Şi îşi dădea, totuşi, cât se poate de bine seama, că veniseră aici spontan, anume ca să vorbească despre ele; ba chiar şi vorbeau despre ele, fără să aibă nevoie să rostească vreun cuvânt. Întâmplarea din ajun stătea între ei ca o greutate apăsătoare.

Şi-atunci, cuprinsă de-o cumplită tristeţe, cu ochii scăldaţi de lacrimi, Gervaise îi povesti cum murise madam Bijard, spălătoreasă, care-şi dăduse duhul în faptul dimineţii, în chinuri înspăimântătoare.

— Asta i se trage de la o lovitură de picior pe care i-a dat-o Bijard, spunea ea cu glas molcom şi searbăd. I se umflase

pântecele. Fără îndoială, s-a rupt ceva înlăuntrul măruntaielor. Dumnezeule! în trei zile a murit… Vai! la ocnă-s ticăloşi ce n-au făcut atâta rău cât Bijard. Dar justiţia şi-ar da prea mult de lucru, dacă s-ar îngriji de femeile moarte din pricina bărbaţilor lor. O lovitură de picior mai mult sau mai puţin, nu-i aşa? Asta nu se mai pune la socoteală, când te-alegi cu aşa ceva în fiecare zi. Cu atât mai mult cu cât biata femeie voia să-şi scape bărbatul de eşafod şi spunea că-şi nenorocise măruntaiele căzând peste un hârdău… A urlat toată noaptea înainte de a-şi da duhul.

Fierarul tăcea, smulgând fire de iarbă cu pumnii încleştaţi.

— Nu-s nici două săptămâni, spuse mai departe Gervaise, de când îşi înţărcase cel din urmă copil, pe micuţul Jules; şi încă asta-nseamnă noroc, deoarece pruncul nu va pătimi… Orice ar fi, iat-o pe copila asta de Lalie cu doi ţânci în cârcă. Încă n-are opt ani împliniţi, dar e serioasă şi cuminte ca o mamă adevărată. Cu toate astea, taică-său o stâlceşte-n bătăi… Ah! Zău aşa! există fiinţe născute pentru suferinţă.

Goujet o privi şi spuse pe neaşteptate, cu buze tremurânde:

— M-ai făcut să sufăr, ieri, oh! da, mult am mai suferit…

Gervaise, pălind, îşi împreunase mâinile. Dar Goujet continuă:

— Da, ştiu, trebuia să se-ntâmple şi-aşa ceva… Numai c-ar fi trebuit să mi te destăinui, să-mi mărturiseşti totul, să nu mă laşi să-mi fac gânduri…

Nu fu în stare să sfârşească. Gervaise se ridicase, înţelegând că Goujet o credea din nou încurcată cu Lantier, aşa cum vorbea mahalaua. Şi, cu braţele întinse, strigă:

— Nu, nu, ţi-o jur… Mă îmbrâncise, voia să mă sărute, e-adevărat; însă chipu-i nici nu mi-a atins faţa, şi era pentru-ntâia oară că-ncerca… Oh! uite, mă jur pe viaţa mea, pe-a copiilor, pe tot ce am mai sfânt!

În răstimpul acesta, fierarul clătina din cap. N-avea încredere, fiindcă femeile spun totdeauna nu. Atunci Gervaise se încruntă nespus de mult, şi spuse iarăşi domol:

— Dumneata mă cunoşti, dom' Goujet, nu-s deloc mincinoasă… Ei bine! nu, nu-i aşa, pe cuvântul meu de cinste!. Şi niciodată n-o să fie, mă-nţelegi? niciodată! în ziua în care s-ar întâmpla aşa ceva, aş ajunge cea mai josnică femeie, n-aş mai merita prietenia unui om cinstit ca dumneata.

Şi în timp ce-i vorbea, avea un chip atât de frumos, într-atât de sincer şi deschis, încât Goujet îi luă mâna şi-o îndemnă să se aşeze la loc. Acum, răsufla uşurat, râdea inima în el. Pentru întâia oară îi ţinea astfel mâna şi i-o strângea într-a sa. Amândoi rămaseră amuţiţi. Pe cer, stolul norilor alburii plutea cu încetineala unei lebede. De pe peticul de păşune, cu capul întors spre ei, capra îi privea mehăind încetişor la îndelungi răstimpuri. Şi, fără să-şi descleşteze degetele, privirile lor tulburate de duioşie se pierdeau în depărtare, mângâind contururile alburii ale colinei Montmartre, prin hăţişul înalt al coşurilor de uzine ce vârstau orizontul, şi cătând spre periferia colbuită şi pustie, unde boschetele verzi ale crâşmelor deocheate îi mişca până la lacrimi.

— Mama dumitale mă urăşte, o ştiu, spuse iarăşi Gervaise cu glas şoptit. Nu-mi spune nu… Vă datorăm atâţia bani!

Însă Goujet, fu grosolan, pentru a o sili să tacă. Îi zgâlţâi mâna, să i-o rupă, nu altceva. Nu voia să-i pomenească de bani. Apoi, şovăi, şi în cele din urmă bâigui:

— Ascultă, de multă vreme mă gândesc să-ţi propun un lucru… Nu eşti fericită. Maică-mea mă-ncredinţează că viaţa dumitale capătă o întorsătură neplăcută…

Se opri, pierzându-şi niţel din suflare.

— Ei bine! trebuie să plecăm împreună de-aici.

Gervaise îl privi, la început neînţelegând prea bine ce voia să spună, luată pe neaşteptate de această aspră declaraţie de dragoste, o dragoste despre care el nu-şi descleştase niciodată buzele.

— Cum aşa? întrebă ea.

— Da, spuse el mai departe cu capul plecat, vom pleca de-aici, vom trăi pe alte meleaguri, în Belgia dac-ai să vrei… Aş putea spune că-i aproape ţara mea de baştină… Muncind amândoi acolo, am ajunge-n scurtă vreme să trăim îndestulaţi.

Atunci, Gervaise roşi ca para focului. De-ar fi luat-o strâns în braţe s-o sărute, şi tot s-ar fi ruşinat mai puţin. Ciudat flăcău mai era şi Goujet, să-i propună s-o răpească aşa cum se întâmplă în romane şi în lumea mare. Zău aşa! Apucase să i se întâmple şi asta, să vadă în preajmă-i muncitori făcând curte femeilor măritate; şi nici măcar nu le conduceau până la Saint-Denis, ci lucrurile se petreceau pe loc, şi încă fără nici un înconjur.

— Ah! dom' Goujet, dom' Goujet… îngăimă ea, nefiind în stare să găsească altceva de spus?

— Pe scurt, asta e, n-am fi decât noi amândoi, spuse el din nou. Ceilalţi mă stânjenesc, mă-nţelegi?. Când ţin la o fiinţă, nu sufăr s-o văd cu alţii.

Însă Gervaise îşi revenise, şi-acum, cu-o înfăţişare înţelegătoare îi spuse că nu primeşte:

— Nu-i cu putinţă, dom' Goujet. Ar fi nespus de rău… Sunt măritată, nu-i aşa? Am copii… Ştiu cât se poate de bine că ţii la mine şi că te fac să suferi. Numai că vom avea remuşcări, nu ne-ar tihni bucuria… Şi eu simt că ţin foarte mult la dumneata, o simt prea din plin ca să te las să faci o prostie. Şi, bineînţeles, ar fi o prostie… Nu se poate, vezi dumneata, mai bine să rămânem ca şi pân-acu'. Ne preţuim, simţim la fel. E-un lucru foarte mare, în care nu o dată am găsit sprijin. Când, în situaţia noastră, rămâi cinstit, eşti răsplătit din plin.

Goujet clătina din cap, ascultând-o. O încuviinţa, nu-i putea spune nimic împotrivă. Pe neaşteptate, ziua în nămiaza mare, o cuprinse în braţe strângând-o să-i strivească trupul şi-o sărută cu furie pe grumaz, de parc-ar fi vrut să se înfrupte din carnea ei. Apoi, îi dădu drumul, fără să-i mai ceară altceva; şi nu-i mai pomeni nimic de dragostea lor.

Gervaise se scutura, nu era supărată, dându-şi seama că amândoi meritaseră pe deplin această plăcere nevinovată.

Între timp, fierarul, străbătut din cap până-n picioare de un fior cumplit, se îndepărtă de ea, pentru a nu se lăsa învins de dorinţa de-a o îmbrăţişa din nou; şi se târa pe genunchi, şi, neştiind ce să facă cu mâinile, începu să culeagă flori de păpădie pe care le arunca de la depărtare în coşul ei. Erau acolo, în inima peticului de otavă pârjolită, nişte păpădii gălbui de-o nespusă frumuseţe. Încetul cu încetul, joaca asta îl potoli, îi făcu plăcere. Cu degetele înăsprite de truda ciocanului, rupea cu gingăşie florile, le zvârlea una câte una, şi ochii lui de câine credincios râdeau când nimerea drept în coş. Spălătoreasă se rezemase cu spatele de copacul uscat, veselă şi odihnită, vorbind mai tare pentru a se face auzită, pe deasupra răsuflării duduitoare a joagărului mecanic. Când plecară alături unul de altul de pe terenul acela viran, vorbind despre Etienne care se simţea foarte bine la Lille, Gervaise îşi luă coşul plin de flori de păpădie.

De fapt, Gervaise nu se simţea faţă de Lantier chiar atât de curajoasă pe cât spunea. Bineînţeles, era foarte hotărâtă să nu-i îngăduie s-o atingă nici cu vârful degetelor; dar dacă avea să se atingă vreodată de ea, atunci se temea de slăbiciunea ei din trecut, de moliciunea şi îngăduinţa cărora se lăsa pradă, pentru a face lumii pe plac. Cu toate acestea, Lantier nu mai încercă s-o ademenească din nou. I se întâmplă de mai multe ori să fie singur cu ea, şi stătu liniştit. Acum părea că-şi face de lucru cu negustoreasa de măruntaie, o femeie de vreo patruzeci şi cinci de ani, care se ţinea foarte bine. Lui Goujet, ca să-l liniştească, Gervaise îi povestea despre legătura lui Lantier cu negustoreasa de măruntaie. Când Virginie şi madam Lerat îi cântau osanale pălărierului, ea le răspundea că Lantier se putea lipsi mult şi bine de admiraţia ei, de vreme ce le căzuse cu tronc tuturor vecinelor.

În mahala, Coupeau spunea cui vrei şi cui nu vrei că Lantier îi era prieten, prieten adevărat. Degeaba trăncăneau pe socoteala lor, el ştia ce ştia, puţin îi păsa de bârfeli, de vreme ce cinstea era de partea lui. Când ieşeau tustrei la plimbare, duminica, o silea pe nevastă-sa să meargă înaintea lui, la braţ cu pălărierul, chipurile ca să facă pe grozavii pe stradă; şi se uita la oameni, gata să le repeadă un pumn în obraz, de şi-ar fi îngăduit şi cea mai mică glumă. Bineînţeles, Lantier i se părea cam fudul, îl învinuia că face pe mâţa blândă când se află în faţa rachiului, îl lua peste picior pentru că ştia să citească şi-i turuia gura ca unui avocat. Însă, lăsând toate astea la o parte, spunea despre el că-i băiat de nădejde şi inimos. N-ai fi găsit în mahalaua Chapelle pe vreunul care să-i semene. În sfârşit, se înţelegeau de minune, erau făcuţi unul pentru altul. Prietenia unui bărbat e mai trainică decât dragostea femeii.

Mai trebuie spus un lucru, Coupeau şi Lantier trăgeau împreună nişte chiolhanuri de pomină. Acum, Lantier împrumuta bani de la Gervaise, câte zece franci, câte douăzeci de franci, când mirosea că-s bani în casă. Totdeauna îi trebuiau bani pentru marile lui afaceri. Apoi, în zilele acelea, îl ademenea pe Coupeau, spunându-i că-i vorba de-un drum mai lung şi-l lua cu el; şi, aşezaţi faţă în faţă la o masă din fundul vreunui restaurant din preajmă, vârau pe beregată nişte mâncăruri pe care nu le poţi mânca la tine acasă, stropindu-le cu vin înfundat. Tinichigiului i-ar fi plăcut mai mult nişte chefuri ca între oameni de rând; însă era impresionat de gusturile aristocratice ale pălărierului care găsea pe lista de bucate nişte nume de sosuri nemaiauzite. Nu se putea închipui un om mai gingaş şi mai greu de mulţumit. Pare-se că prin părţile de miază-zi sunt toţi pe-acelaşi calapod. Astfel, nu voia să mănânce nimic care să-ţi înfierbânte maţele, se certa pentru fiecare tocăniţă, din punct de vedere al sănătăţii, cerând să i se ia îndărăt carnea când i se părea prea sărată sau prea

pipărată. Era şi mai rău în privinţa curentului, se temea îngrozitor să nu-l tragă, lua la ocări toată prăvălia dacă se întâmpla să rămână vreo uşă întredeschisă. Totodată era şi tare scârţar, dădea bacşiş chelnerului doar zece centime la o masă de şapte şi opt franci. Cu toate acestea, tremurau în faţa lui, şi le mersese vestea pe bulevardele exterioare, de la Batignolles şi până la Belleville. Se duceau la Batignolles pe strada mare să se-nfrupte cu măruntaie pregătite ca la Caen, ce le erau aduse la masă pe nişte mici plite încinse. La picioarele colinei Montmartre se duceau să mănânce cele mai bune stridii din mahala, la „Viile de Bar-le-Duc”. Când se osteneau până-n vârful colinei, la „Moulin de la Galette”, comandau un iepure. În Rue des Martyrs, la restaurantul „Lilas”, specialitatea casei era căpăţâna de viţel; în vreme ce, pe şoseaua Clignancourt, restaurantele „Lion d'Or', şi „Deux Marronniers” le dădeau nişte soteuri de rinichi, de-ţi lingeai degetele, nu altceva. Dar, de cele mai multe ori, o cârmeau la stânga, către Belleville, unde-şi aveau masa lor reţinută la „Vendanges de Bourgogne”, la „Cadran Bleu”, la „Capucin”, case de încredere, unde puteai să comanzi orice, cu ochii închişi. Era vorba de nişte petreceri făcute pe furiş, despre care a doua zi vorbeau pe ocolite, mâncând în silă cartofii Gervaisei. Ba, într-o zi, într-un boschet de la „Moulin de la Galette”, Lantier aduse cu el o femeie, cu care, când ajunseseră la desert, Coupeau îl lăsă acolo.

Fireşte că nu se poate chefui şi munci totodată. Astfel, de când pălărierul le venise în casă, tinichigiul, care încă mai dinainte trândăvea destul de zdravăn, ajunsese să nu mai pună mâna pe unelte. Când Coupeau, sătul să tot tragă mâţa de coadă, se mai lăsa tocmit la cine ştie ce lucrare, prietenul său venea după el pe şantier şi făcea un haz cumplit găsindu-l spânzurat de capătul funiei lui cu noduri ca o şuncă pusă la afumat, şi-i striga să coboare la o juma' de vin. Era lucru dinainte ştiut, tinichigiul îşi lăsa treburile şi se aşterneau pe nişte chiolhanuri care ţineau zile şi

săptămâni de-a rândul. Oh! Într-adevăr, erau nişte chiolhanuri de pomină, o inspecţie generală a tuturor crâşmelor din mahala, beţii de dimineaţă clocite la prânz şi luate de la capăt seara, cinstindu-se cu nenumărate rânduri de adio-mamă, unul după altul, care se pierdeau în noapte, asemeni lampioanelor, ultima feştilĂ. Stingându-se odată cu cel din urmă pahar! Dobitocul de pălărier nu ducea niciodată lucrurile până la capăt. Îl lăsa pe celălalt să-şi ia achiul, apoi îl părăsea şi se întorcea acasă cu înfăţişarea lui curtenitoare. El unul, se cherchelea cuviincios, fără să se bage de seamă că-i beat. Când îl cunoşteai mai bine, se vedea că era cherchelit doar după ochii mai mijiţi şi după purtările mai îndrăzneţe faţă de femei. Tinichigiul, dimpotrivă, ajungea să fie respingător, nu mai era în stare să bea un pahar fără să n-ajungă într-un hal fără de hal.

Astfel, către cele dintâi zile ale lui noiembrie, Coupeau trase un chef care se sfârşi într-un chip cât se poate de parşiv pentru el şi pentru ceilalţi. În ajun, îşi găsise ceva de lucru. De astă dată, Lantier era însufleţit de cele mai alese simţiri; propovăduia munca, fiindcă munca îl înnobilează pe om. Ba, dis-de-dimineaţă se sculă cu noaptea-n cap, vrând să-şi însoţească prietenul până la şantier, foarte serios, cinstind în persoana lui pe muncitorul cu adevărat vrednic de acest nume. Dar, trecând pe la „Petite-Civette”, care tocmai îşi deschisese porţile, pătrunseră înăuntru să ia o prună în rachiu, numai una, doar cu ţelul de-a uda împreună hotărârea nestrămutată a unei purtări fără pată. Lângă tejghea, pe o bancă, stătea Bibi-la-Grillade, cu spatele rezemat de perete, şi fumând mahmur din lumea.

— Ia te uită! Bibi umblă haimana din crâşmă în crâşmă, spuse Coupeau. Te-ai săturat de lucru, bătrâne?

— Nu, nu, răspunse tovarăşul trosnindu-şi braţele. Patronii-s cei care te scârbesc… Ieri l-am părăsit pe-al meu… toţi-s nişte ticăloşi, nişte şmecheri daţi dracului…

Şi Bibi-la-Grillade primi să i se facă cinste cu-o prună în rachiu. Pesemne că stătea acolo pe bancă, aşteptând să dea

careva un rând. Cu toate acestea, Lantier luă apărarea patronilor; aveau uneori necazuri nemaipomenite, el mai ştia câte ceva în privinţa asta, doar se retrăsese de curând din afaceri. Drăguţe lichele şi muncitorii ăştia! Toată ziua bună-ziua stăteau la chefuri, prea puţin păsându-le de lucru, lăsându-te cu buzele umflate tocmai în dârdora cine ştie cărei comenzi, ivindu-se apoi din nou după ce se curăţaseră de bani. Astfel, avusese ca angajat un scundac din Picardia, care avea slăbiciunea de a se plimba cu trăsura sa, şi de cum punea mâna pe banii pentru săptămâna muncită, îşi lua o birjă cu ziua. Oare năravul ăsta era vrednic de-un muncitor? Apoi, pe neaşteptate, Lantier porni să-i beştelească şi pe patroni. Vai! El judeca la rece, îi spunea fiecăruia adevărul. La urma urmei, erau un soi josnic, nişte exploatatori neruşinaţi, nişte duşmani ai omenirii. El unul, slavă Domnului, putea să doarmă cu conştiinţa împăcată, căci totdeauna se purtase ca un prieten cu lucrătorii lui, şi se mulţumise să nu câştige milioanele cu grămada ca alţii.

— Să ne luăm valea, băiete, spuse el, vorbindu-i lui Coupeau. Trebuie să fim cuminţi, c-o să întârziem.

Bibi-la-Grillade, bălăbănindu-şi braţele, plecă împreună cu ei. Afară, abia se lumina de ziuă, o dimineaţă mânjită de oglindirea noroioasă a caldarâmului; în ajun plouase şi era nespus de plăcut. Felinarele cu gaz aerian tocmai se stinseseră; Rue des Poissonniers, pe care mai pluteau încă, sugrumate între clădiri, rămăşiţele nopţii, răsuna de tropăitul înăbuşit al lucrătorilor ce coborau spre Paris. Coupeau, cu taşca de tinichigiu petrecută pe umăr, păşea cu înfăţişarea cetăţeanului care se grozăveşte simţindu-se, din întâmplare, şi el o dată în puteri. Se întoarse şi întrebă:

— Bibi, nu vrei să te bagi la lucru? jupânul mi-a spus s-aduc cu mine vreun tovarăş, dac-o să-mi fie cu putinţă.

— Mulţumesc, răspunse Bibi-la-Grillade, astăzi ispăşesc… Ar trebui să-i propui aşa ceva lui Mes-Bottes, care ieri căta

ceva de salahorit… Stai o ţârâ, fără-ndoială că Mes-Bottes e-acolo înăuntru.

Şi, întrucât ajunseseră în partea de jos a străzii, îl zăriră într-adevăr pe Mes-Bottes la nea Colombe. În ciuda faptului că nici nu se luminase bine de ziuă, crâşma îşi vedea de afaceri, cu obloanele ridicate şi luminile aprinse. Lantier rămase în prag, sfătuindu-l pe Coupeau să dea zor, deoarece mai aveau la îndemână doar zece minute.

— Cum! te duci la măgarul ăla de Bourguignon! răcni Mes-Bottes, când tinichigiul îi spuse despre ce-i vorba, nu mă mai prinde nimeni pe-acolo! Nu, mai bine să ştiu c-o să trag mâţa de coadă pân-la anul… însă, bătrâne, eu ţi-o spun, n-o să stai nici trei zile la el!

— Zău, aşa-i de păcătos atelierul ăla? întrebă Coupeau îngrijorat.

— Vai! Nici că se poate mai scârnav… Nu eşti în stare să te mişti o clipă… Jupânu-i mereu în spatele tău. Şi-n acelaşi timp nişte apucături, o cucoană care te face beţivan, o dugheană unde n-ai voie să scuipi… Mă-nţelegi că i-am dat dracului după prima zi.

— Bun! Iată-mă prevenit. N-am să mănânc la ei o baniţă de sare… În dimineaţa asta mă duc să-i simt gustul; însă dacă jupânul se-apucă să mă bată la cap, să vezi ce ţi-l mai iau de brăcinare şi ţi-l zvârl peste cucoană-sa, de-i lipesc pe-amândoi ca pe-o pereche de ţâri!

Tinichigiul îi strângea mâna tovarăşului, să-i mulţumească pentru folositoarea informaţie şi era gata să plece, când Mes-Bottes se supără. Ei, drăcia dracului! Oare Bourguignon o să-i împiedice să bea un păhărel de rachiu? Atunci, înseamnă că bărbaţii nu-s bărbaţi? Jupânul putea foarte bine s-aştepte cinci minute. Lantier intră şi el, primind să i se facă cinste c-un rând de băutură, stând tuspatru în picioare în faţa tejghelei. În răstimpul acesta, Mes-bottes, cu pantofii scâlciaţi, cu bluza de lucru neagră de-atâta jeg, cu şapca pleoştită în vârful capului, răcnea din răsputeri şi-şi rotea privirile prin crâşmă ca un stăpân.

Fusese proclamat împărat al beţivanilor şi rege al porcilor, fiindcă se înfruptase dintr-o salată de cărăbuşi şi-şi înfipsese colţii într-o pisică moartă.

— I-ascultă, neam de ucigaş! se răsti el la nea Colombe, să-mi dai o secărică, din udul ăla de măgăriţă număru' unu.

Iar când nea Colombe, nespus de palid şi paşnic în tricoul său albastru, le umplu cele patru pahare, domnii le goliră dintr-o înghiţitură, chipurile pentru a nu-i da vreme băuturii să se trezească.

— Totuşi otrava asta face bine pe unde trece, îngăimă Bibi-la-Grillade.

Dar dobitocul de Mes-Bottes se apucase să povestească o poznă. Vineri, fusese atât de pilit, încât tovarăşii îi cetluiseră luleaua în bot, cu-o mână de ipsos. Altcineva ar fi dat ortul popii din pricina asta, lui însă puţin îi păsase, ba îşi mai dăduse şi ifose.

— Domnii nu poftesc să le mai dau un rând? întrebă nea Colombe cu glasul lui gros.

— Da, mai toarnă-ne câte un pahar. E rândul meu să fac cinste.

Acum pălăvrăgeau despre femei. Duminica trecută, Bibi-la-Grillade îşi dusese jumătatea la Montrouge, la o mătuşă. Coupeau ceru veşti despre Malle des îndes, o spălătoreasă din Chaillot, cunoscută de obişnuiţii localului. Se pregăteau să dea paharele pe gât, când Mes-Bottes îi strigă pe Goujet şi pe Lorilleux care treceau prin faţa crâşmei. Aceştia veniră până-n prag şi nu vrură să intre. Fierarul nu simţea nevoia să bea ceva. Lănţugarul, livid, dârdâind, îşi strângea în buzunar lanţurile de aur pe care le ducea patronului; tuşea şi-şi cerea iertare, spunând c-o picătură de rachiu l-ar doborî la pământ.

— Ia te uită ce mai prefăcuţi! bodogăni Mes-Bottes.' Pesemne că ăştia beau ascunşi pe la colţuri.

Şi când îşi vârî nasul în pahar, se luă de nea Colombe.'

— Otravă bătrână, ai schimbat sticla!. Să ştii, că cu mine ţi-ai găsit beleaua, de te-ai apucat să botezi basamacul!

Se făcuse ziuă, o lumină tulbure se revărsa în crâşmă, în vreme ce patronul stingea gazul aerian, Coupeau îi rugă totuşi să-l ierte pe cumnatu-său, că nu era în stare să bea, fapt pentru care, la urma urmei, n-aveau de ce să-i facă vină. Era de aceeaşi părere şi cu Goujet, dat fiindcă-i mare fericire să nu-ţi fie niciodată sete. Şi pomenea că se duce la lucru, când Lantier, cu ifosele lui de om binecrescut, îi dădu o lecţie: măcar să faci cinste c-un rând, mai înainte de-a te căra; nu se cade să-ţi laşi prietenii ca un netrebnic, chiar de te duci la datorie.

— Oare mult o să ne mai bată la cap cu lucrul lui? răcni Mes-Bottes.

— Atunci, domnul dă şi dânsul un rând? întrebă nea Colombe pe Coupeau.

Tinichigiul făcu şi el cinste c-un rând de băutură. Dar când veni rândul lui Bibi-la-Grillade, acesta se plecă la urechea patronului care refuză c-un semn domol din cap. Mes-Bottes înţelese despre ce-i vorba şi porni din nou să-l ocărască pe sâcâitul ăsta de nea Colombe. Cum aşa! Un potlogar bătrân de teapa lui îşi îngăduia să se poarte urât c-un tovarăş? Toţi crâşmarii dădeau pe datorie! Cine intră într-o speluncă de felul ăsteia trebuie să se aştepte la jigniri! Patronul rămase nepăsător şi, hâţânându-se cu pumnii mătăhăloşi rezemaţi de marginea tejghelei, repetă cuviincios:

— Împrumutaţi-l careva pe domnu', aşa va fi mai simplu.

— Pentru numele lui Dumnezeu, da, am să-l împrumut eu, urlă Mes-Bottes. Na! Bibi, zvârle-i gologanii în mutră, vândutului ăsta!

Apoi întărâtat şi zădărât pe taşca pe care Coupeau şi-o lăsase pe umăr, spuse mai departe, vorbindu-i tinichigiului:

— Arăţi ca o doică. Mai lasă dracului pruncul. O să te cocoşezi.

Coupeau şovăi o clipă: şi, paşnic, ca şi cum ar fi luat o hotărâre după îndelungă chibzuinţă, puse taşca jos, spunând:

— S-a făcut prea târziu. O să mă duc la Bourguignon după prânz. Am să-i spun c-au apucat-o durerile pe cucoană-mea… Ascultă, nea Colombe, îmi las uneltele sub banca asta şi-am să le iau din nou la prânz.

Dând din cap, Lantier încuviinţă această idee. Nu încăpea nici o îndoială că trebuia să lucreze; numai că atunci când te afli cu prieteni, buna-cuviinţă e mai presus de orice. Încetul cu încetul, o poftă de chefuială îi zgândărea şi-i toropea pe tuspatru care simţeau cum îi mănâncă palmele şi se-ntrebau din priviri. Şi, de îndată ce-şi dădură seama că au cinci ceasuri de hoinăreală înaintea lor, fură cuprinşi pe neaşteptate de-o veselie zgomotoasă, îşi traseră palme, ocărându-se-n faţă cu vorbe dezmierdătoare, mai ales Coupeau, uşurat şi întinerit, care le spunea celorlalţi „bătrânii mei dragi!”. Îşi clătiră gâtlejurile cu încă un rând de băutură; apoi plecară la „Puce qui renifle”, o cafenea mititică unde era şi-un biliard. Pălărierul strâmbă o clipă din nas deoarece era o magherniţă nu prea arătoasă; basamacul se vindea c-un franc ocaua, cincizeci de centime un clondir de-o juma' în două pahare, iar muşteriii de prin partea locului spurcaseră cu atâtea murdării masa de biliard încât bilele rămâneau lipite de ea. Dar de-ndată ce-ncepură partida, Lantier, care-avea o lovitură de tac nemaipomenită, îşi recăpătă farmecul şi buna dispoziţie, umflându-şi pieptul şi bâţâindu-şi şoldurile după fiecare carambol.

Când se făcu de prânz, lui Coupeau îi trecu ceva prin cap şi bătând din picioare, exclamă:

— Trebuie să ne ducem să-l luăm cu noi pe Bec-Salé. Ştiu unde lucrează… Îl luăm cu noi să mănânce o ciulama de pui la mătuşica Louis.

Propunerea fu primită cu strigăte de aprobare. Da, Bec-Salé, zis şi Boit-sans-Soif, pesemne că simţea şi el nevoia să halească o ciulama de pui. Plecară. Străzile erau scăldate de-o lumină gălbuie şi-o ploicică măruntă pornise să ţârâie; dar apucaseră să fie prea înfierbântaţi pe dinăuntru ca să

mai simtă neînsemnata stropeală care le uda mădularele. Coupeau îi călăuzi pe Rue Marcadet, la fabrica de buloane. Deoarece sosiseră c-o bună jumătate de ceas mai înainte de sfârşitul zilei de lucru, tinichigiul îi dădu unui puşti zece centime ca să intre în fabrică şi să-i spună lui Bec-Salé că nevastă-sa se simţea rău şi că-l chema să vină numaidecât. Fierarul se ivi cât ai zice peşte, fâţâindu-se, foarte liniştit la înfăţişare, adulmecând cheful.

— Ah! Mâncăcioşilor! spuse el, de îndată ce-i zări pitiţi sub o poartă. Am simţit că-i vorba de-aşa ceva… Hai? Ce-nfulecăm?

La mătuşica Louis, tot sugând oscioarele de pui, se apucară iarăşi să dea în patroni. Bec-Salé, zis şi Boit-sans-Soif, le povestea că la şandramaua lor aveau o comandă urgentă. Vai! Jupânul era îngăduitor când era vorba de-un sfert de ceas; puteai să lipseşti de la apel, se purta la fel de drăguţ, pesemne se socotea încă destul de bucuros că te întorceai îndărăt. Apoi, nu exista primejdia ca vreun patron să îndrăznească vreodată să-l dea afară pe Bec-Salé zis şi Boit-sans-Soif, fiindcă nu prea se găseau băieţi îndemânatici ca el. După ciulama, înfulecară o omletă. Fiecare îşi bău ocaua de vin. Mătuşica Louis îşi aducea vinul din Auvergne, un vin roşu ca sângele pe care puteai să-l tai cu cuţitul. Lucrurile porneau să aibă haz, chiolhanul se înteţea.

— Ce l-a apucat pe încuiatul de jupân să mă bată la cap? strigă Bec-Salé, când ajunseră la desert. Păi, nu i-a dat prin minte să-şi atârne un clopot în magherniţă? Un clopot, e nimerit pentru robi… zău aşa! Azi poa' să sune cât o vrea! Să fie al dracu' cin' mă mai prinde la nicovală! Iacă-s cinci zile de când mă spetesc muncind la ea, acum pot foarte bine să-i dau cu piciorul… Dacă se-apucă să-mi tragă vreun perdaf, îl dau dracului.

— Eu, zise Coupeau grozăvindu-se, sunt nevoit să vă părăsesc, mă duc la lucru. Da, i-am jurat neveste-mii… Petreceţi singuri, ştiţi că-s din toată inima alături de voi.

Ceilalţi glumeau. Însă Coupeau părea atât de hotărât, încât îl însoţiră cu toţii când le spuse cĂ. Merge să-şi ia uneltele de la nea Colombe. Îşi trase taşca de sub bancă şi-o aşează înainte-i, răstimp cât să bea cel din urmă rachiu. Pe la ceasurile unu, adunarea se mai cinstea cu câte-un rând de băutură. Atunci, Coupeau, c-un gest de plictiseală, îşi împinse uneltele la loc sub bancă; îl stinghereau, nu era în stare de-a se apropia de tejghea fără să nu se izbească de ele. Prea era de tot, o să se ducă mâine la Bourguignon. Ceilalţi patru, care se ciondăneau în legătură cu problema salariilor, nu se mirară, când tinichigiul, fără nici o lămurire, le propuse să dea o raită pe bulevard, ca să-şi mai dezmorţească picioarele. Ploaia încetase. Raita se mărgini la cei două sute de paşi pe care-i făcură, ţinându-se unul după altul, bălăbănindu-şi braţele; nu mai erau în stare să rostească o vorbă, luaţi pe neaşteptate de iuţeala aerului, sâcâiţi de faptul că erau afară. Domol, fără ca măcar să se fi sfătuit prin semne cu cotul, o luară la deal, fără să-şi dea seama, pe Rue des Poissonniers, unde intrară la François, să bea câte-o juma de vin. Într-adevăr, aveau nevoie de-aşa ceva ca să-şi vină în fire. Prea se făcuse urât pe stradă, era o fleşcăraie de să nu dai pe uşă afară nici măcar un vardist. Lantier îşi împinse tovarăşii în odăiţă, un colţişor strimt ocupat de-o singură masă şi despărţit de sala comună printr-un geamlâc murdar. Lantier, îndeobşte, îi trăgea la măsea prin odăiţe, fiindcă era mai cuviincios în felul ăsta. Oare tovarăşii nu se simţeau bine acolo? îţi venea să te crezi la tine acasă, puteai să faci acolo nani fără să te simţi stânjenit. Ceru ziarul şi-l desfăcu cât era de mare, răsfoindu-l în grabă cu sprâncenele încruntate. Coupeau şi Mes-Bottes porniseră să joace pichet. Pe masă zăceau două sticle de vin şi cinci pahare.

— Ei bine! Ce mai trăncănesc în hârţoaga aia? îl întrebă Bibi-la-Grillade pe pălărier.

Lantier nu răspunse numaidecât. Apoi, fără să-şi ridice privirea:

— Am în faţă dezbaterile de la Cameră. Tată nişte republicani de trei bani perechea, trântorii ăştia afurisiţi de stânga; oare de-aia i-a ales poporul ca să-l împroaşte cu apa lor îndulcită!. Asta, de pildă, crede-n Dumnezeu şi le face ochi galeşi ticăloşilor de miniştri! Eu unul, dac-aş fi numit, m-aş urca la tribună şi-aş zice „Rahat!” Da, nici un cuvânt mai mult, asta-i părerea mea!

— Ştiţi că, alaltăseară, Ţăcălie s-a luat la palme cu cucoană-sa, în faţa întregii curţi, spuse Bec-Salé, zis şi Boit-sans-Soif. Pe cuvântul meu de cinste! Şi dintr-o nimica toată, doar din cicăleală. Ţăcălie era pilit.

— Mai slăbeşte-ne cu politica! strigă tinichigiul. Citeşte asasinatele, îs mai cu haz.

Întorcându-se din nou la jocul său, anunţând un brelan de dame cu nouari, Coupeau spuse:

— Am un trei nouari şi trei porumbiţe. Muierile nu mă slăbesc deloc.

Goliră paharele. Lantier porni să citească cu glas tare:

— O crimă înspăimântătoare a răspândit groaza în comuna Gaillon (Seine-et-Marne). Un fiu şi-a ucis părintele cu lovituri de cazma, ca să-i fure un franc şi jumătate…”

Strigară cu toţii înfioraţi de scârbă. Într-adevăr, iată unul pe care cu plăcere s-ar fi dus să-l vadă scurtat de cap! Nu, ghilotina nu era de-ajuns; ar fi trebuit să-l hăcuiască. O păţanie c-un copil omorât de maică-sa le stârni de asemenea indignarea; însă, pălărierul, foarte moral, îi luă apărarea femeii, dând toată vina în cârca celui ce-o amăgise; căci, la urma urmei, dacă mişelul de bărbat nu i-ar fi turnat un copil nenorocitei, aceasta n-ar mai fi avut de unde s-arunce un prunc la privată. Dar ceea ce îi înflăcără, fură isprăvile marchizului de T. Care, ieşind de la un bal, pe la două dinspre dimineaţă, se apărase singur împotriva a trei haimanale primejdioase, pe Boulevard des Invalides; fără ca măcar să-şi fi scos mănuşile, se descotorosise de primii doi criminali lovindu-i cu capul în burtă, iar pe-al

treilea îl dusese la postul de poliţie, trăgându-l de ureche. Hai? Ce mână ţeapănă! Păcat că-i vorba de-un nobil.

— Acum, ascultaţi-o pe-asta, citi mai departe Lantier. Trec la ştirile din lumea mare: „Contesa de Brétigny îşi căsătoreşte fiica cea mai mare cu tânărul baron de Valançay, aghiotant al majestăţii sale. Printre darurile de nuntă oferite de mire se află dantele în valoare de peste trei sute de mii de franci…”

— Ce ne pasă nouă? îl întrerupse Bibi-la-Grillade. Nu-i întrebăm care li-i culoarea cămăşii… Oricâtă dantelă ar avea puicuţa, n-o să vadă luna decât prin aceeaşi gaură ca şi celelalte.

Deoarece Lantier părea că isprăvise de citit, Bec-Salé, zis şi Boit-sans-Soif, îi luă ziarul din mână şi se aşează pe el, spunând:

— Ah! nu, ajunge!. Iacă-l, pus la cald… Hârtia nu-i bună decât la aşa ceva.

În răstimpul acesta, Mes-Bottes, care se uita la cărţi, bătea învingător cu pumnul în masă. Făcuse nouăzeci şi trei de puncte.

— Am Revoluţia, strigă el. Culoare la mână, cu spatii… Douăzeci, nu-i aşa?. Apoi brelanul cel mare de caro, douăzeci şi trei; trei rigi, douăzeci şi şase; trei fanţi, douăzeci şi nouă; trei aşi, nouăzeci şi doi… Şi am câştigat partida cu Anul întâi al Republicii18, nouăzeci şi trei.

— Te-ai curăţat, bătrâne, îi spuseră ceilalţi lui Coupeau.

Comandară încă două sticle de vin. Paharele nu mai stăteau o clipă goale, beţia se înteţea. Pe la cinci, oamenii deveniră dezgustători, aşa că Lantier amuţi şi plănuia s-o întindă; de vreme ce urlau şi vărsau vinul pe podea, nu-i mai era pe plac. Tocmai atunci, Coupeau se ridică pentru a se închina cu semnul crucii pe care-l fac beţivanii. În dreptul frunţii rosti Montparnasse, pe umărul drept Menilmonte, pe cel stâng Courtille, în dreptul buricului Bagnolet, iar în capul pieptului de trei ori Iepure belit. Atunci, pălărierul, folosindu-se de larma stârnită de

îndeletnicirea asta, ieşi tiptil pe uşă. Tovarăşii nici nu-i băgară de seamă plecarea. Lantier se afumase de-a binelea. Însă, o dată ajuns afară, se scutură şi-şi recăpătă echilibrul; şi se duse agale înapoi la prăvălie unde-i povesti Gervaisei că Coupeau era cu nişte prieteni.

Se scurseră două zile. Tinichigiul nu se mai arătase la faţă. Umbla teleleu prin mahala, nu prea se ştia bine pe unde. Cu toate acestea, oamenii spuneau că-l văzuseră pe la mătuşica Baquet, la „Papillon”, la „Petit bonhomme qui tousse”. Numai că unii garantau că era singur, în vreme ce alţii îl întâlniseră în tovărăşia a vreo şapte sau opt beţivani de teapa lui. Gervaise dădea din umeri, împăcată cu gândul. Dumnezeule! Trebuia să se obişnuiască cu năravul ăsta. Nu se ţinea scai de bărbatu-său; chiar de-l zărea pe la vreun crâşmar, îl ocolea, pentru a nu-i da prilejul să se mânie; şi-l aştepta să vină acasă, ascultând în noapte s-audă dacă nu cumva sforăie la uşă. Se culca pe cine ştie ce grămadă de gunoi, pe-o bancă, pe vreun loc viran, prăvălit de-a curmezişul vreunui şanţ. A doua zi, mahmur după beţia din ajun, pleca din nou să bată la obloanele localurilor unde-şi găsea mângâierea, iar se-avânta într-o goană turbată, printre păhărele, ţoiuri şi sticle, pierzându-se de prieteni şi iarăşi găsindu-se cu ei, pornind în nişte călătorii din care se întorcea cu capul buimac, nemaivăzând altceva decât străzile care jucau înaintea lui, şi noaptea ce se lăsa şi zorile ce se iveau, fără alt gând decât să bea şi s-adoarmă beat criţă pe loc. Când se prăbuşea în somnul lui de beţiv, nu se mai putea face nimic. Totuşi, a doua zi Gervaise se duse să afle veşti despre el la crâşma lui nea Colombe; îl văzuseră pe-acolo de vreo cinci ori la rând, mai mult nu ştiau ce să-i spună. Se mulţumi doar să-i ia uneltele rămase sub bancă.

Pe seară, văzând că spălătoreasă este necăjită, Lantier îi propuse s-o ducă la un şantan, să petreacă chipurile câteva clipe plăcute. La început nu se învoi, nu-i ardea de râs acum. Altminteri, n-ar fi spus nu, deoarece pălărierul o poftise într-un chip prea cuviincios ca să se teamă de vreo

viclenie oareşicare. Lantier părea părtaş la marele ei necaz şi se purta cu ea într-adevăr părinteşte. Niciodată nu i se întâmplase lui Coupeau să nu doarmă acasă două nopţi la rând. De aceea, fără voia ei, nelăsând fierul de călcat din mână, se ducea din zece în zece minute să stea în pragul uşii şi să cate spre amândouă capetele străzii pentru a vedea dacă nu cumva îi venea bărbatul. După cum spunea, păţania îi stârnise în picioare nişte furnicături care nu-i îngăduiau să stea locului. Fără îndoială, Coupeau putea să-şi fi rupt vreun mădular, să fi căzut pe sub roţile vreunei căruţe şi să fi rămas acolo; şi-n felul ăsta, Gervaise s-ar fi pomenit descotorositǎ de el de-a binelea; nu-şi putea îngădui să aibă-n inima ei nici cea mai mică fărâmă de iubire pentr-un individ netrebnic de teapa lui. La urma urmei, însă, era ceva sâcâitor să stai întruna şi să te-ntrebi dacă va veni sau nu acasă. Şi întrucât Lantier, când aprinseră gazul aerian, îi vorbi din nou despre şantan, Gervaise se învoi. După toate cele întâmplate, socotea c-ar fi din cale-afară de proastă să dea cu piciorul unei plăceri, când bărbatu-său, de trei zile în şir, o ţinea într-un chef. De vreme ce nu se-ntorcea acasă, avea să plece şi dânsa. Dac-ar fi fost după ea, casa n-avea decât să ardă. I-ar fi dat foc magherniţei, cu mâna ei, până-ntr-acolo ajunsese să-i fie lehamite de viaţă.

Cinară în pripă. La ceasurile opt, plecând la braţ cu pălărierul, Gervaise le rugă pe bătrâna Coupeau şi pe Nana să se culce numaidecât. Prăvălia fusese închisă. Ieşi prin uşa ce dădea spre curte şi-i înmână lui madam Boche cheia, spunându-i să fie atât de bună şi să-l culce pe porcul de bărbatu-său, dacă s-ar întâmpla cumva să vină acasă. Pălărierul o aştepta sub poartă, dichisit, fluierând o melodie. Gervaise îşi îmbrăcase rochia de mătase. Păşiră agale de-a lungul trotuarului, alături unul de altul, scăldaţi de bătaia luminii prăvăliilor care-i înfăţişa vorbindu-şi zâmbitori în şoaptă.

Şantanul era pe bulevardul Rouchechouart, o fostă cafenea pe care o măriseră într-o curte cu o baracă din scânduri. La intrare, un şir de globuri de sticlă alcătuia un portic luminos. Nişte afişe lungi, lipite pe placarde de lemn, stăteau sprijinite pe taluz, în dreptul şanţului.

— Am ajuns la şantan, spuse Lantier. În astă seară, se produce aici pentru întâia oară domnişoara Amanda, o cântăreaţă cu faimă.

Dar îl zări pe Bibi-la-Grillade, care citea şi el afişul. Bibi avea o vânătaie la ochi, vreun pumn încasat în ajun:

— Ei bine! dar Coupeau! întrebă pălărierul cătând în preajmă-i. Aşadar te-ai rătăcit de Coupeau?

— Oh! e mult de-atunci, de ieri, răspunse celălalt. Când am plecat de la mătuşica Baquet, ne-am luat la burduşeală. Mie unul, nu-mi place bătaia… Ştiţi, am avut o neînţelegere cu chelnerul cotoroanţei, în legătură cu o sticlă de vin pe care voia să ne-o pună de două ori la socoteală… Atunci, mi-am luat valea şi-am plecat să trag un pui de somn.

Mai căsca, dormise optsprezece ceasuri în şir. De altfel, era cât se poate de treaz, arăta buimăcit, cu haina jerpelită şi plină de fulgi; pesemne că se culcase în pat îmbrăcat, cu toate gioarsele pe el.

— Nu ştii unde-i bărbatu-meu, dom'le, întrebă spălătoreasă.

— Fireşte că nu, habar n-am… Era cinci, când am plecat de la mătuşica Baquet. Se prea poate s-o fi luat pe stradă la vale. Da, chiar mi se pare că l-am văzut intrând la „Papillon” c-un birjar… Vai! ce mai prostie! Zău, dacă nu merită să fim omorâţi!

Lantier şi Gervaise petrecură o seară foarte plăcută la şantan. La unsprezece, când se închiseră uşile, se înapoiară plimbându-se, fără să se grăbească. Frigul pişcă niţel, lumea se întorcea spre case în grupuri; şi, pe sub copaci, la întuneric, nişte fete râdeau în hohote, deoarece bărbaţii prea se întinseseră la glume. Lantier îngâna printre dinţi unul dintre cântecele domnişoarei Amanda: Mă gâdilă-n

nas. Gervaise, buimacă, de parc-ar fi fost cherchelită, cântă şi ea din nou refrenul. Îi fusese prea cald. Apoi, cele două consumaţii pe care le băuse îi pricinuiau greaţă, odată cu fumăraia lulelelor şi miasmele întregii mulţimi îngrămădite acolo. Dar, mai ales, ducea cu sine imaginea de neuitat a domnişoarei Amanda. Niciodată n-ar fi îndrăznit să se despoaie astfel în văzul lumii. Trebuie să fim drepţi, cucoana avea o piele vrednică de pizmuit. Şi, cu-o curiozitate pofticioasă, îl asculta pe Lantier dându-i amănunte despre dânsa, cu ifosele unui domnişor care-i numărase coastele în intimitate.

— Toată lumea doarme, spuse Gervaise, după ce sunase de trei ori, fără ca soţii Boche să dea vreun semn că auziseră.

Poarta se deschise, însă în gang era întuneric beznă, şi când bătu la geamul odăiţei portarilor pentru a-i ruga să-i dea cheia, portăreasa somnoroasă bâigui o poveste din care Gervaise nu pricepu mai nimic la început. Până la urmă, înţelese că vardistul Poisson îl adusese acasă pe Coupeau într-o stare de plâns, şi că pesemne cheia rămăsese în broască.

— Drăcia dracului! îngână Lantier, după ce intrară, oare ce-o fi făcut aici? E-o putoare nemaipomenită.

Într-adevăr puţea de trăsnea. Gervaise, care căuta nişte chibrituri, călca pe ceva moale. Când izbuti s-aprindă un chibrit, zăriră în faţa ochilor o privelişte înspăimântătoare. Coupeau vărsase şi maţele din el; odaia era plină toată; patul era şi el năclăit, la fel şi covorul, până şi scrinul era împroşcat. În acelaşi timp Coupeau, care căzuse din patul unde pesemne că-l zvârlise Poisson, sforăia tăvălit acolo, în mijlocul scârnăviei. Stătea întins lat, bălăcindu-se în murdărie ca un porc, c-un obraz mânjit, răsuflând cu gura deschisă o duhoare împuţită, măturând cu părul ce începea să-i încărunţească băltoaca răspândită în jurul capului.

— Oh! ce porc! ce porc! spunea întruna Gervaise cuprinsă de mânie şi dispreţ, ca scoasă din minţi. A spurcat totul…

Nu, nici o jigodie n-ar fi fost în stare să facă aşa ceva, până şi hoitul unui câine-i mai curat.

Niciunul dintre ei nu îndrăznea să se mişte, nu ştiau unde să-şi pună picioarele. Nu se întâmplase niciodată ca tinichigiul să vie acasă în halul ăsta de beat şi să săvârşească o asemenea mârşăvie în odaie. De aceea, priveliştea de-acolo dădu o straşnică lovitură simţămintelor pe care nevastă-sa ar fi putut să le mai aibă faţă de el. În trecut, când se întorcea acasă cherchelit sau afumat, se purta cu el îngăduitoare şi nicidecum scârbită. Dar, de data asta, era prea din cale-afară, simţea cum o cuprinde greaţa. Nu l-ar fi atins nici cu cleştele. Numai gândul că trupul netrebnicului ăsta i-ar dori trupul, îi stârnea o scârbă cumplită, ca şi cum i s-ar fi cerut să se întindă alături de-un stârv, măcinat de-o boală ruşinoasă.

— Cu toate acestea trebuie să mă culc, şopti ea. Nu pot să mă duc îndărăt şi să mă culc pe stradă… Oh! mai degrabă l-aş călca-n picioare.

Încercă să treacă peste beţivan şi fu nevoită să se sprijine de un colţ al scrinului pentru a nu aluneca în murdărie. Coupeau stăvilea cu desăvârşire drumul spre pat. Atunci, Lantier, care râdea mânzeşte, dându-şi prea bine seama că-n noaptea aceea Gervaise n-avea să doarmă cu capul pe perna ei, îi luă mâna, spunându-i cu glas îngroşat şi fierbinte:

— Gervaise… ascultă Gervaise…

Dar ea înţelese, se desprinse, înnebunită, tutuindu-l şi ea, ca pe vremuri:

— Nu, lasă-mă, Auguste, du-te-n camera ta, te rog din tot sufletul… Am să mă descurc cum oi putea, am să mă urc în pat pe la capătul celălalt…

— Haide, Gervaise, nu fi neroadă, spunea el întruna. Porcăria asta pute din cale-afară de urât, nu poţi să stai aici… Haide. De ce te temi? Nu ne-aude, eu ţi-o spun!

Gervaise se împotrivea, clătina din cap cu tărie spunând nu. În tulburarea care-o cuprinsese, ca pentru a-i arăta c-

avea să rămână acolo, începu să se dezbrace, îşi aruncă rochia de mătase pe-un scaun şi rămase numai în cămaşă şi fustă, albă toată, cu grumazul şi braţele despuiate. Era patul ei, nu-i aşa? voia să se culce în patul ei. Mai încercă în două rânduri să găsească un locşor curat pe unde să treacă. Dar Lantier stăruia, o cuprindea de mijloc, spunându-i vorbe dulci care să-i înfierbânte sângele. Ah! era încolţită cum nu se poate mai rău, între o puşlama de soţ în faţă, care-o împiedica să se vâre sub pătura ei, şi-n spate c-un afurisit de bărbat ticălos ce se gândea doar cum, să tragă folos de pe urma necazului în care se găsea, pentru a o poseda din nou! Deoarece pălărierul începuse să vorbească prea tare, Gervaise îl imploră să tacă. Trase cu urechea spre odăiţa unde se culcaseră Nana şi bătrâna Coupeau. Se vede că fetiţa şi bătrâna adormiseră, li se auzea răsuflarea adâncă.

— Auguste, lasă-mă, ai să le trezeşti, continuă ea, cu mâinile împreunate. Fii înţelegător. Altă dată, în altă parte… Nu aici, de faţă cu fiică-mea…

Lantier amuţise, stătea şi zâmbea; şi-o sărută încetişor după ureche, aşa cum o săruta pe vremuri ca s-o necăjească şi s-o facă să-şi piardă capul. Gervaise simţi cum o părăsesc puterile, cum o învăluie un zumzet uriaş, cum un fior cumplit îi cuprinde trupul. Cu toate acestea, făcu iarăşi un pas. Şi fu nevoită să dea îndărăt. Nu era cu putinţă, scârba-i era atât de puternică, duhoarea se înteţise într-atât încât şi ea s-ar fi pornit să verse în aşternut. Coupeau., doborât de beţie, îşi mistuia chiolhanul dormind ca-n puf, cu mădularele nesimţitoare şi gura strâmbă. Toată strada ar fi putut să intre să-i îmbrăţişeze nevasta, fără ea el să clintească un deget.

— Cu atât mai rău, bâigui ea, e vina lui, nu mai pot răbda… Ah! Dumnezeule! ah! Dumnezeule! m-alungă din patul meu, nu mai am culcuş… Nu, nu mai pot răbda, e vina lui.

Tremura, îşi pierdea minţile. Şi, în timp ce Lantier o împingea în odaia lui, la uşa eu geamlâc a odăiţei, în spatele

unui ochi de geam se ivi chipul Nanei. Fetiţa tocmai se trezise şi se dăduse jos din pat, în cămăşuică şi gălbejită la faţă de somn. Se uită la taică-său tăvălit în vărsătura lui; apoi, cu chipul lipit de geam, rămase acolo, aşteptând ca juponul maică-si să dispară în odaia din faţă, la celălalt bărbat. Era nespus de încordată. Făcuse nişte ochi mari de copil desfrânat, în care se aprinsese o curiozitate plină de pofte.

IX.

În iarna aceea, bătrâna Coupeau fu cât pe-aci să-şi dea duhul, într-un atac de năduf. În fiecare an, în luna lui decembrie, ştia fără greş că năduful avea s-o trântească la pat vreme de două sau trei săptămâni. Nu mai avea cincisprezece ani, urma să împlinească şaptezeci şi trei de Sfântul Anton, Totodată, era tare rablagită, bombănind din pricina oricărui fleac, cu toate că arăta burduhănoasă şi dolofană. Doctorul îi vestise că se va duce pe lumea ailaltă tuşind, cât ai spune doar: Bună seara, leleo, candela s-a stins!

Când zăcea la pat, bătrâna Coupeau devenea rea ca o scorpie. Trebuie spus că odăiţa unde dormea împreună cu Nana era destul de mohorâtă. Între patul fetiţei şi-al ei, era loc doar pentru două scaune. Tapetul de pe pereţi, o hârtie coşcovită şi spălăcită, atârna în zdrenţe. Ferestruica rotundă, de lângă tavan, lăsă să străbată o lumină chioară şi gălbejită de beci. Îmbătrâneai crunt acolo, mai cu seamă o fiinţă ce nu era în stare să răsufle. Cel puţin noaptea, când o prindea nesomnul, o asculta pe fetiţă dormind, şi-n felul ăsta mai avea şi ea o distracţie. Dar, cât era ziuă, deoarece nu stătea nimeni cu ea de dimineaţă până-n seară, bodogănea, plângea, vorbind fără încetare de una singură, ceasuri de-a rândul, zbuciumându-se cu capul pe pernă:

— Doamne, tare-s nefericită!. Doamne, tare-s nefericita!. În temniţă, da, în temniţă or să mă facă să-mi dau duhul!

Şi, de îndată ce i se întâmpla să aibă vreo vizită, pe Virginie sau pe madam Boche, care veneau s-o întrebe de

sănătate, nu le răspundea, ci se pornea numaidecât pe jelit.

— Ah! tare-i scump plătită pâinea ce-o mănânc aici! Nu, n-aş îndura atâta la nişte străini!. Poftim, am vrut să mi se dea o ceaşcă de ceai de tei, ei bine! mi-au adus o oală plină, un chiP. De-a mi se-aduce o vină că beau prea multă tizană… Ca şi Nana, copila asta crescută de mine, care-o tuleşte de dimineaţă pe furiş, ca după aceea să n-o mai văd deloc. S-ar zice că put. Cu toate acestea, noaptea doarme buşită, o dată nu s-ar scula să mă-ntrebe dacă nu cumva mă doare ceva… în sfârşit, le stau în gât, aşteaptă să dau ortul popii. Vai, curând o să vină şi asta. Nu mai am băiat, netrebnica asta de spălătoreasă mi l-a răpit. Ar fi în stare să mă bată, să-mi vină de hac, de nu s-ar teme de judecată.

Gervaise, într-adevăr, se purta uneori destul de grosolan cu ea. Şandramaua mergea prost, toată lumea se dezgustase şi la cel mai mic cuvânt porneau să se ocărască unul pe altul. Într-o bună dimineaţă, fiind mahmur, Coupeau strigase scos din sărite „Bătrâna-şi bate mereu gura c-o să moară şi nu mai moare o dată!” vorbă care-o lovise pe bătrână drept în inimă. Îi făceau vină pentru cât îi costa, spuneau cu inima împăcată că dacă n-ar fi fost ea pe lumea asta, ar fi făcut nişte economii nemaiauzite. Adevărul era că bătrâna nu se purta cum s-ar fi cuvenit. Astfel, când se vedea cu fie-sa cea mare, cu madam Lerat, se tânguia plângându-se de sărăcie, îi învinuia pe fiu-său şi pe noră-sa c-o lasă să moară de foame, toate astea pentru a se alege cu o monedă de-un franc ce-o cheltuia pe delicatese. Se mai apuca şi de nişte bârfeli îngrozitoare cu soţii Lorilleux, povestindu-le pe ce se duceau cei zece franci ai lor, farafastâcurile spălătoresei, pe bonetele noi pe care şi le cumpăra, pe prăjiturile mâncate-n ascuns şi săvârşind fel de fel de lucruri şi mai mârşave pe care nu se încumeta să le spună. În vreo două sau trei rânduri, bătrâna fu cât pe ce s-asmută familia la bătaie. Se dădea când cu unii, când cu ceilalţi; pe scurt, din ce în ce mai mult, un adevărat scandal.

În culmea atacului de năduf din iarna aceea, într-o după-amiază când madam Lorilleux şi madam Lerat se întâlniseră la patul ei, bătrâna Coupeau clipi din ochi, dându-le de înţeles să se plece spre ea. Abia era în stare să scoată o vorbă. Şopti, cu glas înăbuşit:

— Halal să le fie!. I-am auzit as-noapte. Da, da, pe Şontoroagă şi pe pălărier… Ce mai zor dădeau! Coupeau e-ncornorat, n-am ce zice! Halal să le fie!

Le povesti, icnind la fiecare cuvânt şi tuşind şi înăbuşindu-se, că pesemne fiu-său venise aseară beat mort. Atunci, deoarece nu dormea, îşi dăduse cât se poate de bine seama de toate zgomotele, picioarele desculţe ale Şontoroagei tropăind pe duşumea, glasul şuierător al pălărierului care-o chema, uşa de trecere pe care-o împinseseră cătinel şi toate celelalte. Se vede că treaba ţinuse pân-la ziuă, nu ştia tocmai bine cât era ceasul, fiindcă în cele din urmă, cu toate sforţările ei, aţipise.

— Ce-ţi face şi mai multă scârbă, e faptul c-ar fi putut s-audă şi Nana, spuse ea mai departe. Tocmai c-a fost neliniştită toată noaptea, ea care de obicei doarme dusă cu pumnii strânşi; tresărea şi se zvârcolea, ca şi cum ar fi stat pe jăratic în patul ei.

Cele două muieri nu se arătară deloc mirate.

— Bineînţeles! şopti madam Lorilleux, se vede că treaba a-nceput din prima zi… De vreme ce aşa-i place lui Coupeau, n-avem de ce să ne amestecăm. Orice-ar fi, aşa ceva nu prea ne face cinste nouă, neamurilor.

— Eu una, dac-aş fi fost acolo, lămuri madam Lerat ţuguindu-şi buzele, aş fi speriat-o, i-aş fi strigat ceva, orice: Te văd! sau mai bine: Iată jandarmii!. Slujnica unui doctor mi-a povestit că stăpânu-su i-a spus c-aşa ceva, într-o anumită clipă, e-n stare s-omoare o femeie pe loc. Şi dac-ar fi rămas lată, ar fi meritat-o pe deplin, nu-i aşa? Căci şi-ar fi găsit pedeapsa taman odată cu săvârşirea păcatului.

În curând toată mahalaua află că noapte de noapte Gervaise se ducea la Lantier. Faţă de vecine, madam

Lorilleux dădea glas unui zgomotos simţământ de mânie şi dispreţ; îl plângea pe frate-său, gogomanul pe care nevastă-sa îl împroşca cu noroi din cap şi până-n picioare; şi, dac-ai fi stat s-o asculţi, ai fi putut crede că nu mai pune piciorul acolo decât de dragul mamă-sii, biata de ea, care era silită să trăiască în mijlocul grozăviilor ăstora. Şi-atunci, mahalaua tăbărî asupra Gervaisei. Nu-ncăpea îndoială că dânsa îl ademenise pe pălărier. I se citea asta în ochi. Da, în pofida zvonurilor ruşinoase, Lantier, vicleanul ăsta afurisit, rămânea la fel de iubit, pentru că-şi dădea mai departe ifosele lui de om cumsecade faţă de toată lumea, umbla pe trotuare citindu-şi ziarul, atent şi curtenitor cu cucoanele, având întotdeauna de împărţit bomboane şi flori. Doamne! păi îşi făcea meseria lui de cocoş; un bărbat e-un bărbat, nu i se poate cere să ţină piept femeilor care i se aruncă de gât. Însă Gervaise, nu merita să fie iertată; necinstea toată strada. Iar soţii Lorilleux, ca naşi, o ademeneau pe Nana la ei în casă pentru a afla amănunte. Când o luau la întrebări pe ocolite, fetiţa făcea pe nătânga, le răspundea domolindu-şi flacăra ochilor la adăpostul genelor lungi şi mătăsoase.

În toiul acestei indignări obşteşti, Gervaise trăia liniştită, ostenită şi destul de lipsită de vlagă. La început, se socotise foarte vinovată, o ticăloasă şi-o cuprinsese scârba de sine. Când pleca din odaia lui Lantier, se spăla pe mâini, muia o cârpă şi-şi freca umerii gata să-i jupoaie, ca şi cum ar fi vrut să-şi cureţe păcătoşenia. Dacă bărbatu-său încerca atunci să se drăgostească cu ea, se supăra, şi dădea fuga să se îmbrace dârdâind în fundul prăvăliei şi, când se întâmpla s-o îmbrăţişeze Coupeau, nu-i îngăduia pălărierului să se atingă de ea. Ar fi vrut să-şi poată schimba trupul, trecând de la un bărbat la altul. Însă, încetul cu încetul, se obişnui. Era obositor să-şi spele trupul de fiecare dată. Lâncezeala o moleşea, nevoia de mulţumire pe care-o simţea o îndemna să-şi stoarcă din necazuri toată fericirea cu putinţă. Era îngăduitoare cu ea şi cu ceilalţi, căuta doar să potrivească lucrurile în aşa fel încât nimeni să nu aibă prea mult de

suferit. Nu-i aşa! Numai bărbatu-său şi ibovnicul să fie mulţumiţi, casa să-şi ducă iavaş-iavaş traiul ei de fiecare zi, să se veselească cât era ziua de lungă, rotofei cu toţii, mulţumiţi de viaţă şi huzurind, într-adevăr n-aveau de ce să se plângă. Apoi, la urma urmei, se vede că nu făptuia prea mult rău, de vreme ce toate astea se potriveau atât de bine spre mulţumirea tuturor; de obicei eşti pedepsit, când făptuieşti vreun rău. Aşa că dezmăţul ei se schimbase în obişnuinţă. Acum, totul era rânduit precum mâncatul şi băutul; de fiecare dată ce Coupeau se întorcea acasă cherchelit, Gervaise trecea în odaia lui Lantier, ceea ce se întâmpla cel puţin în fiecare luni, marţi şi miercuri din timpul săptămânii. Îşi împărţea nopţile. Ajunsese chiar, când se-ntâmpla ca tinichigiul doar să sforăie niţel mai tare, să-l părăsească în toiul somnului şi să se ducă să doarmă liniştită mai departe pe perna vecinului. Asta nu din pricină c-ar fi simţit mai multă dragoste pentru pălărier. Nu, doar că-l socotea mai curat, se odihnea mai bine în odaia lui, unde i se părea că se-mbăiază. Pe scurt, semăna cu pisicile cărora le place să se tolănească încolăcite pe rufărie albă.

Bătrâna Coupeau nu se încumetă niciodată să vorbească de faţă despre aceste lucruri. Însă, după vreo ceartă, când spălătoreasă o bruftuluia, bătrâna nu-şi mai cântărea aluziile. Zicea că ştie nişte bărbaţi straşnic de proşti şi nişte muieri nespus de păcătoase; trântea şi alte vorbe spuse verde-n faţă, mai usturătoare, pe limba deşănţată a unei foste croitorese de jiletci. Când o auzise întâia oară, Gervaise se uitase ţintă la bătrână, fără să-i răspundă. Apoi, ferindu-se mereu şi ea să spună lucrurilor pe nume, se dezvinovăţea îngăimând nişte motive tulburi. Când o femeie avea ca bărbat un beţivan, un nesimţit ce se scălda în mocirlă, era cât se poate de îndreptăţită să-şi caute curăţenia aiurea. Gervaise mergea şi mai departe, dădea de înţeles că Lantier era soţul ei în aceeaşi măsură ca şi Coupeau, poate chiar şi mai mult. Nu-l cunoscuse oare de când era de paisprezece ani? N-avea de la el doi copii? Ei,

bine! în asemenea împrejurări se ierta orice, nimeni nu putea s-o arate cu degetul. Îşi zicea în sinea ei că totu-i potrivit legilor firii. Apoi, nu trebuiau s-o zgândăre prea mult. Că la iuţeală i-ar fi spus fiecăruia ce i se cuvine. Rue de la Goutte-d'Or nu era chiar atât de cinstită! Scundaca aia de madam Vigouroux se întindea cât îi ziulica de lungă cu hăndrălăii pe cărbuni. Madam Lehongre, nevasta băcanului, se culca cu cumnatu-său, un găligan flecar care nu făcea nici cât o ceapă degerată. Ceasornicarul de peste drum, domnul ăla băţos, fusese cât pe ce să fie dus înaintea curţii cu juri pentru o ticăloşie: se ţinea cu fiica lui bună, o neruşinată care făcea trotuarul pe bulevarde. Şi, cu o mişcare cuprinzătoare arăta toată mahalaua, ar fi avut de trăncănit despre ea mai bine de-un ceas, doar de-ar fi stat să dea la iveală rufele murdare ale tuturor oamenilor ăstora, nişte oameni ce se împerecheau ca dobitoacele, la grămadă, taţi, mame, copii, tăvălindu-se în scârnăvia lor. Ah? ştia ce vorbeşte, porcăiala năpădea de pretutindeni, scăldând în dezmăţ casele din preajmă! Da, da, bărbat şi femeie, halal de-aşa vorbă, în acest colţişor al Parisului, unde stăteau cu toţii claie peste grămadă, din pricina sărăciei! De i-ai fi pus la un loc, bărbaţi şi femei, într-o piuă, n-ai fi scos din ei nimic altceva decât bălegar, atâta bălegar încât ai fi putut îngrăşa toţi cireşii din câmpia Saint-Denis.

— Ar face mai bine să nu împroaşte cu scuipatul în sus, că tot lor le va pica-n cap, striga Gervaise, când o scoteau din sărite. Fiecare în coteneaţa lui, nu-i aşa? Să lase oamenii de treabă să-şi trăiască viaţa în legea lor, dacă vor să şi-o trăiască şi ei pe-a lor… Eu una, socotesc că totul îi cum trebuie, numai cu condiţia să nu fiu târâtă în mocirlă de nişte oameni care râmă prin ea, cufundaţi până peste cap.

Şi, când într-o bună zi, bătrâna Coupeau îi vorbi fără perdea, Gervaise i-o întoarse scrâşnind din dinţi:

— Dumneata zaci în pat şi caţi să tragi folos dintr-asta… Ascultă-mă, să ştii că greşeşti, îţi dai prea bine seama că mă port frumos cu matale, căci niciodată nu ţi-am azvârlit în

faţă viaţa pe care ai dus-o! Oh! ştiu, o viaţă de i s-a dus pomina, cu doi sau trei bărbaţi, pe vremea când trăia moş Coupeau… Nu, nu mai tuşi, am isprăvit ce-aveam de spus. Asta doar ca să te rog să-mi dai pace, şi gata!

Băbătia fusese cât pe ce să se-năbuşe. A doua zi, când Goujet veni să ceară rufele maică-si în timp ce Gervaise lipsea, bătrâna Coupeau îl strigă şi-l ţinu îndelung lângă patul ei. Cunoştea foarte bine simţământul de dragoste al fierarului, de la o vreme încoace îl vedea întunecat şi nefericit, frământat de bănuiala lucrurilor murdare ce se petreceau. Şi, ca să bârfească, din dorinţa de a se răzbuna pentru hâra din ajun, îi aduse la cunoştinţă adevărul pe şleau, plângând şi jeluindu-se, ca şi cum suferinţa îi era pricinuită mai cu seamă de purtarea urâtă a Gervaisei. Când Goujet ieşi din odăiţă, ţinându-se de pereţi, simţea că-l sugrumă durerea. Apoi, la înapoierea spălătoresei, bătrâna Coupeau strigă la ea să-i spună c-o chemau numaidecât la madam Goujet cu rufele, oricum ar fi fost, călcate sau nu; şi era atât de înviorată încât Gervaise mirosi bârfa, bănui jalnica discuţie şi mâhnirea nespusă ce-o ameninţau.

Albă ca varul, simţindu-şi dinainte mădularele vlăguite, aşează rufele într-un coş şi plecă. De ani de zile nu mai dăduse îndărăt nici o leţcaie familiei Goujet. Datoria rămăsese tot la patru sute douăzeci şi cinci de franci. De fiecare dată îşi încasa banii pentru spălat, spunând că-i strâmtorată. Pentru ea era o ruşine nespusă, fiindcă s-ar fi putut spune că trage foloase de pe urma iubirii fierarului, jupuindu-l de bani. Coupeau, care acum nu-şi mai făcea atâtea griji în privinţa cinstei, râdea batjocoritor, spunea că nu era cu putinţă ca Goujet să nu-i fi cuprins mijlocul prin colţuri, că-n felul ăsta fusese achitată datoria. Însă Gervaise, în pofida legăturilor ce-o încurcaseră cu Lantier, se răzvrătea, îi întreba pe bărbatu-său dacă voia chiar de pe acum să se înfrupte din pâinea asta. Nu îngăduia ca în faţa ei să-l vorbească de rău pe Goujet; privea simţămintele

ce le nutrea pentru fierar ca pe o ultimă fărâmă din cinstea ei. De aceea, de fiecare dată când le ducea rufele acestor oameni cumsecade, de îndată ce păşea pe cea dintâi treaptă a scării, se simţea cuprinsă de-o strângere de inimă.

— Ah! În sfârşit, ai venit! spuse tăios madam Goujet, deschizându-i uşa. Când o să am nevoie de moarte, pe matale am să te trimit să mi-o aduci.

Gervaise intră stânjenită, fără să îndrăznească măcar a bâigui vreo scuză. Nu mai era punctuală, nu venea niciodată la timp, se lăsa aşteptată şi câte-o săptămână întreagă. Încetul cu încetul, treburile spălătoresei începuseră a merge anapoda.

— Iată, e o săptămână de când mă bizui pe dumneata, spuse mai departe dantelăreasa. Şi mă mai şi păcăleşti pe deasupra, trimiţi ucenica să-mi toarne la minciuni: ba că v-aţi dus după rufele mele, ba c-o să mi le-aduceţi în aceeaşi seară; sau alteori: ba c-aţi păţit ceva, ba că v-a căzut pachetul cu rufe într-o găleată cu apă. Iar eu, în timpul ăsta, îmi pierd ziua de pomană, văd că nu vine nimic şi-mi frământ minţile. Nu, zău aşa, nu eşti deloc cuminte… Ia să vedem, ce ai în coş! Cel puţin, îs toate? Mi-ai adus cele două cearşafuri pe care mi le ţineţi de-o lună de zile încoace, şi cămaşa care-a rămas de căruţă, la ultimul spălat?

— Da, da, şopti Gervaise, cămaşa-i aici, uite-o.

Însă madam Goujet se împotrivi. Cămaşa nu era a ei, n-o voia. Asta era culmea, îi schimbau rufele! Se mai întâmplase, săptămâna trecută, să aibă două batiste ce nu purtau semnul pus de ea. Nu-i plăceau câtuşi de puţin nişte rufe venite nu se ştie de unde. Şi-apoi, la urma urmelor, ţinea la lucrurile ei.

— Şi cearşafurile! spuse ea mai departe. S-au pierdut, nu-i aşa?. Ei bine! fetiţo, va trebui să te descurci cum ştii, le vreau totuşi mâine dimineaţă, mă-nţelegi.

Se lăsă o clipă de tăcere. Ceea ce o tulbura nespus pe Gervaise era faptul că simţea în spatele ei uşa întredeschisă de la odaia lui Goujet. Fierarul pesemne că era acolo, ar fi

putut jura că era acolo; şi ce ruşine, dacă asculta toate aceste dojeni meritate cărora nu le putea răspunde nimic! Se arătă cât mai înţelegătoare, plecându-şi capul şi aşezând cât mai iute cu putinţă rufele pe pat. Dar, iarăşi se încurcară lucrurile, când madam Goujet se apucă să cerceteze rufele una câte una. Le luă în mână şi-apoi le aruncă, spunând:

— Ah! îţi pierzi de tot îndemânarea. Nu ţi se mai pot aduce laude în fiecare zi… Da, acum faci lucru de mântuială, prost şi la repezeală… Poftim, uită-te la piepţii cămăşii ăsteia, sunt pârliţi, fierul de călcat a lăsat urme pe cute. Iar nasturii-s rupţi toţi. Nu ştiu cum de le potriveşti că nu mai rămâne nici un nasture întreg… Oh! într-adevăr, uite-o cămaşă pe care nu ţi-aş plăti-o. Ia, uită-te aici? Murdăria-i tot unde-a fost, doar ai întins-o şi nimic mai mult. Mulţumesc de-aşa treabă! dacă rufa nu-i nici măcar mai curată…

Se opri, numărând rufele. Apoi izbucni:

— Cum aşa! Asta-i tot ce-ai adus?. Lipsesc două perechi de ciorapi, şase şervete, o faţă de masă, cârpele de bucătărie… înseamnă că-ţi baţi joc de mine? Ţi-am trimis vorbă să-mi aduci înapoi totul, călcat sau nu. Dacă ucenica dumitale nu-i aici peste un ceas cu ce-a mai rămas, îţi atrag atenţia c-o să ne supărăm, madam Coupeau.

În clipa aceea, Goujet tuşi în odaia lui. Gervaise fu străbătută de-un fior uşor. Doamne, cum se purta cu ea faţă de fierar! Şi rămase în mijlocul odăii, stingherită, încurcată, aşteptând rufele murdare. Dar, după ce încheiase socotelile, madam Goujet îşi ocupase iarăşi în linişte locul ei de lângă fereastră, lucrând la peticitul unui şal de dantelă.

— Dar rufele? întrebă cu sfiiciune spălătoreasă.

— Nu, mulţumesc, săptămâna asta n-am nimic.

Gervaise se făcu albă ca varul la chip. Nu-i mai dădeau de lucru. Atunci, îşi pierdu de-a binelea cumpătul şi fu nevoită să se aşeze pe-un scaun, deoarece o părăsiseră picioarele.

Nu căută să se dezvinovăţească, ci găsi de spus doar aceste cuvinte:

— Dar dom' Goujet e bolnav?

Da, era suferind, fusese nevoit să se întoarcă acasă în loc de-a se duce la fierărie, şi tocmai se întinsese pe pat pentru niţică odihnă. Madam Goujet vorbea îngândurată în rochie neagră ca întotdeauna, cu chipul alb încadrat de testemelul ei călugăresc. Iar le micşorează plata la butonieri; de la nouă franci scăzuse la şapte, din pricina maşinilor care acum făceau singure toată treaba. Şi madam Goujet îi spunea că strângeau baierele pungii la orice fel de cheltuială; voia iarăşi să spele rufele singură. Fireşte că le-ar fi prins bine dacă familia Coupeau le-ar fi înapoiat banii împrumutaţi de fiu-său. Dar nu era ea omul care să trimită portăreii pe capul lor, de vreme ce nu erau în stare să plătească. De cum începuse să vorbească de datorie, Gervaise, cu capul plecat, părea că urmăreşte lucrul sprinten al andrelei ce încheia ochiurile, unul după altul.

— Totuşi, spunea mai departe dantelăreasa, dacă v-aţi mai strâmtora niţel, aţi izbuti să vă plătiţi de datorie. Căci, la urma urmelor, sunt încredinţată că mâncaţi foarte bine şi cheltuiţi mult. Dacă ne veţi da doar zece franci în fiecare lună…

Fu întreruptă din spusele ei de glasul lui Goujet care-o striga:

— Mamă! Mamă!

Şi, după ce se întoarse, aproape numaidecât, să-şi reia locul, schimbă vorba. Fără îndoială că fierarul o rugase să nu-i ceară bani Gervaisei. Însă, fără voia ei, după cinci minute, vorbea din nou de datorie. Vai! Prevăzuse ceea ce se întâmpla acum, tinichigiul dădea prăvălia pe băutură şi-avea s-o ducă de râpă pe nevastă-sa. De aceea, dacă fiu-său ar fi ascultat-o, nu i-ar fi împrumutat niciodată cei cinci sute de franci. Astăzi ar fi fost însurat şi n-ar mai fi mâhnit de moarte, urmând să fie nefericit toată viaţa. Madam Goujet se întărită, devenea din ce în ce mai aspră, o învinuia în faţă

pe Gervaise că se-nţelesese cu Coupeau să-l amăgească pe nătăfleţul de fiu-său. Da, mai erau şi femei care făceau pe prefăcutele ani de-a rândul şi-a căror purtare urâtă, până la urmă, răzbătea la lumina zilei.

— Mamă! Mamă! strigă pentru a doua oară glasul lui Goujet, şi mai nestăpânit de data asta.

Bătrâna se ridică, şi, când se ivi din nou, se apucă din nou să lucreze la dantelele ei şi-i spuse:

— Du-te înăuntru, vrea să te vadă.

Tremurând toată, Gervaise lăsă uşa deschisă. Întâmplarea o tulbura, deoarece era ca o destăinuire a simţămintelor lor faţă de madam Goujet. Se află iarăşi în odăiţa liniştită, cu patul strâmt de fier, tapisată cu chipuri, asemeni camerei unui băieţel de cincisprezece ani. Trupul lui Goujet, mătăhălos, zdrobit de destăinuirile făcute de bătrâna Coupeau, zăcea întins pe pat, cu ochii înroşiţi şi cu frumoasa barbă bălaie încă udă de lacrimi. Se vedea că sfâşiase perna cu pumnii săi puternici când îl apucaseră cele dintâi clipe de furie, deoarece burduful de pânză rupt lăsa să-i curgă fulgii.

— Ascultă, mama greşeşte, îi spuse spălătoresei c-o voce aproape şoptită. Nu-mi datorezi nimic, nu vreau să mai pomenim de-aşa ceva.

Se ridicase din pat şi se uita la ea. Îndată ochii i se umplură de nişte lacrimi mari cât bobul.

— Eşti bolnav, dom' Goujet? îngână ea. Spune-mi ce ai, te rog?

— Mulţumesc, nimic. Ieri m-am obosit din cale-afară de mult. Am să dorm niţel.

Apoi, simţi cum i se frânge inima de durere şi nu se putu stăpâni să nu strige:

— Ah! Dumnezeule! Dumnezeule! Niciodată n-ar fi trebuit să se întâmple aşa ceva, niciodată! Mi-ai jurat. Şi s-a întâmplat, acum gata, s-a-ntâmplat!. Ah! Dumnezeule! Mă doare nespus de mult, te rog, pleacă!

Şi-i spunea să plece, făcându-i semn cu mâna, cu o blândeţe plină de rugăminţi. Gervaise nu se apropie de pat, plecă aşa cum o ruga, prostită, neavând nimic să-i spună pentru a-l alina. În odaia de-alături îşi luă coşul; şi totuşi nu-i venea să plece, ar fi vrut să găsească un cuvânt de spus. Madam Goujet îşi vedea mai departe de cârpele ei, fără să-şi ridice capul. Tot ea spuse în cele din urmă:

— Ei bine! Bună seara, trimite-mi îndărăt rufele, vom socoti mai târziu.

— Da, aşa-i, bună seara, bâigui Gervaise.

Închise încetişor uşa la loc, aruncând o ultimă privire acestei case neprihănite, în care fiecare lucru era la locul lui şi unde i se părea că lasă ceva din cinstea ei. Se întoarse iarăşi la prăvălie cu înfăţişarea hăbăucă a vacilor ce se înapoiază la staul fără a le păsa de drum. Bătrâna Coupeau, stând lângă maşină pe-un scaun, îşi părăsise pentru întâia oară patul. Însă spălătorească nici n-o dojeni măcar; era prea istovită şi simţea c-o dor oasele de parcă ar fi fost bătută; se gândea că viaţa era la urma urmelor prea aspră, dar că totuşi nu puteai să-ţi sfâşii singur inima, afară numai dacă nu mureai pe loc.

Acum, Gervaisei nu-i mai păsa de nimic. Avea o mişcare nedesluşită a mâinii cu care trimitea lumea la dracu. La fiecare nou necaz, se cufunda în singura ei plăcere de a-şi pregăti cele trei mese de peste zi. Prăvălia putea să se şi prăbuşească; numai dânsa să nu fie sub dărâmături, ar fi plecat bucuroasă de-acolo, fără o cămaşă pe ea. Iar prăvălia se prăbuşea, nu deodată, ci câte-un pic, dimineaţa şi seara. Unul câte unul, muşteriii se supărau şi-şi duceau rufele în altă parte. Dom' Madinier, domnişoara Rémanjou, chiar şi soţii Boche, se înapoiaseră la madam Fauconnier, undE. Găseau mai multă punctualitate. Ajunseseră să le fie lehamite să tot ceară vreme de trei săptămâni în şir câte-o pereche de ciorapi şi să-şi îmbrace cămăşile cu aceleaşi pete de grăsime de duminica trecută. Gervaise, nepierzând prilejul să le zică una bună, striga la ei urându-le călătorie

sprâncenată, îi făcea albie de porci, spunându-le că-i nespus de mulţumită că n-avea să mai scormonească prin murdăria lor. Aha, bine! N-avea decât s-o părăsească toată mahalaua, astfel era descotorosită de-o straşnică grămadă de gunoaie; şi-apoi, oricum, o să fie mai puţin de lucru. Până una alta, rămăsese doar cu cei răi de plată, cu târâturile, cu muieri de-alde madam Gaudron căreia nici o spălătoreasă de pe Rue Neuve nu voia să-i spele rufele, atât erau de împuţite. Prăvălia se ducea de râpă, fusese nevoită să-i dea drumul şi celei din urmă lucrătoare, lui madam Putois; rămăsese singură cu ucenica ei, zbanghia aia de Augustine, care pe măsură ce creştea se prostea şi mai dihai; şi nici chiar pentru ele amândouă n-aveau totdeauna de lucru, zăceau cu fundul pe scăunele cât era după-amiaza de mare. Pe scurt, o prăbuşire deplină. Mirosea de la o poştă a faliment.

Fireşte că pe măsură ce trândăvia şi sărăcia se încuibau, se încuiba şi îngălarea. N-ai mai fi recunoscut prăvălia cea frumoasă şi albastră ca cerul, care era odinioară mândria Gervaisei. Căptuşeala de lemn şi geamurile vitrinei, pe care uitau să le mai spele, erau pline de sus şi până jos de noroiul împroşcat de căruţe. Pe scânduri, întinse pe vergeaua de alamă, stăteau trei zdrenţe cenuşii lăsate de nişte muşterii care dăduseră ortul popii la spital. Iar înăuntru jalea era şi mai mare: umezeala rufelor puse la uscat lângă tavan coşcovise tapetele; albastrul lor verzui învechit îşi dădea la iveală zdrenţele atârnând ca nişte pânze de păianjen pline de praf; maşina în ungherul ei, hodorogită şi găurită de loviturile vătraiului, arăta ca rămăşiţele de tuci ruginit din dugheana unui negustor de fiare vechi; masa de călcat părea să fi slujit la prânzurile unei întregi garnizoane, pătată de cafea şi de vin, năclăită de dulceţuri, slinoşită de pe urma chefurilor pe care le trăgeau lunea. Şi-n acelaşi timp, se simţea o miasmă de scrobeală înăcrită, o duhoare de mucegai, de resturi de mâncare şi de jeg. Gervaise se simţea însă cât se poate de bine în această cloacă. Nu-şi dădea seama că pe zi ce trece,

prăvălia se face mai îngălată; se lăsa pe tânjală în privinţa dughenei şi se obişnuise cu tapetele sfâşiate, cu lemnăria slinoasă, tot aşa cum ajunsese să umble cu fustele rupte şi să nu-şi mai spele urechile. Însăşi murdăria era un culcuş cald în care-i plăcea nespus de mult să stea ghemuită. Să lase lucrurile alandala, s-aştepte ca praful să astupe găurile şi să-şi aştearnă pretutindeni vălul de catifea, să simtă în juru-i casa cufundându-se în lingoarea trândăviei, toate astea alcătuiau o adevărată plăcere ce-i îmbăta simţurile. Liniştea ei mai presus de orice; de toate celelalte puţin îi păsa. Datoriile, care creşteau necontenit, nu-i mai dădeau prilej de zbucium. Îşi lepădase cinstea; de va plăti sau nu va plăti, nu mai era ceva atât de sigur, şi mai bine nici să nu se mai gândească. Când la vreun magazin nu-i mai dădeau pe datorie, pleca la altă dugheană, de-alături. Se ferea să treacă prin mahala, avea datorii la fiecare zece paşi. Pe Rue de la Goutte-d'Or, de pildă, nu se mai încumeta să dea prin faţa cărbunarului, nici pe la băcan şi nici prin dreptul precupeţei de fructe; ceea ce, când se ducea la spălătorie, o silea să ocolească prin Rue des Poissonniers, cale de zece minute şi mai bine. Furnizorii îi veneau pe Cap şi-o făceau netrebnică. Într-o seară, omul care-i vânduse mobilele pentru Lantier, sculase în picioare toată vecinătatea; răcnea că dacă nu-i va plăti datoria o să-i dea poalele peste cap şi-o să-i facă felul. Bineînţeles, păţanii dintr-astea o făceau să dârdâie; dar se scutura ca un câine bătut, şi gata, seara cina cu-aceeaşi poftă de mâncare. Ia te uită, ce mai obrăznicături, veneau s-o bată la cap! N-avea o para chioară, să nu-şi închipuie cumva că-i în stare să fabrice bani! Şi-apoi, negustorii furau destul, erau născuţi ca să aştepte. Şi-adormea din nou în culcuşul ei, ferindu-se a mai gândi la ceea ce neapărat avea să se întâmple într-o bună zi. O să se dea peste cap, zău aşa, însă, pân-atunci, înţelegea să nu fie sâcâită.

Între timp bătrâna Coupeau se pusese pe picioare. Vreme de încă un an, mai avuseseră ce mânca în casă. Fireşte că vara era întotdeauna ceva mai mult de lucru cu fustele albe şi rochiile de zefir ale plimbăreţelor de pe bulevardul exterior. Lucrurile o porniseră încetişor spre ruină, pe fiecare săptămână cufundându-se şi mai mult în mizerie, cu suişuri şi coborâşuri totuşi, cu seri când le ghiorţăiau maţele în faţa bufetului gol şi altele când mâncau la carne de viţel pe spartelea. Doar bătrâna Coupeau mai era văzută pe trotuare, pitindu-şi nişte pachete sub şorţ, ducându-se în pas de plimbare la Muntele de pietate din Rue Polonceau. Îşi gârbovea spatele, având o mutră zaharisită şi pofticioasă de habotnică ce merge la liturghie; căci nu-i era silă de-asemenea treburi, îi plăceau matrapazlâcurile cu banii, negoţul ăsta cu mărunţişuri de vânzătoare ambulantă îi zgândărea poftele-i de ţaţă bătrână. Slujbaşii din Rue Polonceau o cunoşteau bine; îi spuneau băbătia „Patru franci”, fiindcă cerea întotdeauna patru franci pentru nişte bocceluţe cât pumnul pentru care îi dădeau doar trei. Gervaise ar fi fost în stare să-şi vândă toată casa; era cuprinsă de patima amanetării, şi-ar fi tuns şi părul de pe cap, dacă i s-ar fi dat bani cu împrumut pe el. Era prea lesnicios astfel, nu-şi putea înfrâna dorinţa de-a merge acolo după bani, când jinduia după o jimblă de două kilograme. Toate catrafusele se duceau pe apa sâmbetei la Muntele de pietate, rufele, hainele, până şi sculele şi mobilele. La început, Gervaise se folosea de săptămânile mai îmbelşugate ca să-şi scoată lucrurile puse amanet, chit că le ducea îndărăt săptămâna următoare. Apoi, puţin îi pasă de lucrurile sale, le lăsă să se piardă, îşi vându şi recipisele. Un singur lucru îi sfâşie inima, când îşi amanetă pendula pentru a plăti o poliţă de douăzeci de franci unui portărel care venise să-i pună sechestru pe ea. Pân-atunci, se jurase că mai curând moare de foame decât să se atingă de pendulă. Când bătrâna Coupeau o luă într-o cutie mică de pălării, se prăbuşi pe-un scaun, cu braţele moi şi ochii

scăldaţi de lacrimi, ca şi cum i s-ar fi răpit toată averea. Însă, când bătrâna Coupeau se arătă iarăşi la faţă cu douăzeci şi cinci de franci, împrumutul la care nici nu nădăjduise, cei cinci franci de câştig îi alinară durerea; şi-o trimise îndărăt pe bătrână în cea mai mare grabă, să cumpere un picuşor de rachiu într-un pahar, doar pentru a sărbători moneda de cinci franci. Acum, când se înţelegeau cât se poate de bine împreună, în chipul ăsta trăgeau adeseori la măsea, pe un colţişor al mesei de călcat, un amestec, jumătate rachiu şi jumătate răvac de coacăze. Bătrâna Coupeau avea un chichirez al ei s-aducă paharul plin în buzunarul şorţului, fără să verse un strop. Nu era nevoie să ştie şi vecinii, nu-i aşa? Adevărul era că vecinii ştiau de minune despre ce-i vorba. Precupeaţa de fructe, negustoreasa de măruntaie, băieţii de prăvălie de la băcan spuneau: „Uite! bătrâna se duce la casa de amanet” sau alteori: „Iacă! bătrâna-şi aduce basamacul în buzunar”. Şi, după cum era de aşteptat, asta aţâţa şi mai mult mahalaua împotriva Gervaisei. Halea totul, în curând o să-i vină de hac prăvăliei. Da, da, încă două sau trei îmbucături şi locul avea să fie curat ca o batistă.

În toiul acestei prăbuşiri generale, Coupeau înflorea. Afurisitul de beţivan era sănătos tun. Molanul şi basamacul îl îngrăşau văzând cu ochii. Mânca de se spetea, batjocorindu-l pe jigăritul de Lorilleux care învinuia băutura că omoară oamenii, şi-i răspundea arătându-şi şi bătându-şi burta a cărei piele întinsă de grăsime semăna c-o piele de tobă. Îi cânta pe burtă un soi de muzică, un fel de vecernie a crăpelniţei, cu nişte duruituri şi dărăbănituri de tobă în stare să îmbogăţească un smulgător de dinţi de iarmaroc. Însă Lorilleux, jignit că n-avea şi el pântece, spunea că-i o grăsime gălbejită, o grăsime nesănătoasă. Oricum, pentru întărirea sănătăţii sale Coupeau se-mbăta şi mai abitir. Părul său cărunt şi zbârlit strălucea ca secărica. Chipul de beţiv, cu fălci de maimuţă, se învineţea şi căpăta culoarea cărţălăului. Şi era acelaşi băiat plin de voioşie; îşi bruftuluia

nevasta când îi trecea prin cap să-i povestească despre încurcăturile pe care le avea. Oare bărbaţii-s făcuţi pentru a se-amesteca în asemenea daraveri? Puteau să n-aibă-n casă nici măcar o bucăţică de pâine, asta nu-l privea. Dimineaţa şi seara îi trebuia porţia lui de mâncare, şi niciodată nu se întreba de unde-i venea. Când stătea săptămâni întregi fără să lucreze, devenea şi mai ţâfnos. De altfel, mereu îl bătea prieteneşte pe umăr pe Lantier. Fără îndoială, nu ştia nimic despre urâta purtare a nevesti-sii; cel puţin nişte inşi ca soţii Boche, Poisson, se jurau pe toţi sfinţii că tinichigiul nu bănuia nimic şi-ar fi o nenorocire cumplită dacă ar afla vreodată ceva. Însă madam Lerat, sora lui bună, dădea din cap, spunând că ştie ea nişte soţi cărora nu le era neplăcută o treabă ca asta. Într-o noapte, însăşi Gervaise, înapoindu-se din odaia pălărierului, simţise că-i îngheaţă sângele în vine când în beznă se trezi lovită peste fund, apoi, în cele din urmă se liniştise, închipuindu-şi că se izbise de tăblia patului. Într-adevăr, împrejurarea era prea înspăimântătoare; bărbatu-său n-ar fi fost în stare să se distreze pe socoteala ei, făcând astfel de glume.

Nici lui Lantier nu-i mergea rău. Se îngrijea tare mult, îşi măsura burta cu cureaua de la pantaloni, mereu temându-se să nu se vadă nevoit a strânge sau slăbi cureaua; socotea că-i tocmai bine, şi, din dorinţa de-a place, nu voia nici să se îngraşe dar nici să slăbească. Asta îl făcea să fie mofturos în privinţa hranei, deoarece îşi socotea toate felurile de mâncare în aşa chip încât să nu-i schimbe talia. Chiar când nu se găsea o leţcaie în casă, îi trebuiau ouă, cotlete, mâncăruri hrănitoare şi uşor de mistuit. De când o împărţea pe patroană cu Coupeau, socotea că are drepturi egale în casă; strângea monedele de-un franc care zăceau pe ici pe colo, o învârtea pe Gervaise pe degete, bodogănea, răcnea, se purta ca şi cum ar fi fost mai acasă la el decât tinichigiul. Ce să mai lungim vorba, era o şandrama cu doi stăpâni. Şi stăpânul de pripas, mai viclean, îşi trăgea plapuma în partea lud, culegea caimacul de peste tot, de la

femeie, de pe masă, de pe toate cele. Ce mai, le lua soţilor Coupeau tot ce-avea mai bun! Nu se mai ferea de faptul că duce-n văzul lumii o viaţă desfrânată. Nana era fiinţa la care ţinea cel mai mult, fiindcă-i plăceau fetiţele drăguţe. Îşi pierdea din ce în ce mai puţin timp cu Etienne, băieţii, după el, trebuind să ştie a se descurca singuri. Când cineva venea să-l caute pe Coupeau, totdeauna dădea acolo peste Lantier în papuci, în cămaşă, ieşind din odăiţa din fundul prăvăliei c-o mutră plictisită, de soţ pe care-l iei de la treburi; şi răspundea în numele lui Coupeau, spunând că-i totuna.

Trăind între cei doi, Gervaise nu era deloc fericită, în privinţa sănătăţii n-avea de ce să se plângă, slavă Domnului! Şi ea începuse să se îngraşe prea mult. Dar cu doi bărbaţi în cârcă, pe care trebuia să-i îngrijească şi să-i mulţumească, adeseori simţea că-i este peste puteri. Ah! Doamne-Dumnezeule! Şi-un singur bărbat te speteşte! Cel mai rău era că cele două javre se înţelegeau cum nu se poate mai bine. Niciodată nu se luau la harţă; serile, după cină, îşi rânjeau în faţă, cu coatele sprijinite pe marginea mesei; cât era ziua de lungă se frecau unul de altul, ca pisicile care se miros şi se alintă. În zilele când veneau acasă mânioşi, asupra ei se năpusteau pentru a-şi vărsa focul. Haide! Dă-i bătaie! Avea spinare bună de dârvală; ocărând-o împreună, asta-i făcea să fie şi mai buni prieteni. Şi nu putea fi vorba ca Gervaisei să-i treacă prin minte să le răspundă. La început, când vreunul dintre ei se-apuca să răcnească, îl ruga pe celălalt, cu coada ochiului, să spună o vorbă de împăcare. Numai că nu prea izbutea. Acum nu mai crâcnea, îşi pleca umerii spătoşi, înţelegând că bidiviilor le plăcea s-o dea de-a dura, atât era de durdulie, ca un adevărat cocoloş. Coupeau, care avea gura spurcată, o împroşca eu fel de fel de vorbe un te. Lantier, dimpotrivă, îşi alegea înjurăturile, căuta cuvinte pe care nimeni nu le rosteşte şi care-o jigneau şi mal crunt. Din fericire, te obişnuieşti cu orice; cuvintele spurcate, nedreptăţile celor

doi bărbaţi ajungeau să lunece peste pielea ei gingaşă, ca pe-o muşama. Ba chiar ajunsese să-i placă mai mult când erau mânioşi, deoarece când se purtau drăguţ, o oboseau şi mai abitir, ţinându-se mereu de capul ei, nemaidându-i pace să calce în tihnă nici măcar o bonetă. Atunci, îi cereau câte-o mâncărică, trebuia să pună sare sau să nu pună, să spună da şi să spună ba, să-i corcolească, să-i culce unul lângă altul în puf. După o săptămână, îşi simţea capul şi mădularele zobite, era ca năucă, cu nişte ochi de nebună. Asemenea slujbă dă gata o femeie, măcinându-i sănătatea.

Da, Coupeau şi Lantier îi măcinau sănătatea, ăsta era cuvântul; o duceau la pieire, arzând-o, cum se spune despre lumânare, la amândouă capetele. Bineînţeles, tinichigiul era lipsit de învăţătură; însă pălărierul avea prea din plin, sau cel puţin avea atâta învăţătură cât au oamenii nu prea curaţi ce poartă cămaşă albă peste jegul de dedesubt. Într-o noapte, Gervaise visă că era pe ghizdul unei fântâni; Coupeau îi dădea brânci înghiontind-o, în vreme ce Lantier îi gâdila şalele ca s-o îmbie să sară mai iute. Ei bine! visul semăna cu viaţa ei. Ah! Avea de la cine să înveţe, nu era de mirare că se îndobitocea. Oamenii din mahala nu se arătau a fi prea drepţi, când îi reproşau viaţa desfrânată ce-o ducea, căci nu de la dânsa se trăgea nefericirea. Adeseori, când stătea pe gânduri, simţea un fior. Apoi, se gândea că lucrurile ar fi putut lua o întorsătură şi mai urâtă. Într-adevăr, era mai bine să aibă doi bărbaţi, decât să-şi piardă amândouă braţele. Şi i se părea că împrejurările în care se afla erau fireşti, nişte împrejurări cum mai sunt atâtea altele; şi încerca să-şi găsească în sânul lor un picuţ de fericire. Ceea ce dovedea măsura în care lucrurile ajunseseră că-i fie indiferente, era faptul că nu-l ura mai mult pe Coupeau decât pe Lantier. Într-o piesă, la teatrul „Gaâté”19 văzuse o târfă care-şi ura bărbatul şi-l otrăvea din pricina ibovnicului; şi Gervaise se supărase fiindcă nu simţea nimic asemănător în inima ei. Oare nu era mai cuminte să fii trăit în bună înţelegere tustrei? Nu, nu, fără

prostii de felul acesta; tulburau viaţa, care şi aşa nu prea era hazlie. În sfârşit, cu toate datoriile, cu toată sărăcia care-i pândea, Gervaise s-ar fi socotit împăcată cu viaţa, cât se poate de mulţumită, dacă tinichigiul şi pălărierul ar fi spetit-o mai puţin şi-ar fi ocărât-o mai rar.

Spre toamnă, din păcate, traiul din casă porni iarăşi să meargă şontâc. Lantier striga sus şi tare că slăbeşte, făcea în fiecare zi o mutră deznădăjduită. Mârâia pentru orice fleac, strâmba din nas îngreţoşat la văzul tocanelor de cartofi, o tălăburcă pe care nu era în stare s-o mănânce, după cum spunea el, fără să-l apuce durerea de burtă. Cele mai mărunte neînţelegeri, se-ncheiau acum cu nişte scandaluri cumplite în care-şi aruncau unul altuia vina pentru sărăcia din casă; şi, dracu-i mai împăca, până se duceau fiecare să sforăie în culcuşul său. Când se isprăvesc tărâţele, măgarii se-ncaieră, nu-i aşa? Lantier adulmeca sărăcia, îl scotea din fire faptul că simţea casa gata tocată, atât de bine curăţată, încât întrezărea ziua când avea să fie nevoit să-şi ia pălăria şi să-şi caute în altă parte un culcuş şi hrana cea de toate zilele. Se obişnuise cum nu se poate mai bine cu coteneaţa lui, corcolit de toată lumea, îşi consfinţise în ea micile sale tabieturi; un adevărat rai unde curgea lapte şi miere, ale cărui răsfăţuri nu le va putea niciodată înlocui. Păi, nu era cu putinţă să te-ndopi până peste cap şi să mai ai şi mâncare în strachină. La urma urmei, se mânia împotriva burţii lui, de vreme ce casa îi era acum în burtă. Dar nu judeca deloc astfel: le purta celorlalţi o râcă nemaivăzută pentru că se lăsaseră sărăciţi în mai puţin de doi ani. Zău aşa, soţii Coupeau nu prea erau oameni de nădejde. Atunci, începu să strige că Gervaise era nechibzuită. Ei, drăcia dracului! Ce-o să se aleagă de ei? Tocmai acuma să-l părăsească prietenii când era pe cale să încheie o afacere grozavă, o leafă de şase mii de franci într-o fabrică, bani cu care să trăiască în huzur toată micuţa lor familie.

Într-o seară de decembrie, postiră la cină. Nu mai aveau în casă nici măcar o ridiche. Lantier, foarte abătut, pleca devreme să bată trotuarele în căutarea unui alt sălaş, în care mirosul de bucătărie să descreţească frunţile. Apoi stătea ceasuri întregi pe gânduri, lângă sobă. Într-o zi, pe neaşteptate, porni să dea glas unei prietenii fierbinţi faţă de soţii Poisson. Acum nu-l mai lua peste picior pe vardist spunându-i Ţăcălie, ajunsese chiar sa recunoască faptul că împăratul era poate un băiat de treabă. Părea s-o preţuiască cu osebire pe Virginie, femeie cu cap, în stare să se descurce de minime. Se vedea de la o poştă că se linguşea pe lângă ei. Ba chiar dădea de bănuit c-ar vrea să stea în pensiune la ei. Dar avea o devlă cu multe ascunzişuri, mult mai întortocheată decât s-ar fi părut. Virginie, vorbindu-i despre dorinţa de a-şi încropi o negustorie oareşicare se perpelea în faţa ei, spunându-i că planul era nemaipomenit. Da, se vede că fusese născută pentru negustorie, aşa cum era trupeşă, prietenoasă şi harnică. Oh! avea să câştige cât vrea. De vreme ce banii stăteau pregătiţi de-atâta timp, de la o moştenire din partea unei mătuşi, avea nespus de multă dreptate să renunţe la cele patru rochii pe care le rasolea în fiecare anotimp, pentru a se avânta în afaceri; şi pomenea de nişte oameni pe cale să se căpătuiască, precupeaţa de fructe de la colţul străzii, mica negustorească de olărie de pe bulevardul de centură; căci împrejurările erau foarte prielnice, s-ar fi putut vinde până şi gunoiul de pe tejghele. Cu toate acestea, Virginie şovăia; căuta o prăvălie de închiriat, nu dorea să-şi părăsească mahalaua. Atunci, Lantier o trase într-un ungher şi-i vorbi pe şoptite vreo zece minute. Părea s-o îmbie cu ceva grozav, iar Virginie nu spunea ba, dădea de-nţeles că-i îngăduie să pornească la treabă. Era ca o taină numai a lor, cu clipeli din ochi, cu vorbe rostite în pripă, o uneltire mocnită ce se trăda până şi din chipul în care-şi strângeau mâna. Din clipa aceea, făcând pe slugarnicul, recăpătându-şi necurmata poftă de vorbă,

pălărierul îi pândea pe soţii Coupeau cu privirea-i posacă, buimăcindu-i cu văicărelile sale ce nu se mai sfârşeau. Cât era ziulica de lungă, Gervaise trăia într-o cruntă sărăcie pe care Lantier i-o înfăţişa cu lux de amănunte. Nu se gândea la el, Doamne fereşte! Era gata să crape de foame laolaltă cu prietenii săi, oricâtă vreme. Numai că simţul de prevedere cerea să apreciezi cât mari exact situaţia. Datorau vecinilor cel puţin cinci sute de franci, brutarului, cărbunarului, băcanului şi tuturor celorlalţi. În plus, erau cu chiria neplătită pe două trimestre, deci încă două sute cincizeci de franci; proprietarul, domnul Marescot, chiar ameninţase c-o să-i evacueze dacă n-aveau să-i plătească banii până la 1 ianuarie. În sfârşit, muntele de pietate le luase totul, n-ar mai fi putut duce acolo nici măcar bibelouri de trei franci, atât de straşnic curăţaseră locuinţa; pe pereţi rămăseseră doar cuiele şi nimic altceva, abia de s-ar mai fi găsit vreo două ocale de praf de purici. Gervaise, care se înglodase până peste cap în datorii simţea cum i se înmuiau picioarele când auzea această socoteală, se supăra, bătea cu pumnul în masă, sau alteori se pornea pe plâns ca o proastă. Într-o seară strigă:

— Eu, una, de mâine-mi iau valea!. Mai bine pun cheia sub uşă şi mă culc pe trotuar, decât să trăiesc mai departe asemenea clipe de groază.

— Ar fi mai cuminte, spuse cu viclenie Lantier, să cedezi contractul de închiriere, dacă s-ar găsi cineva… Când veţi fi amândoi hotărâţi să daţi dracului prăvălia…

Ea îl întrerupse cu şi mai multă tărie:

— Dar chiar acu', chiar acu'!. Ah! M-aş simţi straşnic de bine, descotorosindu-mă de ea.

Atunci, pălărierul dovedi foarte mult spirit practic. Cedând contractul de închiriere, fără îndoială c-ar dobândi de la noul chiriaş cele două câştiguri neplătite. Şi se încumetă să-i vorbească despre soţii Poisson îi aminti că Virginie era în căutarea unei prăvălii; poate că dugheana lor o să-i fie pe plac. Acum îşi aducea aminte chiar că ar fi auzit-o spunând

că şi-ar dori una asemănătoare cu-a ei. Însă spălătoreasă, când îi pomeni de Virginie, pe loc îşi recăpătă stăpânirea de sine. Rămânea de văzut; la mânie, spui totdeauna c-ai să laşi totul baltă, numai că atunci când stai să gândeşti, lucrul nu părea chiar atât de simplu.

În zilele următoare, zadarnic îşi repetă Lantier peroraţiile, căci Gervaise răspundea că fusese în situaţii şi mai nenorocite şi ieşise cu bine din ele. Mare scofală să scape de prăvălie! N-are să-şi câştige pâinea prin asta. Dimpotrivă, trebuia să-şi ia din nou lucrătoare şi să-şi făurească o nouă clientelă. Spunea toate astea pentru a se lupta împotriva solidelor argumente ale pălărierului, care-i demonstra că era la pământ, strivită de povara cheltuielilor, fără nici o nădejde de a se mai ridica. Lantier făcu însă greşeala de-a pomeni iarăşi numele lui Virginie, şi-atunci Gervaise se încăpăţână grozav. Nu, nu, niciodată! Totdeauna se îndoise de prietenia lui Virginie, iar dacă Virginie dorea să da prăvălia, o dorea ca s-o umilească. Ar fi fost gata s-o cedeze şi primei femei ce i-ar fi ieşit în cale, nu însă acestei făţarnice nemaivăzute care fără îndoială aştepta de ani de zile s-o vadă dându-se peste cap. Oh! Asta lămurea multe. Acum înţelegea de ce se-aprindeau scânteile acelea galbene în ochii de pisică ai acestei gaiţe. Da, Virginie nu uitase bătaia ce-o încasase la spălătorie şi îşi mocnea răzbunarea sub spuză. Ei! păi bine-ar face să ia seama şi să-şi pună pofta-n cui, dacă nu voia să mai încaseze şi-a doua bătaie. Şi n-o să aibă mult de aşteptat, putea să-şi pregătească de pe acum fundul. Lantier, în faţa acestei revărsări de vorbe urâte, mai întâi o puse pe Gervaise la locul ei; o făcu de neghioabă, de teleleică, de ţâfnoasă şi într-atât se înflăcără încât îi spuse chiar şi lui Coupeau că-i un ţărănoi, învinuindu-l că nu-i în stare s-o facă pe nevastă-sa să-i respecte prietenul. Apoi, dându-şi seama că mânia ar putea primejdui întreaga combinaţie, se jură că niciodată n-o să se mai ocupe de treburile altora, căci prea urât era răsplătit; şi, într-adevăr, păru că nu mai

stăruie pentru cedarea contractului de închiriere, aşteptând un alt prilej de a vorbi din nou despre această daraveră şi de-a smulge consimţământul spălătoresei.

Ianuarie venise c-o vreme scârboasă, jilavă şi friguroasă. Bătrâna Coupeau, care tuşise şi suferise de năduf cât ţinuse luna decembrie, după Bobotează trebui să se întindă să zacă la pat. Aceasta-i era soarta; în fiecare iarnă o aştepta. Însă, în iama asta, după cum spuneau prin preajmă-i, n-o să mai iasă din odăiţa ei decât cu picioarele înainte; şi-ntr-adevăr avea un păcătos de horcăit care suna frumuşel a scândură de brad, deşi era burduhănoasă şi dolofană, cu un ochi stins şi jumătate de faţă strâmbă. Bineînţeles, copiii n-ar fi omorât-o; numai că era atâta vreme de când zăcea, atât de greu de îndurat, încât îi doreau moartea, de fapt ca o uşurare pentru toată lumea. Chiar şi pentru bătrână ar fi fost mai bine, căci îşi trăise traiul, nu-i aşa? şi dacă ţi-ai trăit traiul n-ai după ce să-ţi mai pară rău. Doctoral, care fusese chemat o dată, nu mai venise s-o vadă. Îi dădeau ceaiuri de tei, chipurile ca să n-o lase întru totul în voia soartei. La fiecare ceas, intrau în odaie să vadă dacă mai trăieşte. Nu mai era în stare să vorbească, atât de crâncen suferea de năduf; însă, cu ochiul rămas sănătos, vioi şi limpede, privea ţintă la oameni; şi licăreau o mulţime de lucruri în ochiul acela, păreri de rău după vremile tinereţii, mâhnirea de a-i vedea pe-ai săi foarte grăbiţi să se descotorosească de ea, fulgere de mânie împotriva stricatei de Nana care nu se mai ferea, noaptea, să meargă pentru a sta la pândă, în cămaşă de noapte, la uşa cu geamlâc.

Într-o luni seara, Coupeau veni acasă făcut praf. De când maică-sa era pe ducă, trăia într-o stare de necurmată înduioşare. Când adormi ca un buştean şi se puse pe sforăit, Gervaise se mai întoarse pentru o clipă în odaia bătrânei. O parte din noapte veghea la căpătâiul bătrânei Coupeau. De altfel, Nana se arăta nespus de inimoasă, se culca mereu lângă bătrânĂ. Spunând că dacă avea s-o audă murind, o să-i vestească pe toţi. În noaptea aceea, întrucât fetiţa

dormea, iar bolnava părea să picotească liniştită, spălătoreasă se plecă în cele din urmă în faţa voinţei lui Lantier, care-o chema din odaia sa, să vină pentru a se odihni un pic. Lăsară aprinsă doar o lumânare, pusă pe podea, dincolo de dulap. Dar, pe la trei dinspre ziuă, Gervaise sări pe neaşteptate din pat, dârdâind toată, cuprinsă de frică. I se păruse că simte o suflare îngheţată mângâindu-i trupul. Mucul de lumânare arsese, iar ea îşi lega la loc fustele pe întuneric, buimacă, cu mâini înfrigurate. Abia după ce ajunse în odăiţă, izbindu-se de mobile, fu în stare s-aprindă o lămpiţă. În mijlocul tăcerii învăluite de beznă, se auzea doar sforăitul tinichigiului făcând să răsune două note grave. Nana, culcată pe spate, răsufla domol printre buzele-i bosumflate. Iar Gervaise, coborând fitilul lămpii care făcea să dănţuiască nişte umbre uriaşe, lumină chipul bătrânei Coupeau şi văzu că era albă ca varul, cu capul răsturnat pe umăr, cu ochii deschişi. Bătrâna Coupeau îşi dăduse duhul.

Cătinel, fără să ţipe, rece şi prevăzătoare, spălătoreasă se întoarse în odaia lui Lantier. Acesta adormise din nou. Se plecă asupră-i, îngânând:

— Ascultă, s-a sfârşit, şi-a dat duhul.

Toropit adânc de somn, încă netrezit, la început bombăni:

— Dă-mi pace, culcă-te… N-avem ce-i face dacă-i moartă.

Apoi, se sculă într-o rână, întrebând:

— Cât e ceasul?

— Trei.

— Doar trei! Atunci, culcă-te. Ai să te-mbolnăveşti… Când se va face ziuă, o să vedem.

Dar Gervaise nu-l asculta, ci se îmbrăcă de-a binelea. Atunci Lantier se ghemui din nou sub plapumă, cu fata la perete, mormăind ceva despre afurisita încăpăţânare a femeilor. Ce grabă aveau, să vestească lumii că-i im mort în casă? Nu-i ceva chiar atât de vesel în toiul nopţii; îl scotea din sărite faptul că-şi vedea somnul tulburat de gânduri negre. În răstimp, după ce-şi dusese înapoi lucrurile în

cameră, până şi acele de păr, Gervaise se aşează la ea în odaie, plângând în voie, nemaitemându-se că va fi surprinsă cu pălărierul. De fapt, ţinea mult la bătrâna Coupeau, simţea acum o durere nespusă, după ce în primele clipe îi fusese doar frică şi necaz, văzând că bătrâna îşi alesese o oră atât de nepotrivită pentru a-şi da duhul. Şi plângea de tina singură, din adâncul sufletului, în tăcere, fără ca tinichigiul să contenească din sforăit; n-auzea nimic, îl strigase şi-l zgâlţâise, apoi hotărâse să-l lase în pace, gândindu-se c-avea să iasă altă încurcătură dacă se trezea Coupeau. Când se întoarse lângă trupul moartei, o găsi pe Nana în capul oaselor, frecându-se la ochi. Fetiţa îşi dădu seama, întinse capul s-o vadă mai bine pe bunică-sa, cu curiozitatea ei de puştoaică stricată; nu spunea nimic, doar tremura miţei, uluită şi mulţumită în faţa morţii pe care şi-o făgăduia de două zile încoace, ca pe un lucru urât, ascuns şi oprit copiilor; şi, înaintea măştii albe, subţiată odată cu ultimul horcăit al încrâncenării de-a trăi, luminile ochilor ei de pui de mâţă se măreau, simţea aceeaşi amorţeală în şira spinării care-o ţintuia lângă geamlâcul uşii, când se ducea să iscodească lucrurile ce nu-s de nasul mucoaselor.

— Hai, scoală-te, îi şopti maică-sa. Nu vreau să stai aici.

Se dădu jos din pat cu părere de rău, întorcându-şi capul, fără să-şi ia ochii de la moartă. Gervaise se simţea foarte încurcata din pricina Nanei, neştiind unde s-o trimită, până se va lumina de ziuă. Se hotărâse s-o îmbrace, când Lantier, în pantaloni şi papuci, veni după ea în odaie; nu mai putea sa doarmă, se simţea niţel ruşinat de purtarea sa. Atunci, totul se limpezi.

— Să se culce-n patul meu, îngână el. O să aibă destul loc.

Nana îşi îndreptă spre maică-sa şi spre Lantier ochii mari şi limpezi, luându-şi înfăţişarea ei năucă, înfăţişare ce şi-o aşternea pe chip de Anul Nou când i se dădeau pastile de şocolată. Şi, bineînţeles, nu mai fu nevoie s-o împingă în camera lui Lantier, dădu fuga în cămăruţă, abia atingând podeaua cu picioruşele-i desculţe; şi se strecură ca o

năpârcă în patul care mai era cad, întinzându-se şi afundându-se în el, aşa încât trupşorul ei firav abia se zărea de sub plapumă. De fiecare dată ce maică-sa intră în odaie, îi văzu ochii sclipindu-i pe chipul amuţit, stând trează şi neclintită, aprinsă la faţă şi părând a fi cu mintea la fel de fel de treburi.

În răstimpul acesta, Lantier îi dăduse Gervaisei o mână de ajutor ca s-o gătească pe bătrâna Coupeau; şi nu era o treabă chiar atât de uşoară, deoarece moarta trăgea greu la cântar. Niciodată nu ţi-ar fi venit a crede că bătrâna era atât de grasă şi curată. Îi puseseră ciorapii, o fustă albă, o cămaşă, o bonetă; în sfârşit rufăria ei cea mai bună. Coupeau sforăia întruna, scoţând două feluri de sunete, unul gros, coborâtor şi altul subţire, care urca; s-ar fi zis că-i un soi de cântare bisericească, din cele ce-nsoţesc slujba din Vinerea mare. Şi, după ce moarta fu îmbrăcată şi întinsă cuviincios pe patul ei, Lantier îşi turnă un pahar de vin, să-şi mai vină în fire, deoarece i se întorseseră maţele pe dos. Gervaise scotocea prin scrin, căutând un mic crucifix de aramă pe care-l adusese de la Plassans; însă îşi aduse aminte că pesemne chiar bătrâna Coupeau îl vânduse. Aprinseseră focul în sobă. Îşi petrecură cele din urmă ceasuri ale nopţii, moţăind pe scaune şi dând gata sticla de vin începută, plictisiţi şi îmbufnaţi, ca şi cum cele întâmplate ar fi fost din vina lor.

Pe la şapte, mai înainte de-a se lumina de ziuă, se trezi în sfârşit şi Coupeau. Când auzi de nenorocire, mai întâi rămase cu ochiţi încremeniţi, bâiguind, crezând, fără să-i fie prea limpede, că-i trăgeau o păcăleală. Apoi, se aruncă la pământ, prăbuşindu-se în faţa moartei; şi porni s-o sărute, plângând ca un copil, cu nişte lacrimi atât de mari, încât udă cearşafurile ştergându-se cu ele pe obraji. Gervaise se pornise iarăşi pe plâns, adânc mişcată de durerea lui bărbatu-său şi împăcată cu el; da, avea un suflet mai bun decât credea. Deznădejdea lui Coupeau era în devălmăşie cu-o crâncenă mahmureală. Îşi trecea degetele prin plete,

îşi simţea gura cleioasă ca-n zilele de după beţie, încă niţel cherchelit în pofida celor zece ceasuri de somn. Se jelea, muşcându-şi pumnii. Pentru numele lui Dumnezeu! Sărmana lui măicuţă pe care-o iubea atât de mult, iat-o că se dusese pe lumea ailaltă! Ah! Cum îi mai crăpa capul de durere, o să-l dea gata! O căldare de jăratic pe căpăţână şi-n acelaşi timp inima sfâşiată de jale! Nu, soarta era nedreaptă, înverşunându-se în chipul ăsta împotriva unui om!

— Haide, puţin curaj, prietene, spuse Lantier ridicându-l. Trebuie să-ţi vii în fire.

Îi turnă un pahar de vin, însă Coupeau nu vru să bea.

— Ce-i cu mine oare? Parc-aş avea coclează-n cap… Asta-i din pricina, maică-mii, cum am zărit-o, cum am simţit în gură gust de coclează… Măicuţă, Dumnezeule! măicuţă, măicuţă…

Şi se pomi să plângă ca un copil. Cu toate acestea, bău paharul de vin, ca să stingă focul care-i ardea pieptul. Lantier o întinse la iuţeală, pe motivul că se duce să înştiinţeze neamurile şi să treacă pe la primărie pentru a face declaraţia de deces. Simţea nevoia să ia aer. Aşa că nu se grăbi, ci fumă câteva ţigări, trăgând în piept aerul rece, pişcător al dimineţii. Când plecă de la madam Lerat, chiar intră la o lăptărie din Batignolles ca să bea o cafea foarte fierbinte. Şi stătu acolo mai bine de-un ceas, adâncit în gânduri.

Începând de pe la ceasurile nouă, neamurile se adunară în prăvălia pe care o lăsaseră cu obloanele închise. Lorilleux nu plânse; de altfel, avea o lucrare urgentă şi urcă iarăşi, aproape numaidecât, la el în atelier, după ce se fâţâise câteva clipe cu mutra cerută de împrejurări. Madam Lerat şi madam Lorilleux, ştergându-şi mereu ochii din care picurau lacrimi pricăjite, îmbrăţişară pe soţii Coupeau. Însă madam Lorilleux, după ce arunca iute o privire în jurul moartei, ridică deodată glasul spunând că ceea ce făcuseră era lipsit de bun-simţ, fiindcă lângă mort nu se lasă

niciodată o lampă aprinsă; era nevoie de lumânări, şi Nana fu trimisă să cumpere un pachet de lumânări, din cele mari. Asta-i bună! puteai să mori la Şontoroagă că te aranja de ţi-e mai mare dragul! Ce dobitoacă, nici să nu ştie cum să se poarte c-un mort! Oare nu înmormântase pe nimeni la viaţa ei? Madam Lerat fu nevoită să urce până la vecini să împrumute un crucifix; aduse de-acolo unul prea mare, o cruce de lemn câinesc pe care stătea răstignit un Christos din carton vopsit şi care acoperi în întregime pieptul bătrânei Coupeau părând să-l strivească sub greutatea sa. După aceea, căutară nişte agheasmă; dar nimeni n-avea aşa ceva, şi Nana dădu iarăşi fuga până la biserică să ia o sticlă cu apă sfinţită. Într-o clipă, odăiţa căpătă altă înfăţişare; pe măsuţă ardea o lumânare alături de-un pahar plin cu agheasmă în care stătea o crenguţă de merişor. Acum, dacă o să vină lumea, cel puţin va arăta cum se cuvine. Pentru primire, aranjară în prăvălie o roată de scaune.

Lantier se întoarse acasă abia pe la unsprezece. Ceruse informaţii la biroul de pompe funebre.

— Coşciuguri din cele de doişpe franci, le spuse. Dacă vreţi să faceţi şi-o slujbă, atunci are să coste cu zece franci mai mult. În sfârşit, mai e şi dricul, care se plăteşte potrivit podoabelor…

— Oh! E cu totul de prisos, îngână madam Lorilleux, ridicându-şi capul cu-o înfăţişare mirată şi îngrijorată. Că doar n-o s-o trezim din morţi pe mama, nu-i aşa?. Trebuie să ne întindem cât ne ţine punga.

— Bineînţeles, aşa gândesc şi eu, zise pălărierul în continuare. M-am interesat de preţuri, doar ca să ştiţi ce-aveţi de făcut… Spuneţi-mi ce doriţi; după prânz am să mă duc să dau comanda.

În lumina slabă ce străbătea în odaie prin crăpăturile obloanelor, se vorbea în şoaptă. Uşa odăiţei stătea larg deschisă; şi, prin această deschizătură ca o gură de peşteră, răzbătea tăcerea cumplită a morţii. Strigătele copiilor răsunau în curte, şi-o horă de ştrengăriţe se rotea

în bătaia soarelui palid de iarnă. Deodată, o auziră pe Nana care o ştersese de la familia Boche unde fusese trimisă. Poruncea cu glasu-i ascuţit, şi tocurile bocăneau pe caldarâm, în vreme ce cuvintele cântate îşi luau zborul într-o larmă de păsăruici gureşe:

Măgarul nost', măgarul, Stricat e la copită, Iar doamna-a pus să-i facă.

Drăguţă încălţare, Şi ghete viorii, li-li, Şi ghete viorii!

Gervaise adăsta să spună şi ea la rândul ei:

— Nu suntem avuţi, bineînţeles; însă, totuşi, vrem să ne purtăm cum se cuvine… Dacă bătrâna Coupeau nu ne-a lăsat nimic, nu-i un motiv s-o aruncăm în groapă ca pe-un câine… Nu, trebuie să ne îngrijim să-i facem o slujbă şi să-i găsim un dric mai ca lumea…

— Şi de plătit cine-o să plătească? întrebă răstit madam Lorilleux. Nu noi, care-am pierdut o grămadă de bani săptămâna trecută; şi nici voi, de vreme ce sunteţi lefteri… Ah, ar trebui totuşi să vă daţi seama unde v-a dus pofta voastră de-a lua ochii lumii!

Coupeau, căruia i se ceru părerea, bâigui ceva, cu-o mişcare de adâncă nepăsare; şi-adormi la loc pe scaunul său. Madam Lerat spuse c-are să-şi plătească partea. Era de părerea Gervaisei, trebuiau să se poarte cum se cuvine. Atunci, socotiră amândouă pe-un petec de hârtie: cheltuielile se urcau la vreo nouăzeci de franci cu totul, pentru că după o îndelungă sporovăială se hotărâseră pentru un dric împodobit cu-o bucăţică de lambrechin.

— Suntem trei, spuse până la urmă spălătoreasă. O să dăm fiecare treizeci de franci. N-o să ne prăpădim.

Însă madam Lorilleux izbucni, înfuriată:

— Ei bine! eu una, nu mă învoiesc, da, nu mă învoiesc!. Nu-i pentru cei treizeci de franci. Aş da şi-o sută de mii de franci, dacă i-aş avea, şi dac-ar fi în stare s-o trezească din morţi pe mama… Numai că, mie una nu-mi plac cei care fac pe făloşii. Ai prăvălie şi râvneşti să te fuduleşte faţă de lumea din mahala. Dar noi nu ne băgăm în treaba asta, noi

ăştialalţii. Nu ne dăm ifose… Oh! Faceţi cum ştiţi. Puneţi şi pene pe dric, dacă aşa vi-i pe plac.

— Nu vi se cere nimic, răspunse în cele din urmă Gervaise. Chiar de-ar trebui să mă vând, n-aş vrea să-mi fac vreo mustrare. Am hrănit-o pe bătrâna Coupeau fără ajutorul vostru, tot fără ajutorul vostru am s-o înmormântez… S-a mai întâmplat să vă spun verde-n faţă ce gândesc: de vreme ce adun de pe drumuri până şi pisicile de pripas, n-am s-o las pe mama voastră să fie înmormântată în sărăcie.

Atunci, madam Lorilleux pomi să plângă şi Lantier fu nevoit s-o ţină să nu plece. Gâlceava ajunsese să fie atât de zgomotoasă, încât madam Lerat, sâsâind din răsputeri, crezu de cuviinţă să se ducă tiptil în odăiţă pentru a-şi arunca spre moartă o privire supărată şi îngrijorată, ca şi cum s-ar fi temut să n-o găsească trează, ascultând ce se vorbea în vecinătatea ei. În clipa aceea, hora fetiţelor din curte o lua iarăşi de la capăt, iar glasul cel pătrunzător al Nanei se ridica deasupra celorlalte voci:

Măgarul nost', măgarul, E rău stricat la burtă, Iar doamna-a pus să-i facă.

Drăguţă băşitoare.

Şi ghete viorii, li-li, Şi ghete viorii!

— Doamne! cât îs de sâcâitori copiii ăştia, cu cântecul lor! îi spuse Gervaise lui Lantier, zdruncinată de-atâta enervare şi mâhnire. Fă-i să tacă, şi mân-o pe Nana îndărăt la portăreasă cu câteva picioare în fund!

Madam Lerat şi madam Lorilleux plecară să prânzească, făgăduind că se vor reîntoarce. Soţii Coupeau se aşezară la masă şI. Mâncară mezeluri, dar fără poftă şi fără a îndrăzni măcar să zăngănească din furculiţe. Erau din cale-afară de necăjiţi şi năuciţi, cu sărmana bătrână Coupeau care parcă le sta în cârcă şi parcă umplea toate odăile. Viaţa le fusese tulburată. În primele clipe, se învârtiră pe loc fără să-şi găsească lucrurile, simţindu-se zdrobiţi, ca după chef. Lantier plecă numaidecât pentru a se duce din nou la pompele funebre, luând cu sine cei treizeci de franci ai lui

madam Lerat şi cei şaizeci de franci pe care Gervaise se dusese să-i împrumute de la Goujet, cu capul gol, ca o nebună. După-amiază, avură câteva vizite, nişte vecine care mureau de curiozitate şi se înfăţişară oftând şi dându-şi peste cap ochii scăldaţi de lacrimi. Intrară în odăiţă şi se uitară la răposată, făcându-şi semnul crucii şi stropind cu crenguţa de merişor muiată în agheasmă; apoi, se aşezară în prăvălie unde statură de vorbă la nesfârşit despre scumpa dispărută, neostenind să rostească mereu aceleaşi cuvinte vreme de ceasuri în şir. Domnişoara Remanjou băgase de seamă că moarta rămăsese cu ochiul drept deschis, madam Gaudron se înverşuna să spună că bătrâna părea să aibă o carne nespus de tânără şi frumoasă pentru vârsta ei, iar madam Fauconnier era uluită de faptul c-o văzuse acum trei zile bându-şi cafeaua. Într-adevăr, de murit se moare la iuţeală, şi fiecare e gata să-şi ia tălpăşiţa din lumea asta. Spre seară, soţilor Coupeau începu să le fie lehamite. Pentru o familie e un necaz mult prea mare să privegheze atâta amar de vreme mortul. Guvernul ar fi trebuit de mult să schimbe legea în privinţa asta. O seară întreagă, încă o noapte şi iar o dimineaţă întreagă, nu! Păi aşa nu se mai isprăveşte niciodată. Când ai încetat din plâns – nu-i aşa? – durerea se preface în plictis, şi-n cele din urmă ajungi să te porţi cum nu se cuvine. Bătrâna Coupeau, amuţită şi ţeapănă în fundul odăiţei strimte, se întindea din ce în ce mai mult în încăperile locuinţei, devenind atât de grea încât spetea lumea. Iar neamurile, fără să vrea, se apucau iarăşi de treburile lor zilnice, uitând de cinstirea pe care i-o datorau.

— Luaţi o îmbucătură cu noi, le spuse Gervaise lui madam Lerat şi lui madam Lorilleux, când se iviră din nou. Suntem prea îndureraţi şi n-o să ne mai despărţim.

Puseră de mâncare pe masa de călcat. Văzând farfuriile, fiecare se gândea la chiolhanurile care se desfăşuraseră acolo. Lantier se înapoiase. Lorilleux coborâse şi el. Un simigiu tocmai adusese o plăcintă cu carne, deoarece

spălătoresei nu-i mai stătuse capul la gătit. Pe când se aşezau la masă, Boche voi să le spună că proprietarul ruga să i se îngăduie de-a intra, şi domnul Marescot se înfăţişă, foarte grav, cu decoraţia lui de-o palmă pe redingotă. Dădu bună ziua în tăcere şi se duse de-a dreptul în odăiţă, unde îngenunche. Era nespus de pios; se rugă adâncit în gânduri ca un popă, apoi făcu o cruce în văzduh, stropind moarta cu crenguţa de merişor. Toate neamurile care se ridicaseră de la masă, stăteau în picioare, deosebit de mişcate. Domnul Marescot isprăvindu-şi rugăciunile, trecu în prăvălie şi le spuse soţilor Coupeau:

— Am venit după cele două trimestre de chirie rămase în urmă. Sunteţi în măsură să le plătiţi?

— Nu, domnule, nu prea, bâigui Gervaise, foarte necăjită că-l auzea vorbind despre treburile astea faţă de soţii Lorilleux. Înţelegeţi, cu nenorocirea ce ni s-a întâmplat…

— Fără îndoială, însă fiecare cu necazurile lui, continuă proprietarul, descleştându-şi degetele uriaşe de fost muncitor. Sunt tare supărat, nu pot s-aştept mai mult… Dacă nu primesc banii poimâine dimineaţă, voi fi silit să recurg la evacuare.

Gervaise îşi împreună mâinile, cu lacrimi în ochi, rugându-l fără să scoată o vorbă. Printr-o clătinare puternică a capului său mare şi ciolănos, proprietarul îi dădu a înţelege că rugăminţile erau zadarnice. De altfel, respectul datorat morţilor nu îngăduia nici o discuţie. Se retrase tăcut, mergând de-a-ndărătelea.

— Mii de iertăciuni pentru tulburare, îngână el. Poimâine dimineaţă, nu uitaţi.

Şi, trecând din nou prin faţa odăiţei, salută încă o dată, prin uşa larg deschisă, trupul răposatei, făcând o plecăciune plină de cucernicie.

Mai întâi mâncară în pripă, ca să nu pară că simt vreo plăcere în asta. Însă, când ajunseră la desert, se potoliră, cuprinşi de nevoia de-a se simţi la largul lor. Din când în când, cu gura plină, Gervaise sau una dintre cele două

surori se ridica şi se ducea s-arunce o privire în odăiţă, fără ca măcar să lase şervetul din mână; şi când se aşeza la loc, isprăvindu-şi îmbucătură, ceilalţi se uitau la ea o clipă, ca să se convingă că alături totul era în bună ordine. După aceea, cucoanele se sculară de la masă tot mai rar, şi bătrâna Coupeau fu dată uitării. Fierseseră o vadră de cafea, şi chiar din cea foarte tare, ca să-i ţină treji toată noaptea. Pe la ceasurile opt soliră şi soţii Poisson. Îi poftiră să bea un păhărel. Atunci, Lantier, care pândea chipul Gervaisei, avu impresia că s-a ivit prilejul pe care-l aştepta de dimineaţă. Pomenind de mârşăvia proprietarilor care intrau să ceară bani chiar şi în casele unde se afla un mort, spuse pe neaşteptate:

— Cu înfăţişarea lui de popă care oficiază liturghia, ticălosul ăsta e-un fariseu!. Însă, eu, în locul vostru, i-aş trânti în nas prăvălia.

Gervaise, spetită de oboseală, moleşită şi sâcâită, răspunse descumpănită:

— Da, bineînţeles, că doar n-am să stau s-aştept portăreii… Ah! îs sătulă până peste cap, până peste cap.

Soţii Lorilleux, bucuroşi la gândul că Şontoroaga n-o să mai aibă prăvălie, o aprobară din răsputeri. Nimeni nu-şi dădea seama cât poate să te coste o prăvălie. Chiar dacă n-o să câştige decât trei franci la alţii, cel puţin n-o să aibă cheltuieli şi n-avea să fie în primejdie să piardă sume mari de bani. Îi dădură ghes lui Coupeau să reia argumentul; trăsese zdravăn la măsea şi era în aceeaşi stare de nesfârşită înduioşare, plângând de unul singur în faţa farfuriei. Întrucât spălătoreasă părea că se lasă convinsă, Lantier clipi din ochi, uitându-se la soţii Poisson. Iar vlăjgana de Virginie se băgă şi ea în vorbă, arătându-se cât se poate de prietenoasă.

— Ştii, am putea să ne-nţelegem. Iau asupră-mi contractul de închiriere şi aranjez eu daravera cu proprietarul… În sfârşit, ai să fii mai liniştită.

— Mulţumesc, nu, spuse Gervaise, care se scutură ca străbătută de-un fior. Dac-am să vreau, ştiu unde să-mi iau bani pentru plata chiriei. Am să muncesc ca să ies din încurcătură; am braţe, slavă Domnului!

— Despre treaba asta o să stăm de vorbă mai târziu, se grăbi să intervină pălărierul. Astă-seară, nu se cade… Mai târziu, mâine, de pildă.

În clipa aceea, madam Lerat care se dusese până-n odăiţă, scoase un ţipăt uşor. Se speriase, fiindcă găsise lumânarea stinsă, arsă pân-la capăt. Toată lumea se înghesui să aprindă o altă lumânare; şi, clătinând din cap, cei de faţă repetau întruna că nu este semn bun când se stinge lumina lângă mort.

Priveghiul începu. Coupeau se întinsese, nu pentru ca să doarmă, după cum spunea el, ci ca să se-adâncească în gânduri; şi peste cinci minute sforăia. Când o trimiseră pe Nana să se culce la familia Boche, copila se porni pe plâns; de azi-dimineaţă se tot desfăta cu nădejdea că-i va fi tare cald în patul cel mare al lui Lantier, bunul ei prieten. Soţii Poisson stătură până la miezul nopţii. Până la urmă făcuseră nişte vin după obiceiul franţuzesc într-un castron de salată, deoarece cafeaua prea le zgândărea nervii cucoanelor. Sporovăiala porni să dea glas celor mai gingaşe simţăminte. Virginie vorbea despre peisajul câmpenesc: ar fi vrut să fie îngropată la marginea unei păduri, cu flori de câmp pe mormânt. Madam Lerat îşi pusese de pe acum la păstrare în dulap cearşaful pentru giulgiu, şi-l parfuma întruna c-un bucheţel de levănţică; ţinea să aibă un miros plăcut sub nas, când o să fie cu grădiniţa pe burtică. Apoi, hodoronc-tronc, vardistul le povesti că de dimineaţă arestase o fetişcană trupeşă şi frumoasă care cu câteva clipe mai înainte săvârşise un furt în prăvălia unui mezelar; când o dezbrăcaseră la comisar găsiseră asupra ei zece cârnăciori atârnaţi în jurul trupului, în faţă şi-n spate. Madam Lorilleux, spunând c-o înfăţişare scârbită că n-ar mânca pentru nimic în lume nişte cârnaţi dintr-ăia, adunarea pomi

să râdă încetişor. Priveghiul se înveseli, păstrând totuşi buna-cuviinţă.

Dar pe când dădeau gata vinul din salatieră, un zgomot neobişnuit, un şiroit înăbuşit, răsună din odăiţă. Toată lumea îşi ridică privirile, uitându-se unul la altul.

— Nu-i nimic, spuse liniştit Lantier, coborându-şi glasul. Bătrâna îşi slobozeşte udul.

Lămurirea îi făcu să clatine din cap domoliţi şi adunarea îşi puse la loc paharele pe masă.

În sfârşit, soţii Poisson îşi luară tălpăşiţa. Lantier plecă laolaltă cu ei: spunea că se duce la prietenul său ca să le lase cucoanelor patul unde-ar putea să se odihnească câte un ceas, cu rândul. Lorilleux urcă acasă la el ca să se culce de unul singur, spunând mereu că aşa ceva nu i se mai întâmplase de când se căsătorise. Atunci, Gervaise şi cele două surori, rămase alături de Coupeau care adormise, se orânduiră în jurul sobei pe care puseseră cafeaua să stea la cald. Şedeau acolo, ghemuite şi gheboşate, cu mâinile sub şorţ şi chipul dogorându-se la foc, pălăvrăgind pe şoptite în liniştea nesfârşită a mahalalei. Madam Lorilleux se văicărea, n-avea o rochie neagră, ar fi voit totuşi să fie scutită de a-şi cumpăra una, căci erau tare strâmtoraţi, nespus de strâmtoraţi; şi-o întrebă pe Gervaise, rugând-o să-i spună dacă nu cumva bătrâna Coupeau lăsase vreo fustă neagră, fusta aia pe care i-o dăruiseră de ziua ei. Gervaise fu nevoită să se ducă să caute fusta. Făcându-i-se o cută la brâu, putea fi folosită. Însă madam Lorilleux voia şi rufăria veche, pomenea de pat, de dulap, de două scaune, căuta din priviri bibelourile pe care trebuiau să şi le împartă. Nu lipsi mult să se ia la harţă. Madam Lerat împăcă lucrurile; era mai dreaptă: soţii Coupeau o avuseseră în grijă pe mama lor, îşi meritau pe drept cele câteva zdrenţe. Şi, tustrele, se potoliră din nou în preajma sobei, punându-se pe trăncănelile lor serbede. Noaptea li se părea nemaipomenit de lungă. Din când în când, se scuturau, mai sorbeau din cafea şi aruncau o privire în odăiţă, unde lumânarea care

pesemne că n-o mucăriseră ardea c-o flacără roşie şi jalnică, îngroşată de scrumul feştilei. Spre dimineaţă, dârdâiau de frig, în pofida căldurii dogoritoare a sobei. Spaima, sila de-a fi pălăvrăgit din cale-afară de mult, le înăbuşea, uscându-le gura şi înroşindu-le ochii. Madam Lerat se trânti pe patul lui Lantier şi sforăi ca un bărbat; pe când celelalte două, cu capetele plecate până pe genunchi, dormeau, la gura sobei. În zori, fură trezite de-o înfiorare. Lumânarea bătrânei Coupeau tocmai se stinsese din nou. Şi, deoarece şiroitul înăbuşit se pornise iarăşi în beznă, madam Lorilleux, ca să se liniştească ea însăşi, le lămuri cu glas tare:

— Lasă udul, mai spuse ea o dată, aprinzând altă lumânare.

Înmormântarea urma să aibă loc la zece şi jumătate. Straşnică dimineaţă, dacă mai pui şi noaptea şi ziua din ajun! Cu alte cuvinte, Gervaise, deşi n-avea o leţcaie, ar fi dat şi-o sută de franci celui care ar fi venit s-o ia pe bătrâna Coupeau cu trei ceasuri mai devreme. Nu, degeaba iubeşti oamenii, sunt prea apăsători după ce-au murit; şi cu cât îi iubeşti mai mult, cu-atât mai repede ai vrea să te descotoroseşti de ei.

Dimineaţa unei înmormântări e din fericire plină de distracţii. Ai o grămadă de pregătiri de făcut. Mai târziu prânziră. După aceea, taman se pomeniră cu moş Bazouge, cioclul de la etajul al şaselea, care adusese coşciugul şi sacul cu tărâţe. Omul ăsta, nu se mai trezea din beţie. În ziua aceea, la ceasurile opt, mai era încă zdravăn cherchelit de pe urma beţiei trase în ajun.

— Iaca, acilea-i, nu-i aşa? spuse el. Şi puse jos coşciugul, care trosni ca o cutie nouă.

Însă, când aruncă sacul cu tărâţe alături de coşciug, zărind-o pe Gervaise înaintea sa, rămase cu ochii holbaţi şi gura căscată.

— Iertare, încă o dată iertare, m-am înşelat, bâigui el. Mi s-a spus că-i pentru dumneata.

Îşi luase iarăşi sacul, iar spălătoreasă trebui să-l strige:

— Haide, lasă-l, e pentru aici.

— Ah! Drăcia dracului! trebuie să mă lămuresc! îşi continuă el spusele, bătându-se pe coapse. Acum înţeleg, e vorba de bătrână…

Gervaise se făcuse albă ca varul. Moş Bazouge adusese coşciugul pentru ea. Bătrânul vorbea mai departe, se arăta curtenitor, încercând să se dezvinovăţească;

— Nu-i aşa? ieri se spunea c-a murit cineva, la parter. Atunci, mi-am închipuit… Ştiţi, în meseria noastră, treburile astea-ţi intră pe-o ureche şi-ţi ies pe-ailaltă… Totuşi, să vă fie de bine! Hai? Cu cât mai târziu, cu atât mai bine, cu toate că viaţa nu-i totdeauna prea veselă, ah! nu, zău aşa!

Gervaise îl ascultă, trăgându-se îndărăt, cu spaima ca moş Bozouge să n-o înşface cu mâinile lui mătăhăloase şi murdare, ca s-o ia de-acolo în lada lui. Îi mai spusese o dată, în seara nunţii, că ştie unele femei care i-ar fi recunoscătoare dacă ar veni să le ia. Ei bine, ea nu ajunsese până acolo, şi simţea cum îi îngheaţă şira spinării numai gândindu-se la aşa ceva. Se alesese praful de viaţa ei, însă nu voia să se ducă chiar atât de curând; da, mai bine să crape ani de-a rândul de foame, decât să crape murind, cât ai zice peşte.

— E beat criţă, îngână ea cu-o înfăţişare în care se amestecau scârba şi spaima. Pompele funebre ar trebui măcar să nu trimită beţivani. Serviciile sunt destul de scump plătite.

Atunci, cioclul se arătă batjocoritor şi obraznic.

— Ia spune, măicuţă, înseamnă c-o lăsăm pentru altă dată. Sluga dumitale, m-auzi! N-ai decât să-mi faci semn. Eu mi-s cel ce-aduce alinarea cucoanelor… Şi nu scuipa pe moş Bazouge, fiindcă a ţinut în braţe altele şi mai drăguţe decât tine, care s-au lăsat aşezate făr' a se plânge şi care au fost tare mulţumite că pot să facă nani mai departe la umbră.

— Taci o dată, moş Bazouge! spuse cu asprime Lorilleux, care dăduse fuga la zgomotul glasurilor. Astea nu-s glume

cuviincioase. Dac-am face plângere, or să te dea afară… Haide, şterge-o de-aci, de vreme ce nu cinsteşti legile bunei purtări.

Cioclul se îndepărtă, dar îl mai auziră mult timp după aceea, bâiguind pe trotuar:

— Care bună purtare!. Nu există bună purtare… nu să există bună purtare… numai cinstea există!

În sfârşit, se făcuse zece. Dricul întârziase. Se şi strânsese o mulţime de lume în prăvălie, prieteni şi vecini, domnul Madinier, Mes-Bottes, madam Gaudron, domnişoara Remanjou; şi, în fiece clipă, printre obloanele închise, prin deschizătura largă a uşii date la perete, vreun cap de bărbat sau de femeie se întindea să vadă dacă nu venea cumva mocăitul ăla de dric. Neamurile, adunate în odăiţa din fund, strângeau mâinile celor veniţi. Se aşterneau scurte clipe de linişte, întrerupte de şuşoteli şoptite la iuţeală într-o stare de aşteptare sâcâitoare şi înfrigurată, cu alergături neaşteptate după câte-un lucru: madam Lorilleux care îşi uitase batista sau madam Lerat care umbla să împrumute o cărticică de rugăciuni. Fiecare când sosea, zărea în mijlocul odăiţei, lângă pat, coşciugul deschis; şi, fără să vrea, fiecare-l cerceta uitându-se la el cu coada ochiului, stând să socotească dacă bătrâna Coupeau, care era cam burduhănoasă, avea să-ncapă vreodată înlăuntru. Toată lumea se privea cu acest gând în ochi, fără să şi-l spună. Însă la uşa dinspre stradă avu loc o îmbrânceală. Dom' Madinier veni să le vestească c-un glas grav şi stăpânit, desfăcând braţele:

— Iată-i!

Încă nu era dricul. Cioclii, patru la număr, intrară unul după altul, grăbiţi, cu chipurile roşii şi mâinile lor de hamali amorţite de ger, îmbrăcaţi în nişte veşminte de-un negru spălăcit, jerpelite şi albite de-atâta frecuş lângă coşciuge. Moş Bazouge păşea cel dintâi, beat criţă şi foarte solemn; de îndată ce se punea pe treabă, îşi recăpăta semeţia. Nu rostiră nici o vorbă, cu capul niţel plecat, cântărind-o de pe

acum din priviri pe bătrâna Coupeau. Şi nu tărăgănară lucrurile, sărmana bătrână fu împachetată cât ai zice peşte. Cel mai mărunt dintre ei, un tinerel saşiu, golise tărâţele în coşciug frământându-le, de parc-ar fi plămădit nişte pâine. Un altul, un vlăjgan slab ca o scoabă, caraghios la înfăţişare, se apucase s-aştearnă cearşaful pe deasupra. Apoi, un, doi, haida! Tuspatru înşfăcară cadavrul, îl ridicară, doi de picioare, doi de cap. Nici o clătită nu-i mai repede întoarsă pe partea cealaltă. Oamenii care-şi întindeau gâtul să privească, ar fi fost în stare să creadă că bătrâna Coupeau sărise singură în cutie. Lunecase acolo ca la ea acasă, o! taman la ţanc, atât de bine se potrivise încât i se auzise frecuşul trupului de scândura nouă. Îl atingea din toate părţile, întocmai ca un tablou într-o ramă. Dar până la urmă încăpu, ceea ce-i uimi pe cei de faţă; fără îndoială că se mai micşorase de ieri până astăzi. În răstimp, cioclii se ridicaseră şi aşteptau; saşiul cel mărunţel luă capacul ca să poftească neamurile să-şi ia cel din urmă rămas bun; în vreme ce Bazouge îşi vârâse nişte cuie în gură şi-şi pregătea ciocanul. Atunci, Coupeau, amândouă surorile sale, Gervaise, şi ceilalţi, se aruncară în genunchi, o sărutară pe măicuţa lor care se ducea, în ochi cu lacrimi cât bobul, ale căror picături fierbinţi, cădeau şi se prelingeau pe chipul încremenit şi rece ca gheaţa al răposatei. Se auzea un zvon prelung de hohote de plâns. Coborâră capacul şi moş Bazouge bătu cuiele cu îndemânarea unui dulgher de ambalaje, două izbituri pentru fiecare ţintă; şi nimeni nu mai putu să se audă plângând în larma asta de mobilă în reparaţie. Gata. Acum o porniră.

— Cum e cu putinţă să-ţi dai atâtea ifose într-o asemenea clipă! îi spuse madam Lorilleux lui bărbatu-său, zărind dricul în faţa uşii.

Dricul răscolise toată mahalaua. Vânzătoarea de măruntaie striga la băieţii de prăvălie ai băcanului, ceasornicarul cel scund ieşise pe trotuar, iar vecinii stăteau plecaţi la ferestre. Toată lumea asta vorbea despre draperia

cu ciucuri din bumbac alb. Ah! soţii Coupeau ar fi făcut mai bine să-şi plătească datoriile! însă, după cum striga sus şi tare familia Lorilleux, când eşti fudul, asta se vede pretutindeni şi oricum.

— Mai mare ruşinea! spunea iarăşi, chiar în aceeaşi clipă, Gervaise, vorbind despre lănţugar şi despre nevastă-sa. Ce să mai zici că scârţarii ăştia n-au adus nici măcar un buchet de violete pentru mama lor.

Într-adevăr, soţii Lorilleux veniseră cu mâinile goale. Madam Lerat depusese o coroană de flori artificiale. Mai puseră pe coşciug o coroană de plevaiţe, şi un buchet cumpărat de soţii Coupeau. Cioclii fură nevoiţi să se opintească din răsputeri ca să ridice şi să încarce trupul moartei. Alaiul se rândui destul de încet. Coupeau şi Lorilleux, îmbrăcaţi în redingote, cu pălăriile în mână, păşeau în fruntea cortegiului funerar; cel dintâi, cufundat în înduioşarea sa pe care două pahare de vin alb băute de dimineaţă o păstraseră neîntinată, se ţinea de braţul lui cumnatu-său, cu picioarele blegite şi cuprins de mahmureală. După aceea urmau bărbaţii, domnul Madinier, foarte grav şi îmbrăcat numai în negru, Mes-Bottes, c-un palton peste salopetă, Boche, ai cărui pantaloni galbeni iscau nemulţumirea tuturor, Lantier, Gaudron, Bibi-la-Grillade, Poisson, şi încă mulţi alţii. Cucoanele veneau în urma lor, în frunte cu madam Lorilleux, care târa fusta transformată a moartei, şi, madam Lerat, ascunzându-şi sub un şal doliul ei înjghebat în mare pripă, o bluză împodobită cu flori de liliac, iar, una după alta, Virginie, madam Gaudron, madam Fauconnier, domnişoara Remanjou, şi toţi cei ce rămăseseră la urmă. Când dricul se puse în mişcare şi coborî încetişor pe Rue de la Goutte-d'Or, croindu-şi drum prin mulţimea ce se închina făcându-şi semnul crucii şi descoperindu-se, cei patru ciocli trecură în frunte, doi în faţă şi ceilalţi doi în dreapta şi-n stânga. Gervaise rămăsese să închidă prăvălia. O încredinţă pe Nana lui madam Boche şi ajunse din urmă convoiul, alergând. În timpul ăsta fetiţa,

ţinută de portăreasă sub gang, se uita c-o privire nespus de curioasă la bunică-sa, cum se ducea în trăsura aceea frumoasă, de-a lungul străzii.

Tocmai în clipa când spălătoreasă apuca s-ajungă din urmă gâfâind coada cortegiului, Goujet sosi şi el de unul singur. Se alătură bărbaţilor; dar se întoarse şi-o salută c-un semn al capului, atât de blajin, încât Gervaise se simţi deodată foarte nefericită şi-o năpădiră iarăşi lacrimile. N-o plângea numai pe bătrâna Coupeau, ci plângea un lucru groaznic, pe care n-ar fi fost în stare să-l denumească şi care-i tăia suflarea. Cât ţinu drumul, stătu cu batista la ochi. Madam Lorilleux, cu obrajii veşteji şi aprinşi, se uita la ea pieziş, părând s-o învinuiască de prefăcătorie.

La biserică, oficiară slujba în pripă, dându-i rasol. Cu toate acestea, serviciul divin mai tărăgănă niţel, deoarece popa era din cale-afară de hodorogit. Mes-Bottes şi Bibi-la-Grillade găsiseră de cuviinţă să rămână afară din pricină că trebuiau să-şi dea obolul la tăviţă. Tot timpul, domnul Madinier îi iscodi pe preoţi şi-i spunea lui Lantier ceea ce băga de seamă; pehlivanii ăştia, bodogănind pe latineasca lor, nici nu ştiau ce trăncăneau acolo la repezeală; te înmormântează ca şi cum te-ar boteza sau căsători, fără să aibă în inimi nici un pic de simţire. Apoi, domnul Madinier osândi mulţimea asta de ceremonii, luminile şi glasurile tânguitoare, parada pe care-o făceau în faţa neamurilor. Adevărat că-ţi pierdeai fiinţele scumpe în două rânduri, la tine acasă şi la biserică. Şi bărbaţii toţi îi dădeau dreptate, căci se mai iscară câteva clipe neplăcute, când după ce se isprăvi slujba, se dezlănţui o întreagă bolboroseală de rugăciuni, şi cei de faţă fură nevoiţi să treacă unul după altul prin faţa moartei stropind-o cu agheasmă. Noroc că cimitirul nu se afla prea departe, neînsemnatul cimitir din Chapelle era un petic de grădină ce da în Rue Marcadet. Cortegiul sosi acolo împrăştiat, mergând alandala, fiecare trăncănind despre treburile sale. Pământul, îngheţat bocnă răsuna, şi-ar fi fost bucuroşi să poată tropăi din picioare.

Groapa lângă care aşezaseră coşciugul stătea căscată şi-apucase să-ngheţe toată, alburie şi pietroasă ca o carieră de ipsos; iar cei de faţă, rânduiţi în jurul grămezilor de pietriş, nu găseau nici un haz s-aştepte pe-un asemenea frig, plictisiţi să se tot uite la groapă. În sfârşit, dintr-o căsuţă ieşi un preot înveşmântat în alb, dârdâind de i vedea suflarea aburind de fiecare dată ce rostea cuvintele de profundis20. După ce făcu pentru cea din urmă oară semnul crucii, se cără fără să mai simtă pofta de-a o lua de la-nceput. Groparul îşi înşfăcă lopata; însă, din pricina îngheţului, nu izbutea să desprindă decât nişte bulgări bolovănoşi care băteau darabana unei muzici năstruşnice colo jos, în fundul gropii, un adevărat bombardament peste capacul coşciugului, ca nişte salve de tun, încât credeai c-au să crape scândurile. Oricât ai fi de egoist, muzica asta îţi zdrobea inima. Lacrimile porniră să curgă din nou. Cu toate că plecaseră şi ajunseseră afară din cimitir bubuiturile se mai auzeau încă. Mes-Bottes, suflându-şi în palme, spuse în gura mare:

— Ah! Blestemăţia dracului! Zău aşa, n-o să-i fie prea cald bietei bătrâne Coupeau!

— Cucoanelor şi cinstită adunare, spuse tinichigiul celor câţiva prieteni rămaşi în stradă împreună cu neamurile răposatei, dacă n-aveţi nimic împotrivă, îngăduiţi-ne să vă poftim să gustaţi ceva…

Şi pătrunse întâiul la un crâşmar din Rue Marcadet. „A la descente du cimetičre”. Gervaise, care rămăsese pe trotuar, strigă la Goujet care se îndepărta după ce o salutase cu un nou semn din cap. De ce nu primea să cinstească şi el un pahar de vin? Insă Goujet se grăbea, se-napoia la atelier. Atunci, se priviră câteva clipe fără să scoată o vorbă.

— Te rog să mă ierţi pentru cei şaizeci de franci, îngână în cele din urmă spălătoreasa. Eram ca nebună şi m-am gândit la dumneata…

— Oh! n-ai pentru ce, eşti iertată, îi luă fierarul vorba din gură. Şi, să ştii, oricând sunt gata să-ţi fiu de folos dacă ţi

se-ntâmplă vreun necaz… Însă să nu-i spui nimic despre asta maică-mii, fiindcă are şi ea părerile ei şi nu vreau s-o supăr.

Gervaise se uita întruna la el; şi, văzându-l cât era de bun, cât era de îndurerat, cu frumoasa lui barbă bălaie, fu cât pe-aci să primească vechiul lui îndemn, de-a fugi cu el, să fie fericiţi împreună pe alte meleaguri. Apoi, îi trecu prin minte un alt gând urât, să-mprumute de la el cele două trimestre de plată a chiriei, cu orice preţ ar fi fost. Gervaise tremura şi-şi continuă spusele c-un glas mângâietor:

— Nu suntem supăraţi nu-i aşa?

Goujet dădu din cap, răspunzând la întrebare:

— Bineînţeles că nu, niciodată n-o să fim supăraţi… Doar că totul s-a sfârşit, mă-nţelegi.

Şi Goujet plecă cu paşi mari, lăsând-o pe Gervaise buimăcită, ascultând cum ultimele lui cuvinte îi răsună în urechi ca un dangăt de clopote. Intrând în crâşmă, auzea un glas înăbuşit în adâncul fiinţei sale: „Totul s-a sfârşit, ei bine! totul s-a sfârşit; eu una n-am ce să mai fac, dacă totul s-a sfârşit!” Se aşează, înfulecă o îmbucătură de pâine cu brânză, golind un pahar plin pe care-l găsi în faţa ei.

Crâşma era la parter, un soi de încăpere prelungă cu tavanul teşit, ocupată de două mese uriaşe. Sticle, sferturi de pâine, felii mari triunghiulare de Brie în trei farfurii, toate acestea se înşirau una lângă alta. Adunarea mânca de-a-npicioarelea, ca la botul calului, fără faţă de masă şi fără tacâmuri. Ceva mai încolo, lângă soba care duduia, cei patru ciocli îşi isprăveau prânzul.

— Dumnezeule! spunea domnul Madinier, fiecare când îi vine rândul. Bătrânii fac loc tinerilor… Locuinţa voastră o să vi se pară nespus de pustie, când o să vă-napoiaţi acasă.

— Oh! Păi frate-meu se lasă de prăvălie, spuse ca din puşcă madam Lorilleux. Prăvălia asta-i o pacoste.

Îl aţâţaseră pe Coupeau. Toată lumea îl îndemna să cedeze contractul de închiriere. Chiar şi madam Lerat, care de câtăva vreme se-avea foarte bine cu Lantier şi cu Virginie,

zgândărită de gândul că pesemne îşi căzuseră cu tronc unul altuia, pomenea de faliment şi de-nchisoare, luându-şi o mutră înspăimântată. Şi, pe neaşteptate, tinichigiul se oţărî, înduioşarea lui prefăcându-se în mânie, fiind mai de mult umflat de băutură.

— Ascultă-mă, îi strigă el nevesti-sii în faţă, vreau să m-asculţi! Capul tău afurisit se ţine numai de năzbâtii. De data asta, însă, am să fac după cum mi-i vrerea, te-nştiinţez!

— Asta-i bună! spuse Lantier, parcă poţi vreodată s-o îndupleci cu duhul blândeţii! Ţi-ar trebui un ciocan de lemn ca să-i intre treaba asta-n căpăţână.

Şi vreme de câteva clipe tăbărâră amândoi asupra ei. Faptul ăsta nu le oprea fălcile din mestecat. Feliile de Brie se topeau văzând cu ochii, sticlele curgeau ca nişte fântâni. Între timp, Gervaise se moleşea sub lovituri. Nu răspundea o iotă, mereu cu gura plină, înfulecând grăbită, ca şi cum i-ar fi fost o foame nespusă. Când osteniră, ridică încetişor capul şi spuse:

— Hai, ajunge! Puţin îmi pasă de prăvălie! M-am săturat de ea… M-aţi înţeles, puţin îmi pasă! Totul s-a sfârşit!

Atunci, mai cerură brânză şi pâine, şi discutară pe-ndelete. Soţii Poisson preluau contractul de închiriere şi se arătau gata să răspundă de cele două câştiguri neplătite în urmă. De altfel, Boche făcând pe grozavul, se-nvoi cu această tocmeală, în numele proprietarului. Şi chiar pe loc le închirie soţilor Coupeau locuinţa liberă de la etajul al şaselea, de pe coridorul familiei Lorilleux. În ce-l priveşte pe Lantier, Doamne Dumnezeule! era dornic să rămână în odaia lui, dacă faptul ăsta nu-i stingherea pe soţii Poisson. Vardistul încuviinţă, nu-i stingherea câtuşi de puţin; totdeauna te-nţelegi cu prietenii, în pofida părerilor politice. Iar Lantier, fără să se mai amestece în târgul lor, ca unul căruia în sfârşit îi izbutise micuţa lui afacere, îşi puse o bucată uriaşă de Brie pe-o felie de pâine; se răsturnă pe spătarul scaunului mâncând-o cu smerenie, sângele bătându-i în obraji, arzând de-o bucurie vicleană, mijindu-şi

ochii pentru a le cântări din priviri, una după alta, pe Gervaise şi pe Virginie.

— Ei! moş Bazouge! îl strigă Coupeau, ia vino să-i tragi o duşcă. Nu ne ţinem fuduli, suntem cu toţii muncitori.

Cei patru ciocli, care erau pe plecate, se înapoiară să ciocnească cu toată adunarea. Nu era o mustrare, însă cucoana de-adineauri trăgea greu şi merita un pahar de vin. Moş Bazouge căta ţintă la spălătorească, fără să-i scape vreo vorbă nelalocul ei. Gervaise se sculă de la masă, simţindu-se prost, şi îi lăsă singuri pe bărbaţi care, erau pe cale să se pilească. Coupeau, beat criţă, începu iarăşi să plângă şi să ragă ca o vacă, zicând că-i din pricina amărăciunii.

Pe seară, când Gervaise fu din nou acasă la ea, rămase ca prostită pe-un scaun. Odăile i se păreau pustii şi nespus de mari. Într-adevăr, halal de-aşa uşurare. Bineînţeles că n-o lăsase numai pe bătrâna Coupeau în fundul gropii din grădiniţa de pe Rue Marcadet. Se simţea văduvită de-o seamă de lucruri, pesemne de-o bună parte din viaţa ei, şi de prăvălia şi de orgoliul ei de patroană, şi încă de-alte simţăminte pe care le îngropase în ziua aceea. Da, pereţii rămăseseră goi, şi inima ei de asemenea, era o schimbare completă, o prăbuşire în prăpastie. Şi Gervaise se simţea din cale-afară de istovită, avea să-şi vină în fire mai târziu, de va fi în stare.

Pe la ceasurile zece, când se dezbrăcă, Nana plânse dând din picioare. Voia să se culce în patul bătrânei Coupeau. Maică-sa încercă s-o înspăimânte; fetiţa însă era foarte răsărită pentru vârsta ei, morţii nu-i pricinuiau decât o curiozitate nemărginită; astfel încât, pentru a fi linişte-n casă, îi îngăduiră până la urmă să se cuibărească în locul bătrânei Coupeau. Ştrengăriţei ăsteia îi plăceau paturile încăpătoare; se tolănea şi se tăvălea huzurind în ele. În noaptea aceea, dormi straşnic de bine, în căldura plăcută şi mângâierile saltelei de puf.

X.

Noua locuinţă a familiei Coupeau era la etajul al şaselea, scara B. După ce treceai prin faţa apartamentului domnişoarei Remanjou, o luai pe coridor, la stânga. Apoi, mai coteai o dată. Întâia uşă întâlnită era a familiei Bijard. Cam peste drum de ea, într-o vizuină înăbuşitoare, sub o scăricică ce suia spre acoperiş, îşi avea culcuşul moş Bru. Cu două apartamente mai încolo, dădeai de familia Bazouge. În sfârşit, lipită de Bazouge, venea familia Coupeau, o cameră şi-o odăiţă dând spre curte. În fundul coridorului, nu mai erau decât două familii, până s-ajungi tocmai la capăt, la soţii Lorilleux.

O cameră şi-o odăiţă, nimic mai mult. Acum, soţii Coupeau locuiau cocoţaţi acolo sus, la cucurigu. Iar camera nu era mai mare de-o palmă. Înăuntru trebuia să-ţi chiverniseşti totul, să dormi, să mănânci şi celelalte. Patul Nanei, de-abia încăpea în odăiţă; trebuia să se dezbrace la taică-su şi la maică-sa, iar noaptea lăsau uşa deschisă ca fetiţa să nu se înăbuşe. Locuinţa era atât de neîncăpătoare, încât Gervaise când părăsi prăvălia, îşi dăduse lucrurile de bună voie soţilor Poisson neputând să le bage pe toate în casă. Patul, masa, patru scaune – şi locuinţa era plină. Deşi îşi călca pe inimă, neavând curajul să se despartă, de scrinul ei, încurcase locul din odaie cu mătăhăloasa şi păcătoasa asta de mobilă care-i astupa jumătate din fereastră. Unul dintre canaturi era osândit, şi asta le răpea din lumină şi din voioşia odăii. Când voia să se uite în curte, nu mai avea loc unde să-şi pună coatele, deoarece se îngrăşase prea mult, şi, ca să poată vedea, se pleca pieziş sucindu-şi gâtul.

În cele dintâi zile, spălătoreasă stătea şi plângea. Toate astea i se păreau prea greu de îndurat, să nu mai aibă putinţa să se mişte slobod prin casă, după ce totdeauna fusese la largul ei. Se înăbuşea, stătea la fereastră ceasuri de-a rândul, stâlcită între perete şi scrin, gata să-i înţepenească grumazul. Doar acolo mai răsufla. Cu toate acestea, curtea nu-i trezea în minte decât gânduri triste. Peste drum, în partea de unde bătea soarele, îşi zărea visul

ei de-odinioară, fereastra aceea de la etajul al cincilea unde, în fiecare primăvară, fasolea-mare îşi înfăşură mlădiţele firave pe-o boltă de sforicele. Odaia ei, se afla în partea adumbrită, ghivecele cu rozete se veştejeau acolo în mai puţin de-o săptămână. Ah! nu, viaţa nu se desfăşura într-un chip plăcut, nu prea era traiul la care nădăjduise, în loc să aibă flori la bătrâneţe, se bălăcea în nişte lucruri nefireşti. Într-o zi, pe când se pleca la fereastră, fu străbătută de-un simţământ ciudat, crezu că se vede chiar pe ea, acolo jos, sub gang, lângă odăiţa portarului, cu privirile aţintite-n sus, iscodind pentru întâia oară casa; şi saltul ăsta cu treisprezece ani îndărăt îi pricinui un zvâcnet în inimă. Curtea nu se schimbase, pereţii golaşi erau ceva mai înnegriţi, mai igrasioşi şi mucegăiţi; din burlanele ruginite ale instalaţiei de scurgere a lăturilor răbufneau miasmele; pe frânghiile întinse la ferestre se zbiceau rufele şi scutecele copiilor năclăite de jeg; jos, caldarâmul desfundat era murdar de tăciunii lăcătuşului şi de talaşul tâmplarului; tot aşa şi în colţul jilav de lângă cişmea, o băltoacă scursă de la boiangerie avea o frumoasă culoare albastră, un albastru la fel de gingaş ca şi albastrul de altădată. Însă Gervaise se simţea acum nespus de schimbată şi îmbătrânită. Întâi, nu mai era acolo jos, cu chipul privind spre cer, mulţumită şi cutezătoare, râvnind o locuinţă frumoasă. Acum era la cucurigu, în colţul păduchioşilor, în vizuina cea mai îngălată, într-un loc unde niciodată nu primeai ca solie vreo rază de soare. Şi toate astea îi îndreptăţeau lacrimile, nu putea să fie încântată de soarta ei.

Între timp, când Gervaise se mai obişnui niţel, începuturile gospodăriei în noua locuinţă nu se înfăţişară chiar atât de prost. Iarna era aproape pe sfârşite, cele câteva mobile pe care le dăduse de bună voie lui Virginie îi înlesniseră aranjarea casei. Apoi, de îndată ce se făcu frumos, li se ivi şi norocul, Coupeau se pomeni angajat să meargă la lucru în provincie la Étampes; şi stătu acolo vreme de trei luni fără

să se îmbete, vindecat pentru un timp de aerul de la ţară. Nici nu se bănuieşte în ce măsură le potoleşte beţivanilor setea, părăsirea aerului din Paris, unde străzile sunt îmbâcsite de-un adevărat abur de rachiu şi de vin. La întoarcerea acasă, era fraged ca un trandafir şi-aducea cu el patru sute de franci, cu care plătiră chiria rămasă în urmă pe două trimestre, pentru care soţii Poisson îşi luaseră răspunderea, precum şi dintre datoriile mai mărunte ce le aveau în mahala, pe cele mai grabnice. Gervaise porni iarăşi a umbla pe două sau trei străzi pe unde nu se mai încumeta să treacă. Fireşte, că-ncepuse să lucreze călcătorească cu ziua. Madam Fauconnier, femeie foarte de treabă de-ndată ce-o măguleai, binevoise s-o angajeze din nou. Chiar îi dădea trei franci pe zi, ca unei lucrătoare de mâna întâia, ţinând seamă de fosta ei situaţie de patroană. Aşadar, gospodăria părea că trebuie să aibă cu ce-şi duce traiul. Ba chiar Gervaise întrezărea şi ziua când, prin muncă şi chiverniseală, aveau să fie în stare să plătească totul şi să-şi facă o viaţă mai plăcută. Numai că-şi făgăduia asta în fierbinţeala pricinuită de grămada de bani câştigată de bărbatu-său. Când se potolea, Gervaise se împăca cu timpurile aşa cum se arătau, spunând că lucrurile frumoase nu ţin.

Ceea ce îi amărî atunci cel mai mult pe soţii Coupeau a fost să vadă familia Poisson instalându-se în prăvălia lor. Nu prea erau pizmaşi din fire, însă lumea îi zădăra; dinadins oamenii se minunau în faţa lor de înfrumuseţările înfăptuite de succesorii lor. Familia Boche şi mai cu seamă soţii Lorilleux, nu mai conteneau cu laudele. Dacă te luai după ei, niciodată nu se pomenise o prăvălie mai frumoasă. Şi vorbeau despre halul de murdărie în care soţii Poisson găsiseră încăperile, povesteau că numai spălatul îi costase treizeci de franci. Virginie, după oarecari şovăieli, se hotărâse pentru o mică neguţătorie cu delicatese, bomboane, şocolată, cafea şi ceai. Lantier o sfătuise să se apuce de negustoria asta, deoarece, după cum spunea el, în

comerţul cu dulciuri se puteau câştiga sume uriaşe. Prăvălia fu zugrăvită în negru şi împopoţonată cu dungi de culoare galbenă, în două nuanţe diferite. Trei tâmplari lucrară aproape o săptămână la întocmirea stelajelor, a vitrinelor, a unei tejghele cu poliţe pentru bocale, ca la cofetari. Micuţa moştenire pe care Poisson o pusese deoparte, se vede că fu zdravăn ştirbită. Însă Virginie era tare mândră de prăvălie, iar soţii Lorilleux, ajutaţi de portari, n-o cruţau câtuşi de puţin pe Gervaise, pomenindu-i mereu de stelaj, de vitrină, de borcane, bucurându-se când o vedeau schimbându-se la faţă. Chiar dacă nu eşti pizmaş, şi tot turbezi când alţii îţi încalţă pantofii şi pe deasupra te mai şi calcă pe picioare cu ei.

Afară de asta, mai ieşiseră şi vorbe în privinţa legăturilor amoroase. Se afirma că Lantier o părăsise pe Gervaise. Mahalaua zicea că bine-i făcuse. În sfârşit, se mai întrona niţică morală pe strada lor. Şi toată cinstea despărţirii i se cuvenea şiretului ăsta de pălărier, după care femeile se omorau la fel ca şi mai înainte. Se dădeau şi amănunte, fusese nevoit să-i tragă nişte scatoalce spălătoresei ca s-o facă să stea liniştită, într-atât era de aprinsă după el. Fireşte că nimeni nu spunea adevărul adevărat; cei care ar fi fost în măsură să-l cunoască, îl socoteau prea banal şi nu îndeajuns de vrednic de interes. Dacă vrem să spunem adevărul, de fapt Lantier o părăsise pe Gervaise, în înţelesul că n-o mai avea zi şi noapte la îndemână; dar atunci când îl apucau poftele se urca la etajul al şaselea s-o vadă, căci domnişoara Remanjou îl întâlnea ieşind din locuinţa soţilor Coupeau la nişte ore nu prea fireşti. În sfârşit, legătura lor îşi vedea mai departe de drum, când şi când, la nimereală, fără ca vreunul dintre ei să culeagă din ea prea multă plăcere; puţină inerţie, oarecari îngăduinţe reciproce, şi nimic mai mult. Numai că ceea ce complica situaţia, era faptul că acuma mahalaua, îi vâra în acelaşi pat pe Lantier cu Virginie. Şi în privinţa asta însă, mahalaua se grăbea. Fără îndoială, pălărierul îi făcea o curte înfocată vlăjganei;

şi-asta era cât se poate de nimerit de vreme ce dânsa o înlocuia pe Gervaise în casă, la toate şi în toate. Chiar se răspândise o glumă: se spunea că-ntr-o noapte se dusese după Gervaise în patul vecinului, de unde-o adusese şi-o ţinuse lângă el pe Virginie până-n zori, fără s-o recunoască din pricina beznei. Anecdota stârnea râsul tuturor, însă lucrurile nu ajunseseră atât de departe, căci pălărierul abia îşi îngăduia s-o pişte de şolduri. Soţii Lorilleux nu se fereau să pomenească faţă de spălătorească despre legătura lui Lantier cu madam Poisson, vorbind înduioşaţi despre aceasta, cu nădejdea că vor trezi gelozia Gervaisei. Şi familia Boche îi dădea de înţeles că niciodată nu văzuse o pereche mai frumoasă. Ceea ce era ciudat în toate astea era faptul că vecinii de pe Rue de la Goutte-d'Or nu păreau deloc şifonaţi de acest nou menaj în trei; nu, morala, aspră faţă de Gervaise, se arăta blândă faţă de Virginie. Poate că îngăduinţa surâzătoare a străzii se datora faptului că soţul ei era vardist.

Din fericire, gelozia n-o prea chinuia pe Gervaise. Nestatornicia lui Lantier n-o stingherea câtuşi de puţin, dat fiind că de multă vreme inima nu mai avea ce căuta între ei. Aflase, fără a căuta dinadins, despre nişte poveşti murdare, despre nişte legături de-ale pălărierului cu tot soiul de femei, primele cârlionţate care-i ieşeau în cale; şi-asta o tulburase atât de puţin, încât continuase să se arate la fel de îngăduitoare, fără ca măcar să găsească în ea destulă mânie pentru a se despărţi. Totuşi, nu se-mpăca chiar atât de lesne cu noua slăbiciune a ibovnicului ei. Virginie era altceva. Se încurcaseră doar ca s-o necăjească şi, dacă prea puţin îi păsa de relaţiile lor, ţinea în schimb să fie respectată. De aceea, când madam Lorilleux sau cine ştie ce altă jigodie păcătoasă spunea de faţă cu ea despre Poisson că nu mai putea trece pe sub poarta Saint-Denis din pricina coarnelor, se făcea albă ca varul, simţind cum i se sfâşie pieptul şi-o arde ceva în pântec. Strângea din buze, ferindu-se s-arate mâhnită, nevoind să le dăruiască duşmanilor

această plăcere. Dar pesemne că se apucase să ocărască pe Lantier, deoarece domnişoarei Remanjou i se păru că desluşeşte, într-o după-amiază, un zgomot de palme; de altfel, era de la sine înţeles că avusese loc o gâlceavă, căci Lantier încetă să-i mai vorbească vreme de cincisprezece zile, apoi tot el fu cel dintâi care se-ntoarse, şi viaţa păru să reintre în făgaşul normal, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Spălătoresei îi era mai la îndemână să ia lucrurile cum erau, dând înapoi în faţa unei păruieli, decât să-şi terfelească şi mai mult viaţa. Ah! Nu mai avea douăzeci de ani, nu mai iubea într-atât bărbaţii încât să se bată de dragul ochilor lor frumoşi şi să se pomenească la poliţie. Numai că acum le adăuga şi pe astea celorlalte necazuri.

Coupeau era pus pe batjocură. Soţul ăsta molâu care se făcuse că nu vede că era încornorat în propria lui casă, râdea în hohote de perechea de coarne a lui Poisson. În căsnicia sa, aşa ceva era un fleac; însă în căsniciile altora, i se părea nespus de caraghios, şi-şi dădea o osteneală drăcească pentru a pândi păţanii dintr-astea, când muierile vecinilor se dădeau cu gaibaracele-n sus. Ce gogoman şi Poisson ăsta! Şi când te gândeşti că umbla cu sabia şi-şi îngăduia să îmbrâncească lumea pe trotuar! Apoi, Coupeau împingea neruşinarea până-ntr-acolo încât o lua peste picior şi pe Gervaise. Aha! Ce frumuşel îi dăduse catrafusele drăguţul ei! N-avea noroc! întâia oară nu-i mersese cu fierarii, şi, a doua oară, iată că şi pălărierii o lăsau cu buzele umflate. De altfel, nimerise peste nişte meserii neserioase. De ce nu-şi lua un zidar, un om de casă, obişnuit să lucreze cu râvnă şi trăinicie tencuiala? Bineînţeles, spunea toate astea în glumă, însă, totuşi, Gervaise se înverzea, deoarece Coupeau o iscodea cu ochii lui mărunţi şi cenuşii, ca şi cum cu vorbele lui ar fi vrut s-o sfredelească. Când se pornea să reverse mârşăvii de soiul ăsta, Gervaise nu ştia niciodată dacă tinichigiul vorbea în glumă sau serios. Un bărbat care se-mbată cât ţine anul nu mai e-n minţile lui, şi există soţi, nespus de geloşi la douăzeci de ani, pe care la treizeci de

ani băutura îi face să fie foarte largi în ce priveşte credinţa conjugală.

Trebuia să-l fi văzut pe Coupeau grozăvindu-se pe Rue de la Goutte-d'Or! Îl făcea pe Poisson încornorat. Asta ca să le astupe gura palavragiilor! încornoratul nu mai era el. Oh! Ştia el ce ştia. Dacă pe vremuri lăsase să se creadă că nu-şi dă seama de nimic, după cât se pare o făcuse din pricină că nu-i plăceau bârfele. Fiecare ştie ce-i la el în casă şi se scarpină acolo unde-l mănâncă. Pe el unul, nu-l mânca nicăieri; n-avea de ce să se scarpine, doar de dragul lumii. Ei bine! Vardistul parcă ştia ceva? Totuşi de data asta aşa era; amorezii fuseseră văzuţi împreună, nu mai era vorba de născociri. Şi Coupeau îşi ieşea din pepeni, neînţelegând cum de era cu putinţă ca un soţ, slujbaş al statului, să-ndure în casa lui asemenea scandal. Pesemne că vardistului îi plăceau rămăşiţele, şi-atâta tot. În serile când Coupeau se plictisea singur cu nevastă-sa în coşmelia lor, acolo sus, la cucurigu, sub acoperiş, nimic nu-l împiedica să coboare după Lantier şi să-l aducă cu sila la el în casă. Coteneaţa i se părea posomorâtă, de când plecase Lantier. Dacă-l vedea supărat cu Gervaise, se apuca să-i împace. Ei, drăcia dracului! Păi să nu dai dracului toată lumea, oare-i oprit să te distrezi, aşa cum ţi-i placul? Rânjea batjocoritor, gânduri pline de îngăduinţă i se aprindeau în ochii şovăielnici de beţivan, o nevoie de-a împărţi totul cu pălărierul, pentru a face ca viaţa să fie mai frumoasă. Şi, în serile acelea, Gervaise nu-şi mai dădea seama dacă dânsul vorbea în glumă sau serios.

În toiul poveştilor ăstora, Lantier făcea pe râiosul. Îşi lua un aer părintesc şi superior. În trei rânduri, împăcase familiile Coupeau şi Poisson. Buna înţelegere dintre cele două cupluri era o condiţie a bunăstării sale. Datorită privirilor lui drăgăstoase şi stăruitoare, Gervaise şi Virginie se prefăceau mereu că nutresc una faţă de alta o prietenie nespusă. Domnind asupra bălaiei şi asupra oacheşei, cu-o seninătate de paşă, Lantier prindea slană de pe urma

vicleniei sale. Potaia mai mistuia încă familia Coupeau, deşi începuse să înfulece din soţii Poisson. Oh! Asta nu-l stingherea deloc! Dăduse gata o prăvălie, se apucase de-a doua. În sfârşit, numai bărbaţii de teapa lui au noroc.

În anul acela, în iunie, Nana se cuminecă întâia oară. Mergea pe treisprezece ani, de pe acum era înaltă cât un arac, cu-o înfăţişare neruşinată; cu un an în urmă o dăduseră afară de la lecţiile de religie din pricina purtărilor urâte; şi, dacă popa, de astă dată, o primea înapoi, o făcea din teama de-a nu se pomeni cu ea că nu mai vine deloc la catehism şi că va slobozi pe stradă o păgână mai mult. Nana juca de bucurie gândindu-se la rochia ei albă. Soţii Lorilleux, ca naşi, îi făgăduiseră rochia, un dar despre care povesteau tuturor vecinilor; madam Lerat trebuia să dea vălul şi boneţică, Virginie punguliţa, iar Lantier cărticica de rugăciuni; astfel că soţii Coupeau aşteptau solemnitatea fără să-şi facă prea multe griji. Chiar şi familia Poisson, care voia să-şi sărbătorească mutarea în casă nouă, îşi alese tocmai acest prilej, fără îndoială la sfatul pălărierului. Îi poftiră pe soţii Coupeau şi pe familia Boche, a căror fetiţă se cumineca şi ea pentru întâia oară. Seara, la dânşii acasă, aveau să mănânce o ciozvârtă de berbec la cuptor şi câte ceva pe lângă friptură.

Tocmai în ajun, în clipa când Nana privea încântată darurile aşezate pe scrin, Coupeau se întoarse acasă într-un hal fără de hal. Aerul Parisului punea din nou stăpânire pe el. Le ocărî pe nevastă-sa şi pe fie-sa, cu nişte temeiuri de beţiv, suduindu-le cu nişte vorbe scârboase ce nu se cuveneau rostite într-o asemenea împrejurare. De altfel, Nana însăşi, în mijlocul atâtor pălăvrăgeli pline de măscări pe care le auzea mereu în jurul ei, ajungea să fie din ce în ce mai slobodă de gură. În zilele când se luau la gâlceavă, îi spunea pe şleau maică-si că-i o tâmpită şi-o bleagă.

— Şi de unde să-mi iau acum mâncarea! răcnea tinichigiul. Vreau să-mi daţi supa, adunătură de mârţoage!. Ia te uită la

muierile astea, cu bulendrele lor! Să ştiţi, că dacă nu-mi daţi supă, m-aşez cu fundul pe toate zorzoanele voastre!

— Cât e de nesuferit, când îi făcut praf! îngână Gervaise scoasă din răbdări.

Şi, întorcându-se spre el:

— E pusă la-ncălzit, nu ne mai bate la cap.

Nana făcea pe ruşinoasa, pentru că aşa i se părea frumos în ziua aceea. Îşi privea mai departe darurile de pe scrin, prefăcându-se că-şi pleacă ochii şi că nu pricepe vorbele urâte rostite de taică-său. Însă tinichigiul era nemaipomenit de cicălitor în serile când trăgea la măsea. Turuia întruna, nemailăsând-o în pace.

— Am să-ţi arăt eu ţie, rochii albe! Hai? Ca să-ţi faci iarăşi ţâţe din gogoloaie de hârtie vârâte sub bluză, aşa cum ai făcut duminica ailaltă?. Da, da, stai niţel! îmi dau prea bine seama că-ţi place să bâţâi din fund. Te zgândără ţoalele ăstea frumoase. Ţi s-a urcat la cap… N-ai de gând s-o ştergi de-acolo, pocitură nemernică! Pune-ţi labele-n mişcare şi bagă toate astea-ntr-un saltar până nu te plesnesc peste bot!

Nana, cu capul plecat, continua să nu răspundă nimic. Luase boneţica de tul şi-o întreba pe maică-sa cât costă. Şi, deoarece Coupeau întinsese mâna să-i smulgă boneta, Gervaise îl dădu la o parte strigându-i:

— Mai lasă copila în pace! E cuminte, nu face nici un rău.

Atunci tinichigiul îşi dădu drumul la gură:

— Ah! ce târfe! Frumoasă pereche, mama cu fata. Ce scârnăvie să te duci să haleşti anafura Domnului trăgând cu ochii la bărbaţi. Ia zi, te-ncumeţi să spui că nu-i aşa, parşivă mică! Am să te-mbrac într-un sac şi-o să vedem ce-o să-ţi mai scarpine pielea. Da, într-un sac, ca să vă treacă pofta, şi ţie şi popilor tăi. Oare asta-mi trebuie mie, să te-ndemne la desfrâu? Pentru numele lui Dumnezeu, vreţi să m-ascultaţi o dată, voi ăstea două!

Şi, deodată, Nana se întoarse înfuriată, în vreme ce Gervaise trebui să-ntindă braţul ca să ferească lucrurile pe

care Coupeau amenința să le sfâșie în bucăți. Copila îl privea țintă pe taică-său; apoi, uitând să mai facă pe rușinoasa, cum o sfătuise duhovnicul:

— Porcule! zise ea scrâșnind din dinți.

De îndată ce tinichigiul își isprăvi de sorbit supa, se puse pe sforăit. A doua zi, se trezi ca un băiat cumsecade, foarte bine dispus. Mai avea în el o rămășiță din ajun, taman cât să fie drăguț. Stătu de față la gătirea fetiței, înduioșat de rochița cea albă, dându-și seama c-o nimica toată îi dădea păduchioasei ăsteia o înfățișare de adevărată domnișoară. În sfârșit, după cum spunea el, era firesc ca un tată, într-o zi ca asta, să fie mândru de fetița lui. Făcea să vezi drăgălășenia Nanei care zâmbea rușinoasă ca o mireasă în rochia ei prea scurtă. Când coborâră din casă, și, în pragul odăiței portarilor, o zări pe Pauline, îmbrăcată și ea într-o rochie asemănătoare, se opri locului, învăluind-o într-o uitătură scrutătoare, și-apoi se arătă foarte îngăduitoare, dându-și seama că, așa cum arăta ca o boccea, era mai puțin fercheșă decât ea. Cele două familii plecară împreună la biserică. Nana și Pauline pășeau în frunte, cu cărticica de rugăciuni în mână, strângându-și vălurile luate de vânt; iar fetițele nu scoteau o vorbă, mureau de plăcere să vadă lumea ieșind din prăvălii și-și luau niște mutre smerite, deoarece la trecerea lor auzeau spunându-se cum că erau foc de drăguțe. Madam Boche și madam Lorilleux rămăseseră mai în urmă, deoarece își spuneau părerea lor despre Șontoroagă, o risipitoare, a cărei fetiță ar fi rămas în vecii vecilor necuminecată dacă neamurile nu i-ar fi dăruit lucrurile de pe ea, da toate, până chiar și-o cămășuică nouă, pentru a cinsti sfânta cuminecătură. Madam Lorilleux vedea îndeosebi de rochie, darul făcut de ea, trăsnind-o din priviri pe Nana și făcând-o de „huidumă împuțită”, de fiecare dată ce copila își umplea fusta de praf, apropiindu-se prea mult de prăvălii.

La biserică, Coupeau o ținu numai într-un plâns. Era o prostie, dar nu era în stare să se stăpânească. Toate astea îl

mişcau, popa dând din mâini ca o moară de vânt, fetiţele semănând cu nişte îngeraşi şi trecând prin faţa lui cu mâinile împreunate a rugăciune; iar muzica orgii îl făcea să simtă un gol în capul pieptului, în vreme ce mirosul puternic de tămâie îl silea s-adulmece, de parcă i s-ar fi vârât în nas un buchet de flori. Pe scurt fie spus, ochii îi erau podidiţi de lacrimi şi inima înduioşată. Îndeosebi o cântare, ceva nespus de dulce, în vreme ce ştrengăriţele ronţăiau anafura, i se păru că i se scurge în suflet, făcând să-i treacă fiori pe şira spinării. De altfel, în preajma lui, oamenii mai simţitori lăcrimau şi ei în batiste. Era, într-adevăr, o zi foarte frumoasă, cea mai frumoasă zi din viaţă. Numai că la plecarea din biserică, când se duse să tragă o duşcă cu Lorilleux, care stătuse tot timpul cu ochi nepăsători şi râzându-şi de el, se oţărî, învinuind corbii ăştia de popi că ard în lăcaşul lor nişte ierburi diavoleşti pentru moleşirea oamenilor. Şi-apoi, la urma urmei, nu se ascundea, i se muiaseră ochii, asta dovedea, fără doar şi poate, că avea în piept o inimă, şi nu un bolovan. Şi mai comandă un rând de băutură.

Seara, sărbătorirea mutării în casă nouă a soţilor Poisson fu nespus de plăcută. Prietenia domni tot timpul, fără nici o încurcătură, de la începutul şi până la sfârşitul ospăţului. Când vin zile grele, se întâmplă să se nimerească şi unele seri plăcute, când oamenii se îmbrăţişează, deşi nu se pot suferi. Lantier, având în stânga sa pe Gervaise şi de-a dreapta pe Virginie, se purtă drăguţ cu amândouă, arătându-se darnic cu drăgostelile lui de cocoş care doreşte să fie pace în poiata găinilor. În faţa lui, de cealaltă parte a mesei, Poisson stătea cufundat în visarea lui mută şi neînduplecată de vardist, în obiceiul său de-a nu gândi la nimic, cu ochii împăienjeniţi, ca în răstimpul străjilor îndelungi pe trotuare. Dar reginele sărbătoririi fură cele două fetiţe, Nana şi Pauline, cărora li se îngădui să nu dezbrace rochiile de cuminecare; se ţineau ţepene, de teamă să nu-şi păteze rochiţele albe, şi, la fiecare

îmbucătură, strigau la ele să ridice bărbia pentru a mânca cuviincios. Nana, sâcâită, îşi vărsă în cele din urmă tot vinul pe pieptul rochiei; fu un întreg tărăboi, o dezbrăcară, spălară numaidecât pieptul rochiei cu un pahar de apă.

Apoi, când ajunseră la desert, vorbiră serios despre viitorul fetiţelor. Madam Boche îşi făcuse alegerea, Pauline urma să intre la un atelier de ţintuitoare în aur şi argint; acolo se câştiga până la cinci şi şase franci pe zi. Gervaise nu ştia încă nimic. Nana nu dovedea nici o înclinare. Oh! Îi plăcea haimanalâcul, înclinarea asta o avea; însă, pentru orice altceva, avea nişte mâini de bleagă, din care-i picau toate lucrurile.

— Eu, în locul vostru, spuse madam Lerat, aş băga-o într-un atelier de flori artificiale. E-o meserie curată şi frumoasă.

— Florăresele-s toate nişte curviştine, îngână Lorilleux.

— Ei bine! dar eu! se oţărî matahala de văduvă, strângând din buze. Eşti tare curtenitor. Să ştii că nu-s căţea, nu mă dau cu cracii-n sus la fiecare şuierat!

Însă mesenii o siliră cu toţii să tacă.

— Madam Lerat! Oh! Madam Lerat!

Şi-i făcură semn cu coada ochiului, arătându-i-le pe cele două copile care fuseseră la întâia lor cuminecare şi care îşi vârâseră nasul în farfurie, ca să nu pufnească în râs. Până atunci, pentru păstrarea bunei-cuviinţe, chiar şi bărbaţii căutaseră să vorbească numai cu cuvinte alese. Însă madam Lerat nu primi să i se dea lecţii. Ceea ce spusese, auzise în societatea cea mai bună. De altfel, se fălea că-şi cunoaşte limba; adeseori era lăudată pentru felul în care vorbea despre toate, chiar faţă de copii, fără să încalce vreodată buna-cuviinţă.

— Să ştiţi că printre florărese sunt femei cum nu se poate mai bine. Sunt la fel cu celelalte femei bineînţeles că nu-s altfel. Numai că ştiu să-şi ţină rangul, ştiu s-aleagă cu pricepere când e vorba să calce pe de lături… Da, asta li se

trage de la flori. Pe mine una, florile m-au păstrat în bună stare…

— Dumnezeule! îi luă vorba din gură Gervaise, n-am nimic împotriva florilor. Trebuie doar să-i placă Nanei, şi nimic mai mult; nu te poţi împotrivi dorinţei copiilor în ceea ce priveşte chemarea lor… Haide, Nana, nu fă pe proasta, răspunde. Îţi plac florile?

Fetiţa, plecată deasupra farfuriei sale, îşi aduna firimiturile de prăjitură cu degetul înmuiat, pentru ca apoi să-l sugă. Nu se pripi. Râdea cu râsul ei de stricată.

— Da, cum să nu, mămico, îmi plac, spuse ea în cele din urmă.

Atunci, afacerea fu numaidecât încheiată. Coupeau se învoi ca de-a doua zi madam Lerat să ia copila cu ea la atelierul din Rue du Caire. Şi mesenii vorbiră pătrunşi de gravitate, despre îndatoririle vieţii. Boche spunea că Nana şi Pauline erau ca şi nişte femei, acum când se cuminecaseră. Poisson adăugă că de azi înainte trebuiau să se priceapă la bucătărie, să cârpească ciorapii, să ţină o casă. Li se vorbi chiar despre căsătoria lor şi despre copiii pe care-i vor creşte într-o bună zi. Ştrengăriţele, aprinse la faţă şi ruşinate în rochiţele lor albe, ascultau şi râdeau în sinea lor, vârându-se una într-alta, mulţumite şi mândre că erau şi ele femei. Dar ceea ce le zgândări cel mai mult, fu când Lantier le luă peste picior, întrebându-le dacă nu cumva îşi aveau de pe acum bărbăţeii lor. Şi-o siliră pe Nana să mărturisească că-l iubeşte nespus de mult pe Victor Fauconnier, băiatul patroanei maică-si.

— Zău aşa! zise madam Lorilleux faţă de soţii Boche, pe când plecau, e fina noastră, dar din clipa în care au s-o facă florăreasă, nici că mai vrem să ştim de ea. Încă o târâtură pentru bulevarde… N-or să treacă nici şase luni şi-o să le mănânce ficaţii.

Urcându-se la culcare, Coupeau şi cu nevastă-sa aveau amândoi aceeaşi părere, că totul mersese ca pe roate şi că soţii Poisson nu erau oameni răi. Gervaisei, prăvălia i se

părea curăţică, frumos aranjată. Se aştepta să sufere, petrecându-şi astfel o seară în fosta ei locuinţă unde acuma se lăfăiau alţii; şi era surprinsă că nu se necăjise nici o clipă. Nana, care se dezbrăca, o întrebă pe maică-sa dacă rochia domnişoarei de la etajul al doilea, pe care-o măritaseră acum o lună, era tot din muselină ca şi a ei.

Dar asta fu ultima zi frumoasă din viaţa lor. Se scurseră doi ani, în cursul cărora se prăbuşiră din ce în ce mai mult. Mai cu seamă iarna rămâneau fără o leţcaie. Dacă pe timp frumos mai îmbucau câte-o bucată de pâine, ghiorţăiala maţelor venea odată cu ploile şi frigul, foamea neastâmpărată, zâmbrele dinaintea blidelor goale, în micuţa Siberie a coteneţei lor. Păcătosul de decembrie le intra în casă pe sub uşă şi-aducea cu el toate relele, şomajul în ateliere, trândăviile amorţite de ger, sărăcia lucie a timpului ploios. Întâia iarnă, mai făcuseră din când în când focul, ghemuindu-se în preajma sobei, fiind mai mulţumiţi să aibă căldură decât să mănânce; în cea de-a doua, soba care nu-şi mai dăduse jos rugina, îngheţa odaia cu înfăţişarea ei jalnică de stâlp de tuci. Şi ceea ce-i strivea, ceea ce-i nimicea mai mult decât orice era plata chiriei. Oh! plata chiriei din ianuarie, când n-aveau o para chioară în casă şi când Boche se înfăţişa cu chitanţa! Sufla un ger mai aspru decât crivăţul. Sâmbăta următoare se trezeau cu domnul Marescot îmbrăcat într-un palton gros, cu labele lui uriaşe vârâte în mănuşi de lână; şi-avea mereu în gură cuvântul evacuare, în vreme ce-afară ningea cumplit, ca şi cum zăpada le-ar fi întins pe trotuar un pat cu cearşafuri albe. Pentru a plăti chiria ar fi fost în stare să-şi vândă şi carnea de pe el. Plata chiriei le golea cămara şi soba. De altminteri, în toată clădirea răsunau bocetele. Se plângea cu lacrimi amare la toate etajele, o cântare a urgiei se revărsa de-a lungul scărilor şi coridoarelor. Dacă fiecare locatar ar fi avut un mort în casă, n-ar fi stârnit un vuiet de orgă atât de jalnic. O adevărată zi a judecăţii de apoi, sfârşitul lumii, viaţa de neîndurat, nimicirea sărmanilor.

Femeia de la etajul aii treilea, de o săptămână încoace se ducea să facă trotuarul în colţ la Rue Belhomme. Un lucrător, zidarul de la etajul al cincilea, săvârşise un furt la patronul său.

Nu mai încăpea nici o îndoială, soţii Coupeau erau singuri de vină. Oricât ar fi viaţa de grea, totdeauna o scoţi la capăt când eşti rânduit şi chivernisit, dovadă fiind soţii Lorilleux care-şi plăteau chiria la termen, învelind banii în nişte petece de hârtie slinoasă; dar, ăştia, într-adevăr duceau o viaţă de gâlme, să te scârbeşti de muncă, nu altceva. Nana nu câştiga încă nimic, cu meseria ei; ba chiar cheltuia o mulţime de bani ca să se dichisească. Gervaise ajunsese să fie rău privită la madam Fauconnier. Îşi pierdea din ce în ce mai mult din îndemânare, lucra de mântuială, până-ntr-acolo încât patroana îi micşoră leafa la doi franci pe zi, leafă de cârpaci. În acelaşi timp era foarte mândră, foarte simţitoare, scoţând ochii la toată lumea cu fosta ei situaţie de femeie care avusese un rost. Lipsea de la lucru, pleca din atelier când o tăia capul. Astfel, o dată, se socotise atât de jignită c-o văzuse pe madam Fauconnier luând-o în atelier pe madam Putois şi, prin urmare, avea să muncească cot la cot cu fosta ei lucrătoare, încât nu se mai arătase la faţă vreo două săptămâni. După toate năzdrăvăniile astea, o primeau din nou la lucru de milă, ceea ce o întărită şi mai mult. Fireşte că la sfârşitul săptămânii, plata nu era prea îmbelşugată; şi, după cum spunea cu amărăciune, tot ea avea să fie aceea care într-o sâmbătă are s-ajungă să-i fie datoare patroanei. Cât despre Coupeau, poate că lucra, însă, în cazul acesta mai mult ca sigur că-şi dăruia munca guvernului; Gervaise, de când cu plecarea lui pentru lucru la Étamps, nu mai văzuse cum arătau la faţă banii câştigaţi de el. De ziua sfintelor plăţi, când Coupeau venea acasă, nici nu se mai uita la mâinile lui. Sosea bălăbănindu-şi braţele, lefter, cU. Buzunarele goale, adeseori chiar şi fără de batistă; Dumnezeule! da, îşi pierduse batista, sau poate că i-o şterpelise vreunul dintre cioflingarii care-i erau

tovarăşi de lucru. La început, mai făcea socoteli, născocea fel şi fel de baliverne: zece franci pentru o subscripţie, douăzeci de franci căzuţi din buzunar printr-o gaură pe care i-o şi arăta, cincizeci de franci cu care plătise nişte datorii închipuite. Apoi, a început să nu se mai jeneze. Banii se topiseră şi gata! Nu-i mai avea în buzunar, îi băgase în burtă, un alt chip neplăcut de a-i aduce acasă cucoanei. Spălătoreasă, ascultând de sfaturile lui madam Boche, se ducea din ce în ce mai des să-şi pândească bărbatul la ieşirea de la atelier, ca să pună mâna pe comoara proaspăt ouată; dar în felul ăsta nu făcea cine ştie ce scofală, tovarăşii de lucru îl vesteau pe Coupeau, banii se strecurau în ciorapi sau în nişte ascunzişuri şi mai puţin curate. Madam Boche era nespus de vicleană în privinţa asta, deoarece Boche mai făcea uitată câte-o monedă de zece franci, pe care-i ^ascundea ca să aibă cu ce să trateze cucoanele drăguţe pe care le cunoştea; îi scotocea cele mai mărunte ascunzişuri ale hainelor şi mai totdeauna îi găsea moneda lipsă la apel în cozorocul şepcii, cusută între piele şi ştofă. Ah! Tinichigiul nu era omul în stare să-şi căptuşească zdrenţele cu aur! El unul, îl vâra în burtă. Gervaise nu putea, totuşi, să ia foarfecele şi să-i taie pielea pântecelui.

Da, era vina lor, dacă an de an se prăbuşeau din ce în ce mai mult. Dar astea-s lucruri ce nu ţi le spui niciodată, mai ales când eşti la mare mizerie. Dădeau vina pe nenoroc, pretindeau că Dumnezeu avea pică pe ei. În clipa de faţă, casa lor era un adevărat balamuc. Cât era ziulica de lungă, se luau la harţă. Totuşi, încă n-ajunseseră la bătaie, doar câteva scatoalce izbucnite de la sine în toiul gâlcevilor. Cel mai dureros era faptul că deschiseseră colivia prieteniei, simţămintele luându-şi zborul ca nişte canari. Nepreţuita căldură a taţilor, mamelor şi copiilor, când această mică lume e strâns unită, laolaltă, îi părăsea, îi lăsa să dârdâie fiecare în colţişorul său. Tustrei, Coupeau, Gervaise, Nana stăteau mai totdeauna burzuluiţi ca nişte arici, în stare să

se sfâşie pentru o vorbă, cu privirile pline de ură; şi părea că se sfărâmase ceva, puternicul arc al familiei, maşinăria care la oamenii fericiţi face să bată toate inimile la un loc. Bineînţeles, Gervaise nu mai era tulburată ca pe vremuri, când îl zărea pe Coupeau pe marginea streşinilor, la câte doisprezece şi cincisprezece metri deasupra trotuarului. N-ar fi fost în stare să-i dea brânci ea însăşi; dar de s-ar fi întâmplat să cadă de la sine, în chip firesc, asta, zău, că ar fi descotorosit faţa pământului de-o mare secătură. În zilele când gâlcevile se înteţeau, Gervaise ţipa că de ce nu dă Dumnezeu să i-l aducă o dată pe targă. Aştepta să se-ntâmple şi minunea asta, i-ar aduce norocul în casă, nu altceva. La ce era bun, beţivanul ăsta? S-o facă să plângă, să-i toace toate lucrurile, s-o împingă numai la rele. Ei bine! Bărbaţi dintr-ăştia, atât de puţin folositori, erau vrednici să fie cât mai degrabă zvârliţi la groapă, să le dănţui polca dezrobirii pe mormânt. Iar când maică-sa rostea: „Ucide!” fata răspundea: „Omoară!” Nana citea toate accidentele relatate în ziar, cu gânduri de fiică denaturată. Taică-său avea atâta noroc, încât fusese răsturnat de un tramcar fără ca măcar să se trezească din beţie. Când avea să crape oare, ticălosul?

În toiul acestui trai în care mizeria te făcea să turbezi, Gervaise mai suferea şi din pricina foamei pe care o auzea horcăind în jurul ei. Acest colţişor al clădirii era colţul păduchioşilor, în care trei sau patru familii păreau că se legaseră pe cuvânt să n-aibă pâine în fiecare zi. În zadar se deschideau uşile, nu prea lăsau să scape de multe ori vreun miros de bucătărie. De-a lungul coridorului, se aşternuse o tăcere de moarte şi pereţii sunau găunoşi, ca nişte pântece goale. Din când în când, se înteţeau gâlcevile, lacrimile femeilor, plânsetele ţâncilor înfometaţi, familii întregi se sfâşiau, pentru a-şi înşela stomacul. Trăiau acolo într-un ghiorţăit de maţe la care luau parte cu toţii, răbufnind prin toate aceste guri încleştate; pieptul li se scofâlcea chiar şi numai din respirarea aerului de acolo în care nici

musculiţele n-ar fi fost în stare să vieţuiască, din lipsă de hrană. Însă mila cea mai mare, Gervaise o simţea mai cu seamă faţă de moş Bru, care zăcea în vizuina lui de sub scăricică. Se retrăgea acolo ca o cârtiţă, făcându-se ghem ca să nu-i fie chiar atât de frig; stătea zile de-a rândul nemişcat, pe un morman de paie. Nici chiar foamea nu-i mai dădea ghes să iasă, căci ar fi fost întru totul zadarnic să plece afară pentru a-şi face poftă de mâncare, de vreme ce nimeni nu-l poftise la masă-n oraş. Când nu se mai arăta la faţă câte trei sau patru zile la rând, vecinii împingeau uşiţa să vadă dacă nu cumva-şi dăduse duhul. Nu, cu toate acestea trăia, nu prea mult, ci niţel, doar cât să-şi tragă sufletul; până şi moartea îl uitase! Gervaise, cum făcea rost de-o bucată de pâine, îi arunca şi lui nişte posmagi. Dacă ajunsese rea şi nu mai putea suferi oamenii, din pricina bărbatului ei, îi era întotdeauna milă de animale; iar moş Bru, sărmanul bătrân pe care-l lăsau să crape de foame, fiindcă nu mai putea să ţină-n mână o unealtă, era pentru ea ca şi un câine, un animal ce nu mai era folositor şi căruia hingherii nu voiau să-i mai cumpere nici măcar pielea şi untura. Gervaise simţea o greutate pe suflet, ştiindu-l întruna acolo, de cealaltă parte a coridorului, părăsit de Dumnezeu şi de oameni, hrănindu-se numai cu ceea ce-i rămăsese din făptura sa, chircindu-se la statura unui copil, zbârcit şi uscat, ca şi cojile de portocale ce se scorojesc pe sobe.

Spălătoreasă suferea de asemenea foarte mult şi din pricina vecinătăţii cu Bazouge, cioclul. Un perete, nespus de subţire, despărţea cele două odăi. Nu se putea ca cioclul să-şi vâre degetul în gură, fără ca Gervaise să nu-l audă. De cum se întorcea seara acasă, îi urmărea fără voie măruntele sale îndeletniciri, şapca de piele neagră răbufnind înăbuşit pe scrin ca o lopată de pământ, mantaua neagră agăţată şi frecându-se de perete ca fâlfâitul aripilor unei păsări de noapte, toate boarfele lui negre zvârlite în mijlocul odăii şi umplând-o cu tot felul de vechituri rămas? de la vreo

înmormântare. Îl asculta cum umbla tropăind prin casă, îngrijorată de cea mai neînsemnată din mişcările sale, tresărind dacă se lovea de vreo mobilă sau zdrăngănea cu farfuriile. Beţivanul ăsta afurisit era grija ei cea mai de seamă, avea o teamă înăbuşită îmbinată cu pofta de-a şti ce se petrece. Bazouge, om petrecăreţ de felul lui, cu burduhanul plin în fiecare zi, iar duminicile beat mort, tuşea, scuipa, cânta pe nas, lăsa să-i scape zgomote necurate, se dădea de toţi pereţii până să ajungă la pat. Şi Gervaise stătea, albă ca varul, întrebându-se ce învârtea el pe-acolo; îşi închipuia lucruri înfiorătoare, vârându-şi în cap că pesemne adusese în casă un mort şi-l pitea sub pat. Dumnezeule! Ziarele chiar povesteau o întâmplare, c-un slujbaş de la pompele funebre care strângea la el în casă coşciugele cu copilaşi, numai ca să scape de corvoadă şi să facă un singur drum până la cimitir. De câte ori Bazouge sosea acasă, prin perete mirosea a mort. Îţi venea să crezi că locuieşti peste drum de cimitirul Pčre-Lachaise, în inima regatului morţii. Dobitocul ăsta te îngrozea, râzând întruna de unul singur, ca şi cum meseria lui l-ar fi umplut de voioşie. Chiar şi când isprăvea cu tărăboiul şi se prăbuşea adormit pe spate, sforăia într-un chip atât de nemaipomenit, încât spălătoresei i se tăia suflarea. Ceasuri de-a rândul, trăgea cu urechea, părându-i-se c-aude cum trec prin odaia vecinului, una după alta, şiruri de înmormântări.

Da, cel mai mare rău al spaimelor ei, era că Gervaise se simţea atât de atrasă încât îşi lipea urechea de perete ca să-şi dea cât mai bine seama de ceea ce se petrecea. Bazouge îi stârnea o impresie aidoma aceleia pe care o fac bărbaţii frumoşi asupra femeilor cinstite: ar vrea să-i pipăie, dar nu se-ncumetă; buna-creştere le opreşte. Ei bine! Dacă n-ar fi oprit-o teama, Gervaise ar fi dorit să pipăie moartea, să vadă cum e făcută. În anumite momente ajungea să fie atât de caraghioasă – abia ţinându-şi răsuflarea, cătând să fie cu cât mai multă băgare de seamă, în aşteptarea dezlegării

tainei în cine ştie ce mişcare a lui Bazouge – încât Coupeau, rânjind batjocoritor, o întreba dacă nu cumva cioclul de-alături îi căzuse cu tronc. Gervaise se înfuria, spunea că-i vine să se mute, atâta scârbă îi era de vecinătatea asta; şi, fără voia ei, de îndată ce bătrânul sosea cu duhoarea lui de cimitir, cădea din nou pe gânduri şi căpăta înfăţişarea aprinsă şi temătoare a soţiei care râvneşte să-şi înşele bărbatul. Nu-i propusese Bazouge în două rânduri să-i facă bagajele ca s-o ducă cu dânsul undeva, pe un pătuţ unde plăcerea somnului e atât de dulce, încât uiţi numaidecât de toate necazurile? Poate că-ntr-adevăr era ceva nespus de plăcut. Încetul cu încetul, o cuprindea ispita din ce în ce mai fierbinte să guste şi din asta. Gervaise ar fi vrut să facă o încercare de două săptămâni, de-o lună. Vai! Să dormi o lună, mai ales pe vreme de iarnă, în luna când trebuie să plăteşti chiria, când te istovesc necazurile vieţii! Însă aşa ceva nu era cu putinţă, dacă porneai să dormi un ceas, trebuia să dormi mai departe pentru totdeauna; şi gândul ăsta o-ngheţa, dorul ei de moarte se stingea în faţa veşniciei şi asprei prietenii pe care-o cerea pământul.

Cu toate acestea, într-o seară de ianuarie, bătu cu amândoi pumnii în peretele despărţitor. Trăise o săptămână îngrozitoare, bruftuluită de toată lumea, fără o leţcaie, la capătul puterilor. În seara aceea, nu se simţea bine, dârdâia cuprinsă de friguri şi vedea flăcări dănţuindu-i în faţa ochilor. Atunci, în loc să se arunce pe fereastră, cum fusese ispitită pentru o clipă, porni să bată şi să strige:

— Moş Bazouge! Moş Bazouge!

Cioclul se descălţa cântând: Au fost odată trei fetişcane frumuşele. Se vede că-i merseseră bine treburile în ziua aceea, deoarece părea mult mai ameţit decât de obicei.

— Moş Bazouge! Moş Bazouge! striga Gervaise întărindu-şi glasul.

Oare n-o auzea? Era gata să i se dea numaidecât pe mână, n-avea decât s-o ia în cârcă, pe după grumaz şi s-o care cu el acolo unde le ducea şi pe celelalte femei, pe sărmanele şi

pe bogătanele cărora le dăruia mângâierea. Gervaise suferea din pricina cântecului lui Bazouge: Au fost odată trei fetişcane frumuşele, pentru că-şi dădea seama că-n el se afla dispreţul unui bărbat cu prea multe ibovnice.

— Ce s-a-ntâmplat? Ce s-a-ntâmplat? bâigui Bazouge, cui i-e rău?. Acuşica vin, măiculiţă!

Însă, la auzul glasului dogit, Gervaise se trezi ca dintr-un vis urât. Ce făcuse? Fără îndoială că bătuse în perete. În clipa aceea simţi ca un fel de izbitură în şale, spaima îi încremeni bucile, dădu înapoi crezând că vede mâinile mătăhăloase ale cioclului trecând prin zid ca s-o înşface de coama părului. Nu, nu, nu voia, nu era gata. Dacă bătuse cumva în perete, pesemne c-o făcuse cu cotul când se întorsese, fără să fi avut această dorinţă. Şi la gândul de-a se vedea cărată în braţele bătrânului, înţepenită de tot şi alba la chip ca o farfurie, groaza îi cuprinse fiinţa, urcându-i-se de la genunchi şi până la umeri.

— Ei bine! Nu mai e nimeni? spuse iarăşi Bazouge în tăcerea odăii. Stai oleacă, suntem drăguţi cu cucoanele.

— Nimic, nu-i nimic, rosti în cele din urmă spălătorească cu glasul sugrumat. N-am nevoie de nimic. Mulţumesc.

În vreme ce cioclul adormea bodogănind, Gervaise stătu îngrijorată să-l asculte, neîndrăznind să facă vreo mişcare, de teamă ca nu cumva Bazouge să-şi închipuie c-o aude bătând din nou în perete. Acum se jură să fie mai cu băgare de seamă. Nici chiar când o să horcăie, în ghearele morţii, n-o să-i ceară vecinului ajutor. Spunea toate astea pentru liniştirea ei, deoarece la anumite ceasuri, în ciuda tremuriciului care-o cuprindea, cădea totuşi pradă înfiorătoarei sale obsesii.

În ungherul ei sărăcăcios, copleşită de grijile sale şi ale celorlalţi, Gervaise găsea cu toate acestea o frumoasă pildă de curaj în casa lui Bijard. Micuţa Lalie, ştrengăriţa aceea de opt anişori, mare cât o gâgâlice, îngrijea de gospodărie şi ţinea curăţenie ca o femeie în toată firea; şi muncea pe spetite, avea în grijă doi ţânci, pe frate-său Jules şi pe soră-

sa Henriette, nişte ţângăi de trei şi cinci ani, asupra cărora trebuia, să vegheze cât era ziulica de lungă, chiar când mătura prin casă şi spăla vasele. De când moş Bijard îşi omorâse cucoana cu o lovitură de picior în pântece, Lalie ajunsese să fie micuţa mamă a întregii familii. Fără să spună o vorbă, cu de la sine pornire, Lalie ţinea locul moartei, până-ntr-acolo încât bestia sălbatică de taică-său, fără îndoială ca să întregească asemănarea, acum o stâlcea în bătăi pe fiică-sa aşa cum altădată îi stâlcise în bătăi mama. Când venea beat acasă, avea nevoie de-o femeie pe care s-o căsăpească. Nici măcar nu-şi dădea seama că Lalie era nespus de mititică; într-un trup mai bătrân n-ar fi lovit mai tare. Dintr-o palmă, îi acoperea tot chipul, iar carnea copilei mai avea încă atâta frăgezime, încât cele cinci degete să-şi lase urmele întipărite câte două zile la rând. Erau nişte scărmăneli sălbatice, cotonogeli pentru te miri ce, un lup turbat ce se năpustea asupra unei sărmane pisicuţe, sfielnice şi dezmierdătoare, atât de slăbuţă încât îi plângeai de milă şi care îndura totul cu resemnarea în ochi fără să se vaiete. Nu, Lalie nu se răzvrătea niciodată. Îşi pleca niţel grumazul, ca să-şi ferească faţa; şi îşi înfrâna ţipetele ca să nu scoale toată casa în picioare. Apoi, când taică-său obosea s-o lovească cu piciorul, dând-o cu capul de toţi pereţii, Lalie aştepta să aibă puterea de a-şi veni în fire; şi se apuca din nou de lucru, spăla copiii, pregătea mâncarea, nu lăsa nici un grăunte de praf pe mobile. Să fie bătută, asta făcea parte din obligaţiile ei de fiecare zi.

Gervaise nutrea o nespusă prietenie pentru vecinica ei. Se purta cu ea ca şi cum ar fi fost de-o seamă, o femeie în vârstă care ştie ce-i viaţa. Trebuie spus că Lalie avea chipul palid şi serios, arătând ca o fată bătrână. Când o auzeai vorbind, puteai să-i dai treizeci de ani. Se pricepea să târguiască, să cârpească, să-şi ţină casa, şi vorbea despre copii ca şi cum ar fi purtat două sau trei sarcini în viaţa ei. La cei opt anişori ai ei, oamenii zâmbeau când o auzeau; apoi simţeau cum li se pune-un nod în gât şi plecau ca să nu

izbucnească în plâns. Gervaise căuta cât mai mult s-o atragă, îi dădea tot ce-i stătea-n putere, mâncare, rochii purtate. Într-o zi, pe când îi proba o bluză veche de-a Nanei, rămăsese cu suflarea tăiată zărindu-i spinarea învineţită, cotul julit şi încă sângerând, toată făptura ei de copilă neprihănită, chinuită, cu pielea lipită de oase. Ei bine! moş Bazouge putea să-i pregătească sicriul, că mult n-avea s-o mai ducă cu traiul ăsta! Însă copila o rugase pe spălătoreasă să nu spună nimic. Nu voia ca taică-său să fie bătut la cap din pricina ei. Îi lua apărarea, încredinţa pe oricine că n-ar fi om rău, dacă n-ar bea. Îşi pierdea minţile, nu mai ştia ce face. O! îl ierta, pentru că nebunilor trebuie să le iertăm totul.

De atunci, Gervaise stătea de veghe, încerca să se vâre între ei, de îndată ce-l auzea pe moş Bijard urcând scara. Însă, de cele mai multe ori, îşi lua şi ea partea, alegându-se pe nepusă masă cu câte-un ghiont. Când intra la ei în casă în timpul zilei, adeseori o găsea pe Lalie legată de piciorul patului de fier; o năzbâtie de-a lăcătuşului, care, înainte de plecare, îi lega picioarele şi pântecele c-o funie groasă, fără să se poată şti de ce; vreo sminteală a creierului său ţicnit de-atâta băutură, fără îndoială numai ca să asuprească copila chiar şi-n lipsa lui de-acasă. Lalie, ţeapănă ca un par, cu picioarele cuprinse de furnicături, stătea legată la stâlp ziua întreagă; ba o dată stătu chiar şi-o noapte, Bijard uitând să se întoarcă acasă. Când Gervaise, revoltată, îi spuse c-avea s-o dezlege, Lalie o rugă să nu clintească din loc nici măcar o bucăţică de funie, deoarece taică-său se mânia dacă nu găsea nodurile făcute în acelaşi chip. Adevărul era că nu se simţea rău, asta o odihnea; şi spunea asta zâmbind, cu toate că picioruşele-i scurte de îngeraş îi erau umflate şi amorţite. Ceea ce o necăjea, era faptul că din această pricină treaba nu prea înainta, stând ţintuită de pat în faţa harababurii din casă. Taică-său ar fi trebuit să născocească altceva. Totuşi, Lalie veghea asupra copiilor, se făcea ascultată, îi chema lângă ea pe Henriette şi pe Jules

ca să le şteargă nasul. Ca să nu-şi piardă timpul de pomană, întrucât avea mâinile slobode, tricota în vreme ce aştepta să fie eliberată. Şi suferea cel mai mult când moş Bijard o dezlega; se târa pe duşumea mai bine de-un sfert de ceas, nefiind în stare să se ţină pe picioare din pricina sângelui care nu-i mai umbla prin vine.

De asemenea, lăcătuşul născocise alt joc năstruşnic. Punea nişte monede de cinci centime la înroşit pe sobă şi-apoi le aşeza pe-un colţ al căminului. Şi-o chema pe Lalie, spunându-i să se ducă să cumpere un kilogram de pâine. Fetiţa, fără să aibă vreo bănuială, lua monedele, ţipa ca din gură de şarpe şi le arunca scuturându-şi mânuţa arsă. Atunci, pe Bijard îl apucau pandaliile. Cine-i făcea gunoiul ăsta! Acum pierdea şi banii? Şi-o ameninţa că-i face fundul praf, dacă nu adună numaidecât banii. În clipa în care micuţa şovăia, îşi primea întâia mustrare, un ghiont atât de puternic încât vedea stele verzi. Amuţită, cu două lacrimi mari pe gene, Lalie aduna banii şi pleca făcându-i să joace în căuşul palmei, ca să-i răcească.

Nu, niciodată nu s-ar putea bănui ţicnelile pline de sălbăticie în stare să încolţească într-un creier de beţivan. De pildă, într-o după-amiază, după ce orânduise totul prin casă, Lalie se juca cu copiii. Fereastra stătea deschisă, se făcuse curent, iar vântul care pătrundea în coridor lovea uşa zgâlţâind-o încetişor.

— Îi domnu' Vânt, spunea fetiţa. Poftiţi dar, domnu' Vânt. Binevoiţi şi intraţi.

Şi Lalie făcea plecăciuni în faţa uşii, dând bineţe vântului. Henriette şi Jules, în spatele ei, dădeau şi ei bineţe, încântaţi de joaca asta, cutremurându-se de râs, ca şi cum i-ar fi gâdilat cineva. Era îmbujorată ca para focului văzându-i cu câtă poftă se distrează, ba chiar găsea şi ea o plăcere în joaca asta, ceea ce i se întâmpla doar din an în paşte.

— Bună ziua, domnu' Vânt. Ce mai faceţi, domnu' Vânt?

Însă o mână sălbatică îmbrânci uşa şi moş Bijard pătrunse înăuntru. Atunci priveliştea se schimbă, Henriette şi Jules

căzură în fund, lipiţi de perete; în vreme ce Lalie, îngrozită, rămăsese ţeapănă tocmai în mijlocul unei plecăciuni. Lăcătuşul ţinea în mână un bici năprasnic de căruţaş, nou-nouţ, c-o codirişcă lungă din lemn de alun şi-o cureluşă de piele ce se isprăvea printr-un sfichi subţirel. Puse biciul pe colţul patului şi n-o lovi cu piciorul, aşa cum obişnuia, pe fetiţa care pornise să se ferească, întorcându-se cu spatele. Un rânjet îi dădea la iveală dinţii înnegriţi şi era nespus de vesel, nespus de beat, cu obrazul roşu de beţivan aprins de gândul unei bucurii.

— Hai? spuse el, faci pe târfa, păpuşică nemernică! Te-am auzit de jos cum dănţuieşti!. Haide, fă-te-ncoa'! Mai aproape, pentru numele lui Dumnezeu, şi arată-te cu chipul; n-am nevoie să-ţi miros fundul. Oare te-am atins cumva, de tremuri ca un puişor de găină?. Scoate-mi pantofii.

Lalie, înspăimântată că nu-şi primea porţia de bătaie, pălind din nou, îi scoase pantofii. Bijard se aşezase pe marginea patului şi se culcase îmbrăcat, stând cu ochii deschişi să urmărească mişcările fetiţei prin odaie. Ea se tot fâţâia ca prostită în faţa acestor priviri, simţind cum mădularele îi sunt cuprinse încetul cu încetul de-o asemenea spaimă, încât până la urmă sparse o ceaşcă. Atunci, fără să se clintească din loc, Bijard luă biciul şi i-l arătă.

— I-ascultă, viţico, uită-te la ăsta; e-un dar pentru tine. Da, iar mă coşti doi franci juma'… Cu jucărioara de-aici, n-o să mai fiu silit s-alerg după tine şi-n zadar o să te mai vâri prin unghere. Vrei s-o încerci?. Aha! Spargi ceştile va's'că!. Atunci hopa! Ia mai dănţuieşte, ia mai fă-i plecăciuni lu' domnu' Vânt.

Bijard nici nu se sculă măcar, tolănit pe spate, cu capul adâncit în pernă, pocni din biciul acela năprasnic prin cameră, cu-o larmă de surugiu care-şi îndeamnă caii. Apoi zvâcnind din braţ, o biciui pe Lalie şfichiuindu-i mijlocul, înfăşurând-o şi desfăşurând-o ca pe-un titirez. Lalie se

prăbuşi, voi să fugă de-a buşilea; însă Bijard o şfichiui din nou şi-o ridică-n picioare.

— Hopa! hopa! răcnea Bijard, asta-i alergarea măgăriţelor!. Hai? tare-i frumos, dimineaţa, în plină iarnă; fac nani, nu mă căptuşesc cu vreo răceală, înhaţ viţelele de la o poştă, fără să-mi julesc degerăturile. În locşorul ăsta, târfo, haţ! Şi-n celălalt, iar haţ! Şi-n ălălalt, înc-o dată haţ! A! te vâri sub pat, te înghiontesc cu codirişca… Hopa! Hopa! Dii! Dii!

Un firicel de spumă i se ivise pe buze, ochii gălbui îi ieşeau din găvanele lor întunecate. Lalie, ca înnebunită, urlând, sărea în cele patru colţuri ale odăii, se ghemuia pe jos, se lipea de pereţi; dar sfârcul subţire al biciului lung o ajungea pretutindeni, plesnindu-i la urechi cu trosnete de pocnitoare, şfichiuindu-i în carne arsuri prelungi. Un adevărat danţ de jivină pe care-o înveţi să facă tumbe. Sărmana pisicuţă dănţuia, făcea s-o vezi! ţopăind ca ştrengăriţele ce se joacă de-a coarda şi strigă: „Mai iute!” Nu-şi mai putea trage sufletul, sărea de la sine ca o minge elastică, lăsându-se lovită, orbită, istovită de căutarea zadarnică a unui liman. Iară fiara de taică-său se bucura, o făcea târâtură, o întreba dacă se săturase şi dacă-nţelesese cum se cuvine că trebuia să părăsească orice nădejde să-i mai scape acum din mână.

Deodată însă Gervaise, atrasă de urletele fetiţei, intră în odaie. În faţa priveliştii ce se oferi ochilor ei fu cuprinsă de-o mânie clocotitoare.

— Ah! scârnăvie de bărbat! strigă ea. Nu vrei s-o laşi în pace, tâlharule! Am să te pârăsc la poliţie.

Bijard grohăi ca o vită pe care-o zădăreşti. Bâigui:

— Ia-n ascultă, matale, Şontoroago! vezi-ţi de treburile dumitale! Că doar n-o trebui să-mi pun mănuşi ca să-i înmoi oasele… Asta-i numai ca să ia aminte, vezi bine, chipurile să-i arăt c-am mână lungă.

Şi trase cea din urmă pleasnă de bici care-o atinse pe Lalie drept pe obraz. Buza de sus îi fu sfâşiată şi sângele pomi să

şiroiască. Gervaise înhăţase un scaun, vrând să se năpustească asupra lăcătuşului. Însă copila îşi întinse spre ea mâinile rugătoare, spunând că nu-i nimic, că totul se isprăvise. Îşi ştergea sângele cu colţul şorţului şi căuta să-i astâmpere pe copilaşii care plângeau în hohote, ca şi cum ei ar fi încasat bătaia.

Când Gervaise se gândea la Lalie, nu mai îndrăznea să se plângă. Ar fi vrut să aibă curajul acestei copile de opt anişori, care îndura de una singură cât îndurau laolaltă toate femeile care stăteau pe aceeaşi scară. O văzuse trăind doar cu pâine uscată câte trei luni în şir, nemâncând pe săturate nici măcar posmagii, atât de slăbuţă şi lipsită de vlagă încât se sprijinea de pereţi ca să poată umbla; şi-atunci când îi ducea pe ascuns nişte rămăşiţe de carne, simţea cum i se rupe inima, privind-o înfulecând cu lacrimi amare şi tăcute, dumicând în bucăţele, pentru că gâtlejul ei micşorat nu mai îngăduia hranei să treacă. În ciuda celor ce se petreceau, era totdeauna blajină şi gata de jertfă, c-o minte deasupra vârstei, îndeplinindu-şi cu atâta râvnă datoria de mămică încât ar fi putut să-şi piardă şi viaţa din pricina acestui simţământ matern trezit prea devreme în neprihănirea ei plăpândă de copilă. Aşadar Gervaise lua pildă de suferinţă şi iertăciune de la fiinţa asta nepreţuită, încercând să-nveţe de la ea cum să-şi tăinuiască mucenicia. Din Lalie nu mai rămăseseră decât privirea ei mută, ochii ei negri, mari şi resemnaţi, în adâncul cărora nu se desluşea decât bezna spaimei şi-a sărăciei. Niciodată vreun cuvânt, doar ochii mari şi negri, larg deschişi.

Fapt e, că-n căsnicia soţilor Coupeau, basamacul crâşmei pornea şi el să-şi îndeplinească pustiirea. Spălătoreasă îşi dădea seama că vine ceasul când bărbatu-său o să ia şi el un bici, ca Bijard, şi-o să mâne tontoroiul. Iar nenorocirea care-o pândea, fireşte, o făcea să fie şi mai simţitoare faţă de nenorocirea fetiţei. Da, lui Coupeau îi mergea rău. Trecuse vremea când rachiul îi îmbujora obrajii. Nu se mai putea bate cu pumnul în piept şi să se grozăvească spunând

că afurisitul de basamac îl îngrăşa; căci grăsimea gălbejită şi neplăcută din întâii ani se topise şi-acum căpătase o înfăţişare uscăţivă, o culoare plumburie, cu nuanţe verzi de hoit putrezit într-un smârc. Pofta de mâncare, şi ea, îi pierise. Încetul cu încetul, pierduse plăcerea de-a mânca, ba chiar ajunsese să-i fie scârbă de masa cea de toate zilele. Puteai să-i dai şi tocăniţa cea mai îmbietor gătită, rânza i se poticnea, dinţii moleşiţi nu mai voiau să mestece. Ca să se ţină pe picioare, avea nevoie în fiecare zi de clondirul său de rachiu; asta-i era raţia, mâncarea şi băutura, singura hrană pe care-o mistuia. Dimineaţa, de cum se dădea jos din pat, stătea mai bine de-un sfert de ceas cocârjat, tuşind şi trosnindu-şi oasele, ţinându-se cu mâinile de cap şi slobozind nişte scuipături vârtoase, ceva amar ca fierea care-i hârâia în piept. Asta nu lipsea niciodată, puteai să-i pregăteşti dinainte ţucalul. Nu era în stare să se pună pe picioare decât după întâiul păhărel de mângâiere, un adevărat leac al cărui pârjol îi ardea maţele. Însă, peste zi, îşi recăpăta puterile. Mai întâi, simţise nişte gâdilături, nişte pişcături pe piele, la picioare şi la mâini; şi Coupeau făcea haz, povestea că-l gâdilau, că pesemne nevastă-sa îi punea praf de scărpinat în aşternut. Apoi, picioarele i se îngreuiaseră, gâdilăturile se preschimbaseră până la urmă în nişte cârcei înfiorători care-i încleştau carnea ca într-o menghină. Asta, într-adevăr, nu i se mai părea atât de hazliu. Nu mai râdea, se oprea deodată pe trotuar, năucit, cu urechile zumzăindu-i şi cu ochii orbiţi de scânteieri. Totul i se părea gălbui, clădirile dănţuiau, se împleticea câteva clipe, cu teama ca nu cumva să se prăbuşească. Alteori, cu şalele în bătaia soarelui, simţea cum îl cuprinde un fior, ca un şuvoi de apă îngheţată care i s-ar fi prelins de pe spete la vale. Ceea ce îl sâcâia cel mai mult, era un tremur al mâinilor; mai cu seamă mâna dreaptă, pesemne că săvârşise vreo faptă urâtă, într-atât se bâţâia, ca într-un vis de groază. Pentru numele lui Dumnezeu, aşadar nu mai era bărbat, se transforma într-o băbătie! îşi încorda mânios

muşchii, înşfăca paharul, punea rămăşag că-l ţine neclintit, ca într-o mână de piatră; însă paharul, în ciuda sforţărilor lui Coupeau, juca tontoroiul, se clătina în stânga, se clătina în dreapta, cu un tremurici grăbit şi mereu acelaşi. Atunci, îl golea dându-l mânios pe gâtlej, răcnind c-avea nevoie de câteva zeci de păhărele şi c-apoi se prinde să care şi-un butoi, fără să mişte un deget. Gervaise îi spunea, dimpotrivă, să nu mai bea, dacă voia să-i contenească tremuriciul. Dar puţin îi păsa de ea, trăgea pe gât sticle întregi ca să ia de la capăt încercarea, turbând de mânie, învinuind tramcarul care trecea că-i zgâlţâie băutura în pahar.

În luna martie, într-o seară, Coupeau se întoarse acasă ud leoarcă; venea cu Mes-Bottes de la Montrouge, unde băgaseră în ei şi se ghiftuiseră cu străchini întregi de borş de ţipar; şi fusese prins de-o răpăială, de la bariera Fourneaux până la bariera Poissonnicre, o ploaie straţnică. Peste noapte, fu cuprins de-o tuse blestemată; era aprins la chip ca para focului, zgâlţâit de nişte friguri cumplite, vlăguit de puteri ca nişte foaie crăpate. Când doctorul soţilor Boche îl văzu de dimineaţă, după ce-l ascultă la spate, clătină din cap, o luă pe Gervaise deoparte sfătuind-o să-l ducă pe bărbatu-său numaidecât la spital. Coupeau avea o aprindere de plămâni.

Bineînţeles, Gervaise nu-şi făcu inimă rea. Altădată, mai curând s-ar fi lăsat tăiată în bucăţele decât să-l dea pe bărbatu-său pe mâna felcerilor. După întâmplarea din Rue de la Nation21, îşi mâncase banii puşi deoparte, ca să-l răsfeţe. Dar simţămintele frumoase nu ţin cât lumea, când bărbaţii se tăvălesc în mocirlă. Nu, nu, nu mai înţelegea să se chinuiască în halul acela. N-aveau decât să i-l ia şi să nu-l mai aducă înapoi, le va mulţumi din toată inima. Cu toate acestea, când veniră cu targa şi-l încărcară pe Coupeau ca pe-un dulap, se făcu albă ca varul, strângând din buze; şi dacă tot bombănea şi tot spunea că aşa-i trebuia, nu-şi mai simţea inima chiar atât de uşoară, ar fi vrut să aibă barem

zece franci în scrin, ca să nu-l lase să plece. Îl însoţi la spitalul Lariboisičre, se uită la infirmieri cum îl culcau la capătul unui salon uriaş, unde bolnavii înşiraţi unul lângă altul, cu nişte mutre de morţi, se ridicau în capul oaselor şi-l urmăreau din priviri pe noul venit; straşnică duhoare de moarte mai era şi-acolo, o miasmă de-ţi tăia suflarea şi-o muzică de ofticoşi de-ţi venea să-ţi scuipi plămânii; fără să mai ţii socoteală că salonul arăta ca un mic cimitir Pčre-Lachaise, mărginit de paturi albe, o adevărată alee mărginită de morminte. Apoi, întrucât Coupeau stătea ca mort pe perna lui, o tuli de-acolo, nefiind în stare să scoată nici un singur cuvânt, neavând din păcate nimic în buzunar pentru a-i îndulci suferinţele. Afară, în faţa spitalului, se întoarse şi-aruncă o privire asupra clădirii uriaşe. Şi-şi aminti de zilele de altădată, când Coupeau, cocoţat pe marginea streşinilor, bătea colo sus foile de tablă, cântând în bătaia soarelui. Pe atunci nu trăgea la măsea, avea o piele ca de fecioară. De la fereastra hotelului Boncoeur, dânsa îl căuta cu privirea şi-l zărea tocmai pe bolta cerului; şi-amândoi îşi fâlfâiau batistele şi îşi zâmbeau prin telegraf. Da, Coupeau lucrase colo sus, netrecându-i prin cap nici o clipă că lucra pentru el. Acum, nu mai era pe acoperişuri, ca o vrăbiuţă gureşă şi nestatornică; era dedesubt, îşi zidise cuibul la spital, şi venise să moară aici, cu cărnurile veştejite. Dumnezeule, cât de îndepărtată părea astăzi vremea când se iubeau!

Peste două zile, când Gervaise se înfăţişă să ceară veşti despre bărbatu-său, găsi patul gol. O soră o lămuri că fuseseră nevoiţi să-l ducă pe Coupeau la ospiciul Sainte-Anne, deoarece, în ajun, se apucase pe neaşteptate să bată câmpii. Oh! o sminteală deplină, nişte gânduri ţicnite, voia să-şi spargă capul de pereţi, nişte urlete care-i împiedicau pe ceilalţi bolnavi să doarmă. Se pare că toate astea i se trăgeau de la băutură. Băutura care mocnea în trupul său se folosise de clipa în care aprinderea de plămâni îl ţintuise, vlăguit de puteri, la pat, ca să-i atace şi să-i zdruncine

nervii. Spălătoreasă se întoarse acasă adânc zguduită. Acum, bărbatu-său era nebun! Dacă or să-i dea drumul, avea să trăiască o viaţă plină de haz. Nana ţipa că trebuiau să-l lase la spital, pentru că până la urmă avea să le măcelărească pe amândouă.

Gervaise nu se putu duce la ospiciul Sainte-Anne decât duminică. Era o adevărată călătorie. Din fericire, tramcarul care lega bulevardul Rochechouart cu cartierul Glacičre trecea pe lângă balamuc. Coborî în Rue de la Santé, cumpără două portocale ca să nu se ducă cu mâna goală. Iarăşi se afla înaintea unei clădiri uriaşe cu nişte curţi cenuşii cu coridoare ce nu se mai sfârşeau, o duhoare de leacuri învechite şi râncede ce nu trezeau veselia în suflete. Însă, când o poftiră să intre într-una dintre celule, fu nespus de surprinsă să-l vadă pe Coupeau aproape zdravăn. Tocmai stătea pe tron, un fel de ladă de lemn, foarte curată, care nu răspândea nici un fel de miros; şi râseră de faptul că Gervaise îl găsea făcându-şi treburile, cu fundul gol. Nu-i aşa? Doar se ştie prea bine ce-i un bolnav. Se lăfăia deasupra tronului ca un papă, la fel de vorbăreţ ca şi odinioară. Oh, se simţea mai bine, de vreme ce îşi recăpătase pofta de flecăreală.

— Şi aprinderea de plămâni? îl întrebă spălătoreasă.

— Băgată la cutie! răspunse el. Mi-au luat-o cu mâna. Mai tuşesc niţel, însă cu asta se curăţă hornul.

Apoi, în clipa când să se scoale de pe tron şi să se vâre din nou în pat, se porni iarăşi pe glume.

— Ai nas zdravăn, nu ţi-e teamă să tragi în plămâni aerul ăsta!

Şi făcură şi mai mare haz. De fapt, erau bucuroşi. Era un chip de a-şi mărturisi mulţumirea fără prea multă vorbărie, glumind astfel pe seama scârnăviilor. Trebuie să fi avut bolnavi în casă ca să înţelegi plăcerea ce se simte când îi vezi iarăşi zdraveni, în toate privinţele.

După ce Coupeau se vârî în pat, Gervaise îi dădu cele două portocale, ceea ce îi pricinui o clipă de înduioşare, îşi

recăpătase drăgălăşenia de când bea numai ceai de tei şi nu mai avea putinţa să-şi verse maţele pe tejghelele crâşmelor. În cele din urmă Gervaise se încumetă să-i pomenească de nebunia lui, surprinsă că-l vede gândind ca-n timpurile bune.

— Ah! da, spuse el, luându-se singur în râs, straşnic am mai pălăvrăgit la vrute şi ne vrute!. Închipuie-ţi că vedeam şoareci, alergam de-a buşilea să le pun un grăunte de sare sub coadă. Iar tu, tu mă strigai, nişte bărbaţi voiau să-şi bată joc de tine. Pe scurt, tot felul de drăcovenii, strigoi ziua namiaza mare… Oh! mi-aduc cât se poate de bine aminte, căpăţâna mi-i încă zdravănă… Acum, s-a isprăvit, când adorm visez întruna, am nişte vise urâte, însă toată lumea are vise urâte.

Gervaise rămase lângă el până spre seară. Când veni doctorul pentru vizita de la orele şase, îl puse să-şi întindă mâinile; aproape că nu mai tremurau, abia un fior care mişca vârful degetelor. În răstimp, deoarece se lăsa noaptea, Coupeau fu cuprins încetul cu încetul de-un fel de nelinişte. Se ridică de două ori în capul oaselor, uitându-se pe jos, în ungherele întunecoase ale odăii. Pe neaşteptate, îşi întinse braţul şi păru că striveşte o jivină de perete.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Gervaise înspăimântată.

— Şoarecii, şoarecii, şuşoti el.

Apoi, după o clipă de tăcere, toropit de somn, se zbătu, lăsând să-i scape nişte cuvinte întretăiate.

— Pentru numele lui Dumnezeu! îmi găuresc ţoalele!. Oh! Jivinele dracului!. Păzea! Strânge-ţi fustele! Fereşte-te de măgarul ăla din spatele tău!. Ei, drăcia dracului, iat-o dată peste cap, şi puşlamalele alea râd de ea!. Haită de puşlamale! Haită de cioflingari! Haită de tâlhari!

Trăgea palme în gol, îşi sumeţea pătura pe el, o înfăşură strângând-o ghemotoc la piept, ca şi cum ar fi vrut s-o apere împotriva silniciilor oamenilor bărboşi pe care-i zărea. Atunci, întrucât un paznic venise în fugă, Gervaise se trase la o parte, încremenită la văzul acestei întâmplări. Dar

când se întoarse din nou, câteva zile mai târziu, îl găsi pe Coupeau vindecat de-a binelea. Chiar şi visele urâte îi pieriseră; avea un somn de prunc, dormea zece ceasuri fără să clintească un mădular. Aşa că-i îngăduiră nevestei să-l ia acasă. Numai că la plecare, doctorul îi dădu îndrumările obişnuite, sfătuindu-l să cugete la ele. Dacă se va apuca din nou de băutură, se va prăbuşi iarăşi şi până la urmă va da ortul popii. Da, totul atârna numai de el. Văzuse cum se poate redeveni sănătos tun şi să te porţi frumos dacă nu te mai îmbeţi. Ei bine, acasă trebuia să ducă o viaţă cuminte, ca la Sainte-Anne, să-şi închipuie că-i încuiat cu cheia în odaie şi că nu mai sunt crâşmari pe lumea asta.

— Are dreptate domnu' ăsta, spuse Gervaise în tramcarul care-i aducea înapoi în Rue de la Goutte-d'Or.

— Negreşit c-are dreptate, răspunse Coupeau.

Apoi, după ce stătuse pe gânduri o clipă, spuse iarăşi:

— Oh, ştii, câte-un păhărel, ici colea, nu-i în stare s-omoare un oM. Ajută la mistuit.

Şi, chiar în aceeaşi seară, dădu de duşcă un păhărel de trăscău, ca să-şi mistuiască mai bine mâncarea. Cu toate acestea, vreme de-o săptămână se purtă cât se poate de cuminte. De fapt, de felul lui, era un fricos nemaipomenit, nu dorea câtuşi de puţin să-şi sfârşească zilele la balamucul din Bicętre. Însă patima era mai puternică, întâiul păhărel îl atrăgea după sine, fără voia lui, pe-al doilea, pe-al treilea, pe-al patrulea; şi, de îndată ce se împliniră două săptămâni, se apucă iarăşi de raţia lui obişnuită, clondirul său de adio-mamă, de fiecare zi. Gervaise, ieşindu-şi din fire, simţea că-i vine să-l snopească în bătăi. Când te gândeşti că fusese destul de tâmpită să viseze din nou la un trai cuviincios, după ce-l văzuse la balamuc că-i în toate minţile! încă un ceas de fericire care-şi luase zborul, fără îndoială cel din urmă! Oh! de vreme ce nimic nu-l mai putea îndrepta acum, nici măcar teama de apropiata sa moarte, Gervaise se jură că n-o să-şi mai bată capul cu toate astea; căminul lor se ducea de râpă, puţin îi păsa; şi spunea c-o să-şi caute şi ea

plăcerea, acolo unde avea s-o găsească. Şi-atunci, iadul se dezlănţui iarăşi de la capăt, o viaţă care se afunda şi mai mult în mocirlă, fără nici o rază de nădejde care să răzbată spre timpuri mai bune. Când taică-său o pălmuia, Nana întreba mânioasă de ce ticălosul ăsta nu rămăsese la spital. Aştepta să-şi câştige şi ea banii ei, după cum spunea, ca să-i cumpere la rachiu, cu nemiluita şi să-l facă să crape cât mai iute. Gervaise, pe de altă parte, într-o zi când Coupeau spuse că-i părea rău de căsătoria lor, îşi ieşi din pepeni. Ah! Va să zică îi adusese rămăşiţele lăsate de alţii. Ah! Va să zică o culesese de pe trotuare, ademenindu-l cu fâţâielile ei de fecioară neprihănită! Ei, drăcia dracului! Nu se putea zice că-i lipsit de curaj! Câte vorbe, atâtea minciuni sfruntate. Nu mai voia să ştie de eL. Iată adevărul. Se târa la picioarele ei s-o înduplece, în vreme ce ea-l sfătuia să se gândească bine ce face. Şi dac-ar fi s-o ia de la capăt, ce-ar mai Zice ba! Mai curând ar lăsa să i se taie o mână. Da, apucase înaintea lui să ştie ce-i viaţa; însă o femeie care ştie ce-i viaţa şi care-i harnică, face mai multe parale decât o muhaia de bărbat care-şi spurcă cinstea lui şi pe cea a familiei în toate crâşmele. În ziua aceea, pentru întâia oară în casa soţilor Coupeau, se încinse o bătaie în toată legea, ba chiar dădură atât de crâncen încât făcură praf mătura şi o umbrelă jerpelită.

Iar Gervaise se ţinu de cuvânt. Se lăsă şi mai mult pe tânjală; lipsea de la atelier şi mai des, trăncănea zile de-a rândul, la treabă devenise molâie ca o otreapă. Când îi scăpa ceva din mână, putea să rămâie mult şi bine pe jos, nu era ea omul să se aplece şi să-l ridice. Nu mai voia să muncească. Dorea să-şi scape pielea. Nu se sinchisea de nimic şi nu se mai apuca de măturat decât atunci când se împiedica în gunoi. Acum, soţii Lorilleux, când treceau pe dinaintea odăii Gervaisei, se prefăceau că-şi astupă nasul; ziceau că-i o adevărată putoare. Trăiau ascunşi în fundul coridorului, ferindu-se de toată sărăcia care chiţăia în acest colţişor al casei, zăvorându-se pentru a nu fi nevoiţi să-

mprumute cuiva vreo piesă de-un franc. Oh! Aveau inima ca pâinea caldă şi erau nişte vecini straşnic de îndatoritori! Nu era vina lor! N-aveai decât să baţi la uşă şi să ceri un chibrit sau un drob de sare, ori o cană cu apă, puteai fi încredinţat c-au să-ţi trântească numaidecât uşa în nas. În acelaşi timp, aveau limbi de năpârcă. Strigau în gura mare că nu se bagă niciodată în treburile altora când era vorba să-şi ajute vecinii; însă de fapt, numai cu asta se îndeletniceau de dimineaţa până seara, de îndată ce era vorba să-şi vâre colţii ascuţiţi în oameni. Cu zăvorul tras, cu-o pătură agăţată pe uşă pentru a astupa crăpăturile şi gaura cheii, se ţineau de bârfeală fără să lase o clipă din mână firele lor de aur. Mai ales decăderea Şontoroagei le dădea prilej să toarcă cât era ziulica de lungă, ca nişte motani pe care-i mângâi. Ce mai sărăcie, ce mai scăpătare, fraţilor! O pândeau când se ducea după cumpărături şi râdeau de dumicatul de pâine pe care Gervaise îl aducea sub şorţ. Numărau zilele când spălătoreasă era lihnită de foame. Ştiau tot ce-avea în casă, grosimea stratului de praf, numărul farfuriilor murdare lăsate baltă, fiecare din delăsările mereu crescânde ale sărăciei şi leneviei. Dar rochiile ei, nişte bulendre de ţi-era mai mare scârba, şi pe care nici o peticăreasă nu le-ar fi cules de pe jos! Doamne Dumnezeule, zdravăn se mai năpustiseră necazurile asupra femeii ăsteia frumoase şi bălaie, târfa care altădată îşi bâţâia fundul, cu atâtea ifose, prin minunata ei prăvălie albastră. Iată unde duce patima mâncărurilor, ospeţelor şi chiolhanurilor. Gervaise, care bănuia în ce fel trăncăneau pe socoteala ei, îşi scotea pantofii şi lipea urechea de uşa lor; însă pătura nu-i îngăduia să audă nimic. Doar într-o singură zi îi auzi făcând-o „matahală ţâţoasă”, deoarece nu se putea tăgădui că pieptul îi era niţel cam mare, în ciuda hranei proaste care-i topea cărnurile. De altfel, Gervaise nu-i putea suferi; însă vorbea mai departe cu ei, ca să se ferească de bârfe, neaşteptându-se decât la ticăloşii din partea acestor mişei, dar nemaiavând nici măcar puterea

de a le răspunde şi de a-i lăsa baltă ca pe-o adunătură de neghiobi. Şi-apoi, ducă-se la dracu! nu cerea altceva decât să se bucure de plăcerile ei, să stea ghemuită într-un colţ, să nu facă nimic, să se urnească din loc doar când era vorba să mai petreacă niţel, şi nimic mai mult.

Într-o sâmbătă, Coupeau îi făgăduise s-o ducă la circ. Să vezi nişte cucoane galopând călare şi sărind prin nişte cercuri de hârtie, iată ceva care cel puţin merită osteneala să-ţi mai ieşi din obiceiuri. Coupeau tocmai lucrase două săptămâni în şir şi era în stare să facă o cinste de doi franci; ba, chiar să şi mănânce amândoi în oraş, deoarece Nana trebuia să lucreze în seara aceea la patronul ei până târziu, având o comandă urgentă. Însă, la ceasurile şapte, nici urmă de Coupeau; la ceasurile opt, încă nu venise, şi Gervaise era mânioasă. Mai mult ca sigur că beţivanul îşi toca chenzina cu prietenii la crâşmarii din mahala. Gervaise îşi spălase o bonetă şi toată dimineaţa se chinuise cu găurile unei rochii jerpelite, dorind să fie mai arătoasă, în cele din urmă, către ceasurile nouă, moartă de foame şi vânătă de furie, se hotărî să coboare din casă pentru a-l căuta pe Coupeau prin împrejurimi.

— Pe bărbatul matale-l cauţi? îi strigă madam Boche, zărind-o schimbată la faţă. E la nea Colombe. Boche a băut adineauri nişte rachiu de cireşe cu el.

Gervaise îi mulţumi. O luă la goană pe trotuar, rumegând în cap gândul să-l înhaţe de gât pe Coupeau. Ţârâia o ploicică măruntă, ceea ce făcea ca plimbarea ei să fie şi mai neplăcută. Însă, când ajunse în faţa crâşmei, teama că va fi ea însăşi bruftuluită dac-o să-l supere pe bărbatu-său, o domoli dintr-odată şi-o făcu să fie cu băgare de seamă. Dugheana scânteia, lămpile cu gaz aerian erau aprinse, oglinzile străluceau ca soarele, clondirele şi bocalele străluminau pereţii cu sticla lor colorată. Stătu acolo o clipă, cu spinarea încordată, lipindu-şi ochiul de vitrină, între două sticle de pe raft, ca să se uite pe furiş la Coupeau, în fundul încăperii; şedea cu prietenii în jurul unei

măsuţe de tablă, învăluiţi cu toţii şi vineţii în ceaţa fumăraiei lulelelor; şi, întrucât nu le auzea vorbele, avea o impresie ciudată văzându-i pălăvrăgind pe spetite, scoţându-şi bărbiile înainte, cu ochii ieşiţi din găvane. Doamne, cum de era cu putinţă ca bărbaţii să-şi poată părăsi nevestele şi casele pentru a se închide în chipul ăsta într-un bârlog unde se înăbuşeau. Picurii de ploaie i se prelingeau de-a lungul grumazului; se răzgândi şi cufundată în gânduri, neîncumetându-se să intre, o apucă pe bulevardul exterior. Zău aşa, ce frumuşel ar mai fi întâmpinat-o Coupeau, căruia nu-i plăcea să fie bătut la cap. Şi-n afară de asta, într-adevăr nu i se părea c-aici ar fi locul potrivit pentru o femeie cinstită. Sub copacii leoarcă de ploaie se simţea cuprinsă de-un fior şi se gândea, mai şovăind încă, dacă nu cumva era pe cale de-a se procopsi cu vreo boală zdravănă. De două ori se înapoie şi se proţăpi lângă vitrină, lipindu-şi iarăşi ochiul de ea, jignită de faptul că-i găsea iarăşi la masă pe afurisiţii ăştia de beţivani, bând şi sporovăind fără încetare. Bătaia luminilor crâşmei se oglindea în băltoacele de pe caldarâm, pe care ploaia făcea să freamăte un început de clocot. Gervaise o lua la fugă şi se bălăcea în ele de îndată ce uşa se deschidea şi se închidea la loc, pocnind din ferecăturile ei de aramă. În sfârşit, spunându-şi că-i proastă din cale-afară, împinse uşa şi păşi de-a dreptul spre masa lui Coupeau. La urma urmei, nu-i aşa? cel pe care venea să-l caute era bărbatu-său; şi-avea acest drept de vreme ce-i făgăduise că-n seara aceea are s-o ducă la circ. Ce-o fi, o fi! n-avea nici o poftă să se topească ca un calup de săpun pe trotuar.

— Ia te uită! tu erai, bătrânico! strigă tinichigiul, sugrumat de-un rânjet batjocoritor. Ah! e drăgălaşă, zău aşa!. Ce ziceţi? e drăgălaşă, nu-i aşa?

Râdeau cu toţii, Mes-Bottes, Bibi-la-Grillade, Bec-Salé, zis şi Boit-sans-Soif. Da, li se părea tare caraghios; şi nu spuneau de ce. Gervaise stătea în picioare, niţel buimăcită.

Coupeau părându-i-se nespus de drăguţ, se încumetă să spună:

— Ştii, ne ducem la circ. Trebuie s-o luăm repede la picior. O să mai apucăm s-ajungem la vreme ca să mai vedem ceva.

— Nu pot să mă ridic, parcă-s pironit, oh! fără glumă, spuse iarăşi Coupeau care râdea întruna. Încearcă să-ţi dai seama; trage-mă de mână, cât poţi de tare! Pentru numele lui Dumnezeu! mai tare, hai, trage!. Vezi, măgarul de nea Colombe m-a înşurubat pe banca lui.

Gervaise se lăsă păcălită; şi, când îi dădu drumul la mână, prietenii lui găsiră şotia atât de poznaşă, încât se tăvăliră unii peste alţii, zbierând ca nişte apucaţi şi burduşindu-se din umeri ca măgarii când îi ţesăli. Tinichigiul râdea în aşa hal de i se despicase gura, încât puteai să-i vezi şi fundul beregăţii.

— Prostănaco! spuse el în cele din urmă, n-ai decât să te aşezi şi tu o clipă. E mai bine aci, decât să te bălăceşti pe-afară… Ei bine! da, n-am venit acasă, am avut treburi. N-o să câştigi nimic, dacă ai să te-apuci să faci nazuri… Hai, daţi-vă mai la o parte, voi, ăştialalţii.

— Dacă s-ar învoi cucoana să stea pe genunchii mei, i-ar fi mai moale, spuse curtenitor Mes-Bottes.

Ca să nu se uite lumea la ea, Gervaise îşi trase un scaun şi se aşează la trei paşi de masă. Cătă la ce beau bărbaţii, nişte secărică ce strălucea în pahare ca aurul; pe masă, se scursese o băltoacă de rachiu în care, pălăvrăgind întruna, Bec-Salé, zis şi Boit-sans-Soif, îşi muia degetul, scriind cu litere de-o şchioapă un nume de femeie: Eulalie. Bibi-la-Grillade i se păru straşnic de prăpădit, mai slab ca un ţâr. Mes-Bottes avea un nas care înflorise, ca o adevărată gherghină albastră de Burgundia. Tuspatru erau cumplit de îngălaţi, cu bărbile împuţite şi ţepoase, năclăite, ca nişte bidinele de curăţat ţucalele, dând la iveală nişte bluze zdrenţăroase, lăbărţându-şi labele jegoase cu unghiile cernite. Însă, ce-i drept, încă mai era cu putinţă să te arăţi în tovărăşia lor, căci deşi chefuiau de la ceasurile şase,

rămăseseră cuviincioşi, chercheliţi taman cât trebuia. Gervaise zări alţi doi beţivani în faţa tejghelei, trăgând zdravăn la măsea, atât de piliţi, încât îşi răsturnau păhărelul pe sub bărbie şi îşi udau cămăşile, crezând că şi-l toarnă în gâtlej. Burduhănosul de nea Colombe, întinzându-şi braţele uriaşe, armele de apărare ale localului său, turna în tihnă rândurile de băutură. Era o căldură cumplită, fumul lulelelor se înălţa în lumina orbitoare a lămpilor cu gaz aerian, unde se învolbura ca un colb, învăluind muşteriii într-un abur ce se îngroşa încetişor; şi, din norul acesta, răbufnea o larmă asurzitoare şi tulbure, glasuri răguşite, pahare ciocnite, înjurături şi bătăi cu pumnul în masă asemeni unor detunături. Aşa că Gervaise îşi luă o mutră bosumflată, căci asemenea privelişte n-avea nici un haz pentru o femeie, mai ales pentru una neobişnuită cu aşa ceva; se înăbuşea, simţea cum îi ard ochii în cap, cu minţile de pe acum învârtejite de duhoarea spirtului ce se răspândea în toată încăperea. Apoi, pe neaşteptate, simţi ceva şi mai neliniştitor în spatele său. Se întoarse şi zări cazanul de rachiu, maşina de îmbătat, lucrând în dosul geamlâcului din curticica strimtă, cu zgâlţâiala cumplită a bucătăriei sale de iad. Seara, arămurile arătau şi mai posomorâte, luminate doar pe rotunjimile lor de-o stea roşie şi mare; iar umbra maşinii pe zidul din fund, închipuia nişte alcătuiri înfiorătoare, nişte figuri cu cozi, nişte balauri ce-şi căscau fălcile de parc-ar fi vrut să înghită toată lumea.

— I-ascultă, clonţoaso, să nu te-apuci să faci gură pe-aici! strigă Coupeau. Să ştii, că-i dau dracului p-ăia de strică cheful oamenilor!. Ce vrei să torni pe gât?

— Bineînţeles că nimic, răspunse spălătoreasă. Eu una, n-am mâncat.

— Ei bine! cu atât mai mult; un strop de băuturică te ţine pe picioare.

Dar întrucât Gervaise nu se hotăra, Mes-Bottes se dovedi iarăşi curtenitor.

— Pesemne cucoanei îi plac lichiorurile, îngână el.

— Îmi plac bărbaţii care nu se-mbată ca porcii, răspunse ea ieşindu-şi din pepeni. Da, îmi place să-şi aducă leafa acasă şi să se ţină de cuvânt, atunci când făgăduiesc ceva.

— Ah! Vas-că asta te zgândără! spuse tinichigiul, fără să înceteze de a rânji. Îţi vrei şi tu partea. Atunci, de ce nu primeşti o trataţie, dobitoaco?. Haide, ia ceva, n-ai decât de câştigat.

Gervaise îl privi ţintă, cu chipul îngândurat, cu fruntea brăzdată de-o dungă neagră. Şi răspunse cu glas domol:

— Aşa-i! Să ştii c-ai dreptate, nu-i o idee rea. În felul ăsta, ne bem banii împreună.

Bibi-la-Grillade se sculă de la masă să-i aducă un pahar cu lichior de anason. Gervaise îşi trase scaunul mai aproape, luând loc la masă. În vreme ce-şi sorbea lichiorul de anason, deodată îşi aduse aminte de ceva, îşi aminti de pruna în rachiu pe care-o luase cu Coupeau, pe vremuri, lângă uşă, când tinichigiul îi făcea curte. Pe vremea aceea, lăsa zeama fructului în rachiu. Iar acum, iată că se apuca din nou să tragă la măsea lichioruri. Oh! îşi cunoştea prea bine puterile, n-avea voinţă nici de două parale. Era de-ajuns să-i dai un bobârnac în spate ca s-o împingi, bâldâbâc în băutură. Ba, lichiorul de anason, chiar i se părea nespus de plăcut, poate niţel prea dulce, oleacă cam greţos. Şi Gervaise sorbea din păhărel, ascultându-l pe Bec-Salé, zis Boit-sans-Soif, cum povesteşte despre amorul lui cu grăsana de Eulalie, femeia care vindea peşte pe stradă, o muiere nemaipomenit de primejdioasă, care-l mirosea de departe când era prin crâşme, tot împingându-şi căruciorul de-a lungul trotuarelor; în zadar îl vesteau şi-l ascundeau prietenii, căci de cele mai multe ori îl înşfăca, ba, în ajun, chiar îi plesnise o bleandă drept în bot, ca să-l înveţe minte să mai lipsească de la atelier. Într-adevăr, era ceva de pomină. Bibi-la-Grillade şi Mes-Bottes mureau de râs bătând-o pe umeri pe Gervaise care, în cele din urmă începu şi ea să râdă, de parcă ar fi fost gâdilată; şi-o sfătuiau să facă la fel ca grăsana de Eulalie, să-şi aducă

fierul de călcat şi să-i netezească urechile lui Coupeau pe tejghelele crâşmelor.

— Asta-i bună! bravo, strigă Coupeau întorcând cu fundul în sus paharul de anason golit de nevastă-sa, sugi zdravăn din băutură! Ia uitaţi-vă, fraţilor, nu-şi pierde vremea.

— Madam Gervaise nu mai luaţi un păhărel? întrebă Bec-Salé, zis şi Boit-sans-Soif.

Nu, îi era de-ajuns. Totuşi şovăia. Lichiorul de anason parc-o leşina la inimă. Mai degrabă ar fi luat ceva ţeapăn, ca să-şi lecuiască stomacul. Şi căta pieziş la maşina de îmbătat, din spatele ei. Cazanul ăsta blestemat, rotund, ca un pântece de căldărăreasă burduhănoasă, cu trompa-i alungită şi răsucită, îi strecura un fior pe şira spinării, o spaimă şi totodată o dorinţă nedesluşită. Da, s-ar fi zis că-s măruntaiele de fier ale unei paceaure mătăhăloase, ale vreunei vrăjitoare ce-şi slobozea picătură cu picătură focul rărunchilor. Un izvor cumplit de otravă, o maşinărie ce-ar fi trebuit îngropată într-un beci, într-atât era de neruşinată şi ticăloasă! Dar asta n-o împiedica a dori să-şi vâre nasul înăuntru, să tragă pe nări miasma, să guste din porcăria aia, chiar de-ar fi trebuit ca limba arsă să i se jupoaie ca o portocală.

— Ce beţi voi acolo? îi întrebă şmechereşte pe bărbaţi, cu privirile aţâţate de culoarea aurie şi plăcută din paharele lor.

— Chestia asta, bătrânico, răspunse Coupeau, e basamacul făcut de nea Colombe… N-ai să faci mofturi, nu-i aşa? O să-ţi dăm şi ţie să guşti din el.

Şi după ce-i aduseră şi ei un pahar de basamac, iar fălcile i se încleştară la întâia duşcă, tinichigiul spuse iarăşi, bătându-se cu palmele pe coapse;

— Hai! îţi jupoaie gâtlejul!. Bea-l dintr-o duşcă. Fiece rând de băuturică scoate câte-o monedă de şase franci din buzunarul doctorilor.

La cel de-al doilea pahar, Gervaise nu mai simţi foamea care-o chinuia. Acum se împăcase cu Coupeau, nu-i mai

purta pică pentru faptul că nu se ţinuse de cuvânt. Aveau să se ducă la circ cu alt prilej; nu era chiar aşa de hazliu, nişte giumbuşlucari care călăreau în galop. La nea Colombe în crâşmă nu ploua şi dacă leafa se ducea pe rachiu, cel puţin şi-o turnau în burtă, o beau limpede şi strălucitoare ca pe un frumos aur lichid. Ah! îi dădea pe toţi dracului, cum nu se poate mai frumuşel! Viaţa nu-i prilejuia prea multe plăceri; de altfel, i se părea o mângâiere să fie părtaşă la păparea banilor. De vreme ce se simţea atât de bine, de ce să nu fi stat şi ea acolo? Puteau şi să tragă cu tunul, când îşi făcea suma, nu-i mai plăcea să se clintească din loc. Se răsfăţa în căldura îmbietoare, cu bluza ce i se lipise de spate, cuprinsă de-o stare plăcută care-i amorţea mădularele. Făcea haz de una singură, cu coatele pe masă, privind în gol, petrecând pe seama celor doi muşterii, un burduhănos şi-un sfrijit, de la o masă învecinată, ce se pupau în toată legea, într-atât erau de beţi. Da, Gervaise râdea la crâşmă, în faţa chipului grăsan al lui nea Colombe, un adevărat gogoloi de osânză topită, în văzul muşteriilor ce-şi fumau lulelele, zbierând şi scuipând, sub flăcările uriaşe ale lămpilor de gaz aerian care făceau să scânteieze oglinzile şi sticlele cu lichioruri. Duhoarea n-o mai stingherea; ba dimpotrivă, simţea cum o gâdilă în nas, i se părea că miroase plăcut; pleoapele i se închideau niţel, în vreme ce răsufla gâfâit, fără să se înăbuşe, bucurându-se de dulceaţa toropelii de care se simţea cuprinsă. Apoi, după cel de-al treilea păhărel, lăsă bărbia să-i cadă în mâini şi nu mai fu în stare să-i zărească decât pe Coupeau şi pe prietenii săi; şi rămase acolo nas în nas cu ei, cât mai aproape „cu obrajii încinşi de răsuflarea lor, privind la bărbile lor îngălate, ca şI. Cum ar fi stat să le numere perii, unul câte unul. În clipa aceea erau beţi criţă. Lui Mes-Bottes îi curgeau balele, ţinându-şi luleaua între dinţi, cu înfăţişarea tăcută şi gravă a unui bou aţipit. Bibi-la-Grillade le povestea o istorioară, cum golea o sticlă dintr-odată, pupând-o atât de straşnic şi ţinând-o în sus, de i se putea vedea fundul. În

acest timp, Bec-Salé, zis şi Boit-sans-Soif, se dusese la roata-norocului de pe tejghea şi juca pe băutură cu Coupeau.

— Două sute!. Eşti cam pişicher, tragi numai numere mari la fiecare învârtitură.

Pana roţii-norocului scrâşnea, chipul zeiţei Fortuna, o vlăjgană de femeie roşcovană, aşezat sub un geam, se învârtea şi nu mai apărea în mijlocul roţii decât ca o pată rotundă, asemeni unei pete de vin.

— Trei sute cincizeci!. Ai călcat în rahat, puşlama nemernică! Ah! Nu! Nu mai joc!

Şi Gervaise era aţâţată de roata-norocului. Trăgea zdravăn la măsea şi-i spunea lui Mes-Bottes „băieţaşu' leu. În spatele ei, maşina de îmbătat lucra întruna, cu un şopot de pârâu subpământean; şi îşi pierduse nădejdea să o poată opri, să o poată seca, cuprinsă de-o mânie întunecată împotriva maşinii, simţind o poftă nebună să-ncalece pe ea ca pe-o vită, să-i dea pinteni din călcâie şi să-i spintece pântecul. Totul se învolbura, zărea maşina mişcându-se, se simţea înfăşurată de labele ei de aramă, în vreme ce pârâiaşul îi curgea acum prin trup.

După aceea, încăperea porni să dănţuiască, laolaltă cu becurile lămpilor de gaz aerian care pâlpâiau ca nişte stele. Gervaise era moartă de beată. Auzea o gâlceavă turbată între Bec-Salé, zis şi Boit-sans-Soif, şi încuiatul ăla de nea Colombe. Ia te uită ce mai şnapan de patron, înşală la socoteală! Că doar nu se aflau la bâlci. Însă, pe neaşteptate, se iscă o îmbulzeală, izbucniră urlete şi-o larmă de mese răsturnate. Era nea Colombe care dădea pe uşă afară toată adunătura din crâşmă, fără să ţină seamă de nimic, într-o clipită. Îl ocăriră de dincolo de uşă, îl făcură pungaş. Ploua întruna, bătea un vânticel îngheţat. Gervaise se pierdu de Coupeau, apoi îl găsi din nou şi iarăşi îl pierdu. Voia să se întoarcă acasă, pipăia cu mâna prăvăliile să-şi poată găsi drumul. Noaptea asta năprasnică o uluise din cale afară. În colţ la Rue des Poissonniers se aşează în şanţ, crezând că-i la

spălătorie. Toată apa ce se scurgea pe-acolo făcea să i se învârtească capul şi-i dădea o stare de greaţă. În cele din urmă, ajunse acasă, trecu iute prin faţa uşii portarilor, unde-i văzu cât se poate de bine pe soţii Lorilleux şi Poisson stând la masă şi strâmbându-se a scârbă când o zăriră în halul în care se găsea.

Niciodată nu fu în stare să afle cum de urcase cele şase etaje. Sus, în clipa când o apucase pe coridor, micuţa Lalie care-i auzise paşii, dădu fuga cu braţele deschise într-o mişcare drăgăstoasă, râzând şi spunându-i:

— Madam Gervaise, tata n-a venit acasă, hai vino să-mi vezi copilaşii dormind… Oh! îs atât de drăgălaşi!

Însă, la văzul chipului năuc al spălătoresei, dădu îndărăt tremurând. Ştia ce-nseamnă duhneala asta de rachiu, privirea tulbure, şi gura schimonosită. Atunci Gervaise trecu pe lângă ea clătinându-se, fără să rostească o vorbă, în vreme ce fetiţa, stând în pragul uşii, o urmărea cu privirea ei întunecată, tăcută şi îngândurată.

XI.

Nana se făcea mare, ajunsese să arate a fetişcană. La cei cincisprezece ani ai ei crescuse cât o viţică, albă ca laptele la piele, tare dolofană, atât de durdulie încât s-ar fi zis că-i un burduf. Da, aşa arăta, cincisprezece ani, colţişori de lupoaică şi mijlocul trestioară. O adevărată mutrişoară de leliţă scăldată în lapte, piele catifelată de piersică, nas ştrengar, guriţă trandafirie, cu mărgelele ochilor atât de strălucitoare încât bărbaţii erau cuprinşi de pofta să-şi aprindă luleaua la dogoarea lor. Claia de păr bălai, de culoarea ovăzului fraged, părea că-i aşternuse pe tâmple o pulbere de aur, ca nişte pistrui care-i învăluiau chipul într-o cunună însorită. Ah, frumoasă pramatie, cum spuneau soţii Lorilleux, o mucoasă pe care ar mai fi trebuit s-o ştergi la nas şi ai cărei umeri spătoşi aveau nişte rotunjimi desăvârşite şi aroma coaptă a unei femei împlinite.

Acum Nana nu-şi mai vâra ghemotoace de hârtie în piepţii rochiei. I se născuseră şi ţâţişoarele, două ţâţişoare albe ca

spuma laptelui, abia înmugurite. N-o stinghereau câtuşi de puţin, ar fi dorit să-şi Umple braţele cu ele, râvnind la nişte ţâţe de doică, într-atât e tinereţea de pofticioasă şi nesocotită. Ceea ce stârnea şi mai mult pofta de-a te-nfrupta din ea, era obiceiul parşiv pe care-l căpătase să-şi iţească vârful limbii printre dinţişorii albi. Pesemne că tot privindu-se în oglindă, i se păruse că-n felul ăsta era drăguţă. Şi-atunci, cât era ziulica de mare, vrând să facă pe frumoasa, scotea mereu limba.

— Haide, ascunde-ţi o dată mincinoasa! îi striga maică-sa.

Şi adeseori era nevoie să se amestece şi Coupeau, bătând cu pumnul şi ocărând-o cu înjurături:

— Bagă la loc zdreanţa aia roşie!

Nana se dovedea a fi nespus de cochetă. Nu prea se spăla totdeauna pe picioare, însă purta nişte ghetuţe atât de strâmte încât la mersul pe stradă îndura nişte dureri cumplite, şi dac-o întrebau, când o vedeau că se învineţeşte la chip, răspundea c-o prinseseră cârceii, ca să nu-şi destăinuiască cochetăria. Când n-aveau o para chioară în casă, îi era greu să se împopoţoneze. Atunci, înfăptuia adevărate minuni, aducea de la atelier panglici, îşi ticluia găteli, nişte rochii jegoase încărcate cu funde şi ciucuri. Vara era vremea bucuriilor ei. Cu-o rochie de aţică de şase franci îşi petrecea toate duminicile, umplând mahalaua Goutte-d'Or cu frumuseţea ei bălaie. Da, o ştia toată lumea, de la bulevardele exterioare şi până la fortificaţii, şi de la şoseaua Clignancourt până în strada mare din mahalaua Chapelle. I se spunea „puicuţa”, pentru că-ntr-adevăr avea pieliţa gingaşă şi înfăţişarea fragedă a unei puicuţe.

Mai cu seamă una dintre rochii îi venea de minune. Era o rochie albă cu picăţele trandafirii, foarte modestă, fără nici un fel de zorzoane. Fusta, niţeluş cam scurtă, îi da la iveală picioarele; mânecile, croite larg şi cu falduri, îi dezgoleau braţele până la coate; răscroiala gâtului – pe care de frica scatoalcelor babacului Coupeau, o desfăcea en coeur cu ajutorul unor bolduri, într-un ungher mai întunecat al scării

– îi descoperea neaua gâtului şi umbra daurită a pieptului. Afară de asta nimic altceva, decât doar o panglică trandafirie legată împrejurul părului bălai, o panglică ale cărei capete îi fluturau pe ceafă. Avea în făptura ei o prospeţime de floare de câmp. Aromea plăcut a tinereţe, a goliciune de copil şi de muiere.

Pe vremea aceea, duminicile fură pentru ea zile de întâlnire cu mulţimea, cu toţi bărbaţii care treceau pe lângă ea şi-o priveau cu coada ochiului. Aştepta această întâlnire toată săptămâna, zgândărită de fiori de dorinţe, înăbuşindu-se cuprinsă de-o sete de aer liber, de plimbări în bătaia soarelui, în mijlocul gloatei din mahalaua înveşmântată de sărbătoare. Încă dis-de-dimineaţă pornea să se îmbrace, stătea ceasuri în şir în cămăşuică înaintea ciobului de oglindă atârnat deasupra scrinului; şi, deoarece toată casa putea s-o vadă pe fereastră, maică-sa se supăra, întrebând-o dac-o să se mai fâţâie mult ca o paparudă. Însă Nana, liniştită, îşi lipea cârlionţii pe frunte cu apă îndulcită, îşi cosea din nou bumbii ghetuţelor sau îşi cârpea rochia, în picioarele goale, cu cămăşuică lunecată de pe umeri, în revărsarea părului ciufulit. Ah! era frumuşică cum nu s-a mai văzut! spunea babacul Coupeau, care rânjea batjocoritor luând-o peste picior; o adevărată leliţă! Ar fi putut să facă pe femeia pădurilor şi s-o arate lumii pentru zece centime. Îi striga: „Ascunde-ţi cărnurile, că vreau să mănânc pâine”. Iar Nana era răpitoare, neprihănită şi gingaşă sub revărsarea coamei bălaie, turbând de mânie în aşa hal încât se aprindea la chip ca para focului, neîncumetându-se să-i răspundă lui taică-său, şi rupea firul de aţă cu dinţii, cu-o mişcare zvâcnită şi înfuriată ce-i zgâlţâia goliciunea de fetişcană frumoasă.

Apoi, numaidecât după prânz, îşi lua valea, cobora în curte. Liniştea dogoritoare a duminicii făcea să aţipească toată casa; jos, atelierele erau închise, locuinţele căscau prin ferestrele deschise, îşi dădeau la iveală mesele întinse pentru cină, în aşteptarea stăpânilor ce se duseseră pe la

fortificaţii să-şi facă poftă de mâncare; o femeie, la etajul al treilea, folosea ziua de duminică pentru a-şi spăla duşumeaua, dând patul peste cap, trăgând la o parte mobilele, cântând acelaşi cântec ceasuri de-a rândul, într-o îngânare blajină şi plângăreaţă. Şi în clipa de odihnă a tuturor îndeletnicirilor, în mijlocul curţii goale şi răsunătoare, se porneau jocurile cu mingea la care luau parte Nana, Pauline şi celelalte fetişcane. Erau cinci sau şase fete ce crescuseră laolaltă, care ajunseseră reginele casei şi-şi împărţeau ocheadele domnişorilor. Când vreun bărbat trecea prin curte, izbucneau chiote de râs, foşnetul fustelor scrobite sufla ca o adiere de vânt. Deasupra lor, dogorea zăpucul zilelor de sărbătoare, arzător şi greoi, parcă era moleşit de toropeală şi înălbit de pulberea plimbărilor.

Însă joaca cu mingea nu era decât un vicleşug ca să-şi poată lua tălpăşiţa. Pe neaşteptate, casa se cufunda într-o linişte nesfârşită. Fetele se furişau afară în stradă şi se-ndreptau spre bulevardele exterioare. Atunci, toate şase, ţinându-se la braţ, umpleau lărgimea părţii carosabile, păşeau înveşmântate în alb, cu fundele legate împrejurul capului descoperit. Cu ochii scânteietori, strecurându-şi privirile mijite prin colţul strâns al pleoapelor, vedeau totul, îşi lăsau capul pe spate ca să râdă din plin, dând la iveală guşuliţa de sub bărbie. În toiul izbucnirilor de veselie, când trecea vreun cocoşat, sau vreo băbuţă îşi aştepta potaia la colţul pietrelor de legătură, şirul lor se destrăma, unele mai rămâneau în urmă, pe când celelalte trăgeau de ele din răsputeri; îşi legănau şoldurile, se adunau în pâlc, păşind deşelat, chipurile să se adune lumea în jur şi să dea prilej ca piepţii rochiilor să plesnească sub rotunjimile lor ce-abia se împlineau. Strada era a lor; acolo crescuseră, săltându-şi fustiţele pe lângă maghernițe; tot acolo îşi sumeţeau din nou fustele până la coapse ca să-şi prindă jartierele. Strecurându-se prin mulţimea gălbejită care păşea agale şi printre copacii pirpirii ai bulevardelor, vârtejul lor străbătea

drumul de la bariera Rochechouart până la bariera Saint-Denis, îmbrâncind lumea, străbătând în zig-zag grupurile de oameni, întorcându-se din mers şi punctând cu vorbe de duh puhoiul hohotelor de râs. Iar rochiile lor învolburate lăsau în urmă obrăznicia tinereţii; se fâţâiau sub cerul liber, în bătaia luminii pătrunzătoare, cu obrăznicia grosolană şi ştrengărească, apetisante şi fragede ca fecioarele ce se întorc de la scaldă, cu grumazul ud.

Nana se vâra în mijlocul lor, cu rochia ei trandafirie ce se învăpăia în lumina soarelui. O lua de braţ pe Pauline, a cărei rochie, cu flori gălbui pe-un fond alb, strălucea şi ea, aprinsă de flăcăruile vipiei. Şi, deoarece amândouă erau cele mai trupeşe, cele mai muieri şi neruşinate, păşeau în fruntea cârdului de puştoaice, se umflau în pene înfruntând privirile şi complimentele. Celelalte, fetiţele, se tot învârteau în stânga şi-n dreapta, dându-şi aere ca să fie luate în serios. Nana şi Pauline aveau, de fapt, fel şi chip de planuri întortocheate, de şiretlicuri pline de cochetărie. Dacă alergau până-şi pierdeau suflarea, o făceau numai ca să-şi dea la iveală ciorapii albi şi ca să fluture panglicile cu care le erau împodobite conciurile. Apoi, când se opreau locului, prefăcându-se că se înăbuşă, cu pieptul scos înainte şi zvâcnind, n-aveai decât să câţi împrejur, mai mult ca sigur că pe-acolo se afla vreuna dintre cunoştinţele lor, cine ştie ce găligan din mahala; şi-atunci porneau să umble târşâindu-şi paşii, şopocăind şi chicotind între ele, pândind pe sub sprâncene. Dacă se fugăreau într-atâta, o făceau mai mult pentru aceste întâlniri întâmplătoare, în mijlocul înghesuielii de pe şosea. Flăcăi în ţoale de sărbătoare, cu veston şi pălărie tare, le opreau câte-o clipă de vorbă la marginea trotuarului, ca să glumească şi să-ncerce a le cuprinde de mijloc. Muncitori de douăzeci de ani, îmbrăcaţi de doamne-ajută în bluze cenuşii, le vorbeau tărăgănat, cu braţele încrucişate, suflându-le în faţă fumul lulelelor din care pufăiau avan. N-aveau de ce să se teamă, ştrengarii ăştia crescuseră pe uliţă laolaltă cu ele. Dar printre ei, îşi şi

făcuseră alegerea Pauline se întâlnea mereu cu unul dintre băieţii lui madame Gaudron, un tâmplar de vreo şaptesprezece ani, care-i cumpăra mere. Nana îl zărea tocmai din capul străzii pe Victor Fauconnier, băiatul spălătoresei, cu care se săruta de mama focului prin ungherele mai întunecoase. Lucrurile se opreau aici; aveau prea multă stricăciune în ele ca să facă vreo prostie, fără să-şi dea seama. Numai că se spuneau fel şi fel de vorbe pe seama lor.

Apoi, când apunea soarele, cea mai mare bucurie a maimuţelor ăstora era să caşte gura la scamatori. Se iveau o seamă de prestidigitatori şi luptători ce-şi întindeau pe caldarâm câte-un covor mâncat de molii. Atunci se adunau grămadă tot soiul de gură-cască, alcătuind un cerc în jurul lor, în vreme ce saltimbancul, la mijloc, îşi juca muşchii în tricoul său spălăcit. Nana şi Pauline stăteau ceasuri de-a rândul în picioare, în locul unde înghesuiala era mai mare. Rochiţele lor frumoase, proaspăt călcate, erau mototolite în învălmăşeala hainelor şi bluzelor de lucru slinoase. Braţele despuiate, gâtul golaş, şi părul lor se înfierbântau sub răsuflarea împuţită, în mijlocul duhoarei de vin şi năduşeală. Iar ele râdeau, petrecând, fără să se simtă scârbite, şi mai aprinse la chip, de parcă s-ar fi aflat pe patul de bălegar din care răsăriseră. În jurul lor, ţâşneau de pretutindeni cuvinte deocheate, spuse pe şleau, gânduri de oameni beţi. Aceasta era limba lor, ştiau totul, şi întorceau capul zâmbind, liniştite în neruşinarea lor, păstrându-şi paloarea gingaşă a pielii lor mătăsoase.

Singurul lucru care le stânjenea era faptul că-şi întâlneau părinţii, mai ales când erau băuţi. Stăteau de veghe şi se vesteau.

— I-ascultă, Nana, strigă deodată Pauline, iacă-l pe babacu' Coupeau!

— Zău aşa, dacă nu-i beat, înseamnă că-s chioară! spunea Nana necăjită. Să ştii că eu una îmi iau tălpăşiţa! N-am

poftă să mă ia la bătaie: Ia te uită, e beat criţă! Doamne-Dumnezeule, de şi-ar frânge o dată gâtul!

Alteori, când Coupeau nimerea de-a dreptul peste ea, fără să-i dea vreme să fugă, Nana se ciucea pe vine şi şoptea:

— Haide, ascundeţi-mă fetelor!. Mă caută, mi-a făgăduit un picior în fund clacă mă mai prinde hoinărind.

Apoi, după ce beţivanul trecea de ele, Nana se ridica şi se luau toate după el pufnind în râs. Uite-o! Nu-i! Era o adevărată joacă de-a v-aţi ascunselea. Cu toate acestea, într-o bună zi, Boche o târî după el pe Pauline trăgând-o de urechi, iar Coupeau o mânase acasă pe Nana cu lovituri de picior în fund.

Soarele scăpăta, şi fetele dădeau cea din urmă raită, înapoindu-se acasă pe amurgul palid, străbătând mulţimea, spetite de oboseală. Colbul din văzduh se îndesise şi făcea să pălească bolta greoaie a cerului. Ai fi zis că Rue de la Goutte-d'Or, pe care nu trecea nici o căruţă, e un colţişor de ţară, cu cumetrele proţăpite la poartă, cu izbucniri de glasuri sfârtecând liniştea călâie a mahalalei pustii. Fetişcanele se opreau pentru câteva clipe în curte, luându-şi din nou rachetele, încercând să dea de crezut că nu se clintiseră de-acolo. Şi se urcau iarăşi la casele lor, ticluind cine ştie ce păţanie pe care adeseori nu mai aveau nevoie s-o folosească, de vreme ce-şi găseau părinţii pălmuindu-se pentru vreo ciorbă nesărată sau nefiartă destul.

Nana era acum lucrătoare, câştiga doi franci pe zi la madam Titreville, din Rue du Caire, unde-şi făcuse ucenicia. Soţii Coupeau nu voiau s-o mute, deoarece acolo stătea sub supravegherea lui madam Lerat care de zece ani era maistră în acel atelier. Dimineţile, când fetiţa pleca singură, arătând tare drăguţă, cu umerii strânşi în rochia neagră şi veche, prea strâmtă şi prea scurtă, maică-sa se uita la ornicul cu cuc, să vadă cât e ceasul, iar madam Lerat avea sarcina să ţină minte ora la care sosea, pe care după aceea trebuia să i-o spună Gervaisei. Ca să facă drumul din Rue de la Goutte-d'Or şi până-n Rue du Caire îi dădeau douăzeci

de minute, ceea ce era de-ajuns, căci zvârlugile astea de fetişcane au picioare de căprioară. Uneori, Nana ajungea la vreme, însă atât de aprinsă la faţă, gâfâind în aşa hal, încât nu mai încăpea nici o îndoială că de la barieră venise în goana mare, doar în zece minute, după ce-şi pierduse vremea pe drum cu tot felul de nimicuri. De cele mai multe ori, întârzia câte şapte, opt minute; şi, până seara, se arăta nespus de îndatoritoare faţă de mătuşă-sa, aruncându-i priviri rugătoare, urmărind s-o îmbuneze, ca să n-o spună maică-si. Madam Lerat, care înţelegea slăbiciunile tinereşti, le turna soţilor Coupeau vreo minciună oareşicare, dojenind-o însă pe Nana, ţinându-i nişte predici fără sfârşit despre răspunderea ei, în calitate de mătuşă, şi despre primejdiile ce-o pândesc pe orice fată pe străzile Parisului. Ah! Doamne-Dumnezeule, tot aşa o urmăriseră şi pe ea! O sorbea din priviri pe nepoată-sa, cu ochii încinşi de necurmate nelinişti deocheate, fiind mereu înfierbântată de gândul că stă de veghe şi se îngrijeşte de neprihănirea bietei pisicuţe.

— Vezi tu, îi spunea ea întruna, trebuie să-mi dezvălui totul. Mă port prea frumos cu tine şi dacă ţi se-ntâmplă cumva vreo nenorocire nu-mi mai rămâne altceva de făcut decât să m-arunc în Sena… Mă-nţelegi, pisicuţo, dacă bărbaţii se-apucă să-ţi vorbească, trebuie să-mi spui totul, fără să uiţi o vorbă… Hai? încă nu ţi-a zis nimeni nimic, îmi juri?

Atunci Nana pornea să râdă c-un râs care-i pocea într-un chip ciudat gura. Nu, nu, nu-i vorbise nici un bărbat. Prea mergea repede. Apoi, ce-ar fi putut să-i spună? Poate că n-avea nimic de lămurit cu ei! Şi-i explica întârzierile cu un aer naiv: se oprise în drum să privească nişte tablouri, sau, alteori, o însoţise pe Pauline care se pricepea să spună fel şi fel de poveşti. N-aveau decât să se ţină după ea, dacă n-o credeau; ba chiar mergea totdeauna numai pe trotuarul din stânga; şi grăbea pasul frumuşel, depăşindu-le ca o trăsură, pe toate celelalte domnişoare. Fapt e că, într-o bună zi,

madam Lerat dăduse peste ea în Rue du Petit-Carreau, privind în sus şi râzând cu alte trei floriste deşucheate, fiindcă un bărbat se bărbierea la fereastră; însă fetişcana se supărase, jurându-se că tocmai intra la brutăria din colţ să-şi cumpere o pituşcă.

— Oh, stau de veghe, nu vă fie teamă, le spunea văduva cea deşelată soţilor Coupeau. Răspund de ea ca de mine însămi. Dacă vreunui hăndrălău i-ar trece prin minte numai s-o ciupească, ar fi silit să treacă peste trupul meu.

Atelierul Titreville era o încăpere la mezanin, cu o masă de lucru uriaşă aşezată pe capre şi ocupând tot mijlocul odăii. De-a lungul celor patru pereţi golaşi, al căror tapet cenuşiu murdar, jupuit lăsa să se vadă tencuiala, se întindea o mulţime de rafturi ticsite cu mucavale vechi, cu pachete, cu modele date la rebut, uitate sub un strat gros de praf. Gazul aerian parcă trăsese un soi de spoială cu funingine pe tavan. Cele două ferestre aveau o deschidere atât de largă, încât lucrătoarele fără să se clintească de lângă masa de lucru, vedeau trecându-le prin faţă lumea de pe trotuarul de peste drum.

Madam Lerat, ca să fie luată drept pildă, sosea cea dintâi. Apoi, vreme de-un sfert de ceas uşa se bălăbănea întruna, toate slujnicuţele astea de floriste dădeau buzna în atelier val-vârtej, năduşite, cu părul despletit. Într-o dimineaţă de iulie, Nana se înfăţişă ultima, ceea ce, de altminteri, îi cam stătea în obicei.

— Zău aşa! spuse ea, n-o să fie rău când o să am trăsură!

Şi, fără ca măcar să-şi scoată pălăria, o tichiuţă neagră despre care spunea că-i şepcuţa ei şi pe care se plictisise s-o tot cârpească, se apropie de fereastră şi se plecă în stânga şi-n dreapta să se uite pe stradă.

— Ia spune, la ce te uiţi? o întrebă madam Lerat, bănuitoare. A venit tată-tu cu tine?

— Nu, bineînţeles că nu, răspunse Nana liniştită. Nu mă uit la nimic… mă uit că-i groaznic de cald. Într-adevăr, îţi vine rău să goneşti pe-o căldură ca asta.

Toată dimineaţa domni o căldură înăbuşitoare. Lucrătoarele coborâseră jaluzelele prin despărţiturile cărora iscodeau forfota străzii; şi, în cete din urmă, se puseră pe treabă, rânduite de amândouă părţile mesei de lucru în capul căreia şedea numai madam Lerat. Erau opt la număr, având fiecare în faţă borcănelul cu lipici, cleştişorul, sculele şi aparatul de gofrat. Pe masa de lucru era un talmeş-balmeş de sârme, mosoare, vată, hârtie verde şi hârtie cafenie, frunze şi petale tăiate din mătase, satin sau catifea. În mijlocul mesei, una dintre floriste vârâse în gura unei garafe uriaşe un bucheţel de zece centime care încă din ajun se veştejea la pieptul rochiei sale.

— Ah, nu ştiţi, spuse Léonie, o ocheşică frumoasă, plecându-se deasupra aparatului la care tocmai gofra nişte petale de trandafir, ei bine! biata Caroline e tare nenorocită cu băiatul ăla care venea serile s-o aştepte.

Nana, care tăia nişte benzi de hârtie verde, se arătă surprinsă:

— Nici nu mă mir! un bărbat care-o înşală toată ziua bună-ziua!

Atelierul fu cuprins de-o veselie plină de subînţelesuri şi madam Lerat fu nevoită să-şi arate asprimea. Strâmbă din nas, îngânând:

— Halal să-ţi fie, fetiţo, frumoase vorbe mai zici! Am să te spui lui taică-tău, să vedem dac-o să-i fie pe plac.

Nana îşi umflă obrajii, ca şi cum s-ar fi ţinut să nu râdă în hohote. Zău aşa! taică-său! mai spunea el altele şi mai şi! Insă, pe neaşteptate, Léonie şopti foarte încet şi nespus de iute:

— Ei, bagă de seamă! Vine patroana!

Într-adevăr, madam Titreville, o femeie deşirată şi uscăţivă, intra pe uşă. De obicei stătea jos, în prăvălie. Lucrătoarele se temeau tare mult de ea, deoarece nu înţelegea niciodată de glumă. Dădu încetişor ocol mesei de lucru deasupra căreia acum toate capetele stăteau plecate, tăcute şi sârguincioase. O făcu pe-o lucrătoare adormită şi

tembelă şi-o sili să lucreze din nou o margaretă. Apoi plecă cu aceeaşi înfăţişare băţoasă cu care venise.

— Hop! hop! spuse iarăşi Nana, în vreme ce toate bodogăneau.

— Domnişoarelor, zău aşa, domnişoarelor! spuse madam Lerat care vru să-şi ia o înfăţişare severă, mă veţi sili să iau măsuri…

Dar nimeni n-o asculta, nu se prea temeau de ea. Era din cale-afară de îngăduitoare, complăcându-se printre aceste puştoaice în ochii cărora licărea din plin pofta de viaţă, pe care le lua deoparte ca să le tragă de limbă despre ibovnicii lor şi cărora le dădea şi în cărţi, când era slobod vreun colţ al mesei. Chipul înăsprit şi hoitul său de jandarm tresăreau cuprinse de bucuria jucăuşă a unei codoaşe de îndată ce aduceau vorba despre dragoste. Doar vorbele urâte o jigneau; puteai să spui orice, numai să nu foloseşti cuvinte urâte.

Zău aşa! Frumoasă învăţătură îşi mai întregea Nana la atelier! Oh, bineînţeles că avea înclinaţii. Însă înhăitarea cu cârdul acesta de fete ostenite de-atâta sărăcie şi desfrânare îi punea capac. Stăteau acolo de-a valma, se molipseau una de la alta; întocmai ca-n povestea cu coşul de mere în care se află şi poame putrede. Bineînţeles că faţă de lume îşi ţineau gura, se fereau să pară prea păcătoase la fire, prea scârboase la vorbă. Pe scurt, făceau pe mironosiţele. Numai că pe la colţuri, şoptite la ureche, scârnăviile curgeau gârlă. Nu puteau sta două laolaltă, fără să se cutremure de râs, spunându-şi porcării. În afară de asta, serile plecau împreună; atunci îşi făceau destăinuiri, nişte poveşti de ţi se ridica părul în cap, din pricina cărora ştrengăriţele, înfierbântate, întârziau pe trotuare îmbrâncindu-se în mijlocul mulţimii. Şi mai era acolo, pentru fetişcanele ce rămăseseră cuminţi, cum era Nana, o miasmă urâtă ce umplea atelierul, un iz de şantan şi de nopţi petrecute nu tocmai cum se cuvine, adus de lucrătoarele haimanale, în conciurile lor neîngrijite, în fustele lor atât de mototolite de

parcă se culcaseră cu ele. Lenevirile toropite din zilele de după chef, ochii cerniţi, cernirea asta a ochilor – despre care madam Lerat zicea pe şleau că-i urmarea drăgostelilor – umbletul deşelat, glasurile dogite adiau un vânt de stricăciune peste masa de lucru, printre strălucirile şi gingăşia florilor artificiale. Nana adulmeca, era cuprinsă de ameţeli când simţea lângă ea o fată ce-apucase să cunoască viaţa. Vreme îndelungată se dusese pe lângă vlăjgana de Lisa, despre care se vorbea că rămăsese grea; şi-şi furişa privirile-i scânteietoare spre vecina ei, ca şi cum s-ar fi aşteptat s-o vadă umflându-se şi plesnind dintr-o clipă într-alta. Era cam greu să mai afle ceva nou. Haimanaua de Nana ştia totul, aflase totul pe caldarâmul străzii Goutte-d'Or. La atelier vedea doar cum se fac lucrurile, şi simţea cum se naşte în ea, încetul cu încetul, dorinţa şi îndrăzneala de-a se purta şi ea la fel.

— E înăbuşitor, şopti ea apropiindu-se de una dintre ferestre, ca şi cum ar fi vrut să coboare mai mult jaluzelele.

Dar se plecă în afară, se uită iarăşi în dreapta şi-n stânga. În aceeaşi clipită, Léonie, care pândea un bărbat ce se oprise pe trotuarul de peste drum, scoase un strigăt de mirare:

— Oare ce face acolo, babalâcul ăla? E-un sfert de ceas de când tot iscodeşte pe-aci.

— O fi vreun cotoi, zise madam Lerat. Nana, poftim la locul tău! Ţi-am spus că n-ai voie să stai la fereastră.

Nana se apucă iarăşi de răsucitul cozilor de violete şi toate fetele din atelier sporovăiră numai despre bărbatul acela. Era un domn bine îmbrăcat, în veston, de vreo cincizeci de ani; palid la chip, foarte serios şi foarte distins, cu un colan de barbă căruntă, tunsă cu îngrijire. Stătu vreme de-un ceas în faţa prăvăliei unui negustor de plante medicinale, ridicându-şi mereu privirile spre jaluzelele atelierului. Floristele izbucneau în chicote de râs ce se pierdeau în larma străzii; şi se plecau deasupra lucrului nespus de

sârguincioase, trăgând cu coada ochiului să nu-l piardă din vedere pe domnul din stradă.

— Ia te uită! le atrase atenţia Léonie, are lornion. Oh, e-un bărbat bine… Fără îndoială c-o aşteaptă pe Augustine.

Însă Augustine, o fetişcană bălaie, urâţică şi deşelată, răspunse înciudată că nu-i plăceau babalâcii. Iar madam Lerat, dând din cap, îngână cu zâmbetul ei dispreţuitor şi plin de subînţelesuri:

— Greşeşti, scumpa mea; bătrânii-s mult mai drăgăstoşi.

În clipa aceea, vecina lui Léonie, o fiinţă mărunţică şi durdulie, îi şopti câteva cuvinte la ureche; iar Léonie, se răsturnă deodată pe scaun, cuprinsă de un râs nebun, ţinându-se cu mâinile de burtă şi îndreptându-şi privirile spre domnul acela, hohotind şi mai tare. Bâiguia:

— Aşa-i, oh, aşa-i!. Ah! ce scârnavă-i şi Sophie asta!

— Ce-a zis? ce-a zis? întrebau toate fetele din atelier, arzând de curiozitate.

Léonie îşi ştergea ochii de lacrimi, fără să răspundă. Când se mai potoli niţel, se apucă iarăşi de încreţit, spunând:

— Vorba astă nu se poate rosti încă o dată.

Fetele stăruiau, însă ea se împotrivi dând din cap, cuprinsă iarăşi de valuri de râs. Atunci Augustine, vecina ei din stânga, o rugă fierbinte să-i spună încet de tot ce zisese. Iar Léonie, binevoi în cele din urmă să-i spună, lipindu-şi buzele de urechea fetei. Augustine se lăsă pe spate, stricându-se şi ea de râs. Apoi, ea însăşi rosti din nou cuvintele ce se răspândiră astfel de la ureche la ureche, în toiul chicotelor de mirare şi-a râsetelor înăbuşite. După ce toate aflară de scârnăviile lui Sophie, se uitară una la alta şi izbucniră laolaltă în hohote, roşind totuşi niţel şi-arătând stânjenite. Numai madam Lerat nu ştia despre ce-i vorba. Se simţea tare jignită.

— Nu-i deloc politicos ce faceţi, domnişoarelor, spuse ea. Nu se vorbeşte niciodată în şoaptă când e lume de faţă… Cam necuviincios, nu-i aşa? Ah, halal să vă fie!

Nu îndrăzni totuşi să roage să i se repete scârnăviile lui Sophie, în pofida dorinţei sale înciudate de a le afla. Însă, câteva clipe, îmbufnată şi bosumflată, făcând pe supărata, se desfătă la auzul celor ce vorbeau lucrătoarele. Nici uneia dintre ele nu-i putea scăpa vreo vorbă, chiar şi cel mai nevinovat cuvânt, de pildă în legătură cu lucrul ei, fără ca celelalte să nu-i dea numaidecât un înţeles spurcat; răstălmăceau înţelesul cuvintelor, înzestrând cu tâlcuri nebănuite cele mai obişnuite propoziţiuni cum ar fi: „Mi s-a frânt cleştişorul”, sau: „Cine-a scormonit prin borcănelul meu?” Şi puneau totul pe seama domnului ce aştepta de pomană peste drum, căci, la urma urmei, el era calul de bătaie al tuturor acestor vorbe spuse pe ocolite. Ah, pesemne că-i ţiuiau urechile! Ajunseseră să rostească nişte lucruri nemaipomenit de tâmpite, într-atât voiau să fie de spirituale. Dar acesta nu era un motiv ca joaca să nu li se pară nespus de veselă, şi ca înfierbântate, cu ochii înnebuniţi, să o continue, aţâţându-se din ce în ce mai tare. Madam Lerat n-avea de ce să se supere, nu spuneau nimic deşănţat. Ea însuşi le făcu pe fete să se tăvălească de râS. Cerând:

— Domnişoară Lisa, mi s-a stins focul, dă-mi-l pe-al matale.

— Ah, lui madam Lerat i s-a stins focul! strigară fetele.

Madam Lerat încercă să le dea o explicaţie.

— Când o s-aveţi vârsta mea, domnişoarelor…

Dar nimeni n-o mai asculta, spunea c-o să-l cheme pe domnul din stradă să-i aprindă din nou focul lui madam Lerat.

În acest puhoi de râsete, Nana făcea un haz nemaipomenit, merita s-o vezi! Nu-i scăpa niciunul dintre cuvintele cu două înţelesuri. Mai dădea şi ea drumul la câte unul mai deocheat, întărindu-i tâlcul cu-o mişcare a bărbiei, umflându-se în pene şi murind de plăcere. În desfrâu se simţea ca peştele în apă. Şi-şi răsucea netulburată cozile de violete, deşi hohotea, stricându-se de râs pe scaunul ei. Oh! Avea o dibăcie nemaivăzută, le făurea atât de repede încât

nici n-aveai vreme să-ţi răsuceşti o ţigară. Făcea doar o mişcare pentru a lua fâşia subţire de hârtie verde şi iată! hârtia luneca şi înfăşură sârma de alamă; apoi, un strop de pap la vârf pentru lipitură, şi gata era mlădiţa de verdeaţă fragedă şi gingaşă, bună s-o prinzi pe nurii cucoanelor. Tot chichirezul era în degetele ei subţirele de fleoarţă, ce păreau că n-au oase, într-atât erau de mlădioase şi mângâietoare. Doar asta fusese în stare să-nveţe din meserie. Le meşterea cu-atâta măiestrie, încât îi dădeau să facă toate cozile din atelier.

În răstimp, domnul de pe trotuarul de peste drum plecase. Atelierul se domolea, lucra de zor în căldura înăbuşitoare. Când bătu miezul zilei, ceasul prânzului, toate fetele se dezmorţiră. Nana, care se năpustise spre fereastră, le strigă c-o să coboare în stradă după cumpărături, dacă voiau să-şi ia câte ceva. Léonie îi comandă crevete de zece centime, Augustine un cornet cu cartofi prăjiţi, Lisa o legătură de ridichi şi Sophie o bucăţică de cârnat. Apoi, pe când cobora, madam Lerat, căreia i se părea ciudată patima Nanei pentru fereastră din ziua aceea, îi spuse ajungând-o din urmă cu picioarele ei cât prăjina:

— Ia aşteaptă-mă, că merg cu tine, am nevoie de ceva.

Însă, iată că pe alee, îl zări pe babalâc proţăpit ca o iscoadă, făcând schimb de ocheade cu Nana! Fetiţa se aprinse la faţă ca para focului. Mătuşă-sa o înşfăcă de braţ zgâlţâindu-i-l, silind-o să meargă cu paşi grăbiţi pe trotuar lângă ea, în vreme ce individul se luă după ele. Aha! Cotoiul venea pentru Nana! Ei bine, frumoasă treabă, la cincisprezece ani şi jumătate, să târăşti în chipul ăsta bărbaţii după fustele tale! Şi madam Lerat o luă pe nepusă masă la întrebări. Oh, Dumnezeule, Nana habar n-avea; se ţinea după ea doar de vreo cinci zile, nu-şi putea scoate nasul afară, fără să nu dea de el; bănuia că se îndeletniceşte cu neguţătoria, da, era un fabricant de nasturi de os. Madam Lerat fu nespus de tulburată. Întoarse capul şi trase cu coada ochiului la babalâc.

— Se vede de la o poştă că-i plin de bani, îngână ea. Ascultă-mă, pisicuţa mea, o să fii nevoită să-mi spui totul. Acum, n-ai de ce să te mai fereşti.

Tot vorbind, treceau din prăvălie în prăvălie, la mezelar, la negustoreasa de fructe, la cârnăţărie. Iar cumpărăturile li se îngrămădeau în mâini, învelite în hârtii unsuroase. Dar se purtau la fel de drăguţ, fâţâindu-se, lăsând în urma lor zvonul chicotelor de râs şi licărul ocheadelor. Chiar madam Lerat se mlădia, făcând pe tinerica, din pricina fabricantului de nasturi, care se ţinea întruna după ele.

— Îi cât se poate de distins, spuse ea tare, înapoindu-se pe alee. Barem de-ar avea gânduri curate…

Apoi, pe când urcau treptele scării, păru că-şi aminteşte pe neaşteptate.

— Fiindcă veni vorba, ia spune-mi, ce-şi tot şuşoteau domnişoarele alea; ştii despre ce-i vorba, scârnăvia aia spusă de Sophie?

Nana nu făcu nici un fel de nazuri. Doar c-o luă pe madam Lerat de grumaz, silind-o să coboare două trepte, pentru că, zău aşa, scârnăvia nu se mai putea rosti încă o dată în gura mare, nici chiar pe scară. Şi-i şopti vorba aceea. Era ceva atât de uluitor, încât mătuşă-sa se mulţumi să dea din cap, căscând ochii şi strâmbând din buze. Până la urmă, aflase despre ce-i vorba, treaba asta n-o mai zgândărea.

Floristele mâncau pe genunchi, ca să nu murdărească masa de lucru. Înfulecau în pripă, plictisite că trebuiau să mănânce, preferind să-şi folosească ora de masă pentru a căsca gura la lumea ce trecea sau să-şi şoptească fel şi fel de destăinuiri pe la colţuri. În ziua aceea, încercară să afle unde se pitea domnul acela; însă, hotărât lucru, pierise. Madam Lerat şi Nana îşi zvârleau nişte uitături pline de înţeles, tăcând mâlc. Se făcuse de-acu ceasul unu şi zece, lucrătoarele n-arătau prea grăbite să-şi ia din nou cleştişoarele, când Léonie, printr-un sunet al buzelor, un psst! cu care se strigă zugravii între ei, vesti apropierea patroanei. Numaidecât, se aşezară toate pe scaunele lor,

apucându-se de lucru. Madam Titreville pătrunse în atelier şi-i dădu ocol cu strășnicie.

Din ziua aceea, madam Lerat se desfăta cu întâia poveste de dragoste a nepoată-sii. N-o mai scăpa din ochi, o însoţea dimineaţa şi seara, punând mai presus de toate răspunderea pe care o avea. Asta o cam necăjea pe Nana; însă, în acelaşi timp, văzându-se păzită ca o comoară, o făcea să se îngâmfeze; şi vorbele pe care şi le spuneau amândouă pe străzi, cu fabricantul de nasturi pe urmele lor, o înfierbântau şi mai curând îi zgândăreau pofta să treacă la fapte. Oh, mătuşă-sa înţelegea ce-nseamnă dragostea; ba o înduioşa chiar şi fabricantul de nasturi, domnul acela în vârstă, atât de cuviincios, căci, la urma urmei, dragostea la oamenii copţi are întotdeauna rădăcini mai adânci. Numai că dânsa stătea de veghe. Da, ca s-ajungă la fetiţă, va trebui să treacă peste cadavrul ei. Într-o seară, se apropie de domnul cu pricina şi i-o trânti verde în faţă, spunându-i că nu era frumos ce meşterea el pe-acolo. Ca un crai bătrân, obişnuit cu bruftuluielile părinţilor, acesta o salută cuviincios, fără să-i răspundă. Adevărul era că madam Lerat nu se putea supăra pe el, bătrânul având purtări din cale-afară de frumoase. După carE. Se apucă să-i dea Nanei o seamă de sfaturi folositoare despre dragoste, spunându-i pe ocolite câte ceva despre măgarii de bărbaţi şi înşiruindu-i tot soiul de istorii cu fete desfrânate care se căiseră amarnic din pricină că fuseseră silite să le trăiască, de pe urma cărora Nana rămânea dusă pe gânduri, şi cu ochii de depravată scânteindu-i pe chipu-i palid ca ceara.

Însă, într-o bună zi, pe Rue du Faubourg-Poissonnicre fabricantul de nasturi se-ncumetă să-şi vâre nasul între nepoată şi mătuşă, ca să îngaime cuvinte ce nu se cuvin rostite. Şi madam Lerat, înspăimântată, repetând fără încetare că nu mai avea pic de linişte nici în privinţa ei însăşi, îi povesti totul lui frate-său. Şi-atunci se dezlănţui alt tărăboi. În casa familiei Coupeau, avură loc nişte scandaluri nemaipomenite. Mai întâi, tinichigiul îi trase Nanei o bătaie

soră cu moartea. Ce i se aducea la cunoştinţă? Paceaura se da la babalâci? Zău aşa, s-o mai prindă o dată lăsându-se agăţată pe stradă, că s-a zis cu ea, avea să-i taie gâtul la iuţeală, cât ai zice pâs! S-a mai pomenit aşa ceva! O mucoasă care se-apucă să-şi necinstească familia! Şi-o zgâlţâia, spunându-i, pentru numele lui Dumnezeu, că trebuie să păşească numai pe calea cea bună, căci de-acu înainte avea să vegheze el asupra ei. De îndată ce Nana venea acasă, taică-său se ducea la ea şi i se uita drept în ochi, ca să-şi dea seama dacă nu cumva adusese cine ştie ce sărutare pe pleoape, una dintre acele sărutări, uşoare ca fulgul, ce ţi se strecoară acolo fără să le simţi. O adulmeca, întorcând-o pe toate părţile. Într-o seară, Nana mai încasă o chelfăneală, deoarece Coupeau dăduse de-o vânătaie pe gâtul ei. Căţeaua se încumeta să spună că nu-i vorba de pecetea unui sărut turbat! Da, afirma că-i o vânătaie, nimic altceva decât o vânătaie pe care i-o făcuse din joacă Léonie. O să-i facă el nişte vânătăi de n-o să se mai poată destrăbăla, chiar de-ar fi silit să-i rupă picioarele. În alte dăţi, când era bine dispus, îşi bătea joc de ea, luând-o peste picior. Într-adevăr, frumoasă bucăţică pentru bărbaţi, o caracudă, într-atât era de turtită, şi totodată mai avea şi nişte găvane în dreptul umerilor, de puteai să-ţi vâri pumnul în ele, atât de-adânci erau. Nana, snopită-n bătăi pentru lucrurile urâte pe care nu le înfăptuise, târâtă de tatăl ei în mârşăvia unor învinuiri îngrozitoare, dovedea supunerea vicleană şi plină de mânie a jivinelor hăituite.

— Ia las-o-n pace! spunea întruna Gervaise mai înţelegătoare. Ai s-ajungi să-i faci poftă, tot vorbindu-i întruna de prostii.

Ah, da, într-adevăr începuse să i se facă poftă de aşa ceva! Adică tot trupul o mânca şi avea poftă s-o şteargă şi să treacă şi ea pe-acolo, cum zicea taică-său. Prea îi dădea prilejul să trăiască cu gândul ăsta; până şi-o fată cuminte s-ar fi înfierbântat la auzul atâtor bâzdâgănii. Ba cu felul său de-a se răţoi la ea, o învăţa lucruri încă neştiute, ceea ce nu

era de mirare. Şi-atunci, încetul cu încetul, căpătă nişte deprinderi ciudate. Într-o dimineaţă, Coupeau o zări scotocind într-o hârtie şi dându-şi cu ceva pe mutrişoară. Era pudră de orez, cu care-şi năclăia dintr-o plăcere perversă mătasea atât de gingaşă a pielii. Îi mânji obrajii cu hârtia, de era să-i julească chipul, spunându-i că-i fată de morar; Cu alt prilej, Nana aduse nişte panglici roşii să-şi cârpească pălărioara, pălăria aia jerpelită şi neagră de tare se ruşina atât. Şi-o întrebă mânios de unde făcuse rost de panglici! Ai! Nu cumva le câştigase dându-se cu gaibaracele-n sus? Sau le şterpelise cumva? Haimana şi hoaţă, sau poate de-acu era şi una şi alta. În mai multe rânduri o zări tot aşa, cu fel şi fel de lucruri drăguţe în mână, un inel cu piatră de cornalină, o pereche de manşete garnisite cu dantelă, o inimioară din alea de-aur poleit, o inimioară cu lănţişor pe care fetişcanele le poartă agăţate între ţâţişoare. Coupeau dădu să i le fărâme pe toate! însă Nana îşi apără ca turbată lucruşoarele: erau ale ei, i le dăruiseră nişte cucoane, sau le căpătase făcând schimb la atelier. Cât priveşte inimioara o găsise în Rue Aboukir. Când taică-său îi sfărâmă giuvaerul călcându-l în picioare, Nana rămase stană de piatră, albă ca varul la chip şi încordată, în vreme ce o răzvrătire lăuntrică îi da ghes să se năpustească asupra Lui şi să-l sfâşie. De doi ani, râvnea să aibă inimioara asta, şi iată că i-o strivea! Nu, i se părea că-i prea de tot, odată şi odată o să se isprăvească într-un fel!

De altfel, prin felul în care înţelegea s-o îndrume pe Nana, Coupeau se arăta mai degrabă însufleţit de pofta de a sâcâi decât de o dorinţă cinstită. De multe ori n-avea dreptate, şi samavolniciile sale o scoteau din sărite. Ajunse să lipsească de la atelier; apoi, când tinichigiul îi trase o mamă de bătaie, îi râse în nas, răspunzându-i că nu mai voia să se înapoieze la madam Titreville deoarece o aşezau lângă Augustine, care fără îndoială mâncase pesemne cine ştie ce porcărie de-i puţea gura atât de urât. Atunci, Coupeau însuşi o însoţi până în Rue du Caire, rugând-o pe patroană

s-o aşeze ca pedeapsă tot lângă Augustine. Vreme de două săptămâni, în fiecare dimineaţă îşi dădu osteneala să părăsească bariera Poissonničre ca s-o însoţească pe Nana până la uşa atelierului. Şi stătea pe trotuar cinci minute, ca să se încredinţeze că intrase la lucru. Însă într-o bună dimineaţă, întrucât se oprise c-un prieten la o crâşmă de pe Rue Saint-Denis, după zece minute zări javra c-o întinde la iuţeală în josul străzii, bâţâindu-şi fundul. De două săptămâni încoace îşi bătea joc de el; în loc să intre la madam Titreville urca două etaje mai sus şi se aşeza pe-o treaptă a scării, aşteptând să plece taică-său. Când Coupeau vru s-o tragă la răspundere pe madam Lerat, aceasta răcni la el, trântindu-i-o verde în faţă că nu îngăduia să i se dea lecţii; îi spusese nepoată-sii tot ce-avea datoria să-i spună împotriva bărbaţilor şi nu era vina ei dacă ştrengăriţa căpătase pofta ticăloşilor ăstora; se lepăda de orice obligaţie, jurându-se că n-o să se mai amestece cu nici un preţ în daraverile astea, pentru că ştia ea ce ştia, neamurile cleveteau, da, erau şi persoane care îndrăzneau s-o acuze că s-ar destrăbăla împreună cu Nana şi c-ar simţi o plăcere mârşavă văzând-o că-şi dă pleoapele peste cap sub ochii ei. De altfel, Coupeau află de la patroană că pe Nana o strica o altă lucrătoare, fleoarţa aia de Léonie care nu de mult se lăsase de florile artificiale ca s-o ducă numai într-un chef. Nu încăpea însă îndoială că fetiţa, lacomă de bani şi de întâlniri pe stradă, ar mai fi putut să se mărite cu flori de lămâiţă pe cap. Însă, drăcia dracului, trebuiau să se zorească straşnic, dacă mai voiau s-o dea pe mâna unui soţ fără stricăciuni, neprihănită şi în bună stare, în sfârşit întreagă, întocmai ca o domnişoară care şi-a păzit cinstea.

În casa din Rue de la Goutte-d'Or, se pomenea despre babalâcul Nanei ca despre un domn pe care toată lumea îl cunoştea. Oh, se purta nespus de cuviincios, ba chiar niţel cam ruşinos, însă încăpăţânat şi răbdător al dracului, ţinându-se după ea cu zece paşi în urmă, ca un căţeluş ascultător. Uneori chiar, pătrundea până-n curte. Într-o

seară, madam Gaudron dădu peste el în coridorul de la etajul al doilea, furişându-se de-a lungul balustradei, cu coada între picioare, înfierbântat şi înfricoşat. Iar soţii Lorilleux ameninţau c-or să se mute din casă dacă otreapa lor de nepoţică o să-şi mai aducă hăndrălăii, târându-i după ea, deoarece treburile începuseră să miroasă urât, scara era ticsită de bărbaţi, nu mai puteai coborî treptele fără să nu dai peste ei la fiecare colţ, adulmecând şi aşteptând; zău că-ţi venea să crezi că prin partea asta a casei se află vreo căţea în călduri. Soţilor Boche le era milă de soarta bietului domn, un bărbat atât de vrednic de cinste, care căzuse la grea patimă din pricina unei hăimănăluţe. La urma urmei, ce să mai vorbim! Era un negustor, îi văzuseră fabrica de nasturi de pe Boulevard de la Villette, dacă ar fi dat de-o fată cinstită, ar fi fost în stare s-o căpătuiască. Datorită amănuntelor date de portari, toţi vecinii, ba chiar şi soţii Lorilleux dădeau glas celei mai alese stime faţă de babalâc, când îl zăreau păşind pe urmele Nanei, cu chipul său gălbejit şi buza pleoştită, cu barba căruntă în formă de colan tunsă cu îngrijire.

La început, Nana petrecu straşnic pe socoteala babalâcului ei. Merita să-l vezi, dându-i mereu târcoale. Un stricat care în înghesuială îi pipăia fusta pe la spate, ca şi cum n-ar fi nimic. Picioarele salE. Erau ca surcelele, puteai să juri că-s nişte chibrituri! Nici un pic de păr pe devlă, chel ca o bilă, doar patru fire lipite pe ceafă, cu atâta îndemânare, încât Nana era mereu ispitită să-i ceară adresa frizerului care-i potrivea cărarea. Ah, ce babalâc, mai chipeş nici că se putea!

După aceea, dând fără încetare peste el, nu i se_ mai păru atât de hazliu. Simţea o teamă ascunsă faţă de el, ar fi fost în stare să ţipe dacă babalâcul s-ar fi apropiat de ea. Adeseori, când se oprea în faţa vreunui giuvaergiu, îl auzea deodată bâiguindu-i fel şi fel de bazaconii în spate. Şi ce spunea era adevărat; ar fi dorit din tot sufletul să aibă la gât o cruciuliţă cu panglică de catifea sau şi nişte cercei din

coral la urechi, atât de micuţi încât ar fi dat de crezut că-s nişte stropi de sânge. Chiar aşa, fără să râvnească la cine ştie ce giuvaeruri, într-adevăr nu mai putea să rămână ca o paparudă, îmbrăcată în otrepe, se plictisise să se cârpăcească cu rămăşiţele din atelierele de pe Rue du Caire, se săturase mai ales de pălărioara ei, tichia aia pe care florile şterpelite de la madam Titreville arătau ca nişte ciucuri atârnând de fundul unui sărăntoc. Şi-atunci, umblând prin noroi cât era ziulica de lungă, împroşcată de trăsuri, orbită de strălucirea vitrinelor, o cuprindeau nişte pofte de-o durea burta, ca o foame năprasnică, o dorinţa cumplită să fie frumos înţolită, o poftă nebună să mănânce la restaurante, să meargă la spectacole, să aibă o cameră numai a ei, cu mobile frumoase. Se oprea locului, pălind la faţă ca ceara din pricina nestăvilitelor dorinţe, simţind cum din caldarâmul Parisului urca spre ea o căldură ce-i învăluia coapsele, o poftă cumplită să-şi înfigă colţii în plăcerile ce dădeau năvală asupră-i, în nespusa îmbulzeală de pe trotuare. Şi, întotdeauna se întâmpla ca tocmai în acele clipe, babalâcul să-i susure la ureche fel şi fel de îmbieri. Ah, ce-ar mai fi bătut palma, de nu s-ar fi temut de el, o răzvrătire lăuntrică care-o îndemna să se încăpăţâneze în refuzurile ei, înfuriată şi scârbită de taina bărbatului, în ciuda tuturor pornirilor ei desfrânate.

Însă, de îndată ce veni iarna, traiul în casa familiei Coupeau deveni insuportabil. Nana îşi primea porţia de bătaie în fiecare seară. Când taică-său ostenea de-atâta bătut, o lua maică-sa la ghionţi, ca s-o înveţe minte cum să se poarte. Şi-adeseori, erau nişte încăierări la care luau cu toţii parte; îndată ce unul dintre ei o lovea, celălalt îi lua apărarea, astfel încât, până la urmă, ajungeau tustrei să se tăvălească pe duşumea, printre vasele sparte. Pe lângă asta, nu mâncau pe pofta inimii, mureau de frig. Dacă puştoaica îşi cumpăra niscaiva lucruri drăguţe, vreo fundă sau nişte butoni pentru manşete, părinţii i le înhăţau şi le vindeau. N-avea nimic al ei, în afara porţiei de scatoalce pe

care le încasa mai înainte de-a se vârî în patul zdrenţăros, unde se culca dârdâind de frig, învelită cu fustişoara ei neagră, pe care şi-o întindea peste trup în loc de pătură. Nu, viaţa asta blestemată nu mai putea dăinui, nu voia cu nici un chip să moară în felul ăsta. De multă vreme nu mai ţinea seamă de taică-său; când un părinte se îmbată aşa cum se îmbăta taică-său, nu se mai putea spune că-i tată, ci o vită încălţată de care ai fi dorit nespus de mult să te descotoroseşti. Iar prietenia pe care i-o purta maică-si, scădea la rândul ei. Bea şi ea, de se spetea. Intra de plăcere la nea Colombe, chipurile ca să-şi caute bărbatul, de fapt însă pentru ca să i se dea de băut; şi se aşeza frumuşel la masă, fără a mai face mutra aia scârbită pe care-o făcuse la început, golea dintr-o înghiţitură paharele, zăcând rezemată în coate ceasuri în şir şi plecând de-acolo cu ochii ieşiţi din cap. Când Nana, trecând prin faţa crâşmei, o zărea pe maică-sa în fundul încăperii, cu nasul vârât în păhărelul de basamac, îndobitocită în mijlocul ocărilor bărbaţilor, simţea cum o cuprinde o mânie oarbă, deoarece tinereţea râvneşte la alte dulciuri, neîmpăcându-se cu băutura. În serile acelea, avea în faţă o privelişte cumplită, un tată beţivan, o mamă beţivancă, o cotineaţă dărăpănată în care nu se găsea un dumicat de pâine şi unde duhnea a rachiu. Pe scurt, nici chiar o sfântă n-ar fi fost în stare să rămână acolo. Atâta pagubă! dacă într-o bună zi avea să-şi ia tălpăşiţa, taică-său şi maică-sa ar face bine să-şi recunoască vina şi să spună c-o dăduseră ei înşişi afară din casă, în brânci.

Într-o sâmbătă, când se întoarse acasă, Nana dădu peste taică-său şi peste maică-sa într-o stare îngrozitoare. Coupeau sforăia prăvălit de-a latul patului. Ghemuită pe-un scaun, Gervaise îşi rotea capul cu o privire tulbure şi neliniştitoare aţintită în gol. Uitase să pună la încălzit mâncarea pentru cină, nişte rămăşiţe de tocană. Sărăcia ruşinoasă a cocioabei era luminată de-o lumânare căreia nu-i mai potrivise mucul.

— Tu eşti, pocitură? bâigui Gervaise. AhA. Să vezi ce-o să te ia taică-tău la rost!

Nana tăcea mâlc, stătea acolo albă la chip, uitându-se la soba rece, la masa fără farfurii, la odaia jalnică în care cei doi beţivani făceau să domnească groaza palidă a hăbăucelii lor. Nu-şi luă pălăria de pe cap, dădu ocol odăii; apoi, scrâşnind din dinţi, deschise uşa şi plecă.

— Iar te duci jos? o întrebă maică-sa, fără să fie în stare să-şi întoarcă privirea.

— Da, mi-am uitat ceva. Am să mă-ntorc… Bună seara.

Şi nu se mai întoarse. A doua zi, treziţi din beţie, soţii Coupeau se luară la bătaie, aruncându-şi unul altuia în cap fuga Nanei. Ah, acum trebuia să fie departe, dacă tot mai alerga! Cum li se spune copiilor despre vrăbii, părinţii n-aveau decât să dea fuga şi să-i pună sare pe coadă şi-atunci poate c-o vor înhăţa. A fost o lovitură cumplită care-o zdrobi pe Gervaise şi mai mult; căci, în pofida îndobitocirii ei, îşi dădu foarte bine seama că tumba pe care-o făcuse fetiţa pe cale să-şi dea poalele peste cap, o cufunda şi mai vârtos, acum fiind singură, nemaiavând un copil pe care să-l cruţe şi putând să se lase târâtă la fund. Da, haimanaua asta spurcată luase cu ea, în fustele-i scârnave, cea din urmă fărâmă de cinste ce-i mai rămăsese. Şi, clocotind de mânie, se îmbătă trei zile la rând, strângând din pumni, cu gura bolborosind cuvinte împotriva curviştinei de fiică-sa. Coupeau, după ce colindase bulevardele exterioare şi cătase în ochii tuturor muierilor care treceau, îşi fuma iarăşi luleaua, din cale-afară de liniştit; numai că uneori, când stătea la masă, se scula, îşi avânta braţele-n sus, cu un cuţit în mână, şi răcnea că cinstea-i fusese mânjită; şi se aşeza iarăşi la loc să-şi soarbă supa.

În casa de unde, în fiece lună, fetele îşi luau zborul ca nişte canari cărora le laşi colivia deschisă, păţania familiei Coupeau nu miră pe nimeni. Soţii Lorilleux se bucurau însă nespus. Ah! prevestiseră ei că fetiţa le va face o boroboaţă! Aşa-i trebuia, toate floristele călcau pe alăturea. Familiile

Boche şi Poisson rânjeau şi ele batjocoritoare, făcând un caz nemaipomenit de cinstea lor. Numai Lantier lua cu perfidie apărarea Nanei. Dumnezeule! spunea el cu aerul său puritan, nu încape nici o îndoială, o domnişoară, care-şi ia tălpăşiţa încalcă cu neruşinare toate legiuirile; apoi însă, c-o pâlpâire în colţul ochilor, adăuga: Ei drăcie! Ştrengăriţa era de altfel prea frumoasă ca să rabde sărăcia la vârsta ei.

— Nu ştiaţi? exclamă într-o zi madam Lorilleux în odăiţa portarilor Boche, unde gaşca îşi bea cafeaua. Ei bine! e-adevărat ca lumina zilei, Şontoroaga a vândut-o pe fie-sa… Da, a vândut-o şi-am dovezi!. Bătrânul ăla pe care-l întâlneam pe scară de dimineaţă până-n seară, se ducea la Şontoroaga ca să arvunească fata. Se vedea de la o poştă. Şi, ieri, cineva i-a zărit împreună, la teatrul „Ambigu”22, pe mamzelă şi pe cotoiul ăla… Pe cuvântul meu de cinste, sunt împreună, aşa că vă daţi seama!

Isprăviră de băut cafelele, sporovăind despre daravera asta. La urma urmelor, aşa ceva era cu putinţă, se petreceau lucruri şi mai cumplite. Şi, în mahala, până şi oamenii cei mai cu scaun la cap ajunseră să spună că Gervaise o vânduse pe fie-sa.

Gervaise trăia acum ca vai de lume, fără să-i pese de ce spun oamenii. De-ai fi strigat la ea pe stradă că-i hoaţă, nici n-ar fi întors capul. De-o lună încoace, nu mai lucra la madam Fauconnier care, pentru a fi scutită de gâlcevi, fusese nevoită s-o dea afară. În câteva săptămâni, se angajase la vreo opt spălătorese; lucra câte două sau trei zile la fiecare atelier, apoi îi dădeau catrafusele, în aşa hal îşi bătea joc de lucru, fără pic de grijă, îngălată, pierzându-şi minţile până într-acolo încât îşi uitase meseria. În cele din urmă, dându-şi seama că strică totul, se lăsase de călcat şi spăla rufe cu ziua la spălătoria din Rue Neuve; să se bălăcească, să lupte cu slinul, să coboare iarăşi în ceea ce meseria are mai urât şi mai lesnicios, aşa mai mergea, asta o rostogolea şi mai iute pe povârnişul prăbuşirii sale. Într-adevăr, spălătoria din Rue Neuve n-o prea înfrumuseţa.

Când pleca de-acolo, arăta ca o potaie jegoasă, udă leoarcă, dându-şi la iveală carnea plină de vânătăi. Cu toate acestea, se îngrăşa mereu, în ciuda faptului că răbda de foame, iar piciorul i se sucise atât de mult, şi într-atât de rău şchiopăta, încât nu mai era în stare să păşească pe lângă cineva, fără să nu fie gata-gata să-l doboare.

Fireşte, când decazi în asemenea hal, îţi piere orice urmă de mândrie. Gervaise lăsase deoparte fostele trufii, cochetăriile, cerinţele ei sufleteşti, cele de bună-cuviinţă, şi dorinţa de-a fi luată în seamă. Puteai să-i dai oriunde un picior, în faţă şi-n spate, nu simţea nimic, ajunsese să fie prea lălâie şi prea lipsită de vlagă. Aşa că Lantier se lepădase întru totul de ea; n-o mai ciupea nici măcar de formă; iar Gervaise părea să nu-şi dea seama de sfârşitul unei îndelungate legături, tărăgănată alene şi-al cărei deznodământ se pierdea într-o plictiseală la care luau parte amândoi. Pentru ea însemna o corvoadă mai puţin. Nici chiar legăturile dintre Lantier şi Virginie nu-i tulburau câtuşi de puţin liniştea, într-atât de mare ajunsese să-i fie nepăsarea faţă de toate aceste prostii din pricina cărora se chinuise nespus de mult odinioară. Dacă ei ar fi dorit, ar fi fost gata să le ţină şi lumânarea. Acum toată lumea ştia de treaba asta, pălărierul şi patroana băcăniei îşi făceau de cap. Şi le era din cale-afară de lesne, încornoratului ăla de Poisson venindu-i rândul la fiecare două zile să facă serviciu de noapte, aşa că dârdâia de frig pe trotuarele pustii, în vreme ce nevastă-sa şi vecinul stăteau la căldurică. Oh, nu se temeau, îi auzeau cizmele bocănind agale în faţa prăvăliei, pe strada întunecată şi pustie, fără ca din pricina asta să catadicsească a-şi scoate nasul de sub plapumă. Un vardist nu ştie de nimic altceva în afara datoriei, nu-i aşa? îşi vedeau liniştiţi de ale lor până la ziuă ştirbindu-i avutul, în vreme ce bărbatul ăsta sever veghea asupra avutului altora. Toată mahalaua Goutte d'Or se tăvălea de râs de această farsă. Încornorarea forţei publice li se părea plină de haz. De altfel, Lantier îşi cucerise prin luptă locşorul său.

Prăvălia şi patroana se închiriau împreună. Isprăvise de păpat o spălătoreasă; acum, mistuia o băcăneasă; şi, dacă s-ar fi stabilit acolo, una după alta, negustorese de mărunţişuri, de papetărie, modiste, avea fălci de-ajuns de zdravene care să le înghită pe toate.

Nu, niciodată nu se mai pomenise un bărbat care să se înfrupte astfel din miere. Lantier îşi alesese straşnic de bine negoţul, când o sfătuise pe Virginie să-şi deschidă o prăvălie cu zaharicale. Prea era provensal ca să nu moară după dulciuri; asta însemna că era în stare să trăiască numai cu bomboane, cu pastile de eucalipt, cu drajeuri şi şocolată. Mai ales drajeurile cărora li se spune „migdale în zahăr” îi gâdilau atât de mult gâtlejul, încât i se iveau spume pe buze. De un an încoace, nu mai trăia decât cu bomboane. Deschidea sertarele, iar când Virginie îl ruga să aibă grijă de prăvălie, de-atâta bucurie îi venea să-şi tragă palme singur. Adeseori, stând la palavre, de faţă fiind cinci sau şase persoane, sălta capacul vreunui bocal de pe tejghea, îşi vâra mâna, şi ronţăia câte ceva; bocalul rămânea deschis şi se golea. Făcea asta fără să-şi dea seama, fiind o manie, cum spunea el. Apoi, născocise o răceală ce nu se mai isprăvea, o aprindere a gâtului, pe care spunea că-n chipul ăsta o domoleşte. Tot nu lucra, dar, ca şi până atunci, plănuia nişte afaceri din ce în ce mai însemnate; pe vremea aceea, clocea o invenţie nemaipomenită, pălăria-umbrelă, o pălărie ce se transforma pe cap într-o umbrelă la cele dintâi picături de ploaie; şi îi făgăduia lui Poisson jumătate din câştig, ba chiar împrumuta de la el câte-o monedă de douăzeci de franci pentru experienţe. Până una alta, prăvălia i se topea pe limbă; toate mărfurile dispăreau, până şi ţigările din ciocolată şi lulelele din sugiuc roşu. Când, plesnind de-atâtea zaharicale şi, cuprins de dragoste, se cinstea în vreun colţ cu încă o pupătură pe guriţa patroanei, acesteia i se părea că Lantier e de zahăr, cu buze de praline. Un bărbat straşnic de plăcut la sărutat! Hotărât lucru, ajungea să fie în întregime numai din miere. Soţii

Boche spuneau că-i de-ajuns ca pălărierul să-şi moaie degetul în cafea ca să facă din ea un adevărat sirop.

Înduioşat de-atâtea dulciuri ce nu se mai isprăveau, Lantier se purta cu Gervaise ca un părinte. Îi dădea sfaturi, o dojenea că nu-i mai place să muncească. Ce dracu, o femeie la vârsta ei, trebuia să ştie cum să iasă din încurcătură! Şi-o învinuia că-ntotdeauna fusese o mincinoasă. Însă, deoarece trebuie să dai o mână de ajutor oamenilor, chiar când n-o prea merită, se străduia să-i facă rost de puţin lucru, ceva de mai mică însemnătate. Astfel, o hotărâse pe Virginie s-o cheme pe Gervaise o dată pe săptămână la frecatul duşumelelor din prăvălie şi din odăi; era obişnuită cu leşia; şi/de fiecare dată, câştiga un franc şi jumătate. Gervaise venea sâmbăta dimineaţă, cu o găleată şi peria de scânduri, fără să pară că suferă înapoindu-se astfel să se îndeletnicească cu nişte treburi murdare şi umile, treburi de servitoare la spălat de vase, într-un loc unde domnise ca patroană frumoasă şi bălaie. Era cea din urmă înjosire, îngenunchierea mândriei sale.

Într-o sâmbătă, se osteni din cale-afară de mult. Plouase trei zile de-a rândul, picioarele muşteriilor parcă aduseseră în prăvălie tot noroiul din mahala. Virginie, făcând pe cucoana, stătea la tejghea, pieptănată frumos, purtând guleraş şi manşete din dantelă. Alături, pe băncuţa îngustă şi acoperită cu muşama roşie, Lantier stătea tolănit ca la el acasă, de parc-ar fi fost adevăratul patron al dughenei; şi-şi vâra nepăsător mâna într-un bocal cu bomboane de mentă, pasămite să ronţăie nişte zahăr, aşa, din obişnuinţă.

— I-ascultă, madam Coupeau! strigă Virginie care stătea cu ochii la lucrul spălătoresei, strâmbând din buze, ai lăsat nişte noroi, acolo, în colţul ăla. Hai, freacă mai bine!

Gervaise se arătă ascultătoare. Se înapoie în colţişorul arătat şi porni să frece din nou duşumeaua. Îngenuncheată pe podea, printre zoaie, lucra gârbovită, cu umerii ieşiţi în afară, cu mâinile învineţite şi ţepene. Fusta jerpelită se muiase de apă şi i se lipise de buci. Despletită, dându-şi la

iveală prin găurile cămăşii buhăiala trupului – o revărsare de cărnuri fleşcăite ce se clătinau, se rostogoleau şi tresăltau din pricina opintirilor crâncene – se îndeletnicea acolo, pe duşumea, cu-o treabă cumplit de-mpuţită; şi năduşea în aşa hal, încât de pe chipul ei scăldat de sudori se prelingeau stropi mari cât bobul.

— Cu cât dai mai sârguincios din coate, cu-atât străluceşte mai frumos, spuse Lantier pus pe zicale, cu gura plină de bomboane.

Virginie, lăsată pe spate c-o înfăţişare de prinţesă, mijindu-şi ochii, urmărea întruna frecatul duşumelelor, dând drumul la fel şi fel de păreri.

— Încă niţel, la dreapta. Acum, fii cu băgare de seamă la lemnărie… Să ştii că n-am prea fost mulţumită sâmbăta trecută. Rămăseseră nişte pete.

Şi-amândoi, pălărierul şi băcăneasa, se lăfăiau şi mai abitir, ca pe un tron, în vreme ce Gervaise li se târa la picioare în mocirla întunecată. Pesemne că Virginie se bucura, deoarece ochii ei de pisică fură o clipită străluminaţi de nişte scânteieri gălbui, şi privi la Lantier c-un zâmbet subţire. În sfârşit, era răzbunată pentru bătaia încasată la spălătorie pe care n-o uitase niciodată!

În răstimpurile când Gervaise se oprea din frecat, din odaia din fund răzbătea un zgomot uşor de fierăstrău. Prin uşa deschisă se zărea, desprinzându-se din lumina plumburie a curţii, profilul lui Poisson care-n ziua aceea era liber şi-şi folosea timpul dedându-se patimii cutiuţelor. Stătea aşezat la o masă şi tăia, cu-o grijă nemaipomenită, nişte arabescuri în lemnul de acaju al unei cutii de ţigări de foi.

— Ascultă, Ţăcălie! strigă Lantier care, din prietenie, iarăşi începuse să-i spună pe poreclă. Îţi cumpăr cutia pentru un dar pe care vreau să-l fac unei domnişoare.

Virginie îl pişcă, însă pălărierul, curtenitor, fără să contenească a zâmbi, îi întoarse gestul, pipăindu-i genunchiul, pe sub tejghea; şi când soţul îşi ridică privirile

spre ei, dându-şi la iveală ţăcălia şi mustăţile roşcovane ce-i stăteau zbârlite pe faţa pământie, îşi luă mâna de pe genunchiul ei în chipul cel mai firesc.

— Tocmai pentru tine o lucram, Auguste, spuse vardistul. Ca amintire, pentru prietenia noastră.

— Ah! atunci să fiu al dracu', am să păstrez jucărioara! spuse iarăşi Lantier râzând. Să ştii c-am să mi-o atârn de gât c-o panglică.

Apoi, pe neaşteptate, ca şi cum acest gând îi trezise un altul în minte:

— Fiindcă veni vorba! exclamă eL. Aseară am întâlnit-o pe Nana.

Deodată, tulburarea stârnită de veste, o făcu pe Gervaise să se aşeze în băltoaca de zoaie ce acoperea duşumeaua prăvăliei. Năduşită şi cu sufletul la gură, rămase cu peria de scânduri în mână.

— Ah! murmură ea, fără să mai zică altceva.

— Da, mergeam devale pe Rue des Martyrs şi priveam la o puştoaică care se tot fâţâia înaintea mea la braţul unui domn în vârstă şi-mi spuneam: Iac-o poponeaţă ce mi-i cunoscută… Atunci, am grăbit pasul şi m-am pomenit nas în nas cu afurisita mea de Nana… Haide, n-ai de ce s-o plângi, e cât se poate de fericită, era înţolită c-o rochie de lână frumoasă, cu-o cruce de aur la gât, şi totodată tare fâşneaţă!

— Ah, repetă Gervaise, c-un glas şi mai înăbuşit.

Lantier, care dăduse gata bomboanele, luă o acadea dintr-un alt bocal.

— E nărăvită rău, fetişcana asta! spuse el mai departe. Închipuiţi-vă, c-o îndrăzneală nemaipomenită mi-a făcut semn să mă iau după ea. Apoi, l-a aşezat undeva într-o cafenea pe babalâcul ei… Oh, straşnic boşorog! Ramolit rău babalâcul!. Iar Nana s-a-ntors de m-a-ntâlnit într-un gang. O adevărată năpârcă! drăguţă şi făcând pe năzuroasa, gudurându-se ca o căţeluşă! Da, m-a sărutat, a vrut să afle

veşti despre toată lumea… În sfârşit, mi-a părut foarte bine c-am întâlnit-o.

— Ah, gemu pentru a treia oară Gervaise.

Se gârbovea, aşteptând întruna. Aşadar, fiică-sa nu pomenise nici un cuvinţel despre ea? în liniştea ce se aşternuse, se auzea iarăşi ferăstrăul lui Poisson. Lantier, înveselit, îşi sugea pripit acadeaua „şuierând printre buze.

— Ei bine, mie una, dacă mi se-ntâmplă s-o văd, sunt în stare să trec de cealaltă parte a străzii, spuse mai departe Virginie, care tocmai iarăşi îl ciupise pe pălărier, cu sălbăticie. Da, mi s-ar aprinde obrajii de ruşine să fiu salutată în lume de-o târâtură d-asta… N-o spun fiindcă te afli aici, madam Coupeau, însă fata dumitale e o stricată cum nu s-a mai pomenit. În fiecare zi Poisson ridică o mulţime de-alde-astea, care nu fac mai multe parale.

Neclintită, cu privirile aţintite-n gol, Gervaise nu rostea o vorbă. În cele din urmă porni să clatine domol din cap, ca şi cum ar fi răspuns gândurilor pe care le rumega în sinea ei, în vreme ce pălărierul, cu-o mutră pofticioasă, şoptea:

— Bucuros s-ar mai 'ndopa omul c-o stricătură dintr-asta. Are carnea fragedă ca de pui…

Băcăneasa îi aruncă o privire atât de fioroasă, încât fu nevoit să se întrerupă şi s-o potolească cu o drăgălăşenie. Se uită la vardist şi văzându-l cu nasul plecat asupra cutiuţei, profită ca să vâre o acadea în gura Virginiei. Atunci, aceasta chicoti îngăduitoare. Apoi, îşi revărsă mânia asupra spălătoresei.

— N-ai de gând să te grăbeşti niţel? Treaba cam bate pasul pe loc, dac-o să stai aşa proţăpită ca un par… Haide, mişcă, n-am poftă să mă bălăcesc în zoaie până-n seară.

Şi adăugă răutăcioasă, mai încet:

— Oare-i vina mea dacă fiică-sa se dă cu gaibaracele-n-sus!

Gervaise, fără îndoială, n-auzi vorbele astea. Cu şalele zobite, îngenuncheată pe podea şi târându-se cu nişte mişcări amorţite de broască ţestoasă, se apucase iarăşi să

frece duşumeaua. Cu amândouă mâinile încleştate pe lemnul periei de scânduri, împingea înainte-i un val negricios, ale cărui împroşcături o-mpestriţau cu noroi până şi pe păr. Măturase zoaiele în şanţ şi nu-i mai rămăsese decât de limpezit.

După o clipă de tăcere, Lantier, care se plictisea, spuse cu glas tare:

— Habar n-ai, Ţăcălie, strigă el, ţi-am văzut ieri jupânul, pe Rue de Rivoli. E-al dracului de hodorogit, n-are de trăit mai mult de şase luni… Ah, păi cu viaţa pe care-o duce!

Vorbea despre împărat. Fără să-şi ia privirea de la lucru, vardistul îi răspunse pe-un ton înţepat:

— Dac-ai fi în guvern, n-ai fi atât de rotofei.

— Vai, dragul meu, dac-aş face parte din guvern, reluă pălărierul, prefăcându-se pătruns de-o neaşteptată seriozitate, treburile ar merge niţeluş mai bine, asta îţi dau în scris… Politica lor externă, zău, e o adevărată pacoste, de la o vreme încoace. Eu unul, care-ţi spun toate astea, măcar de-aş cunoaşte un ziarist care să se inspire din ideile mele…

Lantier se înfierbânta, şi deoarece isprăvise de ronţăit acadeaua, se-apucă să deschidă un sertar de unde-şi luă bucăţi de pistil de nalbă pe care le înfuleca dând din mâini.

— E foarte uşor… Întâi de toate, aş întemeia un mare stat scandinav… Apoi, aş încropi o republică din toate regăţelele nemţeşti… În ceea ce priveşte Anglia, ea nu prea-i de temut; dac-ar face vreo mişcare, aş trimite o sută de mii de oameni în India… Başca, pe Sultan l-aş mâna îndărăt la Mecca, îmboldindu-l cu patul puştii în fund, iar pe Papă la Ierusalim… Hai? Europa ar fi la iuţeală pusă la punct. Ia uită-te, Ţăcălie, priveşte niţel…

Se opri o clipă din vorbă, să-şi ia o mână plină de bucăţi de pistil de nalbă, vreo cinci sau şase la număr.

— Ei bine! nu mi-ar lua mai multă vreme decât atât cât să înghit toate astea.

Şi-şi zvârlea, una după alta, bucăţile în gura deschisă.

— Împăratul are alte planuri, spuse vardistul, după două îndelungate minute de gândire.

— Ia, mai slăbeşte-mă! spuse în continuare pălărierul cu asprime. Cunoaştem noi planurile lui! Europa îşi râde de noi… Pe jupânul matale, lacheii de la Tuileries îl adună în fiecare zi de sub masă, unde zace între două putori din înalta societate.

Însă Poisson se sculase. Înaintă şi-şi duse mâna la inimă, spunând:

— Mă jigneşti, Auguste. Vorbeşte cât vrei, dar fără să pomeneşti nume.

Atunci Virginie se băgă şi ea în vorbă, rugându-i s-o lase în pace. O durea în fund de Europa. Cum de era cu putinţă ca doi bărbaţi care-şi împărţeau totul, să se-ncaiere necontenit din pricina politicii? Câteva clipe bodogăniră pe-nfundate. Apoi, pentru a dovedi că nu-i purta pică, vardistul aduse capacul cutiuţei pe care tocmai o isprăvise; deasupră-i se citea, în litere încrustate: Lui Auguste, suvenir de prietenie. Nespus de măgulit, Lantier se dădu atât de mult pe spate, lăfăindu-se, încât aproape că se lăsase pe Virginie. Iar soţul se uita la această privelişte, cu chipul său de culoarea unui perete coşcovit, în care ochii tulburi nu spuneau nimic; însă perii roşcovani ai mustăţii îi tresăreau din când în când de la sine, într-un fel ciudat, care, pe un bărbat mai puţin sigur de sine decât era pălărierul ar fi putut fără îndoială să-l îngrijoreze.

Malacul de Lantier era înzestrat cu-acea obrăznicie liniştită care place cucoanelor. Întrucât Poisson se întorsese cu spatele, pălărierului îi dădu ghes un gând poznaş, să-i tragă o pupătură lui madam Poisson, pe ochiul stâng. Îndeobşte, Lantier dovedea o băgare de seamă plină de viclenie; însă când se lua la harţă din motive de politică, îndrăznea orice, numai ca s-o dea gata pe femeie. Dezmierdările acestea hulpave, ciordite cu neruşinare pe la spatele vardistului, îl răzbunau împotriva imperiului care făcuse din Franţa un tractir. Numai că de astă dată uitase că Gervaise era de faţă. Tocmai isprăvise de limpezit şi de zvântat duşumeaua prăvăliei şi stătea în picioare lângă tejghea, aşteptând să i se dea cuvenitul franc şi jumătate. Pupătura aia pe ochi o lăsă cât se poate de nepăsătoare, ca un lucru firesc în care nu trebuia să se amestece. Virginie păru niţel cam stânjenită. Zvârli un franc şi jumătate pe tejghea în faţa Gervaisei. Aceasta nu se clinti din loc, având înfăţişarea c-aşteaptă mereu ceva, încă spetită de frecatul duşumelelor, udă leoarcă şi urâtă ca o jigodie scoasă dintr-o hazna.

— Şi, nu ţi-a spus nimic? îl întrebă ea pe pălărier în cele din urmă.

— Cine să-mi spună? exclamă el. Ah, da, Nana!. Păi nu, nimic altceva. Are o guriţă paceaura! o ulcică cu fragi.

Şi Gervaise plecă ţinând în mână francul şi jumătate câştigat. Pantofii vechi şi scâlciaţi împroşcau apă de parcă ar fi fost nişte pompe, şi ca nişte adevărate încălţări cu muzicuţă îşi cântau melodia lăsând pe trotuar amprentele ude ale tălpilor lăbărţate.

În mahala, beţivancele de teapa ei povesteau acum că Gervaise trăgea la măsea ca să-şi înece amarul pricinuit de prăbuşirea fie-sii. Chiar ea, când dădea duşcă paharul de rachiu la tejghea, îşi lua o înfăţişare de dramă, şi şi-l turna pe beregată urându-şi ca basamacul să-i vină de hac. Şi, în zilele când se înapoia acasă beată turtă, spunea bâiguind că-i din pricina durerii. Însă oamenii cumsecade dădeau din umeri; mai auziseră ei de-alde-astea, să pui beţiile cu basamac de la crâşmă pe seama mâhnirii; în orice caz, era vorba de mâhniri la sticlă. Neîndoios că la început Gervaise nu se împăcase cu fuga Nanei. Ceea ce mai rămăsese cinstit în ea se răzvrătea; apoi, îndeobşte nici unei mame nu-i face plăcere să-şi spună că domnişoara ei se lasă poate tutuită, hodoronc-tronc, de cel dintâi bărbat întâlnit în cale. Dar Gervaise era de-acum prea îndobitocită, năucă de cap şi cu inima zdrobită, ca să-şi pună prea mult la suflet ruşinea păţită. Pe-o ureche îi intra, pe-alta îi ieşea. Câte-o săptămână întreagă se simţea foarte liniştită fără să se gândească la ticăloasa de fie-sa; şi, pe neaşteptate, se pomenea cuprinsă de-o pornire de dragoste sau de mânie, uneori pe inima goală, alteori ghiftuită de băutură, o nevoie turbată s-o înşface pe Nana în vreun colţişor, unde poate c-ar fu sărutat-o sau poate c-ar fi snopit-o în bătăi, după cum avea să poftească în clipa aceea. Ajungea să nu mai aibă o părere prea limpede despre cinste. Ştia numai una şi bună, că Nana era fata ei, nu-i aşa? Ei bine, când ai un bun al tău, nu vrei să-l vezi pierind în văzduh.

Atunci, de îndată ce porneau s-o bântuie astfel de gânduri, Gervaise iscodea străzile cu priviri de jandarm. Ah, de şi-ar fi zărit târâtură, ce-ar mai fi adus-o îndărăt acasă! În anul acela, toată mahalaua fusese dată cu fundul în sus. Se executau străpungerile pentru bulevardul Magenta şi bulevardul Ornano, care aveau să şteargă de pe faţa pământului fosta barieră Poissonničre ţi aveau să ciuntească bulevardul exterior. Era o asemenea harababură încât nici nu mai ştiai pe unde s-o iei. O bunĂ. Bucată din Rue de la Goutte-d'Or se vedea dărâmată. Din Rue de la Goutte-d'Or se vedea acum un luminiş uriaş, o rarişte de soare şi de aer liber; şi, în locul cocioabelor ce stăvileau privelişte a acestor locuri, pe bulevardul Ornano se construia un adevărat monument, o clădire cu şase etaje, dăltuită ca o biserică, ale cărei ferestre, luminoase, împodobite cu perdele brodate, răspândeau un miros de belşug. Casa aceea de-acolo, albă ca neaua, clădită tocmai de cealaltă parte a străzii, părea s-o scalde într-un şuvoi de lumină. Ba chiar, în fiecare zi, le dădea prilej de gâlceavă lui Lantier şi Poisson. Pălărierul nu mai contenea cu flecărelile despre demolările din Paris; îl învinuia pe împărat că ridică pretutindeni palate ca să-i alunge pe muncitori înapoi în provincie; iar vardistul, palid de mânie, îi răspundea că dimpotrivă împăratul se gândea mai întâi la muncitori, c-ar fi în stare să radă Parisul de pe faţa pământului, dacă ar fi nevoie, numai ca să le dea de lucru. Gervaise era supărată din pricina acestor înfrumuseţări care tulburau colţul ei întunecat de mahala cu care se obişnuise. O irita faptul că mahalaua se înfrumuseţa tocmai când dânsa o pornise pe povârnişul ruinei. Când se tăvăleşte în mocirlă, nimănui nu-i place să fie luminat de-o rază de soare drept în faţă. De aceea, în zilele când colinda după Nana, turba că trebuia să treacă peste materialele de construcţie, să se bălăcească în băltoacele de lângă trotuarele în lucru, să se poticnească de îngrădituri. Clădirea cea frumoasă de pe bulevardul Ornano

o făcea să-şi iasă din minţi. Clădiri dintr-astea erau zidite pentru târâturi ca Nana.

Între timp, căpătase de mai multe ori veşti despre puştoaică. Oricând se găsesc limbi binevoitoare ce se grăbesc să-ţi dea o veste neplăcută. Da, i se povestise că puştoaica îi făcuse vânt babalâcului, o ispravă de fată nepricepută. Trăia nespus de bine la boşorogul ăla, corcolită, iubită, ba chiar şi liberă, dacă s-ar fi priceput să se poarte. Dar tinereţea-i proastă, pesemne că-şi luase tălpăşiţa cu cine ştie ce filfizon, nu se cunoşteau amănunte cum se petrecuseră faptele. Ceea ce părea să fie sigur, era că-ntr-o după-amiază, în piaţa Bastiliei, îi ceruse babalâcului cincisprezece centime ca să-şi facă treaba mică şi că babalâcul o mai aştepta şi astăzi. În cea mai aleasă societate, asta se cheamă s-o ştergi englezeşte. Alţii se jurau că o zăriseră dănţuind ca o bezmetică la „Grand Salon de la Folie”, de pe Rue de la Chapelle. Şi-atunci Gervaisei îi trecu prin minte să se ducă pe la balurile din mahala. Nu i se mai întâmpla să treacă prin faţa vreunui bal fără să bage capul înăuntru. Coupeau o însoţea. Mai întâi, se mulţumiră doar să dea o raită prin localuri, privind cu băgare de seamă la chipurile muierilor ce se bâţâiau pe-acolo. Apoi, într-o seară, fiind în bani, se aşezară la o masă şi băură un castron de vin preparat după obiceiul franţuzesc, numai pentru a se răcori şi ca s-aştepte să vadă dacă n-o să vină Nana. După o lună de zile uitaseră de Nana, veneau la baluri doar pentru desfătarea lor, plăcându-le să privească la dansuri. Ceasuri în şir, fără să-şi spună o vorbă, stăteau cu coatele pe masă, buimaci, înconjuraţi de duduitul duşumelei, distrându-se, fără îndoială, să urmărească cu ochii lor tulburi târfele de la barieră, în zăpuşeala şi lumina roşietică a încăperii.

Într-o seară de noiembrie, tocmai intraseră la „Grand Salon de la Folie”, să se mai încălzească. Afară, un vânticel rece biciuia chipurile trecătorilor. Însă încăperea era burduşită de lume. Acolo, înăuntru, era o viermuială

nemaipomenită, lume la toate mesele, lume la mijloc, lume în picioare, o adevărată încurcătură de maţe; da, cei cărora le plăceau momiţele şi măduvioarele gătite ca la Caen, se puteau desfăta. După ce dădură de două ori ocol sălii fără să fie în stare să găsească o masă slobodă, hotărâră să stea în picioare, aşteptând ca vreun grup de meseni să-şi ia tălpăşiţa. Coupeau se legăna pe picioare, într-o bluză de lucru îngălată, cu-o şapcă de pânză jerpelită fără cozoroc, turtită pe creştetul capului. Şi, cum stătea în drum, zări un tânăr mărunţel şi plăpând care, după ce-l înghiontise cu cotul, îşi ştergea mâneca paltonului.

— I-ascultă! răcni el mânios, scoţându-şi luleaua din gura negricioasă, n-ai putea să-ţi ceri iertare?. Ba încă mai face pe scârbitul, fiindcă umblu în haină de lucru!

Tânărul se întorsese, măsurându-l din cap până-n picioare pe tinichigiul care trăncănea întruna:

— Cel puţin să-ţi bagi în cap, peşte nemernic, că bluza de lucru îi haina cea mai frumoasă, da, haina muncii!. Păi să te şterg eu, dacă pofteşti, c-o pereche de palme… cine-a mai pomenit ca nişte codoşi dintr-ăştia să-şi bată joc de muncitori.

În zadar încerca Gervaise să-l domolească. Se fălea cu zdrenţele lui, se bătea cu pumnul în piept, răcnind:

— Aici-năuntru e-o inimă de om!

Atunci, tânărul se făcu nevăzut în mijlocul mulţimii, şoptind:

— Ia te uită ce derbedeu nenorocit.

Coupeau vru să-l ajungă din urmă. Niciodată n-o să se lase insultat de-un paltonar! Barem de-ar fi fost plătit, paltonul ăla! Cine ştie ce haină de căpătat, ca să vrăjească vreo muiere fără să scoată nici o centimă. Daca o să mai dea peste el, are să-l pună să stea în genunchi şi-o să-l silească să cinstească bluza de lucru. Însă înăbuşeala era din cale-afară de mare, nu se putea umbla. Gervaise şi Coupeau dădeau agale târcoale dansatorilor; un şir întreit de curioşi se stâlceau, strălucindu-le chipul când vreun bărbat se

întindea cât era de lung pe jos sau vreo cucoană îşi dădea la iveală tot ce-avea pe dedesubt, săltându-şi piciorul; şi, întrucât erau mărunţei de statură, se săltau în vârful picioarelor să poată desluşi ceva din conciurile şi pălăriile care ţopăiau. Orchestra, cu instrumentele ei de aramă dogite, cânta întărâtată un cadril, o vijelie de se cutremura sala; în vreme ce dansatorii, tropăind, ridicau în văzduh o prăfăraie ce întuneca văpăile gazului aerian. Era o căldură de-ţi venea să mori.

— Ia te uită! spuse deodată Gervaise.

— La ce?

— La pălăria aia de catifea de acolo.

Se săltară. Era în stânga lor, o pălărie jerpelită de catifea neagră, cu două pene jumulite ce se legănau; un adevărat panaş de dric. Dar nu zăreau decât pălăria care dănţuia un tontoroi îndrăcit, ţopăind, rotindu-se, dându-se la fund şi ţâşnind iarăşi deasupra. O pierdeau în vălmăşagul turbat al capetelor şi-o găseau din nou, dându-se huţa deasupra celorlalte, cu-o neruşinare atât de caraghioasă, încât lumea din preajmă-i făcea haz numai privind la pălăria care dansa, fără să ştie ce se afla sub ea.

— Ei şi? întrebă Coupeau.

— Nu recunoşti pălăria aia jerpelită? îngână Gervaise, sugrumată. Să-mi tai capul dacă nu-i ea!

Tinichigiul dădu lumea la o parte, dintr-o îmbrâncitură. Pentru numele lui Dumnezeu, da, era Nana! Ba încă în nişte straie ca vai de lume! Nu mai avea pe fund decât o prăpădită de rochie din mătase, mânjită toată de jegul meselor din crâşme şi ale cărei volane zdrenţuite se revărsau de pretutindeni. Ba încă, era doar în talie, fără nici un petic de şal pe umeri, dându-şi la iveală bluza cu butonierele deşirate. Paceaura asta care avusese un babalâc plin de atenţii, decăzuse până-ntr-acolo încât să se ia după cine ştie ce peşte, care pesemne c-o şi bătea! Oricum, păstrase o deosebită frăgezime şi-ţi venea s-o

mănânci, aşa cum era, ciufulită ca un căţeluş şi cu guriţa ca fraga sub blestemăţia aia nemaipomenită de pălărie.

— Stai, că ţi-o dansez eu! spuse iarăşi Coupeau.

Fireşte că Nana nu bănuia nimic. Merita să vezi ce se mai bâţâia! Dădea din fund în stânga şi-n dreapta, făcea nişte plecăciuni de se frângea în două, tropăia şi zvârlea din picioare în mutra cavalerului său, de parcă avea să se rupă-n bucăţi! Făcuseră roată în jurul ei, o aplaudau, iar Nana, înfierbântată, îşi sufleca fustele pân-la genunchi, zgâlţâită toată în vârtejul dansului bezmetic, biciuită şi rotindu-se ca o sfârlează, prăbuşindu-se pe duşumea după nişte salturi uriaşe ce-o puneau la pământ, pornind apoi din nou să joace un dans domol şi potolit, într-o legănare a şoldurilor şi-a pieptului de-o drăgălăşenie uluitoare. Îţi venea s-o iei într-un colţişor şi s-o mănânci dezmierdând-o.

Coupeau, care dăduse năvală tocmai în mijlocul parchetului de dans, tulburase figura care venea la rând şi era luat la rost.

— Vă spun că-i fiică-mea! strigă el. Lăsaţi-mă să trec!

Nana, tocmai păşea de-a-ndărătelea, măturând duşumeaua cu penele, scoţându-şi în afară fundul şi făcându-l să salte încetişor, ca să fie şi mai cu chichirez. Se pomeni în spate c-o straşnică lovitură de picior, drept la locul cuvenit, se ridică şi păli recunoscându-i pe taică-său şi pe maică-sa. Într-adevăr, nu mai era nici o scăpare!

— Afară cu ei! urlau dansatorii.

Însă Coupeau, care în persoana cavalerului fie-sii îl recunoscuse pe tânărul cel sfrijit în palton, puţin se sinchisea de ei.

— Da, noi suntem, răcnea el. Hai! nu te-aşteptai la aşa ceva… Ah! aci ne-a fost dat să te-nhăţăm şi încă cu mucea ăsta care adineauri şi-a bătut joc de mine!

Gervaise, strângând din dinţi, îl îmboldi spunându-i:

— Taci din gură!. Nu-i nevoie de-atâtea lămuriri.

Şi, apropiindu-se, îi trase Nanei două palme zdravene.

Întâia scatoalcă îi strâmbă pălăria cu pene, iar a doua rămase însemnată cu roşu pe obrazul alb ca neaua. Nana, prostită, le încasă fără să plângă, fără să se împotrivească. Orchestra cânta mai departe, iar publicul înfuriat răcnea fără încetare:

— Afară! Afară!

— Haide, întinde-o! spuse iarăşi Gervaise: păşeşte înainte! şi să nu-ţi dea prin cap s-o ştergi, că te bag să dormi la închisoare!

Tânărul cel pricăjit se topise prudent. Atunci, Nana păşi înainte, nespus de ţeapănă, încă buimăcită de ghinionul ei. Tocmai când părea c-are de gând să se împotrivească, o scatoalcă trasă din spate o îmboldi din nou spre uşă. Şi astfel ieşiră tustrei, însoţiţi de glumele şi huiduielile sălii, în timp ce orchestra îşi isprăvea contradanţul, bubuind atât de straşnic încât tromboanele parcă trăgeau cu ghiulele.

Viaţa porni de la capăt. Nana, după ce dormi douăsprezece ceasuri în fosta ei odăiţă, se purtă cu osebită drăgălăşenie vreme de-o săptămână. Îşi cârpăci de mântuială o rochiţă cuviincioasă şi umbla c-o bonetă căreia îi lega panglicile sub conci. Ba chiar spuse, cuprinsă de-o neaşteptată înflăcărare, că voia să lucreze acasă; la tine în casă puteai să câştigi oricât voiai, şi-apoi nu mai stăteai s-asculţi toate mişeliile din atelier; şi-şi căută de lucru, se aşeză la o masă cu sculele ei, deşteptându-se în primele zile de la cinci de dimineaţă, ca să-şi răsucească cozile de violete. Însă, după ce dusese la atelier vreo câteva sute, când fu vorba să se apuce de lucru se codi, întinzându-şi şi trosnindu-şi braţele, cu mâinile încleştate de cârcei, fiindcă-şi pierduse îndemânarea la răsucitul cozilor şi se înăbuşea să tot stea închisă în casă, tocmai ea care se vânturase atât de straşnic vreme de şase luni. Atunci, borcănelul cu lipici se uscă, petalele şi hârtia verzuie se umplură de pete de grăsime, iar patronul veni el însuşi să facă tărăboi şi să-şi ceară îndărăt materialul prăpădit. Nana lâncezea, din partea lui taică-său încasa nişte bătăi de pomină, se

încăiera cu maică-sa cât era ziulica de lungă, nişte gâlcevi cumplite în care cele două muieri îşi trânteau în faţă o seamă de grozăvii nemaiauzite. Starea asta nu putea să dăinuie prea mult; în cea de-a douăsprezecea zi, spălă putina, luându-şi cu ea, în loc de orice alt bagaj, rochiţa aceea modestă pe fund şi boneţică pe-o ureche. Soţii Lorilleux, pe care înapoierea şi căinţa fetiţei îi lăsase cu gura căscată, fură cât pe ce să cadă pe spate de-atâtea hohote de râs. Reprezentaţia a doua, dispariţia numărul doi, domnişoarele pentru închisoarea Saint Lazare23 să poftească în vagoane! Nu, prea era mare comedia. Nana îşi avea chichirezul ei cum s-o ia la sănătoasa! Zău aşa! dacă soţii Coupeau voiau s-o păzească şi-acum, nu le rămânea altceva de făcut decât să-i coasă păsărică şi s-o pună în colivie!

Faţă de lume, soţii Coupeau se prefăcură tare mulţumiţi că se descotorosiseră de Nana. În sinea lor, turbau de mânie. Însă mânia nu ţine cât lumea. În curând, fără ca măcar să clipească, aflară că Nana hălăduia prin mahala. Gervaise, care o învinuia că face toate astea doar ca să-i umple de ruşine, nu voia să ţină seama de bârfeli; chiar de-o fi să-şi întâlnească damicela pe stradă, nu i-ar trece prin cap nici măcar să-şi mânjească mâna trăgându-i o bleandă; da, încheiase cu ea pentru totdeauna, pe jos s-o găsească, trăgând să moară, despuiată pe caldarâmul străzii, şi-ar trece pe lângă ea fără să spună cuiva că târfa asta se născuse din rărunchii ei. Nana înflăcăra toate balurile din împrejurimi. Îi mersese vestea de la „Reine-Branche” şi până la „Grand Salon de la Folie”. Când intra la „Elysée-Montmartre”, lumea se urca pe mese s-o vadă făcând, la contradanţ, pe mironosiţa care adulmecă. Deoarece o dăduseră în două rânduri afară de la „Château-Rouge”, dădea târcoale doar prin faţa uşii, aşteptând vreun „cunoscut”. „Boule-Noire”, pe bulevard, şi „Grand-Turc”, de pe strada Poissonničre, erau nişte localuri cuviincioase, unde se ducea când era înţolită. Însă, dintre toate sălile de

dans din mahala, cel mai mult îi plăcea la „Bal de l'Ermitage”, local vârât într-o curte umedă, şi la „Bal Robert”, din fundătura Cadran, două săliţe împuţite, luminate de câteva lămpi chioare, în care se petrecea paşnic, toată lumea mulţumită şi slobodă să facă ce vrea, până într-acolo încât în fundul sălii cavalerii şi cucoanele lor erau lăsaţi să se strângă-n braţe, fără să-i stingherească cineva. Iar Nana avea zile de belşug şi zile de mizerie, ca prin farmec apărea când înţolită ca o cucoană elegantă, când măturând gunoaiele cu fusta ca o cerşetoare. Ah, frumoasă viaţă mai ducea!

Soţilor Coupeau li s-a întâmplat, nu o dată, să creadă că şi-au văzut fata prin localuri deocheate. Întorceau spatele şi-o ştergeau la repezeală într-altă parte, ca să nu fie siliţi s-o recunoască. Nu mai aveau chef să se lase batjocoriţi de-o sală întreagă, pentru a-şi aduce înapoi acasă o asemenea târâtură. Însă, într-o seară, către ceasurile zece, pe când se culcau, cineva porni să bată cu pumnul în uşă. Era Nana care, fără să pară tulburată, venise să ceară un culcuş; şi-n ce hal, Doamne-Dumnezeule! cu capul gol, într-o rochie zdrenţuită, cu botinele scâlciate, nişte veşminte bune să te adune de pe stradă şi să te ducă la arestul poliţiei. Fireşte că încasă o bătaie soră cu moartea; apoi, se năpusti cu lăcomie la o coajă de pâine uscată şi adormi, spetită de oboseală, cu-o ultimă îmbucătură în gură. După care, lucrurile au mers tot aşa mai departe. Când simţea că-i iarăşi niţel mai în puteri, într-o bună dimineaţă puştoaica o întindea. Parcă nici n-ar fi fost! Pasărea îşi luase zborul. Şi se scurgeau săptămâni şi luni de-a rândul, în care răstimp s-ar fi zis că pierise, până când se ivea iarăşi, pe neaşteptate, fără să spună niciodată de unde, adeseori atât de împuţită încât nu-ţi venea s-o atingi nici cu cleştele, zgâriată de sus şi până jos, pe tot trupul, alteori îmbrăcată elegant, însă atât de blegită şi vlăguită de chefurile pe care le trăsese, încât abia se mai ţinea pe picioare. Pesemne că părinţii ei se obişnuiseră cu toate astea. Cotonogelile nu

mai ajutau la nimic. O stâlceau în bătăi, ceea ce n-o oprea să le socotească locuinţa drept un han, unde se putea dormi cu săptămâna. Nana ştia că-şi plăteşte culcuşul cu-o bătaie, se oblojea şi venea să-şi încaseze bătaia, dacă dintr-asta se alegea cu vreun folos. De altminteri, ţi se face lehamite să tot dai în cineva. Soţii Coupeau ajunseseră să se împace cu chefurile Nanei. Treaba ei dacă venea sau nu acasă, numai să nu lase uşa deschisă şi nimic mai mult! Dumnezeule, obişnuinţa macină cinstea cum macină orice alt lucru.

Un singur lucru o scotea din fire pe Gervaise. Şi anume când fie-sa se arăta îmbrăcată în rochii cu trenă şi purtând pălării cu pene. Nu, luxul acela nu-l putea înghiţi. N-avea decât să chefuiască cât îi poftea inima; însă, când venea la maică-sa, cel puţin să se îmbrace aşa cum se cuvine să fie îmbrăcată o muncitoare. Rochiile cu trenă răzvrăteau toată casa: soţii Lorilleux rânjeau batjocoritori; Lantier, înveselit de-a binelea, dădea târcoale puştoaicei ca să-i adulmece mireasma plăcută; soţii Boche o opriseră pe Pauline să mai stea de vorbă cu târâtura asta înzorzonată. Iar Gervaise se mai supăra şi din pricina somnului zdrobit de oboseală al Nanei, atunci când, după vreuna dintre fugile ei, dormea dusă până la amiază, cu pieptul despuiat, cu conciul despletit şi încă plin cu ace de păr, atât de palidă şi răsuflând atât de slab, încât ai fi zis că-i moartă.

O zgâlţâia atunci de cinci şase ori pe dimineaţă, amenințând-o c-o să-i zvârle pe pântece o cană cu apă. Fetişcana asta frumoasă şi trândavă, pe jumătate despuiată, pleznind de atâta stricăciune, o făcea să-şi iasă din pepeni, dospindu-şi în chipul ăsta dragostele care păreau să mocnească în cărnurile ei, fără ca măcar să fie în stare să se trezească. Nana îşi deschidea ochii alene, îi închidea la loc şi se lăfăia şi mai abitir în pat.

Într-o zi, Gervaise, care-o dojenea fără cruţare pentru viaţa pe care-o ducea şi-o întreba dacă nu cumva se tăvălea cu soldăţoii ăia în nădragi roşii, de se-ntorcea acasă într-un asemenea hal de istovire, îşi duse în sfârşit până la capăt

ameninţarea, scuturându-şi deasupra trupului Nanei mâna muiată în apă. Înfuriată, fetiţa se înfăşură în cearşaf, strigând în gura mare:

— Ajunge atâta, mamă! nu-i aşa? Ar fi mai bine să nu vorbim despre bărbaţi. Ai făcut ce-ai vrut, fac şi eu ce vreau.

— Cum? Cum? bâigui maică-sa.

— Uite-aşa, nu ţi-am pomenit niciodată de treaba asta, fiindcă nu mă privea; dar nu te fereai câtuşi de puţin, adeseori te-am zărit plimbându-te în cămaşă şi-n ciorapi, când tata sforăia… Acum treaba asta nu-ţi mai place, dar le place altora. Lasă-mă-n pace, nu trebuia chiar dumneata să-mi fii pildă!

Gervaise se făcu galbenă ca ceara, cu mâinile cuprinse de tremur, frământându-se, fără să-şi dea seama ce face, în vreme ce Nana, trântită pe burtă şi strângându-şi perna în braţe, se prăvălea din nou în toropeala somnului ei de plumb.

Coupeau bodogănea şi nici măcar nu-i mai dădea prin gând s-o ia la palme. Îşi pierdea de-a binelea minţile. Şi, într-adevăr, nu mai era cazul să i se spună că-i un tată lipsit de caracter, deoarece băutura îi răpise orice putinţă de a deosebi ce e rău şi ce e bine.

Acum, lucrurile erau hotărâte. Nu se mai trezea din beţie şase luni de-a rândul, apoi se prăbuşea şi intra la balamucul de la Sainte-Anne; pentru el era o plimbare la ţară. Soţii Lorilleux spuneau că domnul duce de Adio-mamă pleca la moşie. După câteva săptămâni, ieşea de la balamuc, dres, bătut la loc în piroane, şi-o lua de la capăt cu dărâmarea sa, până în ziua când cădea din nou la pat şi-avea iarăşi nevoie să fie cârpăcit. Astfel, în trei ani, intră de şapte ori la balamucul de la Sainte-Anne. În mahala se povestea că-i păstrau celula. Însă cel mai urât lucru din toată istoria, era faptul că încăpăţânatul ăsta de beţivan se dărâma de fiecare dată şi mai abitir, într-atât încât, din boală în boală, se putea prezice prăbuşirea finală, cea din urmă trosnitură

a acestui butoi putred ale cărui cercuri plesneau unul după altul.

În acelaşi timp, nu se făcea mai frumos; priveai la el ca la un strigoi! Rachiul îl măcina crâncen. Trupul îmbibat de spirt i se zbârcea ca fetuşii pe care farmaciştii îi ţin în borcane. Când se aşeza înaintea unei ferestre, era atât de slab, încât zăreai lumina zilei printre coastele lui. Cu obrajii scofâlciţi, cu nişte ochi ce trezeau scârba şi lăcrimau destule urdori încât să îndestuleze cu ceară o catedrală, nu-şi mai păstrase decât nasul de beţivan, strălucitor şi roşu, asemeni unei garoafe în mijlocul chipului aprins de băutură şi răvăşit. Cei care-i ştiau vârsta, patruzeci de ani bătuţi pe muchie, când îl zăreau trecând, cocârjat, clătinându-se, de parc-ar fi fost foarte bătrân, se simţeau cuprinşi de-o uşoară înfiorare. Tremurul mâinilor i se înteţise şi mai mult, mai cu seamă mâna dreaptă i_se bâţâia în aşa hal, încât, în anumite zile, trebuia să-şi ţină paharul cu amândouă palmele ca să-l poată duce la gură. Oh, tremurul ăsta blestemat! Singurul lucru care-l mai necăjea în toiul moleşelii ce-i cuprinsese toată fiinţa! Îl auzeau bodogănind şi înjurându-şi cumplit mâinile. Alteori, îl vedeau visând ceasuri în şir cu ochii ţintă la danţul mâinilor, privindu-le cum ţopăie ca nişte broaşte, fără să scoată o vorbă, fără să se mai supere, părând să iscodească ce anume maşinărie lăuntrică era în stare să le facă să joace astfel; şi, într-o seară, Gervaise dădu peste el stând aşa, cu două lacrimi uriaşe prelingându-i-se pe obrajii lui argăsiţi de beţivan.

Cea din urmă vară, în timpul căreia Nana îşi târî în casa părinţilor rămăşiţele nopţilor, fu deosebit de păcătoasă pentru Coupeau. Glasul i se schimbă de tot, ca şi cum basamacul i-ar fi băgat o muzicuţă nouă în beregată. Asurzi de-o ureche. Apoi, în câteva zile, îi scăzu şi văzul; dacă voia să nu se prăbuşească pe scară trebuia să se ţină de balustradă. În ceea ce priveşte sănătatea, după cum se spune, era staţionară. Avea nişte dureri de cap înfiorătoare, nişte ameţeli care-l făceau să vadă stele verzi. Dureri

pătrunzătoare îi cuprindeau pe neaşteptate braţele şi picioarele; se îngălbenea la chip, era silit să se aşeze şi stătea ca năuc pe un scaun ceasuri în şir; ba chiar, într-un rând, după o asemenea criză, rămăsese o zi întreagă cu braţul damblagit. De mai multe ori căzu la pat; se ghemuia şi se pitea sub cearşaf, răsuflând din greu şi necurmat ca o vită bolnavă. Atunci, ciudăţeniile de la balamucul Sainte-Anne se porneau din nou. Bănuitor, neliniştit, chinuit de-o fierbinţeală dogoritoare, se zvârcolea cuprins de furii nebune, îşi sfâşia hainele, muşca din mobile cu fălcile încleştate; sau alteori se prăbuşea într-o stare de cumplită înduioşare, slobozind nişte vaiete de fetiţă, plângând în hohote şi jelindu-se că nimeni nu-l iubeşte. Într-o seară, Gervaise şi Nana, care se întorseseră acasă împreună, nu-l mai găsiră în pat. În locul său, culcase sulul de la căpătâi. Şi când îl găsiră ascuns între pat şi perete, clănţănind din dinţi, povesti că nişte oameni aveau să vină să-l omoare. Cele două femei fură nevoite să-l culce la loc şi să-l potolească, alintându-l ca pe-un copil.

Coupeau nu cunoştea decât un singur leac, să-şi toarne pe gât clondirul de rachiu, adevărată lovitură de bâtă în burtă, care-l punea pe picioare. În felul ăsta se lecuia în fiecare dimineaţă de bronşită. Ţinerea de minte de mult i se dusese pe apa sâmbetei, iar în cap îi bătea vântul; şi, de cum se punea pe picioare, îşi râdea de boală. Nu fusese niciodată bolnav. Da, ajunsese să fie în halul acela când tragi să mori şi spui că eşti sănătos. De altminteri, la fel o lua razna şi-n celelalte privinţe. Când Nana se întorcea acasă, după câte şase săptămâni de hoinăreală, părea să creadă că fetiţa se înapoiase de la vreun drum prin mahala. Adeseori, Nana, agăţată de braţul vreunui domnişor, îl întâlnea, şi făcea haz, văzând că trece pe lângă ea fără s-o recunoască. Într-un cuvânt, Coupeau nu mai conta, şi la nevoie, dacă n-ar fi găsit scaun, Nana ar fi fost în stare să se-aşeze pe el.

La primul îngheţ, Nana o şterse sub pretext că se duce până la precupeaţa de fructe să vadă dacă n-are cumva

pere la cuptor. Simţea că vine iarna şi n-avea nici o poftă să-i clănţăne dinţii în faţa sobei îngheţate. Soţii Coupeau se mulţumiră să zică despre ea că-i o ticăloasă, fiindcă o aşteptaseră să vină cu perele. Negreşit că se va întoarce acasă; iarna trecută coborâse să cumpere tutun de zece centime şi stătuse trei săptămâni. Dar lunile se scurseră una după alta şi mititica nu se mai arătă. De data asta, pesemne c-o luase din loc, nu glumă. Nu se înapoie nici chiar în iunie, odată cu soarele. Hotărât lucru, n-avea să mai vină, dăduse cine ştie unde peste o pâine mai bună. Şi într-o zi, când erau lefteri, soţii Coupeau vândură patul de fier al copilei pe şase franci, nici o centimă mai mult, pe care-i băură la Saint-Ouen. Patul le stătea în gât.

Într-o dimineaţă de iulie, Virginie o chemă pe Gervaise care trecea pe-acolo şi-o rugă să-i dea o mână de ajutor la spălatul vaselor, deoarece în ajun Lantier îşi adusese doi prieteni să-i ospăteze. Şi, pe când Gervaise spăla vasele, nişte vase grozav de slinoase de la chiolhanul pălărierului, acesta, care încă nu isprăvise de mistuit prăvălia, strigă deodată:

— Nu ştii, bătrânico, c-am văzut-o alaltăieri pe Nana.

Virginie, aşezată la tejghea, îngrijorată la vederea bocalelor şi rafturilor ce se goleau, întoarse brusc capul. Se stăpânea, să nu izbucnească; căci treaba ajunsese să-i miroasă urât. Prea des o vedea Lantier pe Nana. Oh! N-ar fi pus mâna în foc pentru el, căci era în stare de orice ticăloşie când se întâmpla ca vreo fustă să-i umble prin cap. Madam Lerat, care tocmai intrase în prăvălie fiind pe-atunci la mare prietenie cu Virginie care i se destăinuia, îşi luă mutra ei deşucheată şi-l întrebă:

— În ce înţeles ai văzut-o?

— Vai, în înţelesul cel mai bun al cuvântului, răspunse pălărierul, nespus de măgulit, zâmbind şi netezindu-şi mustăţile. Era într-o trăsură; iar eu unul, băteam caldarâmul… Zău aşa, vă jur! N-am ce zice, băieţii de familie bună care-o tutuiesc îs norocoşi al dracului!

I se aprinseseră privirile şi se întoarse spre Gervaise care, în picioare în fundul prăvăliei, ştergea o farfurie.

— Da, era într-o trăsură şi purta o rochie de-o eleganţă!. N-o mai recunoşteam, atât de mult se-asemăna cu-o cucoană din înalta societate, cu dinţişorii albi sticlindu-i în faţa fragedă ca o floare. Ea a fost cea care mi-a făcut semn cu mănuşa… Cred c-a pus laba pe-un viconte. Oh! s-a ajuns! Poate să ne dea dracului pe toţi, are noroc până peste cap, paceaura!. Un îngeraş de pisicuţă! nu, zău, habar n-aveţi ce-nseamnă aşa o pisicuţă!

Gervaise continua să şteargă farfuria, deşi era de mult curată şi strălucitoare. Virginie stătea pe gânduri, îngrijorată de cele două poliţe pe care nu ştia de unde avea să le plătească a doua zi; în vreme ce Lantier, rotofei şi dolofan, năduşind din pricina zaharicalelor cu care se hrănea, umplea cu entuziasmul său pentru puştoaicele elegante prăvălia de delicatese, care de pe acum era pe trei sferturi păpată şi-n care adia un vânt de sărăcie. Da, mai avea doar câteva cofeturi de ronţăit, câteva acadele de supt, până să dea gata negoţul familiei Poisson. Deodată, pe trotuarul de peste drum, îl zări pe vardist care era de serviciu şi trecea îmbufnat, cu sabia bătându-i coapsa. Asta îl înveseli şi mai tare. O sili pe Virginie să se uite la bărbatu-său.

— Zău aşa! îngână el, drăguţă mutră mai are-n dimineaţa asta Ţăcălie!. Păzea, prea strânge bucile, pesemne că şi-a vârât un ochi de sticlă în fund, ca să-şi pândească muşteriii.

Când se-ntoarse acasă, Gervaise îl găsi pe Coupeau aşezat pe marginea patului, cufundat în acea stare de năuceală ce urma crizelor sale. Privea la duşumea cu ochii stinşi. Se aşeză şi ea pe-un scaun, cu picioarele frânte de oboseală, cu mâinile pe fusta îngălată. Şi rămase un sfert de ceas faţă în faţă cu el, tăcând mâlc.

— Am aflat veşti, şopti ea în sfârşit. Au văzut-o pe fiică-ta… Da, fiică-ta e cât se poate de elegantă şi nu mai are nevoie

de tine. Într-adevăr, fata asta-i straşnic de norocoasă!. Ah, Doamne-Dumnezeule, ce n-aş da să fiu în locul ei.

Coupeau privea mai departe duşumeaua. Apoi, îşi ridică faţa răvăşită, râse ca un idiot, şi bâigui:

— Ia-n ascultă, căprioara mea, să ştii că nu te opresc… încă nu eşti chiar atât de chioambă, când te mai şi despuţeşti. Ştii cum se spune, fie ceaunul cât de hârbuit, tot îşi găseşte el un capac… Păi! numai de-am trage vreun folos şi-am duce-o ceva mai bine!

XII.

Să fi fost în sâmbăta de după plata chiriei, cam în 12 sau 13 ianuarie, Gervaise nu mai ştia prea bine. Simţea că-şi pierde minţile, deoarece trecuseră veacuri de când nu mai vârâse nimic fierbinte în pântece. Ah, ce săptămână de iad! O sărăcie lucie, marţi luase două pâini de două kile care ţinuseră până joi, apoi o coajă uscată pe care o găsise în ajun, şi, de-o zi şi jumătate încoace, nici o firimitură, o foame în toată legea! Ceea ce ştia, într-adevăr, ceea ce simţea pe pielea ei, era vremea asta câinoasă, frigul crâncen, un cer mânjit ca un fund de tigaie, plesnind de zăpada care se încăpăţâna să nu cadă. Când simţi iarna şi foamea ghiorăindu-ţi în maţe, geaba îţi strângi cureaua, că asta nu te hrăneşte.

Poate că pe seară Coupeau o s-aducă nişte bani. Spunea că lucrează. Totul e cu putinţă – nu-i aşa? – şi Gervaise, deşi păcălită în atâtea rânduri, ajunsese să se bizuie pe banii ăştia. Cel puţin ea, după tot soiul de păţanii, nu mai găsea de spălat în mahala nici măcar o otreapă; ba chiar o cucoană în vârstă, căreia îi deretica prin casă, o dăduse afară mai zilele trecute, învinuind-o că-i zvântă băuturile din casă. N-o mai chemau nicăieri, ştiau câte parale face; ceea ce de fapt îi convenea, căci Gervaise căzuse într-un asemenea hal de îndobitocire încât ar fi preferat să moară decât să-şi mişte cele zece degete. În sfârşit, dacă Coupeau o să-şi aducă banii, or să mănânce şi ei ceva cald. Şi, în aşteptare, deoarece încă nu se făcuse de prânz, stătea

lungită pe salteaua de paie, fiindcă nu-ţi mai e aşa foame şi-aşa frig când stai întins.

Gervaise îi spunea saltea de paie: dar, de fapt, nu era decât o grămadă de paie într-un ungher. Puţin câte puţin, culcuşul li se dusese la negustorii de vechituri din mahala. Mai întâi, în zilele de strâmtoare, îşi descususe salteaua din care lua ghemotoace de lână pe care le vindea, scoţându-le din casă sub şorţ, cu cincizeci de centime jumătate de kilogram, în Rue Belhomme. Apoi, după ce golise salteaua, într-o dimineaţă făcuse rost de-un franc şi jumătate pe pânza ei, ca să-şi cumpere cafea. Pernele luaseră aceeaşi cale, apoi sulul de la căpătâi. Mai rămânea lemnăria patului pe care n-o putea duce sub braţ din pricina soţilor Boche care ar fi asmuţit toată casa, dacă ar fi văzut cum îşi ia zborul chezăşia proprietarului. Şi totuşi, într-o seară, ajutată de Coupeau, îi păndi pe soţii Boche care trăgeau un chiolhan, şi cără liniştită patul, bucată cu bucată, scândurile din părţi, spetezele şi scheletul. Cu cei zece franci căpătaţi pe vânzarea acestor rămăşiţe, mâncară trei zile la rând. Nu era oare de ajuns numai salteaua de paie? Ba chiar şi pânza acesteia se dusese pe urmele celei de lână; şi-n felul ăsta îşi păpaseră culcuşul, stricându-se la burtă de-atâta pâine mâncată, după o foame năprasnică de-o zi şi-o noapte. Împingeau paiele cu mătura, praful era totdeauna întors pe partea cealaltă, şi culcuşul nu era nicidecum mai murdar decât altceva.

Pe mormanul de paie, Gervaise, îmbrăcată, stătea ghemuită cu picioarele strânse sub fusta zdrenţuită, ca să-i fie mai cald. Şi, cocârjată, cu ochii larg deschişi, în ziua aceea măcina nişte gânduri nu prea hazlii. Ah, nu, fir-ar să fie! Nu se mai putea trăi aşa, fără să nu bagi nimic în gură! Nu mai simţea foamea; doar c-avea o bucată de plumb în burtă, în vreme ce capul i se părea gol. Bineînţeles că n-avea să-şi găsească prilejuri de înveselire între cei patru pereţi ai cotineţei! Acum era ca un adevărat coteţ, în care nici ogarii ce umblă în paltonaşe pe stradă n-ar fi stat de

scârbă. Ochii ei spălăciţi priveau la pereţii golaşi. De multă vreme, muntele de pietate luase totul. Mai rămăsese scrinul, masa şi un scaun; până şi tăblia de marmură şi sertarele scrinului îşi luaseră valea pe aceeaşi cale cu lemnăria patului. Nici pârjolul n-ar fi curăţat mai avan toate astea, bibelourile mărunte se topiseră, începând cu „tocătoarea”, un ceasornic de doisprezece franci şi până la fotografiile de familie cărora o precupeaţă le cumpărase ramele; o precupeaţă foarte binevoitoare, la care-şi ducea câte o cratiţă, fierul de călcat, pieptenele şi care-i dădea câte douăzeci şi cinci, cincisprezece sau zece centime, după cât făcea lucrul, atât cât să se întoarcă acasă, cu-o bucată de pâine. Acum, nu-i mai rămăseseră decât o foarfecă ştirbă, pe care precupeaţa nu voia să-i dea nici o centimă. Oh, dacă ar fi ştiut cui să vândă gunoaiele, praful şi murdăria, ar fi deschis degrabă o tarabă, deoarece odaia era de-o murdărie nemaipomenită! În toate ungherele nu zărea decât pânze de păianjen, şi poate că pânzele de păianjen sunt bune când te tai, dar pe lumea asta încă nu se află negustori care să le cumpere. Atunci, întorcându-şi capul, părăsind orice nădejde de-a se apuca de negoţ, se ghemuia şi mai mult pe salteaua de paie, plăcându-i mai de grabă să se uite pe fereastră la cerul încărcat de zăpadă, la bolta de iarnă a unei zile mohorâte care-i îngheţa şi măduva din oase.

Câte necazuri! La ce bun să-şi facă sânge rău şi să-şi bată capul? Barem de-ar fi putut s-adoarmă! Însă cotineaţa în care domnea prăpădul îi frământa mintea. Domnul Marescot, proprietarul, venise el însuşi în ajun să le spună c-o să-i dea afară din casă dacă într-o săptămână n-or să plătească cele două câştiuri trimestriale cu care rămăsese în urmă. Ei bine! o să-i dea afară, şi nu mai încăpea îndoială că pe stradă n-avea să se simtă mult mai rău! Ce să mai zici de maimuţoiul ăsta cu palton şi mănuşi de lână, care urca până la ei în casă să le pomenească de plata chiriei, ca şi cum ar fi avut vreo pungă cu bani pitită pe cine ştie unde!

Drăcia dracului! Decât să-şi pună ştreangul de gât, Gervaise ar fi dorit să-nceapă prin a-şi vârî ceva de mestecat între fălci! Zău aşa, prea i se părea păcătos, borţosul ăla, şi îl băgase, ştiţi dumneavoastră unde, şi încă adânc de tot! Era la fel ca şi vita aia necioplită de bărbatu-său, care de câte ori venea acasă o stâlcea în bătăi; îl băga şi pe el la un loc cu proprietarul. Pesemne că-n clipa de faţă locul cu pricina era al dracului de-ncăpător, de vreme ce băga acolo pe toată lumea, într-atât ar fi vrut să se descotorosească de oameni şi de viaţă. Devenise un adevărat sac cu nisip în care lovea toată lumea. Coupeau avea un retevei căruia îi spunea vânturătoarea măgăriţei; şi merita să vezi ce şi-o mai vântura pe nevastă-sa; nişte cotonogeli înfiorătoare, de pe urma cărora scăpa scăldată în sudori. Nici ea nu era din cale-afară de îngăduitoare, muşca şi zgâria ca toţi dracii. Atunci, în odaia goală se-apucau să se bată, îşi trăgeau câte-o scărmănea1ă soră cu moartea. Dar Gervaisei ajunsese să nu-i mai pese de trânteală, ca de toate celelalte. Coupeau n-avea decât să se-mbete săptămâni de-a rândul, să-i tragă nişte chefuri care să ţină luni de zile, să vină acasă înnebunit de băutură şi să vrea s-o prăpădească, Gervaise se obişnuise, i se părea că-i plictis şi nimic mai mult. Şi în zilele acelea, nici că-i păsa de el. Da, n-avea decât s-o pupe în fund, porcul de bărbatu-său! S-o pupe şi soţii Lorilleux, şi Boche, şi Poisson! S-o pupe şi toată mahalaua care-o dispreţuia! Tot Parisul avea loc s-o pupe, ba mai le-ar fi dat şi brânci, într-un gest de nespusă nepăsare, fericită şi răzbunată totuşi că-i pusese pe toţi s-o pupe.

Din păcate, cu toate că te obişnuieşti cu orice, nimeni n-a izbutit încă să se deprindă a nu mânca deloc. Singurul lucru care o tulbura pe Gervaise, era acesta. O durea în cot că era păcătoasa păcătoaselor, bălăcindu-se în străfundul şanţurilor şi că vedea oamenii ştergându-se după ce trecea pe lângă ei. Purtările urâte n-o mai stinghereau, de vreme ce foamea făcea mereu să-i ghiorţăie maţele. Oh, îşi luase

rămas bun de la bucatele alese, se înjosea să înfulece hulpavă orice se brodea. Acum, în zilele de chefuri îmbelşugate, cumpăra de la măcelar cu douăzeci de centime livra rămăşiţe de carne, pe care se săturase să le vadă zăcând şi stricându-se în vreo farfurie; şi le gătea cu-o grămadă de cartofi amestecând totul pe fundul unei crăticioare. Sau toca cu satirul o inimă de vită, preparând o tocăniţă de se lingea pe buze. Alteori, când i se întâmpla să aibă şi vin, se ospăta cu papară, făcută din felii de pâine muiate în vin. Alte ospeţe, pe care nu şi le putea îngădui prea des, erau alcătuite din câte o bucăţică de brânză italiană, cocenii merelor cu carnea albă, câte-un sfert de kilogram de fasole uscată fiartă în zeama ei. Se năpustea peste mâncărurile rămase, în fel de fel de birturi deocheate, unde, pentru cinci centime, căpăta grămezi de oase de peşte laolaltă cu bucăţele de friptură ce începuse să se strice. Se înjosea şi mai mult, cerşind de la vreun birtaş mai milos rămăşiţele lepădate de muşterii, şi-şi gătea o fiertură, lăsându-le să fiarbă în zeamă, cât mai îndelung cu putinţă, pe maşina de gătit e vreunui vecin. Ajunsese ca-n dimineţile de foame năprasnică să dea târcoale, laolaltă cu dulăii, pe la uşile negustorilor şi să vadă ce mai era de găsit, înainte de trecerea gunoierilor; şi-n chipul ăsta avea uneori nişte feluri de mâncare ce şi le puteau îngădui numai bogătaşii, pepeni stricaţi, scrumbii împuţite, cotlete ale căror oase trebuiau cercetate cu de-amănuntul, de teamă să n-aibă viermi. Da, în aşa hal ajunsese; gândul acesta stârneşte scârbĂ. Celor gingaşi; însă dacă gingaşii n-ar îmbuca nimic vreme de trei zile, ia să-i vedem niţel dacă n-ar face şi ei zâmbre; se vor târî în patru labe şi vor înfuleca orice, răscolind prin gunoaie, ca şi tovarăşii lor de suferinţă. Ah, foamea sărmanilor, măruntaiele goale care urlă de foame, trebuinţele unor vite ce clănţănesc din dinţi şi se îndoapă cu fel şi fel de scârnăvii în Parisul ăsta mare, atât de aurit şi atât de strălucitor! Şi când te gândeşti că Gervaise băgase în ea ospeţe întregi, cu gâşte îndopate! Acum, putea să se

şteargă pe bot. Într-o zi, când Coupeau îi şterpelise două bonuri de pâine ca să le vândă şi să le bea, fusese cât pe-aci să-l ucidă cu-o izbitură de vătrai, înfometată şi turbată de mânie pentru furtul acestei bucăţi de pâine.

Tot privind la cerul plumburiu, Gervaise se prăbuşise într-un somn chinuit şi scurt. Visa că cerul încărcat de omăt se prăvălise peste ea, într-atât de puternic o pişcă frigul. Pe neaşteptate, se ridică în picioare, trezindu-se dintr-o tresărire din pricina unui cumplit fior de spaimă. Dumnezeule! Oare trăgea să moară? Dârdâind de frig, cătă în juru-i şi văzu că încă mai era ziuă. Aşadar, n-avea să mai înnopteze! Cât de încet trece timpul când n-ai nimic în pântec! Stomacul i se trezea şi el, şi-o chinuia. Prăbuşită pe scaun, cu capul plecat, cu mâinile strânse între pulpe ca să şi le încălzească. Gervaise îşi şi făcea socoteala cinei pe care avea s-o înfulece de îndată ce Coupeau o s-aducă banii: o pâine, o sticlă de vin, două porţii de prapure de burtă gras, gătit ca la Lyon. Ceasornicul cu cuc al lui moş Bazouge sună ceasurile trei. Era numai trei. Şi-atunci porni să plângă. Niciodată n-o să aibă atâta putere s-aştepte până la ceasurile şapte. Simţea cum i se leagănă tot trupul, aşa cum se clatină o fetiţă ce-şi amorţeşte o durere crâncenă, încovoiată şi apăsându-şi burta cu mâinile, să n-o mai simtă. Ah, e mai uşor să naşti decât să-ţi fie foame! Şi, fără să simtă vreo uşurare, cuprinsă de mânie, se sculă, porni să umble, nădăjduind să-şi adoarmă foamea ca pe-un copil pe care-l plimbi prin odaie. Vreme de-o jumătate de ceas se izbi de cei patru pereţi ai camerei pustii. Apoi, deodată, se opri locului, cu privirea încremenită. Ce-o fi, o fi! spună ce-or vrea, o să le lingă şi picioarele dacă asta le va fi vrerea, dar se duce să-mprumute cincizeci de centime de la soţii Lorilleux.

Iarna, pe-această scară a clădirii, scara păduchioşilor, se împrumutau mereu cu câte cincizeci de centime, cu câte-un franc, mici servicii pe care maţe-goale ăştia şi le făceau unii altora. Numai că, mai degrabă te lăsai să mori decât să te

duci să ceri de la familia Lorilleux, fiindcă-i ştia toată lumea cât erau de hapsâni la dezlegatul baierelor pungii. Ducându-se să bată la uşa lor, Gervaise dădea dovadă de mult curaj. Când ieşi pe coridor, îi era atât de frică, încât simţi uşurarea aceea neaşteptată pe care o-ncearcă oamenii când sună la uşa dentistului.

— Intră! strigă glasul răutăcios şi hain al lănţugarului.

Ce plăcut era acolo, înăuntru! Forja arunca văpăi, luminând atelierul strâmt cu flacăra ei albă, în vreme ce madam Lorilleux punea din nou la încins un ghem din sârmă de aur. Lorilleux năduşea la masa de lucru, într-atât îi era de cald, lipind verigile la flacăra arzătorului. Şi supa de varză ce clocotea pe maşina de gătit mirosea atât de plăcut, răspândindu-şi aburii, încât Gervaise simţi că i se face rău şi că-i vine să leşine.

— Ah, dumneata erai, bodogăni madam Lorilleux, fără ca măcar să-i spună să ia loc. Ce vrei?

Gervaise nu răspunse. În săptămâna aceea, se avusese destul de bine cu soţii Lorilleux. Însă cererea celor cincizeci de centime îi rămăsese în gât, deoarece apucase să-l zărească pe Boche, instalat lângă sobă şi ţinându-se de bârfeli. Dobitocul ăla, avea o înfăţişare de parcă-şi bătea joc de lume! Râdea ca un fund, cu borta gurii rotunjită şi obrajii atât de umflaţi încât îi astupau nasul; pe scurt, un adevărat fund!

— Ce vrei? mai întrebă o dată Lorilleux.

— Nu l-aţi văzut pe Coupeau? se bâlbâi în cele din urmă Gervaise. Credeam că-i aici.

Lănţugarii şi portarul rânjiră batjocoritori. Nu, bineînţeles că nu-l văzuseră pe Coupeau. Nu dădeau de băut destule păhărele încât să-l vadă pe Coupeau la ei, aşa, tam-nesam. Gervaise făcu o sforţare şi continuă bâiguind:

— Îmi făgăduise că vine acasă… Da, trebuie să-mi aducă nişte bani… Şi, deoarece am neapărată nevoie de ceva…

Se lăsă o tăcere cumplită. Madam Lorilleux sufla vârtos cu foalele în focul forjei, Lorilleux îşi plecase capul deasupra

bucăţii de lanţ ce i se lungea între degete, în vreme ce Boche rămăsese cu râsul lui de lună plină întipărit pe chip, cu borta gurii atât de rotundă, încât te-apuca pofta să-i vâri degetul înăuntru, să vezi ce-i acolo.

— Dac-aş avea măcar cincizeci de centime, îngână Gervaise cu glasul şoptit.

Tăcerea rămase netulburată.

— N-aţi putea să mă-mprumutaţi cu cincizeci de centime?. Oh! o să vi le înapoiez astă-seară!

Madam Lorilleux se întoarse şi privi ţintă la ea. Ce-i cu linguşitoarea asta care încerca să-i tragă pe sfoară? Astăzi se milogea pentru cincizeci de centime, mâine o să fie de două ori pe-atât şi n-o să mai aibă nici un motiv s-o refuze. Nu, nu, nici gând de-aşa ceva. Joi, după paştele cailor.

— Dar, draga mea, doar ştii prea bine că n-avem o leţcaie! Iacă, uite la căptuşeala buzunarului. Poţi să ne scotoceşti… Fireşte că ţi-am da din toată inima.

— Totdeauna, din toată inima, bodogăni Lorilleux; numai că de unde nu-i, nici Dumnezeu nu cere.

Gervaise, nespus de umilă, îi încuviinţa din cap. Totuşi, nu se-ndura să plece, privea pe furiş, cu coada ochiului, la aur, la legăturile de aur atârnate pe perete, la sârma de aur pe care femeia o trăgea prin filieră cu toată puterea braţelor ei bondoace, la mormanul verigilor de aur de sub degetele noduroase ale soţului. Şi se gândea că un căpeţel din metalul ăsta păcătos şi negricios i-ar fi fost de ajuns ca să-şi plătească o cină îmbelşugată. Degeaba era murdar în ziua aceea atelierul, cu fiarele sale vechi, cu praful de cărbune, cu slinul uleiurilor neşterse ca lumea, Gervaisei i se părea că străluceşte plin de bogăţii, ca prăvălia unui zaraf. Aşa că se încumetă să mai spună o dată, încetişor:

— O să vi-i dau înapoi, o să vi-i dau înapoi, fiţi fără grijă… Cincizeci de centime, n-or să vă strâmtoreze.

Gervaise îşi simţea inima nespus de îndurerată, nevoind să le mărturisească că din ajun nu mai pusese o bucăţică în

gură. Apoi, simţi cum i se moaie picioarele, îi fu teamă c-o să izbucnească în plâns, şi iarăşi bâigui:

— Aţi fi tare drăguţi!. N-aveţi de unde să ştiţi… Da, aici am ajuns, Dumnezeule! aici am ajuns…

Atunci, soţii Lorilleux strâmbară dispreţuitori din buze şi schimbară o privire furişă. Acum, Şontoroaga cerşea! Ei bine! se prăbuşise de tot. Numai că lor nu le plăcea aşa ceva! Dac-ar fi ştiut, s-ar fi zăvorit în casă, fiindcă totdeauna trebuie să fii cu ochii în patru la cerşetori, nişte oameni ce ţi se strecoară în casă sub fel de fel de pretexte şi care-şi iau tălpăşiţa ducând cu ei obiectele de preţ. Cu atât mai mult, cu cât la ei în casă aveai ce să furi; oriunde ţi-ai fi vârât degetele, puteai să iei câte treizeci şi patruzeci de franci, numai strângând pumnul. De mai multe ori până acum se arătaseră bănuitori, luând aminte la chipul ciudat al Gervaisei când se oprea în faţa aurului. De data aceasta, într-adevăr, aveau s-o supravegheze. Şi, întrucât Gervaise se apropia şi mai mult, păşind pe lesniţa de răchită, lănţugarul strigă răutăcios, fără să-i mai dea vreun răspuns la cererea ei:

— Ia ascultă, fii oleacă mai cu grijă, iar ai să cari firimituri de aur pe tălpi… Zău aşa, s-ar crede că le-ai uns cu untură să se lipească aurul de ele.

Gervaise se trase încetişor îndărăt. Se rezemase pentru o clipă de-un raft, dar văzând-o pe madam Lorilleux că-i cercetează mâinile, îşi răşchiră degetele cât putu de mult, i le arătă, spunându-i cu glasul său molcom, fără să se supere, ca o femeie căzută care primeşte orice:

— N-am luat nimic, puteţi să vă uitaţi.

Şi plecă, deoarece aroma puternică a supei de varză şi căldura plăcută din atelier o făceau să se simtă prea rău.

Ah, de data asta, soţii Lorilleux nu stăruiră să mai rămână! Călătorie sprâncenată, ai dracului să fie dacă o să-i mai deschidă uşa! Se săturaseră de mutra ei, nu voiau să vadă sărăcia altora în casa lor, mai ales când sărăcia asta era meritată. Şi se lăsară pradă unei bucurii nespuse de iubire

de sine, văzându-se atât de zdravăn proţăpiţi, la căldurică, în aşteptarea unei supe grozave. Boche se lăfăia şi el, umflându-şi bucile obrajilor şi mai dihai, până-ntr-acolo încât râsu-i ajungea să fie neruşinat. Li se părea că se răzbunaseră straşnic pentru purtările de odinioară ale Şontoroagei, pentru prăvălia albastră, pentru chiolhanurile pe care le trăsese, şi pentru toate celelalte. Prea bine, asta arăta unde duce patima mâncărurilor alese. La o parte cu lacomele, cu trândavele şi cu desfrânatele!

— Ce soi de om e şi muierea asta! vine să se milogească pentru cincizeci de centime! exclamă madam Lorilleux în spatele lui Gervaise. Da, ce să-ţi spun, numaidecât am să-i împrumut cincizeci de centime, ca să se ducă să tragă la măsea!

Gervaise îşi târşâi pantofii scâlciaţi pe coridor, gârbovită, încovoindu-şi umerii. Când ajunse înaintea uşii ei, nu intră, odaia o înspăimânta. Mai bine să umble, avea să-i fie mai cald şi-o să-şi potolească nerăbdarea. În trecere, îşi întinse capul să vadă ce-i în vizuina lui moş Bru, sub scară; şi ăsta era încă unul dintre cei care pesemne c-avea o straşnică poftă de mâncare, căci de trei zile încoace nu băgase în gură nici măcar o bucăţică de pâine; dar nu era acolo, era numai vizuina lui, şi Gervaise se simţi cuprinsă de-un simţământ de gelozie, închipuindu-şi că poate era poftit undeva la masă. Apoi, întrucât ajunsese în faţa locuinţei familiei Bijard şi auzise nişte vaiete, intră, cheia fiind în broasca uşii.

— Dar ce s-a-ntâmplat? întrebă ea.

Odaia era nespus de curată. Se vedea cât de colo că încă dis-de-dimineaţă Lalie măturase şi rânduise lucrurile la locul lor. Geaba bătuse vântul sărăciei prin casă, răscolind bulendrele şi răspândindu-şi droaia de gunoaie, căci Lalie venea după el şi freca totul din nou, dând lucrurilor o înfăţişare plăcută. Dacă în casa ei nu era cine ştie ce belşug, se simţea în schimb de la o poştă mâna gospodinei. Copilaşii ei, Henriette şi Jules, găsiseră în ziua aceea nişte chipuri

vechi pe care le tăiau liniştiţi cu foarfecile într-un ungher al odăii. Însă Gervaise fu nespus de uimită când dădu peste Lalie culcată în patul ei strâmt de campanie, cu cearşaful tras sub bărbie şi albă ca varul. Într-adevăr, dacă Lalie stătea la pat, însemna că era tare bolnavă.

— Dar ce-i cu tine? repetă Gervaise, îngrijorată.

Lalie nu se mai văita. Întredeschise încetişor pleoapele palide şi vru să zâmbească cu buzele-i străbătute şi frământate de fiori.

— N-am nimic, şopti ea abia auzit. Oh, zău aşa, chiar nimic.

Apoi, cu ochii închişi la loc, făcând o sforţare:

— În toate zilele astea am fost din cale-afară de obosită, aşa c-am dat-o pe lenevie, mă răsfăţ, după cum vedeţi.

Însă chipul ei de copilă, învineţit de pete albăstrui, căpăta o atare înfăţişare, pătrunsă de cea mai cumplită durere, încât Gervaise, uitând că ea însăşi se afla pe pragul morţii, îşi împreună mâinile şi căzu în genunchi lângă Lalie. De vreo lună încoace, o vedea rezemându-se de pereţi ca să poată umbla, gârbovită de-o tuse ce răsuna de la o poştă a scândură de brad. Fetiţa nu mai era în stare nici măcar să tuşească. Fu cuprinsă de-un sughiţ şi nişte firişoare de sânge i se prelinseră pe la colţurile gurii.

— Nu-i vina mea, nu prea mă simt în puteri, şuşoti ea de parcă s-ar fi simţit uşurată. M-am târât cât am putut şi-am dereticat niţel prin casă… E destul de curat, nu-i aşa?. Şi voiam să spăl şi geamurile, dar nu m-au mai ţinut picioarele. Ce bazaconie o mai fi şi asta! În sfârşit, când isprăveşti cu treburile te culci.

Lalie se opri din şirul vorbelor, pentru a spune:

— Ia uitaţi-vă, nu cumva copilaşii mei se taie cu foarfecile?

Şi tăcu, prinsă de-un tremur, ascultând nişte paşi greoi ce urcau scara. Moş Bijard îmbrânci cu sălbăticie uşa. Ca de obicei era băut, cu ochii arzând de nebunia furioasă a basamacului. Când o zări pe Lalie culcată în pat, se bătu rânjind pe pulpe şi-şi luă din cui biciul uriaş, bodogănind:

— Ah! Dumnezeule, asta-i prea de tot! o să ne veselim!. Acum, în nămiaza mare, vacile se culcă pe paie!. Oare-ţi baţi joc de nătărăi, putoare blestemată?. Hai, sus! mişcă!

Se şi apucase să pocnească din bici deasupra patului. Însă copila, rugătoare, spunea întruna:

— Nu, tăticule, te rog, nu da… Îţi jur c-o să-ţi pară rău… Nu da!

— Nu vrei să te scoli o dată, răcni el şi mai tare, sau îţi fărâm oasele!. Nu vrei să te scoli o dată, mârţoagă afurisită!

Atunci, Lalie rosti încetişor:

— Nu-s în stare, nu-ţi dai seama?. Trag să mor.

Gervaise se năpusti asupra lui Bijard şi-i smulse biciul din mână. Bijard, năucit, stătea lângă patul de campanie. Ce tot bălmăjea acolo, mucoasa asta? Se poate să mori atât de tânăr, când n-ai fost bolnav! Trebuie să fie vreun şiretlic, pentru a-l îmblânzi! Ah, o să vadă el care-i adevărul, şi dac-o prinde cu minciuna!

— Ai să vezi, e-adevărat, spuse ea mai departe. Cât am fost în stare, am căutat să te feresc de necazuri… Acum fii drăguţ, tăticule, şi ia-ţi rămas bun de la mine.

Bijard se codea, de teamă să nu fie vârât în cine ştie ce treabă urâtă. Cu toate acestea era adevărat, Lalie avea un chip tare ciudat, un chip mâhnit şi serios de om în toată firea. Adierea morţii care sufla în odaie, îl trezi din beţie, îşi plimbă privirile în juru-i, cu înfăţişarea omului ce se trezeşte dintr-un somn îndelungat, văzu orânduiala din casă, pe cei doi copilaşi spălaţi, jucându-se şi râzând. Şi se prăbuşi pe-un scaun, bâlbâind:

— Măicuţa noastră mititică, măicuţa noastră mititică…

Numai atât îi dăduse prin cap să spună, şi încă era ceva nespus de duios pentru Lalie, care niciodată nu fusese atât de alintată. Şi căută să-i uşureze durerea lui taică-său. Îndeosebi o necăjea, plecând în chipul ăsta, că n-apucase să-i crească pe cei doi copilaşi în adevăratul înţeles al cuvântului. O să aibă grijă de ei, nu-i aşa? Lalie îi spuse cu glasu-i ce se stingea, o seamă de amănunte despre felul în

care să-i îmbrace şi să-i ţină curaţi. Bijard, îndobitocit, învăluit iarăşi de aburii beţiei, clătina din cap uitându-se la ea cum moare, cu ochii săi bulbucaţi. Întâmplarea răscolea în sinea lui tot soiul de lucruri; însă nu-l mai ajuta mintea să zică ceva, iar simţurile-i erau prea stinse ca să mai poată plânge.

— Ascultă, reluă Lalie după o clipă de tăcere. Îi datorăm brutarului patru franci şi treizeci şi cinci de centime; va trebui să-i plăteşti… Madam Gaudron are la dânsa un fier de călcat de-al nostru, pe care să i-l ceri… în seara asta n-am fost în stare să pun supa la fiert, dar a mai rămas nişte pâine, şi să pui nişte cartofi la încălzit.

Până la cea din urmă horcăială, sărmana se purtă faţă de familia ei ca o măicuţă. Iată o mamă, pe care, fără îndoială, nu mai aveai cu ce s-o înlocuieşti! Îşi dădea duhul fiindcă avusese la vârsta ei înţelepciunea unei adevărate mame, cu pieptul încă prea fraged şi prea neîncăpător, ca să cuprindă un simţământ de mamă atât de mare. Şi, dacă se pierdea comoara asta, era numai din vina lui taică-său, care se purtase ca o fiară sălbatică. După ce-o omorâse pe mamă cu-o lovitură de picior, parcă nu se apucase s-o omoare şi pe fată! Cei doi îngeri păzitori aveau să fie amândoi în groapă, iar lui nu-i mai rămânea altceva de făcut, decât să moară ca un câine la margine de şanţ.

Gervaise se stăpânea să nu izbucnească în hohote de plâns. Întinse mâinile, dorind să uşureze suferinţa copilei: şi, deoarece zdreanţa de cearşaf pornise să lunece, vru să-l strângă la loc şi să aranjeze patul. Atunci, sărmanul trupşor al muribundei ieşi la iveală. Ah! Doamne! ce slăbiciune şi cât de jalnic arăta! Până şi pietrele ar fi plâns. Lalie zăcea despuiată, fără nimic pe ea, doar c-un petec de bluză pe umeri în chip de cămaşă; da, despuiată de tot, şi de-o goliciune sângerândă şi dureroasă de mucenică. Nu mai avea pic de carne pe ea, iar oasele îi ieşeau prin piele. Pe coaste, nişte vărgături subţiri şi vineţii se întindeau până la pulpe, şfichiuiturile de bici întipărite pe carne, de parcă

atunci ar fi fost făcute. O vânătaie îi încercuia braţul stâng, ca şi cum falca unei menghine i-ar fi strivit acest mădular atât de gingaş, nu mai gros decât o surcică. Pe piciorul drept, o contuzie ce nu se vindecase ca lumea, cine ştie ce rană deschisă din nou în fiecare dimineaţă, trebăluind prin casă cu dereticatul. Din cap până-n picioare era numai o vânătaie. Oh, ce schilodire a copilăriei; labele acelea grosolane de bărbat care striviseră o drăgălăşenie de puişor, câtă netrebnicie să sileşti o fiinţă atât de plăpândă să horcăie sub povara unei cruci cumplite! În biserici sunt slăvite nişte sfinte biciuite, a căror goliciune e mult mai puţin neprihănită. Gervaise îngenunchease din nou, uitând să mai tragă cearşaful, doborâtă de văzul jalnicei gâgâlici, ghemuite în căuşul patului: iar buzele-i cuprinse de tremur căutau o rugăciune.

— Madam Coupeau, şopti fetiţa, vă rog…

Cu braţele ei mult prea micuţe, încerca să-şi tragă peste ea cearşaful, nespus de ruşinată, pătrunsă de sfială faţă de tatăl său. Bijard, ca un tâmpit, cătând cu ochii la cadavrul victimei ce-o făcuse bâţâia întruna din cap, cu mişcarea domoală a unei jivine aflate la ananghie.

Şi, după ce-o acoperi pe Lalie, Gervaise simţi că-i era cu neputinţă să mai rămână acolo. Fetiţa care trăgea să moară se stingea ca o lumânare, nu mai scotea nici o vorbă, nu-i mai rămăsese decât privirea, privirea întunecată de odinioară, de fetiţă resemnată şi îngândurată, ce şi-o ţinea aţintită spre cei doi copilaşi, ai săi, care tăiau chipuri cu foarfecele. Odaia se învăluia în umbre, Bijard, în buimăceala acestui zbucium al morţii, îşi dormea somnul de după beţie. Nu, nu, viaţa era din cale-afară de ticăloasă! Ah, ce mârşăvie! Ah, ce mârşăvie! Şi Gervaise plecă, coborând pe scară fără să ştie ce face, ca smintită, plină de-atâta scârbă încât s-ar fi lungit bucuroasă sub roţile unui tramcar, numai ca să isprăvească o dată.

Tot alergând şi cârtind împotriva soartei blestemate, se pomeni înaintea porţii patronului la care Coupeau susţinea

că lucrează. Picioarele o călăuziseră într-acolo, iar burta pornise să cânte din nou acel cântec de jale al foamei cu nouăzeci de cuplete, cântec de jale pe care-l ştia pe dinafară. În chipul ăsta, dacă-l înhăţa pe Coupeau la ieşire, avea să pună mâna pe bani şi să-şi cumpere de-ale mâncării. Încă un ceas de aşteptare, cel mult, avea să-l mai îndure şi pe-ăsta, după ce răbdase amarnic de foame din ajun şi până acum.

Atelierul era pe Rue de la Charbonničre, colţ cu Rue de Chartres, o răscruce păcătoasă bătută din toate părţile de vânt. Drăcia dracului! nu prea era cald să stai şi să colinzi pe stradă! Barem de-ar fi fost îmbrăcată în niscaiva blănuri. Cerul, avea aceeaşi culoare parşivă, de plumb, iar zăpada, îngrămădită acolo sus, acoperea mahalaua cu-o tichie de gheaţă. Nu cădea nici un fulg, dar în văzduh plutea o tăcere cumplita pregătindu-i Parisului o întreagă schimbare la faţă, o rochie de bal frumoasă şi albă, nouă-nouţă. Gervaise privea în sus, la cer, rugându-se la bunul Dumnezeu să nu-şi sloboadă chiar îndată vălul de muselină. Bocănea din picioare, se holba la prăvălia unui băcan de peste drum, apoi făcea cale întoarsă, deoarece n-avea nici un rost să-şi aţâţe foamea înainte de vreme. Răspântia nu-i prilejuia nici un fel de distracţii. Cei câţiva trecători păşeau înţepeniţi, înfofoliţi în şaluri; căci era firesc să nu te-apuci de hoinăreală când frigul te muşcă de buci. Gervaise zări vreo patru sau cinci muieri care, ca şi ea, stăteau de planton la uşa patronului tinichigeriei; fără îndoială tot nişte nenorocite, soţii care pândeau leafa pentru a nu-i îngădui să-şi ia zborul spre crâşmar. Era acolo o mârţoagă deşirată, o mutră de jandarm, lipită de zid, gata să-i sară în cârcă lui bărbatu-su. Mai era şi o femeie mărunţică, ocheşică foc, cu-o înfăţişare umilă şi gingaşă, care se plimba pe cealaltă parte a străzii. Alta, stângace, îşi adusese amândoi ţâncii pe care-i târa în stânga şi-n dreapta ei, dârdâind de frig şi plângând. Şi toate, atât Gervaise cât şi tovarăşele ei de strajă umblau încoace şi-ncolo, cătând chiorâş una la alta,

fără să-şi spună vreo vorbă. Plăcută întâlnire, ah! Da, ce să spui! N-avea nevoie să facă cunoştinţă, ca să-şi dea seama ce-nvârteau pe-acolo. Locuiau cu toatele sub aceeaşi firmă: „sărăcie şi compania”. Frigul se simţea şi mai avan când le vedeai tropăind şi trecând una pe lângă alta în tăcere, pe gerul groaznic de ianuarie.

Cu toate acestea, nimeni nu ieşea pe uşa tinichigeriei, nici măcar o mâţă. În sfârşit, se ivi un lucrător, apoi doi, apoi trei; însă aceştia erau fără tăgadă nişte băieţi de treabă care-şi duceau cinstit avansul acasă, deoarece clătinară din cap când zăriră umbrele ce dădeau târcoale atelierului. Mârţoaga aceea deşirată se lipea şi mai tare lângă ieşire; şi, deodată, se năpusti asupra unui bărbat mărunt şi gălbejit care apucase să-şi scoată grijuliu capul pe uşă. Vai! îi veni de hac în doi timpi şi trei mişcări! II scotoci şi-l curăţă de bani. Îl lăsă lefter, fără nici un gologan, nici măcar cu atât cât să-şi poată plăti un păhărel! Atunci, prichindelul, jignit şi deznădăjduit, păşi pe urmele jandarmului de nevastă-sa, plângând ca un copil cu lacrimi cât bobul. Lucrătorii ieşeau întruna, iar întrucât cumătră cu cei doi ţânci pornise să se apropie, un oacheş mătăhălos, cu înfăţişare de pehlivan, care-o zărise, dădu fuga înapoi în tinichigerie să-l vestească pe soţ; când acesta sosi legănându-se, îşi pitise doi pitaci cât roata carului, două monede noi nouţe de câte cinci franci, fiecare în câte-un pantof. Îşi luă unul dintre copii în braţe şi plecă spunând gogoşi nevesti-sii care-l ciondănea. Erau şi fel de fel de poznaşi, care dintr-un salt săreau în stradă, pornind în galop să-şi toace chenzina cu prietenaşii. Se mai iveau şi alţii, jalnici, cu chipuri umile, strângând în pumnii încleştaţi cele trei sau patru zile pe care le lucraseră din cincisprezece, spunându-şi că-s nişte trândavi şi legându-se cu jurăminte de beţiv. Dar cea mai tristă privelişte, a fost aceea a durerii încercate de femeiuşcă cea oacheşă, umilă şi gingaşă; bărbatu-său, un băiat de toată frumuseţea, o luase la goană chiar sub nasul ei, atât de brusc, încât era cât pe-aci s-o doboare; şi acuma dânsa se-

ntorcea acasă singură, clătinându-se pe lângă prăvălii, plângând şi vărsând toate lacrimile de care-i era în stare făptura.

În cele din urmă, defilarea lucrătorilor se isprăvise. Încremenită în mijlocul străzii, Gervaise se uita la uşă. Începuse să nu-i prea miroasă a bine. Se mai iviră doi întârziaţi, însă nici urmă de Coupeau. Şi, întrucât întrebase lucrătorii dacă nu cumva Coupeau avea să iasă şi el, aceştia, ştiind prea bine despre ce-i vorba, îi răspunseră, luând-o în râs, că o tulise adineauri împreună cu Lantimęche pe o uşă dosnică, ducându-se să-şi bage nasul în clondire. Gervaise îşi dădu seama. Iarăşi o potlogărie de-a lui Coupeau, acu putea să-şi vază de drum! Atunci, agale, târşâindu-şi botinele flendurite şi scâlciate, pomi la vale pe Rue de la Charbonničre. Masa ei de seară se evaporase, plutea undeva departe înaintea ei, şi, străbătută de-un fior, dânsa se uita cum se pierdea în amurgul gălbui. De astă dată, totul se sfârşise. Nici o para chioară, nici o nădejde, nimic altceva decât bezna nopţii şi foamea. Vai! ce noapte frumoasă pentru moarte, noaptea asta mârşavă ce-i învăluia umerii!

Urca anevoie la deal pe Rue des Poissonniers, când deodată auzi glasul lui Coupeau. Da, era acolo, la „Petite-civette”, cu Mes-Bottes care făcea cinste c-un rând de băutură. Şugubăţul de Mes-Bottes, către sfârşitul verii, făcuse ce făcuse şi-i dăduse prin minte un şiretlic, să se căsătorească de-a adevăratelea cu-o damă de-acum hodorogită, dar care-şi mai păstrase câte ceva din frumuseţea ei de altădată; vai! o damă de pe Rue des Martyrs, nu o calcavură de barieră. Şi merita să-l vezi pe norocosul muritor, huzurind ca un domn, cu mâinile în buzunări, bine îmbrăcat şi bine hrănit. Nu mai era de recunoscut, atât de mult se îngrăşase. Prietenii spuneau că nevastă-sa avea de lucru cât poftea la nişte domni dintre cunoştinţele ei. O muiere ca asta şi-o căsuţă la ţară, e tot ce-ţi puteai dori pentru înfrumuseţarea vieţii. Aşa că lui

Coupeau i se scurgeau ochii, tot uitându-se cu admiraţie la Mes-Bottes. Păi, n-ajunsese pehlivanul pân-acolo, încât să aibă şi-un inel de aur la degetul cel mic!

Gervaise îşi puse mâna pe umărul lui Coupeau, în clipa când acesta ieşea de la „Petite-Civette”.

— I-a ascultă, te-aştept de-un car de vreme. Mi-e foame. N-ai nimic de zis?

Însă Coupeau îi închise gura, făcând-o de ocară.

— Ţi-e foame, muşcă-ţi degetele!. Şi pe mâine păstrează-ţi-le p-ălea de la mâna ailaltă!

I se părea ceva dezgustător, să joci teatru în faţa lumii! Ei bine! Ce mai! Nu lucrase, cu toate acestea brutarii frământau înainte la pâine. Poate-l credea vreun fătălău, de venise să-l sperie cu braşoavele ei.

— Va să zicĂ. Vrei să m-apuc de furat, îngână ea cu glasul înăbuşit.

Mes-Bottes îşi mângâia bărbia cu un aer împăciuitor.

— Nu, aşa ceva nu, e lucru oprit, spuse el. Însă când o femeie ştie să se descurce…

Şi Coupeau îl întrerupse ca să strige: bravo! Da, o femeie trebuie să ştie să se descurce. Însă muierea lui fusese întotdeauna bleagă ca o cârpă. Avea să fie vina ei, dac-or să ajungă pe drumuri. Apoi, dădu iarăşi glas admiraţiei de care era cuprins în faţa lui Mes-Bottes. Era destul de elegant, dobitocul! Un adevărat proprietar; cămaşă albă şi pantofi de lac de toată frumuseţea! Drace! Asta nu mai era un fleac! Măcar iată unul a cărui nevastă ştia cum să se descurce!

Cei doi bărbaţi porniseră la vale spre bulevardul exterior. Gervaise se ţinea după ei. După câteva clipe de tăcere, spuse iarăşi, în spatele lui Coupeau:

— Mi-e foame, m-auzi… M-am bizuit pe tine. Trebuie să-mi găseşti ceva de înfulecat.

Coupeau nu răspunse, şi Gervaise mai rosti odată cu glas sfâşietor, de parc-ar fi fost pe pragul morţii:

— Atunci, n-ai nimic de zis?

— Dar, pentru numele lui Dumnezeu! de vreme ce n-am o para chioară! răcni el, întorcându-se furios spre ea. Lasă-mă, nu-nţelegi? Sau te cotonogesc!

Apucase să ridice pumnul. Gervaise dădu îndărăt şi păru să ia o hotărâre.

— Haide, te las, am să-mi fac eu rost de-un bărbat.

În clipa aceea tinichigiul se înveseli. Se făcea că ia lucrul în râs, îi dădea ghes neveste-sii, fără să pară c-ar vrea aşa ceva. Într-adevăr, era o idee minunată! Seara, la lumina felinarelor, Gervaise mai era în stare s-atragă un bărbat. Dac-avea să pună mâna pe vreunul, o sfătuia să meargă la restaurantul „Capucin”, unde erau nişte separeuri în care se mânca minunat. Şi, întrucât Gervaise se depărtase îndreptându-se către bulevardul exterior, îi mai strigă, sălbatic şi galben la chip:

— I-ascultă, adu-mi şi mie ceva dulce, îmi plac prăjiturile… Şi, dacă boieru-i cumva mai înţolit, cere-i un palton mai vechi, îl mărit eu şi fac rost de ceva gologani.

Gervaise, urmărită de pălăvrăgeala aceea drăcească, mergea iute. Apoi, se pomeni singură în mijlocul mulţimii şi încetini pasul. Era cât se poate de hotărâtă. Intre a se apuca de furat şi treaba aia, mai bine făcea treaba aia, fiindcă cel puţin nu pricinuia nimănuia nici un rău. N-avea să înstrăineze nimic ce nu-i aparţine. Bineînţeles, nu prea era cinstit; în clipele astea însă cinstea şi necinstea i se învălmăşeau în căpăţână; când crăpi de foame, nu mai faci atâta filosofie, ci mănânci bucata de pâine pe care-o ai la îndemână. Ajunsese în Clignancourt. Se înnopta prea încet. Atunci, în aşteptare, o luă de-a lungul bulevardelor, ca o cucoană ce se plimbă pentru a mai lua niţel aer înainte de-a se întoarce acasă la masă.

Mahalaua, care se-nfrumuseţa atât de mult încât o făcea să se simtă umilită, se deschidea în toate direcţiile spre cerul liber. Bulevardul Magenta, urcând din inima Parisului, şi bulevardul Ornano, dând spre câmpie, străpunseseră mahalaua în dreptul fostei bariere, acum o falnică

îngrămădire de clădiri, cu două căi largi plantate cu arbori, încă alburii de moloz, ce-şi păstrau de-o parte şi de alta Rue Faubourg-Poissonničre ţi Rue des Poissonniers, ale căror extremităţi se pierdeau departe, ştirbite, schilodite şi întortocheate ca nişte maţe întunecate. De mai multă vreme, dărâmarea zidului percepţiei comunale apucase să lărgească bulevardele exterioare cu şoselele lăturalnice şi rambleul de pământ de la mijloc pentru pietoni, sădit cu patru rânduri de platani tineri. Era o răspântie uriaşă ce-şi întindea până departe spre zare braţele nesfârşite, viermuind de lume, ce se pierdeau în învălmăşagul nedesluşit al clădirilor. Însă, printre noile clădiri înalte, mai rămăseseră în picioare o mulţime de cocioabe dărăpănate; printre faţadele sculptate, se adânceau nişte văgăuni negricioase, nişte coteneţe cu zdrenţe înşirate la ferestre, Sub apăsarea belşugului în creştere al Parisului, sărăcia mahalalelor plesnea ca un buboi şi spurca şantierul acesta al unui oraş nou, atât de grabnic construit.

Rătăcită în îmbulzeala de pe trotuarul cel larg, pe lângă platanii cei tineri, Gervaise se simţea singură şi părăsită. Aceste bulevarde plantate cu arbori, care se pierdeau în depărtare, îi goleau şi mai mult burta; şi când te gândeşti că în puhoiul de lume, în care se aflau totuşi şi oameni sătui, nimănui nu-i dădea prin cap în ce stare se afla Gervaise, ca să-i strecoare cincizeci de centime în mână! Da, prea era măreaţă priveliştea, prea era din cale-afară de frumos, ameţise, iar picioarele i se muiaseră, sub pulpana uriaşă a cerului plumburiu, desfăşurată deasupra unei întinderi atât de nemărginite. Amurgul căpătase culoarea aceea murdară a amurgurilor pariziene, culoare ce-ţi stârneşte o poftă cumplită să mori cât mai degrabă, într-atât de urâtă ţi se pare viaţa străzilor. Lumina zilei se tulbura, depărtările se înceţoşau cufundându-se în văluri mâloase. Gervaise, de pe acum ostenită, o brodise tocmai în momentul ieşirii de la lucru a muncitorilor. La ceasul acesta, cucoanele cu pălăriuţe şi domnii înţoliţi care locuiau în clădirile noi, erau

înecaţi în forfota omenirii, a convoaielor de bărbaţi şi de femei încă gălbejite la chip din pricina aerului stricat al atelierelor. Bulevardul Magenta şi Rue Faubourg-Poissonničre slobozeau puhoaie de oameni ce gâfâiau după urcuş. În huruitul mai înăbuşit al tramcarelor şi-al birjelor, printre droagele de cărat butoaie, printre camioanele pentru mobile şi platformele de transportat greutăţi, ce se înapoiau goale şi la galop, bluzele şi hainele de lucru ce începuseră să mişune din ce în ce mai multe, acopereau bulevardul. Hamalii veneau spre casele lor, cu chingile aruncate pe umăr. Doi lucrătorii, mergând grăbiţi unul lângă altul, făceau paşi de-o poştă, vorbind în gura mare, dând din mâini, fără să privească: alţii, singuri, în paltoane şi cu şepcile pe cap, călcau pe marginea trotuarului, cu privirile plecate; alţii veneau câte cinci sau şase, înşiruiţi şi fără să schimbe vreo vorbă, cu mâinile vârâte în buzunare, cu ochii tulburi. Câţiva din ei îşi ţineau luleaua stinsă între dinţi. Patru zidari, într-o trăsură de piaţă, pe care o tocmiseră să-i ducă pe toţi laolaltă şi-n care varniţele lor dănţuiau, treceau, arătându-şi chipurile înălbite la uşiţele birjei. Zugravii îşi dădeau huţa cutiile cu vopsele; un tinichigiu căra o scară lungă cu care era gata să scoată ochii oamenilor; în vreme ce un fântânar, întârziat, cu lădiţa în cârcă, îşi sufla mucii, trâmbiţând pe nas un cântec trist de jale în depărtarea amurgului îndurerat. Ah, jalnică muzică, ce părea să ţină hangul tropotului turmei, al turmei de vite de povară care se târau, frânte de oboseală! Mai trecuse încă o zi! Într-adevăr, zilele erau lungi şi prea ades o luau de la capăt. Abia aveai vreme să-ţi umpli burdihanul şi să-ţi mistui haleala, că se şi lumina de ziuă, şi trebuia să-ţi pui iarăşi la gât jugul nevoii. Găliganii totuşi fluierau, bătând din picioare, grăbind pasul, cu gura îndreptată spre fiertura de-acasă. Iar Gervaise nepăsătoare la izbituri, înghiontită din stânga, înghiontită din dreapta, târâtă încolo şi-ncoa de puhoi, lăsa să se scurgă gloata; căci bărbaţii,

când îs frânţi de oboseală şi mânaţi de foame, nu mai au vreme să fie curtenitori.

Ridicându-şi privirile pe neaşteptate, spălătoreasă zări înainte-i fostul hotel „Boncoeur”. După ce fusese câtăva vreme o cafenea deocheată pe care poliţia o închisese, micuţa clădire era părăsită, cu obloanele acoperite de afişe, cu felinarul spart, fărâmiţându-se şi putrezind de sus şi până jos în bătaia ploilor, dându-şi la iveală mucegaiul zugrăvelii mârşave de culoarea drojdiei de vin. Şi-n preajmă-i nimic nu părea să se fi schimbat. Papetăria şi tutungeria se aflau tot acolo. În fund, pe deasupra clădirilor scunde, se mai zăreau şi acum faţadele leproase ale clădirilor cu cinci etaje, înălţându-şi trupurile mătăhăloase şi dărăpănate. Doar sala de bal „Grand-Balcon”, nu mai era; în sala de bal cu zece ferestre învăpăiate se instalase un joagăr pentru tăiat zahăr, de unde răzbăteau nişte şuierături ce nu se mai sfârşeau. Cu toate acestea, acolo, în fundul acelui nenorocit hotel „Boncoeur”, îşi începuse viaţa asta blestemată. Stătea în picioare, privind la fereastra de la întâiul etaj de care atârna o jaluzea ruptă, şi-şi amintea de tinereţea petrecută cu Lantier, de cele dintâi gâlcevi, de chipul dezgustător în care o părăsise. Oricum, pe-atunci era tânără, şi văzut de departe, totul i se părea vesel. Doar douăzeci de ani, Dumnezeule, şi-ajunsese pe drumuri. Atunci, priveliştea hotelului îi făcu rău, şi-o luă înapoi pe bulevardul Montmartre.

Pe grămezile de nisip dintre bănci, copiii se mai jucau în vreme ce se înnopta din ce în ce mai mult. Alaiul îşi vedea înainte de drum, muncitoarele treceau, păşind repede, grăbindu-se să recâştige timpul pierdut în faţa vitrinelor; o vlăjgană ce se oprise locului, îşi lăsase mâna în mâna unui flăcău care-o însoţise până la trei case de locuinţa ei; alte perechi, despărţindu-se, îşi dădeau întâlnire pentru la noapte, la „Grand Salon de la Folie”, sau la „Boule Noire”. În mijlocul grupurilor, nişte lucrători care munceau acasă cu bucata, se întorceau la sălaşurile lor, cu bocceluţele

chitite sub braţ. Un sobar, înhămat în chingi, trăgând un cărucior încărcat cu moloz, fu cât pe-aci să fie strivit de-un tramcar. Femei cu capul gol, care coborâseră în stradă după ce-şi aprinseseră focul grăbite să-şi pregătească masa de seară, se strecurau în fugă prin mulţimea tot mai puţin densă, îmbrânceau lumea, se repezeau în brutării şi mezelării, de unde ieşeau zorite, cu cumpărăturile în mână. Erau şi fetiţe de opt anişori, trimise după de-ale mâncării, care – trecând pe lângă prăvălii şi strângând la piept pâini burduhănoase de câte două kilograme, aproape tot atât de mari ca şi ele, de-ai fi zis că-s nişte păpuşi rumene şi frumoase – întârziau ca să privească pozele, stând cu obrajii lipiţi de jimblele dolofane. Apoi, puhoiul de oameni se subţie, grupurile fură din ce în ce mai rare, muncitorii se înapoiaseră la casele lor; şi, în strălucirea lămpilor de gaz aerian, după ce ziua de lucru se sfârşise, se-ncropea răzbunarea tăcută a trândăviei şi-a chefurilor ce se încingeau.

Ah, da, Gervaise îşi închegase şi ea lucrul. Era mai istovită şi mai dărâmată decât toată mulţimea asta de muncitori, a căror trecere o tulburase eu câteva clipe mai-nainte. Putea să se culce şi să moară, deoarece munca nu mai voia să ştie de ea şi trudise destul în viaţa ei, ca să spună: „Al cui rând e-acum? Eu una mi-am luat porţia!” La ora aceea, toată lumea mânca. Într-adevăr, venise ziua de-apoi, soarele-şi stinsese lumânarea, şi-avea să fie o noapte lungă. Dumnezeule, să te tolăneşti pe pofta inimii şi să nu te mai trezeşti, să te gândeşti că ţi-ai urcat sculele-n pod pentru totdeauna şi c-ai să stai de pomană o veşnicie! Ce plăcere, după ce te-ai spetit vreme de douăzeci de ani! Şi Gervaise, chinuită de cârceii care-i sfârtecau stomacul, îşi amintea fără voie de zilele de sărbătoare, de chiolhanurile şi de petrecerile din viaţa ei. Mai ales, odată, pe-un ger al dracului, într-o joi pe la jumătatea postului mare dinaintea Paştilor, trăsese un chef de pomină. Pe vremea aceea, era drăguţă foc, bălaie şi tânără. Fără a mai ţine seamă că era

şchioapă de un picior, atelierul de spălătorie unde lucra, de pe Rue Neuve, o alesese regină. Atunci, străbătuseră Bulevardele, în nişte care împodobite cu frunze verzi, croindu-şi drum prin mulţimea elegantă care se zgâia la ea. Domnii o priveau cu lornionul la ochi ca pe-o adevărată regină. Apoi seara, trăseseră un chiolhan nemaipomenit şi jucaseră până la ziuă. Regină, da, regină, cu coroană şi eşarfă, vreme de o zi şi-o noapte, cât se învârte de două ori acul ceasornicului pe cadran! Şi, gheboşată de chinurile foamei, se uita pe jos, ca şi cum ar fi căutat şanţul unde lăsase să-i cadă măreţia de altădată.

Gervaise ridică din nou privirea. Se găsea în faţa abatoarelor pe care-acum le dărâmau; zidurile sfârtecate dădeau la iveală curţile întunecoase pline de sânge, care răspândeau o duhoare cumplită. Şi, după ce pornii la vale pe bulevard, zări şi spitalul Lariboisičre, cu împrejmuirea de zid înaltă şi cenuşie, deasupra căreia se desfăşurau ca un evantai aripile posomorâte ale clădirii, străpunse de ferestrele identice înşirate una după alta; în zid era o uşă care băgase spaima în mahala, uşa morţilor, al cărei lemn de stejar trainic, fără nici o crăpătură, avea înfăţişarea tăcută şi neînduplecată a unei pietre de mormânt. Atunci, ca să n-o mai vadă, merse mai departe, coborî până la podul căii ferate. Parapetul înalt de tablă groasă, bătută în nituri, nu-i îngăduia să vadă drumul de fier; desluşea doar un colţ lăbărţat al gării decupat pe zarea luminoasă a Parisului, un acoperiş mare înnegrit de praful de cărbune; din această întindere limpede şi nemărginită, auzea şuieratul locomotivelor, hurducăielile sacadate ale plăcilor turnante, o uriaşă activitate nevăzută. Apoi, trecu un tren ce părăsea Parisul, apropiindu-se cu gâfâitul răsuflării sale şi duruitul lui din ce în ce mai tare. N-apucă să zărească trenul, ci numai o trâmbă alburie, o pală neaşteptată ce se revărsă peste parapet risipindu-se în văzduh. Însă podul fusese puternic zguduit şi toată fiinţa ei se află în zvâcnetul acestei plecări cu mare viteză. Întoarse capul ca şi cum ar fi vrut să

urmărească din priviri locomotiva nevăzută al cărei uruit se pierdea în depărtare. Într-acolo ghicea câmpia, cerul nesfârşit, în adâncul unei văgăuni cu clădiri înalte în stânga şi-n dreapta, răzleţe, zidite alandala, dându-şi la iveală faţadele cu ziduri netencuite, nişte ziduri pe care erau zugrăvite reclame uriaşe, mânjite într-aceeaşi nuanţă gălbuie de funinginea maşinilor. Vai, de-ar fi fost şi ea în stare să plece, să se ducă acolo, departe, dincolo de clădirile în care sălăşluiau sărăcia şi suferinţa! Poate c-ar fi început din nou să trăiască. Apod, făcu cale-ntoarsă citind în prostie afişele lipite pe tabla parapetelor. Erau de toate soiurile. Unul dintre ele, micuţ, de-un albastru frumos, făgăduia o recompensă de cincizeci de frânai pentru o căţeluşă pierdută. Iată o jigodie care pesemne fusese iubită!

Gervaise porni iarăşi agale la drum. Felinarele cu gaz aerian se aprindeau în ceaţa de neguri fumegânde ce se lăsa; şi bulevardele lungi, care încetul cu încetul fuseseră înecate şi învăluite de întuneric, se iviseră iarăşi scânteietoare, prelungindu-se şi mai mult, spintecând noaptea, până în beznele îndepărtate ale zării. Un suflu uriaş bătea peste oraş, mahalaua ce crescuse în întindere îşi azvârlea panglicile de flăcări sub cerul nemărginit şi fără lună. Era vremea când, de la un capăt la altul al bulevardelor, crâşmele, sălile de bal, micile cafenele, una după alta, străluceau vesele în toiul glumelor dezlănţuite de cele dintâi rânduri de băutură şi de primul dans. Banii primiţi la chenzina mare, făceau ca trotuarele să mişune de îmbulzeala haimanalelor puse pe chef. Tot văzduhul duhnea de la o poştă a chef – un chef afurisit, dar deocamdată cuviincios, numai aşa, un început de chercheleală, şi nimic mai mult. În fumul birturilor, clienţii mâncau pe sparte; prin vitrinele luminate se zăreau oameni înfulecând, cu gura plină, fără să-şi mai dea măcar osteneala de-a mesteca, şi râzând. În crâşme, beţivanii apucaseră să-şi ocupe locurile, răcnind şi dând din mâini. Şi răzbătea de pretutindeni o

larmă de iad, glasuri ţipătoare, voci deşănţate, înconjurate de tropăitul neîncetat al picioarelor pe trotuare. „Ia-n ascultă, nu vii odată să halim?. Haide, puturosule, fac cinste cu-o juma' de molan… Na, te uită, iac-o şi pe Pauline! Zău aşa, nu deşertăm nimic pe beregată?!” Uşile erau trântite, lăsând să răzbată afară damfuri de vin şi câte un zvon de trompetă cu piston. Lumea stătea la coadă în faţa crâşmei lui nea Colombe, luminată ca o catedrală în Vinerea mare; şi, pentru numele lui Dumnezeu, chiar ai fi zis că-i o slujbă adevărată, deoarece înăuntru golanii cântau ca nişte moace de ţârcovnici la strană, cu bucile obrajilor umflate şi burţile gata să pleznească. Ce mai tura-vura, slujeau liturghia de hramul sfintei Chenzine, o sfântă de treabă, care pesemne că-n rai stătea la casierie. Dar, văzând cu câtă însufleţire se pornea bairamul, micii rentieri, care-şi scoseseră soaţele la plimbare, spuneau întrunA. Dând din cap, că-n noaptea aceea o să fie o groază de oameni beţi pe străzile Parisului. Iar peste tărăboiul ăsta, noaptea era nespus de întunecată, neînsufleţită şi îngheţată, spintecată doar de făgaşele de foc ale bulevardelor, ce se revărsau în cele patru colţuri ale cerului.

Proţăpită în faţa crâşmei, Gervaise stătea pe gânduri. Dac-ar fi avut zece centime, ar fi intrat să dea duşcă un păhărel de rachiu. Poate că rachiul i-ar fi astâmpărat foamea. Ah, ce de mai rachiu băuse! Cu toate acestea i se părea nespus de bun. Şi, de departe, privea la maşina de îmbătat, dându-şi seama că nenorocirea ei de-acolo se trăgea, şi râvnind, ca-n ziua când o să aibă cu ce, să-şi pună capăt zilelor cu rachiu. Dar o înfiorare îi străbătu fiinţa, văzând că se înnoptase de-a binelea. Haidem, venise vremea cea mai potrivită. Era clipa când se cere să ai curaj şi să te porţi cu drăgălăşenie, dacă nu voiai să crăpi de foame înconjurată de voioşia tuturor. Cu atât mai mult cu cât faptul că-i vedea pe alţii ghiftuindu-se, nu-i ţinea de foame. Privind în jurul ei, Gervaise încetini şi mai mult pasul. Pe sub copaci, stăruia o beznă şi mai adâncă. Trecea puţină lume, oamenii grăbiţi,

străbătând la iuţeală bulevardul. Şi, pe trotuarul larg, întunecat şi pustiu, unde venea să se stingă veselia străzilor învecinate, femei în picioare, aşteptau. Clipe îndelungate stăteau nemişcate, răbdătoare, drepte şi ţepene ca şi platanii cei tineri şi plăpânzi; apoi, încetişor, porneau să se mişte, târşâindu-şi pantofii scâlciaţi pe pământul îngheţat bocnă, făceau vreo zece paşi şi iarăşi se opreau, ţintuite locului. Era printre ele una, c-un trup uriaş, cu braţe şi picioare de gânganie, dezmăţată şi plină de haz, într-o flenderiţă de mătase neagră, îmbrobodită c-un şal gălbui; mai era şi-o alta, deşirată, uscăţivă, cu capul gol, purtând un şorţ de servitoare; şi încă multe altele, băbătii sulemenite, tinerele nespus de îngălate, atât de îngălate, atât de hărtănite, încât nici un strângător de zdrenţe nu le-ar fi adunat de pe stradă. Cu toate acestea, Gervaise nu se pricepea, şi se străduia să înveţe, făcând şi ea ca ele. O tulburare de fetiţă o sugruma de gât; nu-şi mai dădea seama dacă-i era ruşine, i se părea că trăieşte un vis urât. Vreme de un sfert de ceas, stătu neclintită. Bărbaţii treceau pe lângă ea în goană, fără să-şi întoarcă privirile. Atunci, se mişcă şi ea din loc, încumetându-se s-agaţe un bărbat ce fluiera, cu mâinile în buzunare, şoptindu-i cu glas sugrumat:

— Domnu', ia ascultă niţel…

Bărbatul se uită chiondorâş la ea şi merse mai departe fluierând mai tare.

Gervaise prinse curaj. Şi uită de sine în focul acestei aprige vânători, cu burta goală, îndârjindu-se să câştige cina care mereu îi fugea din faţă. Bătu străzile îndelung, fără să mai ţină seamă de ceas şi de drum. În preajmă-i, femeile amuţite şi învăluite în bezna se vânturau încoace şi încolo pe sub copaci, mărginindu-se la acel necurmat du-te-vino al animalelor închise în cuşcă. Ieşeau din întuneric cu încetineala tulbure a strigoilor; treceau prin bătaia luminii vreunui felinar, în care chipul lor alb ca varul ieşea limpede la iveală; şi se dădeau din nou la fund, înghiţite iarăşi de

întuneric, bâţâindu-şi dunga albă a fustei, intrând la loc în vraja fremătătoare a beznei de pe trotuar. Bărbaţii se lăsau opriţi, stăteau de vorbă în glumă şi plecau mai departe, râzându-şi de ele. Alţii, ruşinoşi, ţinându-se-n umbră, se îndepărtau, mergând la zece paşi în urma vreunei femei. De acolo răzbăteau o mulţime de şoapte, gâlcevi cu glas înăbuşit, tocmeli pline de furie, care pe neaşteptate se prăbuşeau într-o tăcere nesfârşită. Iar Gervaise, oricât de departe s-ar fi dus, vedea, din loc în loc, posturile de strajă ale femeilor de noapte, ca şi cum, de la un capăt la altul al bulevardelor exterioare, ar fi fost sădite numai femei. Mereu, la câte douăzeci de paşi de una, o zărea pe cealaltă. Şiragul n-avea sfârşit, tot Parisul era păzit. Neluată în seamă, turba de mânie, îşi schimba locul, şi-acum pleca de pe şoseaua Clignancourt spre Rue de la Chapelle.

— Domnu', ia ascultă niţel…

Însă bărbaţii îşi vedeau de drum. Gervaise se depărtă de abatoarele ale căror dărâmături duhneau a sânge. Aruncă o privire fostului hotel „Boncoeur”, zăvorât şi dărăpănat. Trecu prin faţa spitalului Laribaisičre, numărând fără vrerea ei ferestrele luminate de la faţadă, arzând cu luciri tulburi şi domoale, ca nişte opaiţe la căpătâiul celor care trag să moară. Trecu podul drumului de fier, cutremurat de trenurile ce duduiau sfâşiind văzduhul cu ţipătul deznădăjduit al sirenelor. Oh, ce undă de tristeţe arunca noaptea asupra acestor lucruri! Apoi, făcu cale întoarsă, îşi umplu ochii cu priveliştea aceloraşi clădiri, cu trecerea prin faţa ei, mereu la fel, a aceloraşi porţiuni de bulevard; şi asta, de zece, de douăzeci de ori, fără răgaz, fără să se odihnească măcar o clipă pe băncile aflate de-a lungul lui. Nu, nimeni nu se uita la ea. Din pricina acestui dispreţ, umilinţa i se părea şi mai cruntă. Cobora iarăşi înspre spital, din nou suia înspre abatoare. Era cea din urmă preumblare a ei, de la curţile însingurate unde erau sacrificate vitele şi până la sălile alburii unde moartea

încremenea oamenii în cearceaful fiecăruia. Acolo se desfăşurase viaţa ei.

— Domnu', ia ascultă niţel…

Şi, pe neaşteptate, îşi zări umbra pe jos. Când se apropia de vreun felinar cu gaz aerian, umbra-i nedesluşită se aduna şi se-nchega şi mai clară, o umbră uriaşă, bondoacă, într-atât de burduhănoasă încât părea caraghioasă. Se revărsa, pântecele, grumazul, şoldurile, scurgându-se şi plutind laolaltă. Piciorul îi şchiopăta atât de tare, încât, pe jos, umbra-i se răsturna la fiecare pas; ca o adevărată paiaţă! Apoi, când se mai depărta niţel, paiaţa creştea, se făcea uriaşă, umplând bulevardul cu nişte plecăciuni ce-i propteau nasul de copaci şi de clădiri. Dumnezeule! cât era de caraghioasă şi de înspăimântătoare!

Niciodată nu-şi dăduse atât de bine seama în ce hal de îndobitocire ajunsese. Şi-atunci, nu se putu stăpâni să nu privească la bazaconia asta, aşteptând apropierea felinarelor, urmărind din ochi dansul umbrei sale. Ah! avea o târfă de toată frumuseţea, ce păşea lângă ea! Ce înfăţişare! Pesemne c-o s-ademenească numaidecât bărbaţii. Şi îşi cobora glasul, nu mai îndrăznea decât să bâiguie în spatele trecătorilor.

— Domnu', ia ascultă niţel…

În răstimp, se vede că se făcuse foarte târziu. În mahala, lucrurile porniseră să da o întorsătură urâtă. Birturile închiseseră, lămpile cu gaz aerian răspândeau o lumină roşiatică în crâşmele de unde răzbăteau glasuri năclăite de beţie. Petrecerile se transformaseră în gâlcevi şi bătăi. Un găligan cu hainele zdrenţuite răcnea: „Am să te cotonogesc, numără-ţi oasele!” O fată se luase la harţă cu ibovnicul ei, în faţa intrării unei săli de dans, făcându-l de bădăran împuţit şi îngălat, ros de boli, pe când ibovnicul îi spunea întruna: „Moaş-ta pe gheaţă!”, nefiind în stare să găsească altceva. Beţia bântuia pe străzi, răspândind o sete nespusă de-a ucide, ceva neînchipuit de sălbatic şi care făcea ca trecătorii din ce în ce mai rara să aibă nişte chipuri palide şi

schimonosite. Se încinse o bătaie, un beţivan căzu pe spate, cu gaibaracele-n sus, în vreme ce tovarăşul său, crezând că-i făcuse de petrecanie, o luă la fugă tropăind cu încălţările lui butucănoase. Haitele de cheflii răgeau cântece deşănţate, tăceri prelungi se aşterneau, întrerupte de sughiţurile şi căzăturile înăbuşite ale beţivilor. Întotdeauna aşa se sfârşeau chefurile chenzinei, de la ceasurile şase încoace vinul cursese atât de îmbelşugat, încât se revărsa pe trotuare. Oh, nişte vărsături de toată frumuseţea, nişte băltoace roşcovane ce se-ntindeau tocmai pe mijlocul străzii, încât oamenii întârziaţi şi mai gingaşi la simţire erau siliţi să le treacă sărind, ca să nu calce în ele! într-adevăr, mahalaua era într-un hal fără de hal! Vreun străin, venit s-o viziteze înainte de măturatul de dimineaţă şi-ar fi făcut o straşnică părere despre ea. Însă, la ceasul ăsta, beţivanii erau la ei acasă, şi nu se sinchiseau de ce zice Europa. Pentru humele lui Dumnezeu, şişurile ieşeau din buzunare şi mica petrecere se sfârşea în sânge. Femeile grăbeau pasul, bărbaţii dădeau târcoale cu ochi de lup, noaptea se-ntuneca şi mai avan, plină de nelegiuiri.

Gervaise îşi vedea de drum, bălăbănindu-se, suind şi coborând străzile, având în minte doar un singur gând, să meargă la nesfârşit. O cuprindea toropeala somnului, aţipea, legănată de şchiopătarea piciorului; apoi, tresărind, privea în jurul ei şi-şi dădea seama că mersese o sută de paşi în neştire, ca moartă. Era atât de ostenită încât îi venea s-adoarmă stând de-a-npicioarelea. Pantofii flenduriţi şi străbătuţi de găuri i se lăbărţaseră. Nu-şi mai dădea seama de nimic, într-atât era de obosită şi de istovită. Cel din urmă gând mai limpede care-i frământa mintea, fu că putoarea de fie-sa, în aceeaşi clipă poate, înfuleca la stridii cu duiumul. După aceea, totul se tulbură, rămase cu ochii deschişi, dar ca să poată gândi ar fi trebuit să facă o sforţare ce-i depăşea puterile. Şi singura simţire care stăruia în ea, în toiul nimicirii fiinţei sale, era a fragului acela, al dracului de crâncen, un frig pătrunzător şi ucigător cum nu pomenise

niciodată. Fără îndoială că nici morţilor nu le e atât de frig în pământ. Gervaise îşi ridică cu greu capul şi faţa-i fu biciuită de-un şfichi îngheţat. Era zăpada care, în sfârşit, hotărâse să cadă din cerul fumegos, o zăpadă măruntă, deasă, pe care o adiere uşoară o bătea în vârtejuri. De trei zile încoace, o tot aşteptau. Şi-acum ningea taman la vreme.

Atunci, cuprinsă de întâia pală a ninsorii, Gervaise, trezită, porni să umble mai iute. Oamenii alergau, grăbindu-se spre casele lor, cu umerii de pe acum înălbiţi. Şi, întrucât zărise pe unul dintre ei apropiindu-se domol pe sub copaci, se dădu pe lângă el şi rosti iarăşi:

— Domnu', ia ascultă niţel…

Bărbatul se opri locului. Dar nu părea să fi auzit, întindea mâna, şoptind cu glasul stins:

— Faceţi-vă milă şi pomană…

Amândoi se uitară unul la altul. Ah, Dumnezeule! Acolo ajunseseră, moş Bru cerşea, iar madam Coupeau făcea trotuarul! Stăteau faţă în faţă uluiţi. Acum, puteau să se ia de mână. Toată seara, bătrânul dăduse târcoale, neîncumetându-se să agaţe lumea; şi cel dintâi, om pe care-l oprea, era tot un flămând ca şi el. Doamne cum să nu-ţi vină să plângi de milă! Să fi lucrat cincizeci de ani, şi-acum să cerşeşti! Să fii fost una dintre cele mai zdravene spălătorese de pe Rue de la Goutte-d'Or, şi s-ajungi pe drumuri! Se priveau întruna. Apoi, fără să-şi mai spună ceva, apucară fiecare pe drumul său, sub biciuirea ninsorii.

Era o viforniţă în toată legea. Pe înălţimile de-acolo, în mijlocul acelor întinderi necuprinse, zăpada măruntă se învolbura, părând bătută de vânt din cele patru zări deodată. Nu se mai vedea nici la zece paşi, totul era potopit de praful alb spulberat. Mahalaua pierise, bulevardul părea neînsufleţit, ca şi cum ninsoarea şi-ar fi aruncat tăcerea linţoliului său alb peste sughiţurile celor din urmă beţivii. Orbită şi dezorientată, Gervaise mergea mai departe, înaintând anevoie. Ca să nu rătăcească, pipăia copacii. Pe drum felinarele se iveau din văzduhul alburiu, ca nişte făclii

stinse. Apoi, deodată, la o răspântie, dispărură până şi-aceste slabe licăriri; fu înşfăcată şi învârtită în loc de-un vârtej plumburiu şi nu mai văzu nimic care să-i poată sluji de călăuză. Pământul de-o albeaţă tulbure îi fugea de sub picioare. Era înconjurată de ziduri cenuşii. Şi, când se oprea, şovăitoare, întorcându-şi capul, ghicea îndărătul vălului de gheaţă, imensitatea bulevardelor, şirul nesfârşit al felinarelor, tot haosul întunecat şi pustiu al Parisului adormit.

Ajunsese în locul unde bulevardul exterior se întâlneşte cu bulevardele Magenta şi Ornano şi râvnea să se culce pe jos, când auzi un zgomot de paşi. Gervaise dădu fuga, însă ninsoarea îi luă vederea şi paşii se îndepărtară fără să-şi poată da seama dacă se-ndreptau spre dreapta sau spre stânga. În cele din urmă zări umerii spătoşi ai unui bărbat, o umbră întunecată şi jucăuşă, afundându-se într-un văl de ceaţă. Oh, pe-ăsta îl voia cu orice preţ, n-o să-l mai scape chin mână! Alergă mai iute, îl ajunse, şi-l apucă de bluză.

— Domnu', domnu', ia ascultă niţel...

Bărbatul se întoarse. Era Goujet.

Poftim, îl agăţase pe Gueule-d'Or! Oare ce grele păcate săvârşise înaintea lui Dumnezeu, pentru a fi astfel chinuită până la capătul zilelor? Să se-azvârle la picioarele fierarului, să fie văzută de el în rândul târâturilor de barieră, galbenă ca ceara şi milogindu-se, asta era lovitura de graţie. Scena petrecându-se sub un felinar, Gervaise îşi zări pe zăpadă umbra lăbărţată ce părea să se hlizească ca o adevărată caricatură. Ai fi zis că-i umbra unei femei cherchelite. Dumnezeule! Să n-ai un dumicat de pline, nici măcar un strop de vin în trup, şi să fie luată drept o femeie beată! Era vina ei, de ce se îmbăta? Goujet îşi închipuia desigur, că băuse şi că făcuse un chef deşănţat.

În timp ce ninsoarea îşi dezbobocea ghioceii în frumoasa-i barbă bălaie, Goujet o privea. Apod, când Gervaise îşi plecă fruntea şi începu să se tragă îndărăt, o opri.

— Haide, spuse el.

Şi o luă înainte. Gervaise o porni după el. Străbătură împreună mahalaua amuţită, umblând repede, fără să facă vreun zgomot, pe lângă pereţii caselor. Biata madam Goujet murise în octombrie, din pricina unui reumatism acut. Amărât şi singur, Goujet locuia tot în căsuţa de pe Rue Neuve. În zaua aceea, întârziase veghind la căpătâiul unui tovarăş de lucru accidentat. După ce deschise uşa şi aprinse o lampă, se întoarse spre Gervaise care, plină de umilinţă rămăsese pe coridor. Îi spuse încetişor, în şoaptă, ca şi cum maică-sa ar fi putut să-l mai audă:

— Intră.

Camera din faţă, a lui madam Goujet, fusese păstrată cu pioşenie în starea în care o lăsase. Lângă fereastră, pe un scaun, era aşezat ghergheful, lângă fotoliul cel mare care părea s-o aştepte pe bătrâna dantelăreasă. Patul stătea făcut, şi, dacă ar fi părăsit cimitirul pentru a veni să petreacă o seară cu băiatul, ar fi putut să se culce în el.

Odaia avea şi-acum un aer de reculegere, o mireasmă de virtute şi de bunătate.

— Intră, repetă ceva mai tare fierarul.

Gervaise pătrunse în cameră, sfioasă, cu înfăţişarea unei fetiţe ce se strecoară într-un loc vrednic de respect. Goujet albise ca varul la faţă şi tremura din toată făptura fiindcă vâra astfel o femeie în odaia răposatei. Străbătură încăperea cu paşi înăbuşiţi, ca şi cum n-ar fi vrut să pătească ruşinea de-a fi auziţi. Apoi, după ce-o împinse pe Gervaise în camera lui, închise uşa. Acolo, era la el. Aceeaşi odăiţă strimtă pe care-o cunoştea, o cămăruţă de elev, c-un pătuţ de fier cu perdele albe. Numai că pe pereţi, chipurile tăiate cu foarfeca se-nmulţiseră şi urcau până aproape de tavan. Gervaise nu îndrăznea să înainteze în curăţenia de aici, se dădea înapoi, departe de lampă. Atunci, fără să scoată o vorbă, cuprins de-o mânie turbată, Goujet vru s-o îmbrăţişeze şi s-o strivească în braţele sale. Dar Gervaise simţea că-şi pierde cunoştinţa, şi şopti:

— Oh! Doamne!. Oh! Doamne!.

Soba, mânjită de praf de cocs, încă mai ardea, şi-un rest de tocană, pe care fierarul o lăsase la cald, crezând c-o să se-ntoarcă devreme acasă, aburea lângă cenuşar. Gervaise, dezmorţită de căldura copleşitoare din odaie, ar fi fost în stare să se-ntindă pe jos pentru a mânca din crăticioară. Era mai mult decât putea îndura, simţea cum d se sfâşie stomacul, şi se plecă oftând din greu. Însă Goujet înţelese. Puse tocana pe masă, tăie pâine, şi-i turnă de băut.

— Mulţumesc! mulţumesc! spuse ea. Oh! cât eşti de bun! Mulţumesc!

Se bâlbâiA. Nefiind în stare să rostească desluşit cuvintele. Când să ia furculiţa, tremură atât de tare încât o scăpă din mână. Foamea ce-o sugruma o făcea să-şi bâţâie capul ca o babă. Fu nevoită să mănânce cu degetele. Când băgă în gură întâiul cartof, izbucni în hohote de plâns. Lacrimile cât bobul ce i se prelingeau de-a lungul obrajilor, îi picurau pe bucata, de pâine. Mânca întruna, înghiţea pe nerăsuflate pâine muiată cu lacrimi, gâfâind din răsputeri, cu bărbia cuprinsă de tremurici. Goujet o sili să bea, ca să nu se înece; şi paharul zăngăni încetişor lovindu-i-se de dinţi.

— Mai vreţi pâine? o întrebă el cu glas scăzut.

Gervaise plângea, spunea nu, apoi spunea da, nu mai ştia ce zice. Vai! Doamne-Dumnezeule! Ce bine şi cât de jalnic e să mănânci, atunci când crăpi de foame!

Iar Goujet, de cealaltă parte a mesei, se uita la ea visător. Acum, o vedea cât se poate de bine, în bătaia luminii filtrate de abajur. Cât era de bătrână şi de prăpădită! Căldura îi topea fulgii de zăpadă de pe păr şi de pe veşminte, şi era leoarcă de apă. Bietu-i cap, care se clătina, încărunţise de tot, şi era acoperit de şuviţe albite, pe care vântul le zbârlise, gâtul îi căzuse între umeri, şi întreaga-i făptură se chircise, se urâţise şi se umflase de-ţi venea să plângi. Şi Goujet aşi amintea de dragostea lor, când Gervaise era ca un bujor şi-şi meşterea fiarele de călcat, dând la iveală guşa de copilaş ce-i împodobea gâtul c-un colăcel atât de frumos. Pe vremea aceea, se ducea s-o privească ceasuri de-a

rândul, mâncând-o din ochi, mulţumit doar c-o vedea. Mai târziu, Gervaise venise la fierărie, şi-acolo trăiseră clipe de bucurie nespusă, în timp ce el bătea pe nicovală şi ea se-ntrupase în danţul ciocanului său. Pe-atunci, de câte ori nu plânsese eu capul în pernă, nopţi întregi, dorindu-şi ca şi acum s-o aibă în odaia lui! Oh! i-ar fi frânt mijlocul, de-ar fi îmbrăţişat-o, atât de mult o dorea! Şi-acum, era a lui, putea s-o ia. Gervaise îşi sfârşea de îmbucat pâinea, plângea cu lacrimii amare peste fundul crăticioarei, lacrimi mari şi tăcute ce-i picurau întruna în mâncare.

Gervaise se sculă. Isprăvise. Stătu o clipă cu capul plecat, stânjenită, nedându-şi seama dacă Goujet o voia. Apoi, părându-i-se că zăreşte o flacără în ochii lui, îşi duse mâna la bluză şi-şi descheie întâiul nasture. Însă Goujet îngenunchease, îi cuprinsese mâinile, rostind încetişor:

— Vă iubesc, madam Gervaise, oh, încă vă mai iubesc, în ciuda a tot ce a fost, vă jur!

— Nu spune aşa ceva, dom' Goujet! exclamă ea, înnebunită că-l vedea în chipul acesta la picioarele ei. Nu, nu spune aşa ceva, mă faci să sufăr din cale-afară!

Şi întrucât Goujet spunea mereu că nu era în stare să iubească de două ori în viaţă, Gervaise se lăsă şi mai aprig pradă deznădejdii.

— Nu, nu, nu mai vreau, mi-e prea ruşine… pentru numele lui Dumnezeu, ridică-te. Eu ar trebui să stau în genunchi.

Goujet se sculă, tremura din toată fiinţa, şi spuse cu glas bâlbâit:

— Vrei să-mi îngădui să te sărut?

Gervaise, uluită de uimire şi tulburare, nu ştia ce să răspundă. Încuviinţă din cap. Dumnezeule! era a lui, putea să facă din ea orice-ar fi vrut. Dar el doar îşi întindea buzele.

— Atât îi de ajuns între noi, madam Gervaise, îngână el. Asta-i toată prietenia noastră, nu-i aşa?

O sărută pe frunte, pe una dintre şuviţele părului ei încărunţit. Nu sărutase pe nimeni de când murise maică-sa.

Rămăsese pe lume doar cu buna şi scumpa lui prietenă, Gervaise. Şi-atunci, după ce-o sărută atât de respectuos, păşi de-a îndărătelea şi se prăbuşi pe pat, cu pieptul zguduit de hohote de plâns. Iar Gervaise nu fu în stare să mai rămână acolo; era din cale-afară de jalnic şi prea îngrozitor, ca doi oameni ce se iubeau să se reîntâlnească într-o asemenea împrejurare. Îi strigă:

— Te iubesc, dom' Goujet, şi eu te iubesc din toată inima… Oh, nu-i cu putinţă, îmi dau seama… Rămâi cu bine, rămâi cu bine, c-altminteri ne-ar pieri amândurora suflarea.

Şi străbătu în goană odaia lui madam Goujet, pomenindu-se pe stradă. Când îşi veni în fire, sunase în Rue de la Goutte-d'Or şi Boche trăgea zăvorul. Clădirea era toată învăluită de beznă. Pătrunse pe poartă, de parc-ar fi pătruns în jalea morţii ei. La ceasul acesta din noapte, gangul, larg deschis şi dărăpănat, semăna cu-o gură căscată. Când te gândeşti că pe vremuri jinduise la un colţişor din această cazarmă neînsufleţită! Se vede, aşadar, că urechile-i fuseseră astupate de nu auzise, pe vremea aceea, blestemata cântare a deznădejdii ce huruia dincolo de ziduri! Din ziua în care pusese piciorul acolo, de-atunci începuse prăbuşirea. Da, pesemne că oamenilor le purta ghinion să trăiască aşa, de-a valma unii peste alţii, în aceste mătăhăloase şi netrebnice clădiri pentru muncitori, aici te puteai molipsi de holera sărăciei. În seara aceea, părea că toată lumea îşi dăduse duhul. Asculta doar sforăiturile soţilor Boche, în dreapta; în vreme ce Lantier şi Virginie, în stânga, torceau ca nişte motani fără somn, cărora li-e prea cald şi stau cu ochii închişi. În curte, i se păru că-i în mijlocul unui adevărat cimitir; neaua aşternuse pe jos un covor palid; faţadele înalte se ridicau, cenuşii şi livide, fără nici o lumină, asemeni zidurilor unor ruine; şi nici o suflare, de parcă un târg întreg fusese înmormântat, încremenit de frig şi foame. Fu nevoită să sară peste un şuvoi negricios şi peste o băltoacă slobozite de boiangerie, care, aburind, îşi croiau un făgaş noroios în albul zăpezii. Era o apă de

culoarea gândurilor ce-o frământau. De mult se scurseseră, frumoasele ape albăstrii şi trandafirii!

Apoi, urcând prin beznă cele şase etaje, nu-şi putu stăpâni râsul; un râs păcătos, care-i făcea rău. Îşi aducea aminte de visurile ei de odinioară; să lucreze în tihnă, să aibă totdeauna o bucată de pâine, să aibă un culcuş niţel mai curat pentru dormit, să-şi crească cuviincios copiii, să nu fie luată la bătaie şi să-şi dea cea din urmă suflare în patul ei. Nu, zău că-ţi venea să râzi cum de se împliniseră toate astea! Nu mai lucra, nu mai avea ce mânca, dormea pe-o grămadă de paie, fiică-sa bătea trotuarele, bărbatu-său o snopea în bătăi; nu-i mai rămăsese altceva decât să moară pe stradă, şi ar fi făcut-o numaidecât, de-ar avea destul curaj să se-arunce pe fereastră de sus de-acasă. Nu s-ar zice oare că ceruse celui de sus un venit de treizeci de mii de franci şi să fie înconjurată de atenţii în fel şi chip? Ah, într-adevăr, în viaţa asta, degeaba te mulţumeşti cu puţin, că tot trebuie să te ştergi pe bot! Nici măcar fiertura cea de toate zilele şi-un culcuş ca lumea, asta-i soarta celor mulţi. Şi ceea ce-i aţâţa şi mai mult râsul amar era faptul că-şi amintea nădejdea ce nutrise că după douăzeci de ani de călcat rufe se va retrage la ţară. Ei bine! avea să se ducă la ţară. Voia să-şi albă peticul ei de verdeaţă la cimitirul Pčre-Lachaise.

Când pătrunse pe coridor, era ca nebună. Capul i se-nvârtea ca un titirez. De fapt, durerea-i cumplită se datora faptului că-şi luase rămas bun de la fierar, pentru totdeauna. Între ei totul se sfârşise, niciodată nu se vor mai vedea. Apoi, în afară de asta, dădeau buzna în minte toate celelalte gânduri legate de nenorocirile ei şi sfârşeau prin a o ameţi. În treacăt, aruncă o privire în casa familiei Bijard şi-o zări pe Lalie moartă, c-o înfăţişare de mulţumire zugrăvită pe chip pentru că stătea culcată şi-avea să se răsfeţe astfel o întreagă veşnicie. Zău aşa, copiii aveau mai mult noroc decât oamenii în toată firea! Şi, întrucât pe sub uşa lui moş Bazouge se strecura o rază de lumină, se duse

de-a dreptul la el, cuprinsă de-o poftă nebună să plece şi ea pe-acelaşi drum cu fetiţa.

Moş Bazouge, bătrânul şugubăţ, se întorsese în noaptea aceea acasă într-o stare de nemaipomenită veselie. Îi trăsese o beţie atât de crâncenă, încât sforăia pe jos, în ciuda frigului; şi-asta nu-l împiedica să viseze ceva frumos, deoarece parcă râdea din burtă. Lumânarea rămasă aprinsă, îi lumina bulendrele, pălăria neagră buşită într-un colţ, mantia neagră ce şi-o trăsese pe genunchi, ca un căpătâi de pătură.

Când îl zări, Gervaise se porni deodată să jelească atât de tare, încât moşneagul se trezi din somn.

— Pentru numele lui Dumnezeu! Ia închide uşa! Intră un frig în odaie!. Hai! Matale erai!. Ce s-a-ntâmplat? Ce vrei?

Atunci, Gervaise, cu braţele întinse, nemaiştiind ce bâiguie, porni să-l roage cu patimă.

— Oh, du-mă de-aici, m-am săturat, vreau să mă duc de pe lumea asta… Nu trebuie să-mi porţi pică. Eram neştiutoare, Dumnezeule! Nu ştie omul niciodată, atâta vreme cât nu e gata… Vai, da, vine o bună zi când… eşti mulţumit să mori! Ia-mă cu dumneata, ia-mă, am să-ţi mulţumesc din toată inima!

Şi, cutremurată de-o dorinţă ce-i sugea sângele din obraji, Gervaise se prăbuşi în genunchi. Niciodată nu se zvârcolise în chipul acesta la picioarele unui bărbat. Mutra de beţivan a lui moş Bazouge, cu gura pocită şi pielea îmbâcsită de colbul înmormântărilor, i se părea frumoasă şi strălucitoare ca un soare. Dar moşneagul, care încă nu se trezise ca lumea, îşi închipuia că-i vorba de cine ştie ce păcăleală de prost gust.

— Ia-n ascultă, îngână el, să nu-ţi baţi joc de mine!

— Ia-mă cu dumneata, spunea întruna Gervaise, cu şi mai multă înfierbântare. Ţi-aduci aminte că-ntr-o seară ţi-am bătut în perete; apoi, ţi-am spus că nu-i adevărat, fiindcă pe-atunci eram prea proastă încă… însă, poftim, dă-mi mâna, nu mai mi-e teamă! Ia-mă cu dumneata să dorm, ai

să vezi că nici n-o să mişc… Oh! atât îmi mai doresc, oh, o să-ţi fiu nespus de recunoscătoare!

Bazouge, totdeauna curtenitor, se gândi că nu trebuie să dea brânci unei cucoane căreia, pare-se, îi căzuse cu tronc. Bătea câmpii, însă, cu toate acestea, când se-nflăcăra, mai avea ceva din frumuseţea ei de altădată.

— Ai nimerit-o taman la ţanc, spuse el cu-o înfăţişare pătrunsă de convingere; am mai împachetat astăzi trei, care mi-ar fi dat un bacşiş de pomină dacă şi-ar mai fi putut vârî mâna în buzunar… Numai că, măiculiţă dragă, lucrurile astea nu se pot ticlui chiar aşa…

— Ia-mă cu dumneata, ia-mă, striga întruna Gervaise, vreau să mă duc de pe lumea asta…

— Păi, mai e-un chichirez mititel, înainte de toate…' Ştii, trebuie să faci hâc!

Şi icni din gâtlej, ca şi cum şi-ar fi înghiţit limba. Apoi, părându-i-se că gluma avea haz, rânji.

Gervaise se ridicase din nou în picioare, încetişor.' Va să zică nici el nu era în stare s-o ajute în vreun fel? Se înapoie în odaia ei, ca prostită, şi se trânti pe mormanul de paie, părându-i rău că mâncase. Ah, nu, într-adevăr, sărăcia nu omora îndeajuns de iute.

XIII.

În noaptea aceea, Coupeau trase un chef de pomină. A doua zi, Gervaise primi zece franci de la băiatul ei, Etienne, care era mecanic la căile ferate; băieţelul îi trimitea din când în când câte-o monedă de cinci franci, ştiind că pe-acasă nu prea era belşug. Îşi puse la fiert un rasol pe care-l mâncă numai ea singură, deoarece mârţoaga de Coupeau nu se întoarse acasă nici a doua zi. Luni nimeni, marţi iarăşi nimeni. Trecu toată săptămâna. Ei, drăcia dracului, de l-ar fi răpit vreo cucoană, s-ar fi putut spune c-a dat norocul peste ea. Dar, tocmai duminică, Gervaise primi o hârtie tipărită, care la început îi stârni teama, fiindcă i s-a părut c-ar fi o scrisoare de la comisariat. Apoi, se linişti, era doar o încunoştinţare care-i dădea de veste că porcul de bărbatu-

său trăgea să moară la balamucul de la Sainte-Anne. Scrisoarea spunea lucrul ăsta mai cuviincios, numai că tot aia era. Da, într-adevăr o cucoană i-l răpise pe Coupeau, şi cucoana era cumătră ce-ţi-dă-ochii-peste-cap, cea din urmă ibovnică a beţivanilor.

Zău aşa, Gervaise nici că se clinti. Coupeau ştia drumul, o să se întoarcă acasă de la balamuc şi singur-singurel; îl îngrijiseră şi-l lecuiseră acolo de-atâtea ori, încât or să-i mai tragă o dată păcăleala aia de prost gust, de a-l pune pe picioare. Parcă nu aflase chiar în aceeaşi dimineaţă că o săptămână de-a rândul Coupeau fusese văzut, beat criţă, bătând crâşmele din Belleville, în tovărăşia lui Mes-Bottes! Cât se poate de bine, însemna că Mes-Bottes plătea; se vede că pusese laba pe banii de la ciorap ai nevesti-sii, economii dobândite la joaca aceea, pe care dumneavoastră o ştiţi prea bine. Ah, băuseră în crâşme bani curaţi ca lacrima, în stare să te molipsească cu cele mai ruşinoase boli! Cu atât mai bine, dacă Coupeau se-alesese cu nişte cârcei. Iar Gervaise era mai cu seamă înfuriată la gândul că celor doi nemernici nici nu le trecuse prin cap să vină s-o ia pe ea şi să-i facă cinste c-un păhărel de rachiu. S-a mai pomenit aşa ceva! Un chef de-o săptămână, şi nici un pic de atenţie faţă de femei! Când bei de unul singur, mori de unul singur, iac-aşa!

Cu toate acestea, luni, întrucât Gervaise avea pentru seară o masă bunicică, nişte fasole rămasă din ajun şi un clondir, găsi un motiv, spunându-şi c-o plimbare avea să-i trezească pofta de mâncare. Scrisoarea de la balamuc, de pe scrin, o sâcâia. Zăpada se topise, era timp schimbăcios, închis şi plăcut, cu o tărie pătrunzătoare şi înviorătoare în văzduh. Gervaise plecă pe la vremea prânzului, căci avea un drum lung de făcut; trebuia să străbată Parisul, iar piciorul şontorog îi îngreuia mersul. Totodată, era o mulţime de oameni pe străzi; însă lumea o distra şi-ajunse cu bine la capăt. Când îşi spuse numele, îi povestiră nişte lucruri de necrezut: se pare că pe Coupeau îl pescuiseră din adâncul

valurilor la Pont-Neuf; se aruncase de pe pod, peste parapet, părându-i-se că zăreşte un om bărbos care-i tăia calea. O săritură de toată frumuseţea, nu-i aşa? Cât priveşte felul în care Coupeau ajunsese pe Pont-Neuf, ăsta era un lucru pe care nici el însuşi nu era în stare să şi-l lămurească.

În răstimp, un paznic o călăuzea pe Gervaise. Tocmai urca treptele unei scări, când auzi nişte răgete de-i îngheţă sângele în vine.

— Hai? Ce mai gălăgie face! spuse paznicul.

— Cine? întrebă ea.

— Păi, bărbatul dumitale! Răcneşte în chipul ăsta de alaltăieri. Şi să vezi matale cum mai ţopăie.

Ah! Dumnezeule! Ce privelişte! Rămase uluită. Celula era căptuşită cu saltele de sus şi până jos; pe duşumea erau două saltele de paie, una peste alta; şi, într-un colţ, stăteau întinse o saltea şi-un sul de căpătâi, nimic altceva. În celulă, Coupeau dănţuia şi răcnea. Arăta ca o adevărată paiaţă de carnaval, cu bluza de lucru ferfeniţită şi mădularele bâţâindu-i-se în toate părţile; dar o paiaţă deloc hazlie! Oh, nu, o paiaţă al cărei tontoroi înspăimântător făcea să ţi se zbârlească părul de pe cap. Era mascat în omul-care-trage-să-moară. Ptiu, drace! Ce mai ţopăială! Se izbea de fereastră, de-acolo se întorcea de-a-ndărătelea, bătând tactul cu braţele, zgâlţâindu-şi mâinile, de parcă ar fi vrut să şi le rupă şi să le zvârle în obrazul oamenilor. Prin sălile de dans se întâlnesc poznaşi dintr-ăştia care imită această ţopăială; numai că o imită prost, dacă vrei să-ţi dai seama cât haz are, când e făcută la meserie, trebuie să vezi acest dans executat de un beţivan. Cântecul îşi are şi el chichirezul lui, un potop de orăcăieli necurmate, ca la carnaval, o gură căscată cât hăul, slobozind ceasuri de-a rândul aceleaşi sunete de trombon răguşit. Coupeau răgea ca o fiară căreia i-au fost strivite labele. Şi, să-i zică orchestra, poftiţi cucoanele la dans!

— Doamne! Dar ce are… Dar ce are!. Spunea întruna Gervaise, cuprinsă de spaimă.

Internul, un vlăjgan tânăr şi bălai, cu obrajii îmbujoraţi, îmbrăcat în halat alb, sta liniştit şi lua însemnări. Cazul era vrednic de interes şi internul nu-şi părăsea bolnavul.

— Dacă vreţi, puteţi să rămâneţi o clipă, îi spuse el spălătoresei; staţi însă liniştită… încercaţi să-i vorbiţi, n-are să vă recunoască.

Coupeau, într-adevăr, păru că nici nu-şi zăreşte nevasta. Gervaise nu-l văzuse prea bine când intrase, în aşa hal se zbănţuia, încercând să se farme-n bucăţi. Când îl privi la faţă, i se muiară braţele. Doamne, cum de era cu putinţă să aibă asemenea chip, cu sângele-n ochi şi buzele pline de coji? Negreşit că ea una nu l-ar fi recunoscut. Mai întâi şi-ntâi, prea se schimonosea, fără să spună de ce, pocindu-şi mutra deodată, cu nasul crâmpoţit şi obrajii traşi, ca un adevărat rât de jivină. Era atât de înfierbântat, încât aerul din preajmă-i fumega; iar pielea parcă-i era dată cu lac, udă leoarcă de-o sudoare groasă ce picura pretutindeni. Din tontoroiul său de brezaie turbată, se vedea bine că nu-i erau boii acasă, ceva îl apăsa pe cap, iar mădularele îi erau sfârtecate de dureri.

Gervaise se apropiase din nou de internul care bătea cu vârful degetelor tactul unei melodii pe spătarul scaunului.

— Ia spuneţi-mi, domnule, înseamnă că-i de rău, de data asta?

Internul dădu din cap, fără să-i răspundă.

— Ia spuneţi-mi, nu cumva bălmăjeşte ceva pe-nfundate?. Hai? Auziţi, ce-o fi asta?

— Vorbeşte de vedeniile pe care le are, şopti tânărul: Tăceţi, lăsaţi-mă s-ascult.

Coupeau bâiguia ceva cu glas icnit. Totuşi, o flacără de veselie îi strălumina privirile. Se uita pe jos, în dreapta, în stânga, şi făcea cale întoarsă, de parcă ar fi hoinărit prin pădurea de la Vincennes, pălăvrăgind de unul singur.

— Ah, ce drăgălaş, ce minunat… Sunt şi căsuţe, un adevărat bâlci. Şi-o muzică tare frumuşică! Ce mai bairam! Trag la ulcele, acolo înăuntru… Nespus de drăguţ! Ia-n te uită, că se luminează; nişte baloane roşii în văzduh, şi ţopăie, şi-aleargă!. Oh, oh, ce de mai lampioane în copaci!. E straşnic de plăcut! Ţâşnesc de pretutindeni fântâni, cascade, o apă care cântă, oh, c-un glăscior de băieţel din corul bisericii… Nemaipomenit! ce căderi de apă!

Şi se îndreptă de spate, ca pentru a auzi mai bine cântarea fermecătoare a apelor; trăgea adânc aerul în piept, părându-i-se că soarbe boarea răcoroasă răspândită în văzduh de fântâni. Însă, încetul cu încetul, chipul lui îşi recăpătă înfăţişarea îngrozită. Atunci, se gârbovi, porni s-alerge şi mai iute de-a lungul pereţilor celulei, bolborosind fel de fel de ameninţări.

— Toate astea-s iarăşi nişte chichiţe!. Bănuiam eu… Linişte, adunătură de haimanale! Da, vă râdeţi de mine. Beţi şi zbieraţi acolo înăuntru cu paceaurele voastre ca să mă luaţi în zeflemea… Am să vă cotonogesc eu, acolo, în coşmelia voastră!. Pentru numele lui Dumnezeu! lăsaţi-mă în pace!

Strângea pumnii; apoi, scoase un ţipăt răguşit şi, din fugă, căzu lat la pământ. Şi bâiguia, cu dinţii clănţănind de spaimă:

— Vreţi să mă omor. Nu, n-am să m-arunc!. Toată apa asta vrea să-nsemne că n-am curaj. Nu, n-am să m-arunc!

Căderile de apă, care la apropierea sa o luau la goană, înaintau iarăşi când Coupeau dădea îndărăt. Şi, deodată, privi îndobitocit în jurul său şi bâlbâi cu glas abia desluşit:

— Nu-i cu putinţă, au tocmit doctori împotriva mea!

— Plec, domnule, bună seara! spuse Gervaise internului. Prea-mi face rău, am să mai vin.

Era albă ca varul. Coupeau îşi vedea mai departe de ţopăiala lui, de la fereastră la saltea, şi de la saltea la fereastră, năduşit leoarcă, spetindu-se şi bătând tactul. Atunci, Gervaise o luă la fugă. Dar degeaba coborî scările în

goană, că până ajunse jos continuă s-audă tontoroiul blestemat al bărbatului ei. Ah, Dumnezeule, ce plăcut era afară, puteai să răsufli!

În seara aceea, toată casa din Rue de la Goutte-d'Or vorbea despre ciudata boală a lui Coupeau. Soţii Boche, care-n vremea din urmă o luau pe Şontoroagă peste picior, îi făcură de astă dată cinste c-un lichior de coacăze în odăiţa lor de la poartă, numai ca să afle amănunte. Veni şi madam Lorilleux, la fel şi madam Poisson. Se aşternură pe nişte pălăvrăgeli ce nu se mai curmau. Boche cunoscuse un tâmplar care se dusese gol puşcă pe Rue Saint-Martin şi murise jucând polca; ăla trăgea la măsea numai absint. Cucoanele se tăvăliră de râs, fiindcă păţania li se părea totuşi hazlie, deşi era destul de jalnică. Apoi, întrucât nu prea se înţelegea bine, Gervaise dădu lumea la o parte şi strigă să i se facă loc; şi, în mijlocul odăiţei de la poartă, în vreme ce ceilalţi o priveau, îl imită pe Coupeau, zbierând, ţopăind, zvârcolindu-se şi zbătându-se cu nişte scălâmbăieli spăimântătoare. Da, pe cuvânt de cinste, întocmai aşa făcea! Atunci, ceilalţi se arătau uluiţi: nu era cu putinţă! Un om n-ar fi putut să-ndure nici măcar trei ceasuri săvârşirea unor bazaconii dintr-ăstea. Ei bine! Gervaise se jura pe ce-avea mai sfânt, Coupeau o ţinea-ntruna din ajun, şi se împliniseră treizeci şi şase de ceasuri. De altfel, n-aveau decât să se ducă să vadă, dacă n-o credeau, însă madam Lorilleux spuse că, Doamne păzeşte, mai fusese o dată în vizită la balamucul de la Sainte-Anne; nici lui Lorilleux n-o să-i îngăduie să-şi vânture paşii pe-acolo. Iar Virginie, a cărei prăvălie mergea din ce în ce mai prost şi-avea o mutră de înmormântare, se mulţumi să îngâne că viaţa nu era totdeauna prea veselă. Ei, drăcia dracului, nu! Isprăviră de băut lichiorul de coacăze şi Gervaise le ură noapte bună tuturor. Când contenea de vorbit, căpăta numaidecât o mutră de toantă, cu ochii bulbucaţi, privind în gol. Fără îndoială că-şi vedea bărbatul dănţuind. Când se sculă a doua zi, luă hotărârea să nu se mai ducă acolo. La ce bun?

Nu voia să-şi piardă şi ea minţile. Între timp, din zece în zece minute, se adâncea iarăşi în gândurile ei, şi era, cum s-ar zice, pe altă lume. Totuşi ar fi fost interesant de ştiut, îşi spunea ea, dacă bărbatu-său, ţopăia mai departe. Când sună ora prânzului, nu se mai putu stăpâni, nu-şi mai dădu seama de lungimea drumului, într-atât dorinţa şi teama de ceea ce-o aştepta îi frământau mintea.

Oh, nu mai fu nevoie să ceară veşti despre starea bolnavului. De la poalele scării, se auzi cântarea lui Coupeau. Întocmai aceeaşi melodie, întocmai aceeaşi dănţuială. Era în stare să-şi închipuie că adineauri coborâse pentru-o clipă, şi-acum urca îndărăt. Paznicul din ajun, care ducea nişte ceşti cu ceai de tei pe coridor, întâlnind-o, îi făcu semn cu ochiul, ca să se arate prietenos.

— Cum e, tot aşa? spuse ea:

— Oh! Tot aşa, răspunse el fără să se oprească din mers.

Gervaise intră, însă rămase lângă colţul uşii, deoarece Coupeau avea musafiri. Internul bălai şi trandafiriu stătea în picioare, lăsându-şi scaunul unui domn bătrân cu decoraţii, chel şi cu-o mutră de pişicher. Era fără tăgadă medicul-şef, căci avea nişte priviri tăioase şi pătrunzătoare ca sfredelul. Toţi neguţătorii de moarte subită te privesc, cu asemenea uitături.

De altfel, Gervaise nu venise pentru domnul acesta, şi se înălţa pe vârful picioarelor dindărătul ţestei sale, mâncându-l din ochi pe Coupeau. Turbatul dănţuia şi răcnea şi mai tare decât în ajun. Mai văzuse ea pe vremuri, la balurile din joia a treia din postul Paştilor, nişte zdrahoni de slujnicari de spălătorie slobozindu-şi dracii câte-o noapte întreagă; însă niciodată, pentru nimic în lume, nu şi-ar fi închipuit că un bărbat ar fi în stare să se dedea plăcerilor atâta timp; când spunea că se deda plăcerilor, era un fel de-a vorbi căci nu-i nici o plăcere să te zbaţi ca un peşte fără voia ta, ca şi cum ai fi înghiţit o cutie cu iarbă de puşcă. Coupeau, ud leoarcă, se zbănţuia şi mai avan, iacă tot! Gura-i părea că se mărise de-atâta zbierat. Oh, cucoanele

însărcinate ar face mai bine să stea afară. Umblase atât de mult de la saltea şi până la fereastră, încât se vedea făgaşul îngust de pe aşternut; salteaua de paie se rosese din pricina încălţărilor.

Nu, zău, priveliştea nu prea era încântătoare; şi Gervaise, tremurând, se întreba de ce se mai întorsese aici. Când te gândeşti că ieri seară, în odăiţa soţilor Boche, o învinuiseră că exagerează! Zău aşa! Nu povestise nici măcar jumătate din cele văzute! Acum, îşi dădea mai bine seama cum se descurca Coupeau în treaba asta, n-o să-l mai uite niciodată, cu ochii larg deschişi în gol. Cu toate acestea, prindea nişte cuvinte rostite între intern şi medicul-şef. Cel dintâi îi dădea amănunte despre cum petrecuse bolnavul noaptea, cu vorbe pe care Gervaise nu le înţelegea: În tot timpul nopţii, bărbatul ei trăncănise şi dănţuise, rotindu-se ca o fofează, iată cam ce voiau să-nsemne spusele lor. Apoi, domnul cel bătrân şi chel, de altfel nu prea politicos, păru în cele din urmă s-o bage în seamă; şi, după ce internul îi spuse că era nevasta bolnavului, se pomi s-o ia la întrebări, privind-o ameninţător ca un comisar de poliţie.

— Tatăl omului ăsta era băutor?

— Da, domnule, câte niţel, ca toată lumea… A murit căzând de pe un acoperiş, într-o zi de beţie.

— A băut şi maică-sa?

— Păi, domnule, ca toată lumea, ştiţi cum, un păhărel ici, un păhărel colo… Oh! Neamurile lui îs nişte oameni foarte la locul lor… A avut un frate care-a murit tânăr de tot, cuprins de zvârcoliri.

Doctorul se uita la ea cu privirile-i pătrunzătoare. Continuă cu glasul său bădărănos:

— Bei şi dumneata?

Gervaise gângăvi, se apără, îşi duse mâna la inimă ca să se-afurisească.

— Bei şi dumneata! Ia seama, vezi unde te mână băutura… într-o bună zi, ai să mori tot aşa. Atunci, Gervaise încremeni lipită de perete. Doctorul se întoarse cu spatele. Se lăsă pe

vine, fără să-i pese de faptul c-avea s-adune praful de pe salteaua de paie cu redingota; iscodi vreme îndelungată zbănţuielile lui Coupeau, aşteptându-l să treacă pe lângă el, urmărindu-l din priviri. În ziua aceea, picioarele ţopăiau şi ele; de la mâini tremuriciul coborâse acum în picioare; o adevărată păpuşă, trasă pe sfori, cu mădularele umblând brambura, cu trunchiul ca din lemn. Boala se întindea încetul cu încetul. S-ar fi zis că-i cântă ceva înlăuntru; pornea la fiecare trei sau patru secunde, bârâia o clipă; apoi se oprea şi iarăşi o pornea, întocmai ca tremuriciul care-i apucă pe cârnii de pripas, când li-e frig iarna, zgâlţâindu-i în vreun gang. De pe acum pântecele şi umerii aveau un tremur ca freamătul apei când începe să fiarbă.

Ciudată prăbuşire totuşi, să te duci pe lumea ailaltă zvârcolindu-te, ca o fată pe care o scoate din minţi gâdilatul!

Coupeau se văita cu glasul înăbuşit. Părea că suferă mai mult decât în ajun. Vaietele sale icnite lăsau să se ghicească tot felul de dureri. Mii de ace îl înţepau. Simţea pretutindeni pe piele ceva apăsător; o jivină rece şi udă i se târa pe pulpe şi-şi înfigea colţii în carnea lui. Apoi, veneau alte jivine ce i se cocoţau pe umeri, sfâşiindu-i carnea cu ghearele.

— Mi-e sete, vai! Mi-e sete! bodogănea el fără încetare.

Internul luă o cearcă de limonadă de pe o poliţă şi i-o dădu. Coupeau înşfăcă ceaşca cu amândouă mâinile, sorbi cu lăcomie o înghiţitură, vărsându-şi jumătate din limonadă pe el; însă scuipă numaidecât înghiţitura, cu-o scârbă furioasă, zbierând:

— Pentru numele lui Dumnezeu! Asta-i rachiu!

Atunci internul, la un semn al doctorului, vru să-l facă să bea apă, fără să lase cana din mână. De data asta, bău o înghiţitură, urlând, de parcă ar fi băut foc.

— Îi rachiu, pentru numele lui Dumnezeu! Ăsta-i rachiu!

De ieri încoace, tot ce bea era rachiu. Asta-i stârnea şi mai multă sete, şi nu mai era în stare să bea, deoarece totul îl

ardea. I se aduse nişte supă, dar fără îndoială că încercau să-l otrăvească, căci supa duhnea a basamac. Plinea era acră şi mucedă. În jurul său erau numai otrăvuri. Celula duhnea a pucioasă. Ba chiar învinuia nişte oameni că-i scapără chibrituri sub nas, ca să-i împută aerul.

Doctorul tocmai se sculase de jos şi-l asculta pe Coupeau, care acum vedea iarăşi strigoi ziua namiaza mare. I se părea că zăreşte pe pereţi pânze de păianjeni, uriaşe cât pânzele de corăbii! Apoi, pânzele se transformau în nişte plase cu ochiuri ce se strângeau şi se lărgeau, ca un soi de jucărioară ciudată! Printre ochiuri, se preumblau nişte globuri negre, adevărate globuri de scamator, mai întâi cât nişte bile, apoi mari cât nişte ghiulele; şi se umflau şi se micşorau, numai ca să-l scoată din sărite. Deodată, strigă:

— Vai, şoarecii, iacă şi şoarecii, acum.

Erau globurile care se transformau în şoareci. Scârboasele jivine creşteau, treceau prin plasă, ţopăiau pe saltea sau piereau. Mai era şi o maimuţă care ieşea din perete, apoi intra la loc în perete, apropiindu-se de fiecare dată atât de mult de el, încât se dădea îndărăt, de teamă să nu-l muşte de nas. Pe neaşteptate, priveliştea se schimbă iarăşi; pesemne că pereţii se dădeau tumba, deoarece Coupeau răcnea întruna, sugrumat de spaimă şi de furie:

— Acu-i acu, aoleu! Ţineţi-mă zdravăn, m-azvârl!. Aoleu! Crâşma! Aoleu, pe jos… Da, trageţi clopotele, adunătură de ciocli! Cântaţi la orgă, ca să mă împiedicaţi să chem straja!. Au pus o maşină infernală în spatele zidului, lepădăturile! O aud foarte bine, huruie, or să ne-arunce în aer… Foc! Pentru numele lui Dumnezeu! Foc! Strigă lumea foc! Iată că arde. Oh! se-aprinde, se-aprinde! Arde tot cerul, flăcări roşii, flăcări verzi, flăcări galbene… Ajutor! Foc!

Urletele se stingeau, transformându-se într-un horcăit. Nu mai era în stare să mormăie decât cuvinte fără legătură, făcând spume la gură, cu bărbia mânjită de bale. Doctorul îşi freca nasul cu degetul, un tic care fără îndoială că-i

intrase în obicei când se afla înaintea unor cazuri grele. Se întoarse spre intern, întrebându-l pe şoptite:

— Şi temperatura, tot patruzeci de grade, nu-i aşa?

— Da, domnule.

Doctorul cârni din nas. Mai rămase acolo încă două minute, cu privirile aţintite la Coupeau. Apoi, dădu din umeri, adăugând:

— Acelaşi tratament, supă de carne, lapte, citronadă, extras diluat de chinchină în poţiune… Nu-l lăsaţi singur, şi să trimiteţi după mine.

Ieşi. Gervaise îl urmă, să-l întrebe dacă nu cumva mai era vreo nădejde. Doctorul păşea însă atât de ţanţoş pe coridor, încât nu se-ncumetă să-l oprească. Rămase proţăpită acolo o clipă, şovăind să se întoarcă pentru a-şi vedea bărbatul. Spectacolul începuse să i se pară din cale-afară de crâncen. Când îl auzi din nou zbierând că limonada miroase a rachiu, zău aşa, o-ntinse, fiindu-i de-ajuns o reprezentaţie. Pe străzi, galopul cailor şi huruitul căruţelor o făcură să-şi închipuie că tot balamucul Sainte-Anne era pe urmele ei. Şi doctorul ăla care-o ameninţase! într-adevăr, de-acum credea că-i bolnavă!

Fireşte, în Rue de la Goutte-d'Or, soţii Boche şi toţi ceilalţi o aşteptau. De cum se ivi în gang, o chemară în odăiţa portarului. Ei bine! Tot aşa o mai ţinea nea Coupeau? Dumnezeule! da, tot aşa o ţinea. Boche părea uluit şi înmărmurit: pusese rămăşag pe-o sticlă de vin că nea Coupeau n-avea s-o mai ducă până-n seară. Cum aşa! o ţinea întruna! Şi toată lumea se arăta mirată, bătându-se cu palmele pe coapse. Iacă-tă un flăcău zdravăn! Madam Lorilleux făcu socoteala orelor; treizeci şi şase de ceasuri plus douăzeci şi patru, şaizeci. Ei drăcie, şaizeci de ore de când dădea din craci şi clănţănea din meliţă! Niciodată nu se mai văzuse o asemenea faptă de pomină. Însă Boche, care râdea cam căznit din pricina rămăşagului, o iscodea pe Gervaise cu-o înfăţişare bănuitoare, întrebând-o dacă era într-adevăr sigură că bărbatu-său nu dăduse cumva ortul

popii fără ca ea să-şi fi dat seama. Oh, nu, prea ţopăia din răsputeri, ca să aibă poftă să moară. Atunci, Boche, stăruind şi mai mult, o rugă să le mai arate niţel cum făcea Coupeau, să vadă şi ei. Da, da, încă niţel! La cererea tuturor! Cei de faţă îi spuneau c-ar fi tare drăguţ, din partea ei, deoarece erau acolo două vecine, care n-o văzuseră în ajun, şi care coborâseră adineauri dinadins ca să privească la reprezentaţie. Portăreasa striga la lume să se dea la o parte, oamenii făceau loc în mijlocul odăiţei, împingându-se din coate cu un freamăt de curiozitate. Gervaise îşi plecase capul. Într-adevăr, se temea să nu se îmbolnăvească; Cu toate acestea, dorind s-arate că nu se codeşte din pricină c-ar vrea să se lase rugată, ţopăi de două sau trei ori; însă i se făcu rău, şi se trase, smucindu-se, îndărăt; pe cuvânt de cinste, nu era în stare. Se auzi un murmur de dezamăgire; păcat, imita de minune bâzdâgania aia. În sfârşit, dacă nu era în stare! Şi, întrucât Virginie se dusese la prăvălie, uitară de Coupeau, ca să discute aprins despre familia Poisson, care ajunsese acum un adevărat balamuc; în ajun, veniseră portăreii; vardistul o să-şi piardă postul; în ce-l priveşte pe Lantier, dădea târcoale fetei de la restaurantul de-alături, o muiere grozavă, care spunea că vrea să deschidă un negoţ de măruntaie. Făceau un haz nebun pe socoteala lor, căci o şi vedeau pe negustoreasa de măruntaie mutată în prăvălie; după dulciuri, iată că va avea ceva mai zdravăn de mâncare. În toată povestea asta, încornoratul de Poisson se dovedea un nătărău; cum dracu un om căruia meseria îi cerea să fie viclean, putea să fie atât de nătăfleţ la el în casă. Dar amuţiră subit, când o zăriră pe Gervaise la care nu se mai uitaseră, încercându-şi puterile de una singură în fundul odăiţei, bâţâind din mâini şi din picioare, imitându-l pe Coupeau. Bravo! Asta era, nici că doreau altceva. Gervaise rămase ca năucă, părând a se trezi dintr-un vis. Apoi, o luă la fugă. Bună seara, la toată lumea! Se duce sus la ea să-ncerce s-adoarmă.

A doua zi, pe la vremea prânzului, soţii Boche o văzură plecând ca şi în celelalte două zile. I-au urat să se distreze de minune. În ziua aceea, la balamucul Sainte-Anne, coridorul se cutremura de răcnetele şi tropăiturile lui Coupeau. Se mai ţinea de balustrada scării, când auzi urlând:

— Iacă şi pupezele!. Ia faceţi-vă o ţâră-ncoa, să vă moi oasele!. Aha! vor să mă belească, ah! curvele!. Îs mai şiret decât voi toţi la un loc! Căraţi-vă, pentru numele lui Dumnezeu!

O clipă, stătu în faţa uşii de-şi mai trase sufletul. Aşadar, Coupeau se lupta c-o întreagă oştire! Când intră, tămbălăul se înteţi, devenind tot mai bezmetic. Coupeau era un nebun furios, scăpat parcă de la balamucul din Charenton! Se zvârcolea în mijlocul celulei, zvârlind din mâini în toate direcţiile, lovind în sine, în pereţi, în duşumea, răsturnând lucruri sau bătând în gol; ba voia să deschidă fereastra, ba se pitea, se apăra, striga, răspundea, făcând tot tărăboiul de unul singur, cu înfăţişarea desperată a unui om hăituit. Apoi, Gervaise băgă de seamă că dânsul îşi închipuia că se află pe-un acoperiş, pe care aşterne nişte foi de tablă. Sufla din foaie cu gura, îşi potrivea ciocanele de lipit în sobiţa cu mangal, îngenunchea, ca să-şi plimbe degetul mare pe marginile saltelei de paie, crezând că face o lipitură. Da, îşi adusese aminte de meserie, în ceasul morţii; şi dacă răcnea din răsputeri, dacă se bătea pe acoperiş, era din pricină că nişte puşlamale îl împiedicau să-şi facă meseria ca lumea. Pe toate acoperişurile învecinate, erau o seamă de cioflingari care-l înjurau. În acelaşi timp, toţi ăştia care-şi băteau joc de el, dădeau drumul la cârduri de şoareci slobozindu-i printre picioarele lui. Ah, scârbele de jivine, mereu le vedea. Degeaba le strivea, frecându-şi din răsputeri talpa piciorului de podea, năvăleau alte cârduri, acoperişul se înnegrise de şoareci. De asemenea erau şi-o groază de păianjeni! îşi strângea cracul pantalonilor cu toată tăria ca să omoare, stâlcindu-i de pulpe, păianjenii

uriaşi ce se strecuraseră acolo. Drăcia dracului! Niciodată n-o să-şi mai isprăvească treaba, voiau să-i facă de petrecanie, jupânul avea să-l arunce în temniţă la Mazas24. Atunci, dând zor, i se păru că are o maşină cu aburi în pântec; cu gura căscată larg, îşi închipuia că scoate fum, un fum gros care umplea celula şi ieşea pe fereastră; şi, aplecat, suflând întruna, privea afară la panglica de fum care, desfăşurându-se şi urcând spre cer, ascundea soarele.

— Iete-te! strigă el, e banda de pe şoseaua Clignancourt, deghizaţi ca urşi şi înzorzonaţi…

Stătea ciucit lângă fereastră, ca şi cum ar fi urmărit din priviri cine ştie ce alai de pe stradă, de la înălţimea unui acoperiş.

— Iacă şi alaiul, leii şi panterele cu schimonoselile lor… Acolo-s şi puştoaice îmbrăcate în piele de câine şi de pisică… Acolo-i şi vlăjgana de Clémence, cu părul ciufulit şi plin de fulgi. Ah! Drăcia dracului! se dă de-a berbeleacul, îşi arată întreaga panoramă! I-ascultă, căprioara mea, trebuie să ne cărăbănim… Ei! sticleţi nemernici, n-aveţi de gând s-o lăsaţi în pace!. Nu trageţi, drace! nu trageţi…

Glasul îi răsuna şi mai tare, răguşit, înspăimântat, şi Coupeau se pleca sprinten, spunând întruna că poliţia şi pifanii cu nădragi roşii erau jos, că nişte oameni ocheau în el cu puştile. I se năzărea că vede în zid o ţeavă de revolver îndreptată spre pieptul său. Veneau să-i ia fata.

— Nu trageţi, pentru numele lui Dumnezeu! Nu trageţi…

Apoi, clădirile se năruiau, Coupeau imita pârâiturile şi trosnetele unei întregi mahalale prăbuşindu-se; şi totul pierea, totul zbura în văzduh. Dar nici n-avea vreme să-şi tragă sufletul, că se iveau, cu-o iuţeală nemaipomenită, alte privelişti. O nevoie furioasă de-a sporovăi îi umplea gura cu vorbe care-i gâlgâiau în gât, pe care le slobozea fără nici o legătură. Zbiera din ce în ce mai tare.

— Ia te uită, tu erai, bună ziua!. Lasă gluma la o parte! nu mă face să-ţi mănânc din păr.

Şi-şi trecea mâna prin faţa gurii, suflând s-alunge firele de păr. Internul îl întrebă:

— Dar pe cine vezi?

— Păi, pe nevastă-mea, bineînţeles!

Se uita la perete, cu spatele la Gervaise.

Aceasta se înspăimântă straşnic şi privi şi ea cu atenţie la perete să vadă dacă nu cumva se zărea acolo. Coupeau, trăncănea mai departe.

— Ştii ce, nu m-ademeni. Nu vreau să fiu legat... Drace, te făcuşi frumoasă, ai o rochie drăguţă. De unde-ai căpătat-o, târfo! Te-ai întors de la muşterii, buleandră păcătoasă! Stai niţel, că te pocesc eu!. Hai? ţi-ai ascuns cuconaşul după fuste. Cine-i ăla? Ia fă o plecăciune, să-l văd... Pentru numele lui Dumnezeu, tot el!

Dintr-o săritură nemaipomenită, dădu buzna în perete unde se izbi cu capul; însă zidul capitonat amor tiză lovitura. Se auzi doar bufnetul trupului pe salteaua de paie, unde căzu după ciocnire.

— Dar pe cine vezi? repetă internul.

— Pe pălărier! Pe pălărier! urla Coupeau.

Când internul o întrebă pe Gervaise despre cine era vorba, dânsa îngăimă câteva sunete, fără să fie în stare să răspundă, căci această scenă îi răscolea toate supărările ce le îndurase de-a lungul vieţii. Tinichigiul îşi întinse pumnii strânşi.

— Care pe care, mă frate! Trebuie să-ţi vin eu de hac, odată şi-odată! Ah, pici aşa din senin, cu paceaura de braţ, ca să-ţi baţi joc de mine în faţa lumii. Ei bine! O să te strâng de gât, da, da, da, eu! Şi-ncă fără mănuşi!. Nu face pe grozavul... Ia încaseaz-o! Şi na! na! na!

Izbea cu pumnii în gol. Atunci, îl cuprinse o furie vecină cu nebunia. Întâlnind peretele când se dădu îndărăt crezu că-i atacat pe la spate. Se întoarse şi se înverşună împotriva tapiţeriei. Sărea, ţopăia dintr-un colţ într-altul, lovea cu pântecele, cu bucile, cu umărul, se tăvălea pe jos, se ridica la loc. Ţurloaiele i se moleşeau, cărnurile-i răsunau ca nişte

câlţi udaţi în apă. Şi-şi însoţea joaca poznaşă cu nişte ameninţări înfiorătoare, cu strigăte sălbatice din gâtlej. Dar se vede treaba că lupta începuse să ia o întorsătură proastă pentru el, căci începu să gâfâie, ochii îi ieşeau din orbite; şi, încetul cu-ncetul, părea că se lasă cuprins de-o frică de ţângău.

— Ucigaşu'! ucigaşu'! Căraţi-vă de-aici, amândoi. Oh, ticăloşii se giugiulesc. Ia-n te uită, cum se dă cu gaibaracele-n sus, căţeaua!. Trebuie să se lase, c-altfel nu se poate… Ah, tâlharul, o face harcea-parcea! îi taie piciorul cu brişca. Piciorul ălălalt e pe jos, i-a spintecat foalele, e sânge peste tot… Oh! Dumnezeule! Oh! Dumnezeule! Oh! Dumnezeule!.

Şi, scăldat în sudori, cu părul zbârlit pe frunte, înfricoşător, păşi de-a-ndărătelea, gesticulând sălbatic din braţe, parcă pentru a alunga groaznica vedenie. După aceea scoase două vaiete prelungi, sfâşietoare, şi se prăvăli pe salteaua în care se împleticise.

— Domnu', domnu', a murit! îngăimă Gervaise împreunându-şi mâinile.

Internul se apropiase, târându-l pe Coupeau la mijlocul saltelei. Nu, nu murise. Îl descălţară; picioarele goale depăşeau salteaua; şi dănţuiau de la sine, unul lângă altul, în tact, un joc mărunt, grăbit şi mereu acelaşi.

Tocmai atunci intră medicul-şef. Aducea cu el doi colegi, un slăbănog şi un grăsan, purtând ca şi el decoraţii. Fără să rostească vreo vorbă se plecară tustrei să cerceteze peste tot bolnavul; apoi, stătură de vorbă în şoaptă, la iuţeală. Îl dezbrăcaseră pe bolnav de la coapse şi până la umeri, şi Gervaise, înălţându-se în vârful picioarelor, zări trunchiul despuiat, întins la pământ. Ei bine! Asta mai lipsea, tremuriciul coborâse de la braţe şi urcase de la picioare, şi acum trunchiul intrase în joc! Nu se-nşela, marioneta hohotea şi din burtă. Erau nişte tresăriri pe lângă coaste, un soi de gâfâit al burţii, care părea că se strică de râs. Dârdâia cu totul, nimic de zis! Muşchii se cutremurau,

pielea zbârnâia ca o tobă, firele de păr se zbârleau. În sfârşit, pesemne că era tămbălăul cel mare, cum s-ar zice cel din urmă contradanţ, când se luminează de ziuă şi toţi dansatorii se ţin de mâini, şi bat din călcâie.

— Doarme, îngână doctorul şef.

Şi le arătă celor doi colegi chipul bolnavului. Coupeau, cu pleoapele închise, avea mici tresăriri nervoase care-i zgâlţâiau tot obrazul. Arăta şi mai înspăimântător, în halul de vlăguire în care se afla, cu falca ieşită în afară, cu faţa pocită a unui mort care mai înainte de a-şi da duhul avusese nişte vise de groază. Însă doctorii, zărindu-i picioarele, veniră să le privească părând nespus de interesaţi. Picioarele dănţuiau întruna. Degeaba adormise Coupeau, picioarele-i dănţuiau înainte! Oh, stăpânul lor n-avea decât să sforăie, pe ele asta nu le privea, îşi vedeau de treaba lor, fără să dea zor sau să slăbească mişcarea. Nişte adevărate picioare mecanice, nişte picioare care-şi făceau de cap.

Văzându-i pe doctori că-l ating pe bărbatu-său cu mâinile, palpându-i pieptul, Gervaise vru şi ea să-l pipăie. Se apropie încetişor şi-i puse mâna pe umăr. O ţinu acolo cam un minut. Dumnezeule! Dar ce se petrecea înlăuntru? Totul dănţuia, până şi adâncurile trupului; pesemne că şi oasele-i ţopăiau. Un freamăt, nişte zvâcniri răzbăteau de departe, îi curgeau pe sub piele ca apele unei gârle. Când apăsa niţel, simţea strigătele de suferinţă ale măduvei. Pe deasupra, se zăreau doar vălurelele ce-adânceau nişte gropiţe, ca la suprafaţa unui vârtej; însă, înlăuntru, pesemne că era o răscoală nemaipomenită. Ce trudă blestemată! Trudă de cârtiţă! Da, basamacul crâşmei care izbea acolo, în străfunduri, cu hârleţul. Tot trupul îi era ud leoarcă, păi de! Trebuia ca truda aceasta să se sfârşească odată, fărâmiţându-l, sfârşindu-l pe Coupeau în cutremurul atotcuprinzător şi necurmat al întregului său hoit.

Doctorii plecaseră. După vreun ceas, Gervaise, care rămăsese cu internul, mai rosti odată cu glas înăbuşit:

— Domnu', domnu', a murit…

Însă internul care se uita la picioare, spuse că nu, dând din cap. Picioarele goale, care depăşeau salteaua de paie, dănţuiau întruna, n-arătau prea curate şi-aveau unghiile netăiate. Se mai scurseră câteva ceasuri. Deodată, înţepeniră, rămânând nemişcate. Atunci, internul se întoarse spre Gervaise, spunând:

— S-a dus.

Numai moartea îi oprise picioarele.

Când Gervaise se întoarse acasă, în Rue de la Goutte-d'Or, la soţii Boche dădu peste o liotă de cumetre care trăncăneau cu glasuri întărâtate. Îşi închipui c-o aşteptau să afle veşti despre Coupeau, ca şi-n celelalte zile.

— A murit, spuse ea împingând uşa, încetişor, cu chipul istovit şi prostit.

Dar n-o ascultau. Toată casa era cu dosu-n sus. Oh! o păţanie nemaipomenită! Poisson o prinsese pe nevastă-sa cu Lantier. Nu se ştia întocmai cum se petrecuseră lucrurile, fiindcă fiecare povestea întâmplarea după cum şi-o închipuia el. Ce mai tura-vura, năvălise peste ei într-un moment când ceilalţi doi nici că se aşteptau. Ba mai adăugau şi amănunte pe care cucoanele şi le repetau, strâmbând din buze? Asemenea privelişte, fireşte că-l scosese pe Poisson din ţâţâni. Un adevărat tigru! Bărbatul ăsta, tăcut de felul său, care părea că umblă c-un baston înfipt în fund, se pornise să ragă şi dăduse să sară la ei. Apoi, nu se mai auzise nimic. Pesemne că Lantier îi explicase soţului toată daravera. Oricum, lucrurile nu puteau, merge mai departe. Iar Boche le spuse că, fără îndoială, fetişcana de la restaurantul de-alături avea să ia dugheana, ca să înceapă un negoţ de măruntaie. Pişicherul ăsta de pălărier se dădea în vânt după măruntaie.

În răstimp, Gervaise, văzându-le sosind pe madam Lorilleux şi madam Lerat, spuse încă o dată încetişor:

— A murit. Dumnezeule! După patru zile de dănţuială şi de răgete…

Atunci, cele două surori nu mai avură altceva de făcut decât să-şi scoată batistele. Fratele lor avusese o mulţime de păcate, însă, la urma urmelor, era fratele lor. Boche dădu din umeri, spunând destul de tare ca să fie auzit de toată lumea:

— Ah! un beţivan mai puţin!

Din ziua aceea, deoarece adeseori Gervaise se smintea la cap, una dintre plăcerile casei era s-o vadă imitându-l pe Coupeau. Nu mai aveau nevoie de rugăminţi, să dea reprezentaţia pe gratis, bâţâiala picioarelor şi-a mâinilor, scoţând fără să-şi dea seama nişte strigăte icnite. Nu încăpea nici o îndoială, luase meteahna de la balamucul Sainte-Anne, privind prea îndelung la bărbatu-său. Însă n-avea noroc, nu-i era dat să moară ca şi el. Se mărginea să se scălămbăie ca o maimuţă scăpată din cuşcă, fapt care-ndemna copiii s-arunce în ea pe stradă cu coceni de varză.

Gervaise o mai ţinu în chipul ăsta luni de zile. Se prăbuşea din ce în ce mai mult, se împăca cu cele mai josnice ocări, şi-n fiecare zi murea câte puţin de foame. De îndată ce se pomenea cu douăzeci de centime, le bea şi se-apuca să bată străzile. Îi dădeau cele mai josnice munci din mahala. Într-o seară, puseseră rămăşag că n-o să mănânce o scârboşenie oareşicare; dar, pentru a căpăta cincizeci de centime, Gervaise o mâncase. Domnul Marescot hotărâse s-o dea afară din camera de la etajul al şaselea. Însă, deoarece tocmai dăduseră peste hoitul lui moş Bru, care murise în vizuina sa de sub scară, proprietarul binevoi să-i lase ei cuşca. Acum locuia în cuşca lui moş Bru. Acolo înăuntru, pe-un morman de paie mucegăite, crăpa de foame cu ciolanele îngheţate şi cu maţele ghiorţăindu-i. După cât se părea, pământul nu voia s-o primească. Se tâmpea din ce în ce mai mult, nu mai râvnea să-şi pună capăt zilelor aruncându-se de la etajul al şaselea pe caldarâmul curţii interioare. Moartea trebuia s-o ia încetul cu încetul, bucăţică cu bucăţică, târând-o astfel până la capăt în blestemata de viaţă pe care şi-o făurise. Dar niciodată nu s-a ştiut, de fapt,

din ce pricină a murit. Se vorbi că dintr-o răceală cu fierbinţeli, însă adevărul era că se dusese de pe lumea asta din pricina sărăciei, a josniciilor şi-a oboselilor vieţii ei părăduite. Murise de istovire, după spusa soţilor Lorilleux. Într-o dimineaţă, deoarece pe coridor începuse să duhnească a hoit, îşi aduseră aminte că n-o mai văzuseră de vreo două zile încoace; şi dădură peste ea în cuşcă, când apucase să se-mpută.

După cum se cuvenea, moş Bazouge fu cel care veni s-o împacheteze în coşciugul săracilor pe care-l adusese cu el sub braţ. În ziua aceea mai era beat criţă, dar totuşi om de treabă şi vesel ca un cintezoi. Când îşi dădu seama cine-i muşteriul cu care-avea de-a face, rosti câteva cugetări filosofice, în vreme ce-şi orânduia sculele.

— Toată lumea ajunge aci… Nu-i nevoie să se-nghesuie, e loc pentru toată lumea… E-o prostie să te grăbeşti, fiindcă până la urmă ajungi mai încet… Eu unul, nu vreau altceva decât să le fac pe plac. Unii vor, alţii nu vor. Ia să ne-nţelegem niţel, să vedem… Iacă una care nu voia, apoi a vrut. Atunci, au lăsat-o s-aştepte… În sfârşit, s-a dus şi, zău, şi-a căpătat dreptul! Haida, cu curaj!

Şi, când o înşfăcă pe Gervaise cu mâinile-i grosolane şi negricioase, fu cuprins de-un simţământ de duioşie, ridicând-o încetişor pe femeia aceea, care atâta amar de vreme avusese un clenci pentru el. Apoi, întinzând-o cu-o grijă părintească pe fundul coşciugului, îngăimă, între două sughiţuri:

— Ştii ce, ascult-aci… eu mi-s, Bibi-la-Gaieté, zis şi mângâietorul cucoanelor… Haide, acu eşti fericită, fă nani, puicuţo!

SFÂRŞIT

1 Veau ŕ deux tętes – Viţelul cu două capete (L. Fr.)

2 Bulevarde exterioare (în original: boulevards extérieurs) – nume sub care sunt desemnate la Paris bulevardele care urmează traseul zidurilor ridicate în jurul capitalei în anii 1785-1797; bulevardele exterioare formează o importantă artera de circulaţie care, multă vreme, a constituit linia de centură a metropolei.

3 E vorba de marele spital Lariboisičre a cărui construcţie, iniţiată în 1846, încă nu era încheiată în 1849-1850, în momentul când se înfiripă acţiunea.

4 Munte de pietate – casă de împrumut pe amanet; la Paris şi în principalele oraşe ale Franţei fiinţează, de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, o reţea de asemenea case de împrumut, considerate „instituţii de utilitate publică”.

5 Brie – brânză fermentată care se prepară la Brie, în Franţa.

6 Bernard Palissy (1510-1590) – celebru ceramist francez.

7 E vorba de legea electorală votată la 31 mai 1850 de Adunarea legislativă franceză. Introducând sistemul cenzitar, această lege a lipsit de dreptul de vot peste trei milioane de muncitori.

8 Henry, conte de Chambord (1820-1883) – descendent al Bourbonilor şi, după 1848, şef al uneia dintre fracţiunile legitimiste franceze. Exilat încă înainte de 1848, nu s-a întors niciodată în Franţa Afirmaţia pe care o face ceva mai jos Lorilleux are deci un caracter fantezist.

9 Blaise Pascal (1623-1662) – remarcabil matematician, fizician, şi filosof francez.

10 Pierre Jean de Béranger (1780-1857) – faimos şansonetist francez; cântecele sale de inspiraţie patriotica, socială sau morală, pline de ironie şi de puternice accente satirice, s-au bucurat de o uriaşă popularitate.

11 Spitalul Lariboisičre – n-a fost terminat ţi dat în folosinţă decât în martie 1854.

12 Referire la încercările de rezistenţă împotriva loviturii de stat din 2 decembrie 1851 a lui Ludovic Napoleon

Bonaparte.

13 Aluzie la zilele de răscruce ale revoluţiei din 1848 în Franţa: de la 22 la 24 februarie, luptele de baricade care au dus la răsturnarea monarhiei, şi de la 23 la 26 iunie represiunea contrarevoluţionară întreprinsă de generalul Cavaignac.

14 Războiul Crimeii – război purtat între 1834 şi 1856 în care Franţa, Anglia şi Regatul Piemontului au sprijinit Poarta otomană împotriva Rusiei ţariste, trimiţând corpuri expediţionare în Crimeea.

15 Istoria celor zece ani (Histoire de dix ans, 1830-1840) – una dintre operele de căpetenie ale publicistului utopist francez Louis Blanc (1811-1882) – se ocupă de evenimentele primului deceniu al domniei lui Ludovic Filip de Orléans, exprimând nemulţumirile maselor împotriva monarhiei burgheze.

16 In Istoria girondinilor (Histoire des Girondins, 1847) poetul romantic şi omul politic francez Alphonse de Lamartine (1790-1869), face apologia ideologiei şi activităţii grupării politice moderate formate de deputaţii din departamentul Gironde în perioada Revoluţiei Franceze.

17 Cayenne, în Guiana franceză, loc de deportare.

18 În Franţa, în 1792, după răsturnarea monarhiei, s-a introdus un calendar nou, anii numărându-se de la proclamarea republicii. Potrivit acestui calendar, rămas în vigoare până la 1803, anul întâi al Republicii a fost anul 1793 (mai precis, intervalul între 22 septembrie 1792 şi 21 septembrie 1793).

19 Théâtre de la Gaâté – una dintre cele mai vechi scene pariziene (înfiinţată în 1753); aici se reprezentau feerii, operete, precum şi spectacolele de operă.

20 De profundis [clamavi] (lat.) – din adâncuri [te chem]; este începutul psalmului 130, care, în cadrul prohodului catolic, se cântă în limba latină.

21 E vorba de accidentul lui Coupeau.

22 Mai exact: Théâtre de l'Ambigu Comique – vechi teatru parizian (înfiinţat în 1769), ale cărui reprezentaţii de melodramă atrăgeau un public larg.

23 Saint Lazare – veche închisoare pariziană folosită ca loc de deţinere pentru femei şi, în special, pentru prostituate.

24 Mazas – închisoare pariziană, amenajată pentru aplicarea regimului celular.